New York Times Bestseller

Henry Kissinger

Dünya Düzeni

4. Baskı

By
BOYNER YAYINLARI

Derinlik ve ince zekanın müstesna
bileşimini tarihi ana başlıklardan
bugünün gündemine büyük bir
ustalıkla harmanlayan
bir Kissinger klasiği...

Hillary Clinton

Bu kitap, dış ilişkiler ve dünyanın
her köşesinde barışçı ilişkilerin nasıl
kurulabileceği, yani çocuklarımıza
bırakmak isteyeceğimiz dünyayı nasıl
yaratacağımız ile ilgili...
Ki bu benim son zamanlarda üzerinde
en çok düşündüğüm şey...

Mark Zuckerberg

Kissinger'ın ulaştığı sonucu tüm
başkan adayları okumalı ve
iyice anlamalı.
Dünya düzeni buna bağlı...

Financial Times

Eğer Amerika'nın doğru yolda
olduğunu düşünüyorsanız,
bu kitabı bırakıp hemen romantik
değerlendirmeleri okumaya geçin.
Ama eğer kontrolden çıkan bir
dünya konusunda endişeleniyorsanız
Dünya Düzeni tam size göre.

New York Times Book Review

Dünya Düzeni

Dünya Düzeni

Henry Kissinger

Çeviren: Sinem Sultan Gül

BOYNER YAYINLARI
Eski Büyükdere Caddesi, Park Plaza 14, Maslak-İstanbul
Tel: (212) 366 89 00
by@boynergrup.com
www.boyneryayinlari.com.tr

Boyner Yayınları'nın izni olmaksızın kısmen veya
tamamen iktibas edilemez.

2014© Henry A. Kissinger

Orjinal adı ve yayıncısı:
World Order
The Wylie Agency(UK) Ltd.
Çeviri: Sinem Sultan Gül

1. Baskı: Mayıs 2016, İstanbul
ISBN: 978-975-7004-74-5

Editoryal Çalışma: Gülşen Heper
Genel Yayın Direktörü: Gülşen Heper
Grafik Düzenleme: Ali Ergün Tasarım Reklamcılık
Baskı ve Cilt: Altan Ambalaj Matbaa A.Ş.

Nancy'ye

İçindekiler

Giriş: Dünya Düzeni Sorunu *11*

Dünya Düzeni Çeşitleri *13* • Meşruiyet ve Güç *19*

1. Bölüm: Avrupa: Çoğulcu Uluslararası Düzen *21*

Avrupa Düzeninin Eşsizliği *21* • Otuz Yıl Savaşı: Meşruiyet Nedir? *31*

Vestfalya Barışı *35* • Vestfalya Sistemi'nin İşleyişi *42*

Fransız Devrimi ve Sonrası *53*

2. Bölüm: Avrupa Güç Dengesi Sistemi ve Sona Erişi *61*

Rus Muamması *61* • Viyana Kongresi 72 • Uluslararası Düzenin

Önermeleri *81* • Metternich ve Bismarck *87* • Güç Dengesinin İkilemleri *90*

Dünya Savaşları Arasında Meşruiyet ve Güç *96* • Savaş Sonrası Avrupa

Düzeni *101* • Avrupa'nın Geleceği 105

3. Bölüm: İslamcılık ve Ortadoğu *111*

Düzensiz Bir Dünya *111* • İslami Dünya Düzeni *112* • Osmanlı

İmparatorluğu: Avrupa'nın Hasta Adamı *125* • Vestfalya Sistemi ve İslam

Dünyası 127 • İslamcılık: Devrimci Dalgalar –İki Felsefi Yorum *134*

Arap Baharı ve Suriye Felaketi *138* • Filistin Meselesi ve Uluslararası

Düzen *146* • Suudi Arabistan *151* • Devlet Yönetiminin Zayıflaması? *159*

4. Bölüm: Amerika Birleşik Devletleri ve İran *164*

Düzen Yaklaşımları *164* • İran Devlet Yönetimi Geleneği *166*

Humeyni Devrimi *170* • Nükleer Yaygınlaşma ve İran *177*

Vizyon ve Gerçek *187*

5. Bölüm: Asya'nın Çeşitliliği *190*
Asya ve Avrupa: Farklı Güç Dengesi Kavramları *190* • Japonya *199*
Hindistan *211* • Asya Bölgesel Düzeni Nedir? *229*

6. Bölüm: Bir Asya Düzenine Doğru *234*
Çatışma mı, Ortaklık mı? *234* • Asya'nın Uluslararası Düzeni ve Çin *235*
Çin ve Dünya Düzeni *243* • Daha Uzun Vadeli Bir Bakış Açısı *251*

7. Bölüm: "İnsanlık Adına Hareket Etmek": Amerika Birleşik Devletleri ve Düzen Kavramı *258*
Amerika Dünya Sahnesinde *263* • Theodore Roosevelt: Bir Dünya Gücü Olarak Amerika *271* • Woodrow Wilson: Dünyanın Vicdanı Olarak Amerika *281*
Franklin Roosevelt ve Yeni Dünya Düzeni *295*

8. Bölüm: Amerika Birleşik Devletleri *302*
İkircikli Süper Güç *302* • Soğuk Savaş'ın Başlangıcı *306* • Soğuk Savaş Düzeninin Stratejileri *310* • Kore Savaşı *315* • Vietnam ve Ulusal Konsensüsün Çöküşü *322* • Richard Nixon ve Uluslararası Düzen *330*
Yenilenmenin Başlaması *336* • Ronald Reagan ve Soğuk Savaş'ın Sonu *338*
Afganistan ve Irak Savaşları *345* • Afganistan *346* • Irak *351*
Amaçlanan ve Mümkün Olan *357*

9. Bölüm: Teknoloji, Denge ve İnsan Bilinci *360*
Nükleer Çağda Dünya Düzeni *361* • Nükleer Yaygınlaşma Sorunu *367*
Siber Teknoloji ve Dünya Düzeni *372* • İnsan Faktörü *379*
Dijital Çağda Dış Politika *385*

Sonuç: Zamanımızın Dünya Düzeni *393*
Uluslararası Düzenin Evrimi *397* • Buradan Nereye Gideceğiz? *403*

Teşekkür *408*

Notlar *413*

Dünya Düzeni

GİRİŞ

Dünya Düzeni Sorunu

1961'DE, genç bir akademisyen olarak Kansas City'de yaptığım konuşmada, Başkan Harry S. Truman'dan bahsetmiştim. Başkanlığının en gurur duyduğu yanı sorulduğunda Truman şu yanıtı vermişti: "Düşmanlarımızı tam anlamıyla yenilgiye uğrattıktan sonra onları uluslar topluluğuna geri getirmemiz. Bunu bir tek Amerika'nın yapacağını düşünmek hoşuma gidiyor." Amerika'nın muazzam gücünün bilincinde olan Truman, her şeyden önce ülkenin insancıl ve demokratik değerlerinden gurur duyuyordu. Amerika'nın zaferlerinden çok, uzlaşmalarıyla hatırlanmak istiyordu.

Truman'dan sonraki başkanların hepsi bu çizginin bir çeşidini izlemiş ve Amerikan deneyiminin benzer nitelikleriyle gururlanmıştır. Ve bu dönemin büyük bölümü boyunca, ayakta tutmayı amaçladıkları uluslar topluluğu, bir Amerikan konsensüsünü yansıtmıştır: ortak kural ve normlara uyan, serbest ekonomi sistemlerine kucak açan, toprak fethini reddeden, ulusal egemenliğe saygı gösteren, yönetimde katılımcı ve demokratik sistemleri benimseyen ve durmaksızın genişleyen birbiriyle işbirliği yapan devletlerin oluşturduğu bir düzen. Her iki partiden Amerikan Başkanları

başka yönetimleri de insan haklarının korunması ve geliştirilmesi çizgisini benimsemeye davet etmeyi hararetli ve etkili bir söylemle sürdürmüştür. ABD'nin ve müttefiklerinin bu değerleri savunması birçok örnekte, insanlık açısından önemli değişimlerin yolunu açmıştır.

Buna rağmen, "kurallara dayalı" bu sistem günümüzde büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Ülkelerin "kendi paylarına düşeni yapmaları", "yirmi birinci yüzyıl kuralları"na göre oynamaları, ya da ortak bir sistemde "sorumluluk sahibi paydaşlar" olmaları yönünde sık sık uyarı yapılması, sistemin ortak bir tanımının ya da "adil" katılımın ne olacağına dair ortak bir anlayışın bulunmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. Batı dünyasının dışına bakıldığında, bu kuralların oluşturulmasında fazla bir rol üstlenmemiş olan bölgeler, bunların şu anki biçimleriyle geçerliliklerini sorgulamakta ve bunları değiştirmeye uğraşacaklarını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, "uluslararası topluluk" günümüzde başka hiçbir çağda görülmedik ısrarla bahsedilen bir kavram olsa bile, üzerinde anlaşılmış hiçbir net hedef, yöntem ya da sınır sunmamaktadır.

Çağımız ısrarla, hatta kimi zaman neredeyse çaresizce bir dünya düzeni kavramı arayışındadır. Kaos, kitle imha silahlarının yayılışıyla, devletlerin dağılmasıyla, çevre tahribatının etkileriyle, soykırıma varan uygulamaların ısrarla sürmesiyle ve çatışmaları insan rolünün ya da anlayışının ötesine taşıma tehdidi oluşturan yeni teknolojilerin yaygınlaşmasıyla beraber eşi görülmemiş şekilde bizi tehdit etmektedir. Bilgiye ulaşmanın ve bilgiyi iletmenin yeni yöntemleri, farklı bölgeleri daha önce eşine rastlanmamış ölçüde birleştirerek olayları küresel düzeyde sahneye yansıtmakta; ve üzerlerinde düşünülmesini engelleyerek liderlerin anında, sloganlarla ifade edilebilecek şekilde tepkiler vermelerini gerektirmektedir. Acaba geleceği hiçbir düzenin dizginleyemeyeceği güçlerin belirlediği bir dönemle mi karşı karşıyayız?

Dünya Düzeni Çeşitleri

Tam anlamıyla küresel bir "dünya düzeni" hiç var olmadı. Günümüzde düzen olarak kabul edilen sistem, neredeyse dört yüzyıl önce Batı Avrupa'da, Almanya'nın Vestfalya(Westphalia) bölgesinde, öteki kıtaların ya da uygarlıkların çoğu katılmadan, hatta haberleri bile olmadan gerçekleştirilen bir barış konferansında tasarlandı. Tüm Orta Avrupa'da bir yüzyıllık mezhep çatışması ve siyasi çalkantı; siyasi ve dini anlaşmazlıkların birbirine karıştığı, savaşan tarafların nüfus merkezlerine karşı "topyekûn savaş"a başvurdukları ve Orta Avrupa nüfusunun neredeyse dörtte birinin savaş, hastalık ya da açlıktan öldüğü 1618-48 Otuz Yıl Savaşı felaketiyle sonuçlanmıştı. Bitkin düşmüş olan katılımcılar, akan kanı durduracak düzenlemeleri tanımlamak için bir araya geldiler. Protestanlığın ayakta kalması ve yayılması sonucunda dini birlik çözülmüştü; aralarındaki savaş sonuçsuz kalmış çok sayıda özerk siyasi birim vardı ve bu aynı zamanda siyasi çeşitlilik anlamına geliyordu. Yani, Avrupa'ya günümüz dünyasına yakın şartlar; hiçbiri ötekilerin hepsini yenecek kadar güçlü olmayan, birçoğu birbirleriyle çelişen felsefeleri ve iç uygulamaları benimsemiş, davranışlarını düzenleme altına almak ve çatışmayı azaltmak için tarafsız kurallar arayışında olan çok sayıda siyasi birim egemendi.

Vestfalya barışı eşsiz bir ahlaki içgörüyü değil, gerçeklerle uyumlu pratik bir düzenlemeyi yansıtıyordu. Birbirlerinin iç işlerine müdahaleden kaçınan ve genel bir güç dengesi sayesinde birbirlerinin hırslarını dizginleyen bağımsız devletler sistemine dayanıyordu. Avrupa'nın anlaşmazlıklarının sonunda hiçbir tekil hakikat ya da evrensel yönetim iddiası baskın gelememişti. Bunun yerine, her bir devlete kendi toprakları üzerinde egemenlik tanındı. Hepsi öteki devletlerin iç yapılarını ve dini itikatlarını bir gerçek olarak kabul edecek ve varlıklarına meydan okumaktan sakınacaktı. Şu anda doğal ve arzulanır görülen bir güç dengesi içerisinde hüküm-

darların hırsları birbirlerine karşı dengelenecek ve en azından kuramsal olarak, çatışmaların boyutu daraltılacaktı. Avrupa tarihinin bir yol kazası olan bu bölünme ve çeşitlilik, kendine özgü felsefi bir manzara sergileyen yeni bir uluslararası düzen sistemine damgasını vurdu. Bu açıdan, Avrupa'nın bu büyük felaketi sona erdirme çabası günümüz anlayışı hakkında önceden bir fikir ortaya koydu ve onu biçimlendirdi: mutlaklara dayanan yargı yerine pratik ve evrensel olanı getirdi; çoğulcu ve ılımlı bir düzen arayışında oldu.

Vestfalya Barışı'nı tasarlamış olan on yedinci yüzyıl müzakerecileri, küresel düzeyde uygulanabilecek bir sistemin temelini attıklarını düşünmüyorlardı. O sırada kabus gibi bir "Zor Zamanlar"ın ardından Vestfalya dengesiyle açıkça çelişen ilkeleri -tek bir mutlak hükümdar, birleşmiş bir din ortodoksisi ve her yöne yayılma programı- taçlandırarak kendi düzenini pekiştirmekte olan komşu Rusya'yı dahil etme yönünde hiçbir çabada bulunmadılar. Öteki büyük güç merkezleri de öğrenebildikleri kadarıyla Vestfalya düzenlemesini kendi bölgeleriyle bağlantılı saymadılar.

Dünya düzeni fikri, dönemin devlet adamlarının bildikleri coğrafi uzama uygulandı –aslında öteki bölgelerde de yinelenen bir modeldir bu. Bunun nedeni büyük oranda, o dönemdeki teknolojinin tek bir küresel sistemin işlemesini teşvik etmemesi, hatta buna izin vermemesiydi. Birbirleriyle sürekli etkileşim olanağından yoksun olan ve bir bölgenin gücünü ötekine karşı ölçeceği bir çerçeveye sahip olmayan her bölge kendi düzenini eşsiz saydı ve ötekileri –yerleşik sistemin anlayamayacağı şekilde yönetilen ve tehdit oluşturması dışında, kendi tasarımlarıyla hiçbir bağlantısı bulunmayan– "barbarlar" olarak tanımladı. Her biri kendini tüm insanlığın meşru örgütlenmesi için uygun bir model olarak gördü ve gözlerinin önündekileri yöneterek dünyaya düzen getirdiğini hayal etti.

Avrasya kara kütlesinin Avrupa'dan bakıldığında tam tersi tarafındaki Çin, hiyerarşik ve kuramsal olarak kendi evrensel düzen kavramının merkeziydi. Bu sistem binlerce yıl boyunca –Roma İmparatorluğu Avrupa'yı bir bütün olarak yönetirken de bu sistem vardı– devletlerin eşit şekilde egemenliğine değil, İmparator'un menzilindeki sözde sonsuzluğuna dayanarak işlemişti. İmparator "Gökyüzünün Altındaki Her Şey" üzerinde egemenlik sahibi olduğundan, bu kavramda Avrupa'daki anlamıyla egemenlik mevcut değildi. İmparator, dünyanın Çin'in başkentindeki merkezinden dışarıya, insanlığın geri kalanının tamamına yayılan mutlak ve evrensel bir siyasi ve kültürel hiyerarşinin zirvesinde yer alıyordu. İnsanlığın geri kalanıysa, kısmen Çin yazısında ve kültürel kurumlarındaki ustalıklarına bağlı olarak, çeşitli derecelerde barbarlar olarak tanımlanırdı (bu kozmografya varlığını modern çağa dek korumuştur). Bu bakış açısına göre Çin temelde kültürel ihtişamı ve ekonomik ihsanıyla öteki toplumları huşuya sürükleyip, "gökyüzü altında uyum" amacına ulaşacak şekilde yönetilebilecek ilişkilere çekerek dünyayı düzenleyecekti.

Avrupa'yla Çin arasındaki bölgenin büyük bölümünde ise, dünyayı birleştirip barışa kavuşturacak tek bir ilahi onaylı devlet yönetimi vizyonuyla, İslam'ın farklı evrensel dünya düzeni kavramı egemendi. İslam yedinci yüzyılda eşi benzeri görülmemiş bir dini coşku ve imparatorluk genişlemesi dalgasıyla üç kıtaya yönelmişti. Arap dünyasını birleştirdikten, Roma İmparatorluğu'ndan artakalanları devraldıktan ve Pers İmparatorluğu'nu yuttuktan sonra Ortadoğu'yu, Kuzey Afrika'yı, Asya'nın geniş kesitlerini ve Avrupa'nın bazı bölümlerini yönetimi altına almıştı. Evrensel düzen modeli İslam'ı, tüm dünyayı Peygamber Hz. Muhammed'in mesajıyla uyum içine sokulmuş üniter bir sistemde birleşene dek, inançsızların yaşadığı tüm bölgelere verilen adla "Darülharb"a yayılmaya yazgılı sayıyordu. Avrupa kendi çok devletli düzenini kurarken,

Türk temelli Osmanlı İmparatorluğu bu tek meşru yönetim iddiasını yeniden canlandırdı ve hakimiyetini merkezi olan Arabistan'a, Akdeniz'e, Balkanlar'a ve Doğu Avrupa'ya yaydı. Avrupa'nın yeni yeni oluşan devletlerarası düzeninin farkındaydı; ama bunu bir model değil, Osmanlıların batıya doğru yayılmalarında istifade edilecek bir bölünme kaynağı sayıyordu. Fatih Sultan Mehmet'in on beşinci yüzyılda erken bir çok-kutupluluk modeli uygulayan İtalyan kent-devletlerine öğütlediği gibi, "Siz 20 devletsiniz ... Kendi aranızda anlaşmazlık içindesiniz ... Dünyada tek bir imparatorluk, tek bir inanç ve tek bir egemenlik olmalıdır."

Bu arada Atlantik'in öteki yakasında, "Yeni Dünya"da ayrı bir dünya düzeni vizyonunun temelleri atılıyordu. On yedinci yüzyılda Avrupa'da siyasi ve mezhepsel çatışmalar şiddetlendiği sırada Püriten yerleşimciler, onları yerleşik (ve kendi görüşlerine göre, yozlaşmış) otorite yapılarına bağlılıktan kurtaracak bir "yaban ellerde görev"le Tanrı'nın planını yerine getirmeye koyulmuşlardı. Vali John Winthrop'un 1630'da, Massachusetts yerleşkesine doğru yola çıkan bir gemide vaaz ettiği üzere, burada, ilkelerinin adilliği ve sunduğu örneğin gücüyle dünyaya esin kaynağı olacak bir "tepedeki kent" kuracaklardı. Amerikan dünya düzeni görüşüne göre, öteki uluslara Amerikalılar gibi kendi yönetimlerinde aynı ilkelere dayanan söz hakkı verildiğinde barış ve denge doğal bir biçimde oluşacak ve kadim düşmanlıklar bir tarafa bırakılacaktı. Dolayısıyla dış politikanın görevi özel olarak Amerikan çıkarlarının gözetilmesinden çok, ortak ilkelerin geliştirilmesiydi. ABD zamanla, Avrupa'nın tasarladığı düzenin vazgeçilmez bir koruyucusu olacaktı. Ancak ABD bu çabaya ağırlığını koyarken bile ikircikli duygular içerisinde olmuştur, zira Amerikan vizyonu Avrupa güç dengesi sisteminin benimsenmesine değil, demokratik ilkelerin yayılması yoluyla barışın sağlanmasına dayanıyordu.

Bütün bu düzen kavramları arasında Vestfalya ilkeleri, bu satırların yazıldığı sırada, dünya düzeninden geriye kalanların genel kabul görmüş tek temelidir. Vestfalya sisteminin çok sayıda uygarlığı ve bölgeyi içine alan, devlete dayalı bir uluslararası düzen çerçevesi olarak tüm dünyaya yayılmasının nedeni, Avrupa uluslarının dünyaya yayıldıkça kendi uluslararası düzen modellerini de beraberlerinde taşımış olmalarıdır. Sömürgelerindeki halklar bağımsızlıklarını talep etmeye başladıklarında egemenlik kavramlarını sömürgelerine ve sömürgeleştirilmiş halklara uygulamayı sıklıkla ihmal etseler de, bunu Vestfalya kavramları adına yapmışlardır. Ulusal bağımsızlık, egemen devlet, ulusal çıkar ve müdahale etmeme ilkelerinin, bağımsızlık ve sonrasında yeni kurulmuş devletlerin korunması mücadelelerinde bizzat bu sömürgecilere karşı kullanılacak etkili savlar olduğu görülmüştür.

Artık küreselleşmiş olan günümüz Vestfalya sistemi –konuşma dilinde dünya topluluğu– serbest ticareti ve istikrarlı bir uluslararası finans sistemini geliştirmek üzere tasarlanmış kapsamlı bir uluslararası hukuki ve örgütsel yapılar ağıyla dünyanın anarşik yapısını düzen altına almaya, uluslararası anlaşmazlıkların çözümlenmesinde kabul edilmiş ilkeler koymaya ve savaşların yürütülüş biçimine kısıtlamalar getirmeye çalışmıştır. Bu devletler sistemi şu anda her kültür ve bölgeyi kapsamaktadır.Ve bu sistemin kurumları, birbirlerinden çok farklı toplumların etkileşimlerinde –büyük oranda, toplumların kendi değerlerinden bağımsız olarak– tarafsız bir çerçeve sunmaktadır.

Yine de Vestfalya ilkeleri, kimi zaman bizzat dünya düzeni adına, her taraftan zorlanmaktadır. Avrupa kendi tasarladığı devlet sisteminden uzaklaşmaya ve ortak bir havuzda toplanmış egemenlik kavramıyla onu aşmaya koyulmuştur. Ve ironiktir ki Avrupa, güç-dengesi kavramının mucidi olmasına rağmen, yeni kurumlarında güç unsurunu bilinçli olarak ve şiddetle kısıtlamıştır. Askeri

kapasitesini düşüren Avrupa'nın evrensel normlar ihlal edildiğinde karşılık verecek fazla bir alanı kalmamıştır.

Ortadoğu'da Sünni-Şii ayrımının her iki tarafından cihatçılar, dinlerinin köktenci modeline dayalı küresel devrim vizyonu macerasıyla toplumları ayrıştırıp devletleri parçalıyorlar. Devlet ve ona dayalı bölgesel sistem de, unsurlarının meşruiyetini reddeden ideolojilerin ve birçok ülke de yönetimin silahlı kuvvetlerinden daha güçlü olan terörist milislerin saldırılarıyla tehlikeye düşmüş durumda.

Egemen devlet kavramlarını benimsemekte bazı açılardan en çarpıcı başarıyı elde etmiş bölge olan Asya ise alternatif düzen kavramlarını hâlâ nostaljiyle hatırlıyor ve bir yüzyıl önce Avrupa düzenini çökertmiş olan türde rekabetler ve tarihsel iddialarla kaynıyor. Neredeyse her ülke kendini "yükselişte" sayıyor ve anlaşmazlıkları çatışmanın eşiğine sürüklüyor.

ABD Vestfalya sistemini korumakla, güç dengeleri ve iç işlere müdahale etmeme önermelerini ahlaka aykırı ve çağdışı sayarak eleştirme arasında gidip gelmiş, bazen her iki yaklaşımı birden sergilemiştir. Barışçı bir dünya düzeninin kurulmasında kendi değerlerinin evrensel geçerliliğini vurgulamayı sürdürmekte ve tüm dünyada bunları koruma hakkını elinde tutmaktadır. Yine de, iki kuşakta –hepsi idealist emeller ve yaygın bir halk desteğiyle başlamış, ama ulusal bir travmayla sonuçlanmış– üç savaştan geri çekildikten sonra, (hâlâ muazzam olan) gücüyle ilkeleri arasındaki ilişkiyi tanımlarken bocalamaktadır.

Başlıca güç merkezlerinin hepsi Vestfalya düzenine bir derece uymakta, ama hiçbiri kendini sistemin doğal koruyucusu saymamaktadır. Şu anda hepsi önemli içsel kaymalardan geçmektedir. Acaba kültürleri, tarihleri ve geleneksel düzen kuramları birbirlerinden böylesine farklı bölgeler, ortak bir sistemin meşruiyetini kanıtlayabilecekler midir?

Böyle bir çabada başarılı olunması için hem insanların şartlarındaki çeşitliliğe, hem de insanların köklü özgürlük arayışlarına saygı duyan bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu anlamda bir düzenin geliştirilmesi gerekmektedir; böyle bir düzenin zorla dayatılması ise mümkün değildir. Özellikle de iletişimin ânında gerçekleştiği, devrimci bir politik akışkanlığın var olduğu bir çağda geçerli bir durumdur bu. Herhangi bir dünya düzeni sisteminin sürdürülebilmesi için, onun yalnızca liderler değil, vatandaşlar tarafından da adil olarak kabul edilmesi gerekir . Bu düzen iki gerçeği yansıtmalıdır: özgürlüğü içermeyen bir düzen anlık coşkularla sürdürülse bile sonunda kendi karşı ağırlığını yaratır; gelgelelim, barışı koruyacak bir düzen çerçevesi olmadığında özgürlük de ne güvenceye alınabilir, ne de sürdürülebilir. Kimi zaman deneyim yelpazesinin zıt kutupları olarak tanımlanan düzen ve özgürlük bunun yerine birbirlerine bağımlı olarak görülmelidir. Acaba günümüz liderleri gündelik olayların aciliyetinin ötesine geçip bu dengeyi kurabilecekler midir?

Meşruiyet ve Güç

Bu sorulara verilecek yanıt, düzenin üç seviyesini ele almalıdır. **Dünya düzeni**, bir bölge ya da uygarlığın, adil düzenlemelerin doğası ve tüm dünyaya uygulanabilir olduğu düşünülen güç dağılımı konusunda kabul ettiği bir kavramı ifade eder. **Uluslararası düzen,** bu kavramların dünyanın önemli –küresel güç dengesini etkileyebilecek kadar büyük– bir bölümüne pratikte uygulanmasıdır. **Bölgesel düzen,** aynı ilkelerin tanımlanmış bir coğrafi alana uygulanmasıdır.

Bu sistemlerin hepsi iki bileşene dayanır: izin verilebilir icraatların sınırlarını tanımlayan, yaygın kabul gören bir **ilkeler kümesi** ve kuralların çöktüğü yerlerde dizgin işlevi görüp, bir siyasi birimin tüm ötekilere boyun eğdirmesine engel olan bir **güç dengesi**. Mev-

cut düzenlemelerin meşruiyetine ilişkin konsensüs, rekabet ya da çatışmaları –şimdi de, geçmişte de– engelleyemez, ama mevcut düzene karşı kökten meydan okumalar değil, içerisindeki uyarlanmalar olarak gerçekleşmelerinin garantiye alınmasına yardımcı olur. Bir kuvvetler dengesi barışı kendi başına güvenceye alamaz, ama dikkatle derlenip başvurulduğunda kökten meydan okumaların kapsam ve sıklığını sınırlandırabilir ve oluştuklarında da başarılı olma şanslarını azaltabilir.

Her tarihsel uluslararası düzen yaklaşımını ya da şu anda dünya meselelerinin şekillendirilmesinde aktif olan her ülkeyi ele almayı hiçbir kitap başaramaz. Okumakta olduğunuz kitap, düzen kavramları modern çağın evrimini en çok etkilemiş bölgeleri incelemeyi amaçlamaktadır.

Meşruiyetle güç arasındaki denge son derece karmaşıktır; geçerli olduğu coğrafi alan ne kadar küçük ve içerisindeki kültürel inançlar birbirleriyle ne kadar uyumluysa, işleyen bir konsensüsün damıtılması o kadar kolaydır. Ama modern dünyada küresel bir dünya düzenine ihtiyaç vardır. Tarihleri ya da değerleri açısından birbirleriyle (bir kol mesafesinde durmak dışında) bağlantısız ve kendilerini temelde kapasitelerinin sınırlarıyla tanımlayan yapılar çeşitliliği büyük olasılıkla düzen değil, çatışma üretecektir.

1971'de, yirmi yıllık husumetin ardından Çin'le yeniden temas kurulması amacıyla gerçekleştirdiğim ilk Beijing ziyaretim sırasında, Amerikan delegasyonu için Çin'in "gizemli bir ülke" olduğuna değindim. Başbakan Zhou Enlai şu yanıtı verdi bana: "Gizemli olmadığını göreceksiniz. Tanıdığınızda, eskisi kadar gizemli görünmeyecek." Söylediğine göre 900 milyon Çinli vardı ve onlara her şey gayet normal görünüyordu. Bizim çağımızda dünya düzeni arayışı, gerçeklikleri büyük oranda kendine özgü kalmış toplumların algılarıyla bağlantı kurulmasını gerektirecek. Üstesinden gelinmesi gereken muamma ise farklı tarihsel deneyimlere ve değerlerlere sahip olan tüm halkların ortak bir düzende nasıl buluşturulacağı olacak.

1. BÖLÜM

Avrupa: Çoğulcu Uluslararası Düzen

Avrupa Düzeninin Eşsizliği

Uygarlıkların çoğunun tarihi, imparatorlukların yükseliş ve çöküşlerinin öyküsüdür. Eski zamanlarda düzen, devletler arasındaki denge yoluyla değil, devletlerin iç yönetim biçimleri üzerinden kurulurdu: merkezi otorite bütünleşik olduğunda düzen güçlü, zayıf hükümdarlar dönemindeyse gelişigüzeldi. İmparatorluk sistemlerinde savaşlar genellikle imparatorluğun sınırlarında ya da iç savaş olarak yaşanırdı. Barış, imparatorluk gücünün erişim alanıyla özdeşleştirilirdi.

Çin'de ve İslam'da siyasi çekişmeler, yerleşik düzenin kontrolünü ele geçirme amaçlıydı. Hanedanlar değişir, ama her yeni egemen grup, harap olmuş meşru bir sistemi yeniden kurma iddiasında olurdu. Avrupa'daysa böyle bir evrim kök salmamıştı. Roma egemenliğinin sona ermesiyle birlikte çoğulculuk, Avrupa düzeninin belirleyici özelliği oldu. Avrupa fikri coğrafi bir tanımlama, Hristiyanlığın veya saray toplumunun bir ifadesi, ya da eğitimliler topluluğunun aydınlanmasının ve modernitenin merkezi olarak ortaya çıktı. Gelgelelim, tek bir uygarlık olarak kabul edilmesine karşın, Avrupa'nın hiçbir zaman tek bir yönetimi ya da birleşik ve sabit bir kimliği olmadı. Çeşitli birimlerinin yönetimlerinde esas aldıkları

ilkeler sık sık değişti ve yeni siyasi meşruiyet ya da uluslararası düzen kavramları denendi.

Dünyanın öteki bölgelerinde, büyük acıların çekildiği ihtilaflı ara dönemin aşılmasının hemen ertesinde, sonraki kuşakların "sorunlu zamanlar", iç savaş ya da "savaş beyleri dönemi" olarak görecekleri bir rakip hükümdarlar dönemi başladı. Avrupa ise parçalanmışlık üzerinden gelişti ve kendi bölünmelerine kucak açtı. Farklı rakip hanedaların ve milliyetlerin varlığı kökü kazınması gereken bir tür "kaos" değil, Avrupalı devlet adamlarının bazen bilinçli, bazen bilinçsiz ideallerine göre, tüm halkların çıkarlarını, bütünlüklerini ve özerkliklerini koruyan bir dengeye yönelmiş girift bir mekanizmaydı. Bin yılı aşkın bir süre boyunca modern Avrupa devlet idaresinin temelinde düzen dengeden ve kimlik de evrensel yönetime karşı çıkmaktan türemişti. Avrupalı hükümdarlar toprak fethetmenin şan ve şerefine öteki uygarlıklardaki muadillerinden daha kayıtsız ya da soyut bir çeşitlilik idealine daha fazla bağlı değillerdi. Daha çok, iradelerini birbirlerine belirleyici bir biçimde dayatacak güçten yoksundular. Çoğulculuk zaman içerisinde bir dünya düzeni modeli niteliğini kazandı. Peki, bizim çağımızda da Avrupa'daki bu çoğulculuk eğilimi hâlâ baskın mıdır yoksa Avrupa Birliği'nin iç mücadeleleri bu eğilimi doğrulamakta mıdır?

Roma'nın imparatorluk yönetimi hukukta tekliği, savunmada ortaklığı ve olağanüstü bir uygarlık düzeyini beş yüz yıl boyunca garantiye almıştı. Roma'nın geleneksel olarak 476'ya tarihlendirilen yıkılışıyla birlikte imparatorluk dağıldı. Tarihçilerin nitelemesiyle Karanlık Çağlar'da yitirilmiş evrenselliğe yönelik nostalji tekrardan gelişip serpildi. Uyum ve birlik vizyonu giderek Kilise'de odaklandı. Bu dünya görüşüne göre Hristiyanlık, iki tamamlayıcı otorite tarafından idare edilen tek bir toplumdu: sivil yönetim, yani "Sezar'ın ardılları" dünyevi alanda düzeni sağlıyor ve Aziz

Petrus'un ardılı olan Kilise de evrensel ve mutlak kurtuluş ilkeleriyle ilgileniyordu. Yazılarını Roma yönetiminin çöktüğü sıralarda Kuzey Afrika'da kaleme alan Hippolu Augustinus, teolojik açıdan, dünyevi siyasi otoritenin, Tanrı'dan korkulan bir yaşam ve bununla birlikte insanın kurtuluşu amacına hizmet ettiği derecede meşru olduğu sonucuna varmıştı. Papa I. Gelasius ise İS 494'te Bizans İmparatoru Anastasios'a, "Bu dünyanın yönetiminde iki sistem vardır; rahiplerin kutsal otoritesi ve kraliyet gücü." diye yazmıştı: "Son Yargı'da krallar adına bile Tanrı'ya hesap verecek onlar olduğundan, asıl ağırlık rahiplerdedir." Bu anlamıyla gerçek dünya düzeni, bu dünyada değildi.

Bu her şeyi kapsayan dünya düzeni kavramı daha en başından itibaren bir tuhaflıkla cebelleşmek zorundaydı: Roma sonrasında Avrupa'da düzinelerce siyasi yönetici hüküm sürmekteydi ve aralarında kesin bir hiyerarşi yoktu; hepsi İsa'ya bağlılık iddiasındaydı, ama Kilise'yle ve onun otoritesiyle bağları net değildi. Ayrı orduları ve bağımsız politikalarıyla krallıklar, Augustinus'un *Tanrı Kenti*'yle görünürde hiçbir ilişkisi bulunmayan bir biçimde avantaj elde etmek için manevralar yaparlarken, Kilise'nin otoritesinin çerçevesinin belirlenmesi konusunda şiddetli tartışmalar yaşanıyordu.

Papa III. Leo'nun 800 yılının Noel Günü'nde *Imperator Romanorum* (Romalıların İmparatoru) tacını Frank Kralı ve günümüz Fransa'sıyla Almanya'sının büyük bölümünün fatihi Şarlman'a takıp, sabık Roma İmparatorluğu'nun eski doğu yarısının, yani o dönemdeki Bizans topraklarının egemenliğini de kuramsal olarak ona bahşetmesiyle, birlik emelleri kısa bir süreliğine gerçekleşmiş oldu. İmparator da Papa'ya, İsa'nın kutsal kilisesini "dışarıda pagan akınlarına ve kâfirlerin yakıp yıkmalarına karşı savunarak ve içeride de onu tanıyıp, Katolik inancına güç katarak, her tarafta koruma" sözü verdi.

Ama Şarlman'ın imparatorluğu emellerine ulaşamadı: aslına bakılırsa, neredeyse daha kurulur kurulmaz çatırdamaya başladı. Yurdunu daha yakından ilgilendiren sorunların pençesindeki Şarlman, Papa'nın ona tahsis ettiği sabık Doğu Roma İmparatorluğu'nun topraklarında hüküm sürmeye hiç kalkışmadı. Batıdaysa İspanya'nın Mağribi fatihlerden geri alınmasında çok az ilerleme kaydedebildi. Ölümünden sonra ardılları geleneğe başvurup, Şarlman'ın topraklarını Kutsal Roma İmparatorluğu olarak adlandırarak, konumlarını pekiştirmeye çalıştılar. Ama Şarlman'ın iç savaşlarla sarsılan imparatorluğu kuruluşunun üzerinden bir yüzyıl geçmeden güçlü bir siyasi birlik olmaktan çıktı (gerçi adı 1806'ya dek bir dizi farklı yerde kullanımda kalacaktı).

Çin'in İmparatoru, İslam'ın Halifesi (İslam topraklarının kabul edilmiş lideri) vardı. Avrupa'nın ise Kutsal Roma İmparatoru. Ama Kutsal Roma İmparatoru, öteki uygarlıklardaki mevkidaşlarından daha zayıf bir temele yaslanmak zorundaydı. Elinin altında bir imparatorluk bürokrasisi yoktu. Otoritesi hanedan sıfatıyla yönettiği bölgelerdeki, yani temelde aile varlıklarındaki gücüne dayalıydı. Mevkii resmi olarak kalıtımsal değildi ve yedi, sonraları dokuz prensin oylarıyla seçilmesine bağlıydı; bu seçimlerin sonucunu genellikle siyasi manevralar, dindarlık değerlendirmeleri ve muazzam mali bedeller belirlerdi. Kuramsal olarak İmparator, otoritesini Papa tarafından atanmasına borçluydu. Ama siyasi ve lojistik kaygılar nedeniyle genellikle bu onayı alamaz ve yıllarca "Seçilmiş İmparator" olarak hüküm sürerdi. Din ve siyasetin asla tek bir yapıda kaynaşmaması, Voltaire'in Kutsal Roma İmparatorluğu için "ne Kutsal, ne Roma, ne de İmparatorluk" gibi gerçekçi bir nüktede bulunmasına neden olmuştur. Ortaçağ Avrupa'sının uluslararası düzen kavramı Papa'yla İmparator ve başka bir sürü feodal bey arasındaki, dönemin şartlarına göre belirlenen uzlaşmaları yansıtırdı. Tek bir hükümdarlık ve ortak bir yasal ilkeler

kümesi olasılığına dayalı evrensel bir düzen, uygulanabilirliğini giderek yitirmekteydi.

On altıncı yüzyılda Habsburg prensi Şarlken'in (1500-1558) yükselişiyle birlikte, Ortaçağ'a ait bir dünya düzeni kavramı geçici bir süreliğine filizlenebildi. Ama onun hükümdarlığı aynı zamanda, bu düzenin geri dönülemez biçimde çöküşünü de başlattı. Flaman olarak doğan bu haşin ve dindar prens dünyaya hükmetmek için gelmişti; sık bahsedilen bir baharatlı yiyecek düşkünlüğü hariç, genel olarak kusursuz ve baştan çıkarmalara karşı dirençli görülürdü. Hollanda tahtını çocukken, Asya ve Amerika kıtalarında devasa ve giderek genişleyen sömürgeleri bulunan İspanya tahtını da on altısında miras almıştı. Bundan kısa bir süre sonra, 1519'da, Kutsal Roma İmparatoru seçiminde galip geldi ve böylece Şarlman'ın resmi ardılı oldu. Bu unvanların birleşmesi, ortaçağ vizyonunun gerçekleşmeye hazır görünmesi anlamına geliyordu. Yaklaşık olarak günümüz Avusturya, Almanya, kuzey İtalya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, doğu Fransa, Belçika, Hollanda, İspanya topraklarına ve Amerika kıtalarının büyük bölümüne denk gelen yerler artık tek bir dindar hükümdarın yönetimi altındaydı. (Bu devasa siyasi güç kümelenmesinin neredeyse tümüyle stratejik evlilikler yoluyla gerçekleşmesi nedeniyle, Habsburglarda şöyle denirdi: "Bella gerant alii: tu, felix Austria, nube!" –"Savaşmayı başkalarına bırak; sen, mutlu Avusturya, evlen!") İspanyol kâşif ve fatihler (Macellan ve Cortés, Şarlken'in himayesinde yelken açmışlardı) Amerika kıtalarının kadim imparatorluklarını yıkmakta ve Avrupa'nın siyasi gücüyle birlikte kutsal değerleri de Yeni Dünya'ya taşımaktaydılar. Şarlken'in ordu ve donanmaları Hristiyanlığı yeni bir istila dalgasına, yani Osmanlı Türklerine ve onların güneydoğu Avrupa'yla Kuzey Afrika'daki vekillerine karşı savunmakla meşguldü. Şarlken, Yeni Dünya'dan getirilmiş altınlarla finanse edilen bir filoyla Tunus'ta girişilen bir karşı saldırıya bizzat önderlik etti.

Çağdaşları, bu baş döndürücü gelişmeleri başarmış olan Şarlken'i "843'te imparatorluğun bölünmesinden beri en büyük imparator" ve dünyayı "tek bir lider"e teslim etmeye yazgılı sayıp, övmüşlerdir.

Şarlman geleneği uyarınca Şarlken de tahta çıkma töreninde "Kutsal Roma İmparatorluğu'nun koruyucusu ve savunucusu" olmaya ant içti ve kalabalıklar ona "Sezar" ve "Imperio" olarak biat etti; Papa Clemens Şarlken'i Hristiyanlıkta "barış ve düzenin yeniden kurulmasının gözetilmesi"yle görevli dünyevi güç olarak onayladı.

O dönemde Avrupa'yı ziyaret eden bir Çinli ya da bir Türk, kendisine tanıdık gelecek bir siyasi sistemle karşılaşabilirdi: ilahi yetki bilinci aşılanmış tek bir hanedanın yönettiği bir kıta. Şarlken otoritesini pekiştirebilmiş ve devasa Habsburg topraklarına düzenli bir veraset sistemi getirebilmiş olsaydı, Çin İmparatorluğu ya da İslam halifeliği gibi Avrupa da baskın bir merkezi otorite tarafından biçimlendirilebilirdi.

Böyle olmadı; Şarlken de zaten buna kalkışmadı. Sonuçta, o düzeni dengeye dayandırmaktan hoşnuttu. Hegemonya onun mirasıydı belki, ama hedefi değildi; 1525'teki Pavia Çarpışması'nda dünyevi siyasi rakibi Fransa Kralı I. François'yı tutsak aldıktan sonra serbest ve Fransa'yı da Avrupa'nın kalbinde ayrı ve muhalif bir dış siyaset izlemekte özgür bıraktığında, bunu kanıtlayacaktı. Fransa Kralı, o sırada Doğu Avrupa'yı istila etmekte olan ve doğudan Habsburg gücüne meydan okuyan Osmanlı Sultanı Süleyman'a askeri ittifak teklif etmek gibi, ortaçağın Hristiyan devlet idaresi kavramıyla son derece çelişen olağanüstü bir adım atarak, Şarlken'in bu büyük jestini ayaklar altına aldı.

Şarlken'in gerçekleştirmek için peşinden koştuğu Kilise evrenselliği asla gerçekleşmedi. Şarlken, Yeni Protestanlık doktrininin, iktidarının asıl temeli olan topraklarda yayılmasını engelleyemedi. Hem dini hem siyasi birlik çatırdamaktaydı. Şarlken'in görevinin

doğasında var olan özlemleri gerçekleştirme çabasına, tek bir kişinin kapasitesi yetemezdi. Münih'teki Alte Pinakothet'teki, 1548 tarihli unutulmaz bir Tiziano portresi, ruhani tatmine ulaşamayan ve nihayetinde hegemonyanın kendisine göre ikincil kaldıraçlarını yönlendirmeyi de başaramayan bir hükümdarın çektiği azabı gözler önüne serer. Şarlken hanedan unvanlarından feragat edip, devasa imparatorluğunu bölmeye karar verdi. Bunu, birlik hedefini başarısızlığa uğratmış olan çoğulculuğu yansıtan bir biçimde yaptı. Oğlu Felipe'ye Napoli ve Sicilya Krallığı'nı, sonra da İspanya tahtıyla, bu ülkenin küresel imparatorluğunu bıraktı. 1555'te Brüksel'de gerçekleştirilen duygusal bir törende hükümdarlık döneminin şeceresini değerlendirdi, görevlerini yerine getirirken gösterdiği titizliği belirtti ve bu esnada Hollanda vilayetlerini de Felipe'ye verdi. Aynı yıl, Protestanlığın Kutsal Roma İmparatorluğu içerisinde tanındığı çığır açıcı bir antlaşma olan Augsburg Barışı'nı sonuçlandırdı. İmparatorluğunun ruhani temelini terk ederek, prenslere kendi topraklarının iman yönelimini seçme hakkı tanıdı. Bundan kısa bir süre sonra Kutsal Roma İmparatoru unvanından feragat ederek imparatorluğun, çalkantılarının ve dışarıdan gelen meydan okumaların sorumluluğunu kardeşi Ferdinand'a devretti. İspanya'nın kırsal bir bölgesindeki bir manastırda inzivaya çekildi. Son günlerini günah çıkarıcı rahibiyle ve eserleri duvarını süsleyen, zanaatını öğrenmeye çalıştığı İtalyan bir saat yapımcısıyla geçirdi. 1558'de öldüğünde, vasiyetinde kendi hükümdarlık döneminde gerçekleşmiş olan doktrin parçalanmasından duyduğu pişmanlığını ifade ediyor ve oğlunu Engizisyon'u yeniden güçlendirmekle görevlendiriyordu.

Üç olay, eski birlik idealinin çözülüşünün son halkası oldu. Şarlken öldüğünde; keşifler çağının başlaması, matbaanın icadı ve Kilise'deki skizma (bölünme) şeklindeki devrim niteliğindeki değişim-

ler, Avrupa'nın gözünü bölgeselden, küresel düzeyde bir teşebbüse çevirmiş ve bu arada ortaçağın siyasi ve dini düzenini çatırdatmıştı.

Ortaçağın eğitimli Avrupalılarının anladığı şekliyle evreni betimleyen bir haritada, Kuzey ve Güney Yarıküreleri doğuda Hindistan'dan batıda İberya'ya ve Britanya adalarına uzanacak, merkezde de Kudüs yer alacaktı. Ortaçağ algısına göre bu, gezginlere yönelik bir harita değil, insanın kurtuluşu gösterisi için ilahi buyrukla hazırlanmış bir tiyatro sahnesiydi. Kutsal Kitap'ın otoritesine dayanılarak, dünyanın yedide altısının kara ve yedide birinin su olduğuna inanılırdı. Kurtuluş ilkelerinin değişmez (önceden belirlenmiş) olduğu ve Hristiyanlığın aşina olunan topraklarda gösterilecek çabalar yoluyla yaygınlaştırılabileceği için, uygarlığın sınırlarının ötesinde maceralara girişmenin herhangi bir ödülü yoktu. Dante *Cehennem*'de, Ulysses'in bilgi peşinde Herkül Sütunları'nın (Cebelitarık ve karşıdaki Kuzey Afrika yükseklikleri, Akdeniz'in batı ucu) ötesine yelken açışını ve Tanrı'nın planına karşı işlediği bu suç nedeniyle gemisini ve tüm mürettebatını felakete mahkûm eden bir kasırgayla cezalandırılışını anlatır.

Girişimci toplumların okyanusları ve ötesinde her ne var ise onları keşfederek şan ve servet peşine düşmeleriyle, modern çağ gelişini ilan etmiş oldu. On beşinci yüzyılda Avrupa ve Çin neredeyse eşzamanlı olarak ileri atıldılar. O dönemde dünyanın en büyük ve teknolojik açıdan en gelişmiş gemileri olan Çin gemileri keşif yolculuklarına çıkarak Güneydoğu Asya'ya, Hindistan'a ve Afrika'nın doğu kıyısına ulaştılar. Çinliler yerel seçkinlerle hediye değiş tokuşunda bulundular, hükümdarları Çin'in imparatorluk "haraç sistemi"ne kattılar ve yurtlarına beraberlerinde kültürel ve zoolojik harikalarla döndüler. Ancak 1433'te baş seyrüseferci Zheng He'nin ölümünden sonra Çin İmparatoru denizaşırı maceralara son verdi ve filo kaderine terk edildi. Çin, kendi dünya düzeni ilkelerinin evrensel düzeyde geçerli olduğu ısrarını sürdürdü, ama bu ilkeleri

ilerleyen günlerde kendi yurdunda ve sınırlarındaki halklarla birlikte geliştirdi. Ve muhtemelen günümüze değin de donanma kurma çabasına bir daha hiç girişmedi.

Bundan altmış yıl sonra Avrupalı güçler, birbirine rakip hükümdarlarla dolu kıtalarından denizlere açıldılar; her hükümdar deniz keşiflerini büyük oranda, rakiplerine karşı ticari ya da stratejik avantaj elde etme umuduyla destekledi. Portekiz, Hollanda ve İngiltere gemileri gözlerini Hindistan'a dikti; İspanyol ve İngiliz gemileri Batı Yarıküre'ye yolculuk etti. Her ikisi de mevcut ticaret tekellerini ve siyasi yapıları yerlerinden ettiler. Böylelikle, dünyanın gidişatında üç yüzyıl sürecek Avrupa etkisinin hakim olduğu çağ başlamış oldu. Bir zamanlar bölgesel bir girişim olan uluslararası ilişkiler bundan böyle coğrafi açıdan küreselleşmeye ve ağırlık merkezi de, dünya düzeni kavramının tanımlandığı ve uygulamasının belirlendiği Avrupa olmaya başladı.

Bunu, siyaset dünyasının doğasıyla bağlantılı bir düşünce devrimi takip etti. İnsanlar varlıklarından kimsenin haberdar olmadığı bölgelerin sakinlerini nasıl tahayyül edeceklerdi? Bunların, ortaçağın imparatorluk ve papalık dünyasında yerleri neresiydi? V. Karl'ın 1550-51'de İspanya'nın Valladolid kentinde topladığı ilahiyat konseyi, Batı Yarıküre'de yaşayan insanların ruhları olan, dolayısıyla kurtuluşu hak eden insanlar oldukları sonucuna varmıştı. Bu teolojik sonuç, aynı zamanda fetihlere ve din değiştirtmeye de bahane oluşturan bir düsturdu elbette. Avrupalılar aynı anda hem servetlerini artırma, hem de vicdanlarını yatıştırma olanağını bulmuşlardı. Küresel alanda toprak kontrolü sağlama konusunda birbirleriyle giriştikleri rekabet uluslararası düzenin doğasını değiştirdi. Avrupa'nın bakış açısı genişledi, çeşitli Avrupa devletlerinin birbirini izleyen sömürgecilik çabaları dünyanın büyük bölümüne yayıldı ve dünya düzeni kavramı da Avrupa'daki bu güç dengesinin işleyişiyle iç içe geçti.

Çığır açıcı ikinci olay, on beşinci yüzyıl ortasında, o zamana dek tasavvur edilemeyecek bir ölçekte bilgi paylaşımını mümkün kılan seyyar matbaanın icadıydı. Ortaçağ toplumunun bilgiyi saklama ve aktarma yöntemi; dini metinleri ezberlemek veya büyük zahmetlerle elle kopyalamak, ya da tarihi epik şiirler aracılığıyla izlemekti. Keşifler çağındaysa keşfedilen şeylerin herkes tarafından anlaşılması gerekiyor ve matbaa da faaliyetlerin yayılmasını sağlıyordu. Yeni dünyalara ulaşma merakı, antik dünyanın ve gerçeklerinin yeniden keşfedilmesi yönünde bireyi merkeze alan anlayışa da esin kaynağı oldu. Aydınlanmanın yarattığı somut bir mecburiyet olarak aklın giderek daha fazla benimsenmesi, o zamana dek dil uzatılması imkansız olan Katolik Kilisesi dahil, mevcut kurumları sarsmaya başladı.

Üçüncü devrimci çalkantı, yani Protestan Reformu, 1517'de Martin Luther'in Wittenberg Şatosu Kilisesi'nin kapısına bireyin Tanrı'yla doğrudan ilişkisini savunan doksan beş tez asmasıyla başladı; böylece kurtuluşun anahtarının yerleşik ortodoksi değil, bireyin vicdanı olduğu öne sürülüyordu. Bazı feodal hükümdarlar Protestanlığı benimseyerek otoritelerini güçlendirme fırsatını kaçırmadılar, bu inancı halklarına da dayattılar ve Kilise'nin topraklarına el koyarak zenginleştiler. Her taraf öteki tarafı sapkın saydı ve siyasi ve mezhepsel çekişmelerin iç içe geçmesi sonucunda anlaşmazlıklar ölüm-kalım mücadelelerine dönüştü. Hükümdarların komşu devletlerin sıklıkla kanlı geçen dini iç çatışmalarında rakip hizipleri desteklemesiyle, yurtiçi ve yurtdışı çatışmaları birbirlerinden ayıran engeller ortadan kalktı. Protestanlık Reformu, papalık ve imparatorluğun "iki kılıcı(ruhani ve devlet yönetimi faaliyetleri)" tarafından ayakta tutulan dünya düzeni kavramını geçersiz hale getirdi. Hristiyanlık bölündü ve kendi kendisiyle savaşmaya başladı.

Otuz Yıl Savaşı: Meşruiyet Nedir?

Protestanlığın, Kilise'nin üstünlüğüne getirdiği eleştiriler artıp yayılırken, bir yüzyıl boyunca aralıklı olarak savaşlar yaşandı: Habsburg İmparatorluğu ile papalık, otoritelerine yönelik bu meydan okumanın başını ezmeye çalışırken, Protestanlar yeni inançlarını korumakta direttiler.

Sonraki kuşakların Otuz Yıl Savaşı (1618-1648) olarak adlandıracağı dönem bu çalkantıyı doruğa taşıdı. Yeni imparator seçiminin ufukta belirdiği ve Bohemya'nın Katolik Kralı Habsburg Ferdinand'ın akla en yakın aday olarak öne çıktığı bir sırada Protestan Bohemya soyluları bir "rejim değişikliği" girişiminde bulunarak, tahtlarını ve belirleyici oy haklarını Protestan bir Alman prensine önerdiler; bunun sonucu, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bir Katolik kurumu olmaktan çıkmasıydı. İmparatorluk güçleri Bohemya isyanını ezmek üzere harekete geçtiler ve ardından, avantajlarını genel olarak Protestanlığa karşı kullanarak, Orta Avrupa'yı harap edecek savaşı başlattılar. (Protestan prensler, o dönemde görece önemsiz olan Prusya dahil, Almanya'nın kuzeyindeydiler; Katoliklerin merkeziyse Almanya'nın güneyi ve Avusturya'ydı.)

Kuramsal olarak, İmparator'un Katolik egemen mevkidaşları mevcut inançlara karşı gelecek yeni düşüncelere karşı birleşmek mecburiyetindeydiler. Ancak ruhani birlik ile stratejik avantaj arasında bir tercihle karşı karşıya kaldıklarında, ikincisini seçenlerin sayısı hiç de azımsandığı gibi olmadı. Aralarında en önde geleniyse Fransa'ydı.

Genel bir karmaşa döneminde yurtiçindeki otoritesini koruyabilen bir ülke, daha geniş çaplı uluslararası hedefleri açısından komşu devletlerdeki kaostan yararlanabilecek konumdadır. İşte görmüş geçirmiş, acımasız Fransız bakanlar kadrosu bu fırsatı fark ettiler ve kararlılıkla harekete geçtiler. Fransa Krallığı sürece yeni bir yönetim kurarak başladı. Feodal sistemlerde otorite kişiseldi;

yönetim devleti yöneten kişinin iradesini yansıtırdı, ama aynı zamanda ülkenin ulusal ya da uluslararası icraatlarında kullanılabileceği kaynakları kısıtlayan geleneklerle sınırlanırdı. 1624'le 1642 arasında Fransa Başbakanı olan Richelieu Kardinali Armand-Jean du Plessis, bu kısıtlamaların üstesinden gelen ilk devlet adamıdır.

Gırtlağına kadar saray entrikalarına gömülmüş bir din adamı olan Richelieu, dini çalkantıların yaşandığı ve yerleşik yapıların çöktüğü bu döneme çok iyi uyum sağlamıştı. Alt kademeden soylu bir ailenin üç oğlunun en küçüğü olarak askeri kariyerine başlamış, ama sonra ağabeyinin ailenin doğuştan hakkı sayılan Lucon piskoposluğundan beklenmedik bir şekilde istifa etmesi üzerine, teolojiye geçmişti. Lore'a göre, Richelieu dini çalışmalarını o kadar çabuk tamamlamıştı ki, rahiplik görevine tayin edilmek için gerekli normal asgari yaşın altındaydı; Roma'ya gidip Papa'ya yaşı konusunda bizzat yalan söyleyerek aşmıştı bu engeli. İtimatnamesini aldıktan sonra Fransız kraliyet sarayında hizip siyasetine başladı, önce ana kraliçe Marie de'Medici'nin yakın yardımcısı, ardından da onun baş siyasi rakibi olan küçük oğlu Kral XIII. Louis'nin güvenilir danışmanı oldu. İkisi de Richelieu'ya karşı güçlü bir güvensizlik duymuş, ama Fransa'nın Huguenot Protestanlarıyla giriştikleri iç çatışmalarla sarsıldıklarından, onun siyasi ve idari dehasından vazgeçememişlerdi. Genç din adamı bu iki rakip kraliyet üyesi arasındaki arabuluculuğu sayesinde Roma'da kardinallik adaylığını kazandı; kardinal şapkasını taktığındaysa Kral'ın danışma meclisinin en üst düzey üyesi oldu. Neredeyse yirmi yıl boyunca bu rolü koruyan "kızıl kardinal" (dökümlü kırmızı kardinal kıyafetleri nedeniyle kendisine böyle denirdi) Fransa başbakanı, tahtın arkasındaki güç ve yeni bir merkezi devlet ve güç dengesine dayalı dış politika kavramını tasarlayan bir deha oldu.

Richelieu'nün ülkesinin politikalarını yürüttüğü sıralarda, Machiavelli'nin devlet adamlığı konulu risaleleri dolaşıma girmişti.

Richelieu'nün güç siyaseti konulu bu metinlerden haberdar olup olmadığı bilinmemektedir. Ama bu metinlerdeki temel ilkeleri uyguladığı kesindir. Richelieu, uluslararası düzen konusunda radikal bir yaklaşım geliştirmiştir. Devletin kendi başına var olan soyut ve kalıcı bir kurum olduğu fikrini icat etmiştir. Devletin gerektirdiklerini hükümdarın kişiliği, aile çıkarları ya da dinin evrensel talepleri belirlemezdi. Temel yol gösterici, hesaplanabilir ilkelerin izlendiği ulusal çıkardı. (Sonradan bilinen adıyla *raison d'etat*.) Dolayısıyla, uluslararası ilişkilerin temel birimi devlet olmalıydı.

Richelieu oluşum sürecindeki devleti, üst düzey bir politika aracı olarak kullandı. Otoriteyi Paris'te topladı, yönetimin otoritesini krallığın her bölgesine yaymak için müfettişler, yani profesyonel bir idareciler kurumu yarattı, vergi toplama sürecinin etkinliğini artırdı ve eski soylular kesiminin geleneksel yerel otoritesine kararlılıkla meydan okudu. Kraliyet gücüyse egemen devletin sembolü ve ulusal çıkarın bir ifadesi olarak kralın elinde kalacaktı.

Richelieu Orta Avrupa'daki karmaşayı Kilise'yi savunmak için bir silahlanma çağrısı olarak değil, emperyal Habsburg üstünlüğünü kontrol altına almanın bir yolu olarak gördü. Fransa Kralı'nın on dördüncü yüzyıldan beri *Rex Catholicissimus*, yani "En Katolik Kral" olarak adlandırılmasına karşın Fransa, ulusal çıkar hesaplarını göz önünde bulundurarak, (İsveç, Prusya ve Kuzey Alman prenslerinin) Protestan koalisyonunu önceleri dikkat çekmeden, sonralarıysa açıkça desteklemeye yöneldi.

Bir kardinal olarak evrensel ve ebedi Katolik Kilisesi'ne, Kuzey ve Orta Avrupa'nın asi Protestan prenslerine *karşı* işbirliği gösterecek bir görev borçlu olduğu yönündeki öfkeli şikâyetler karşısında, görevinin dünyevi, ancak hassas bir siyasi kurumun bakanı olmak olduğunu belirtti. Kişisel hedefi günahlarından kurtulmak olabilirdi, ama bir devlet adamı olarak, kefareti ödenecek ebedi bir ruhu bulunmayan siyasi bir kurumdan sorumluydu. "İnsan ölümsüzdür,

günahlarından kurtuluşu öbür dünyadadır," diyordu. "Devletin ise ölümsüzlüğü yoktur, kurtuluşu ya şimdidedir, ya hiçbir zaman."

Richelieu Orta Avrupa'nın parçalanışını siyasi ve askeri bir gereklilik olarak algılıyordu. Fransa'nın karşısındaki temel tehdit metafiziksel ya da dini değil, stratejikti: birleşik bir Orta Avrupa, Kıta'nın geri kalanına hükmedecek durumda olacaktı. Dolayısıyla Fransa'nın ulusal çıkarı, Orta Avrupa'nın birleşmesinin engellenmesinden geçiyordu: "[Protestan] taraf tümden mahvolursa, Avusturya Sarayı'nın gücü Fransa'ya darbe vuracaktır." Fransa, Orta Avrupa'daki çok sayıda küçük devleti destekleyerek ve Avusturya'yı zayıflatarak, stratejik hedefine ulaştı.

Richelieu'nün modeli muazzam karmaşalar atlatacaktı. Orta Avrupa'nın (az çok günümüz Almanya, Avusturya ve kuzey İtalya toprakları) bölünmüş durumda tutulması iki buçuk yüzyıl boyunca –Richelieu'nun 1624'te ortaya çıkmasından, 1871'de Bismarck'ın Alman İmparatorluğu'nu ilan edişine dek– Fransız dış siyasetinin temel ilkesi oldu. Bu kavram Avrupa düzeninin özü olarak kaldıkça, Fransa Kıta'da üstünlüğünü korudu. Kavram çöktüğünde, Fransa'nın egemen rolü de çöktü.

Richelieu'nün kariyerinden üç sonuç çıkıyor. İlk olarak, başarılı bir dış politikanın birinci vazgeçilmez unsuru, konu ile ilgili unsurların dikkatli bir şekilde analiz edilmesine dayanan uzun vadeli stratejik bir görüştür. İkinci olarak, bir devlet adamı, muğlak ve sıklıkla birbirleriyle çelişen çeşitli baskıları analiz edip onları bütünleştirici ve amaca uygun yönde şekillendirerek, bu vizyonu biçimlendirmelidir. Bu stratejinin sonucunun nereye varacağını ve bu stratejinin neden tercih edildiğini bilmelidir. Üçüncü olaraksa, mümkün olan çerçeveyi zorlayacak şekilde hareket ederek, toplumunun deneyimleriyle arzuları arasındaki uçurumu daraltmalıdır. Alışılmış olanın yinelenmesi durgunlukla sonuçlanacağından, burada gereken cesaret hiç de azımsanmamalıdır.

Vestfalya Barışı

Bizim çağımızda Vestfalya Barışı, tüm dünyaya yayılmış yeni bir uluslararası düzen kavramının yolunu açan bir gelişme olarak özel bir anlama sahiptir. O dönemde onu müzakere etmek için bir araya gelmiş olan temsilcilerse, daha çok protokol ve statü kaygılarına odaklanmışlardı.

Kutsal Roma İmparatorluğu'yla başlıca iki rakibi olan Fransa ve İsveç'in temsilcileri bir barış konferansının toplanması için ilke olarak anlaştıklarında, çatışmalar yirmi üç yıldır sürüp gitmekteydi. Delegasyonlar fiilen bir araya gelene dek savaş iki yıl daha devam etti; bu süre içinde tarafların her biri, kendi müttefiklerini ve yurtiçi destekçilerini güçlendirme amaçlı manevralarda bulundu.

1814-1815'teki Viyana Kongresi ya da 1919 Versailles Antlaşması gibi dönüm noktası niteliğindeki diğer antlaşmaların aksine Vestfalya Barışı tek bir konferanstan ortaya çıkmadı. Olayın geçtiği ortam, dünya düzenine ilişkin yüce soruların ölçülüp biçildiği bir devlet adamları toplantısı mahiyetinde değildi. İspanya'dan İsveç'e dek uzanan bir savaşın taraflarının çeşitliliğini yansıtacak biçimde barış, iki ayrı Vestfalya kentinde hazırlanan bir dizi ayrı düzenlemeyle sağlandı. Kutsal Roma İmparatorluğu'nu oluşturan farklı devletlerden 178 ayrı katılımcının dahil olduğu Katolik güçler, Katolik Münster kentinde toplandılar. Protestan güçlerse yaklaşık otuz mil uzaklıktaki karma Lüterci ve Katolik Osnabrück kentinde bir araya geldiler. 235 resmi elçi ve kurmayları, bırakın tüm Avrupa güçlerini içeren bir kongreyi, geniş çaplı bir etkinlik için bile hiçbir zaman uygun sayılmamış bu iki küçük kentte bulabildikleri odalarda kaldılar. İsviçre elçisi "bir yün dokuma atölyesinin üstündeki, sosis ve balık yağı kokan bir odada konakladı" ; Bavyera delegasyonuysa yirmi dokuz üyesi için on sekiz yatak bulabildi. Hiçbir resmi konferans başkanı ya da aracı olmadığından ve tarafların hepsinin katıldığı oturumlar yapılmadığından, temsilciler plansız-

ca toplandılar ve görüşler arasında eşgüdüm sağlamak için iki kent arasında tarafsız bir bölgeye gittiler, zaman zaman da orta noktada bulunan kentlerde gayri resmi olarak buluştular. Önemli güçlerden bazılarının her iki kentte de temsilcileri vardı. Görüşmeler boyunca Avrupa'nın çeşitli yerlerinde savaş devam etti ve değişen askeri dinamikler müzakerelerin seyrini etkiledi.

Temsilcilerin çoğu, stratejik çıkarlara dayalı, son derece pratik talimatlarla gelmişlerdi. "Hristiyanlık için bir barış" gerçekleştirilmesi yönünde, neredeyse birbirlerinden farksız ifadeler kullansalar da, bu yüce hedefe doktrinsel ya da siyasi birlikle ulaşılması için tasavvur edilemeyecek kadar çok kan dökülmüştü. Barış inşa edilecekse bunun ancak çekişmelerin dengelenmesi yoluyla olacağına artık kesin gözüyle bakılıyordu.

Bu karmakarışık müzakerelerden çıkan Vestfalya Barışı, aslında şartları somutlaştıran tek bir antlaşma olmamasına rağmen, Avrupa tarihinde belki de en sık alıntı yapılan diplomatik belgedir. Delegeler hiçbir zaman, herkesin katıldığı tek bir oturumda bir araya gelmediler. Barış aslında, farklı zamanlarda farklı kentlerde imzalanmış üç ayrı tamamlayıcı anlaşmanın toplamından oluşmaktadır. Ocak 1648 Münster Barışı'nda İspanya, Hollanda Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdı ve böylece, Otuz Yıl Savaşı'yla iç içe geçmiş olan seksen yıllık Hollanda isyanı sona erdirildi. Ekim 1648'de farklı güç grupları, şartları birbirine ayna tutan ve ana maddelere referans vererek hazırlanmış Münster Antlaşması'nı ve Osnabrück Antlaşması'nı imzaladılar.

Bu iki temel çok taraflı antlaşmanın her ikisinde de niyet, "Tanrı'nın haşmeti ve Hristiyanlığın güvenliği" adına "bir evrensel, ebedi, hakiki ve içten Hristiyan barışı ve dostluğu" olarak ilan edildi. Geçerli hükümler, dönemin öteki belgelerinden çok da farklı değildi. Ancak bunlara ulaşılmasında kullanılan mekanizmalara daha önce hiç rastlanmamıştı. Savaş, evrensellik ya da inanç dayanışma-

sı iddialarını paramparça etmişti. Katoliklerin Protestanlara karşı mücadelesi olarak başladıktan sonra, özellikle de Fransa'nın Katolik Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı savaşa girişinin ardından, değişen ve birbirleriyle çatışan ittifakların meydan kavgasına dönüşmüştü. Bizim çağımızın Ortadoğu çatışmalarına çok benzer bir biçimde, savaşta dayanışma ve motivasyon için mezhep çizgilerine başvurulmuş, ama bu çizgiler yine aynı sıklıkla bir kenara atılmış, jeopolitik çıkar çatışmalarının, ya da basitçe, haddini bilmeyen kişiliklerin hırslarının gölgesinde kalmıştı. Tarafların her biri savaşın bir noktasında "doğal" müttefikleri tarafından terk edilmişti ve hiçbiri belgeyi kendi çıkar ve prestijini korumaktan başka bir şey yapmakta olduğu yanılsamasıyla imzalamadı.

Bu genel tükenmişlik ve kuşkuculuk paradoksal bir biçimde, katılımcıların, belli bir savaşı sona erdirmenin uygulanabilir araçlarına genel dünya düzeni kavramlarına dönüştürmelerine olanak tanıdı. Savaşla sertleşmiş düzinelerce tarafın zorlukla elde ettikleri kazançları güvence altına almak için bir araya gelmeleri sonucunda, eski hiyerarşik itaat biçimleri sessizce bir kenara atıldı. Egemen devletlerin her birinin doğal olarak sahip oldukları eşit şartlar, güçlerine ya da yurtiçi yönetim sistemlerine bakılmaksızın kurumsal hale getirdi. İsveç ve Hollanda Cumhuriyeti gibi yeni güçlere, Fransa ve Avusturya gibi büyük yerleşik güçlerle protokolde eşit muamele ilkesi tanındı. Bütün krallardan "majesteleri" ve bütün elçilerden "ekselansları" olarak söz edildi. Bu yeni kavram öylesine ileri taşındı ki, mutlak eşitlik talep eden delegasyonlar, müzakere yerlerine ayrı kapılardan girilmesi için bir süreç tasarladılar; bu da birçok giriş inşa edilmesini ve kimse ötekinin kendi keyfine göre gelmesini bekleme aşağılamasına katlanmasın diye yerlerine aynı hızla ulaşmalarını temin etti.

Vestfalya Barışı'nın uluslar tarihinde bir dönüm noktası olmasının nedeni, yerleştirdiği unsurların silip süpürdükleri kadar kar-

maşıklıktan uzak olmasıdır. Avrupa düzeninin yapı taşının imparatorluk, hanedan ya da dini inanç değil, devlet olduğu onaylandı. Devlet egemenliği kavramı yerleştirildi. İmzacıların her birinin müdahale görmeksizin kendi iç yönetim şeklini ve dini yönelimini seçme hakkı onaylandı ve yeni maddelerle, azınlık mezheplerinin inançlarını barış içinde uygulamaları ve zorla din değiştirtme olasılığından korunmaları garantiye alındı. Ânın acil taleplerinin ötesinde, Kıta'da topyekûn bir savaşın yeniden yaşanmasının önüne geçilmesi yönündeki ortak arzunun teşvikiyle, "uluslararası ilişkiler" sisteminin ilkeleri şekillenmekteydi. İlişkilerin düzenlenmesi ve barış sanatlarının teşvik edilmesi için, öteki devletlerin başkentlerine daimi temsilcilerin yerleştirilmesi (o zamana dek genel olarak yalnızca Venediklilerin başvurdukları bir uygulama) dahil, çeşitli diplomatik etkileşim şekilleri tasarlandı. Taraflar, anlaşmazlıkların çatışmaya yol açmadan çözüme kavuşturulması amacıyla, Vestfalya modeline dayalı konferanslar ve istişareler planladılar. Savaş sırasında Hugo de Groot (Grotius) gibi gezgin bilgin-danışmanların geliştirdikleri uluslararası hukuk, merkezinde Vestfalya antlaşmalarının yer aldığı, uyumun geliştirilmesi amaçlı, üzerinde anlaşılmış ve genişletilebilir bir doktrinler bütünü muamelesi gördü.

Bu sistemin dahice tarafı ve tüm dünyaya yayılmasının nedeni, hükümlerinin esasa değil, usule yönelik olmasıydı. Bir devlet, bu temel şartları kabul ettiğinde, uluslararası sistemin dış müdahalelere karşı oluşturduğu kalkanla kendi kültürünü, siyasetini, dinini ve iç siyasetini koruyabilecek uluslararası bir vatandaş olarak tanınabilirdi. Avrupa'nın ve öteki bölgelerin çoğunun tarihsel düzenlerinin işleyişinin dayandığı önerme olan emperyal ya da dini birlik ideali, kuramsal olarak tek bir güç merkezinin tümüyle meşru olabileceğini ima ediyordu. Vestfalya kavramıysa çoğulculuğu başlangıç noktası olarak aldı ve her biri bir gerçeklik olarak kabul edilen çeşitli toplumları ortak bir düzen arayışına çekti. Yirminci yüzyıl

ortasına gelindiğinde bu uluslararası sistem her kıtaya yerleşmişti; hâlâ da şu andaki haliyle uluslararası düzenin temel yapı taşıdır.

Vestfalya Barışı belli bir ittifaklar düzenlemesi ya da kalıcı bir Avrupa siyasi yapısı dayatmadı. Evrensel Kilise'nin nihai meşruiyet kaynağı olmaktan çıkması ve Kutsal Roma İmparatoru'nun zayıflamasıyla birlikte Avrupa için düzenleyici bir kavram, tanım gereği ideolojik tarafsızlığı ve değişen şartlara ayak uydurmayı içeren bir güç dengesi oldu. On dokuzuncu yüzyılın Britanyalı devlet adamı Lord Palmerston, temel ilkesini şöyle ifade ediyordu: "Ebedi müttefikimiz de yoktur, ezeli düşmanımız da. Ebedi ve ezeli olan çıkarlarımızdır ve bu çıkarların peşine düşmek bizim görevimizdir." Britanya'nın bu ünlü hizmetkârı, bu çıkarları resmi bir "dış siyaset" teamülünde daha belirgin bir biçimde tanımlaması istendiğinde şöyle diyecekti: "İnsanlar bana ... neye politika dendiğini sorduklarında, tek yanıt, ortaya çıkan her durumda en doğru görünen seçeneği tercih ettiğimiz ve Ülkemizin Çıkarları'nı kılavuz ilke saydığımızdır." (Bu aldatıcı derecede basit kavramın Britanya için işe yaramasının nedeni biraz da, yönetici sınıfın ülkenin kalıcı çıkarlarının neler olduğu konusunda ortak, neredeyse içgüdüsel bir bilinçle eğitilmesiydi elbette.)

Günümüzde bu Vestfalya kavramları sıklıkla, ahlaki iddialara kayıtsız, kinik bir güç manipülasyonu sistemi olmakla eleştirilir. Ancak Wetsphalia Barışı'yla kurulan yapı, bir uluslararası düzeni; üzerinde anlaşılmış kural ve sınırlamalar temelinde kurumsallaştırma ve tek bir ülkenin egemenliği yerine güçler çoğulluğuna dayandırma yönündeki ilk çabayı temsil ediyordu. *Raison d'êtat* ve "ulusal çıkar" kavramları, bir gücün yüceliğini değil, kullanımını akılcılaştırma ve sınırlandırma çabasını temsil ederek, ilk kez bu dönemde ortaya çıktı. Kuşaklar boyunca ordular Avrupa'da evrensel (ve birbirleriyle çelişen) ahlaki iddialar bayrağı altında ilerlemişler, peygamberler ve fatihler kişisel, hanedansal, emperyal ve dini emeller peşinde topyekûn savaş ilan etmişlerdi. Devlet çıkarlarının

VESTFALYA BARIŞINDAN SONRA AVRUPA, 1648

kuramsal olarak mantıklı ve öngörülebilir bir biçimde birleştirilmesiyle, Kıta'nın her köşesinde ortaya çıkmakta olan düzensizliğin üstesinden gelinmesi amaçlanıyordu. Sürgünleri, zorla din değiştirtmeleri ve sivil nüfusları tüketen genel savaşlarıyla birbirine rakip evrenselcilik* döneminin yerini, hesaplanabilir sorunlara dayalı sınırlı savaşlar alacaktı.

Bütün muğlaklığına rağmen güç dengesinin, din savaşlarının kesinliği karşısında bir ilerleme olduğu düşünülüyordu. Ama güç dengesi nasıl kurulacaktı? Kuramsal olarak, gerçeklikler üzerine kuruluydu; dolayısıyla katılımcıların hepsi onu aynı şekilde görmeliydi. Ama her toplumun algıları toplumun iç yapısından, kültüründen, tarihinden ve güç unsurlarının (her ne kadar nesnel olursa olsun) sürekli değişmekte olduğu yönündeki önemli gerçekten etkilenir. Bu nedenle güç dengesinin zaman zaman yeniden ayarlanması gerekir. Dolayısıyla güç dengesi de savaş üretir, ancak savaşın boyutunu sınırlar.

Vestfalya Sistemi'nin İşleyişi

Vestfalya Antlaşması'yla birlikte papalık kilise işlevleriyle sınırlandırıldı ve egemenlik eşitliği doktrini hakimiyet kazandı. Bu durumda, laik bir siyasi düzenin kökeninin açıklanıp, işlevlerinin gerekçelendirilmesinde hangi siyasi kuram kullanılabilirdi? Thomas Hobbes 1651'de, yani Vestfalya Barışı'ndan üç yıl sonra yayımlanan *Leviathan*'da böyle bir kuram sundu. Bu kuramda, otorite yokluğunun "herkesin herkese karşı savaş" ürettiği bir "doğa durumu" olduğunu tahayyül etti. Buna göre insanlar, bu katlanılmaz güvensizlik hissinden kurtulmak amacıyla, devletin sınırları içindeki herkese emniyet sağlaması karşılığında haklarını egemen bir güce teslim ederlerdi. Egemen devletin güç üzerindeki tekeli, sürekli bir

* y.n. Genel geçer ilkelerin varlığını ve bu ilkelerin her yerde geçerli olduğunu savunan anlayış.

şiddet sonucu ölüm ve savaş korkusunun üstesinden gelmenin tek yolu olarak ortaya konmuştu.

Düzeni dayatacak hiçbir uluslarüstü egemen bulunmadığından, Hobbes'un analizindeki toplumsal sözleşme devletlerin sınırlarının ötesinde geçerli *değildi*. Dolayısıyla:

> Yaygın olarak uluslar hukuku denen o yasada kapsanan, bir egemenin ötekine karşı görevleri hakkında burada bir şey söylememeliyim, çünkü uluslar yasası ve doğa yasası aynı şeydir. Ve halkının emniyetini temin etmede her egemen, herhangi bir adamın kendi bedeninin emniyetini temin etmesiyle aynı hakka sahiptir.

Uluslararası arenanın doğa durumunda(state of nature) anarşi düzeninde kalmasının nedeni, onu emniyete alacak bir dünya gücünün bulunmaması ve pratikte oluşturulamamasıydı. Bu nedenle, en önemli unsurun güç olduğu bir dünyada her devletin kendi ulusal çıkarını her şeyin üstünde tutması gerekecekti. Kardinal Richelieu bu yaklaşımı çok iyi anladı ve onayladı.

Vestfalya Barışı, ilk dönem uygulamalarında bir Hobbes dünyası yarattı. Bu yeni güç dengesinin ayarı nasıl sağlanacaktı? Bir olgu olarak güç dengesiyle, sistem olarak güç dengesi arasında bir ayrım yapılması gerekir. Her uluslararası düzenin bu ada layık olabilmesi için önünde sonunda bir dengeye erişmesi gerekir; aksi takdirde sürekli bir savaş durumu içinde olacaktır. Ortaçağ dünyası düzinelerce prenslik içerdiğinden, pratikte genel bir güç dengesi mevcuttu. Vestfalya Barışı'ndan sonra ise güç dengesi bir sistem olarak ortaya çıktı; yani, oluşturulması dış politikanın temel amaçlarından biri olarak kabul edildi; bunun bozulması, denge adına bir koalisyon kurulmasını gerektirecekti.

On sekizinci yüzyılın başlarında Britanya'nın büyük bir deniz gücü olarak yükselişi, güç dengesi olgularının bir sisteme dönüştürülmesini mümkün kıldı. Denizlerin kontrolünü elinde tutması, Britanya'nın Kıta'da güç dengesinin arabulucusu, hatta Avrupa'nın güç dengesinin garantörü olmasına ve müdahalesinin zamanlamasını ve boyutunu seçebilmesine olanak tanıyordu.

İngiltere stratejik gereksinimlerini doğru değerlendirdiği sürece Kıta'da zayıf tarafı güçlüye karşı destekleyebilecek, tek bir ülkenin Avrupa'da hegemonya kurmasını ve böylece Kıta'nın kaynaklarını Britanya'nın denizlerdeki kontrolüne meydan okuyacak şekilde seferber etmesini engelleyecekti. I. Dünya Savaşı'nın başlamasına dek İngiltere, dengenin dengeleyicisi oldu. Avrupa'daki savaşlarda savaştı, zaman zaman ittifaklarını değiştirdi; bunu sadece belirgin ve ulusal hedeflerin peşine düşerek değil, ulusal çıkarlarıyla güç dengesinin korunmasını birarada tutarak yaptı. İleride tartışılacağı üzere, bu ilkelerin birçoğu, Amerika'nın çağdaş dünyada üstlendiği rol için de geçerlidir.

Aslına bakılırsa, Vestfalya düzenlemesinden sonra Avrupa'da iki güç dengesi vardı: İngiltere'nin muhafızı olduğu genel denge, genel istikrarın koruyucusuydu. Temelde Fransa'nın yönlendirdiği bir Orta Avrupa dengesiyse birleşik bir Almanya'nın Kıta'nın en güçlü ülkesi olacak konuma ulaşmasını önleme amaçlıydı. İki yüz yılı aşkın bir süre boyunca bu dengeler, Avrupa'yı Otuz Yıl Savaşları'ndaki gibi kendi kendini parçalamaktan alıkoydu; savaşları engellemedi, ama hedef topyekûn fetih değil de denge olduğundan, etkisini sınırladı.

Güç dengesi en az iki şekilde sarsılabilir: İlk olarak, önde gelen bir ülke gücünü hegemonya elde etme tehdidi oluşturacak derecede artıra bilir. İkincisinde ise, o zamana dek ikincil kalmış bir devlet büyük güçlerin saflarına geçme peşine düşer ve öteki güçleri yeni bir denge kurulana ya da genel bir çatışma yaşanana dek bir dizi telafi edici uyarlama yapmaya yöneltir. On sekizinci yüzyılda Vestfal-

ya sistemi, önce Fransa Kralı XIV. Louis'nin hegemonya saldırısını savuşturarak, ardından da Prusya'dan Büyük Friedrich'in eşit statü ısrarına sistemi uyarlayarak, iki sınavını da başarıyla verdi.

XIV. Louis 1661'de Fransa tahtını tümüyle kontrolüne aldı ve Richelieu'nün yönetim kavramını eşi görülmemiş derecede geliştirdi. Geçmişte Fransa Kralı, kalıtıma dayalı özerk otorite iddiaları bulunan feodal beyler aracılığıyla hükümdarlığını sürdürmüştü. Louis ise tümüyle kendisine bağımlı bir kraliyet bürokrasisi aracılığıyla yönetimi sağladı. Soylu kandan saraylıları geriletti ve bürokratları soylu ilan etti. Önemli olan doğumdan gelen konum değil, Kral'a hizmetti. Taşralı bir manifaturacının oğlu olan parlak Maliye Bakanı Jean-Baptiste Colbert'i vergi idaresini bütünleştirmekle ve bitmek bilmez savaşları finanse etmekle görevlendirdi. Kalıtım yoluyla dük olan edebiyatçı Saint-Simon'un anıları, toplumsal dönüşümün acı tanıklıklarını içerir:

> O [Louis] bir soyluyu hoşnutsuzluğunun ağırlığıyla ezebilecek olmasına rağmen, onu ya da soyunu yok edemeyeceğinin çok iyi farkındaydı; oysa bir devlet bakanı ya da bu tür başka bir bakan tüm ailesiyle birlikte, içinden yükseltilmiş olduğu hiçliğin derinliklerine batırılabilirdi. O zaman hiçbir servet ya da mülk ona çare olmazdı. Bakanlarına, Ülke'deki en yükseklerin, hatta Mavi Kanlı Prenslerin üzerinde otorite vermeyi sevmesinin nedenlerinden biri de buydu.

Louis her şeyi kapsayan hükümdarlığının simgesi olarak, daha önceden kendine bahşettiği "Güneş Kral" sanına 1680'de "Büyük" ünvanını da ekledi. 1682'de Fransa'nın Kuzey Amerika'daki topraklarına "Louisiana" adı verildi. Aynı yıl Louis'nin sarayı, Kral'ın her şeyden önce kendi haşmetinin sergilenmesine adanmış bir "Tiyatro monarşisi"nin incelikli ayrıntılarını gözeteceği Versailles'a taşındı.

İç savaş tahribatından korunmuş, vasıflı bir bürokrasiye ve tüm komşu devletlerin ordularını kat be kat aşan bir orduya sahip birleşik bir krallıkla Fransa, bir süreliğine Avrupa'da üstünlük peşine düşecek konumdaydı. Louis'nin hükümdarlığı, neredeyse kesintisiz bir dizi savaşa dönüştü. Sonunda, Avrupa hegemonyasının gelecekteki tüm taliplerinin de başına geleceği gibi, her yeni fetih, karşıt bir uluslar koalisyonunu harekete geçirdi. İlk başlarda Louis'nin generalleri her cephedeki savaşları kazandılar; sonundaysa her yerde ya bozguna uğratıldılar ya da zapt edildiler; en önemli örnek, sonraki dönemlerin Marlborough Dükü ve yirminci yüzyılın büyük Başbakanı Winston Churchill'in atası olan John Churchill tarafından, on sekizinci yüzyılın ilk on yılında yenilgiye uğratılmalarıdır. Louis'nin lejyonları, Vestfalya sisteminin dayanıklılığını alt edemedi.

Richelieu'nün ölümünden onlarca yıl sonra, laik bir dış politika ve merkezi bir devlet yönetimine sahip bütünleşik ve tarafsız bir devletin kanıtlanmış etkinliğinden ilham alan taklitçiler, Fransız gücüne karşı bir denge oluşturmak için birleştiler. İngiltere, Hollanda ve Avusturya'nın kurduğu Büyük İttifak'a sonradan İspanya, Prusya, Danimarka ve bazı Alman prenslikleri de katıldı. Louis'ye karşı muhalefetleri ideolojik ya da dini açıdan değildi, zira Fransızca Avrupa'nın büyük bölümünde diplomasi ve yüksek kültür dili olarak kullanılıyordu ve müttefik kampın içinde hem Katolikler hem de Protestanlar vardı. Bu, zaten Vestfalya sisteminin doğasında vardı ve Avrupa düzeninin çoğulculuğunun korunması için gerekliydi. Dönemin gözlemcilerinin ona verdiği ad, onun karakterini tanımlar: Büyük İtidal. Louis'nin Fransa'nın şanı adına peşinde koştuğu şey temelde hegemonyaydı. Gelgelelim o, düzenini çeşitlilikte arayan bir Avrupa tarafından yenilgiye uğratıldı.

ON SEKİZİNCİ YÜZYILIN ilk yarısına Fransa'yı dizginleme hedefi hakim oldu; ikinci yarısını ise Prusya'nın büyük güçler arasında kendine bir yer bulma çabaları biçimlendirdi. Louis, gücü hegemonyaya dönüştürmek için savaşmışken, Prusya'da II. Friedrich, gizli zayıflığı büyük bir güç statüsüne dönüştürmek için savaşa girdi. Çetin Kuzey Almanya düzlüğünde yer alan ve Vistül'den Almanya boyunca uzanan Prusya, daha talihli ülkelerin yüksek nüfusunu ve kaynak fazlalığını telafi etmek için disiplini ve kamu hizmetini geliştirmişti. Bitişik olmayan iki parçaya bölünmüş olan ülke, tehlikeli bir biçimde Avusturya, İsveç, Rus ve Polonya nüfuz bölgelerine çıkıntı yapıyordu. Nüfus yoğunluğu görece düşüktü; en güçlü yönü, kısıtlı kaynakların kullanımında sergilediği disiplindi. En değerli nitelikleri yurttaşlık bilinci, verimli bir bürokrasi ve iyi eğitimli bir orduydu.

II. Friedrich 1740'ta tahta çıktığında, tarihin ona lütfedeceği muhteşemlik onun için uzak bir ihtimal gibi görünüyordu. Veliahtlık konumunun haşin disiplinini baskıcı bularak, arkadaşı Hans Hermann von Katte'yle beraber İngiltere'ye kaçma girişiminde bulunmuştu. Tutuklandılar. Kral, von Katte'nin kafasının Friedrich'in önünde kesilmesini emretti ve onu da kendi başkanlığındaki divanı harpte yargıladı. Oğlunu sorgularken yönelttiği 178 soruyu Friedrich öylesine ustalıkla yanıtladı ki, konumuna iade edildi.

Bu can yakıcı deneyimin üstesinden gelmesi, ancak babasının katı görev bilincini ve genel olarak insanları sevmemesini benimsemesi sayesinde mümkün oldu. Friedrich kendi kişisel otoritesini mutlak, ama politikalarını Richelieu'nün bir yüzyıl önce getirdiği *raison d'être(ulusal çıkar)* ilkeleriyle sınırlandırılmış görüyordu. Ona göre, hükümdarlar kaynaklarının esiriydiler; yasalar Devletin çıkarınaydı ve bu yasalar çiğnenemezdi. Cesur ve kozmopolit bir insan olan Friedrich, meşruiyetini ideolojiden değil etkinliğinden

alan iyiliksever bir despotizmle devlet yönetiminde yeni Aydınlanma çağını şahsında somutlaştırdı.

Friedrich, büyük güç statüsünün Prusya'nın topraklarının birleşmesini, dolayısıyla da yayılmasını gerektirdiği sonucuna varmıştı. Başka bir siyasi ya da ahlaki gerekçeye ihtiyaç yoktu. "Ordu birliklerimizin üstünlüğü, onları süratle harekete geçirebilmemiz, tek kelimeyle, komşularımız karşısındaki en belirgin avantajımız." ifadesi Friedrich'in 1740'ta zengin ve geleneksel olarak Avusturyalı Silezya eyaletini ele geçirmek için ihtiyaç duyduğu tek gerekçeydi. Sorunu hukuki ya da ahlaki değil de jeopolitik olarak kabul eden Friedrich, (Prusya'da Avusturya'ya karşı bir denge unsuru gören) Fransa'yla işbirliği yaptı ve 1742'deki barış düzenlemesinde Silezya'yı elinde tutarak, Prusya'nın topraklarını ve nüfusunu neredeyse iki katına çıkardı.

Friedrich, bu süreçte 1713'te Utrecht Antlaşması'yla XIV. Louis'nin hırslarının dizginlenmesinden beri barışın hüküm sürdüğü Avrupa sistemine savaşı geri getirdi. Yerleşik güç dengesi karşısındaki meydan okuma, Vestfalya sisteminin tekrar devreye girmesine neden oldu. Avrupa düzenine yeni bir üye olarak kabul edilmenin bedelinin, yedi yıllık, neredeyse felaket düzeyinde bir savaş olduğu görülecekti. Friedrich'in eski müttefiklerinin onun harekâtlarını ezmeye ve onların rakiplerinin de Prusya'nın disiplinli savaş gücünü kendi amaçları için kullanmaya çalışmasıyla, ittifaklar tersine döndü. Uzaklardaki gizemli bir ülke olan Rusya ilk kez, Avrupa güç dengesine ilişkin bir muharebede yer aldı. Rus ordularının Berlin kapılarına dayanmalarıyla yenilginin eşiğine gelen Friedrich'i Çariçe Yelizaveta'nın ani ölümü kurtardı. Uzun zamandır Friedrich'in hayranı olan yeni Çar savaştan çekildi. (Nisan 1945'de kuşatma altındaki Berlin'de sıkışıp kalan Hitler, Brandenburg Evi Mucizesi denen bu olayın bir benzerini bekleyecek ve Başkan Franklin

D. Roosevelt öldüğünde Joseph Goebels kendisine, bu mucizenin gerçekleştiğini söyleyecekti.)

Kutsal Roma İmparatorluğu bir görüntüden ibaret kalmıştı; Avrupa'da, evrensel otorite iddiasında bulunan hiçbir rakip aday çıkmadı. Hükümdarların neredeyse hepsi ilahi hakla hükmettiklerini –hiçbir büyük gücün meydan okumadığı bir iddia– öne sürüyor, ama Tanrı'nın başka birçok hükümdara da aynı hakkı bahşettiğini kabul ediyorlardı. Dolayısıyla savaşlar mevcut yönetimleri ve kurumları devirmek ya da devletler arasında yeni bir ilişkiler sistemi dayatmak için değil, sınırlı toprak hedefiyle veriliyordu. Gelenekler, hükümdarların tebaalarını zorla askere almalarını engelliyor ve vergi toplama kapasitelerini ciddi derecede kısıtlıyordu. Savaşın sivil nüfus üzerindeki etkisi Otuz Yıl Savaşları'nın dehşetiyle ya da teknoloji ve ideolojinin iki yüzyıl sonra üretecekleriyle hiçbir şekilde karşılaştırılamazdı. On sekizinci yüzyılda güç dengesi, "yaşamların ve değerlerin ihtişam, parıltı, kahramanlık ve özgüven gösterileri şeklinde vitrine" konulduğu bir sahne gibi işliyordu. Sistemin hegemonya emellerine hoşgörüyle bakmayacağının bilinmesi, bu gücün kullanımını sınırlandırıyordu.

En istikrarlı uluslararası düzenler, algıların tekdüzeliği avantajından yararlananlar olmuştur. On sekizinci yüzyıl Avrupa düzenini yürüten devlet adamları, onur ve görev gibi soyut değerleri aynı biçimde yorumlayan ve esaslar konusunda aynı fikirde olan aristokratlardı. Aynı dili (Fransızca) konuşan, aynı salonların müdavimi olan ve birbirlerinin başkentlerinde romantik ilişkilere giren tek bir seçkin toplumu temsil ediyorlardı. Ulusal çıkarlar değişiyordu elbette, ama bir dışişleri bakanının başka milliyetten bir hükümdara hizmet edebileceği (1820'ye dek her Rus dışişleri bakanı yurtdışında görev yapmıştı) ya da evlilik anlaşması veya beklenmedik bir miras sonucunda bir bölgenin ait olduğu ulusun değişebileceği bir dünyada, kapsayıcı bir ortak amaç duygusu doğal olarak orta-

ya çıkan bir durumdu. On sekizinci yüzyılda güç hesapları, ortak meşruiyet bilincini ve söze dökülmemiş uluslararası davranış kurallarını içeren bu yumuşatıcı ortamda yapılıyordu.

Bu mutabakat, yalnızca bir adap meselesinden ibaret değildi; aynı zamanda ortak bir Avrupa bakış açısının ahlaki inançlarını yansıtıyordu. Avrupa hiçbir zaman, aydınlanma çağı olarak nitelenen çağdaki kadar bütünleşik veya kendiliğinden gelişen bir düzene sahip olmamıştı. Bilim ve felsefe alanlarındaki yeni zaferler, çatırdamakta olan Avrupa'nın katı gelenek ve inançlarının yerini almaya başladı. Zihnin fizik, kimya, astronomi, tarih, arkeoloji, haritacılık, akılcılık gibi birçok cephedeki hızlı ilerleyişi, doğanın gizli mekanizmalarının hepsinin gözler önüne serilmesinin yalnızca bir an meselesi olduğuna işaret eden yeni bir laik aydınlanma ruhunu destekliyordu. 1759'da "Gerçek bir dünya sistemi kararlaştırılmış, geliştirilmiş *ve* mükemmelleştirilmiştir," diye yazan parlak Fransız bilge Jean Le Rond d'Alembert, çağın ruhunu şöyle ifade etmekteydi:

> Kısacası, dünyadan Satürn'e, göklerin tarihinden böceklerin tarihine, doğa felsefesi devrim geçirdi; ve öteki bilgi alanlarının neredeyse hepsi yeni biçimlere büründü ... Yeni bir felsefenin keşfedilmesi ve uygulanması, keşiflere eşlik eden türde bir coşku ve evrenin temaşasının içimizde uyandırdığı fikirlerin heyecanı gibi nedenler müthiş bir zihinsel mayalanma yarattı. Barajlarından boşanmış bir nehir gibi doğada her yöne yayılan bu mayalanma, önünde duran her şeyi bir tür şiddetle silip süpürdü.

Yeni bir analiz ruhuna ve tüm önermelerin titizlikle sınanmasına dayanıyordu bu "mayalanma". D'Alembert'in 1751'le 1772 arasında editörlerinden biri olduğu yirmi sekiz ciltlik *Encylopedié*'de tüm bilginin keşfi ve sistematik hale getirilmesi uğraşı simgeleştiriliyor,

merkezi aktörünün ve yorumlayıcısının insan olduğu anlaşılabilir ve gizemlerinden arındırılmış bir evren ilan ediliyordu. D'Alembert'in çalışma arkadaşı Denis Diderot'nun yazdığına göre, fevkalade bir ilim, "insan ırkının en üst düzeydeki çıkarlarına yönelik gayret"le birleşecekti. Akıl, "taban tabana zıt hakikatlerin temeli işlevini görecek sağlam ilkeler"e dayanarak yalanlarla yüzleşecekti; böylece, "bütün iftira mabetlerini devirebilecek ve işe yaramayan kalıntılarını dağıtabileceğiz." ve bunun karşılığında, "insanı doğru yola sokacağız."

Bu yeni düşünüş ve analiz yöntemi, kaçınılmaz olarak devlet yönetimi, siyasi meşruiyet ve uluslararası düzen kavramlarına da uygulandı. Siyaset felsefecisi ve Montesquieu Baronu Charles-Louis de Secondat, sonradan Amerikan Anayasası'nda kurumsallaşacak bir denge ve denetim kavramı tanımlayarak, güç dengesi ilkelerini iç politikaya uyguladı. Buradan, tarih ve toplumsal değişim mekanizmalarına ilişkin bir felsefeye yöneldi. Çeşitli toplukların tarihlerini inceleyerek, olayların asla rastlantı eseri olmadığı sonucuna ulaştı. Aklın keşfedebileceği ve ardından ortak yarar için biçimlendirebileceği, altta yatan bir neden her zaman vardı:

> Dünyayı kader yönetmez ... Her monarşide yükselişe, mevcudu korumaya ve düşüşe yol açan, fiziksel olduğu kadar entelektüel genel nedenler vardır. Tüm [görünürdeki] kazalar bu nedenlere tabidir ve rastlantısal bir muharebenin, yani belli bir nedenin bir devleti her yok edişinde, bu devletin tek bir muharebe sonucunda yıkıma uğramasına yol açmış genel bir neden söz konusudur. Kısacası, bütün özel olayları ileri sürükleyen, durumun genel gidişatıdır.

Aydınlanma döneminin belki de en büyük felsefecisi olan Alman felsefeci Immanuel Kant kalıcı bir barışçı dünya düzeni için bir kavram geliştirerek, Montesquieu'yü bir adım ileri taşıdı. Prus-

ya'nın eski başkenti Königsberg'de dünyaya kafa yoran, bakışlarını Yedi Yıl Savaşı'na, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na ve Fransız Devrimi'ne yönelten Kant, bu karmaşa arasında yeni ve daha barışçıl bir uluslararası düzenin belli belirsiz esaslarını görme cesaretini gösterdi.

Kant insanlığın ayırıcı özelliğinin, kendine özgü, "*toplumsal olmayan bir toplumsallık*" olduğunu ileri sürdü. Buna göre, bir toplum içindeki bir araya gelme eğilimi, her nasılsa, bu toplumu parçalama tehdidi oluşturan sürekli bir dirençle karşılaşırdı. Düzen, özellikle de uluslararası düzen sorunu, "insan ırkının çözeceği en zor ve en son" sorundu. İnsanlar tutkularını dizginlemek için devletler kurdular, ama Doğa durumundaki(nature of state) bireyler gibi devletler de, bedeli "kanunsuz bir vahşilik devleti" olsa bile, kendi mutlak özgürlüklerini koruma peşine düştüler. Gelgelelim, devletlerarası çatışmalardan kaynaklanan "yıkımlar, karmaşalar ve hatta güçlerinin içten içe tümüyle tükenmesi" zamanla insanları alternatifler aramaya zorlayacaktı. İnsanlık ya "insan ırkının devasa mezarlığı"nın getireceği barış, ya da mantık yürüterek tasarlanmış barış seçenekleriyle karşı karşıyaydı.

Kant'a göre yanıt, düşmanlıktan uzaklaşmış, yurt içi ve uluslararası davranışlarında şeffaflık sözü vermiş, gönüllülüğe dayalı bir cumhuriyetler federasyonuydu. Bu federasyonun vatandaşları, düşmanlıklara kafa yorarken, despot hükümdarların aksine "savaşın tüm sefaletlerinin *kendilerini* nasıl mahfedeceğini" ölçüp biçeceklerinden, barışı destekleyeceklerdi. Zamanla bu anlaşmanın cazip yönleri ortaya çıkacak ve yavaş yavaş, barışçı bir dünya düzenine doğru genişlemenin yolu açılacaktı. İnsanlığın akıl yoluyla sonunda "güçlerin birleştiği bir sistem, dolayısıyla genel siyasi bir güven sunan kozmopolit bir sistem"e ve "*insanlığın mükemmel uygar birliği*"ne ilerlemesi, Doğa'nın amacıydı.

Aklın gücüne küstahlık eşiğine varan güven kısmen, Yunanlıların *hubris* (kibir) dedikleri bir türde güveni yansıtıyordu –içinde kendi yıkımının tohumlarını taşıyan bir tinsel gurur türünü. Aydınlanma felsefecileri temel bir meseleyi göz ardı ediyorlardı: Yönetim düzenleri akıllı düşünürlerce en baştan icat edilebilir mi, yoksa altta yatan organik ve kültürel gerçeklikler kısıtlamakta mıdır (Burke'ün görüşü)? Her şeyi (d'Alembert ve Montesquieu'nün savundukları gibi) keşfedilebilecek ve açıklanabilecek şekilde mantıksal olarak birleştiren tek bir kavram ve mekanizma var mıdır, yoksa dünyanın karmaşıklığı ve insanların çeşitliliği bu soruların yalnızca mantıkla ele alınmasını engellemekte ve bir tür sezgi ve neredeyse ezoterik* bir devlet idaresi unsuru mu gerektirmektedir?

Kıta'daki Aydınlanma felsefecileri genel olarak, organik siyasi evrim görüşü (kalıtımla geçen) yerine akılcı olanı yeğlediler. Bu süreçte, onlarca yıl boyunca Avrupa'yı parçalamış ve sonraki etkileri günümüze de ulaşmış bir çalkantıya –kasıtlı olmadan, hatta kasıtlarının aksine– katkıda bulundular.

Fransız Devrimi ve Sonrası

En sarsıcı devrimler, en az beklenenlerdir. Vestfalya sisteminden olabildiğince farklı bir iç düzen ve dünya düzeni ilan eden Fransız Devrimi de öyle oldu. İç ve dış siyaset arasındaki ayrımı terk ederek, Otuz Yıl Savaşları'nın tutkularını diriltti, belki de aştı ve on yedinci yüzyılın dini dürtüsünün yerine laik bir haçlı seferini koydu. Toplumların iç değişimlerinin uluslararası dengeyi dışarıdan gelen saldırılardan daha fazla sarsabileceğini gösterdi; yirminci yüzyılın, birçoğu ilk Fransız Devrimi'nin getirdiği kavramlardan açıkça beslenen çalkantıları bu dersi daha da pekiştirecekti.

* y.n. Ehil olmayan kişilerden saklanan gizli bilgi ve öğretiler.

Devrimler, genellikle birbirlerinden farklı çeşitli hınçların birleşip, hiçbir şeyden kuşkulanmayan bir rejime karşı saldırıya geçmeleriyle patlak verir. Devrim koalisyonu ne kadar genişse, mevcut otorite modellerini yıkma kapasitesi de o kadar büyüktür. Değişim ne kadar geniş kapsamlıysa, yokluğunda toplumların dağılacağı otoritenin yeniden kurulması için o ölçüde fazla şiddete gerek duyulur. Terör dönemleri rastlantısal değildir; devrimin boyutunun doğal bir sonucudur.

Fransız Devrimi, yönetimi bir süreliğine iflas etmiş olsa da Avrupa'nın en zengin ülkesinde gerçekleşti. İlk itici gücünün izlerine, ülkelerinin yönetimini Aydınlanma ilkelerine uydurma peşinde olan liderlerinde (ki çoğu aristokrat ve yüksek burjuvaydı) rastlanır. Devrimi gerçekleştirenlerin öngörmedikleri ve egemen yönetici seçkinlerin tasavvur edemeyecekleri bir momentum kazandı. Merkezinde, Avrupa'da din savaşlarının sona ermesinden beri görülmemiş ölçekte bir yeniden düzenleme vardı. Devrimciler için insan düzeni ne ortaçağ dünyasının ilahi planının bir yansımasıydı, ne de on sekizinci yüzyılın büyük hanedan çıkarlarının birleşimi. Yirminci yüzyılın totaliter hareketlerindeki ardılları gibi Fransız Devrimi'nin felsefecileri de tarih mekanizmalarını, tanım gereği hiçbir içsel ya da yapısal sınırlama kabul edemeyecek olan –ve tanımlama tekelini kendilerine ayırdıkları– halk iradesinin katışıksız işleyişiyle özdeşleştirdiler. Bu şekilde tasavvur edilen halk iradesi, İngiltere'de egemen olan çoğunluk yönetimi kavramından ya da ABD'deki gibi yazılı bir anayasaya işlenmiş denge ve denetimlerden tümüyle farklıydı. Egemenliği bir soyutlamaya –bireylere değil, düşünce ve eylem tekdüzeliği gerektiren bölünmez bir varlık olarak halka– vermeleri ve ardından kendilerini halkın sözcüsü, hatta cisimleşmiş hali olarak tanımlamalarıyla, Fransız devrimcilerinin iddiaları, Richelieu'nün devlet otoritesi kavramını fazlasıyla aştı.

Devrim'in entelektüel vaftiz babası Jean-Jacques Rousseau, bilgeliği ve cazibesi geniş kapsamlı imalarını örtbas eden bir dizi yazısında bu evrensel savı ifade etti. Rousseau; insan toplumu konusundaki bu "akılcı" incelemesinde okurları adım adım ilerleterek, mevcut tüm kurumları –mülkiyet, din, toplumsal sınıflar, devlet otoritesi, sivil toplum– hayali ve düzmece olarak niteleyip, mahkûm etti. Bunların yerini yeni bir "toplumsal düzende yönetimin hakimiyeti" alacaktı. Halk, soylularla Uralların ötesindeki çetin sınırlardaki topluluklar hariç tüm halkı serf statüsünde olan Rus Çarı dışında hiçbir hükümdarın ilahi hak olarak hayal edemediği bir itaatle, buna bütünüyle boyun eğecekti. Bu kuramlar, sahnelenmiş kitlesel gösteriler yoluyla zaten ilan edilmiş kararları halk iradesinin tasdik ettiği modern totaliter bir rejime delalet ediyordu.

Bu ideoloji uyarınca tüm hükümdarlar tanım gereği düşman sayıldı; iktidarı direnmeden teslim etmeyeceklerinden, Devrim'in zafer kazanması için, kendi ilkelerini dayatarak dünya barışını kurma amaçlı uluslararası bir harekete dönüşmesi gerekiyordu. Yeni sistemin tüm Avrupa'ya yayılması için, Fransa'nın yetişkin erkek nüfusunun tamamı zorunlu askerliğe tabi tutuldu. Devrim, bin yıl önce İslam'ın ve yirminci yüzyılda Komünizmin getirdiklerine benzer bir önermeye dayandırmıştı kendini: dini ya da siyasi hakikat kavramları birbirlerinden farklı ülkelerin sürekli olarak birlikte yaşamalarının olanaksızlığı ve uluslararası meselelerin mevcut her yöntem kullanılarak ve toplumun tüm unsurları seferber edilerek verilecek küresel bir ideoloji mücadelesine dönüşmesi. Devrim bununla, Vestfalya düzenlemesiyle birbirlerinden ayrıştırılmaları Avrupa'nın savaşlarının boyut ve şiddetinin sınırlandırılmasını sağlamış olan iç ve dış siyaseti, meşruiyeti ve gücü tekrardan kaynaştırdı. Devletlerin icraatlarına kısıtlamalar getiren uluslararası bir düzen kavramı çökertilerek yerine, yalnızca topyekûn zaferi ya da yenilgiyi tanıyan kalıcı bir devrim getirildi.

Fransız Ulusal Meclisi, Kasım 1792'de iki olağanüstü kararnameyle Avrupa'yı düelloya davet etti. Kararnamelerin ilkinde, dünyanın her yerindeki halk devrimlerine Fransız askeri desteği verme yönünde açık uçlu bir taahhüt ifade ediliyordu. Buna göre, kendini özgürleştirmiş olan Fransa, "özgürlüklerini geri almak isteyen tüm halklara kardeşlik ve destek sunacak"tı. Ulusal Meclis, bu kararnameye daha da ağırlık kazandırdı ve belgenin "tüm dillere çevrilip, yayınlanması" hükmüyle, dayatılmasından kendini sorumlu kıldı. Ulusal Meclis birkaç hafta sonra Fransa'nın tahttan indirilmiş Kralını giyotinle idam ederek, on sekizinci yüzyıl düzeninden geri dönülemez biçimde koptu. Ayrıca Avusturya'ya savaş açtı ve Hollanda'yı istila etti.

Aralık 1792'de, uygulama alanı daha da evrensel olan, bundan daha bile radikal olan bir kararname yayınlandı. Kararnamenin kendisi için geçerli olduğunu düşünen her devrimci hareket, "Fransa Halkından ... Halkına" yazılı ve bir sonraki kardeş devrimi alkışlayıp, "sizi bugüne dek yönetmiş tüm sivil ve askeri otoritelerin yok edilmesi"ne destek sözü veren bir belgedeki "boşlukları doldurmaya" davet ediliyordu. Kapsamının sınırsız olduğu imasını taşıyan bu süreç aynı zamanda geri dönüşsüzdü: "Fransız ulusu, özgürlüğü ve eşitliği reddedip, ya da onlardan vazgeçip, hükümdarı ve ayrıcalıklı sınıfları korumayı, geri getirmeyi ya da onlarla müzakere etmeyi arzulayabileceklere düşman muamelesinde bulunacağını ilan eder." Rousseau, "genel iradeye itaat etmeyi her kim reddederse, bunu tüm bedeniyle yapmaya zorlanacaktır ... Özgür olmaya zorlanacaktır," diye yazmıştı. Devrim, bu meşruiyet tanımını tüm insanlığa yaymayı üstlendi.

Fransız Devrimi'nin liderleri bu engin ve evrensel hedeflere ulaşmak için, ülkelerini her türlü iç muhalefet olasılığından temizlemeye çabaladılar. "Terör" döneminde eski yönetici sınıflardan binlerce kişi, iç muhalifler olduklarından kuşkulanılanların

tamamı, hatta Devrim'in hedeflerini destekleyenlerden yöntemini sorgulayanların bazıları bile öldürüldü. İki yüzyıl sonra, 1930'ların Rus tasfiyelerinin ve 1960'larla 1970'lerin Çin Kültür Devrimi'nin altında da bunlarla karşılaştırılabilir motivasyonlar yer alacaktı.

Sonunda, bir devletin parçalanmaması için olması gerektiği gibi, düzen yeniden kuruldu. Model bir kez daha, Rousseau'nun "büyük kanun koyucu"sundan geldi. XIV. Louis devleti kraliyet gücünün hizmetine koşmuştu; Devrim ise tasarımını güvenceye almaktan halkı sorumlu tuttu. Kendini önce "Yaşam Boyu Birinci Konsül," sonradan da İmparator ilan eden Napolyon yeni bir tarzı temsil ediyordu: meşruiyetini karizmatik çekiciliğiyle ve askeri komutanlığındaki kişisel başarısıyla kazanmış, iradesinin gücüyle dünyayı kontrolü altına almış "Büyük Adam." Büyük Adam'ın esas niteliği geleneksel sınırlamaları kabullenmeyi reddetmesi ve dünyayı kendi otoritesiyle yeniden düzenlemekte ısrar etmesiydi. Napolyon 1804'te İmparator olarak taç giydiği doruk ânında, Şarlman'ın aksine kendisi dışında bir güç tarafından meşru kılınmayı reddetti ve imparatorluk tacını Papa'nın elinden alıp, kendi kendini İmparator olarak ilan etti.

Artık Devrim lideri yaratmıyordu; lider Devrim'i tanımlıyordu. Napolyon Devrim'i ehlileştirirken, aynı zamanda kendini onun garantörü kıldı. Fakat o kendini Aydınlanma'nın kaplama taşı (tamamlayıcı-bütünleştirici) olarak da görüyordu –ve bunda haksız değildi. Fransa'nın yönetim sistemini rasyonelleştirdi ve bu satırların yazıldığı sırada bile Fransız devlet yönetimi sisteminde kullanılan bölgeler sistemini kurdu. Fransa'da ve öteki Avrupa ülkelerinde hâlâ yürürlükte olan yasaların dayandığı Napolyon Yasalarını yarattı. Dinsel çeşitliliğe karşı hoşgörülü oldu ve Fransız halkının kaderini iyileştirme amacıyla, yönetimde akılcılığı teşvik etti.

Napolyon, hem Devrim'in timsali, hem de Aydınlanma'nın ifadesi olarak Avrupa'ya egemen olma ve Avrupa'yı birleştirme çaba-

sına girişti. 1809'a gelindiğinde, onun parlak askeri liderliğindeki orduları Batı ve Orta Avrupa'da her tür muhalefeti ezmiş ve böylece Napolyon Kıta'nın haritasını bir jeopolitik tasarım olarak yeniden çizebilmişti. Kilit konumdaki toprakları ilhak edip Fransa'ya kattı ve başka yerlerde de, birçoğu akrabaları ya da Fransız mareşalleri tarafından yönetilecek uydu cumhuriyetler kurdu. Tüm Avrupa'da tekdüze bir hukuk sistemi oluşturuldu. Ekonomik ve toplumsal meselelere ilişkin binlerce talimat yayınlandı. Yoksa Napolyon, Roma'nın düşüşünden beri bölünmüş olan bir kıtanın birleştiricisi mi olacaktı?

İki engel kalmıştı: İngiltere ve Rusya. 1805'te Nelson'ın Trafalgar'daki ezici zaferinden beri denizleri kontrol eden İngiltere o anda kurşun işlemez durumdaydı, ama Manş Denizi'nin karşısından önemli bir istilaya girişecek kadar da güçlü değildi. Bir buçuk yüzyıl sonra gerçekleşeceği gibi İngiltere, Batı Avrupa'da tek başına duruyor ve zaferler kazanan bir fatihle barış yapmanın, tek bir gücün tüm Kıta'nın kaynaklarını örgütlemesini olanaklı kılacağını ve önünde sonunda İngiltere'nin okyanuslardaki hakimiyetini ortadan kaldıracağını biliyordu. İngiltere kanalın öteki tarafında, Napolyon'un (ve bir buçuk yüzyıl sonra, Hitler'in), güç dengesinin savunucusu olarak Kıta'da askeriyle sahneye çıkmasını sağlayacak bir hata yapmasını bekledi. (II. Dünya Savaşı'nda Britanya, ABD'nin saflara katılmasını da bekleyecekti.)

Napolyon on sekizinci yüzyılın hanedan sisteminde yetişmişti ve tuhaf bir biçimde, sistemin meşruiyetini kabul ediyordu. Bu sistemde kendi yurdunda bile alt tabakadan bir Korsikalı tanım gereği gayri meşruydu ve bu da en azından kendi kafasında, yönetiminin meşruiyetinin fetihlerinin kalıcılığına ve hatta boyutuna dayanması anlamına geliyordu. Kendi iradesinden bağımsız davranan bir hükümdar olur ise, Napolyon onun peşine düşme zorunluluğu duyuyordu. Kavram, mizaç ya da tecrübeyle dizginlenemeyen Napol-

yon, kuvvetlerini, jeopolitik planları açısından her ikisi de temel önemde olmayan İspanya ve Rusya'ya yöneltti. Napolyon uluslararası düzende yaşayamazdı; hırsı en azından Avrupa uzunluğu ve genişliğinde bir imparatorluk gerektiriyordu. Ancak gücü bunun için yetersiz kaldı.

Devrim ve Napolyon Savaşları'yla birlikte, topyekûn savaş –bir ülkenin kaynaklarının tamamının seferber edilmesi– çağı başladı. Katliamın ve yıkımın boyutu Otuz Yıl Savaşı'nı hatırlatıyordu. Napolyon'un, artık ilhak edilmiş toprakları bile içeren zorunlu askerlikle genişletilmiş olan Büyük Ordusu, devasa mali "haraçlar dahil", fethedilen düşmanın ve nüfusun varlıklarıyla ayakta tutuluyordu. Sonuç, ordunun muazzam derecede büyümesi ve bölgelerin tümden kontrol altına alınması oldu. Napolyon, yerel kaynakların devasa bir orduyu desteklemek için yetersiz olduğu topraklara –İspanya ve Rusya– girme konusunda şeytana uyana, ilk önce 1812'de Rusya'da altından kalkamayacağı bir işe girişene, sonra da Avrupa'nın geri kalanı Vestfalya ilkelerini gecikmeli olarak korumak üzere ona karşı birleşene dek, yenilgiyi tatmayacaktı. Avrupa'nın ayakta kalabilmiş devletlerinin birleşik orduları 1813'te Leipzig'deki Uluslar Çarpışması'nda Napolyon'a ilk büyük ve nihayetinde belirleyici yenilgisini tattırdılar. (Rusya'daki yenilgi yıpratma sonucuydu.) Uluslar Çarpışması'ndan sonra Napolyon, fetihlerinin bazılarını elde tutabilmesini sağlayacak anlaşma tekliflerini reddetti. Sınırları herhangi bir şekilde resmi olarak kabul etmesinin, yegâne meşruiyet iddiasını ortadan kaldırmasından korkuyordu. Bu şekilde, Vestfalya ilkeleri kadar kendi güvensizliği yüzünden de devrildi. Avrupa'nın Şarlman'dan beri görülmüş en güçlü fatihini yalnızca ona karşı ayaklanmış bir uluslararası düzen değil, kendi kendisi alt etmişti.

Napolyon dönemi Aydınlanma'nın yüceltilmesine tanıklık etti. Yunanistan ve Roma örneklerinden esinlenen düşünürleri Aydın-

lanma'yı, otoritenin Kilise'den laik seçkinlere geçişini ima eden aklın gücüyle özdeşleştirmişlerdi. Şimdi bu emeller daha da damıtılmış ve küresel gücün ifadesi olarak tek bir liderde yoğunlaşmıştı. Napolyon'un yarattığı etkinin örneklerinden biri 13 Ekim 1806'da, Prusya ordusunun kesin bir yenilgiye uğradığı Jena Çarpışması'ndan bir gün önce yaşandı. O sırada üniversitede öğretim üyesi olan Georg Wilhelm Friedrich Hegel (sonradan, Marx'ın doktrininin esin kaynağı olan *Tarih Felsefesi*'ni yazacaktı), Napolyon'un genelkurmayıyla birlikte savaş meydanını keşfetmek üzere yola çıktığı sırada, kaldırım taşları üzerinde at toynaklarının takırtısını duyduğu andaki sahneyi övgü dolu sözlerle şöyle betimleyecekti:

> İmparator'u –bu dünya ruhunu– keşif için atla kentten ayrılırken gördüm. Burada, tek bir noktada, bir atın üzerinde cisimleşmiş olarak, dünyaya uzanan ve ona efendi olan birini görmek gerçekten de harika bir duygu.

Ama sonuçta bu dünya ruhu, muazzam bir yeni gücü –bir Avrupa gücü olmakla birlikte, devasa topraklarının dörtte üçü Asya'da yer alan bir gücü– Avrupa'ya çekti: Napolyon'un büyük bölümü yok edilmiş ordularını Kıta'ya dek kovalayacak ve savaş sonunda Paris'i işgal edecek olan imparatorluk Rusya'sı. Kuvveti Avrupa'daki güç dengesinde temel nitelikte sorunlar yarattı ve emelleri, devrim öncesi dengeye dönüşü imkânsızlaştırma tehdidi oluşturdu.

2. BÖLÜM

Avrupa Güç Dengesi Sistemi ve Sona Erişi

Rus Muamması

Fransız Devrimi ve Napolyon çağı sona erdiğinde Rus askerleri, tarihin tersine dönüşlerinin çarpıcı bir örneğini sergileyerek, Paris'i işgal ediyorlardı. Yarım yüzyıl önce Rusya Yedi Yıl Savaşı'na katılarak Batı Avrupa'daki güç dengesinde ilk kez yer almış ve tahta yeni çıkan Çar'ın Büyük Friedrich'e hayranlığı nedeniyle birdenbire tarafsızlığını ilan edip savaştan çekilmesiyle, çarlık yönetiminin keyfiliğini gözler önüne sermişti. Napolyon döneminin sonunda ise, Rus Çarı Aleksandr, Avrupa'nın geleceğini yazmaya koyuldu. Avrupa'nın özgürlükleri ve bunlara eşlik eden düzen sistemi, Avrupa'nın geri kalanından çok daha büyük ve Avrupa'da önceden eşi görülmemiş derecede otokrat bir imparatorluğun katılımını icap ettirmişti.

Rusya o zamandan bu yana uluslararası meselelerde eşsiz bir rol oynamıştır: hem Avrupa hem Asya'da güç dengesinin bir parçasıdır, ama uluslararası düzen dengesine katkısı düzensiz bir şekildedir. Çağdaş büyük güçlerin hepsinden daha fazla savaş başlatmış, ama aynı zamanda Avrupa'ya tek bir gücün hakim olmasının önüne geçmiş, kıtanın temel denge unsurları çiğnendiğinde, İsveç Kralı XII. Karl, Napolyon ve Hitler karşısında sıkı bir şekilde dur-

muştur. Yüzyıllar boyunca politikasında kendine özgü bir düzen anlayışı izlemiş, neredeyse her iklim ve uygarlığı içine alan bir kara kütlesine yayılmış, iç yapısını girişiminin muazzamlığına uyarlamak için bazen bir süreliğine geri çekilmiş; ancak bir kumsalı aşan gelgit gibi, yeniden geri dönmüştür. Büyük Petro'dan Vladimir Putin'e gelinceye dek şartlar değişmiş, ama düzen anlayışı olağanüstü derecede sabit kalmıştır.

Napolyon dönemi çalkantılarından çıkan Batı Avrupalılar, kendilerini toprakları ve askeri kuvvetleri ile Kıta'nın geri kalanının toplamı yanında cüce hissettiren ve seçkinlerinin gösterişli tavırları Batı uygarlığının öncesinde ve ötesinde bir ilkel gücü olduğunu pek de gizleyemeyen bu ülkeye dehşet ve kaygıyla bakıyorlardı. Fransız gezgin Marquis de Custine'in 1843'te, dizginlenmiş bir Fransa'nın ve Rus gücüyle yeniden şekillenmiş bir Avrupa'nın bakış açısıyla iddia ettiğine göre Rusya, steplerin canlılığını Avrupa'nın kalbine taşıyan bir melezdi:

> Bizans'ın ince kibarlıklarıyla çöl güruhlarının vahşiliğinin korkunç bileşimi, Aşağı İmparatorluğun [Bizans] davranış kuralları ile Asya'nın medeniyetten uzak erdemleri arasındaki mücadele, Avrupa'nın şu anda dikkatle izlediği ve etkisini muhtemelen sonradan ve işleyişini anlayamadan hissedeceği kudretli devleti doğurmuş.

Rusya'nın her şeyi, örneğin mutlakiyetçiliği, büyüklüğü, dünyayı hedefleyen emelleri ve güvensizlikleri, Avrupa'nın denge ve dizginleme üzerine kurulu geleneksel uluslararası düzen kavramına üstü örtülü bir meydan okumaydı.

Rusya'nın Avrupa içindeki ve ona karşı konumu uzun zamandır muğlaktı. Dokuzuncu yüzyılda Şarlman'ın imparatorluğu parçalanıp günümüz Fransa ve Almanya uluslarına bölünürken, doğuda bin mili aşkın uzaklıktaki Slav kabileleri, (şu anda Ukrayna

devletinin başkenti ve coğrafi merkezi olan, ancak neredeyse tüm Ruslar tarafından kendi miraslarının ayrılmaz bir parçası sayılan) Kiev kentinin civarında kurulu bir konfederasyonda birleşmişlerdi. Bu "Rus ülkesi," uygarlıkların ve ticaret yollarının zorlu kesişim noktasında yer alıyordu. Kuzeyinde Vikingler, güneyinde genişlemekte olan Arap imparatorluğu ve doğusunda akıncı Türk kabileleri bulunan Rusya, sürekli olarak arzularıyla korkularını birarada yaşadığı sancılı bir durum içindeydi. Roma İmparatorluğu deneyimini yaşayamayacak kadar doğuda yer alan (gerçi "Çarlar" "Sezarları" siyasi ve etimolojik ataları sayarlardı), Hristiyan olan, ama ruhani otorite olarak Roma yerine Konstantinopolis'teki Ortodoks Kilisesi'ne yönelen Rusya, Avrupa'ya ortak bir kültürel dağarcığı paylaşacak kadar yakın, ama Kıta'nın tarihsel eğilimlerinden daima uzaktaydı. Bu deneyim Rusya'nın iki kıtaya yayılmış, ama ikisinde de kendini tam olarak evinde hissedemeyen eşsiz bir "Avrasya" gücü olmasına yol açmaktaydı.

En şiddetli parçalanma on üçüncü yüzyılda, siyasi açıdan bölünmüş Rusya'ya boyun eğdirip, Kiev'i yakıp yıkan Moğolların istilasıyla yaşandı. İki buçuk yüzyıllık Moğol hakimiyeti (1237-1480) ve ardından, merkezi Moskova Düklüğünün etrafı olan bütünleşik bir devleti yeniden kurma mücadelesi, tam da Batı Avrupa'nın modern çağı yaratacak yepyeni teknolojik ve entelektüel vizyonları çizdiği bir dönemde, Rusya'nın yönünü doğuya çevirdi. Avrupa'nın deniz keşifleri çağında Rusya kendini bağımsız bir ülke olarak yeniden kurmakla ve her yönden gelen tehditlere karşı sınırlarını pekiştirmekle meşguldü. Protestan Reformu, Avrupa'da siyasi ve dini çeşitliliği harekete geçirirken, Rusya kendi dini kılavuz yıldızının, yani Konstantinopolis'in ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun 1453'te Müslüman istilacıların eline geçmesini, Rus Çar'ının artık (keşiş Filofei'nin 1500 civarında III. İvan'a yazdığı gibi) "bütün evrendeki tüm Hristiyanların yegâne İmparatoru" olduğu ve düşmüş

Bizans başkentini Hristiyanlığa yeniden kazandırmak gibi mesihçe bir yükümlülük taşıdığı yönünde, neredeyse mistik bir inanç içerisinde yorumladı.

Avrupa çok kutupluluğunu dengeye yönelen bir mekanizma olarak kucaklamaya başlıyordu; Rusya ise pek az sabit sınırın bulunduğu açık bir arazide çeşitli göçebe toplulukların kaynaklara ulaşmak için çekiştikleri steplerin zorlu okulunda jeopolitik bilincini geliştirmekle meşguldü. Yağma ve yabancı sivillerin köleleştirilmesi buralarda sıradan olaylar, bazıları içinse bir yaşam biçimiydi; bağımsızlık, bir halkın fiziksel olarak savunabileceği topraklar anlamına geliyordu. Rusya Batı kültürüyle bağını kabul ediyordu, ama –boyutları katlanarak büyürken bile– kendini uygarlığın kuşatılmış bir dış garnizonu olarak görmeye başlıyordu; burada güvenlik ancak, komşularına kendi mutlak iradesini dayatarak sağlanabilirdi.

Vestfalya düzen kavramında Avrupalı devlet adamı, güvenliği uygulamasında dizginlemenin olduğu bir güç dengesiyle özdeşleştirir olmuştu. Rusya'nın tarih deneyiminde ise gücün dizginlenmesi felaket anlamına gelirdi: bu bakış açısına göre, çevresine hakim olmayı başaramaması Rusya'yı Moğol istilalarına açık bırakmış ve kâbus benzeri "Sorunlu Zamanlar"a (1613'te Romanov Hanedanı'nın kurulmasından önceki, istilaların, iç savaşların ve kıtlığın Rusya nüfusunun üçte birini yok ettiği on beş yıllık hanedansız ara dönem) itmişti. Vestfalya Barışı, uluslararası düzeni ayrıntılı bir dengeleme mekanizması olarak görüyordu; Rus görüşü ise onu, Rusya'nın her evrede alanını maddi kaynaklarının mutlak sınırına dek genişleteceği ebedi bir iradeler çekişmesi olarak biçimlendirmişti. Bu nedenle, on yedinci yüzyılda Çar Aleksey'in bakanı Naşçokin, Rus dış siyasetini tanımlaması istendiğinde kesin bir tanım yapmıştı: "devleti her yöne genişletmek, Dışişleri Bakanlığı'nın işi budur."

Bu süreç ulusal bir bakış açısına dönüştü ve bir zamanların Moskova Düklüğünü Avrasya kara kütlesinde ilerleterek, 1917'ye kadar dinmek bilmeyecek, yavaş ve karşı konulamaz bir yayılmacılık dürtüsüyle, dünyanın alan açısından en büyük imparatorluğuna dönüştürdü. Amerikalı edebiyatçı Henry Adams, (Rusya'nın artık Kore'ye ulaşmış olduğu) 1903 yılında, Washington'daki Rus büyükelçisinin bakış açısını şöyle kaydetmişti:

> Görünüşe bakılırsa siyaset felsefesi, tüm Ruslarınki gibi, Rusya'nın ezerek ilerlemesi (karşı konulmaz ataletiyle, yoluna çıkan her şeyi ezmesi) gerektiği yönündeki tek bir fikre sabitlenmişti... Rusya bir komşu halk üzerine devrildiğinde, onların enerjisini, ne Çarın ne de köylünün bir Batı eşdeğerine dönüştüremediği, ya da dönüştürmeyi arzulamadığı şekilde, kendi gelenek ve ırk hareketine katıyordu.

Kuzey Buz Denizi ve Pasifik Okyanusu dışında hiçbir doğal sınırı bulunmayan Rusya yüzyıllarca, bu dürtüsüyle uyum içinde bir konumda yer almıştı. Bir Orta Asya'ya, bir Kafkaslara, ardından Balkanlara, Doğu Avrupa'ya, İskandinavya'ya ve Baltık Denizi'ne, sonra Pasifik Okyanusu'na, Çin ve Japonya sınırlarına (ve 18.-19. yüzyıllarda bir dönem, Pasifik üzerinden Alaska ve California'ya) yürüyordu. Her yıl, birçok Avrupa devletinin topraklarının toplamından daha fazla genişliyordu. (ortalama olarak, 1552'yle 1917 arasında yılda ortalama 100.000 kilometrekare).

Rusya güçlü olduğu zamanlarda üstün bir gücün zorba kararlılığıyla hareket etti ve statüsüne resmi saygı gösterilerinde bulunulmasında ısrarcı oldu. Zayıf dönemlerindeyse muazzam iç güç kaynakları üzerinde kuluçkaya yatarak, zayıflığını gizledi. Her iki durumda da bu, az çok daha kibar bir tarza alışmış Batı başkentleri için özel bir meydan okuma oldu.

Aynı zamanda, Rusya'nın müthiş yayılmacılık başarıları, Batı standartlarına göre gelişmiş düzeyde olmayan bir demografik ve ekonomik temel üzerinden gerçekleşmekteydi. Birçok bölgede nüfus yoğunluğu düşüktü ve görünüşe bakılırsa, modern kültür ve teknoloji buralara ulaşamamıştı. Dolayısıyla, dünyayı fetheden emperyalizm hâlâ, paradoksal bir kırılganlık hissiyle bir aradaydı: dünyanın yarısında ilerlemek, güvenlikten çok, olası düşman sayısını artırmış gibiydi. Bu açıdan, Çar'ın imparatorluğunun ilerlemesi durmasından daha kolay olduğu için büyümeyi sürdürdüğü söylenebilir.

Bu bağlamda, Rusya'ya özgü bir siyasi meşruiyet kavramı oluştu. Rönesans Avrupa'sı klasik hümanist geçmişini yeniden keşfedip yeni bireysellik ve özgürlük kavramlarını geliştirirken, Rusya dirilişini kendi katışıksız inancında ve tüm bölünmelerin üstesinden gelen tek ve ilahi onaylı bir otoritenin bütünlüğünde, yani buyrukları karşı konulmaz ve doğal olarak adil olan, "Tanrı'nın yaşayan ikonu" Çar'da aradı. Ortak Hristiyanlık inancı ve seçkinler dili Fransızca, Batı'yla bakış açılarının ortaklığının altını çiziyordu. Ancak çarlık Rusya'sına ilk gelen Avrupalı ziyaretçiler kendilerini neredeyse gerçeküstü aşırılıklar topraklarında buluyor ve modern bir Batı monarşisi cilası altında, Moğol ve Tatar uygulamalarını model alan bir despotizm gördüklerini düşünüyorlardı. (Marquis de Custine'in acımasız sözcükleriyle, "Asya'nın tiranlığını destekleyen Avrupa disiplini.")

Rusya modern Avrupa devlet sistemine, Çar Büyük Petro döneminde ve başka hiçbir topluma benzemeyen bir biçimde katılmıştı. Her iki taraf için de bu, temkinli bir kucaklaşma oldu. Petro 1672'de, temelde hâlâ ortaçağa ait bir Rusya'da doğmuştu. Bu döneme gelindiğinde Avrupa keşifler çağı, Rönesans ve Reform boyunca evrimleşmişti; bilim devriminin ve Aydınlanma'nın eşiğindeydi. Dev gibi (boyu iki metrenin üzerindeydi), son derece enerjik

bir kişilik olan genç Çar, Rusya'nın birçok özelliğinin ve emelinin aşırı uçlarını ifade eden bir hükümdarlık döneminde imparatorluğunu dönüştürmeye koyuldu.

Modernitenin meyvelerini keşfetmeye ve Rusya'nın bunlar karşısındaki başarılarını ölçmeye kararlı olan Petro, Moskova'da göçmen Almanların yaşadığı mahallenin dükkân ve fabrikalarını sık sık ziyaret ederdi. Genç bir hükümdarken Batı başkentlerini dolaşır ve modern teknikler ile profesyonel disiplinleri şahsen denerdi. Rusya'yı Batı'ya göre geri bulan Petro, amacını şöyle ilan edecekti: "halkın eski Asya gelenekleriyle bağlarını koparmak ve Avrupa'da tüm Hristiyan halkların nasıl davrandıklarını onlara öğretmek."

Bir dizi ferman yayınladı: Rusya Batı terbiyesini ve saç stillerini benimseyecek, yabancı teknolojik uzmanlık alanlarını araştıracak, modern bir ordu ve donanma kuracak, neredeyse tüm komşu devletlerle savaşarak sınırlarını pekiştirecek, Baltık Denizi'ni aşacak ve yeni başkent Petersburg'u kuracaktı. Rusya'nın "Batı'ya açılan penceresi" olan başkent, Petro'nun kılıcını yere saplayıp, "Burada bir kent kurulacak," diyerek verdiği şahsi buyruğuyla seçtiği bir bataklıkta kol gücüyle ve verdiği kayıplarla harap olacak zorunlu bir işgücü kullanılarak kuruldu. Gelenekçiler ayaklandıklarında Petro onları ezdi ve en azından Batı'ya ulaşmış anlatılanlara göre, ayaklanmanın liderlerinin işkenceden geçirilmeleriyle ve başlarının kesilmesiyle bizzat ilgilendi.

Petro'nun güç gösterisi Rus toplumunu dönüştürdü ve imparatorluğunu Batı'nın büyük güçlerinin birinci sırasına yükseltti. Ancak dönüşümün aniliği Rusya'ya sonradan görme birinin güvensizliklerini miras bıraktı. Başka hiçbir imparatorlukta mutlak hükümdar, Petro'nun ardılı Büyük Katerina'nın yarım yüzyıl sonra yapacağı gibi, tebaasına yazılı olarak şu hatırlatmada bulunma ihtiyacını duymadı: "Rusya bir Avrupa devletidir. Aşağıdaki Gözlemlerle bu açıkça gösterilmiştir."

Rusya'nın reformları, geleceklerine güven duymaktan enerjiyle dolacakları yerde, geçmişlerinin üstesinden gelme hedefiyle acımasız otokratlar tarafından sindirilmiş bir halka uygulandı. Gelgelelim, kendilerinden önceki reformcular ve devrimciler gibi bu otokratlar da, hükümdarlık dönemleri sona erdiğinde tebaaları ve onların soyundan gelenler tarafından, onları acımasızca da olsa peşinde koştukları yönünde pek de kanıt bulunmayan başarılara yönelttikleri için övülmüşlerdir. (Yakın tarihli kamuoyu yoklamalarına göre bu takdiri, çağdaş Rus düşünüşünde Stalin de bir ölçüde elde etmiştir.)

1762'yle 1796 arasında Rusya'nın otokrat reformcu hükümdarı ve tarihsel bir kültürel (Rusya'nın Kırım Hanlığını ve günümüzde orta Ukrayna'da kalan, bir zamanların özerk Kazak bölgesi Zaporijya'yı yere sermesi dahil) yayılma başarısının lideri yöneticisi olan Büyük Katerina, Rusya'nın aşırı düzeydeki otokrasi uygulamasının, böyle devasa bir ülkeyi ayakta tutabilecek yegane yönetim sistemi olmasından kaynaklandığını ileri sürdü:

> İdarenin Boyutu, ona hükmeden Kişiye mutlak bir Güç verilmesini gerektirmektedir. Uzak Parçalardan gönderilen Sevklerde, Yerlerin büyük Mesafesinin sebep olduğu Gecikmenin fazlasıyla Düzeltilebilmesinin sağlanması için böylesi uygundur.
>
> Başka her Yönetim Biçimi yalnızca Rusya için sakıncalı olmakla kalmayacak, tümden Yıkımını dahi getirecektir.

Bu nedenle, Batı'da keyfi otoriterlik sayılan şey Rusya'da temel bir zorunluluk, fonksiyonunu sürdüren bir devlet yönetiminin ön şartı olarak sunuluyordu.

Çin İmparatoru gibi Çar da, sürekli genişleyen bir sahayı yöneten ve geleneklerin mistik güçler bahşettiği mutlak bir hükümdar-

dı. Yine de Çar'ın konumu önemli bir açıdan Çinli mevkidaşından farklıydı. Çinlilere göre İmparator, kendisine bahşedilen liderliğin huzuruyla mümkün olan her yerde hüküm sürerdi; Rus bakış açısına göreyse Çar'ın liderliği, iradesini meydan okunamaz otoritesiyle dayatabilmesi ve Rusya'nın ezici derecede engin gücüyle onu izleyenleri etkileyebilmesi sayesinde egemenlik kazanırdı. Çin İmparatoru Çin uygarlığının üstünlüğünün timsali olarak tasavvur edilir, öteki halkları "onun yolundan gitmeye" esinlendirirdi. Çar ise Rusya'nın dört bir taraftan etrafını saran düşmanlarına karşı savunulmasının timsali olarak görülürdü. Dolayısıyla, imparatorlar tarafsız, mesafeli iyilikleriyle övülürken, on dokuzuncu yüzyıl tarihçisi Nikolay Karamzin bir Çar'ın haşinliğini, onun asıl görevini yerine getirmesinin bir işareti olarak görüyordu:

> Rusya'da hükümdar canlı bir adalet dağıtıcıdır. İyiyi kayırır, kötüyü cezalandırır... Bir hükümdarda yumuşak kalp yalnızca, makul bir sertliğe başvurma yönündeki görev bilinciyle terbiye edildiğinde erdem sayılır.

ABD'nin batıya doğru ilerleme dürtüsünden pek de farklı olmayan bir biçimde Rusya, fetihlerine kâfir topraklara düzen ve aydınlanma yaymakta olduğu yönünde ahlaki bir gerekçe katmıştı (kârlı bir kürk ve maden ticareti ise ikincil bir avantajdı). Ancak Amerikan vizyonu sınırsız bir iyimserliğe esin kaynağı olurken, Rus deneyimi nihayetinde çilekeş bir katlanışa dayalıydı. "İki devasa ve uzlaşmaz dünyanın arayüzü"nde çıkmaza düşmüş olan Rusya, kendini bunların arasında köprü kurmak gibi özel bir misyon bahşedilmiş, ama dört bir taraftan bu görevi anlayamayan tehdit edici güçlere maruz kalmış sayıyordu. Büyük Rus romancı ve tutkulu milliyetçi Fyodor Dostoyevski, "Rus halkının doğasında her zaman var olmuş, dünyada büyük bir evrensel kilise yönündeki bu

bitmek bilmez özlem"den bahsetmiştir. Rusya'nın dünyaya yayılan uygarlıklar sentezinin yarattığı bu coşku, (on dokuzuncu yüzyılın etkili bir eleştirmeninin sözleriyle) "insanlık ailesinden kopartılmış bir yetim" statüsü yüzünden, beraberinde bir umutsuzluk da yaratıyordu: "İnsanların bizi fark etmeleri için Bering Boğazı'ndan Oder'e dek uzanmak zorunda kaldık."

Büyük ve derin düşüncelere takılı kalmış (Rus düşünürlerin deyişiyle) "Rus ruhu"nda, Rusya'nın tüm muazzam gayretlerinin ve çelişkilerinin günün birinde meyvesini vereceği inancı varlığını koruyordu: yolculuğunun haklılığı kanıtlanacaktı; başarıları övülecek ve Batı'nın küçümsemesi huşu ve takdire dönüşecekti; Rusya Doğu'nun gücünü ve enginliğini Batı'nın incelikleriyle ve hakiki dinin ahlaki gücüyle birleştirecekti ve Moskova, yani düşmüş Bizans'ın harmanisini miras almış olan "Üçüncü Roma", "Doğu Roma sezarlarının, kiliseyi kuranların ve Hristiyanlık inancını yerleştiren konsillerinin ardılı" olan Çar'ıyla, küresel bir adalet ve kardeşlik çağının başlatılmasında belirleyici rolü oynayacaktı.

Genişliği ve esrarıyla Napolyon'u cezbetmiş, Avrupa'da olan, ama tam da Avrupalı olmayan bu Rusya'ydı; dayanıklılığıyla büyük başarılara imza atacak olan, çelik gibi sertleşmiş Rus halkının Napolyon'un Büyük Ordusu'ndan (ya da Hitler'in lejyonlarından) daha büyük sıkıntılara göğüs gerebileceğini kanıtlaması, Napolyon'un (ve bir buçuk yüzyıl sonra Hitler'in) sonunu getirmişti. Ruslar Napolyon'un fetihlerini ve askerlerinin erzak bulmasını engellemek için Moskova'nın beşte dördünü yaktıklarında, efsanevi stratejisi çöken Napolyon'un şöyle haykırdığı söylenir: "Ne halk! İskitli bunlar! Bu ne azim! Barbarlar!" Şimdi Kazak süvariler Paris'te şampanya içerlerken, bu devasa otokrat varlık, onun hırslarını ve yöntemlerini anlama mücadelesi veren bir Avrupa'nın tepesinde beliriyordu.

Viyana Kongresi'nin gerçekleştiği döneme gelindiğinde Rusya belki de Kıta'daki en güçlü ülkeydi. Viyana barış konferansında Rusya'yı şahsen temsil eden Çar Aleksandr ise kuşkusuz, Kıta'nın en mutlak hükümdarıydı. Değişken olsa da derin inançlara sahip biri olan Çar, yoğun Kutsal Kitap okumalarını ve ruhani istişareleri içeren bir kursla dinini yakın zamanlarda tazelemişti. 1812'de bir sırdaşına yazdığı üzere, Napolyon'a karşı kazanılan bu zaferin dini ilkelere dayalı yeni ve daha uyumlu bir dünyanın yolunu açacağından emindi ve şöyle yemin ediyordu: "Tüm dünyevi şanımı İsa Mesih'in hakiki hükümdarlığının hızlandırılması davasına adıyorum." Kendini ilahi iradenin bir aracı olarak gören Çar, 1814'te Viyana'ya, evrenselliğinde bazı açılardan Napolyon'unkinden bile daha radikal bir yeni dünya düzeni tasarımıyla gelmişti: ulusal çıkarlarını ortak bir barış ve adalet arayışı içinde damıtan, Hristiyan ilkeleri ve kardeşliği için güç dengesine ant içen prenslerin bir "Kutsal İttifakı." Aleksandr'ın Fransız kraliyetçi entelektüel ve diplomat Chateaubriand'a söylediği gibi, "Bir İngiliz siyaseti, bir Fransız, Rus ya da Avusturya siyaseti yok artık; şu anda tek bir ortak politika var ve bu herkesin iyiliği için, tüm devletler ve tüm halklar tarafından ortaklaşa şekilde kabul edilmeli." Wilson vizyonunun çarpıcı derecede zıddı ilkeler adına da olsa, Amerikan Wilsoncu dünya düzeni kavramının bir öncüsüydü bu.

Artık tümenleri Kıta'nın iki tarafına uzanmış muzaffer bir askeri gücün öne sürdüğü böyle bir planın, Avrupa'nın Vestfalya'daki egemen devletler dengesine meydan okuduğunu söylemeye gerek bile yok. Çünkü Rusya bu yeni meşruiyet vizyonuna, fazlasıyla gücünü de katmıştı. Çar Aleksandr ordularının başında Paris'e yürüyerek Napolyon Savaşları'nı sona erdirdi ve zaferi kutlamak için, Fransa'nın başkenti dışındaki ovalarda bulunan 160.000 Rus askerini eşi görülmemiş bir tarzda teftiş etti. Bu, müttefik ülkeleri

bile rahatsız edecek bir gösteriydi. Ruhani danışmanıyla istişarede bulunduktan sonra, muzaffer hükümdarlara şu yönde bir anlaşma ilan etmek üzere ortak bir beyan taslağı önerdi: "güçlerin karşılıklı ilişkilerinde eskiden benimsedikleri yol temelden değiştirilmeli ve yerini acilen, Kurtarıcımızın ebedi dininin yüce hakikatine dayalı bir düzen almalıydı."

Viyana'daki müzakerecilerin görevi, Aleksandr'ın mesihçe vizyonunu devletlerinin bağımsız varlıklarını sürdürmesiyle uyumlu bir hale dönüştürmek ve Rusya'yı uluslararası düzene, onun kucaklayışıyla ezilmeden buyur etmek olacaktı.

Viyana Kongresi

Barışçı bir düzenin nasıl tasarlanacağını tartışmak üzere Viyana'da bir araya gelen devlet adamları, yerleşik otorite yapılarının neredeyse hepsini altüst etmiş olan bir karmaşa kasırgasından geçmişlerdi. Yirmi beş yıl gibi bir süre içerisinde, Aydınlanma'nın akılcılığının yerini Terör Dönemi'nin tutkularının aldığını ve Fransız Devrimi'nin misyoner ruhunun, fetihçi Bonapart imparatorluğunun disipliniyle dönüştüğünü görmüşlerdi. Fransız gücü önce büyüyüp, ardından zayıflamıştı. Fransa'nın kadim sınırlarını aşarak Avrupa kıtasının neredeyse tamamını fethetmiş, ama sonra, Rusya'nın enginliğinde yok olmasına ramak kalmıştı.

Viyana Kongresi'ndeki Fransız elçisi, çağın sınırsız çalkantılarının metaforunu temsil ediyordu. Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord'un (ya da bilinen adıyla Talleyrand'ın) girip çıkmadığı yer kalmamıştı. Kariyerine Autun Piskoposu olarak başlamış, Devrim'i desteklemek üzere Kilise'den ayrılmış, Napolyon'un Dışişleri Bakanı olarak hizmet vermek üzere Devrim'i terk etmiş, Fransız hükümdarın tahtına dönüşünü müzakere etmek üzere Napolyon'u terk etmiş ve Viyana'da XVIII. Louis'nin Dışişleri

Bakanı olarak yeniden ortaya çıkmıştı. Talleyrand'a fırsatçı diyen çoktu. Talleyrand ise amacının Fransa'da istikrar ve Avrupa'da barış olduğunu, önüne çıkan fırsatları bu hedeflere ulaşmak için kullandığını savunurdu. Güç ve meşruiyetin çeşitli unsurlarını, bunlarla fazlasıyla kısıtlanmadan yakından öğrenebileceği konumlara gelmek için uğraşmış olduğu kesindir. Bu kadar önemli ve ikircikli olayların merkezine atılmayı ancak müthiş bir kişilik göze alabilirdi.

Talleybrand'ın Viyana'daki katkısı, Fransa'nın dış maceralara girişiği dönemdeki "eski sınırları"nı koruyan bir barış elde etmek oldu. Ve üç yıldan kısa bir süre içerisinde 1818'de Fransa'nın Dörtlü İttifak'a girmesini sağladı. Bozguna uğratılmış düşman, ilk başta onu dizginleme amacıyla tasarlanmış bir ittifak içerisinde, Avrupa düzeninin korunmasında bir müttefik olacaktı. II. Dünya Savaşı'nın sonunda, Almanya Atlantik İttifakı'na kabul edildiğinde izlenecek örnek bir olaydı.

Viyana Kongresi'nde kurulan düzen, Şarlman'ın imparatorluğunun çöküşünden beri Avrupa'nın evrensel yönetime en çok yaklaştığı düzendi. Ve bu düzen, mevcut düzen içerisindeki barışçıl açılımların öteki seçeneklere yeğlendiği, sistemin korunmasının, içerisinde çıkabilecek herhangi bir çatışmadan daha önemli olduğu ve sorunların savaş yerine istişareyle çözümlenmesi gerektiği yönünde bir konsensüs üretti.

I. Dünya Savaşı'nın bu vizyonu ortadan kaldırmasından sonra, doğasındaki kuşkucu manevralar dinamiğiyle dünyayı savaşa sürüklemiş olan bir güç dengesine aşırı derecede dayandığı gerekçesiyle Viyana Kongresi düzenine saldırmak moda oldu. (Britanya delegasyonu, Viyana Kongresi hakkında yazmış olan diplomasi tarihçisi C. K. Webster'dan, bu hatalardan nasıl kaçınılacağı konusunda bir tez hazırlamasını istedi.) Ama bu sav ancak I. Dünya Savaşı öncesindeki onyıl için geçerli olabildi. 1815 ile yüzyıl sonu

arası modern Avrupa'nın en barışçıl dönemiydi ve Viyana Kongresi'nden hemen sonraki onyılların karakteristik özelliği de, meşruiyetle güç arasında kurulan olağanüstü dengeydi.

1814'te Viyana'da bir araya gelen devlet adamları, Vestfalya Barışı'nı tasarlamış olan öncellerinden çok farklı bir konumdaydılar. Bir buçuk yüzyıl önce, Otuz Yıl Savaşı'nı oluşturmuş çeşitli savaşlara ilişkin bir dizi düzenleme, genel dış siyaset üslubu hakkındaki bir dizi ilkeyle birleştirilmişti. Ortaya çıkan Avrupa barışının başlangıç noktası, artık dini güdülerinden bağımsız olarak, mevcut siyasi yapılardı. O dönemde, Vestfalya ilkelerinin uygulanmasının çatışmaları önleyecek, ya da en azından hafifletecek bir güç dengesi üretmesi bekleniyordu. Sonraki neredeyse bir buçuk yüzyıl boyunca bu sistem, dengeleyici koalisyonların az çok kendiliğinden oluşmasıyla, dengeyi zorlayanları dizginlemeyi başarmıştı.

Viyana Kongresi'nin müzakerecileri bu düzenin enkazıyla karşı karşıyaydılar. Güç dengesi, Devrim'in ya da Napolyon'un askeri momentumunun önünü kesememişti. Napolyon'un devrimci hamleleri ve ustalıklı generalliği, devlet yönetiminde hanedanın meşruiyetine baskın gelmişti.

Kıtanın büyük bölümünü Fransız ordularının işgal etmesinin dizginlerinden boşalttığı yeni milliyetçilik akımları arasında Napolyon'un 1806'da kalıntılarını dağıtıp, bin yıllık bir kurumsal sürekliliği sona erdirdiği Kutsal Roma İmparatorluğu'nun ve devlet sisteminin enkazından yeni bir güç dengesinin oluşturulması gerekiyordu. Rusya'nın ilerleyişinin doğudan benzer bir tehlike getirdiği bir dönemde bu denge, Avrupa'da Fransa için neredeyse hegemonya üretmiş olan Fransız yayılmacılığının yinelenmesini önleyebilmeliydi.

Dolayısıyla, Orta Avrupa dengesinin de yeniden kurulması gerekiyordu. Bir zamanlar Kıta'nın egemen hanedanı olan Habs-

burglar Viyana'dan artık yalnızca ata topraklarına hükmediyorlardı. Bu topraklar genişti, çokdilliydi (kabaca günümüz Avusturya, Macaristan, Hırvatistan, Slovenya ve güney Polonya'sı) ve siyasi bütünlükleri artık belirsiz durumdaydı. On sekizinci yüzyılda fırsatçılıkları Vestfalya sistemi diplomasisine belli bir esneklik kazandırmış olan küçük Alman devletlerinden birçoğu Napolyon'un fetihleriyle ortadan kalkmıştı. Bunların topraklarının yeni bir dengeyle uyumlu biçimde yeniden dağıtılması gerekiyordu.

Viyana Kongresi'nde diplomasi yönetimi, yirmi birinci yüzyıl pratiğinden tamamen farklıydı. Günümüz diplomatları başkentleriyle ânında gerçek zamanlı temas kurabilmektedirler. Sunumlarının metinlerine dek varan, özenli ve ayrıntılı talimatlar alırlar; daha çok yerel şartlarla ilgili tavsiyeleri istenir, genel strateji meselelerinde ise onlara daha az başvurulur. Viyana'daki diplomatlarsa başkentlerinden haftalarca uzaklıktaydılar. Bir mesajın Viyana'dan Berlin'e ulaşması dört gün (dolayısıyla, herhangi bir danışman talebine yanıt alınması en az sekiz gün), Paris'e ulaşması üç hafta, Londra'ya ulaşmasıysa biraz daha uzun bir zaman alıyordu. Bu nedenle talimatların şartlardaki değişimleri karşılayabilecek kadar genel bir dille hazırlanması gerekiyor ve dolayısıyla, diplomatlara temelde genel kavramlar ve uzun vadeli çıkarlarla ilgili talimatlar veriliyordu; gündelik taktikler açısından ise büyük oranda kendi başlarınaydılar. Çar I. Aleksandr başkentinden iki ay uzaklıktaydı, ama onun talimata ihtiyacı yoktu; kaprisleri Rusya'nın buyruğuydu ve hayal gücünün üretkenliğiyle Viyana Kongresi'ni meşgul edecekti. Viyana'daki belki de en kurnaz ve deneyimli devlet adamı olan Avusturya Dışişleri Bakanı Klemens von Metternich onun için, "gerçek bir hırs için fazla zayıf, ama saf bir kibir için fazla güçlü" demiştir. Napolyon ise Aleksandr'ın büyük yeteneklerinin bulunduğunu, ama yaptığı her şeyde "bir şey"in hep eksik olduğunu

söylemiştir. Ve herhangi bir durumda hangi parçanın eksik olacağı önceden bilinemediğinden, ne yapacağı asla öngörülemezdi. Talleyrand daha dobraydı: "Boş yere [deli] Çar Pavel'in oğlu olmamış."

Viyana Kongresi'nin öteki katılımcıları, uluslararası düzenin genel ilkeleri ve Avrupa'yı yeniden bir tür dengeye kavuşturma zorunluluğu konusunda fikir birliği içindeydiler. Ama bunun uygulamada ne anlama geleceğine ilişkin algılamaları birbirleriyle uyumlu değildi. Görevleri, önemli ölçüde farklı tarihsel deneyimlerin şekillendirdiği bakış açıları arasında bir uzlaşma oluşturmaktı.

Manş Denizi'nin ötesinde istila tehdidine karşı korunaklı durumda olan ve Kıta'daki gelişmelerden temelde etkilenmeyen kendi eşsiz iç kurumları bulunan Britanya ise düzeni, Kıta'daki hegemonya tehditleri üzerinden tanımlıyordu. Ama Avrupa kıtasındaki ülkelerin tehdit eşikleri çok daha düşüktü; kıtasal hegemonya boyutuna ulaşmayan sınır değişiklikleri onların güvenliğini sarsabilirdi. En önemlisi, Britanya'nın aksine, onlar komşu ülkelerdeki iç değişimlere karşı korunaksız olduklarını hissediyorlardı.

Viyana Kongresi'nde genel denge tanımı üzerinde anlaşılması göreceli olarak kolay oldu. Daha savaş sırasında, 1804'te, dönemin Britanya Başbakanı William Pitt, kendi düşüncesine göre Vestfalya sisteminin zayıflığını giderecek bir plan önermişti. Vestfalya antlaşmaları Fransız nüfuzunu güçlendirmek için Orta Avrupa'yı bölünmüş halde tutmuştu. Pitt ise büyük hırsların önüne geçilmesi amacıyla, bölgenin bütünleştirilmesi için küçük devletlerden bazılarının birleştirilerek, Orta Avrupa'da daha "büyük kitleler" yaratılması gerektiği sonucuna varmıştı. (Bölgede, günümüz Almanyası sınırları içerisinde hâlâ otuz yedi küçük devlet hüküm sürdüğü için, "bütünleşme" göreceli bir terimdi.) Feshedilecek prensliklere sahip olmak için bariz aday olan Prusya ilk başta komşu Saksonya'yı ilhak etmeyi yeğliyordu, ama Avusturya'yla Britanya'nın

ısrarlarına boyun eğerek, bunun yerine Ren bölgesini kabul etti. Prusya'nın bu şekilde genişlemesi Fransa sınırına önemli bir güç yerleştiriyor, Vestfalya Barışı'ndan beri görülmemiş bir jeostratejik gerçeklik yaratıyordu.

Geriye kalan otuz yedi küçük Alman devletinin içinde gruplandığı, Alman Konfederasyonu olarak adlandırılan oluşum, Avrupa'nın ebedi Alman ikilemine bir çözüm getirecekti: Almanya zayıfken yabancı (çoğunlukla Fransız) müdahalelerini cezbediyordu; birleştiğindeyse komşularını tek başına yenecek kadar güçleniyor ve böylece, onları tehlikeye karşı birleşmeye cezbediyordu. Bu açıdan Almanya tarihin büyük bölümü boyunca Avrupa barışı için ya çok zayıf, ya da çok güçlü olmuştur.

Alman Konfederasyonu saldırıya geçmek için fazlasıyla bölünmüş, ancak topraklarında girişilecek yabancı istilalarına direnecek kadar da bütünleşikti. Bu düzenleme kanatlarındaki iki büyük güce, yani doğuda Rusya ve batıda Fransa'ya karşı bir tehdit oluşturmadan, Orta Avrupa'nın istilası önünde bir engel yarattı.

Yeni genel toprak düzenlemesinin korunması için, Britanya, Prusya, Avusturya ve Rusya'yı içeren Dörtlü İttifak kuruldu. Toprak bütünlüğü garantisi –ki Dörtlü İttifak aslında bu anlama geliyordu– imzacı devletlerin hepsi için aynı önemde değildi. Tehditlerin algılandığı aciliyet düzeyi önemli derecede değişiyordu. Denizlerdeki komutasının koruduğu Britanya kendinde kesin taahhütlerde bulunmama güvenini hissediyor ve Avrupa'da önemli bir tehdit şekillenene dek beklemeyi yeğliyordu. Kıta ülkelerinin emniyet payları ise daha dardı ve Britanya'yı telaşa düşürecek kadar çarpıcı olmayan eylemlerin bile varlıklarını tehlikeye sokacağı değerlendirmesinde bulunuyorlardı.

Bu, özellikle de devrim konusunda geçerliydi; yani, söz konusu tehdit, meşruiyet meselesini içerdiğinde. Muhafazakâr devlet-

ler yeni bir devrim dalgasına karşı siper oluşturma peşindeydiler; meşru düzenin –ki bununla monarşi yönetimini kastediyorlardı– korunması için mekanizmalar eklenmesini amaçlıyorlardı. Çar'ın önerdiği Kutsal İttifak, tüm Avrupa'da iç statükonun korunması için bir mekanizma sundu. Ortakları, incelikle yeniden tasarlanan Kutsal İttifak'ta, Rus taşkınlığını dizginlemenin bir yolu bulunduğunu gördüler. Müdahale hakkı, şartlarının da belirlediği gibi yalnızca hep birlikte uygulanabileceğinden, kısıtlıydı; Avusturya ve Prusya böylece, Çar'ın daha taşkın planlarını veto etme hakkını ellerinde tutuyorlardı.

Viyana sistemi üç kurumsal ayakla desteklenmişti: sınır düzenine karşı oluşan tehditlerin hezimete uğratılması için Dörtlü İttifak; yurtiçi kurumlara karşı tehditlerin üstesinden gelinmesi için Kutsal İttifak ve ortak amaçların tanımlanması ya da yeni krizlerin ele alınması için de, ittifakların devlet başkanlarının katılacağı periyodik diplomatik konferanslarla kurumsallaştırıldığı bir güçler uyumu. Bu uyum mekanizması Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bir habercisi gibi çalıştı. Konferanslar, bir dizi krizde harekete geçerek, ortak bir yol bulmaya çalıştı: 1820'de Napoli ve 1820-23'te İspanya'daki (ilki Kutsal İttifak, ikincisi Fransa tarafından bastırılmış) devrimler ve (sonunda Britanya, Fransa ve Rusya tarafından desteklenen) 1821-32 Yunan devrimi ve bağımsızlık savaşı. Güçler Uyumu tek bir bakış açısını garanti etmiyordu, ama örneklerin her birinde patlak verebilecek bir kriz, büyük güçleri içine çeken bir savaş olmadan çözüldü.

Günümüz Belçika'sını Hollanda Birleşik Krallığı'ndan ayırmayı amaçlayan 1830 Belçika devrimine verdiği tepki, Viyana sisteminin etkinliğine iyi bir örnektir. Avrupa'daki egemenlik peşindeki ordular on sekizinci yüzyılın büyük bölümü boyunca, o dönemin Hollanda eyaletine yürümüşlerdi. Küresel stratejisi okyanusların kontrolüne dayanan Britanya için, kanalın ötesinde İngiltere'nin

karşısında bulunan Antwerp limanının ağzında yer alan Scheldt Nehri halicinin dost bir devletin elinde olması ve kesinlikle büyük bir Avrupa devletinin elinde olmaması gerekiyordu. Sonunda, Avrupa güçlerinin Londra'da toplandıkları bir konferansta yeni bir yaklaşım geliştirilerek, Belçika'nın bağımsızlığı tanındı ve bu yeni ülke, büyük güç ilişkilerinde tek taraflı bir niyet beyanı haricinde bilinmedik bir kavramla, "tarafsız" ilan edildi. Yeni devlet, askeri ittifaklara katılmamayı ve topraklarında yabancı askerlerin konuşlanmasına izin vermemeyi kabul etti. Büyük devletler de Belçika'nın tarafsızlığının ihlaline karşı koyma yükümlülüğünü üstlenerek, bu söze garanti verdiler. Belçika'nın Uluslararası garanti altındaki statüsü neredeyse bir yüzyıl boyunca sürdü; Alman birlikleri Belçika toprakları üzerinden Fransa'ya zorla bir geçit açmaya kalktıklarında İngiltere'yi I. Dünya Savaşı'na sokan tetikleyici unsur, bu garanti olacaktı.

Uluslararası bir düzenin canlılığı, meşruiyetle güç arasında oluşturduğu dengeye ve her birine verilen göreceli öneme yansır. İki yönün de değişimi engellemesi amaçlanmaz; bunun yerine değişimin, kaba bir iradeler çekişmesi olarak değil, evrim yoluyla gerçekleşmesini garantiye almayı hedefler. Güçle meşruiyet arasındaki denge uygun bir biçimde yönetilirse, bazı hareketler doğal bir akış olarak görülecektir. Güç gösterileri periferik ve büyük oranda sembolik olacaktır; güçler yapısı genel olarak üzerinde mutabık kalınarak oluşmuş olacağından, tarafların hiçbiri kuvvetlerinin tamamını seferber etme ihtiyacı duymayacaktır. Bu denge bozulduğunda ise dizginler ortadan kalkar ve en yayılmacı iddialara, en amansız aktörlere zemin açılır; bundan sonra, yeni bir düzen sistemi kurulana dek de kaos egemen olacaktır.

Bu denge, Viyana Kongresi'nin en dikkat çekici başarısıydı. Dörtlü İttifak sınır dengesine yönelik tehditleri caydırdı ve Napolyon'un anıları, devrim yorgunluğu içinde olan Fransa'yı uysallaş-

tırdı. Aynı zamanda, barış konusundaki mantıklı tutumu, önceleri Fransa'nın hırslarının önüne geçilmesi için oluşturulmuş güçler birliğine hızla geri alınmasının önünü açtı. Güç dengesi ilkelerine göre rakip olmaları gereken Avusturya, Prusya ve Rusya ise aslında ortak politikalar izlemekteydi: Avusturya ve Rusya, ortak iç kargaşa korkuları nedeniyle, ufukta bekleyen jeopolitik çatışmalarını erteledi. Dengenin ortak düzenlemelere tabi bir dengeden çok, giderek bir üstünlük çekişmesine hazırlanılacak bir durum olarak yorumlanması, ancak 1848'in başarısızlıkla sonuçlanan devrimlerinin bu uluslararası düzenin meşruiyet unsurunu sarsmasından sonra olacaktı.

Vurgu, denklemin güç unsuruna kaymaya başladıkça, Britanya'nın dengeleyici rolü giderek önem kazandı. Britanya'nın bu dengeleyici rolünün en önemli ayırıcı özelliği hareket serbestisi ve daha önceden kanıtlanmış olan harekete geçme kararlılığıydı. Britanya'nın Dışişleri Bakanı (sonradan Başbakanı) Lord Palmerston 1841'de, Çar'ın "Fransa'nın Avrupa'nın özgürlüklerine saldırısı olasılığı"na karşı konulmasında Britanya'dan kesin taahhüt istediği konusundaki mesajını öğrendiğinde, bunun klasik bir örneğini sundu. Palmerston'ın yanıtına göre Britanya, "bir Ulusun başka bir Ulusa ait toprakları ele geçirip sahiplenme girişimi"ni bir tehdit sayıyordu, çünkü "böyle bir girişim, mevcut Güç Dengesinin karışmasına yol açar ve Devletlerin göreceli güçlerini değiştirerek, öteki Güçlere karşı tehdit oluşturabilir"di. Gerçekten de, Palmerston'ın Kabinesi Fransa'ya karşı resmi bir ittifaka giremezdi, zira "İngiltere'nin, gerçekten oluşmamış ya da hemen beklenmeyen vakalara gönderme yaparak angajmanlara girmesi alışıldık bir durum değil"di. Diğer bir deyişle, ötekine karşı kesin bir Britanya desteğine ne Rusya bel bağlayabilirdi, ne de Fransa; meseleyi Avrupa dengesini tehdit etme noktasına taşımaları durumunda ise Britanya'nın silahlı direniş göstermesi olasılığını göz ardı edemezlerdi.

Uluslararası Düzenin Önermeleri

Viyana Kongresi sisteminin incelikli dengesi on dokuzuncu yüzyıl ortalarında, üç olayın etkisi sonucunda aşınmaya başladı: milliyetçiliğin yükselişi, 1848 devrimleri ve Kırım Savaşı.

Napolyon fetihlerinin etkisiyle, yüzlerce yıl birlikte yaşamış çeşitli uluslar kendilerini yönetenlere "yabancı" muamelesi yapmaya başlamışlardı. Alman felsefeci Johann Gottfried von Herder bu eğilimin havarilerinden biri oldu. Von Herder; dil, anavatan ve halk kültürüyle tanımlanan her halkın kendine özgü bir düşünce yapısı olduğunu ve bu nedenle, kendi kendini yönetme hakkının bulunduğunu savundu. Tarihçi Jacques Barzun ise bunu başka bir biçimde ifade etmişti:

> Kuramın temeli gerçeklere dayanıyordu: devrim ve Napolyon orduları Avrupa'nın zihinsel haritasını yeniden çizmişti. Batı, on sekizinci yüzyılın yatay hanedanlardan ve kozmopolit üst sınıflardan oluşan dünyası yerine artık dikey birimlerden oluşuyordu: tümüyle ayrı olmayan, ama farklı uluslar.

Dil konusundaki milliyetçilikler geleneksel imparatorlukların – özellikle de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun– hem iç baskılar, hem de imparatorluğun tebaasıyla ulusal bağ iddiasındaki komşularının hınçları nedeniyle kırılganlaşmalarına yol açtı.

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı, Viyana Kongresi'nin "büyük kitleleri"nin yaratılmasından sonra, Prusya'yla Avusturya arasındaki ilişkileri de alttan alta etkiledi. Orta Avrupa'yı koruma ihtiyacı, iki büyük Alman gücün Orta Avrupa'da Alman Konfederasyonu'nun yaklaşık otuz beş küçük devletinin sadakati için giriştikleri rekabeti ilk başlarda kontrol altında tuttu. Ayrıca, gelenek, hükümdarı yarım binyıldır Kutsal Roma İmparatoru olmuş bir ülkeye karşı belli bir hürmet yaratıyordu. Alman Konfederasyonu Meclisi (otuz

yedi üyesinin konfederasyondaki elçilerinin hepsi) Frankfurt'taki Avusturya Elçiliği'nde toplandı ve başkanlık rolünü Avusturya elçisi üstlendi.

Aynı zamanda, Prusya da kendi üstünlük iddiasını geliştirmekteydi. Nüfusunun seyrekliğinin ve sınırlarının uzunluğunun yarattığı dezavantajların üstesinden gelmeye uğraşan Prusya, liderleri Otto von Bismarck'ın (bu süreci zirvesine taşıyan Prusya lideri) (nitelemesiyle, "devletin askeri ve mali kaynaklarını dikkatle idare eden ve lehte bir fırsat ortaya çıktığı anda onu Avrupa siyasetinin terazisine atmak üzere kendi ellerinde tutan güçlü, kararlı ve bilge naipler") bir yüzyılı aşkın bir süre boyunca devletin kapasitesinin sınırları içinde hareket edebilmesi sayesinde, büyük bir Avrupa devleti olmuştu.

Viyana düzenlemesi Prusya'nın güçlü toplumsal ve siyasi yapısını coğrafi fırsatla güçlendirmişti. Vistül'den Ren'e dek uzanan Prusya tarihte ilk kez, Almanların ülkelerinin birliğine ilişkin umutlarının toplandığı bir havuz oldu. Onyıllar geçtikçe, Prusya siyasetinin Avusturya siyaseti karşısında görece ikincil konumda kalması fazlasıyla sıkıntı yarattı ve Prusya daha çatışmacı bir yol izlemeye başladı.

1848 devrimleri, önemli kentlerin tamamını etkileyen, Avrupa çapında bir çalkantıydı. Yükselmekte olan orta sınıf, inatçı hükümetleri liberal reformları kabul etmeye zorlama peşinde koşarken, eski aristokrat tabaka giderek hız kazanan milliyetçiliğin gücünü ensesinde hissediyordu. Başlangıçta, ayaklanmalar hepsini etkiledi, doğuda Polonya'dan batıda Kolombiya ve Brezilya'ya (Napolyon savaşlarında sürgündeki hükümetinin merkezi olduğu Portekiz'den bağımsızlığını yakın zamanlarda kazanmış bir imparatorluk) kadar uzandı. Fransa'da Napolyon'un yeğeninin önce plebisit temelinde Başkan ve ardından İmparator olarak III. Na-

polyon adıyla iktidarı ele geçirmesiyle, tarih bir kez daha yinelenecek gibi göründü.

Kutsal İttifak tam da bu tür çalkantılarla başa çıkmak için tasarlanmıştı. Ama Berlin ve Viyana'daki egemenlerin konumları ortak bir girişime olanak tanıyamayacak kadar kırılganlaşmıştı ve çalkantılar çok geniş çaplı, etkileri de çok çeşitliydi. Rusya kendi ulusal kapasitesiyle Macaristan'daki devrime müdahale ederek, Avusturya'nın buradaki egemenliğini kurtardı. Geri kalanlara gelince, eski düzen devrim tehdidinin üstesinden gelecek kadar güçlü çıktı. Ama önceki dönemin özgüvenini asla yeniden kazanamadı.

Son olarak, 1853-56 dönemindeki Kırım Savaşı, Viyana uluslararası düzeninin iki kilit payandasından biri olan muhafazakar devletlerin, yani Avusturya, Prusya ve Rusya'nın birliğini dağıttı. Devrimlerde mevcut kurumları bu birlik savunmuştu; daha önceden barışı bozmuş olan Fransa'yı o tecrit etmişti. Şimdiyse yeni biri, Napolyon birçok yönde öne atılma fırsatı arıyordu. Napolyon Kırım Savaşı'nda, Rusya'nın Konstantinopolis'e ve Akdeniz'e ulaşmasını önleme çabasındaki Britanya'yla ittifaka girmeyi, kendi yalnızlığına bir son verme aracı olarak gördü. Bu işbirliği gerçekten de Rusların ilerlemesini kontrol altına aldı; ama bedeli, diplomasinin giderek kırılganlaşması oldu.

Çatışma, Rusya'nın on sekizinci yüzyılda Osmanlı'nın bir vasalından fethettiği Kırım yüzünden değil, Fransa ve Rusya'nın, o dönemde Osmanlı yetki dairesinde olan Kudüs'te bulunan kendi gözde Hristiyan topluluklarının haklarını savunma amaçlı iddialarıyla başlamıştı. Kutsal yerlere birincil erişim hakkının hangi mezhepte, yani Katoliklerde mi yoksa Ortodokslarda mı olacağı konusundaki bir ihtilafta Çar I. Nikolay, Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik toprakları boyunca nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Ortodoks tebaasının tamamının "koruyucusu" olarak hareket etme hakkını talep etti. Yabancı bir devletin işlerine müdahale hakkı an-

VİYANA KONGRESİ'NDEN SONRA AVRUPA, 1815
BİRLEŞİK İSVEÇ VE NORVİÇ KRALLIKLARI
Kuzey Denizi
BİRLEŞİK BÜYÜK BRİTANYA VE İRLANDA KRALLIKLARI
DANİMARKA KRALLIĞI
Kopenhag
Baltık Denizi
BİRLEŞİK HOLLANDA KRALLIĞI
Londra
Amsterdam
Berlin
PRUSYA KRALLIĞI
Brüksel
Silezya
Paris
Prag
ALMAN KONFEDERASYONU
Bohemya
FRANSA KRALLIĞI
Viyana
Buda
İSVİÇRE
Avusturya
AVUSTURYA İMPARATORLUĞU
Atlantik Okyanusu
PAPALIK DEVLETLERİ
Roma
İSPANYA KRALLIĞI
PİEMONTE-SARDİNYA KRALLIĞI
İKİ SİCİLYA KRALLIĞI
Akdeniz
Moskova
N
RUS İMPARATORLUĞU
Königsberg
0 Mil 100
0 Kilometre 500
Varşova
POLONYA KRALLIĞI
Macaristan
Karadeniz
Bosna
Bulgaristan
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Konstantinopolis
Atina
HARİTA ANAHTARI
Alman Konfederasyonu sınırı
Devlet sınırları

lamına gelen bu talep, evrensel ahlak ilkeleri terimleriyle ifade edilmişti, ama Osmanlı egemenliğine saldırı anlamına geliyordu. Osmanlıların bu talebi reddetmesi üzerine Rus askerleri Balkanlara ilerlediler ve Karadeniz'de deniz çatışmaları yaşandı. Altı ay sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve onunla birlikte Avrupa dengesinin çökmesinden korkan Britanya ve Fransa, Osmanlıların tarafında savaşa girdi.

Sonuçta, Viyana Kongresi'nin ittifak sistemleri paramparça oldu. Savaşın bu adı almasının nedeni, bir Fransa-Britanya gücünün, Rusya'nın Karadeniz filosunun konuşlandığı Sivastopol kentini ele geçirmek amacıyla Kırım'a çıkmasıydı; Rus güçleri on bir aylık kuşatmaya dayandıktan sonra gemilerini batırdılar. Prusya bu olayda tarafsız kaldı. Avusturya akılsızlık edip, Balkanlardaki konumunu güçlendirmek için Rusya'nın tecrit edilmişliğinden yararlanmak istedi ve buradaki Avusturya askerlerini seferber etti. Rusların yardım talebi iletildiğinde Avusturya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Prens Schwarzenberg, "Nankörlüğümüzün boyutuyla dünyayı hayrete düşüreceğiz," yorumunda bulunacaktı. Avusturya diplomasisi bunun yerine, ültimatom niteliğine yakın önlemlerle, Britanya ve Fransa'nın savaş çabalarını diplomatik olarak destekledi.

Rusya'yı tecrit etme çabası, Avusturya'nın tecrit edilmesiyle sonuçlandı. İki yıl içerisinde Napolyon İtalyan birleşmesini desteklemek üzere İtalya'daki Avusturya topraklarını istila etti ve Rusya bunun karşısında kılını bile kıpırdatmadı. Almanya içinde Prusya manevra serbestisi kazandı. Onyıl içinde Otto von Bismarck Almanya'yı birleşme yoluna sokarak, Avusturya'yı, Alman devletinin tarihsel taşıyıcılığı rolünden dışladı ve Ruslar buna yine göz yumdular. Avusturya, uluslararası meselelerde güvenilirlikle nam salmanın taktiksel akıllılık gösterilerinden çok daha önemli bir değer olduğunu öğrendiğinde, geç kalmıştı.

Metternich ve Bismarck

Almanya ve Avrupa'daki bu devasa değişimlerin dayanak noktaları iki devlet adamıydı: Avusturya Dışişleri Bakanı Klemens von Metternich ve Prusya Başbakanı –sonradan Almanya Şansölyesi– Otto von Bismarck. Yüzyılın önde gelen iki Orta Avrupa devlet adamının mirasları arasındaki tezat, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa uluslararası düzeninde vurgunun meşruiyetten güce kayışını gözler önüne serer. Her iki devlet adamı da muhafazakârlık timsali olarak görülmüştür. Her ikisi de kayıtlara usta güç dengesi manipülatörleri olarak geçmiştir ve gerçekten de öyledir. Ancak, temel uluslararası düzen kavramları neredeyse birbirinin tam tersiydi; güç dengesini çok farklı amaçlar izleyerek ve Avrupa ile dünya barışı üzerinde birbirleriyle önemli derecede çelişen etkiler yaratacak şekilde manipüle ettiler.

Metternich'in bu göreve atanması, on sekizinci yüzyıl toplumunun kozmopolitliğinin bir kanıtıydı. Ren bölgesinde, Fransa sınırı yakınlarında doğmuş, Strazburg ve Mainz'de eğitim almıştı. Avusturya'yı on üç yaşına dek görmemiş, on yedisine dek de orada yaşamamıştı. 1809'da Dışişleri Bakanı, 1821'de Şansölye oldu ve 1848'e dek görevde kaldı. Kader onu imparatorluğun gerileyişinin başladığı bir dönemde kadim bir imparatorluğun en tepesindeki sivil konuma yerleştirmişti. Bir zamanlar Avrupa'nın en güçlü ve en iyi yönetilen ülkeleri arasında sayılan Avusturya, merkezi konumu nedeniyle Avrupa'daki her kıpırtının topraklarında sarsıntıya yol açması yüzünden, artık kırılgan hale gelmişti. Çokdilliliği nedeniyle, gelişmekte olan milliyetçilik –bir kuşak önce kimsenin bilmediği bir güç– dalgasına karşı korunaksızdı. İstikrar ve güvenilirlik, Metternich'in politikasının kutup yıldızı oldu:

> Her şeyin sarsıldığı bir yerde; kaybolanların bir bağlantı, başıboş kalanların bir sığınak bulabilmesi için, ne olursa olsun tek bir şeyin sabit kalması gerekir.

Aydınlanma'nın ürünü olan Metternich'i, silahların gücüne inananlardan çok, aklın gücüne inanan felsefeciler biçimlendirmişti. Acil durumlara geçici çözümler bulma yönündeki telaşlı çözüm arayışlarını reddetti; hakikati aramayı, devlet adamlığının en önemli görevi olarak gördü. Metternich'e göre, hayal edilebilen her şeyin aynı zamanda elde edilebilir olduğu inancı bir yanılsamaydı. Hakikat, insan doğasının ve toplum yapısının altında yatan bir gerçekliği yansıtmalıydı. Daha geniş kapsamlı her şey, gerçekleştirme iddiasında bulunduğu ideallere ihanet ederdi. Bu açıdan, "icatlar, sadece keşifleri bilen tarihin düşmanıdır ve ancak var olan şeyler keşfedilebilir."

Metternich'e göre Avusturya'nın ulusal çıkarı, Avrupa'nın genel çıkarının yani, birçok ırkın, halkın ve dilin hem çeşitliliğe, hem ortak miras, inanç ve geleneğe saygılı bir yapıda nasıl bir arada tutulacağının bir benzeriydi. Bu açıdan Avusturya'nın tarihsel rolü, çoğulculuğu ve dolayısıyla Avrupa barışını savunmaktı.

Bismarck ise Almanya'nın batısındaki muadillerinden çok daha yoksul ve kozmopolitlik düzeyi çok daha düşük olan taşra Prusya aristokrasisinin bir evladıydı. Metternich sürekliliği savunup evrensel bir fikri, Avrupa toplumu fikrini, yeniden oluşturmaya çalışırken, Bismarck döneminin varolan tüm bilgeliğine meydan okuyordu. O sahneye çıkana dek, Alman birliğinin ancak bir milliyetçilik ve liberalizm şapkası altında gerçekleşeceğine kesin gözüyle bakılmıştı, tabii böyle bir birlik gerçekleşirse. Bismarck bu damarların birbirlerinden ayrılabileceğini, yani düzenin korunması için Kutsal İttifak ilkelerine gerek olmadığını, muhafazakârların milliyetçiliğe yönelmeleriyle yeni bir düzenin kurulabileceğini ve Avrupa düzeni kavramının tümüyle güç değerlendirmesine dayandırılabileceğini göstermeye koyuldu.

Bu iki çığır açıcı şahsiyetin uluslararası düzenin doğasına ilişkin görüşlerindeki farklılık, keskin bir şekilde ulusal çıkar tanımlarına

da yansımıştı. Metternich'e göre düzen, ulusal çıkarların peşinde koşulmasından çok, ulusal çıkarı öteki devletlerin çıkarlarıyla ilişkilendirebilme yetisinden doğardı:

> Siyaset bilimin büyük kabülleri, köklerini devletlerin ***hepsinin*** gerçek çıkarlarının tanınmasından alır; varoluş garantisinin bulunması genel bir çıkardır; tedirgin ve dar görüşlü kişilerin benimsetmeyi siyasi bilgelik saydıkları özel çıkarlarsa ancak ikincil önemdedir. Modern tarih, dayanışma ve denge ilkesinin uygulanmasının ve devletlerin ortaklaşa çabalarının ortak hukuka dönüşü dayattığını göstermektedir.

Bismarck, gücün üstünlük prensibiyle kontrol altına alınabileceği önerisine karşı çıkıyordu. Ünlü vecizeleri, güvenliğin ancak gücün bileşenlerinin doğru bir biçimde bir araya gelmesiyle elde edileceği kanaatini ifade ediyordu:

> Duygusal bir politika karşılıklılık gerektirmez... Başka her yönetim eylemlerinin kriterini, hukuki çıkarımlarla nasıl perdelerse perdelesin, yalnızca kendi çıkarlarında arar... Tanrı aşkına, fedakârlığımızın yegâne ödülünü iyi bir iş yapmış olma bilincinin oluşturduğu duygusal ittifaklara karşıyım. Büyük bir güç için politikanın yegâne sağlıklı temeli... romantizm değil, egoizmdir... Minnet ve güven meydanda tek bir insanı bile yanımıza getirmez; bunu yalnızca korku yapar; şayet onu ihtiyatla ve maharetle kullanırsak... Politika, bir mümkün kılma sanatı ve görelilik bilimidir.

Nihai kararlar, tümüyle yarar kaygısına dayanmalıdır. On sekizinci yüzyılda görüldüğü şekliyle, iç içe geçmiş parçalardan oluşmuş büyük bir Newton saati olarak Avrupa düzeninin yerini, Darwin'in en uygun olanın sağkalımı dünyası almıştı.

Güç Dengesinin İkilemleri

Bismarck, 1862'de Prusya Başbakanlığı'na atandığında ilkelerini uygulamaya sokmaya ve Avrupa düzenini dönüştürmeye koyuldu. Kırım Savaşı'nın ertesinde Doğu'nun muhafazakâr monarşilerinin bölünmüşlüğü, hükümdarının çağrıştırdığı anılar nedeniyle Fransa'nın Kıta'da tecrit edilmesi ve Avusturya'nın ulusal rolüyle Avrupa'daki rolü arasında bocalaması karşısında, tarihte ilk kez bir Alman ulusal devleti yaratma fırsatı gördü. 1862'yle 1870 arasında birkaç cüretkâr hamleyle Prusya'yı birleşik bir Almanya'nın başına ve Almanya'yı da yeni bir düzen sisteminin merkezine oturttu.

Disraeli 1871'de Almanya'nın birleşmesini "Fransız Devrimi'nden daha büyük bir tarihsel olay" olarak niteleyecek ve "güç dengesi tümden yıkılmıştır," sonucuna varacaktı. Vestfalya ve Viyana Avrupa düzenleri, bölünmüş bir Orta Avrupa'ya dayandırılmıştı; Vestfalya düzenlemesinde çok sayıda Alman devleti ve Viyana sonucunda da Avusturya ve Prusya arasındaki rakip baskılar birbirlerini dengeleyecekti. Almanya'nın birleşmesinden sonra ortaya çıkansa, bireysel olarak komşularının her birini ve belki de kıtanın tüm ülkelerini birden yenebilecek güçte, baskın bir ülkeydi. Meşruiyet bağlılığı ortadan kalkmıştı. Artık her şey güç hesaplarına dayanıyordu.

Bismarck'ın kariyerinin en büyük zaferi aynı zamanda, esnek bir güç dengesinin işlemesini zorlaştırmış, belki de olanaksızlaştırmıştır. Fransa'nın Bismarck'ın hünerli çabaları sonucunda kışkırtıldığı 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı'nda aldığı ezici yenilgi, cezalandırıcı bir tazminat olarak Alsace-Lorraine'in ilhakına ve 1871'de Versailles'daki Aynalı Salon'da münasebetsizce Alman İmparatorluğu'nun ilan edilmesine yol açtı. Avrupa'nın yeni düzeni, aralarından ikisi (Fransa ve Almanya) birbirlerinden geri dönüşü olmayacak şekilde uzaklaşmış beş büyük güce indirgendi.

Bismarck, Avrupa'nın merkezinde ve baskın gelme potansiyeline sahip bir gücün, on sekizinci yüzyılda XIV. Louis'ye ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında Napolyon'a karşı kurulan koalisyonlar gibi, sürekli olarak tüm diğer ülkeleri kapsayan bir koalisyonu kışkırtma riskiyle karşı karşıya bulunduğunun farkındaydı. Komşularının kolektif düşmanlığını uyandırmaktan ancak olabildiğince ölçülü davranarak kaçınabilirdi. Bundan sonra tüm çabalarını, Fransızca terimi kullanarak "Cauchemar des coalitions" olarak nitelediği koalisyonlar kâbusunun önünü kesecek incelikli manevralara yöneltecekti. Bismarck, beşli bir dünyada üçlü tarafta yer almanın her zaman daha iyi olacağı öğüdünü vermiştir. Bu da, Almanya'ya karşı birleşmektense onunla birlikte çalışmanın –uzlaşmaz Fransa hariç– öteki büyük güçlerin çıkarlarına uygun olmasını sağlamak amacıyla, kısmen çakışan, kısmen çelişen bir dizi baş döndürücü ittifak (örneğin Avusturya'yla ittifak ve Rusya'yla Güvence Antlaşması) kurulması anlamına geliyordu.

Viyana Kongresi'nde benimsendiği haliyle Vestfalya sisteminin özelliği, esnekliği ve pragmatizmiydi; hesaplarında evrensel olan bu sistemin her bölgeye yayılması kuramsal olarak mümkündü ve tüm devletlerin farklı kombinasyonlarda biraraya gelmesini sağlayabilirdi. Almanya'nın birleşmesi ve Fransa'nın değişmez hasma dönüşmesi sonucunda sistem esnekliğini yitirdi. Kendi görev süresi sırasında genel bir çatışmayı önleyecek dengeyi ustalıkla koruyacak birbirini dengeleyen taahhütler ağını sürdürebilmek için Bismarck gibi bir dahiye ihtiyaç vardı. Ama güvenliği her kuşakta bir dahi yaratmaya dayanan bir ülke, hiçbir toplumun beceremediği bir iş üstlenmiş olur.

Bismarck'ın 1890'da (otoritesinin kapsamı konusunda yeni Kayser II. Wilhelm'le çatışması sonucunda) görevden ayrılmak zorunda kalmasından sonra, birbirleriyle farklı kombinasyonlarda kurulan ittifaklar sistemi zorlukla ayakta kalabildi. Bir sonraki

Şansölye Leo von Caprivi, Bismarck beş topu aynı anda havada döndürebilirken kendisinin ikisiyle başa çıkmakta zorlandığından yakınacaktı. Rusya'yla yapılan Güvence Antlaşması 1891'de, Avusturya ittifakıyla kısmen uyumsuz olduğu gerekçesiyle yinelenmedi; oysa Bismarkck'a göre yararı tam da buradaydı. Fransa ve Rusya neredeyse kaçınılmaz olarak ittifak olasılığını değerlendirmeye başladılar. Avrupa'nın değişen düzenler yelpazesinde bu tür ittifak değişiklikleri defalarca yaşanmıştı. Ama bu seferki yenilik, ittifak değişikliklerinin kurumsallaşmış kalıcılığıydı. Diplomasi esnekliğini yitirmiş, aşamalı olarak uyarlanmadan çok, ölüm kalım meselesine dönüşmüştü. İttifaklardaki herhangi bir değişiklik terk edilen taraf için ulusal felaket anlamına gelebileceğinden, her müttefik ortağından inançlarına rağmen destek koparabiliyor ve bu da krizleri tırmandırıp, birbirine bağlıyordu. Bunun sonucunda diplomasi, adeta kampların her birinin iç bağlarının sıkılaştırılması çabasına dönüştü ve bu da tüm sorunların kalıcılaşmasına ve ağırlaşmasına yol açtı.

Britanya "muhteşem tecrit"inden vazgeçip 1904'ten sonra Fransa'yla Rusya arasındaki Dostluk Antantı'na katıldığında, son esneklik unsuru da kaybedilmiş oldu. Britanya bunu resmi olarak değil, kurmay görüşmeleriyle fiili olarak yaptı ve muadil ülkelerin tarafında savaşma yönünde ahlaki bir yükümlülük üstlendi. Dengeleyicilik işlevi görme politikasını bir kenara bıraktı; bunun nedeni biraz da, Fas ve Bosna nedenli bir dizi krizde karşı tarafa müttefikinin güvenilmezliğini göstermek amacıyla üyelerinin her birini sırasıyla küçük düşürerek (Fransa'yı 1905 ve 1911'de Fas'ta ve Rusya'yı 1908'de Bosna'da) Fransa-Rusya ittifakını dağıtmaya çalışmış Alman diplomasisiydi. Son olarak, Alman askeri programlarıyla, Britanya'nın denizlerdeki komutasına meydan okuyan büyük ve giderek daha da büyüyen bir donanma oluşturulmuştu.

Askeri planlamalar bu esneklikten uzaklaşmayı daha da şiddetlendirdi. Viyana Kongresi'nden beri bir tek genel Avrupa savaşı olmuştu: Kırım Savaşı. (Fransa-Prusya Savaşı iki hasım arasında sınırlı kalmıştı.) Bu savaş belli bir konuda verilmiş ve sınırlı amaçlara hizmet etmişti. Yirminci yüzyıl başına gelindiğinde askeri planlamacılar, mekanizasyonun ve yeni seferberlik yöntemlerinin verdiği derslerden yararlanarak, herkesin katıldığı bir savaşta topyekûn zafer amacı gütmeye başladılar. Tarafların her birinin büyük yedek kuvvetlerinin bulunması nedeniyle işin özü artık, seferberlik hızıydı. Almanların stratejisi olan ünlü Schlieffen Planı, Almanya'nın komşularından birini, ötekilerle birleşip doğudan ve batıdan saldırmadan önce yenmesi gerektiği düşüncesine dayalıydı. Böylece "öncelikle ele geçirme" yaklaşımı, askeri planlamaya yerleştirilmişti. Almanya'nın komşularıysa aksi zorunlulukla karşı karşıyaydılar; Almanya'nın olası bir "öncelikli ele geçirme" girişiminin etkisini azaltmak için seferberliklerini ve ortak harekete geçme kabiliyetlerini hızlandırmak zorundaydılar. Diplomasiye seferberlik planları egemen oldu; oysa siyasi liderler askeri kaygıları kontrol altına almak istiyorlarsa bunun tam tersi olmalıydı.

Hâlâ geleneksel ve az çok keyfekeder yöntemlerle çalışan diplomasi, yeni teknolojiyle ve onun sonucu olan savaş yaklaşımıyla bağlantısını yitirdi. Avrupa'nın diplomatları ortak bir girişim içerisinde olduklarını sanmayı sürdürüyorlardı. Yeni yüzyılın önceki diplomatik krizinlerinin hiçbirinin işleri kırılma noktasına taşımamış olması, bu yaklaşımlarını pekiştiriyordu. Fas konusundaki iki ve Bosna'daki bir krizde, her ne kadar sert pozlar verilse de olaylar hiç çatışma noktasına tırmanmadığından, seferberlik planlarının operasyonel etkisi olmamıştı. Paradoksal olarak, tam da bu krizlerin çözülmesinde ulaşılan başarı, aslında tehlikede olan çıkarlarla bağı kopuk, miyopça bir risk alma yaklaşımı yarattı. Milliyetçi basında, alkışlanacak taktiksel zaferler için manevralar yapmanın

normal bir politika yürütme yöntemi olduğuna, birbirine teğet anlaşmazlıklardan kaynaklanan ve üst üste binen açmazlarda büyük güçlerin birbirlerine geri adım attırmak için meydan okuyabileceklerine ve bunların hiçbirinin restleşmeye dönüşmeyeceğine kesin gözüyle bakılır oldu.

Oysa tarih stratejik konularda ciddiyetsizliği er geç cezalandırır. I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının nedeni, siyasi liderlerin kendi taktiklerinin kontrolünü kaybetmeleridir. Haziran 1914'te Avusturya Veliaht Prensi'nin Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmesinden sonra neredeyse bir ay boyunca diplomasi, önceki onyıllarda üstesinden gelinmiş birçok krizde olduğu gibi, sürüncemede bırakma modeli üzerinden yürütüldü. Avusturya'nın ültimatom hazırlaması dört hafta aldı. İstişarelerde bulunuldu; yaz ortası olduğundan, devlet adamları tatillere çıktı. Gelgelelim, Avusturya'nın Temmuz 1914'te verdiği ültimatomun bitiş tarihi acilen karar verilmesini gerektiriyordu ve iki haftadan kısa bir süre içerisinde Avrupa, bir daha hiç toparlanamayacağı bir savaşa sürüklenecekti.

Tüm bu kararlar, önde gelen güçlerin birbirleri arasındaki sorunlar ile gösterdikleri duruşun birbiriyle ters orantılı olduğu bir dönemde alındı. Yeni bir meşruiyet kavramı, yani bir devlet ve imparatorluk karışımı ortaya çıktığından, büyük güçlerin hiçbiri ötekilerin kurumlarını varlıkları için önemli bir tehdit olarak görmüyordu. Mevcut haliyle güç dengesi katıydı, ama baskıcı değildi. Tahtlar arasındaki ilişkiler dostane, hatta sıcak ve aileviydi. Fransa'nın Alsace-Lorraine'i geri alma kararlılığı dışında, önde gelen ülkelerin hiçbirinin komşu topraklarda gözü yoktu. Meşruiyet ve güç büyük oranda dengedeydi. Ama Balkanlarda Osmanlı topraklarının kalıntıları arasında, başta Sırplar olmak üzere, tatmin olmamış, kendi ulusal kaderini kendi tayin etme hakkı iddiasıyla Avusturya'yı tehdit eden ülkeler vardı. Büyük bir ülkenin böylesi bir talebi desteklemesi durumunda, ittifaklar açısından Avustur-

ya Almanya'ya ve Rusya da Fransa'ya bağlı bulunduğundan, genel bir savaş ihtimali söz konusuydu. Avusturya Veliahtı'nın bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi gibi temelde önemsiz bir mesele yüzünden Avrupa uygarlığının üzerine sonuçları dikkate alınmamış bir savaş çöktü ve Avrupa'ya bir yüzyıllık barış ve düzeni ortadan kaldıracak bir darbe vurdu.

Viyana düzenlemesini izleyen kırk yıl boyunca Avrupa düzeni, çatışmalara karşı tampon işlevi görmüştü. Almanya'nın birleşmesini izleyen kırk yıldaysa sistem tüm ihtilafları tırmandırdı. Liderlerin hiçbiri, modern askeri techizatla desteklenen rutinleşmiş çatışma sisteminin er geç gerçekleşmesini neredeyse kesinleştirdiği bu karmaşık felaketin boyutunu öngöremedi. Ve uluslararası düzeni parçalamakta oldukları gerçeğine kayıtsız kalarak, hep birlikte buna katkıda bulundular: Fransa Alsace-Lorraine'i geri kazanma yönünde, savaş gerektirecek tarzda kararlılık göstererek; Avusturya ulusal sorumluluklarıyla Orta Avrupa sorumlulukları arasında bocalayarak; Almanya ise kuşatılma korkusunun üstesinden Fransa ve Rusya'ya arka arkaya meydan okuyarak gelmeye çalışarak ve ayrıca, denizlerdeki üstünlüğünü tehdit etme amacını da taşıyormuş görüntüsü verdiğinde Britanya'nın Kıta'daki en büyük kara gücüne kesinlikle karşı duracağı yönündeki tarihsel dersi görmemiş gibi, donanmasını geliştirerek. Rusya ise her yöne sürekli çengel atarak aynı anda hem Avusturya'yı, hem de Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalanları tehdit ediyordu. Ve Britanya da İttifak Devletleri'ne olan bağlılığının ne kadar arttığını gözlerden saklayan muğlaklığıyla, izlenebilecek yolların hepsinin dezavantajını birleştiriyordu. Britanya'nın desteği Fransa ve Rusya'yı iyice sertleştirdi; mesafeli duruşuysa kimi Alman liderlerin kafasını karıştırarak, bir Avrupa savaşında Britanya'nın tarafsız kalabileceğine inanmaya yöneltti.

Alternatif tarihsel senaryolarda neler olabileceğine kafa yormak genellikle beyhude bir çabadır. Ama Batı uygarlığını alt üst etmiş olan savaş kaçınılmaz bir zorunluluk değildi. Planlarının sonuçlarını anlayamayan ciddi liderlerin bir dizi yanlış hesabının ve genel olarak sakin bir dönem olduğuna inanılan bir yılda yaşanan bir terör saldırısının tetiklediği son bir girdabın sonucunda çıktı. Sonunda askeri planlama, diplomasiyi rehin aldı. Geleceğin kuşaklarının unutmamaları gereken bir derstir bu.

Dünya Savaşları Arasında Meşruiyet ve Güç

Sınırlı amaçlar için verilecek kısa ve şanlı bir savaş hayal eden coşkulu halklar ve taşkın liderler I. Dünya Savaşı'nı memnuniyetle karşıladılar. Ama bu savaş yirmi beş milyon insanın ölümüne neden oldu ve mevcut uluslararası düzeni enkaza çevirdi. Avrupa dengesinin değişen çıkarlara dayalı ince hesapları iki esneklikten uzak ittifakın çatışma diplomasisi adına terk edilmiş, ardından siper savaşlarıyla tüketilmiş ve bu da, o zamana dek tasavvur bile edilemeyen kayıplara neden olmuştu. Bu çileli dönemde Rus, Avusturya ve Osmanlı İmparatorlukları tümden ortadan kalktı. Rusya'da modernleşme ve liberal reform adına başlayan halk ayaklanmasına, evrensel bir devrim doktrini ilan eden silahlı seçkinler tarafından el kondu. Rusya ve toprakları açlığa ve iç savaşa gömüldükten sonra Sovyetler Birliği olarak yeniden sahneye çıktı ve Dostoyevski'nin "dünyada tek bir evrensel kilise" özlemi, mevcut tüm düzen kavramlarını reddeden, Moskova yönetiminde bir dünya Komünizmi hareketine dönüştü. Bismarck, "Bir savaşa girerken ileri sürdüğü savlar savaşın sonunda başındaki kadar ikna edici bulunmayan devlet adamına yazıklar olsun." uyarısında bulunmuştu. 1918'deki dünyayı öngörebilmiş olsalardı, Ağustos 1914'te savaşa sürüklenen liderlerin hiçbiri bunu yapmazdı.

Büyük kıyımın afallattığı Avrupalı devlet adamları, o zamanki adıyla Büyük Savaş'ı yarattığını düşündükleri krizden olabildiğince farklı bir savaş sonrası dönem yaratmaya çalıştılar. Viyana Kongresi başta olmak üzere önceki uluslararası düzen yaratma girişimlerinden alınmış neredeyse her dersi akıllarından çıkardılar. Mutlu sona ulaştıracak bir karar değildi bu. Viyana Kongresi'nin yenik Fransa'nın düzene geri kabul edilmesini içermesinin aksine, 1919'daki Versailles Antlaşması Almanya'yı Avrupa düzenine geri almayı reddetti. Sovyetler Birliği'nin devrimci yeni Marksist-Leninist yönetimi, devrileceği kehanetinde bulunduğu bir uluslararası düzenin kavramlarının ya da dizginlerinin onu bağlamadığını ilan etti; Avrupa diplomasisinin dış kapısında bulunan ülke Batılı güçlerce çok yavaş ve tereddüt içinde tanındı. Avrupa dengesini oluşturan beş devletten Avusturya İmparatorluğu ortadan kalkmış, Rusya ve Almanya dışlanmış ya da kendisini dışlamıştı ve Britanya da Avrupa meselelerine olası bir tehdidin önünü almak yerine temelde gerçek bir tehdide direnmek için olaya müdahil olma yönündeki tarihsel tutumuna geri dönmekteydi.

Geleneksel diplomasi, güç ve meşruiyet unsurlarını incelikle dengeleyen bir uluslararası düzen anlayışı sayesinde, Avrupa'ya yüzyıllık bir barış dönemi yaşatmıştı. O yüzyılın son çeyreğindeyse denge, güç unsuruna dayanma yönüne doğru kaymıştı. Versailles düzenlemesini hazırlayanlarsa, güç unsurları göz ardı ya da darmadağın edilmiş olduğundan ancak ortak ilkelere başvurularak korunabilecek uluslararası bir düzen yaratarak, meşruiyet unsuruna geri döndüler. Kendi kaderini bizzat tayin etme ilkesi sonucunda Almanya'yla Sovyetler Birliği arasında ortaya çıkan devletlerin bu iki devlete karşı koyamayacak kadar zayıf oldukları ve aralarında danışıklı dövüşe davetiye çıkardıkları görüldü. Britanya giderek daha çok içine kapanmaktaydı. Başlangıçtaki açık tereddüdüne rağmen 1917'de kararlı bir biçimde savaşa girmiş olan ABD so-

nuçtan hayal kırıklığına uğramış ve görece izolasyona çekilmişti. Dolayısıyla, güç unsurlarını sağlama sorumluluğu büyük oranda, savaştan yorgun düşmüş, insan kaynaklarını ve psikolojik dayanma gücünü yitirmiş olan ve kendisiyle Almanya arasındaki güç farkının giderek kronikleşme tehdidi taşıdığının farkına varan Fransa'nın omuzlarındaydı.

Hedefini Versailles Antlaşması kadar ıskalamış pek az diplomatik belge vardır. Uzlaşma için fazla cezalandırıcı, Almanya'nın toparlanmasını önlemek içinse fazla yumuşak olan Versailles Antlaşması, bitip tükenmiş haldeki demokrasileri uzlaşmaz ve intikamcı bir Almanya'ya, ayrıca devrimci Sovyetler Birliği'ne karşı da sürekli tetikte olmaya mahkûm etti.

Almanya Versailles düzenlemesine ne ahlaki açıdan bağlıydı, ne de meydan okumalarının önüne geçecek net bir güç dengesiyle karşı karşıyaydı. Dolayısıyla, Versailles düzeni Alman revizyonizmine• adeta davetiye çıkarıyordu. Almanya'nın potansiyel stratejik üstünlüğünü göstermesi ancak ayrımcı maddelerle engellenebilirdi, ama bu da ABD'nin ve giderek artan bir düzeyde Britanya'nın ahlaki değerlerine aykırıydı. Ve eğer Almanya düzenlemeye meydan okumaya başlarsa, düzenlemenin şartları ancak, Fransız silahlarının acımasızca kullanılmasıyla ya da Amerika'nın kıtanın işlerine her daim müdahil olmasıyla korunabilirdi. İki olasılık da ufukta görünmüyordu.

Fransa, üç yüzyılı Orta Avrupa'yı ilk başlarda bölünmüş, sonraları dizginlenmiş halde tutarak geçirmişti. Önce kendi başına, sonra Rusya'yla birlikte. Ama Versailles'dan sonra bu seçeneği kaybetti. Savaş Fransa'yı Avrupa'nın polisi rolünü üstlenemeyecek kadar tüketmişti. Orta ve Doğu Avrupa ise Fransa'nın manipüle edemeyeceği ölçüde siyasi akımların pençesindeydi. Birleşik Almanya'nın dengelenmesinde tek başına kalan Fransa, düzenlemeyi güç kulla-

• y.n. Yeniden gözden geçirme, araştırma ve siyasi doktrinlerin temellerinin dahaçok tartışma konusu yapılması.

narak gözetme yönünde bazı kararsız teşebbüslerde bulundu, ama Hitler'in gelişiyle tarihsel kâbusu yeniden ortaya çıktığında morali bozuldu.

Büyük güçler, savaşa karşı duydukları tiksintiyi yeni bir uluslararası düzen içerisinde kurumsallaştırmayı denediler. Muğlak bir uluslararası silahsızlanma formülü önerildi, ancak uygulanması ileriki müzakerelere ertelendi. Milletler Cemiyeti ve bir dizi arabuluculuk antlaşmasıyla, güç çekişmelerinin yerine, çatışmaları çözebilmek için hukuki mekanizmaların getirilmesine çalışıldı. Ancak bu yeni yapılara üyeliğin neredeyse evrensel olmasına ve barışın her türlü ihlalinin resmi olarak yasaklanmasına rağmen, hiçbir ülkenin şartları uygulamaya istekli olmadığı görüldü. Şikâyetleri ya da yayılmacı hedefleri bulunan güçler –Almanya, Japon İmparatorluğu, Mussolini'nin İtalya'sı– Milletler Cemiyeti üyeliği şartlarını ihlal etmenin ya da daha basit bir ifadeyle cemiyetten çekilmenin hiçbir ciddi sonucu olmadığını çok geçmeden anladılar. Birbirleriyle hem örtüşen, hem çelişen iki savaş sonrası düzeni oluşmaktaydı: temelde, birbirleriyle etkileşimleriyle Batı demokrasilerinin yer aldığı kurallar ve uluslararası hukuk dünyasıyla, daha fazla hareket serbestisi elde etmek için bu sistemden çekilmiş olan güçlerin el koydukları, dizginlenmemiş bölgeler. Her ikisinin arkasında ise, aralarında fırsatçı manevralarda bulunan ve hepsini bastırma tehdidiyle kendi devrimci dünya düzeni kavramını oluşturan Sovyetler Birliği bekliyordu.

Sonuçta Versailles düzeni ne meşruiyet getirebildi, ne de denge. 1925'teki, Almanya'nın batı sınırlarını ve Versailles'da zaten mutabık kalmış olduğu askersizleşmeyi "kabul" ettiği, ama aynı güvenceyi Polonya ve Çekoslovakya sınırlarına da vermeyi açıkça geri çevirdiği –ve böylece, hırslarını ve altta yatan hınçlarını açık ettiği– Locarno Paktı, bu acıklı zayıflığı gözler önüne serecekti. Şaşırtıcıdır ki Fransa, Doğu Avrupa'daki müttefiklerini gelecekteki

Alman rövanşizmine açık bırakmasına rağmen, Locarno anlaşmasına katıldı; bir onyıl sonra gerçek bir meydan okuma karşısında ne yapacağını gösteren bir ipucuydu bu.

1920'lerde Weimar Cumhuriyeti Almanya'sı, Versailles düzenlemesinin tutarsızlık ve cezalandırıcılığını Milletler Cemiyeti'nin daha idealist uluslararası düzen ilkeleriyle karşılaştırarak, Batılı vicdanlara seslendi. Hınçla dolu Alman halkının oylarıyla 1933'te iktidara gelen Hitler ise tüm kısıtlamaları bir kenara attı. Versailles barış şartlarını ihlal ederek yeniden silahlandı ve Ren bölgesini işgal ederek, Locarno düzenlemesini altüst etti. Bu meydan okumalarının önemli bir tepki uyandırmaması üzerine de, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini sırayla birer birer parçalamaya koyuldu: önce Avusturya, ardından Çekoslovakya ve nihayet Polonya.

Bu tür meydan okumalar yalnızca 1930'lara özgü değildir. İnsanlık şeytani bireyleri ve baştan çıkaran baskıcı fikirleri her çağda üretir. Devlet yönetiminin işi, bunların iktidara gelmelerinin önüne geçmek ve gelseler bile, onları caydırabilecek uluslararası bir düzeni ayakta tutmaktır. Savaşlar arasındaki yılların göstermelik pasifizmi, jeopolitik dengesizlikler ve müttefiklerin dağınıklığı hep birlikte, bu güçlere sınırsız bir hareket özgürlüğü kazandırdı.

Avrupa üç yüzyıl süren çatışmalardan uluslararası bir düzen yaratmıştı. Ama liderlerinin I. Dünya Savaşı'na girerken bu sonuçları anlamamaları ve yeni bir büyük çatışmanın sonuçlarını anlamakla birlikte, öngörülerine göre davranmanın yol açabileceği sonuçlardan ürkmeleri bu düzeni çöpe atmalarına sebep oldu. Uluslararası düzenin çöküşü temelde bir kaçınma, hatta bir intihar öyküsüydü. Vestfalya düzenlemesinin ilkelerini terk etmiş olan ve bu düzenlemede ilan edilmiş ahlaki seçeneği savunmak için gerekli gücü kullanma konusunda duraksayan Avrupa artık, sona erdiğinde Avrupa düzenini yeniden biçimlendirme gereksinimini bir kez daha gündeme getirecek olan yeni bir savaşın pençesindeydi.

Savaş Sonrası Avrupa Düzeni

İki dünya savaşının sonucunda, bu savaşları üretmiş Kıta'nın çağdaş düzeninde Vestfalya egemenlik kavramı ve güç dengesi ilkeleri büyük oranda zayıflamıştı. Kalıntılarıysa devam edecek ve belki de en çok, keşif ve yayılma çağında çıkış yaptıkları (başladıkları) ülkelerden bazılarında etkili olacaktı.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, Avrupa'nın dünyayı düzenleyen maddi ve psikolojik kapasitesi neredeyse tümden yok olmuştu. İsviçre ve İsveç hariç, kıta Avrupa'sı ülkelerinin hepsi şu ya da bu zamanda yabancı askerlerin istilasına uğramıştı. Tüm ülkelerin ekonomileri yıkıntı halindeydi. İsviçre ve İsveç dahil hiçbir Avrupa ülkesinin artık kendi geleceğini tek başına şekillendiremeyeceği ortaya çıkmıştı.

Batı Avrupa'nın yeni bir düzen yaklaşımına girmesini sağlayacak ahlaki gücü bulması üç büyük adamın eseridir: Almanya'da Konrad Adenauer, Fransa'da Robert Schuman ve İtalya'da Alcide de Gasperi. I. Dünya Savaşı'ndan önce doğmuş ve eğitim görmüş olan bu kişiler, insanlığın daha iyiye götürülmesinin şartları konusunda eski Avrupa'nın bazı felsefi kesinliklerini korumuşlardı ve bu da onlara Avrupa'nın trajedilerinin nedenlerinin üstesinden gelme vizyonunu ve cesaretini veriyordu. En büyük zayıflık anlarında bile onlar, gençliklerinin bazı düzen kavramlarını korumuşlardı. En önemli inançları, halklarına yardıma koşma ve Avrupa'nın trajedilerinin yinelenmesini önlemekse, Avrupa'nın tarihsel bölünmelerinin üstesinden gelmeleri ve bu temelde yeni bir Avrupa düzeni yaratmaları şarttı.

Öncelikle Avrupa'daki bir başka bölünmeyle başa çıkmaları gerekti. Batılı müttefikler 1949'da ellerindeki üç işgal bölgesini birleştirerek Federal Almanya Cumhuriyeti'ni yarattılar. Rusya ise kendi işgal bölgesini Varşova Paktı'yla kendisine bağlı sosyalist bir devlete dönüştürdü. Almanya üç yüz yıl öncesine, Vestfalya Barışı'ndan

sonraki konumuna döndü: bölünmesi, yeni oluşan uluslararası yapının kilit unsuru oldu.

Aralarındaki çatışma üç yüzyıldır bütün Avrupa savaşlarının merkezinde yer almış olan iki ülke, yani Fransa ve Almanya, geriye kalmış ekonomik güçlerinin temel unsurlarını birleştirerek, Avrupa tarihini aşma sürecine koyuldular. 1952'de, Avrupa'yı oluşturan halkların "daha yakın birliği" yönünde bir ilk adım ve yeni Avrupa düzeninin kilit taşı olacak Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kurdular.

Onlarca yıl boyunca Avrupa'nın istikrarının karşısındaki başlıca tehdit Almanya olmuştu. Savaş sonrası dönemin ilk onyılında Almanya'nın ulusal liderliğinin izleyeceği yol hayati önem taşıyacaktı. Konrad Adenauer yetmiş üçünde, yani Bismarck'ın kariyerinin sonuna yaklaştığı bir yaşta yeni Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Şansölyesi oldu. Aristokrat bir tavrı olan ve popülizme kuşkuyla bakan Adenauer, Alman parlamento tarihinde ilk kez çoğunluk yetkisiyle yönetecek ılımlı bir parti olan, Hristiyan Demokratik Birliği adlı yeni bir siyasi parti kurdu. Adaneauer bu yetkiyle, kendini Almanya'nın yakın tarihteki kurbanlarının güvenini yeniden kazanmaya adadı. 1955'te Batı Almanya'yı Atlantik İttifakı'na soktu. Adenauer Avrupa'nın birleşmesine kendini öylesine adamıştı ki, 1950'lerde Sovyetlerden gelen ve Federal Cumhuriyet'in Batı ittifakını terk etmesi durumunda Almanya'nın yeniden birleşebileceğini ima eden teklifleri reddetti. Bu karar, Sovyetlerin tekliflerinin güvenilirliği konusunda zekice bir yargıyı yansıtıyordu kuşkusuz, ama aynı zamanda, kendi toplumunun Kıta'nın ortasında bir ulusal devlet olarak yalnız bir yolculuğu yineleyeceği konusunda ciddi bir kuşkuyu da yansıtıyordu. Yine de bir liderin yeni bir uluslararası düzeni kendi ülkesinin bölünmesine dayandırması muazzam bir ahlaki güç gerektirmiştir.

Almanya'nın bölünmüşlüğü Avrupa tarihinde yeni bir olay değildi; hem Vestfalya hem Viyana düzenlemelerinin temeli olmuştu.

Yeni olan, yeni Almanya'nın uluslararası siyasi düzenin doğasına ilişkin rekabette kendini açıkça Batı'nın bir unsuru olarak biçimlendirmesiydi. Güç dengesinin büyük oranda Avrupa kıtası dışında biçimlendirilmesi bunun önemini daha da artırıyordu. Avrupa halkları bin yıldır, güç dengesinde ne tür dalgalanmalar yaşanırsa yaşansın, yapıtaşlarının Avrupa'da yer aldığına kesin gözüyle bakmışlardı. Yeni Soğuk Savaş dünyasıysa dengelerini iki süper gücün tavır ve silahlanmalarında arıyordu: Atlantik'in öteki tarafında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın coğrafi sınırlarında Sovyetler Birliği. Amerika 1947'deki Türk-Yunan yardım programı ve 1948 Marshall Planı'yla Avrupa ekonomisinin yeniden oluşmasına yardım etmişti. 1949'da ise Kuzey Atlantik Antlaşması'yla, tarihinde ilk kez barış döneminde bir ittifak içinde yer aldı.

Tarihsel olarak Avrupa devletlerinin yazdığı Avrupa dengesi, dış güçlerin stratejilerinin bir boyutu haline dönüşmüştü. Kuzey Atlantik Antlaşması ABD'yle Avrupa arasında düzenli bir istişare çerçevesi ve dış politikanın yürütülüşünde bir tutarlılık düzeyi yarattı. Ama Avrupa güç dengesi temelde Avrupa içi düzenlemelerden, büyük oranda ABD'nin nükleer kapasitesi sayesinde Sovyetler Birliği'nin tüm dünyada dizginlenmesine kaydı. İki yıkıcı savaşın şokunun ardından Batı Avrupa ülkeleri, kendi ulusal kimlik bilinçlerine meydan okuyan jeopolitik bir manzara değişimiyle karşı karşıyaydılar.

Soğuk Savaş'ın ilk evresinde uluslararası düzen iki kutupluydu ve Batı ittifakının işleyişinde en önemli ve yönlendirici ortak, temel olarak Amerika'ydı. ABD'nin ittifaktan anladığı, ittifak içindeki ülkelerin dengeyi korumak için uyumlu şekilde hareket etmelerinden çok, bu ortak girişimin direksiyonunda Amerika'nın olmasıydı.

Geleneksel Avrupa güç dengesi, üyelerinin eşitliğine dayandırılmıştı; her ortak paylaşılan ve temelde sınırlı bir hedefe, yani denge hedefi arayışına kendi gücünün bir yönüyle katkıda bulunurdu.

Ama Atlantik İttifakı, müttefiklerin askeri güçlerini ortak bir yapıda birleştirmekle birlikte, büyük oranda tek taraflı Amerikan askeri gücüyle, özellikle de Amerika'nın nükleer caydırıcılığıyla ayakta duruyordu. Avrupa'nın savunulmasının başlıca unsuru stratejik nükleer silahlar olduğu sürece, Avrupa siyasetinin hedefi temelde psikolojikti: acil bir durumda ABD'yi Avrupa'nın bir uzantısı olarak görmeye zorlamak.

Soğuk Savaş uluslararası düzeni, tarihte ilk kez birbirlerinden büyük oranda bağımsız olan iki güç kümesini yansıtıyordu: Sovyetler Birliği'yle ABD arasındaki nükleer denge ve işleyişi önemli açılardan psikolojik olan Atlantik İttifakı'ndaki iç denge. Avrupa'nın Amerikan nükleer korumasından yararlanabilmesi karşılığında, ABD'nin üstünlüğü kabul edilmişti. Avrupa ülkeleri kendi askeri kuvvetlerini fazladan güç eklemekten çok, müttefikin kararlarında söz sahibi olmak için, Amerikan caydırıcılığının kullanımıyla ilgili tartışmalara giriş bileti olarak oluşturdular. Fransa ve Britanya genel güç dengesi açısından fazla bir anlam taşımayan, ama büyük güçlerin kararlarının alındığı masada bir sandalye edinilmesinde ek bir iddia oluşturabilecek küçük nükleer güçler geliştirdiler.

Nükleer çağın gerçeklikleri ve Sovyetler Birliği'nin coğrafi yakınlığı ittifakı bir kuşak boyunca ayakta tuttu. Ama altta yatan bakış açısı farkının, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla birlikte yeniden ortaya çıkması kaçınılmaz oldu.

Kırk yıllık Soğuk Savaş'tan sonra NATO, kurucularının ilan ettikleri Soğuk Savaş'ın sona ermesi vizyonunu gerçekleştirmişti. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı, Almanya'nın birleşmesine ve ayrıca Sovyet uydu yörüngesinin, yani Doğu Avrupa'daki, Sovyet kontrol sistemine tabi devletler kuşağının hızla çöküşüne giden yolu açtı. Yüzyılın Avrupa'ya ilişkin üçüncü çekişmesinin barışla sonuçlanması, Atlantik İttifakı'nı tasarlamış müttefik liderlerin vizyonlarının ve bu sonuca ulaşılmasını yönetenlerin incelikli per-

formanslarının bir kanıtıdır. Almanya yeniden birleşerek liberal demokrasiyi onayladı; ortak değerler ve ortak kalkınma projesi açısından Avrupa birliğine olan taahhüdünü konfirme etti. Kırk yıl (bazıları daha uzun bir süre) boyunca baskı altında kalmış Doğu Avrupa ulusları bağımsızlıklarını ve kişiliklerini yeniden kazanmaya başladılar.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü diplomaside önem ve öncelik verilen konuları değiştirdi. Artık Avrupa içinde önemli bir askeri tehdit kalmadığından, Avrupa düzeninin jeopolitik doğası temelden dönüştü. İlerleyen günlerin coşkulu atmosferinde, geleneksel denge sorunları "eski" diplomasi yaklaşımı sayılıp bir kenara atılırken, ortak idealler yayılmaya başladı. Atlantik İttifakı'nın artık güvenlikten çok, siyasi konularla ilgilenmesi gerektiği öne sürülüyordu. NATO'nun Rusya sınırlarına dek yayılması, hatta belki onu da kapsaması artık ciddi bir olasılık olarak konuşuluyordu. Moskova'dan birkaç yüz kilometre uzaklıktaki, tarihsel olarak çekişmeli topraklara bir askeri ittifakın sokulması temelde güvenlik gerekçeleriyle değil, demokratik kazançları "kenetlemenin" mantıklı bir yolu olarak önerilmekteydi.

Uluslararası düzen, doğrudan gelen bir tehdit karşısında sırasıyla ABD ve Sovyetler Birliği'nin egemenliklerindeki iki zıt kutbun çatışması olarak tasavvur ediliyordu. Ama Sovyet gücü gerilerken dünya bir yere kadar çok kutuplu hale geldi ve Avrupa bağımsız bir kimlik oluşturmaya çabaladı.

Avrupa'nın Geleceği

Avrupa bu noktaya ulaşmak için ne müthiş bir yolculuk geçirmişti! Küresel keşiflere atılmış, uygulama ve değerlerini tüm dünyaya yaymıştı. Her yüzyılda iç yapısını değiştirmiş ve uluslararası düzenin doğası konusunda yeni düşünüş biçimleri icat etmiş-

ti. Şimdi ise bir çağın doruğunda yer alan Avrupa, bu çağa dahil olabilmek için, üç buçuk yüzyıldır işlerini yürütmüş olduğu siyasi mekanizmaları bir kenara atma zorunluluğu duyuyordu. Aynı zamanda Almanya'nın yeniden birleşmesinin etkilerini hafifletmek arzusuyla da hareket eden yeni Avrupa Birliği 2002'de ortak bir para birimi ve 2004'te de resmi bir siyasi yapı yarattı. Ve birleşik, bütünleşik, özgür ve farklılıklarına barışçı mekanizmalar vasıtasıyla uyum sağlayan bir Avrupa ilan etti.

Almanya'nın yeniden tek başına en güçlü Avrupa devleti olduğu gerçeğini hiçbir yapısal düzenleme değiştiremeyeceğinden, Almanya'nın birleşmesi Avrupa'daki dengeleri değiştirdi. Tek para birimi, Avrupa'da Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan beri görülmemiş düzeyde bir birlik yarattı. AB ana tüzüğünde ilan edildiği gibi acaba Avrupa küresel bir role ulaşabilecek miydi, yoksa tıpkı Şarlken'in imparatorluğu gibi bir arada kalmakta zorlanacak mıydı?

Yeni yapı bir açıdan Vestfalya'dan vazgeçişi temsil ediyordu. AB yine de Avrupa'nın kendi yarattığı, tüm dünyaya yaydığı, koruduğu ve modern çağın büyük bölümü boyunca örneği olduğu Vestfalya uluslararası devlet sistemine dönüşü olarak da yorumlanabilir; ancak bu kez ulusal değil bölgesel bir güç ve Vestfalya sisteminin yeni küresel bir versiyonunda yeni bir birim olarak.

Ortaya çıkan sonuç hem ulusal hem bölgesel yaklaşımların bakış açılarını, her ikisinin de yararlarını tam anlamıyla garantiye almaksızın bir araya getirdi. Avrupa Birliği, üye devletlerin egemenliklerini ve para birimleri ve sınırları üzerindeki kontrolleri gibi geleneksel yönetim işlevlerini zayıflatmaktadır. Öteki taraftan, Avrupa politikaları temelde ulusallıklarını korumuş ve AB politikasına itirazlar birçok ülkede, temel yurtiçi mesele halini almıştır. Ortaya çıkan sonuç melezdir, yapısal açıdan devletle konfederasyon arası bir şeydir ve bakanlar kurulu toplantıları ve ortak bir bürokrasi yoluyla işlemektedir. Bu açıdan, on dokuzuncu yüzyıl Av-

rupası'ndan çok, Kutsal Roma İmparatorluğu'na benzemektedir. Ama AB, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun (en azından tarihinin büyük bölümü boyunca) yaptığının aksine, iç anlaşmazlıklarının çözümünü kılavuz aldığı ilke ve hedeflerin peşinde koşmakta aramaktadır. Bu süreçte, parasal birliği mali ayrımla ve demokrasiyle çelişen bürokrasiyle birlikte izlemektedir. Dış siyasette ise, dayatma araçlarına sahip olmadığı evrensel idealleri ve ulusal sadakatlerle rekabet eden kozmopolit bir kimliği benimsemektedir. Avrupa'nın birliğine, doğudan batıya ve güneyden kuzeye uzanan bölünmeler ve devletlerin bütünlüğüne meydan okuyan özerklik hareketlerine (Katalan, Bavyera, İskoç) karşı evrensel bir tutum eşlik etmektedir. Avrupa "sosyal modeli" piyasa dinamizmine bağımlı, ancak ondan rahatsızlık duymaktadır. Üye devletler Avrupa dışından gelen akınlara ilişkin korkularla güdülenmiş politikalar izlerken bile AB politikaları, kendine özgü Batı değerlerinin öne sürülmesinde neredeyse isteksiz davranma derecesine varan bir tutumla, hoşgörülü bir kapsayıcılığı yüceltmektedir.

Sonuç, bizzat AB'nin halk nezdindeki meşruiyetini sınayan bir döngüdür. Avrupa devletleri bir zamanlar egemenlik otoritesi sayılan şeyin önemli kısmından vazgeçmişlerdir. Avrupa'nın liderleri hâlâ demokratik süreçlerle iktidarda kaldıklarından, ya da iktidardan ayrıldıklarından, ulusal avantaj sağlayacak politikalar yürütmenin cazibesine kapılmaktadırlar ve bunun sonucunda Avrupa'nın çeşitli bölgeleri arasında, genellikle ekonomik meseleler nedeniyle, anlaşmazlıklar sürmektedir. Özellikle de 2009'da başlayan kriz türündeki krizlerde Avrupa yapısı ayakta kalabilmek için giderek müdahaleci acil durum önlemlerine yönelmektedir. Gelgelelim, halklardan "Avrupa projesi" adına fedakârlıklarda bulunmaları istendiğinde, yükümlülüklerine ilişkin açık bir anlayışın mevcut olmadığı görülebilmektedir. Bu tür durumlarda liderler

halklarının arzusunu yok saymakla, Brüksel'e rağmen bu arzuya uymak arasında seçim yapmak zorunda kalmaktadır.

Avrupa ilk başladığı soruya geri dönmüştür; yalnızca, bu kez sorunun boyutu küresel düzeydedir. Birbirleriyle çekişen emellerden ve çelişen eğilimlerden nasıl bir uluslararası düzen damıtılabilir? Hangi ülkeler düzeni oluşturan elemanlar arasında bulunacaktır ve politikalarını hangi yollardan birbirleriyle ilişkilendireceklerdir? Avrupa'nın ne derece birliğe ihtiyacı vardır ve ne ölçüde farklılığa katlanabilecektir? Ama bunun aksi yöndeki soru uzun vadede belki daha da temel nitelikte olabilecektir: Tarihi düşünüldüğünde, Avrupa anlamlı bir birliğe ulaşabilmek için ne derece farklılığı korumalıdır?

Avrupa küresel bir sistemi ayakta tutarken, egemen dünya düzeni kavramını temsil ediyordu. Avrupa'nın devlet adamları uluslararası yapılar tasarlayıp, dünyanın geri kalanına buyuruyorlardı. Günümüzdeyse yeni oluşan dünya düzeninin yapısı tartışılıyor ve bu düzenin özelliklerinin tanımlanmasında Avrupa'nın dışındaki bölgelerde önemli bir rol oynayacaklar. Dünya Vestfalya sistemindeki devletlerin rolünü oynayacak bölgesel bloklara doğru mu ilerliyor? Öyleyse, bu gelişme denge mi getirecek, yoksa kilit aktör sayısını çok azalttığından katılık kaçınılmaz mı olacak ve esnek olmayan biçimlerde oluşturulmuş blokların birbirlerini sindirmeye çalışmalarıyla, yirminci yüzyıl başlarının tehditleri geri mi gelecek? Amerika, Çin ve belki Hindistan'la Brezilya gibi kıtasal boyuttaki yapıların şimdiden kritik bir kütleye ulaştıkları bir dünyada Avrupa bölgesel bir yapıya geçişle ne şekilde baş edecek? Bütünleşme süreci şu ana dek temelde çeşitli Avrupa idare organlarının yetkinliklerinin artırılmasına ilişkin bir bürokrasi sorunu, diğer bir deyişle, bilinenin ayrıntılandırılması olarak ele alındı. Bu hedeflere iç bağlılığın oluşturulması güdüsü nasıl yaratılacaktır? Avrupa tarihi, birleşmenin hiçbir zaman temelde idari süreçlerle sağlanamadığını

göstermiştir. Bir liderlik (ve kendi oldubittilerini dayatma iradesi) olmadığında birleşme ölü doğmuş ve bir birleştirici –Almanya'da Prusya, İtalya'da Piedmont– gerektirmiştir. Bu rolü hangi ülke ya da kurum oynayacaktır? Yoksa yolun çizilmesi için yeni bir kurumun ya da iç grubun tasarlanması mı gereklidir?

Ve şayet Avrupa hangi yoldan olursa olsun birliği sağlarsa, küresel rolünü nasıl tanımlayacaktır? Önünde üç seçenek vardır: Atlantik ortaklığını güçlendirmek; daha da tarafsız bir konum benimsemek; ya da Avrupa dışı bir güçle veya güçler grubuyla zımni bir anlaşmaya doğru ilerlemek. Avrupa değişen koalisyonlar mı tasavvur etmektedir, yoksa kendini genellikle uyumlu konumlar benimseyen bir Kuzey Atlantik blokunun üyesi olarak mı görmektedir? Avrupa kendini geçmişinin hangi kısımlarıyla ilişkilendirecektir: yakınlardaki Atlantik tarihi geçmişiyle mi, yoksa daha eskilere dayanan, ulusal çıkar temelinde azami avantaj elde etmek için manevralarda bulunma tarihiyle mi? Kısacası, hâlâ bir Atlantik topluluğu olacak mıdır ve benim şiddetle umduğum gibi bu yönü seçerse, kendini nasıl tanımlayacaktır?

Bu, Atlantik'in her iki tarafının da kendine sorması gereken bir sorudur. Atlantik topluluğu yalnızca bilineni geleceğe taşıyarak geçerliliğini koruyamaz. Atlantik İttifakı'nın Avrupalı üyeleri, tüm dünyada stratejik meselelerin şekillendirilmesinde işbirliğine girerek, pek çok örnekte politikalarını, kuralların tarafsız idareciler tarafından uygulanması ve yardım dağıtımı politikası olarak tanımlamışlardır. Ama bu model reddedildiğinde ya da uygulaması ters gittiğinde ne yapacaklarını genellikle bilememişlerdir. Soğuk Savaş'ın Sovyet meydan okumalarından farklı deneyimleriyle şekillenmiş yeni kuşağın, sık sık bahsi geçen "Atlantik ortaklığı" ifadesine daha spesifik bir anlam kazandırması gerekmektedir.

Avrupa'nın siyasi evrimine temelde Avrupalılar karar vermelidir. Ama Atlantik ortaklarının da önemli çıkarları söz konusudur.

Yeni oluşan Avrupa, yeni bir uluslararası düzenin kurulmasında aktif bir katılımcı olacak mıdır, yoksa iç meseleleriyle kendi kendini mi tüketecektir? Günümüzün jeopolitik ve stratejik gerçeklikleri, Avrupa'nın geleneksel büyük güçlerinin sadece güce bağlı dengesi stratejisinin önünü kesmektedir. Ama jeopolitik gerçeklikler hesaba alınmadıkça, Pan-Avrupa seçkinlerinin bu yeni "kurallar ve normlar" örgütlenmesi, küresel strateji için yeterli bir araç olmayacaktır.

ABD, Avrupa Birliği'ni desteklemek ve onun jeopolitik bir boşluğa kaymasını önlemek için her türlü gerekçeye sahiptir. Eğer siyaset, ekonomi ve savunma bakımından Avrupa'dan koparsa, jeopolitik açıdan Avrasya kıyılarından uzak bir adaya, Avrupa ise Asya ve Ortadoğu menzillerinin bir uzantısına dönüşebilecektir.

Bir yüzyıldan az bir süre önce küresel düzenin tasarlanmasında neredeyse tekel olan Avrupa, iç yapısını nihai jeopolitik amacıyla özdeşleştirerek, günümüzün dünya düzeni arayışından kendini koparma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Pek çokları için sonuç, kuşakların hayallerinin gerçekleşmesini temsil ediyor: barış içinde birleşmiş ve güç çekişmelerine tövbe etmiş bir kıta. Gelgelelim, Avrupa'nın yumuşak güç yaklaşımında benimsenen değerler genellikle ilham verici olsa da, öteki bölgelerin pek azının bu tek politika tarzına böylesine kapsayıcı bir bağlılık göstermiş olmaları, dengesizlik olasılığını gündeme getirmektedir. Tam da tasarımında önemli katkısının olduğu bir dünya düzeni arayışının, sonucunun onun şekillendirilmesine katkıda bulunamayacak her bölgeyi yutup yok edeceği zorlu bir kavşakla karşı karşıya kaldığı bir anda, Avrupa kendi içine dönüyor. Bu nedenle Avrupa, üstesinden gelmeyi amaçladığı bir geçmişle, henüz tanımlayamadığı bir gelecek arasında sallantıda kalıyor.

3. BÖLÜM

İslamcılık ve Ortadoğu: Düzensiz Bir Dünya

ORTADOĞU, dünyanın üç büyük dininin kozası olmuştur. Haşin doğasından, evrensel emellerinin bayraklarını dalgalandıran fatihler ve peygamberler çıkmıştır. Sınırsız görünen ufukları boyunca imparatorluklar kurulmuş ve yıkılmış, mutlak hükümdarlar kendilerini her türlü gücün cisimleşmiş hali ilan etmiş, ancak birer serap gibi kaybolup gitmişlerdir. Şu ya da bu zamanda bu bölgede her tür iç ve uluslararası düzen biçimi kâh var olmuş, kâh reddedilmiştir.

Dünya, ortadoğu'dan gelen bölgesel ve küresel düzenin evrensel bir vizyon adına devrilmesi çağrısına alışmıştır. Eski haşmetinin hayali ile günümüzde ortak yurtiçi ya da uluslararası meşruiyet ilkeleri etrafında birleşememe arasında sallantıda kalan bu bölgeye damga vuran gelişme, peygamberlik iddiasındaki mutlakiyetcilerin çoğalması olmuştur. Uluslararası düzenin hem bölgesel düzeni örgütlemede, hem de bu düzenin dünyanın öteki yerlerindeki barış ve istikrarla uyumunu sağlamada karşılaştığı zorluklar hiçbir yerde bu bölgedeki kadar karmaşık olmamıştır.

Günümüzde Ortadoğu, oturmuş bir uluslararası düzen kavramına ulaşmadan önce (ulaşacaksa tabii) tarihsel deneyimlerinin tü-

münü aynı zamanda denemeye yazgılı görünüyor: imparatorluk, kutsal savaş, yabancı egemenliği, herkesin herkese karşı mezhep savaşı. Bölge böyle bir noktaya ulaşana dek kâh dünya topluluğuna katılmak, kâh ona karşı mücadele etmek arasında gidip gelecek.

İslami Dünya Düzeni

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın erken dönem örgütlenmeleri, birbirini izleyen imparatorluklardan gelişti. Bunların hepsi kendisini uygar yaşamın merkezi saydı; hepsi coğrafi özelliklerini birleştirerek ortaya çıktı ve ardından, aralarındaki bağımsız bölgelere yayıldı. İÖ üçüncü binyılda Mısır nüfuzunu Nil boyunca ve günümüz Sudan'ına yaydı. Aynı dönemden itibaren Mezopotamya, Sümer ve Babil imparatorlukları, Dicle ve Fırat nehirleri boylarında yaşayan halklar arasında egemenliklerini pekiştirdi. İÖ altıncı yüzyılda İran platosunda ortaya çıkan Pers İmparatorluğu, kendini *Şehinşah*, yani "Şahlar Şahı" olarak niteleyen hükümdarıyla, "heterojen Afrika, Asya ve Avrupa topluluklarını tek bir örgütlü uluslararası toplum içerisinde birleştirme yönünde tarihteki ilk bilinçli girişim" olarak tanımlanmış bir yönetim sistemi geliştirdi.

İS altıncı yüzyıl sonlarına gelindiğinde Ortadoğu'nun büyük bölümüne iki büyük imparatorluk hâkimdi: başkenti Konstantinopolis olan ve Hristiyanlık (Rum Ortodoks) dinini kabul eden Bizans (ya da Doğu Roma) İmparatorluğu ve başkenti günümüz Bağdat kenti yakınlarındaki Tizpon olan Zerdüşt Sasani Pers İmparatorluğu. Yüzlerce yıldır ikisi zaman zaman çatışıyordu. 602'de, bir veba salgınının ikisini de mahvetmesinin üzerinden henüz uzun bir zaman geçmemişken, Perslerin Bizans topraklarını istila etmeleri, iki imparatorluğun geriye kalan güçlerini sınadıkları yirmi beş yıllık bir savaşa yol açtı. Bizans'ın zaferinin ardından, devlet adamlarının sağlayamadığı barışa ancak tükenmişlik sonucunda ulaşıldı.

Bu, aynı zamanda İslam'ın nihai zaferine giden yolu açtı. Çünkü batı Arabistan'da, hiçbir imparatorluğun kontrolünde olmayan haşin bir çölde Muhammed Peygamber'le takipçileri yeni bir dünya düzeni vizyonuyla harekete geçmiş, güç toplamaktaydılar.

Dünya tarihinde İslam'ın ilk yayılışına denk pek az olaya rastlanır. İslam geleneğine göre, 570 yılında Mekke'de doğan Hz. Muhammed'e, kırk yaşındayken, sonraki yaklaşık yirmi üç yıl boyunca devam edecek ve yazıya döküldüğünde Kuran adını alacak vahiyler gelmeye başladı. Bizans ve Pers imparatorlukları birbirlerini yıpratırlarken Hz. Muhammed ve ona inananlar bir devlet yönetimi şekli oluşturdular, Arap Yarımadası'nda birlik sağladılar ve bölgenin egemen inançlarının –temelde Yahudilik, Hristiyanlık ve Zerdüştlük– yerine, Hz. Muhammed'e vahiy gelen vizyonu yaymaya koyuldular.

Eşi görülmemiş bir yayılma dalgası, İslam'ın yükselişini tarihin en önemli olaylarından biri haline dönüştürdü. Hz. Muhammed'in 632'deki ölümünü izleyen yüzyılda Arap orduları yeni dini Afrika'nın Atlantik kıyılarına, İspanya'nın büyük bölümüne, orta Fransa'ya ve doğuda kuzey Hindistan'a kadar taşıdılar. Sonraki yüzyıllarda Orta Asya ve Rusya'nın bazı bölgeleri, Çin'in bazı yerleri ve Doğu Hint Adaları'nın çoğu onları izledi ve İslam ya tacirler ya da fatihler tarafından taşındığı bu yerlere baskın bir dinsel varoluş olarak yerleşti.

Küçük bir Arap grubunun bölgeye yüzyıllarca egemen olmuş büyük imparatorlukları yere serebilecek bir harekete esin kaynağı olabilmesi birkaç onyıl önce akıl almaz görünürdü. Böyle bir imparatorluk atılımı ve böyle her yöne uzanan, her şeyi yutan bir coşku hiç fark edilmeden nasıl sağlanabilmişti? Komşu toplumların kayıtlarında Arap Yarımadası o zamana dek bir imparatorluk gücü olarak görülmemişti. Araplar yüzyıllarca çölde ve verimli sınır boylarında kabilesel, pastoral ve yarı göçebe bir yaşam sürmüşlerdi.

Bu noktaya dek, Roma hâkimiyetine birkaç gelip geçici meydan okumada bulunmuş olsalar da, büyük devletler ya da imparatorluklar kurmamışlardı. Tarihsel bellekleri sözlü epik şiir geleneğinde toplanmıştı. Yunanlıların, Romalıların ve Perslerin akıllarında temelde, zaman zaman ticaret yollarına ve yerleşik halklara yönelik akınlar düzenlemeleriyle yer edinmişlerdi. Bu kültürlerin dünya düzeni vizyonlarına bir derece girebilmişlerse, bu bir kabilenin sadakatinin satın alınıp, imparatorluk sınırlarında güvenliği sağlama görevinin verilmesi amacıyla geçici anlaşmalarla olmuştu.

Dikkate değer bir güç kullanımına sahne olan bu çağda, bu dünya altüst oldu. Yayılmacı ve kimi açılardan radikal derecede eşitlikçi olan İslam, tarihteki başka hiçbir topluma benzemiyordu. Her gün sık aralıklarla ibadet edilmesi şartı, inancı bir yaşam tarzına dönüştürüyordu; dini ve siyasi güç kimliği üzerindeki vurgusuysa İslam'ın yayılışını bir imparatorluk girişiminden, kutsal bir yükümlülüğe dönüştürüyordu. İlerleyen Müslümanlar karşılaştıkları halkların hepsine aynı seçenekleri sunuyorlardı: din değiştirme, hamilik statüsünü kabul etme, ya da fetih. Yedinci yüzyıldaki belirleyici bir savaşın öncesinde, kuşatma altındaki Pers İmparatorluğu'yla müzakere etmeye gönderilmiş Müslüman Arap bir elçi şu beyanda bulunacaktı: "İslam'ı benimserseniz, sizi rahat bırakırız, kelle vergisini ödemeyi kabul ederseniz, korumamıza ihtiyaç duyduğunuzda sizi koruruz. Diğer seçenek ise savaştır." Dini inancı, askeri beceriyi ve fethettikleri topraklarda karşılaştıkları lükse karşı duydukları tiksintiyi biraraya toplayan Arap süvarileri, bu tehdidin arkasında duruyorlardı. İslam atılımının dinamizmini ve başarılarını gören ve yok olmakla tehdit edilen toplumlar, yeni dini ve vizyonunu benimsemeyi seçiyorlardı.

İslam'ın üç kıtaya hızla yayılması müminler açısından, dinin ilahi misyonunun kanıtıydı. Yayılmasının tüm insanlığı birleştirip

barışı getireceği inancıyla motive olan İslam aynı anda hem bir din, hem çok-uluslu bir süper devlet, hem de yeni bir dünya düzeniydi.

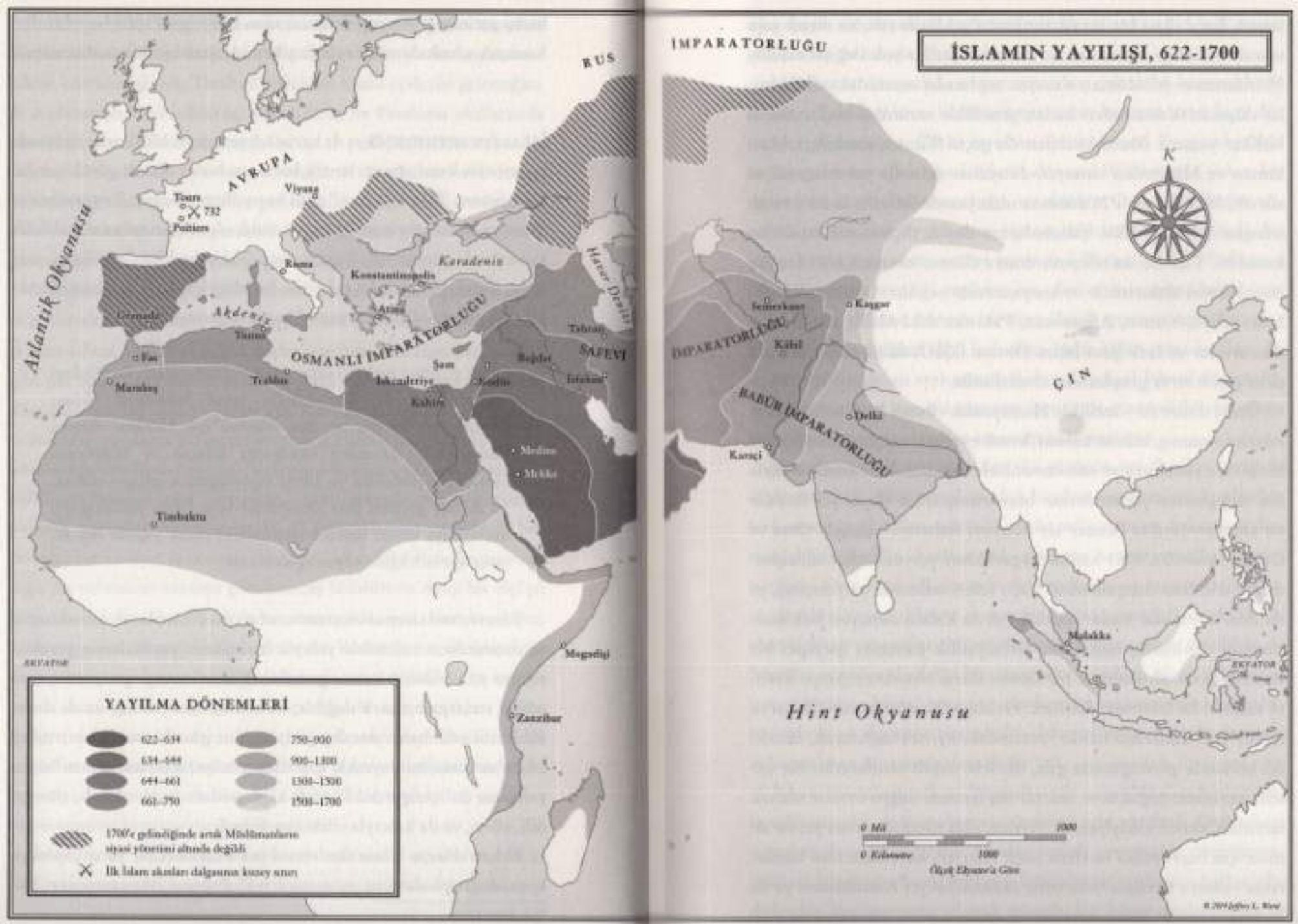
İSLAM'IN FETHETTİĞİ ya da haraç ödeyen gayri Müslimler üzerinde egemenlik kurduğu yerler tek bir siyasi birim olarak görülüyordu: *Darülislam*, "İslam'ın Evi," yani barış âlemi. Burası, Peygamber'in dünyevi siyasi otoritesinin meşru ardılı olarak tanımlanan halifelik kurumuyla yönetilirdi. Bunun dışındaki topraklar *Darülharp*, yani savaş âlemiydi; İslam'ın misyonu bu bölgeleri kendi dünya düzeni içine almak ve böylece evrensel barışı sağlamaktı:

> İslam'ın nihai hedefi bütün dünya olduğundan, Darülislam kuramsal olarak Darülharp'la savaş halindeydi. İslam Darülharp'i küçültürse, *Pax Islamica*•'nın kamusal düzeni bütün öteki düzenleri hükümsüz kılacak ve Müslüman olmayan topluluklar ya İslam topluluğunun parçası olacak, ya da hoş görülen dini topluluklar veya İslam topluluğuyla antlaşmaya dayalı ilişkiler içerisindeki özerk yapılar olarak, onun egemenliğine boyun eğeceklerdi.

Bu evrensel sistemi oluşturma stratejisi cihat olarak adlandırıldı ve müminlerin mücadele yoluyla inançlarını yaymalarını gerektiren bir yükümlülük haline getirildi. "Cihat" savaşı içeriyordu, ama askeri stratejiyle sınırlı değildi; bu terim, dini çabalar ya da dinin ilkelerini yücelten eylemler gibi, kişinin günahlarından kurtulup İslam'ın mesajını yaymak için tüm gücünü kullanmasının başka yollarını da içeriyordu. İnançlı kişi, şartlara bağlı olarak, yüreği, dili, elleri, ya da kılıcıyla cihat yapabilirdi.

Erken dönem İslam devletinin inancını dört bir yana yaymaya koyulduğu ya da tüm müminler topluluğunu dünyanın geri ka-

• y.n. İslam Barışı

İMPARATORLUĞU
İSLAMIN YAYILIŞI, 622-1700
RUS
AVRUPA
Atlantik Okyanusu
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kuzey
Tours
732
Poitiers
Viyana
Roma
Konstantinopolis
Atina
Granada
Tunus
Fas
Marakeş
Trablus
OSMANLI İMPARATORLUĞU
Şam
İskenderiye
Kahire
Bağdat
Tahran
SAFEVİ
İsfahan
Medine
Mekke
Timbuktu
Mogadişu
Zanzibar
EKVATOR
Semerkant
Kaşgar
Kabil
BABUR İMPARATORLUĞU
Delhi
Karaçi
ÇİN
Melaka
Hint Okyanusu
YAYILMA DÖNEMLERİ
622–634
634–644
644–661
661–750
750–900
900–1300
1300–1500
1500–1700
1700'e gelindiğinde artık Müslümanların siyasi yönetimi altında değildi
İlk İslam akınları dalgasının kuzey sınırı
0 Mil
1000
0 Kilometre
1000
Ölçek Ekvator'a Göre

lanına karşı olası bir meydan okuma şeklinde tek bir siyasi yapı olarak yönettiği zamanlardan bu yana şartlar çok değişti elbette. Müslüman ve Müslüman olmayan toplumlar arasındaki etkileşimler düşmanlık dönemleri kadar, genellikle verimli sonuçlar alınan birlikte yaşama dönemlerinden de geçti. Ticaret modelleri Müslüman ve Müslüman olmayan dünyaları daha da yakınlaştırdı ve sık sık, Müslüman ve Müslüman olmayan devletlerin önemli ortak amaçlar adına birlikte çalışmalarına dayalı diplomatik ittifaklar kuruldu. Yine de iki bileşenli dünya düzeni kavramı hâlâ İran'ın resmi devlet doktrinidir ve anayasasında yer alır; Lübnan, Suriye, Irak, Libya, Yemen, Afganistan, Pakistan'daki silahlı azınlıkların düsturudur ve Irak Şam İslam Devleti (IŞİD) dahil, tüm dünyada aktif çeşitli terör gruplarının ideolojisidir.

Öteki dinler de –özellikle Hristiyanlık– kendi haçlı seferleri evrelerini yaşamış, zaman zaman, kendi evrensel misyonlarını benzer bir şevkle yüceltmiş ve müslümanlıkla kıyaslanabilir fetih ve zorla din değiştirtme yöntemlerine başvurmuşlardır. (İspanyol fatihler on altıncı yüzyılda benzer bir dünyayı fethetme ruhuyla Orta ve Güney Amerika'daki kadim uygarlıkları yeryüzünden silmişlerdir.) Fark, Batı dünyasındaki haçlı seferi ruhunun ya yatışmış, ya da dini buyruklar kadar mutlak (ya da kalıcı) olmayan laik kavramlara dönüşmüş olmasıdır. Hristiyanlık zamanla işleyişsel bir strateji ya da uluslararası bir düzen ilkesi olmaktan çıkıp, felsefi ve tarihsel bir kavrama dönüştü. Hristiyanlık dünyasının "Sezar'ın hakkı"yla "Tanrı'nın hakkı" arasındaki ayrımı başlatarak, önceki iki bölümde gördüğümüz gibi, devlete dayalı uluslararası bir sistem içerisinde çoğulcu ve laik bir dış siyasete doğru evrime olanak tanıması, süreci kolaylaştırdı. Ayrıca, dini motivasyonun yerini alması için başvurulan modern haçlı seferleri kavramlarının bazılarının –dünya devrimi vaaz eden militan Sovyet Komünizmi ya da

ırka dayalı emperyalizm– göreceli olarak rahatsız edici bulunması gibi şartlar da bunda etkili oldu.

Müslüman dünyadaki evrim süreci ise çok daha karmaşık olmuştur. Yaklaşımların birleştirilmesi umudu uyandıran bazı dönemler yaşanmıştır. Öteki taraftan, Muhammed Peygamber'den başlayıp devam eden siyasi hilafet dönemi 1920'ler gibi yakın bir tarihte Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ortadoğu devlet yönetim şeklinin bir uygulaması olarak hâlâ sürdürülmekteydi. Bu imparatorluğun çökmesinden bu yana kilit önemdeki Müslüman ülkelerin buna verdiği tepkiler ise, devlet sistemine dayalı yeni uluslararası düzene önemli bir üye olarak girmeyi amaçlayanlar (derinden hissettikleri dini inançlara bağlı kalan, ama bunları dış siyaset sorularından ayrı tutanlar) ile geleneksel İslami dünya düzeni kavramının katı bir yorumu içerisinde evrensel hilafet adına kendilerini savaşta sayanlar arasında bölünmüştür.

Son doksan yıl boyunca her iki görüşün taraftarları arasında dönemin önde gelen simalarından bazıları yer almıştır; bunlardan birkısmı yüzyılın ileri görüşlü devlet adamları ve ürkütücü dini mutlakiyetçileridir. Aralarındaki çekişme henüz sonuçlanmamıştır; kimi Ortadoğu ülkelerinde devlet düzenine inananlarla inanca dayalı evrensel düzene inananlar bazen sorunlu bir şekilde de olsa birlikte yaşıyorlar. Müminlerin birçoğuna göre, özellikle de İslam'ın yeniden dirildiği bu dönemde –modern ideoloji İslam'ın kutsal kitabını kişisel, siyasi ve uluslararası yaşamın merkezi belirleyicisi olarak dayatma peşindedir– İslam dünyası hâlâ dış dünyayla kaçınılmaz bir çatışma içindedir.

İslam sisteminin erken dönemlerinde gayri Müslim toplumlarla saldırmazlık anlaşmaları yapılmasına izin verilirdi. Geleneksel uygulamalara göre bunlar süreleri sınırlı pragmatik düzenlemelerdi ve İslam tarafı güç toplayıp bütünleşme sağlayana kadar tehditlerden korunmasına olanak tanırdı. İlk İslam devletlerinin er

geç bozguna uğratacağı düşmanları ile ateşkes yapmasına dayanan bu düzenlemeler on yıla dek varabilen belli bir süreyle sınırlanır, gerekirse uzatılabilirdi: bu ruhla, İslam tarihinin ilk yüzyıllarında "İslam hukuku hükümleri, Müslümanlar onlarla savaşabilecek duruma geldiklerinde ânında geçersiz olacağından, bir antlaşmanın sonsuza dek süremeyeceğini buyurur"du.

Bu antlaşmalar, İslam devletinin Müslüman olmayan egemen devletlerle eşit şartlarda etkileşime gireceği kalıcı bir sisteme işaret etmezdi: "Darülharp toplulukları bir 'doğa durumu' içinde sayılıyorlardı, çünkü İslam'ın etik ve hukuk standartlarına uyamadıklarından, İslam'la eşitlik ve karşılıklılık temelinde ilişki kurabilecek hukuki yeterlilikten yoksundular." Bu düşünceye göre İslam devletinin yurtiçi ilkeleri ilahi buyruğa dayandığından, Müslüman olmayan siyasi yapılar gayri meşruydu; Müslüman devletler tarafından asla gerçekten eşit olarak kabul edilemezdi. Barışçı bir dünya düzeni rakip parçalar arasındaki dengeye değil, üniter bir İslam yapısı kurup, onu yayabilmeye bağlıydı.

Bu dünya görüşünün idealize versiyonunda, İslam adı altında barışın ve adaletin yayılması tek yönlü ve geri dönüşsüz bir süreçti. Evrensel inanç mirasını reddetmek anlamına geleceğinden, *Darülislam'e* dahil olmuş toprakların kaybedilmesi asla kalıcı bir durum olarak kabul edilemezdi. Aslına bakılırsa, tarih böylesine amansız sonuçlar üreterek yayılmış başka hiçbir siyasi girişimi kaydetmemiştir. İslam'ın genişleme dönemlerinde ulaşılan toprakların İspanya, Portekiz, Sicilya, güney İtalya, Balkanlar (günümüzde Müslüman ve ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyan bölgeleri içeren bir yamalı bohça), Yunanistan, Ermenistan, Gürcistan, İsrail, Hindistan, güney Rusya ve batı Çin'in bazı bölgeleri dahil bir kısmı zamanla Müslümanların siyasi kontrolünden çıkmıştır. Lakin, İslam'ın ilk yayılma dalgasında içine aldığı toprakların önemli bölümü günümüzde hâlâ Müslüman'dır.

BUYRUKLARINI TÜM DÜNYAYA kalıcı olarak zorla kabul ettirecek bir güce hiçbir toplum, dirençliliğe hiçbir liderlik ve dinamizme hiçbir inanç erişememiştir. Evrensellik, İslam dahil hiçbir fatih için ulaşılabilir bir hedef olmamıştır. Erken İslam İmparatorluğu yayıldıkça, zamanla çok sayıda güç merkezine bölündü. Hz. Muhammed'in ölümünü izleyen halifelik krizi İslam'ın Sünni ve Şii kollarına ayrılmasına yol açtı; bu durum, günümüz İslam dünyasında belirleyici bir fikir ayrılığı yaratmaktadır. Ardıllık sorusu her yeni siyasi yapıda gündeme gelir; ama kurucu liderin "Peygamberlerin Sonuncusu," Tanrı'nın son elçisi sayıldığı bir durumdaysa tartışma aynı anda hem siyasi, hem teolojik olacaktır. Hz. Muhammed'in 632'de vefat etmesinin ardından kabile yaşlılarından oluşan bir kurul kayınpederi Ebubekir'i onun ardılı, yani halife ve yeni kanatlanan Müslüman topluluğunda konsensüs ve uyumu en iyi sağlayabilecek şahsiyet olarak seçti. Ama meselenin insan yanılgısı unsurunu içerebilecek oylamaya hiçbir zaman bırakılmaması ve iktidarın otomatik olarak, Peygamber'in en yakın akrabası olan kuzeni –İslam'a ilk geçenlerden biri olan ve Hz. Muhammed'in şahsen seçmiş olduğu öne sürülen kahraman savaşçı– Ali'ye geçmesi gerektiğine inanan bir azınlık da vardı.

Bu hizipler zamanla İslam'ın iki ana kolunu oluşturdu. Ebubekir'in ve hemen arkasından gelen ardıllarının taraftarlarına göre, Hz. Muhammed'in Tanrı'yla ilişkisi eşsiz ve nihaiydi; halifenin başlıca görevi, Hz. Muhammed'in vahiylerini ve inşa ettiklerini muhafaza etmekti. Bunlar "gelenek ve konsensüs halkı" anlamında Sünni oldular. Ali'nin taraftarlarına –Şii ya da Alevi– göreyse yeni İslam toplumunun yönetimi, aynı zamanda ezoterik bir unsur da içeren ruhani bir görevdi. Onlara göre Müslümanlar Hz. Muhammed'in vahiyleriyle doğru bir ilişkiye ancak, dinin gizli içsel anlamlarının "mutemet"leri olan Peygamber'in ve Ali'nin soyundan gelen ruhani eğilimli bireylerin kılavuzluğunda girebilirlerdi.

Sonunda dördüncü halife olarak iktidara gelen Ali isyan sonucunda bir güruh tarafından katledildiğinde Sünniler temel görevlerini İslam'da düzenin yeniden kurulması olarak gördüler ve istikrarı yeniden kuran hizbi desteklediler. Şiilerse yeni otoriteyi gayri meşru gaspçı saydılar ve direnirken ölen şehitleri önemsediler. Bu genel tutum yüzyıllardır etkisini sürdürmektedir.

Jeopolitik rekabetler doktrin farklılıklarını şiddetlendirdi. Zamanla, kuramsal olarak hepsi aynı küresel İslam düzenine bağlı, ama inançlarına ilişkin yorumları ve çıkarları giderek farklılaşan ve birbirlerine rakip monarşiymişler gibi davranan Arap, Fars, Türk ve Babür bölgeleri oluştu. Hindistan'daki Babür döneminin büyük bölümü de dahil olmak üzere bazı örneklerde, öteki inançlara hoşgörüyü vurgulayan ve mezhep buyrukları karşısında pratik dış politikaya öncelik veren, göreceli olarak evrensel, hatta bağdaştırıcı bir yaklaşım benimsendi. Öteki Sünni güçler Şii İran'a cihat açmasını istediğinde Hindistan'lı Babür, geleneksel dostluktan ve savaş nedeni bulunmamasından söz ederek, bunu reddetti.

Zamanla, ilk yayılma dalgası Avrupa'da tersine döndükçe, İslam'ın bir dünya projesi olarak hız kazanması gücünü kaybetti. 732'de Fransa'da yaşanan Poitiers ve Tours çarpışmalarıyla, Arap ve Kuzey Afrikalı Müslüman kuvvetlerin kesintisiz ilerleyişleri sona erdi. Bizans'ın Küçük Asya'yı ve Doğu Avrupa'yı savunması, arkasında Batı'nın kendi Roma sonrası dünya düzeni fikirlerini geliştirmeye başladığı bir hattı dört yüzyıl boyunca ayakta tuttu. Bizanslıların geçici bir süreliğine de olsa yeniden Ortadoğu'ya ilerlemeleriyle birlikte, Batı kavramları Müslüman yönetimindeki topraklara yansımaya başladı. Haçlı Seferleriyle –İslam'ın yedinci yüzyılda içine kattığı tarihsel Kutsal Topraklara Hristiyan şövalye tarikatlarının önderliğinde düzenlenen akınlar– 1099'da Kudüs alındı ve yaklaşık iki yüzyıl ayakta kalacak bir krallık kuruldu.

Hristiyanların İspanya'daki *reconquista*'*ları, Müslümanların yarımadadaki son tutunma noktaları olan Granada'nın 1492'de düşmesiyle sonuçlandı ve İslam'ın batı sınırı yeniden Kuzey Afrika'ya gerilemiş oldu.

On üçüncü yüzyılda evrensel düzen hayali yeniden boy gösterdi. Osman'ın takipçileri olan Osmanlı Türklerinin önderliğindeki yeni bir Müslüman imparatorluk, bir zamanların küçük Anadolu devletini Bizans İmparatorluğu'nun son kalıntılarına meydan okuyabilecek ve zamanla onun yerini alabilecek müthiş bir güce dönüştürdü. Osmanlılar önceki yüzyılların büyük İslam halifeliklerinin ardılını oluşturmaya koyuldular. Kendilerini birleşik bir İslam dünyasının lideri olarak niteleyerek, kutsal savaş görüntüsü altındaki çatışmalarla, başta Balkanlar olmak üzere her yöne yayıldılar. 1453'te, Bizans'ın başkenti olan, Boğazların iki yanında coğrafi açıdan stratejik bir konuma oturmuş Konstantinopolis'i fethettiler; ardından güneye ve batıya, Arap Yarımadası, Mezopotamya, Kuzey Afrika, Doğu Avrupa ve Kafkaslara ilerleyerek, doğu Akdeniz'in egemen kıyı gücü oldular. Erken İslam İmparatorluğu gibi Osmanlılar da siyasi misyonlarını evrensel sayıyor, "dünya düzeni"ni sürdürmek olarak tasavvur ediyorlardı; sultanlar kendilerini "Allah'ın Yeryüzü'ndeki Gölgesi" ve "dünyayı koruyan evrensel hükümdar" ilan ediyorlardı.

Yarım binyıl önceki öncelleri gibi Osmanlı İmparatorluğu da batıya doğru yayıldıkça Batı Avrupa devletleriyle temasa geçti. Sonradan çok kutuplu Avrupa sistemi olarak kurumsallaşacak sistem ile Osmanlıların tek bir evrensel imparatorluk kavramı arasındaki fark, karşılıklı etkileşimleri üzerinde karmaşık bir kimlik yaratıyordu. Osmanlılar Avrupa devletlerini meşru ya da eşit olarak kabul etmeyi reddettiler. Bu sadece bir İslam doktrini meselesi değildi; aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları bü-

* y.n. İsp. Yeniden fetih. Hristiyanların İber Yarımadası'nı Müslümanlardan geri alma girişimleri.

tün Batı Avrupa devletlerinin toplamından daha geniş ve onlarca yıl boyunca askeri açıdan bu ülkelerin aklına gelebilecek herhangi bir ittifaktan daha güçlü olduğundan, güç ilişkileri konusundaki gerçek bir yargıyı da yansıtıyordu.

Bu bağlamda, resmi Osmanlı belgelerinde Avrupa hükümdarlarına Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümdarı olan Sultan'ın altında, vezirine eşdeğer bir protokol kademesi verilirdi. Aynı şekilde, Osmanlıların Konstantinopolis'te ikamet etmelerine izin verdikleri Avrupalı elçiler ricacı statüsünde görülürdü. Bu elçilerle müzakere edilen anlaşmalar iki taraflı antlaşmalar değil, yüce gönüllü Sultan'ın tek taraflı olarak bahşettiği ve dilediğinde geri alınabilecek imtiyazlar olarak hazırlanırdı.

Osmanlılar askeri kapasitelerinin sınırlarına ulaştıklarında, taraflar taktiksel bazı avantajlar konusunda zaman zaman işbirliğine girdiler. Stratejik ve ticari çıkarların dini doktrine baskın geldiği zamanlar oldu.

1526'da, kendini güneyinde İspanya'daki Habsburg gücüyle, doğusundaysa Habsburg önderliğindeki Kutsal Roma İmparatorluğu'yla kuşatılmış sayan Fransa, Osmanlı Sultanı Muhteşem Süleyman'a askeri ittifak teklifinde bulundu. Yüz yıl sonra Katolik Fransa'nın Otuz Yıl Savaşlarında Protestan davasıyla işbirliğine girmesine de aynı stratejik kavram neden olacaktı. Habsburg gücünü Osmanlı'nın Doğu Avrupa'daki emellerinin önündeki temel engel sayan Süleyman buna olumlu yanıt verdi, ama Fransa Kralı I. François'ya kuşku götürmez biçimde küçük ortak muamelesi yaptı. Tinsel(ahlaki) eşitlik ima edecek olan ittifakı kabul etmedi; bunun yerine, yükseklerden gelen tek taraflı bir edim olarak desteğini bahşetti:

> Ben ki Sultanların Sultanı, hükümdarların hükümdarı, krallara taç giydiren, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Akdeniz

> ve Karadeniz'in, Rumeli ve Anadolu'nun, Karaman elinin Sultanı ... Sen ki Fransa ülkesinin kralı olan Françesko'sun. Kralların sığınağı olan Kapıma mektup göndererek ... destek ve kurtuluşun için yardım dilemişsin ... Öyleyse cesaret bul ve üzülme. Haşmetli seleflerimiz ve şanlı atalarımız (Allah mezarlarını nurlandırsın!) düşmanı püskürtüp topraklarını fethetmek için savaşmaktan hiç vazgeçmediler. Biz de onların adımlarını izledik ve hep çok güçlü ve yaklaşılması zor eyaletleri ve hisarları fethettik. Gece ve gündüz atımız eyerli, kılıcımız kuşanıktır.

İspanya'ya ve İtalya yarımadasına yönelik ortak Osmanlı-Fransız donanma operasyonlarını içeren fiili bir askeri işbirliği yapıldı. Aynı kurallarla hareket eden Habsburglar, Osmanlılarla birdirbir oyununa girişerek, Pers ülkesindeki Şii Safevi Hanedanı'ndan ittifak talebinde bulundular. Jeopolitik zorunluluklar en azından bir süreliğine ideolojiye baskın gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğu: Avrupa'nın Hasta Adamı

Avrupa düzenine yönelik olan ve en önemlisi 1683'te Viyana'ya kadar ulaşan Osmanlı saldırıları devam etti. Aynı yıl Savoy Prensi Eugene önderliğindeki bir Avrupa ordusu tarafından kırılan Viyana Kuşatması, Osmanlı yayılmasının zirve noktasını temsil eder.

Avrupa ülkeleri on sekizinci yüzyıl sonlarında ve artan bir ivmeyle on dokuzuncu yüzyıl boyunca süreci tersine çevirmeye başladılar. Saraydaki katı dini hiziplerin modernleşmeye direnmesiyle, Osmanlı İmparatorluğu yavaş yavaş iltihaplanmaya başlamıştı. Kuzeyde Ruslar imparatorluğu zorluyor, Karadeniz'e ve Kafkaslara doğru ilerliyorlardı. Rusya ve Avusturya doğudan ve batıdan Balkanlara girerken, Fransa ve Britanya, on dokuzuncu yüzyılda çeşit-

li düzeylerde ulusal özerklik kazanmış olan Mısır'da –Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzük taşlarından biri– nüfuz rekabeti içindeydi.

İç kargaşaların sarstığı Osmanlı İmparatorluğu Batılı güçlerden "Avrupa'nın Hasta Adamı" muamelesi görüyordu. Balkanlar ve Ortadoğu'daki, Batı'yla tarihsel bağları bulunan önemli Hristiyan toplulukları da içeren geniş topraklarının kaderi "Doğu Sorunu" haline geldi ve başlıca Avrupa güçleri on dokuzuncu yüzyılın büyük bölümü boyunca Avrupa güç dengesini bozmadan Osmanlı topraklarını bölmeye çalıştı. Osmanlılar da bunun üzerine zayıfların müracaat ettikleri yardım kaynağına; azami hareket serbestisi için, birbirine rakip güçleri manipüle etme çabasına giriştiler.

Bu şekilde, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa dengesine Vestfalya uluslararası düzeninin geçici bir üyesi, ama kaderini tam olarak kontrol edemeyen, gerilemekteki bir güç olarak girdi. Avrupa dengesini kurarken dikkate alınması gereken bir "ağırlık"tı, ama bu dengenin tasarlanmasında tam bir ortak değildi. Britanya, Rusların boğazlara ilerlemesinin önünü kesmek için Osmanlı İmparatorluğu'nu kullandı; Avusturya ise Balkan meselelerinde kâh Rusya'yla, kâh Osmanlılarla ittifaka girdi.

I. Dünya Savaşı bu temkinli manevralara bir son verdi. Almanya ile ittifak kuran Osmanlılar, bu savaşa her iki uluslararası sistemden –Vestfalya ve İslam sistemleri– alınma savlarla girdiler. Sultan, Rusya'yı "uluslararası hukuka aykırı, haksız bir saldırı"da bulunarak imparatorluğun "silahlı tarafsızlığı"nı ihlal etmekle suçladı ve "meşru haklarımızı emniyete almak için silaha başvurma" (temelde bir Vestfalya savaş nedeni) andı içti. Aynı anda, Osmanlıların baş dini otoritesi "cihat" ilan edip Rusya, Fransa ve Britanya'yı "İslam'ı yeryüzünden silme amacıyla Halifeliğe saldırmak"la suçlayarak, "bedenleri ve mülkleriyle Cihat'a hız verme"nin (Britanya, Fransa ve Rusya idaresi altındakiler dahil) "tüm ülkelerden Muhammet-

çiler"in dini görevi olduğunu, aksi takdirde "Allah'ın gazabı"yla karşılaşacaklarını ilan etti.

Kutsal savaş bazen, zaten güçlü olan tarafı daha da büyük mücadelelere yöneltir; stratejik ya da siyasi gerçekliklere aykırı olduğundaysa başarısızlığa mahkûm eder. Ve çağın itici gücü de küresel cihat değil, ulusal kimlik ve ulusal çıkarlardı. Britanya İmparatorluğu'ndaki Müslümanlar cihat çağrısını dikkate almadılar; Britanya Hindistan'ın önde gelen Müslüman liderleri bunun yerine, genellikle evrensel nitelikte olan ve Hindu yurttaşlarıyla ortak olarak sürdürdükleri bağımsızlık hareketi faaliyetlerine odaklandılar. Arap Yarımadası'nda –doğası gereği Osmanlı karşıtı– ulusal tutkular uyandı. Almanların savaşta pan-İslam desteği bulma umutları boşa çıkmıştı. 1918'de savaşın sona ermesinin ardından eski Osmanlı toprakları, dayatılan çeşitli mekanizmalarla, Vestfalya uluslararası sistemine çekildi.

Vestfalya Sistemi ve İslam Dünyası

I. Dünya Savaşı sonunda 1920 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalanlarla imzalanan Sevr Antlaşması Ortadoğu'yu yamalı bohça halinde devletlere böldü. O zamana dek siyaset dağarcığında yer almamış bir kavramdı bu. Mısır ve Arap olmayan İran gibi bazı ülkeler geçmişte imparatorluklar ve kültürel yapılar gibi tarihi deneyimler yaşamıştı. Ötekilerse Britanya ya da Fransa "mandaları" şeklinde türediler; bu duruma göre ya sömürgeciliğin bir bahanesi, ya da onları himayeye muhtaç yeni devletler olarak tanımlayan babacan bir girişim olarak görüldü. 1916 tarihli (adını Britanyalı ve Fransız müzakerecilerinden alan) Sykes-Picot Anlaşması Ortadoğu'yu fiilen nüfuz bölgelerine bölmüştü. Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmış manda sistemi bu bölünmeyi uygulamaya soktu: Suriye ve Lübnan Fransa'ya tahsis edildi; sonradan

Irak adını alacak Mezopotamya Britanya'nın nüfuzu altına girdi ve Filistin'le Mavera-i Ürdün Britanya'nın, Akdeniz kıyılarından Irak'a uzanan "Filistin mandası" oldu. Bu yapıların hepsi, aralarından bazılarının birbirleriyle çatışma tarihçesi bulunan çok sayıda mezhepsel ve etnik grubu içermekteydi. Bu da manda gücünün, kısmen gerilimleri manipüle ederek ve ilerideki savaşların ve iç savaşların temellerini atarak hükmetmesine olanak tanıyordu.

Tomurcuklanmakta olan Siyonizm'e (İsrail Ülkesinde bir devlet kurma amacındaki Yahudi milliyetçilik hareketi, savaş öncesine dayanan, ama ertesinde güç kazanmış bir dava) gelince, Britanya yönetiminin 1917 tarihli Balfour Bildirgesi'nde –Britanya'nın Dışişleri Bakanı'nın Lord Rotschild'e yazdığı mektup– "Filistin'de Yahudi halkına ulusal bir yuva kurulması"na sıcak bakıldığı ilan ediliyor ve "halihazırda Yahudi olmayan halkların sivil ve dini haklarını olumsuz etkileyecek hiçbir şey yapılmayacağı net bir şekilde görülmektedir" garantisi veriliyordu. Britanya, aynı toprakları Mekke Şerifi'ne de vaat ederek, bu formülün muğlaklığını daha da artırıyordu.

Bu gücü resmi olarak yeniden düzenleme çabaları, geniş çaplı kargaşaların fitilini tutuşturdu. Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti'nin laik-milliyetçi liderleri pan-İslam birliğinin başlıca kurumu olan halifeliği 1924'te kaldırarak, laik bir devlet olduklarını ilan ettiler. Bundan sonra Müslüman dünya, muzaffer Vestfalya uluslararası düzeniyle, artık gerçekleştirilmesi mümkün olmayan Darülislam kavramı arasında bir açmaza düştü. Ortadoğu toplumları yetersiz deneyimleriyle, çoğunlukla tarihsel kökenleri bulunmayan sınırlar içerisinde kendilerini modern devletler olarak yeniden tanımlamaya koyuldular.

Avrupa tarzı laik bir devletin ortaya çıkışının Arap tarihinde daha önce hiçbir örneği yoktu. Arapların ilk tepkisi, egemenlik ve devlet kavramlarını kendi amaçlarına uyarlamak oldu. Yerleşik ti-

caret ve siyaset seçkinleri Vestfalya'nın düzen ve küresel ekonomi çerçevesi içerisinde hareket etmeye başladılar; halklarının eşit üyeler olarak katılım hakkını talep ettiler. Şiarları Vestfalya düzeninin devrilmesi değil, kurulmuş siyasi birimlerin, hatta yakın zamanlarda kurulmuş olanların gerçek bağımsızlığa kavuşmasıydı. Bu hedeflerin peşinde koşulurken, laikleştirici bir akım ivme kazandı. Ama bu ivme, Avrupa'daki gibi çoğulcu bir düzenle sonuçlanmadı.

İki zıt eğilim ortaya çıktı. "Pan-Arapçılar" devlete dayalı bir sistem önermesini kabul ediyorlardı. Ama amaçladıkları devlet, birleşik bir Arap ulusu, tek bir etnik, dilsel ve kültürel yapıydı. "İslamcılık yani Siyasal İslam" ise aksine, modern Arap kimliği için en iyi araç olarak ortak bir din anlayışına dayanılmasında ısrar ediyordu. İslamcılar –ki günümüzde en tanıdık ifadesi Müslüman Kardeşlerdir– genellikle yeni orta sınıfın en eğitimli üyelerinden oluşuyordu. Birçoğu İslamcılığı, savaş sonrası çağa kendi değerlerinden vazgeçmek zorunda kalmadan katılma, Batılı olmak zorunda kalmadan modern olma yolu sayıyordu.

Avrupalı güçler, I. Dünya Savaşı ertesinde Ortadoğu için tasarladıkları bölgesel düzeni sürdürecek gücü II. Dünya Savaşı'na dek korudular. Bundan sonraysa giderek sabırsızlaşan halkları kontrol altında tutma kapasiteleri kalmadı. ABD, en önemli dış etki unsuru olarak ortaya çıktı. 1950 ve 1960'larda Mısır, Irak, Suriye, Yemen ve Libya'daki az çok feodal monarşileri deviren askeri liderler, laik yönetimler kurmaya koyuldular.

Genellikle halkın o zamana dek siyasi süreçlerden dışlanmış kesimlerinden devşirilen yeni yöneticiler, milliyetçiliğe başvurarak, halk desteğini güçlendirmeye giriştiler. Bölgede popülist, ama demokratik olmayan siyasi kültürler kök saldı: Cemal Abdül Nasır -1954'le 1970 arasında Mısır'ın karizmatik popülist lideri- ve ardılı Enver Sedat taşra geçmişinden gelip, yükseldiler. Benzer şekilde mütevazı bir kökden gelen Saddam Hüseyin Irak'ta daha

aşırı bir laik askeri yönetim kurdu: 1970'lerin başından (önce fiili diktatör, ardından 1979'dan itibaren Devlet Başkanı olarak) 2003'e dek ülkesini sindirerek ve zalimlikle yönetti, kavgacılığıyla bölgeyi korkutup yıldırmanın yollarını aradı . Hem Saddam, hem de ideolojik müttefiki olan Suriye'nin kurnaz ve acımasız Hafız Esad'ı, pan-Arap milliyetçiliğini kabul ederek, kendi azınlık mezheplerini (ironiktir ki, aksi yönelimlerdeki –Irak'ta Sünniler çoğunluktaki Şiileri, Suriye'deyse yarı-Şii Aleviler çoğunluktaki Sünnileri yönetiyorlardı) çok daha kalabalık nüfuslara dayattılar. İslam vizyonunun yerini, ortak bir ulusal kader bilinci aldı.

Ancak çok geçmeden İslam mirası yeniden boy gösterdi. İslamcı partiler, laik liderlerin aşırılıklarına ve başarısızlıklarına yönelik eleştirilerini ilahi kaynaklı yönetim gereksinimine dair kutsal savlarla birleştirerek, mevcut devletlerin yerini alacak bir pan-İslam teokrasisinin kurulmasını savundular. Hem Batı'yı hem Sovyetler Birliği'ni suçladılar; aralarından birçoğu fırsatçı terör eylemleriyle bu vizyonu destekledi. Askeri yöneticiler ise buna sert bir tepki vererek, modernleşmeyi ve ulusal birliği baltalamakla suçladıkları İslamcı siyasi hareketleri bastırdılar.

Bu çağ haklı nedenlerle günümüzde pek de ideal bir dönem olarak değerlendirilmez. Ortadoğu'da askeri, monarşik ve öteki otokrat yönetimler muhalefeti yönetimelerine karşı tehlike olarak kabul ettiler ve sivil toplum hareketlerinin ya da çoğulcu kültür ortamlarının gelişmesine fırsat vermediler. Bu, bölgeye yirmi birinci yüzyılda da musallat olacak bir eksiklikti. Buna rağmen, otokrat milliyetçilik bağlamı içerisinde, çağdaş uluslararası düzenle ihtiyatlı bir uzlaşma şekillenmekteydi. Nasır ve Saddam Hüseyin gibi hırslı liderlerden bazıları ya zor kullanarak, ya da Arap birliği yönünde demagojik çağrılarla sınırlarını genişletme girişiminde bulundular. 1958'le 1961 arasındaki kısa ömürlü Mısır-Suriye konfederasyonu bu tür bir girişimdi. Ama Arap devletleri daha geniş çaplı bir siyasi

bütünleşme projesine girişemeyecek kadar kendi miraslarını savunmaya geçtiklerinden, bu çabalar başarısızlıkla sonuçlandı. Böylece askeri yöneticiler için ortak siyaset tabanı, devlet ve çoğunlukla yerleşik sınırlarla aynı anlama gelen bir milliyetçilik oldu.

Bu bağlam içerisinde, kendi nüfuzlarını artırmak için Soğuk Savaş güçlerinin birbirleriyle rekabetinden yararlanmaya çalıştılar. 1950'lerin sonlarından 1970'lerin başlarına dek Sovyetler Birliği, Batı'ya karşı baskı yapma araçları oldu. Ve milliyetçi Arap devletlerinin en önemli silah tedarikciliğini ve diplomatik savunuculuğunu üstlendi. Onlar da karşılığında genel olarak Sovyetlerin uluslararası hedeflerini desteklediler. Asker otokratlar "Arap sosyalizmi"ne genel anlamda sadakatlerini ve Sovyet ekonomi modeline takdirlerini ifade ettiler, ancak ekonomileri çoğu kez geleneksel pederşahi sistemde kaldı ve teknokratların yönetimindeki bölgelerde tekil sanayiye odaklandı. Genel itici güç siyasi ya da dini ideoloji değil, rejimlerin anladığı şekliyle ulusal çıkarlardı.

Soğuk Savaş çağında İslami ve İslam dışı dünyalar arasındaki ilişkilerde genel olarak, temelde Vestfalya tarzı, güç dengesine dayalı bir yaklaşım izlendi. Mısır, Suriye, Cezayir ve Irak genel olarak Sovyet siyasetlerini destekleyip, Sovyet önderliğini izlediler. Ürdün, Suudi Arabistan, İran ve Fas ise ABD'ye yakındı ve güvenlikleri için onun desteğine bel bağlamışlardı. Suudi Arabistan hariç bu devletlerin hepsi görünüşte ulusal çıkarlara dayalı devlet yönetimi ilkelerini izleyen laik devletlerdi –gerçi bazıları siyasi meşruiyet kazanmak için, dini tonlu geleneksel monarşi biçimlerinden besleniyorlardı. Temel ayrım, hangi ülkenin hangi süper güçle işbirliğinin kendi çıkarlarına hizmet edeceğini düşündüğüydü.

1973-1974'te bu gruplaşmalar değişti. Sovyetler Birliği'nin silah sağlayabileceğine, ama Sina Yarımadası'nın İsrail işgalinden (İsrail 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda yarımadayı almıştı) kurtarılması yö-

nünde diplomatik ilerleme sağlayamayacağına inanan Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat taraf değiştirdi. Bundan sonra Mısır fiilen Amerikalıların müttefiki ve güvenliği de Sovyet değil, Amerikan silahlarına bağlı olacaktı. Suriye'yle Cezayir ise Soğuk Savaş'ta iki taraf arasında daha eşit bir mesafeye kaydılar. Sovyetler Birliği'nin bölgedeki rolü ciddi derecede daraldı.

Arapların bakış açılarını birleştiren tek ideolojik mesele, İsrail'in egemen bir devlet ve Yahudi halkı için uluslararası düzeyde tanınan bir anavatan olarak ortaya çıkışıydı. Arapların bu manzaraya dirençleri dört savaşa yol açtı: 1948, 1956, 1967 ve 1973. Hepsinde İsrail silahları baskın geldi.

Sedat'ın ulusal çıkarları nedeniyle Sovyet karşıtı yörüngeye geçmesi, Mısır'la İsrail arasında iki saldırmazlık anlaşmasına ve 1979'da İsrail'le barış anlaşmasına giden yolu açacak yoğun bir diplomasi dönemini başlattı. Mısır Arap Birliği'nden ihraç edildi. Sedat şiddetle eleştirildi ve sonunda suikastla öldürüldü. Ancak cesurca eylemleri, Yahudi devletiyle benzer şekilde uzlaşmaya istekli taklitçiler buldu. 1974'te Suriye'yle İsrail, iki ülke arasındaki askeri sınırları tanımlayıp koruma amaçlı bir saldırmazlık anlaşması imzaladılar. Bu düzenleme, kırk yıl boyunca, savaşlar, terörizm ve hatta Suriye iç savaşının kaosu arasında ayakta tutulmuştur. Ürdün ve İsrail'in izledikleri karşılıklı itidal yaklaşımı da bir barış anlaşmasıyla sonuçlandı. Uluslararası düzeyde, Suriye ve Irak'ın otoriter rejimleri Sovyetler Birliği'ne eğilimli kalmayı sürdürdüler, ama –vaka bazında– başka politikaları desteklemeye açık oldular. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde Ortadoğu krizleri on dokuzuncu yüzyılın Balkan krizlerine giderek daha fazla benzemeye başlamıştı: ikincil devletlerin kendi ulusal hedefleri adına baskın güçlerin rekabetlerini manipüle etme çabaları.

Ancak ABD'yle diplomatik ortaklık, milliyetçi askeri otokrasilerin açmazını çözmeye yetmedi. Sovyetler Birliği'yle ortaklık si-

yasi hedefleri gerçekleştirememiş, ABD'yle ortaklık da toplumsal meydan okumaları ortadan kaldıramamıştı. Otoriter rejimler sömürge yönetiminden bağımsızlıklarını büyük oranda kazanmış ve Soğuk Savaş'ın ana güç merkezleri arasında manevra yapma yeteneği sergilemişlerdi. Ancak ekonomik ilerlemeleri çok yavaş ve mevcut fırsatlara erişim olanağı çok eşitsiz olduğundan, halklarının gereksinimlerine yanıt veremediler –enerji kaynağı zenginliğinin ulusal gelirde neredeyse tam bir petrol bağımlılığı ve yenilikçilik ve çeşitlenmeye elverişli olmayan bir ekonomik kültür yarattığı birçok örnekte sorunlar daha da ağırlaştı. Hepsinden öte, Soğuk Savaş'ın aniden sona ermesi pazarlık konumlarını zayıflattı ve onları siyasi açıdan daha harcanabilir duruma düşürdü. Devleti giderek kendi başına bir amaç değil, refahlarını artırmakla yükümlü bir araç saymaya başlayan halklarını dış düşmanların ya da uluslararası krizlerin olmadığı bir ortamda nasıl seferber edeceklerini bilmiyorlardı.

Sonuçta bu seçkinler, meşruiyetlerine meydan okuyan yükselen bir iç hoşnutsuzluk dalgasıyla mücadele etmek zorunda kaldılar. Radikal gruplar Ortadoğu'da mevcut düzeni, dine dayanan ve dünya düzeni konusunda iki ayrı evrenselci yaklaşımı yansıtan bir Ortadoğu düzeniyle değiştirme vaadinde bulunuyorlardı: 1928'de kurulmuş ve bölgede geniş çapta yayılmış olan Müslüman Kardeşler, 2007'de Gazze'de güçlenmiş olan radikal hareket Hamas ve küresel terörist hareket el Kaide ; Humeyni Devrimi ve onun yan ürünü olan Şii versiyonu Lübnanlı "devlet içindeki devlet" Hizbullah. Birbirleriyle şiddetli bir çatışma içinde olmakla birlikte, ikisi de mevcut bölgesel düzeni dağıtıp, yerine ilahi esinli yeni bir sistem kurma hedefi konusunda aynı fikirdeydi.

İslamcılık: Devrimci Dalgalar – İki Felsefi Yorum*

1947 baharında, Mısırlı bir saatçi, öğretmen ve kendi kendini yetiştirmiş, çok okunan bir dini aktivist olan Hasan el Benna, Mısır Kralı Faruk'a hitaben Mısır kurumlarına yönelik "Işığa Doğru" başlıklı bir eleştiri kaleme almıştı. Bu laik ulusal devlete İslamcı bir alternatif sunuyordu. El Benna özellikle nazik, ama coşkulu bir dille, yurt dışı etkisinin ve laik yaşam tarzının kendi düşüncesine göre alçaltıcı sonuçlarıyla savaşmak için 1928'de kurmuş olduğu (halk arasında Müslüman Kardeşler olarak bilinen) Mısır Müslüman Kardeşler Birliği'nin ilke ve emellerini anlatıyordu.

El Benna'nın Müslüman Kardeşleri, Mısır'ın Süveyş Kanalı Bölgesi'ndeki Britanya egemenliğinden rahatsız olan dindar Müslümanların gayri resmi bir topluluğu olduğu ilk günlerinden itibaren gelişerek, on binlerce üyesi, her Mısır kentinde hücreleri ve el Benna'nın güncel olaylara ilişkin yorumlarının dağıtımını gerçekleştiren etkili bir propaganda ağı bulunan, ülke çapında bir toplumsal ve siyasi faaliyet ağına dönüşmüştü. Britanya mandası altındaki Filistin'deki Britanya karşıtı, anti-Siyonist ve başarısızlıkla sonuçlanmış 1937-39 Arap Ayaklanması'na desteğiyle bölgede saygı kazanmıştı. Ayrıca Mısırlı yetkililerin yakın takibine girmişti.

Mısır siyasetine doğrudan katılımı yasaklanan, ama yine de Mısır'ın en etkili siyasi simaları arasında yer alan el Benna, Mısır hükümdarına hitaben yazdığı bu açık mektupla, Müslüman Kardeşlerin vizyonunun haklılığını kanıtlamaya çalışıyordu. Mısır'ın

---

* y.n.: Yazar, tutkulu mücadeleleri şu anda Müslüman dünyayı yeniden şekillendirmekte olan doktrin ve mezheplerin temel gerçeklerini tanımlayacak konumda bulunduğunu iddia etmemektedir. Birçok Müslüman ve birçok ülkedeki Müslüman çoğunluğu inançları konusunda, bu sayfada alıntılananlar gibi çatışmacı olmayan, daha çoğulcu yorumlara sahiptir. Ancak burada sunulan görüşler şu anda Ortadoğu'nun önde gelen devletlerinin birçoğunun ve devlet dışı örgütlerin neredeyse hepsinin yöneliminde önemli, sıklıkla da belirleyici bir etki göstermektedir. Bu görüşler Vestfalya sistemine ya da liberal enternasyonalizmin değerlerine tanım gereği üstün ve onunla uyumsuz bambaşka bir dünya düzeni iddiasını temsil etmektedir. Onları anlamak için, dini dağarcığın (yaklaşımın) belli bir derecede öğrenilmesi gerekmektedir.

ve bölgenin yabancı egemenliğinin ve iç ahlaki çürümenin ağına düşmesinden yakınarak, yenilenme zamanının geldiğini ileri sürüyordu.

El Benna'nın iddiasına göre, uzun bir süre boyunca bilimsel algısı sayesinde parlak bir konumda bulunan Batı şu anda iflas etmişti ve gerilemekteydi. Temelleri çatırdıyor, kurumsal ve kılavuz ilkeleri dağılıyordu. Batılı güçler kendi dünya düzenlerinin kontrolünü kaybetmişlerdi: Kongreleri birer başarısızlıktı, antlaşmaları çiğnenmiş ve sözleşmeleri paramparça edilmişti. Barışı koruma amaçlı Milletler Cemiyeti ise bir "bir hülya"ydı. El Benna bu terimleri kullanmasa da, Vestfalya dünya düzeninin *hem* meşruiyetini, *hem* gücünü kaybetmiş olduğunu savunuyordu. Ve İslam'a dayalı yeni bir dünya düzeni yaratma zamanının geldiğini açıkça ilan ediyordu. İslam'ın yolu daha önceden denendi ve tarih, sağlamlığına tanıklık etti, diyordu. Bir toplum İslam'ın özgün ilkelerini yeniden oluşturma ve Kuran'ın buyurduğu toplumsal düzeni inşa etme yönünde "tam ve her şeyi kapsayan" bir yola kendini adarsa, "bütün İslam ulusu" –yani tüm dünya Müslümanları– "bizi destekleyecektir"; bunun sonucuysa "Arap birliği" ve nihayet "İslam birliği" olacaktır.

Yeniden kurulacak İslami bir dünya düzeninin, devletler etrafında kurulmuş modern uluslararası sistemle nasıl bir ilişkisi olacaktı? El Benna'ya göre gerçek Müslüman'ın sadakati çok sayıda, birbirleriyle örtüşen dünyalara yönelikti ve bunların en tepesinde, hüküm alanı zamanla tüm dünyayı kucaklayacak olan birleşik bir İslam sistemi yer alıyordu. Yurdu ilk olarak "belli bir ülke"ydi; "ardından öteki İslam ülkelerine uzanırdı, zira Müslümanlar için hepsi bir anavatan ve meskendi"; ardından, dindar ataların dikmiş olduğu model üzerine kurulu bir "İslam İmparatorluğu'na" ilerlerdi, zira "Bir müslüman'a Tanrı önünde, onu yeniden kurmak için" ne yapmış olduğu sorulacaktı. Son çember küreseldi: "Sonra Müs-

lüman'ın anavatanı genişleyerek tüm dünyayı içine alır. Allah'ın (O Aziz ve Celildir!) sözünü duymuyor musunuz: 'Daha fazla zulüm kalmayana ve yalnızca Allah'a ibadet edilene dek savaşın onlarla'?"

Mümkün olan yerlerde bu savaş aşamalı ve barışçı olacaktı. İlk dönemlerde Müslüman Kardeşler, harekete karşı çıkmadıkları ve gereken saygıyı gösterdikleri sürece gayri Müslimler için "koruma" ve "ılımlılık ve köklü bir eşitlik" tavsiye ediyordu. Yabancılara, "dürüst ve içten davrandıkları sürece barış ve sempati" gösterilmeliydi. Dolayısıyla, "Modern yaşamlarımıza İslam kurumlarının yerleştirilmesi bizimle Batılı uluslar arasında soğukluk yaratacaktır" düşüncesi "saf bir fantezi"den ibaretti.

El Benna'nın tavsiye ettiği ılımlılığın ne kadarı taktiksel ve hâlâ Batılı güçlerin egemenliğindeki bir dünyada kabul görme çabasıydı? Cihatçı söylemin ne kadarı geleneksel İslamcı çevrelerden destek bulma amacıyla tasarlanmıştı? 1949'da suikastla öldürülen el Benna'ya, dünyanın dönüştürülmesi projesindeki devrimci emelini, benimsediği hoşgörü ve uygarlıklar arası dostluk ilkeleriyle nasıl uzlaştıracağını ayrıntılı olarak açıklayacak zaman bırakılmadı.

El Benna'nın metinlerinin tümünde bu belirsizlik görülür, ama o zamandan bu yana birçok İslamcı düşünür ve hareket, çoğulculuğun ve laik uluslararası düzenin kökten reddi yönünde bir çözüm getirmiştir. Dindar akademisyen ve Müslüman Kardeşler ideoloğu Seyyid Kutub bu görüşün belki de en etkili versiyonunu ifade etti. 1964'te, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'a yönelik suikast planına katılma suçlamasıyla hapisteyken, mevcut dünya düzenine karşı savaş ilanı anlamına gelen ve modern İslamcılığın kurucu metinlerinden birine dönüşen *Yoldaki İşaretler*'i yazdı.

Kutub'a göre İslam, yegâne gerçek özgürlük tarzı sunan evrensel bir sistemdi, yani başka insanlar, insan üretimi doktrinler ya da "ırka ve renge, dil ve ülkeye, bölgesel ve ulusal çıkarlara dayalı alçakca ortaklıklar" (yani, öteki tüm modern yönetim ve sadakat

biçimleri ve Vestfalya düzeninin bazı yapı taşları) tarafından yönetilmekten özgürleştiriyordu. Kutub'a göre İslam'ın günümüzdeki misyonu, bunların hepsini devirip yerlerine Kuran'ın kelimesi kelimesine ve sonunda küresel çapta uygulamasını getirmekti.

Bu sürecin sonucu, "insanın dünyadaki –tüm dünyada tüm insanlığın– özgürlüğünün kazanılması" olacaktı. Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda ilk İslam yayılması dalgasıyla başlayan süreç böylece tamamlanacaktı; sonra da, "bu dinin hedefi tüm insanlık ve eylem küresi tüm dünya olduğundan, dünyanın her yerine taşınacak"tı. Tüm ütopyacı görüşler gibi bunun da uygulanması için aşırı yöntemler gerekecekti. Kutub, bu görevi bölgedeki –hepsini "İslam dışı ve gayri meşru" saydığı– egemen yönetim ve toplumları reddedecek ve yeni düzenin getirilmesinde inisiyatifi ele alacak, ideolojik açıdan saf öncülere veriyordu.

Engin bir ilmi ve tutkulu bir coşkusu olan Kutub, birçok Müslüman'ın gizliden gizliye yakındığı bir gidişata –Ortadoğu'da I. Dünya Savaşı sonrası toprak düzenlemeleriyle onaylanmış katı laik moderniteye ve Müslümanların bölünmüşlüğüne– savaş açmıştı. Savunduğu şiddet içeren yöntemlerden çağdaşlarının çoğu rahatsızlık duysalar da, takipçilerinden bir çekirdek –tasavvur ettiği öncüler gibi– oluşmaya başladı.

"Tarih"in ideolojik çatışmalarını aşmış olduğunu düşünen küreselleşmiş, büyük oranda laik bir dünyaya Kutub'un ve takipçilerinin görüşleri, ciddiyetle dikkate alınmayı hak etmeyecek kadar aşırı görünmüştür. Batılı seçkinlerin birçoğu hayal gücü eksikliğiyle, devrimcilerin tutkularını anlaşılmaz bulmuş ve aşırı beyanlarının metaforik ya da yalnızca pazarlık kozu olduğunu sanmışlardır. Ancak İslamcı köktencilere göre bu görüşler, Vestfalya uluslararası düzeninin –ya da herhangi bir düzenin– kural ve normlarını geçersizleştiren hakikatleri temsil eder. Onyıllarca Ortadoğu'da ve başka yerlerde radikallerin ve cihatçıların şiarı olmuştur: el Kaide, Ha-

mas, Hizbullah, Taliban, İran'ın dini rejimi, Hizb-ut Tahrir (Batı'da aktif olan ve İslam hâkimiyetindeki bir dünyada Halifeliğin yeniden kurulmasını açıkça savunan Kurtuluş Partisi), Nijerya'da Boko Haram, Suriye'de aşırılıkçı el Nusra Cephesi milisleri ve 2014 ortalarında büyük bir askeri saldırıyla patlak veren Irak-Şam İslam Devleti. Cihat'ın "ihmal edilmiş görev"inden söz ederek ve İsrail'le barış yaptığı için Cumhurbaşkanlarını mürtet• ilan ederek 1981'de Enver Sedat'ı öldürmüş olan Mısırlı radikaller de bu militan doktrini benimsemişlerdi. Sedat'ı iki sapkınlıkla suçlamışlardı: Yahudi devletinin meşru varlığını tanımakla ve (kendi görüşlerine göre) böylece tarihsel olarak Müslüman sayılan toprakların Müslüman olmayan bir halka teslim edilmesini kabul etmekle.

Bu düşünce yapısı, Vestfalya dünya düzeninin neredeyse toptan tersyüz edilmesini temsil eder. İslamcılığın saflaştırmacı uyarlanmasında, devlet uluslararası sistemin kalkış noktası olamaz, çünkü devlet laik, dolayısıyla gayri meşrudur; en iyi olasılıkla, daha geniş ölçekte bir dini yapıya giden yolda geçici bir tür statü kazanabilir. Başka ülkelerin iç işlerine müdahale edilmemesi bir yönetim ilkesi olamaz, çünkü ulusal bağlılıklar gerçek inançtan sapmayı temsil eder ve cihatçıların görevi *Darülharp*'ı, yani inanmayanların dünyasını dönüştürmektir. Bu dünya düzeni anlayışının kılavuz ilkesi ise istikrar değil, saflıktır.

Arap Baharı ve Suriye Felaketi

2010 sonlarında başlayan Arap Baharı bir anlığına, bölgenin birbirleriyle çekişen otokrasi ve cihat güçlerinin yeni bir reform dalgası sonucunda geçerliliklerini yitireceği umutlarını yeşertti. Batılı siyasi liderler ve medya, Tunus'daki ve Mısır'daki kargaşaları liberal demokrasi ilkeleri adına gerçekleştirilen gençliğin önderliğin-

• y.n. Müslümanlığı bırakıp başka bir dine geçmiş olan

de bölgesel bir devrim olarak görüp, coşkuyla karşıladılar. ABD protestocuların taleplerini resmi düzeyde onaylayıp, "özgürlük," "serbest ve adil seçimler," "temsili yönetim" ve "gerçek demokrasi" yönünde başarısızlığa uğramasına izin verilmemesi gereken çağrılar olarak değerlendirip destekledi. Ancak otokrat rejimlerin çöküşlerinin hemen ertesinde görüleceği üzere, demokrasiye giden yol zor ve ıstıraplı olacaktı.

Mısır'daki Tahrir Meydanı ayaklanması pek çok Batılı tarafından, otokrasiye karşı bir alternatifin çok daha önceden teşvik edilmiş olması gerektiği savının bir kanıtı olarak yorumlandı. Ancak ABD'nin karşılaştığı asıl sorun, çoğulcu kurumların oluşturulabileceği unsurları ya da bunların uygulanmasına kendilerini adamış liderleri bulmakta zorlanmasıydı.(Bazılarının çizgiyi sivil ve askeri yönetim arasında çekmesinin ve hiç de demokratik olmayan Müslüman Kardeşleri desteklemesinin nedeni buydu.)

Amerika'nın bölgeye ilişkin, her iki parti tarafından da benimsenen demokratik emelleri, ülkenin idealizminin güzel sözlerle ifade edilmesiyle sonuçlanmıştır. Güvenlik gereksinimleri ile demokrasinin teşviki sıklıkla karşı karşıya gelmiştir. Kendilerini demokratikleşmeye adamış olanlar, demokrasiye kendi egemenliklerini kurma yolu olması dışında önem veren liderler bulma konusunda zorlanmışlardır. Aynı zamanda, stratejik gerekliliği savunanlar da mevcut rejimlerin demokratik, hatta reformcu bir yöne nasıl evrileceklerini gösterme konusunda başarılı olamamışlardır. Demokratikleşme yaklaşımı, hedeflerininn izlenmesinde gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan boşluğa çare olmamıştır; mevcut kurumların katılığı, stratejik yaklaşımın önünü kesmiştir.

Arap Baharı yeni bir kuşağın liberal demokrasi ayaklanması olarak başladı. Çok geçmeden bir kenara itildi, yolundan saptırıldı ya da ezildi. Coşku, felce dönüştü. Orduda ve kırsal kesimde dinden kök salmış mevcut siyasi güçlerin, Tahrir Meydanı'nda demokra-

si ilkeleri için gösteri yapan orta sınıf unsurundan daha güçlü ve daha iyi örgütlenmiş olduğu ortaya çıktı. Arap Baharı uygulamada, Arap-İslam dünyasının iç çelişkilerinin ve bunların çözümü için tasarlanmış politikaların üstesinden gelmek yerine, bu sorunları sergilemiştir.

Arap Baharı'nın dillerden düşmeyen "Halk rejimin çökmesini istiyor" sloganı, halkın nasıl tanımlandığı ve devrilen otoritelerin yerini neyin alacağı sorusunu yanıtsız bırakıyordu. İlk Arap Baharı göstericilerinin şeffaf bir siyasi ve ekonomik yaşam çağrısı, asker destekli otoriterlikle İslamcı ideoloji arasındaki şiddetli çekişmede yenilgiye uğradı.

Mısır'da, Tahrir Meydanı'nda kozmopolitliği ve demokrasi değerlerini ifade eden ilk coşkulu göstericiler, devrimin vârisleri olamadılar. Elektronik sosyal medya, rejimleri devirebilecek gösterileri kolaylaştırıyordu, ama insanları bir meydanda toplayabilme becerisi, yeni devlet kurumları oluşturabilme ile aynı şey değildi. Göstericilerin ilk zaferini izleyen otorite boşluğunda, ayaklanma öncesi dönemin hizipleri genellikle sonucu şekillendirebilecek bir konumda olur. Milliyetçilik ile köktenciliği kaynaştırarak birliği güçlendirme arzusu, ayaklanmanın özgün sloganlarını yenilgiye uğratmıştır.

2012'de, daha radikal köktenci gruplar arasındaki bir koalisyon tarafından desteklenen Müslüman Kardeşlerin liderlerinden biri olan Muhammed Mursi, Tahrir Meydanı'nın baş döndürücü günlerinde Müslüman Kardeşlerin hedeflememe sözü vermiş olduğu cumhurbaşkanlığına seçildi. İslamcı yönetim iktidara geldiğinde, destekçileri kadınlara, azınlıklara ve muhaliflere karşı bir yıldırma ve taciz kampanyası tırmandırırken, o başını öteki tarafa çevirerek, otoritesini kurumsallaştırmaya yoğunlaştı. Sonunda, ordunun bu yönetimi devirme ve siyasi sürece yeni bir başlangıç getirme kararı,

artık marjinalleşmiş olan laik demokratik unsurlar tarafından bile memnuniyetle karşılandı.

Bu deneyim, insancıl dış siyaset meselesini gündeme getirmektedir. Bu tür bir dış siyaset, ulusal çıkar ya da güç dengesi kavramlarına ahlaki boyuttan yoksun olduğu eleştirisini getirmesiyle, geleneksel dış siyasetten ayrılır. Stratejik bir tehdidin üstesinden gelerek değil, evrensel adalet ilkelerinin ihlali sayılan şartları ortadan kaldırarak kendini meşrulaştırır. Bu dış siyaset tarzının değer ve hedefleri, Amerikan geleneğinin yaşamsal bir yönünü yansıtır. Ancak Amerikan stratejisinin merkezi çalışma kavramı olarak uygulandığında, kendi ikilemlerini de doğurur: Amerika, uluslararası sistemin sürdürülmesinde o zamana dek önemli sayılanlar da dahil her antidemokratik yönetime karşı her halk ayaklanmasını desteklemekle kendini yükümlü saymakta mıdır? Her gösteri tanım gereği demokratik midir? Suudi Arabistan yalnızca topraklarında halk gösterileri başlayana kadar mı müttefiktir? Amerika'nın Arap Baharı'na başlıca katkılarından biri, o zamana dek değerli bir müttefik olan Mısır yönetimi dahil, otokrat olduğu yargısına vardığı yönetimleri lanetlemek, onlara karşı çıkmak ya da onları yönetimden indirmeye çalışmak oldu. Ancak Suudi Arabistan gibi geleneksel olarak dost bazı yönetimlerde temel mesaj, liberal reformun faydaları değil, Amerika tarafından terk edilme tehdidi olarak görülmeye başlandı.

Batı geleneği, demokratik kurumların ve serbest seçimlerin desteklenmesini gerektirir. Amerikan ahlaki girişiminin içine işlemiş bu yönü göz ardı eden hiçbir Amerikan başkanı Amerikan halkının desteğini sürdürmesine bel bağlayamaz. Ama demokrasi, dini egemenliğin uygulamaya sokulmasına ilişkin bir plebisit (halk oylaması) ile özdeşleştiren ve sonrasında bu egemenliği sürekli sayan partiler yararına uygulandığında, seçim taraftarlığı, seçimlerin yalnızca bir kez demokratik olarak gerçekleştirilmesiyle sonuçla-

nabilir. Kahire'de yeni bir askeri rejim kurulmuşken, bu durum, güvenlik çıkarları ile insani ve meşru yönetimi teşvik etmenin önemi arasındaki henüz çözülmemiş tartışmayı bir kez daha ABD'nin gündemine getiriyor. Ayrıca, bir zamanlama sorunu gibi de görünüyor: Kuramsal bir evrimin sonucu için güvenlik çıkarları ne dereceye kadar riske atılmalıdır? Her iki unsur da önemlidir. Demokratik bir geleceğin –yönünü nasıl şekillendireceğimizi bildiğimiz varsayımına dayanarak– ihmal edilmesi uzun vadeli riskler içerir. Güvenlik unsurunu göz ardı ederek bugünü ihmal etmekse yakın zamanda felaket riski ortaya çıkartır. Gelenekçilerle aktivistler arasındaki fark bu ayrıma dayalıdır. Meselenin her gündeme gelişinde bir devlet adamı bunu dengelemek zorundadır. Dengeyi strateji kaygılarının ötesinde bir müdahaleye doğru yönlendirmek, dehşet verici sonuçlara –örneğin soykırıma– yol açacak olaylara sebep olabilir. Ama genel kural olarak, en sürdürülebilir yol, Amerikan tartışmalarında sıklıkla birbirleriyle bağdaştırılamayan tezatlar sayılan gerçekçilik ile idealizmi birleştiren bir yaklaşımdır.

Suriye devrimi başlangıçta, Tahrir Meydanı'ndaki Mısır devriminin tekrarı gibi görünüyordu. Ama Mısır'daki çalkantı alttaki güçleri birleştirirken, Suriye'de, Sünnilerle Şiiler arasındaki binyıllık çatışmayı yeniden uyandıracak köklü gerilimlerin patlak vermesine yol açtı. Suriye'nin demografik karmaşıklığı karşısında iç savaş, tarihsel deneyimlere bakıldığında hiçbiri kaderini ötekilerin kararlarına teslim etmeye hazır olmayan etnik ya da dini grupları içine çekti. Dış güçler de çatışmaya girdi; hayatta kalanlar etnik köken ve mezhep temelli kuşatılmış bölgelere sığındıkça, vahşet tırmandı.

Beşar Esad'a yönelik ayaklanma Amerikan kamuoyundaki tartışmalarda Mübarek'in devrilmesine benzetilerek ele alındı ve bir demokrasi mücadelesi olarak tanımlandı. Sonunda Esad yönetimi-

nin devrilmesi ve yerini demokratik, kapsayıcı bir koalisyon yönetiminin alması bekleniyordu. Başkan Obama Ağustos 2011'de Esad'a Suriye halkının evrensel haklarını kazanabilmesi için "kenara çekilme" çağrısında bulunduğunda bu tutumu ifade etmişti:

> Suriye'nin geleceği halkı tarafından belirlenmelidir, ama Cumhurbaşkanı Beşar Esad onların önüne çıkıyor. O kendi halkını hapse atar, işkenceden geçirir ve katlederken, diyalog ve reform çağrıları uzun zamandır boş laftan ibaret kalıyor. Cumhurbaşkanı Esad'ın ya demokratik geçişe liderlik etmesi, ya da yoldan çekilmesi gerektiğini hep söyledik. Liderlik etmedi. Suriye halkının yararı adına, Cumhurbaşkanı Esad'ın kenara çekilme zamanı gelmiştir.

Bu beyanın Esad'a karşı olan iç muhalefeti harekete geçirmesi ve devrilmesi için uluslararası destek yaratması bekleniyordu.

İşte, ABD'nin Birleşmiş Milletler aracılığıyla Esad'ın iktidardan indirilmesi ve bir koalisyon yönetimi kurulmasına dayalı "siyasi bir çözüm" getirilmesi konusunda baskı yapmasının nedeni budur. Ancak Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip öteki üyelerinin, bu adımı da askeri önlemleri de geri çevirmesi ve nihayetinde Suriye'de ortaya çıkan silahlı muhalefette bırakın ılımlı olmayı, demokratik olarak bile tanımlanacak çok az unsurun yer alması tam bir şaşkınlık yaratmıştır.

Bu döneme gelindiğinde çatışma Esad meselesini aşmıştı. Başlıca aktörler açısından mesele, Amerikan tartışmasının odak noktasından büyük oranda farklıydı. Suriye'deki ve bölgedeki önemli aktörler savaşı bir demokrasi değil, baskın gelme savaşı olarak görüyorlardı. Demokrasiyle ancak kendi gruplarının başa geçmesi şartıyla ilgileniyorlardı; kendi tarafının kontrolünü garantiye almayan hiç bir siyasi sisteme sıcak bakmıyorlardı. Yalnızca insan

hakları normlarının dayatılması amaçlı ve jeostratejik ya da jeodini kaygılar taşımayan bir savaş, tarafların ezici çoğunluğu için tasavvur edilemez bir şeydi. Onlara göre çatışma bir diktatör ile demokrasi güçleri arasında değil, Suriye'nin birbirleriyle çekişen mezhepleri ve onların bölgesel destekçileri arasındaydı. Bu bakış açısına göre savaş, ötekilere egemen olmayı ve Suriye devletinden geriye kalanları kontrol altına almayı Suriye'nin hangi mezhepinin başaracağına bağlıydı. Bölgesel güçler kendi tercih ettikleri mezhep adayları için Suriye'ye silah, para ve lojistik desteği akıttılar: Suudi Arabistan ve Körfez devletleri Sünni grupları, İran ise Hizbullah aracılığıyla Esad'ı destekledi. Çatışmalar yenişemezlik durumuna doğru giderken, tarafların hepsinin insan haklarına kayıtsız kaldığı, geniş çaplı zulümlerin yaşandığı ve giderek radikalleşen grupları ve taktiklerin dahil olduğu bir hal aldı.

Ancak bu arada çatışmalar Suriye'nin, belki de bölgenin siyasi yapısını da yeniden çizmeye başlamıştı. Suriyeli Kürtler Türkiye sınırı boyunca, ileride Irak'taki özerk Kürt birimiyle birleşebilecek özerk bir birim yarattılar. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin azınlıklara karşı gösterdiği davranışın yinelenmesinden korkan Dürzi ve Hristiyan topluluklar Suriye'de rejim değişimini benimsemekte duraksadılar, ya da özerk topluluklar içerisine çekildiler. Cihatçı IŞİD Suriye ve batı Irak'ta ele geçirdiği topraklarda, Şam'la Bağdat'ın artık buyruklarını dayatamadıkları bir halifelik kurmaya koyuldu.

Başlıca taraflar hayatta kalma savaşı, ya da bazı cihatçı güçlere göre kıyametin habercisi olan bir çatışma verdiklerini düşünüyorlardı. ABD dengeyi etkilemeyi reddettiğinde, ya başarıyla sakladığı bir art niyetinin –belki de İran'la nihai bir anlaşma– olduğunu, ya da Ortadoğu güç dengesinin zorunluluklarına uyum sağlayamadığını düşündüler. 2013'te Suudi Arabistan'ın –geleneksel düzen arabulucuları harekete geçmediklerinden, kendi yöntemlerini iz-

leyeceğini açıklayarak– BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üyelik koltuğunu reddetmesiyle, bu anlaşmazlık doruğa ulaştı.

Amerika dünyaya demokrasi emellerine itibar etme ve kimyasal silahlara karşı uluslararası hukuk yasağını dayatma çağrısında bulunurken, Rusya ve Çin gibi öteki büyük güçler Vestfalya müdahalesizlik ilkesine başvurarak, direnç gösterdiler. Tunus, Mısır, Libya, Mali, Bahreyn ve Suriye'deki ayaklanmalara temelde kendi bölgesel istikrarlarının ve kendi huzursuz Müslüman nüfuslarının tutumlarının merceğinden bakmışlardı. En becerikli ve kendini adamış Sünni savaşçıların el Kaide'yle işbirliği yapan (ya da, IŞİD örneğinde, el Kaide'nin bile aşırı bulduğu taktikleri nedeniyle dışladığı) cihatçılar olduklarını bildiklerinden, Esad'ın muhaliflerinin tam bir zafer elde etmesinden sakınıyorlardı. Çin Suriye'de ortaya çıkacak sonuçta, yabancı güçlerce değil de "Suriye halkı" tarafından belirlenmesi dışında belli bir çıkarı bulunmadığını öne sürdü. Suriye'nin resmi müttefiki Rusya, Esad yönetiminin sürmesiyle ve bir dereceye dek Suriye'nin üniter bir devlet olarak ayakta kalmasıyla ilgileniyordu. Uluslararası konsensüse ulaşılamaması ve Suriye muhalefetinin parçalanması karşısında, demokratik değerler adına başlamış bir ayaklanma, genç yirmi birinci yüzyılın en büyük insani felaketlerinden birine ve bölgesel düzenin çöküşüne dönüştü.

Fiili bir bölgesel ya da uluslararası güvenlik sistemi felaketin önlenmesini, ya da en azından dizginlenmesini sağlayabilirdi. Ama ulusal çıkar algılarının çok farklı ve istikrarı sağlama maliyetinin göz korkutucu olduğu görüldü. Erken safhalarda kapsamlı bir dış müdahaleyle rakip güçler bastırılabilirdi, ama böyle bir müdahalenin sürdürülmesi için uzun vadeli ve önemli düzeyde bir askeri güce gerek duyulacaktı. Irak ve Afganistan sonrasında ABD'nin bunu en azından tek başına yapması mümkün değildi. Irak'ta siyasi bir konsensüse ulaşılması çatışmayı Suriye sınırında durdurabilirdi, ama Bağdat yönetiminin ve bölgesel ortaklarının mezhep

dürtüleri bunun önüne geçti. Ya da, uluslararası topluluk Suriye'ye ve cihatçı militanlara silah ambargosu getirebilirdi. Ama Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin amaçları arasındaki uyuşmazlık bunu da olanaksızlaştırdı. Düzen konsensüsle oluşturulamadığı ya da zor kullanılarak dayatıldığı takdirde, korkunç sonuçlarla karşılaşılarak insanlık dışı bir bedel ödenecek ve sonuç kaos deneyiminden biçimlenecektir.

Filistin Meselesi ve Uluslararası Düzen

Ortadoğu'daki bütün bu çalkantıların arasında, onlarca yıldır her an patlayıcı bir açmaza dönüşmüş olan Arap-İsrail çatışmasına son verme amaçlı bir barış süreci –bazen kesintilerle, arada bir de yoğun bir biçimde– sürmektedir. Dört konvansiyonel ve sayısız konvansiyonel olmayan askeri çatışma yaşandı; her İslamcı ve cihatçı grup bu çatışmaya silah çağrısı olarak başvuruyor. İsrail'in varlığı ve askeri becerisi Arap dünyasında bir aşağılama olarak hissedilmektedir. Asla toprak vermeme yönündeki doktrinsel taahhüt, bazıları için, inanca dayalı bir inkârdan gerçeğin kabulüne yönelmiş ve sonucunda, İsrail ile birarada yaşamaya dönüşmüştür.

İsrail'in güvenlik ve kimlik arayışlarını, Filistinlilerin kendi kendilerini yönetme emellerini ve komşu Arap yönetimlerinin kendi tarihsel ve dini zorunluluklarına dair algılarıyla uyumlu bir politika arayışlarını birbirleriyle uzlaştırma meselesinden daha fazla tutku doğurmuş pek az mesele olmuştur. İlgili taraflar belirsiz bir geleceğe doğru –ret ve savaştan, çoğunlukla ateşkesler temelinde, birlikte varoluşu duraksayarak kabullenmeye dek uzanan– çileli bir yol kat ettiler. ABD'de bu kadar yoğun ilgi uyandırmış ya da Amerikan başkanlarının bu kadar ilgisini gerektirmiş pek az uluslararası mesele vardır.

Hepsi kendi kapsamlı literatürünü üretmiş bir dizi bağlantılı sorun bulunmaktadır. Taraflar onlarca yıl boyunca kesintili müzakerelerde bunları ayrıntılandırmışlardır. Bu sayfalar bunların yalnızca bir yönünü; müzakerecilerin ifade ettikleri, birbirleriyle çelişen barışçı düzen kavramlarını, ele almaktadır.

İki Arap kuşağı, İsrail Devleti'nin Müslüman mirasını gayri meşru bir biçimde gasp ettiği inancıyla yetiştirildi. 1947'de Arap ülkeleri, Filistin'deki Britanya mandasının ayrı Arap ve Yahudi devletlerine bölünmesi yönündeki BM planını reddetti; askeri zafer kazanacak ve tüm toprakları ele geçirecek konumda olduklarına inanıyorlardı. Yeni ilan edilen İsrail Devleti'ni haritadan silme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması, Asya ve Afrika'da koloni döneminin ardından yaşanan çatışmaların çoğunun aksine, siyasi bir düzenlemeye ve devletler arası ilişkilerin başlamasına giden yolu açmadı. Bunun yerine, terör mücadeleleri yoluyla İsrail'i boyun eğmeye zorlamayı amaçlayan radikal grupların yer aldığı bir arka planda, siyasi retle başlayıp tereddütlü ateşkes anlaşmalarıyla devam eden uzun bir dönemi başlattı.

Kimi büyük liderler Vestfalya ilkelerine dayalı –yani dini buyrukların mutlaklarıyla değil, kendi ulusal çıkarlarına ve kapasitelerine ilişkin gerçekçi bir değerlendirmeyle hareket eden egemen devletler halinde örgütlenmiş halklar arasındaki– barış müzakereleri ile çatışmanın kavramsal yönünü aşmayı denediler. Mısır'dan Enver Sedat bu çatışmanın ötesine bakmaya ve Mısır'ın ulusal çıkarları temelinde 1979'da İsrail ile barış yapmaya cesaret etti; ama devlet adamlığının bedelini hayatıyla ödedi ve iki yıl sonra, Mısır ordusundaki radikal İslamcılar tarafından öldürüldü. Filistin Kurtuluş Örgütü'yle anlaşma imzalayan ilk İsrail Başbakanı olan İzak Rabin de aynı kadere boyun eğdi ve Sedat'ın ölümünden on dört yıl sonra, İsrailli radikal bir öğrenci tarafından öldürüldü.

Şu anda Lübnan, Suriye ve –başta Gazze olmak üzere– Filistin topraklarında, genellikle kullanılan suçlamayla "Siyonist işgal"i sona erdirmek için cihadı dini bir görev ilan eden radikal İslamcıların –Hizbullah ve Hamas– elinde önemli bir askeri ve siyasi güç bulunmaktadır. İran'daki Ayetullahlar rejimi İsrail'in varlığına sürekli olarak meydan okuyor; eski Cumhurbaşkanı Ahmedinejad ise İsrail'in kökünün kazınması çağrısında bulundu.

Arapların tutumlarında en azından üç bakış açısı saptanabilir: İsrail'le gerçek bir ortak varoluşu kabul eden ve bunun için çalışmaya hazır olan küçük, kendini adamış, ama sesi fazla çıkmayan bir grup; sürekli çatışma yoluyla İsrail'i yok etmeyi amaçlayan çok daha büyük bir grup ve İsrail ile müzakere etmeye istekli olan, ama en azından müzakereleri yurtiçinde kısmen İsrail devletinin aşamalı olarak üstesinden gelme yolu olarak gerekçelendiren bir grup.

İsrail (komşularına kıyasla) küçük nüfusu ve toprakları ve en dar noktasında yalnızca 9,3 mil, en geniş yerindeyse yaklaşık altmış millik genişliğiyle, feshedilebilir olduğu anlaşılabilecek bir belge uğruna özellikle de büyük nüfus merkezlerine komşu bölgelerde toprak vermekte duraksamaktadır. Bu nedenle müzakerede konumu genellikle kanuncudur; hem kuramsal kapsamı hem de zaman zaman en ince ayrıntıları içeren ve bir barış sürecinin tam da üstesinden gelmek üzere tasarlandığı tutkuları güçlendirme eğilimi taşıyan güvenlik ve siyasi teminat tanımlarını ayrıntılandırmaya odaklanır.

Arap dünyasında Filistin meselesi önemini olmasa da aciliyetini kısmen yitirmiş durumdadır. Barış sürecinin başlıca katılımcıları enerjilerini ve düşüncelerini İran'ın nükleer bir güç olarak ortaya çıkması olasılığına ve onun bölgesel temsilcilerine yönelttiler. Bu da barış sürecini iki şekilde etkiliyor: Mısır ve Suudi Arabistan gibi başlıca ülkelerin barış sürecini şekillendirmekte oynayabilecekleri diplomatik rol ve daha da önemlisi, sonuçta ortaya çıkacak an-

laşmanın garantörleri olabilme kapasiteleri. Anlaşma öteki bölge yönetimleri tarafından yalnızca müsamaha gösterilerek değil, aktif bir biçimde desteklenerek de onay görmedikçe, Filistinli liderler barış sürecinin sonucunu kendi başlarına ayakta tutamazlar. Bu satırların yazıldığı sırada başlıca Arap devletleri ya savaşla parçalanmış durumdalar, ya da Sünni-Şii çatışmasıyla ve gücü giderek artan İran'la meşguller. Yine de bölge ve nihayetinde dünya düzeninin temel bir unsuru olan Filistin meselesiyle er geç yüzleşilmesi gerekecektir.

Bazı Arap liderler, İsrail Devleti'ni Müslüman Ortadoğu'da resmi düzeyde meşru bir varlık olarak tanımadan bir gerçeklik olarak kabullenerek İsrail'in güvenlik kaygılarını Arapların duygularıyla uzlaştıran bir Arap-İsrail barışı önermişlerdir. İsrail'in temel talebi, barışın somut eylemlere dönüşmüş bir tür ahlaki ve hukuki tanıma içereceği yönünde bağlayıcı bir teminattır. Yani İsrail Vestfalya uygulamalarının ötesine geçerek bir Yahudi devleti olarak tanınmayı talep ediyor ve bu da toprak bütünlüğü kadar dini bir onay da ima ettiğinden, çoğu Müslüman açısından resmi anlamda kabul edilmesi güç bir nitelik.

Birçok Arap devleti 1967 sınırlarına –yarım yüzyıl önce sona ermiş bir savaşın ateşkes hattına– dönülmesi durumunda İsrail'le diplomatik ilişki kurmaya istekli olduğunu açıkladı. Ama asıl mesele, diplomatik ilişki kurulmasının somut eylemler açısından ne anlama geleceğidir. İsrail'in diplomatik olarak tanınması, Arap ülkelerindeki, İsrail'i bölgede gayri meşru, emperyalist, neredeyse suçlu bir mütecaviz olarak gösteren medya, hükümet ve eğitim seferberliğine son verecek midir? Eksiksiz bir taahhütler silsilesiyle İsrail'in varlığını kabul edecek bir barışı açıkça onaylayıp garanti etmeyi Arap Baharı'nda fitili ateşlenen baskıların pençesindeki hangi Arap yönetimi ister, ya da yapabilir? Barış olasılığını İsrail Devleti'ne yapıştırılan etiketten çok bu belirleyecektir.

İki dünya düzeni kavramının çatışması, İsrail-Filistin meselesinde de karşımıza çıkmaktadır. İsrail tanım gereği bir Vestfalya devletidir ve 1947'de bu şekilde kurulmuştur; başlıca müttefiki ABD ise Vestfalya uluslararası düzeninin kâhyası ve temel savunucusudur. Ama Ortadoğu'daki başlıca ülke ve hizipler uluslararası düzene az çok İslami bilinç üzerinden bakıyorlar. İsrail'le komşularının tarih ve coğrafyadan ayrılamayacak sorunları var: suya erişim olanağı, kaynaklar, özel güvenlik düzenlemeleri ve mülteciler. Bu tür sorunlar başka bölgelerde genellikle diplomasi yoluyla çözülür. Bu açıdan mesele, Şeria Nehri'yle Akdeniz arasındaki görece dar alanda iki devlet –İsrail ve Filistin– üzerinden iki dünya düzeni kavramının birlikte yaşama olasılığına dayanmaktadır. Her kilometrekareye iki taraf da büyük önem atfettiğinden, başarı da, en azından, Batı Şeria'nın bir kısmına nihai anlaşmaya dek egemenlik tanıyan fiili bir ortak varoluş olasılığını artıracak bir ara düzenlemenin tasarlanıp tasarlanamayacağının sınanmasını gerektirebilir.

Bu müzakereler sürdürülürken, Ortadoğu'nun siyasi ve felsefi evrimi Batı dünyasını çelişkilerde uzmanlaşmaya yöneltti. ABD'nin Ortadoğu'daki seçenekler spektrumunda yer alan tarafların hepsiyle yakın ilişkileri olmuştur: İsrail'le ittifak, Mısır'la yakınlık, Suudi Arabistan'la ortaklık. Bölgesel bir düzen, başlıca tarafların onları etkileyen meselelerde uyumlu yaklaşımlar benimsemeleriyle gelişir. Ortadoğu'da böyle bir uyuma ulaşılamamıştır. Başlıca taraflar arasında üç temel meselede fikir ayrılığı bulunmaktadır: ülke içindeki gelişmeler, Filistinli Arapların siyasi geleceği ve İran askeri nükleer programının geleceği. Hedefler üzerinde anlaşan bazı taraflar bunu ilan edecek konumda değildirdir. Örneğin Suudi Arabistan'la İsrail'in İran konusundaki genel hedefleri aynıdır: İran'ın askeri nükleer kapasitesinin oluşmasını engellemek ve kaçınılmaz hale gelirse, dizginlemek. Ama meşruiyet algıları – ve Suudilerin Arap konsensüsüne hassasiyetleri– böyle bir görüşün

ilanını, hatta açıkça ifade edilmesini engeller. Bölgenin çok büyük bir bölümünün cihat korkusuyla, cihadın nedenlerinden bazılarının üstesinden gelme arasında ikilemde kalmasının nedeni budur.

Bu bölümde anlatılan dini ve siyasi çatışmaların sonuçları birbirlerinden ayrı meseleler gibi görünebilmektedir. Ancak gerçekte, bunun altında yatan yeni bir siyasi ve uluslararası meşruiyet arayışıdır.

Suudi Arabistan

Biraz da tarihsel bir ironiyle, bütün bu kargaşalarda Batı demokrasilerinin en önemli müttefikleri arasında, iç uygulamaları kendilerinkinden neredeyse tümden farklı bir ülke yer almıştır: Suudi Arabistan Krallığı. Suudi Arabistan, Müttefiklerle işbirliğine girdiği II. Dünya Savaşı'ndan bu yana önemli bölgesel güvenlik girişimlerinin çoğunda, kimi zaman perdenin arkasında sessiz, ama belirleyici bir ortak olmuştur. Bu , birbirlerinden son derece farklı toplumların resmi mekanizmalar yoluyla ve genellikle önemli düzeyde karşılıklı yarar sağlayarak ortak amaçlarda işbirliğine girmelerine olanak tanıyan Vestfalya devlet sisteminin özel niteliğini gösteren bir ortaklıktır. Bunun tersine, diğer açıdan bakıldığında ise bu ortaklığın yarattığı gerilimler, çağdaş dünya düzeni arayışının bazı temel zorluklarına temas etmektedir.

Suudi Arabistan Krallığı geleneksel bir Arap-İslam ülkesidir: hem bir kabile monarşisi, hem İslam teokrasisidir. On sekizinci yüzyıldan beri birbirlerini destekleyen iki büyük aile, yönetimin çekirdeğini oluşturur. Siyasi hiyerarşinin başında bulunan, Suud ailesinden bir hükümdar, kadim karşılıklı sadakat ve yükümlülük bağlarına dayanan karmaşık bir kabile ilişkileri ağının başında yer alır ve krallığın iç ve dış meselelerini kontrol eder. Dini hiyerarşinin başındaysa Başmüftü ve üyelerinin çoğu el Şeyh ailesinden olan

Ulema Meclisi yer alır. Kral "İki Kutsal Cami'nin Muhafızı" (Mekke ve Medine) rolünü üstlenerek, Kutsal Roma İmparatoru'nun "Fidei defensor" (inancın savunucusu) rolünü hatırlatacak biçimde, bu iki iktidar kolu arasındaki uçurumu kapatmaya çalışır.

Dini ifade coşkusu ve saflığı Suudi tarih deneyimine işlemiştir. Suudi devleti üç yüzyılda (1740'larda, 1820'lerde ve yirminci yüzyıl başlarında) üç kez aynı iki önde gelen aile tarafından kurulmuş ya da yeniden birleştirilmiş ve her birinde bu aileler dinin en katı yorumunu savunarak, İslam'ın doğum yerini ve en kutsal mabetleri yönetme taahhütlerini teyit etmişlerdir. Her birinde Suudi orduları, ilk İslam devletini ortaya çıkartan ilk kutsal coşkuya ve kutsal savaşa çarpıcı derecede benzeyen fetih dalgalarıyla ve yine aynı topraklarda yarımadanın çöllerini ve dağlarını birleştirmeye girişmişlerdir. Müslüman dünyanın merkezinde yer alan ve kaderinde merkezi rol oynayan bu krallığı dini mutlakiyetçilik, askeri cüret ve kurnaz modern devlet adamlığı yaratmıştır.

Günümüz Suudi Arabistan'ı I. Dünya Savaşı sonrasında, İbn-i Suud'un Arap Yarımadası'na dağılmış feodal prenslikleri yeniden birleştirip pederşahi bir sadakat ve dini bağlılıkla bir arada tutmasıyla, Türk yönetiminden çıkmıştır. Kraliyet ailesi o zamandan bu yana göz korkutucu görevlerle karşı karşıya kalmıştır. Geleneksel göçebe yaşam tarzını sürdüren ve tahta şiddetle sadık kabileler kadar, aksi takdirde çıplak kalacak platolara birer serap gibi yerleşmiş, Batı metropollerine yaklaşan, hatta bazen onları aşan kent yoğunlaşmalarını da yönetmek zorunda kalmışlardır. Kadim ve yarı feodal bir karşılıklı yükümlülük bağlamında, yeni bir orta sınıf oluşturmaktadırlar. Yönetimdeki prensler, aşırı derecede muhafazakâr bir siyasi kültürün sınırları içerisinde monarşiyi, geniş kraliyet ailesinin uzak üyelerinin kararlarda belli bir pay sahibi olduğu ve sıradan yurttaşların kamusal yaşama bir düzeyde katılımlarının aşamalı olarak tanındığı bir konsensüs sistemiyle birleştirmişlerdir.

Milyonlarca yabancı işçi –Filistinliler, Suriyeliler, Lübnanlılar, Mısırlılar, Pakistanlılar ve Yemenliler– İslam bağının ve geleneksel otoriteye saygının bir arada tuttuğu bir mozaikte bir araya gelmiştir. Dünyanın dört bir köşesinden milyonlarca Müslüman gezgin hac için –Muhammed Peygamber'in kendi zamanında kutsallaştırdığı ritüelleri gerçekleştirmek amacıyla Mekke'ye hac– her yıl aynı anda Suudi Arabistan'a gelir. Bedensel açıdan sağlam müminlerin hayatlarında en az bir kez gerçekleştirmekle yükümlü oldukları bu inanç kuralı, Suudi Arabistan'a eşsiz bir dini önem kazandırır ve ayrıca, başka hiçbir devletin üstlenmediği düzeyde, her yıl tekrarlanan bir lojistik mücadelesi yaratır. Bu arada, uçsuz bucaksız petrol rezervlerinin keşfedilmesi Suudi Arabistan'a bölgede neredeyse eşi olmayan bir zenginlik kazandırmış, nüfusu seyrek, doğal kara sınırları bulunmayan ve başlıca petrol üretim bölgelerinden birinde siyasi açıdan mesafeli bir Şii azınlığın yaşadığı bu ülkenin güvenliği açısından doğal bir meydan okuma yaratmıştır.

Suudi yöneticiler komşularının hasetlerinin fetih girişimine –ya da devrim çağında siyasi veya mezhepçi saldırganlığı desteklemeye– dönüşebileceği farkındalığıyla yaşamaktadırlar. Yakınlarındaki ulusların kaderlerinin bilincinde olduklarından –reform yapmamanın genç nüfuslarını düşmanlaştırabileceğini, ama çok hızlı girişilen reformların da kendi ivmesini yaratıp, muhafazakâr monarşiden başka bir şey tanımamış bir ülkenin bütünlüğünü tehlikeye sokabileceğini bildiklerinden– ekonomik ve toplumsal modernleşme konusunda kaçınılmaz olarak muğlak bir tutum benimsemişlerdir. Hanedan toplumsal ve ekonomik değişim sürecine –kendi toplum modeli içerisinde– hızını ve kapsamını kontrol altına alma amacıyla liderlik etmeyi denemiştir. Bu taktik el Suud'un aşırı hızlı değişimin istikrarı bozabilecek etkilerinden kaçınırken, patlayıcı olabilecek toplumsal gerilimlerin birikmesini engelleyecek kadar değişim gerçekleştirmesine olanak tanımıştır.

Modern Suudi devletinin varlığının büyük bölümü boyunca Suudi dış siyasetinin karakteristik özelliği, dolaylı tutumu özel bir sanat biçimi düzeyine yükseltmiş olan bir ihtiyattır. Çok doğrudan bir siyaset izlemesi, tüm tartışmaların odak noktası olması durumunda krallık çok daha güçlü ülkelerin ricalarına, tehditlerine ve yağcılıklarına maruz kalacak ve bunların toplam etkisi ya bağımsızlığı ya da bütünlüğü tehlikeye sokabilecektir ne de olsa. Ülke yetkilileri bunun yerine, mesafe koyma yoluyla güvenlik ve otorite sağladılar; krizlerin ortasındayken bile –bazen küresel yankıları olacak cüretkârca seyir değişimleri yaparken– neredeyse hep içe kapanık ve mesafeliydiler. Suudi Arabistan kırılganlığını şeffaflıktan uzak durarak gözlerden saklamış, yabancıların motivasyonlarına ilişkin kuşkularını, tatlı söze de tehdide de aynı derecede dirençli bir mesafelilikle gizlemiştir.

Krallık, 1973'teki petrol ambargosunda ve 1979-89'da Afganistan'daki Sovyet karşıtı cihatta olduğu gibi, çatışmaları kaynaklarıyla desteklerken bile, ön cepheden uzak durma amaçlı manevralarda bulundu. Ortadoğu'daki barış sürecini kolaylaştırdı, ama asıl müzakereleri başkalarına bıraktı. Krallık bu şekilde ABD'yle dostluk, Arap sadakati, İslam'ın püriten yorumu ve iç ve dış tehditler gibi konularda biraraya gelmiş dostluk kutupları arasında gidip geldi. Cihat, devrimci çalkantılar ve Amerikalıların bölgeden çekildikleri algısı çağındaysa bu kapalılığı kısmen bir kenara bırakarak, Şii İran'a karşı düşmanlığını ve ondan korkusunu gözler önüne seren, daha doğrudan bir tutum benimsedi.

İslamcı kargaşanın ve İran Devrimi'nin yükselişi Ortadoğu'da başka hiçbir devleti, güvenliğinin ve meşru bir egemen devlet olarak gördüğü kabulün payandası olan Vestfalya kavramlarına resmi sadakat tarihinden gelen dini saflaştırmacılık ve yurtiçi bütünlüğüne zarar veren (hatta 1979'da fanatik selefilerin Mekke'deki Mescid-i Haram baskınıyla krallığın varlığını tehdit etmiş olan) radikal

İslamcılık çağrıları arasında bölünmüş olan Suudi Arabistan kadar sarsmamıştır.

Krallığın muhalif oğullarından biri olan Usame bin Ladin 1989'da Afganistan'daki Sovyet karşıtı cihattan dönerek, yeni bir mücadele ilan etti. O ve takipçileri Kutub'un yazılarını izleyerek, her yöne cihat başlatmak için öncü bir örgüt kurdular: el Kaide. "Yakın" hedef Suudi yönetimi ve bölgesel ortaklarıydı; "uzak" düşmansa, el Kaide'nin Ortadoğu'da şeriata dayalı olmayan devlet yönetimini desteklediği ve 1990-1991 Körfez Savaşı sırasında Suudi Arabistan'da askeri personel konuşlandırarak İslam'ı sözde kirlettiği için sövdüğü ABD. Bin Ladin'in analizine göre, hakiki inançla kâfirlerin dünyası arasındaki mücadele bir varoluş mücadelesiydi ve çoktan başlamıştı. Dünyada adaletsizlik, barışçı yöntemlerin işe yaramayacağı bir düzeye ulaşmıştı; gereken taktik, el Kaide'nin hem yakındaki hem uzaklardaki düşmanlarının yüreklerine korku salacak ve direnme iradelerini çökertecek suikastlar ve terörizmdi.

El Kaide'nin hırslı seferberliği, Amerika'yla müttefiklerinin Ortadoğu ve Afrika'daki tesislerine saldırılarla başladı. 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı, örgütün küresel emellerini gözler önüne serdi. 11 Eylül 2001'deyse dünya finans sisteminin kalbi olan New York'un ve Amerikan gücünün siyasi merkezi Washington'ın vurulmasıyla saldırı zirvesine ulaştı. Gelmiş geçmiş en ölümcül terör saldırısı olan 11 Eylül'de neredeyse hepsi sivil 2.977 kişi dakikalar içinde öldürüldü; binlercesiyse saldırılarda ya yaralandı, ya da ağır sağlık sorunları yaşadı. Usame bin Ladin saldırıdan önce el Kaide'nin amaçlarını ilan etmişti: Batı ve nüfuzu Ortadoğu'dan sürülecekti. Amerika'yla işbirlikçi ortaklık içinde bulunan yönetimler devrilecek ve –Batılı güçlerin işine gelecek şekilde oluşturulmuş gayri meşru "kâğıttan devletçikler" sayılıp, aşağılanan– siyasi yapıları dağıtılacaktı. Yerlerini, İslam'a yedinci yüzyıldaki şanını

geri kazandıracak yeni bir İslam halifeliği alacaktı. Dünya düzenleri arasında savaş ilan edilmişti.

Bu çatışmanın savaş meydanı, sonunda –el Kaide'nin 2003'te el Suud hanedanını devirmek için, başarısızlıkla sonuçlanacak bir girişimde bulunmasının ardından– örgütün en azılı hasımlarından birine dönüşecek olan Suudi Arabistan'ın kalbinden geçiyordu. Suudi Arabistan'ın hem Vestfalya hem İslam düzenleri içerisinde güvenlik bulma çabası bir süreliğine işe yaradı. Ancak Suudi hanedanının en büyük stratejik hatası, yaklaşık olarak 1960'lardan 2003'e dek, yurtiçinde kendi konumunu tehdit etmeden yurtdışında radikal İslamcılığı destekleyebileceğini, hatta manipüle edebileceğini sanmış olmasıydı. 2003'te krallıkta yaşanan ciddi ve uzun süreli bir el Kaide ayaklanması bu stratejinin ölümcül hatasını gözler önüne serdi; hanedan, şu anda Suudi İçişleri Bakanı olan, genç kuşaktan bir prensin, Prens Muhammed bin Nayif'in liderliğindeki etkili bir harekatla bu safrayı boşalttı. Bu durumda bile hanedan devrilme riskiyle karşı karşıya kaldı. Irak ve Suriye'deki cihatçı akımların kabarmasıyla birlikte, bu harekatta sergilenen basiret bir kez daha sınanabilir.

Suudi Arabistan, karşı karşıya olduğu meydan okumalar kadar karmaşık bir yol benimsemiştir. Kraliyet ailesi Suudilerin güvenliğinin ve ulusal çıkarlarının Batı'yla yapıcı ilişkiler kurulmasına ve küresel ekonomiye katılıma dayandığı kararına varmıştır. Gelgelelim, İslam'ın doğum yeri ve en kutsal yerlerinin koruyucusu olan Suudi Arabistan, İslam ortodoksisinden sapmayı göze alamaz. Modern devlet yönetimi ve Vestfalya tarzı uluslararası ilişkiler alaşımını bu inancın belki de en köktenci çeşitlemesi olan Vahhabiliğe ekleyerek, radikal bir biçimde yeniden dirilen İslamcı evrenselliği kontrolüne almayı ve uluslararası düzeyde desteklemeyi denemiştir. Kimi zaman sonuç içsel açıdan ikircikli olmuştur. Suudi Arabistan diplomatik açıdan büyük oranda ABD'yle işbirliği içindedir,

ancak ruhani açıdan, moderniteyle çelişen ve Müslüman olmayan dünyayla çatışma iması taşıyan bir İslam biçimini yaymaktadır. Suudiler tüm dünyada katı Vahhabi inancını vaaz eden medreseleri (dini okulları) finanse ederek Müslümanlık görevlerini yerine getirmekle kalmayıp, taraftarlarının krallık yerine yurtdışında misyoner işlevi görmelerini sağlayarak, kendi savunma önlemlerini almışlardır. Ancak bu projenin zaman içinde doğrudan Suudi devletini ve müttefiklerini tehdit edecek cihatçı bir coşkuyu beslemek gibi istenmedik bir sonucu olmuştur.

Sünni devletler büyük oranda askeri rejimlerce yönetildikleri sürece, krallığın ikircikli stratejisi işe yaradı. Ama el Kaide'nin sahneye çıkması, Ayetullahlar İran'ının tüm bölgede militan bir devrimci taraf üzerinde liderliğini kurması ve Müslüman Kardeşlerin de Mısır'da ve başka yerlerde iktidara gelme tehlikesi oluşturması üzerine Suudi Arabistan Ortadoğu'da, alevlenmesine kendi dini propaganda çabalarının da (istemeden de olsa) katkıda bulunduğu iki tür iç savaşla karşı karşıya kaldı: Vestfalya devlet sisteminin üyesi olan Müslüman rejimlerle, devleti ve uluslararası düzenin egemen kurumlarını Kuran'a hakaret sayan İslamcılar arasındaki savaş ve bütün bölgede Şiilerle Sünniler arasında yaşanan, İran'la Suudi Arabistan'ın iki zıt tarafın lideri sayıldıkları savaş.

Bu çekişme, her biri bölge düzeni açısından kendi sınavını yaratan iki başka zeminde yaşanacaktı: Irak ve Libya'daki nefret yaratan diktatörlükleri devirme amaçlı Amerikan askeri eylemleri ile buna eşlik eden, "Büyük Ortadoğu'nun dönüşümünü" gerçekleştirme amaçlı siyasi baskılar ve en yıkıcı etkileri Irak Savaşı ve Suriye çatışmasında görülen, Sünni-Şii rekabetinin tekrardan ortaya çıkması. Bunların ikisinde de Suudi Arabistan ile ABD çıkarlarının biraraya getirilmesinin zor olduğu görüldü.

Dini liderlik, güç dengesi ve doktrin rekabeti açılarından Suudi Arabistan kendini, hem dini hem emperyalist bir olgu olarak

Şii İran'ın tehdidi altında saymaktadır. Yükselen Şii gücünün ve nüfuzunun İran'ın Afgan sınırından Irak, Suriye ve Lübnan boyunca Akdeniz'e uzandığı ve Suudi liderliğindeki, ayrıca hepsinin Türkiye'yle ihtiyatlı bir ortaklıkları bulunan Mısır, Ürdün, Körfez devletleri ve Arap Yarımadası'ndan oluşan Sünni düzenle çatıştığı, Tahran liderliğinde bir takımada görmektedir.

Öyleyse Amerika'nın İran ve Suudi Arabistan'a karşı tutumu yalnızca bir güç dengesi hesabından ya da demokratikleşme meselesinden ibaret olamaz; hepsinden öte, İslam'ın iki kanadı arasında bin yıldır süregiden dini bir mücadele bağlamında şekillenmelidir. ABD ve müttefikleri tutumlarını dikkatle ayarlamalıdır. Çünkü bölgede dizginlerinden boşanan baskılar, merkezde yer alan ve İslam'ın en kutsal yerlerini idare eden krallığın hassas ilişkiler ağını etkileyecektir. Suudi Arabistan'da yaşanacak bir kargaşanın dünya ekonomisi, Müslüman dünyanın geleceği ve dünya barışı üzerinde şiddetli yansımaları olacaktır. Arap dünyasının başka yerlerindeki devrimlerin kazandırdığı deneyim düşünüldüğünde ABD, demokratik bir muhalefetin Suudi Arabistan'ı Batı hassasiyetlerine daha yakın ilkelerle yönetmek üzere bir kenarda beklediğini varsayamaz. Amerika, hem Sünni hem Şii cihat çeşitlemelerinin gelecekteki temel ödül olarak hedeflerine koydukları ve çabaları her ne kadar dolambaçlı da olsa, yapıcı bir bölgesel evrimin geliştirilmesinde temel rol taşıyacak bir ülkeyle ortak bir anlayış oluşturmalıdır.

Suudi Arabistan açısından İran ile çatışma varoluşsaldır. Bu, monarşinin ayakta kalmasıyla, devletin meşruiyetiyle, hatta İslam'ın geleceğiyle ilintilidir. İran olası bir baskın güç olarak ortaya çıkmayı sürdürdükçe Suudi Arabistan en azından, dengeyi korumak için kendi güç konumunu pekiştirmeyi amaçlayacaktır. Söz konusu temel meseleler düşünüldüğünde, sözlü teminatlar yeterli olmayacaktır. İran'la nükleer müzakerelerin sonucuna bağlı olarak

Suudi Arabistan'ın bir şekilde –ya tercihen (Pakistan gibi) İslami bir mevcut nükleer güçten savaş başlıkları edinerek, ya da sigorta poliçesi olarak başka bir ülkede geliştirilmelerini finanse ederek– kendi nükleer kapasitesini oluşturmayı amaçlaması mümkündür. Suudi Arabistan Amerika'nın bölgeden çekilmekte olduğu yargısına vardığı ölçüde başka bir dış gücü, belki Çin'i, Hindistan'ı, ya da hatta Rusya'yı içeren bir bölgesel düzen arayışına girebilir. Dolayısıyla, yirmi birinci yüzyılın ilk iki onyılında Ortadoğu'yu yakıp yıkan gerilimler, çalkantılar ve şiddet, bölgenin daha geniş çaplı bir dünya düzeni kavramıyla nasıl bir ilişki kuracağını, ya da kurup kurmayacağını belirleme amaçlı bir çekişmedeki iç rekabet ve dini rekabet katmanları olarak anlaşılmalıdır. Çoğu şey, ABD'nin Amerikan çıkarlarına uygun, Suudi Arabistan'la müttefiklerinin de kendi güvenlikleriyle ve ilkeleriyle uyumlu bulacakları bir sonucun şekillendirilmesine yardımcı olma kapasitesine, becerisine ve iradesine bağlıdır.

Devlet Yönetiminin Zayıflaması

Bir zamanlar Arap ülkelerinde milliyetçiliğin işaret fenerleri olan Suriye ve Irak kendilerini birleşik Vestfalya devletleri olarak yenibaştan kurma kapasitelerini yitirebilirler. Savaşan hizipler bölgede ve ötesinde bağlantılı oldukları topluluklardan destek aramayı sürdürdükçe, aralarındaki çatışmalar komşu ülkelerin hepsinin bütünlüğünü tehlikeye sokmaktadır. Arap dünyasının kalbinde yer alan çok sayıda sınırdaş devlet kendi toprakları üzerinde meşru bir yönetim ve tutarlı bir kontrol kurmayı başaramazsa, I. Dünya Savaşı sonrasının Ortadoğu sınır düzenlemesi ölümcül evresine ulaşmış olacaktır.

Suriye, Irak ve çevre bölgelerdeki çatışmalar bu nedenle, kaygı verici yeni bir eğilimin sembolü haline gelmiştir: devletlerin kabile ve mezhep birimlerine ayrışması, bunlardan bazılarının mevcut sı-

nırları aşması, birbirleriyle şiddetli bir çatışma içinde bulunmaları ya da rakip dış hiziplerce manipüle edilmeleri, güç üstünlüğü yasasından başka hiçbir ortak kuralı tanımamaları –Hobbes'un "doğa durumu"olarak niteleyebileceği bir manzara. Devrim ya da rejim değişimi ertesinde nüfusun belirleyici çoğunluğunun meşru saydığı yeni bir otorite kurulmamışsa, çok sayıda farklı hizip, rakip olarak algıladıkları başkalarıyla iktidar adına çatışmalara girmeyi sürdürür; devletin kimi bölümleri anarşiye ya da sürekli isyana kayabilir, ya da dağılmakta olan başka bir devletin parçalarıyla birleşebilir. Mevcut merkezi yönetimin, sınır bölgelerinde ya da Hizbullah, el-Kaide, IŞİD ve Taliban gibi devlet dışı yapılar üzerinde otoriteyi yeniden kurmakta isteksiz olduğu ya da bunu yapamadığı görülebilir. Irak'ta, Libya'da ve tehlikeli derecede Pakistan'da böyle bir durum söz konusudur.

Şu andaki yapılarıyla bazı devletler, Amerikalıların gayri meşru olarak görüp reddedecekleri yönetim ya da toplumsal bütünleşme yöntemlerine başvurulması olasılığı hariç, tam olarak yönetilebilir durumda olmayabilirler. Bazı örneklerde daha liberal bir iç sisteme doğru evrilme yoluyla bu sınırlamaların üstesinden gelinebilir. Ancak bir devletteki hizipler farklı bir dünya düzeni kavramında ısrar ettiklerinde ya da kendilerini varoluşsal bir hayatta kalma mücadelesinde saydıklarında, Amerikalıların savaşı bırakıp demokratik bir koalisyon yönetimi kurma talebinde bulunması; genellikle ya (Şah İran'ın da olduğu gibi) görevdeki yönetimi etkisiz hale getirecek, ya da sağır kulaklarla karşılaşacaktır (General Sisi yönetimindeki Mısır hükümeti). Bu tür durumlarda, Amerika en iyi güvenlik ve etik anlayışı kombinasyonuna nasıl ulaşılacağına bakarak karar vermeli ve her ikisinin de kusursuz olamayacağını kabul etmelidir.

Irak'ta Saddam Hüseyin'in Sünni egemenliğindeki acımasız diktatörlüğünün dağılması, demokrasi baskılarından çok çeşitli hiziplerin birbirleriyle savaş halinde özerk birimlerde kendi farklı

din biçimlerini uygulamak adına peşinde koştukları giderek artan intikam baskıları ortaya çıkarttı. Nüfusu görece düşük, geniş bir ülke olan, mezhep bölünmeleri ve –İtalyan sömürgeciliği dışında hiçbir ortak tarihleri bulunmayan– düşman kabile gruplarıyla parçalanmış Libya'da cani diktatör Kaddafi'nin devrilmesi, uygulamada ulusal devlet yönetimine benzer hiçbir şeyin kalmamasına yol açtı. Kabileler ve bölgeler özerk milisler sayesinde özyönetimlerini ya da egemenliklerini garantiye almak için silahlandılar. Trablus'taki geçici hükümet uluslararası düzeyde tanındı, ama uygulamada kent sınırlarının ötesinde, hatta belki kentte bile otorite sergileyemedi. Sayıları giderek artan aşırılıkçı gruplar Kaddafi'nin cephaneliklerinden gelme silahlarla donanarak, cihadı –özellikle Afrika'daki– komşu devletlere yayıyorlar.

Devletler bir bütün halinde yönetilemediklerinde, uluslararası ya da bölgesel düzen çözülmeye başlar. Haritanın bazı yerlerine hukuksuzluk işareti olan boşluklar egemen olur. Bir devletin çöküşü topraklarını terörizm, silah tedariki ya da komşularına karşı mezhepçi saldırganlık üssüne dönüştürebilir. Şu anda bir yönetimin bulunmadığı bölgeler ya da cihat bölgeleri Müslüman dünyası boyunca uzanmakta ve bu durum Libya, Mısır, Yemen, Gazze, Lübnan, Suriye, Irak, Afganistan, Pakistan, Nijerya, Mali, Sudan ve Somali'yi etkilemektedir. Orta Afrika'nın –kuşaklardır süren Kongo iç savaşının tüm komşu devletleri içine çektiği ve Orta Afrika Cumhuriyeti'yle Güney Sudan'daki çatışmaların benzer biçimde kangrenleşme tehlikesi oluşturduğu– acıları da dikkate alındığında, dünya topraklarının ve nüfusunun önemli bir kesimi uygulamada tümden uluslararası devlet sistemi dışına çıkmanın eşiğindedir.

Bu boşluk sürdükçe Ortadoğu, Avrupa'nın Vestfalya öncesi din savaşlarına benzer ama onlardan daha geniş çaplı bir çatışmanın pençesinde kıvranıyor. Yurtiçi ve yurtdışı çatışmalar birbirini şid-

detlendiriyor. Siyasi, mezhepsel, kabilesel, bölgesel, ideolojik ve geleneksel ulusal çıkar çekişmeleri iç içe geçiyor. Din, jeopolitik hedeflerin hizmetinde "silahlaştırılıyor"; siviller mezhep bağlarına dayanılarak imha için hedef alınıyor. Devletler otoritelerini koruyabildikleri yerlerde otoritelerini sınırsız, hayatta kalma gereksinimiyle gerekçelendirilmiş sayarlar; devletlerin çözüldüğü yerlerse civar güçlerin çekişme meydanı olur ve bu çatışmalarda otorite genellikle, insan iyiliğine ya da saygınlığına aldırılmaksızın elde edilir.

Şu anda yaşanmakta olan çatışma hem dini, hem jeopolitiktir. Suudi Arabistan, Körfez devletleri ve bir dereceye kadar Mısır ve Türkiye'yi içine alan Sünni bir blok, Suriye'nin Başer Esad kesimini, Nuri el Maliki'nin orta ve güney Irak'ını ve Lübnan'da Hizbullah'la Gazze'de Hamas milislerini destekleyen Şii İran önderliğindeki bir blokla karşı karşıyadır. Sünni blok Suriye'de Esad, Irak'taysa Maliki karşıtı ayaklanmaları desteklemektedir; İran ise bölgedeki rakiplerinin iç meşruiyetlerini baltalamak için ideolojik olarak Tahran'la bağlantılı devlet dışı aktörleri kullanarak, bölgesel egemenlik kurmayı amaçlamaktadır.

Çekişmelerin katılımcıları dışarıdan, özellikle de Rusya ve ABD'den destek arıyor ve böylece, onların aralarındaki ilişkileri şekillendiriyorlar. Rusya'nın hedefleri büyük oranda stratejik; asgari düzeyde Suriye ve Irak'taki cihat gruplarının kendi Müslüman bölgelerine yayılmasını engellemek ve daha geniş küresel ölçekte de ABD karşısındaki konumunu güçlendirmek (ve böylece, bir önceki bölümde anlatılmış olan 1973 savaşının sonuçlarını tersine çevirmek). Amerika'nın ikilemiyse –doğru bir tutumla– Esad'ı ahlaki açıdan kınaması, ama Esad'ın muhaliflerinin en geniş grubunu, ABD'nin stratejik açıdan karşı çıkması gereken el Kaide'nin ve daha aşırılıkçı grupların oluşturmasıdır. İşbirliğine mi gireceklerine, yoksa birbirlerine karşı manevralarda mı bulunacaklarına

Rusya da, ABD de henüz karar veremedi –gerçi Ukrayna'daki olaylar bu belirsizliğe Soğuk Savaş tutumu yönünde bir çözüm getirebilir. Irak, tarihinde birçok kez olduğu gibi çok sayıda taraf –bu kez İran, Batı ve çeşitli intikamcı Sünni hizipler– arasında çekişme konusu ve aynı senaryo farklı aktörlerle oynanıyor.

Acı deneyimlerinden sonra ve çoğulculuğa böylesine düşman şartlar karşısında bu çalkantıları kendi seyrine bırakmak ve ardıl devletlerle ilişkilerine yoğunlaşmak Amerika'ya çekici gelmektedir. Ama olası ardılların birçoğu Amerika'yı ve Vestfalya dünya düzenini başta gelen düşmanları ilan etmişlerdir.

İntihar terörizmi ve giderek yayılan kitle imha silahları çağında pan-bölgesel mezhep çatışmalarına kayış, dünya istikrarını hedef alan ve sorumlu güçlerin tamamının en azından bölgesel düzene ilişkin kabul edilebilir bir tanımla ifade ettikleri işbirlikçi çabalarda bulunmalarını gerektiren bir tehdit olarak görülmelidir. Düzen kurulamazsa, çok geniş alanların anarşiye ve organik yollardan başka bölgelere yayılacak aşırılıkçılara maruz kalması riski doğacaktır. Dünya Amerika'nın ve küresel bir bakış açısı benimseyecek konumdaki öteki ülkelerin bu kasvetli modelden yeni bir küresel düzen damıtmalarını beklemektedir.

4. BÖLÜM

Amerika Birleşik Devletleri ve İran: Düzen Yaklaşımları

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'nin Ruhani Lideri Ayetullah Ali Hamaney –o dönemde de günümüzde de İran Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı dahil tüm İran hükümeti bakanlarının üzerinde yer alan şahsiyet– 2013 baharında, Müslüman din adamlarının katıldığı uluslararası bir konferansta, yeni bir küresel devrimin başlangıcını selamladığı bir konuşma yaptı. Başka yerlerde "Arap Baharı" denen şeyin aslında, sonuçları tüm dünyayı etkileyecek bir "İslami Uyanış" olduğunu ilan etti. Hamaney'in açıklamasına göre Batı, gösterici kalabalıklarının liberal demokrasinin zaferini temsil ettiği değerlendirmesinde hatalıydı. Göstericiler "siyasette, davranışta ve yaşam tarzında Batı'yı izlemenin acı ve dehşet verici deneyimi"ni reddediyorlardı, zira "ilahi vaatlerin mucizevi şekilde yerine getirilmesini" temsil ediyorlardı.

> Bugün artık İslam dünyasının dünyanın toplumsal ve siyasi denklemlerinin yedek kulübesinden çıktığı, belirleyici küresel olayların merkezinde en önde ve seçkin bir konum bulduğu ve yaşama, siyasete, yönetime ve toplumsal gelişmelere taze bir bakış açısı getirdiği gerçeği, gözlerimizin önünde durmaktadır ve hiçbir akıllı ve bilgili birey bunu inkâr edemez.

Hamaney'in analizine göre İslami bilincin uyanışı, Amerika Birleşik Devletleri'yle müttefiklerinin zorba nüfuzunun nihayet hakkından gelecek ve üç yüzyıllık Batı üstünlüğüne son verecek küresel bir din devriminin kapısını aralıyordu:

> Küstah ve gerici kamptaki konuşmacıların bahsetmeye cüret bile etmedikleri İslami Uyanış, İslam dünyasının neredeyse her yerinde işaretlerine tanık olunabilen bir gerçektir. En bariz işareti kamuoyunun, özellikle de gençlerin İslam'ın şanını ve yüceliğini diriltme, uluslararası egemenlik düzeninin farkına varma ve İslami ve İslami olmayan Doğu'yu baskı altında tutan yönetim ve merkezlerin utanmaz, baskıcı ve küstah yüzlerindeki maskeyi çıkartma coşkularıdır.

Hamaney'in vaadine göre, "komünizmin ve liberalizmin başarısızlığı"nın ardından ve Batı'nın güç ve güveninin çöküşüyle birlikte İslami Uyanış tüm dünyada yankı bulacak, küresel İslam ümmetini (ulusları aşan müminler topluluğunu) birleştirecek ve dünyadaki merkezi konumunu ona yeniden kazandıracaktı:

> Bu son hedef, parlak bir İslam uygarlığı yaratmaktan daha aşağı bir şey değildir. İslam ümmetinin –farklı ulus ve ülkeler halindeki– tüm parçaları Kuran-ı Kerim'de belirtilmiş olan uygarlık konumuna erişmelidir ... İslam uygarlığı dini inanç, bilgi, etik ve sürekli bir mücadele yoluyla İslam ümmetine ve tüm insanlığa ileri düşünceler ve soylu davranış kuralları armağan edebilir ve bu günümüz Batı uygarlığının payandalarını oluşturan materyalist ve baskıcı bakış açılarından ve yoz davranış kurallarından kurtuluş noktası olabilir.

Hamaney bu konuyu daha önce de ele almıştı. 2011'de İran paramiliter güçlerini içeren bir dinleyici kitlesine söylediği üzere, Ba-

tı'daki halk protestoları, İran teokrasisinin örnek teşkil ettiği bir maneviyatı ve meşruiyete duyulan küresel çaplı açlığı ifade ediyordu. Dünya devrimi gerçekleşmeyi bekliyordu:

> ABD ve Avrupa'daki gelişmeler, dünyanın gelecekte tanıklık edeceği devasa bir değişime işaret ediyor ... Günümüzde Mısırlıların ve Tunusluların sloganları New York ve California'da tekrarlanıyor ... Şu anda İslam Cumhuriyeti ulusların uyanış hareketinin odak noktasıdır ve düşmanların keyfini kaçıran da bu gerçektir.

Bu tür beyanatlar başka bir bölgede olsa önemli bir devrimci meydan okuma muamelesi görürdü: önemli bir ülkede yüce manevi ve dünyevi gücü elinde tutan teokratik bir şahsiyet alenen, dünya topluluğunca uygulanmakta olan dünya düzenine alternatif bir dünya düzeni kurma projesine girişiyordu. Günümüz İran'ının Ruhani Lideri, kehanet ettiği yeni dünyaya ulusal çıkarların ya da liberal uluslararasıcılığın değil, evrensel dini ilkelerin egemen olacağını ilan ediyordu. Bu tür duygular Asyalı ya da Avrupalı bir lider tarafından dile getirilmiş olsaydı, şoke edici bir küresel meydan okuma olarak yorumlanırlardı. Ancak otuz beş yıllık tekrarlar, bu duyguların ve onları destekleyen eylemlerin radikalizmine dünyayı az çok alıştırmıştı. İran kendi adına, çağdaşlığa yönelik meydan okumasını binyıllık, sıra dışı incelikte bir devlet yönetimi geleneğiyle birleştirmişti.

İran Devlet Yönetimi Geleneği

Radikal İslamcı ilkelerin bir devlet gücü doktrini olarak ilk uygulamaya sokuluşu 1979'da, en az beklendiği başkentte –Ortadoğu devletlerinin çoğuna benzemeyen, uzun ve seçkin bir ulusal tarihi

ve İslam öncesi geçmişine karşı köklü bir hürmeti bulunan bir ülkede– gerçekleşti. Bu nedenle, Vestfalya sisteminde kabul görmüş bir devlet olan İran, Ayetullah Humeyni devriminden sonra radikal İslam'ın savunucusuna dönüştüğünde, Ortadoğu'nun bölgesel düzeni altüst oldu.

Bölgedeki bütün ülkeler arasında en bütünleşik ulus bilincine ve ulusal çıkara dayalı en gelişmiş devlet yönetimi geleneğine sahip olanı belki de İran'dır. Aynı zamanda, İran'ın liderleri geleneksel olarak İran'ın günümüzdeki sınırlarının ötesine uzanmış ve Vestfalya devlet ve egemen eşitlik kavramlarına bağlı kalma fırsatını pek az bulabilmişlerdir. İran'ın kurucu geleneği, İÖ yedinci yüzyıldan İS yedinci yüzyıla dek bir dizi canlanma döneminde günümüz Ortadoğu'sunun büyük bölümünde ve Orta Asya, Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'nın kimi kesitlerinde egemenlik kurmuş olan Pers İmparatorluğu'nun geleneğiydi. Göz kamaştırıcı sanat ve kültürleri, çok geniş bir alana yayılmış eyaletleri yönetmede deneyimli gelişmiş bürokrasileri ve her yöne uzanan başarılı seferlerle çelik gibi güçlenmiş farklı etnik kökten gelenlerin oluşturduğu muazzam ordusuyla Persler kendilerini herhangi bir toplumdan çok daha fazlası sayıyorlardı. Perslerin monarşi ideali, hükümdarı halkın yüce derebeyi olarak yarı-ilahi bir statüye yükseltiyordu: barışçı bir siyasi itaat karşılığında adalet dağıtan ve hoşgörü buyuran "Krallar Kralı."

Pers imparatorluk projesi, klasik Çin'deki gibi, kültürel ve siyasi başarılarla psikolojik güvencenin geleneksel askeri fetihler kadar önemli rol oynadığı bir dünya düzeni biçimini temsil ediyordu. İÖ beşinci yüzyılda yaşamış Yunan tarihçi Herodotos, tüm yabancı âdetlerin en iyilerini –Med kıyafetleri, Mısır zırhları– özümsemiş olan ve şimdi de kendini insanoğlunun başarılarının merkezi sayan bir halkın özgüvenini şöyle tanımlar:

> En çok kendilerine, sonra onlara yakın oturanlara ve sonra da ***bunların*** yakınlarında oturanlara itibar ederler, yani mesafeyle orantılı bir itibar sıralamaları vardır. En az itibar ettikleri, oturdukları yerler onlara en uzak olanlardır. Bunun nedeni kendilerini her şeyde insanlığın en iyisi ve başkalarını da onlara yakınlıklarıyla orantılı olarak erdemli saymalarıdır; en uzakta yaşayanlar, en alttakilerdir.

ABD ile –İran'ı ve günümüz Afganistan, Irak, Kuveyt, Pakistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan'ının önemli kesitlerini içeren Pers İmparatorluğu'nun eskisine göre küçülmüş, ama hâlâ geniş bir versiyonunu yöneten– Safevi Hanedanı arasındaki 1850 tarihli bir ticaret anlaşmasının metninde de görüldüğü üzere, bu dingin özgüven duygusu yaklaşık iki bin beş yüz yıl sonra bile hâlâ canlıydı. Genişlemekte olan Rus İmparatorluğu'yla yapılan iki savaşta Ermenistan, Azerbaycan, Dağıstan ve doğu Gürcistan'ın yakın zamanlarda kaybedilmesinden sonra bile Şah, Kserkses ve Kyros'un vârisi olmanın getirdiği güveni sergiliyordu:

> Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ile Satürn Gezegeni kadar yüce Majesteleri, Güneş'in ayar olarak hizmet ettiği Hükümdar, ihtişamı ve muhteşemliği Göklerinkine eşit olan, Heybetli Hükümdar, ordularının sayısı Yıldızlar kadar çok olan Kral, büyüklüğü akıllara Cemşid'i getiren, azameti Dareios'a eşit olan, Kayanilerin Tacının ve Tahtının Vârisi, tüm Pers ülkesinin Yüce İmparatoru, iki Yönetim arasında iki Yüce tarafın Vatandaş ve tebaası için karşılıklı olarak avantajlı ve yararlı Dostluk ilişkileri kurup bu ilişkileri bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması'yla güçlendirmeyi eşit olarak ve içtenlikle arzuladıklarından, bu amaçla Tam Yetkili Vekilleri olarak...

Doğu'yla Batı'nın kesişim noktasında yer alan ve en geniş halinde günümüz Libya'sından Kırgızistan ve Hindistan'a kadar uzanan eyaletleri ve bağımlı devletleri yöneten Perslerin ülkesi, antik çağlardan Soğuk Savaş'a dek Avrasya kara kütlesinde neredeyse her büyük fatihin ya başlangıç noktası, ya da nihai hedefi oldu. Bütün bu çalkantılar boyunca –yaklaşık olarak kıyaslanabilir şartlar altındaki Çin gibi– kendine özgü kimlik bilincini korudu. Çok farklı kültür ve bölgeler boyunca yayılan Pers İmparatorluğu onların kazanımlarını özümseyip bunları kendine özgü düzen kavramı içerisinde sentezledi. Büyük İskender'in, ilk İslam ordularının ve sonraları Moğolların fetih dalgalarına –başka halkların tarihsel belleklerini ve siyasi bağımsızlıklarını tümüyle silmiş şoklara– maruz kaldığında bile, kültürel üstünlüğüne güvenini korudu. Geçici bir taviz olarak fatihlerinin önünde eğildi, ama dünya görüşü sayesinde bağımsızlığını korudu, şiir ve mistisizmde "muhteşem iç alanlar" yarattı ve epik *Şehname*'de anlatılan tarihsel antik kahramanlar ile bağına hürmet gösterdi. Her tür toprağı ve siyasi meydan okumayı yönetme deneyimini, kalıcılığa, jeopolitik gerçekliklerin kurnazca analizine ve hasımların psikolojik manipülasyonuna prim veren gelişmiş bir diplomasi sistemine damıttı.

Bu özgünlük ve manevra kabiliyeti bilinci İslam çağında da korundu; Persler Arap fatihlerin dinini benimsediler, ama ilk fethedilen halklar dalgasında tek örnek olarak dillerini korumakta ısrar edip, İslam'ın daha yeni devirmiş olduğu bu imparatorluğun kültürel mirasını yeni düzene aşıladılar. İran zamanla Şiiliğin demografik ve kültürel merkezi oldu –önceleri, Arap egemenliği altındayken muhalif bir gelenek, sonralarıysa on altıncı yüzyıldan itibaren (kısmen, sınırlarında büyümekte olan Sünni Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrışmak ve ona kafa tutmak için benimsediği) devlet dini olarak. Çoğunluktaki Sünni yorumun aksine İslam'ın bu kolu dini hakikatin mistik ve tarifsiz niteliklerini vurgulayıp, inançlıla-

rın çıkarları adına "basiretli takiye"ye izin veriyordu. 1935'ten sonra resmi olarak aldığı adla İran, kültüründe, dininde ve jeopolitik manzarasında geleneğinin özgünlüğünü ve bölgesel rolünün özel niteliğini korumuştu.

Humeyni Devrimi

İran'ın yirminci yüzyıldaki Şahı Rıza Pehlevi'yi hedef alan devrim, demokrasi ve ekonomik kaynakların yeniden bölüşümünü talep eden monarşi karşıtı bir hareket olarak başlamıştı (ya da en azından, Batı'ya böyle gösterilmişti). Sıkıntıların birçoğu gerçekti ve Şah'ın modernleşme programlarının dayattığı değişimlerden ve hükümetin muhalefeti kontrol altına almakta kullandığı sert ve keyfi taktiklerden kaynaklanıyordu. Ama Ayetullah Ruhullah Humeyni, Paris ve Irak'ta geçirdiği sürgünden 1979'da, devrimin "Ruhani Lideri" rolünü talep etmek üzere döndüğünde, sosyal programlar ya da demokratik yönetim değil, tüm bölgesel düzene ve hatta modernitenin(çağdaş uygarlığın) kurumsal düzenlemelerine saldırı amacıyla hareket etmişti.

Humeyni liderliğinde İran'da kök salan doktrin, Batı'da Vestfalya dönemi öncesinin din savaşlarından beri uygulanan hiçbir şeye benzemiyordu. Devleti kendi adına meşru bir yapı değil, daha geniş çaplı dini mücadele için kolaylık sağlayan bir silah olarak tasavvur ediyordu. Humeyni'ye göre Ortadoğu'nun yirminci yüzyıldaki haritası, "İslam ümmetinin [topluluğunun] çeşitli kesitlerini birbirinden ayırmış ve yapay olarak ayrı uluslar yaratmış emperyalistler"in ve "kendi çıkarlarının peşindeki zorba yöneticiler"in yanlış ve İslam dışı bir ürünüydü. Ortadoğu'daki ve ötesindeki çağdaş siyasi kurumların hepsi "gayri meşru" idi, çünkü "ilahi yasaya dayanmıyorlar"dı. Usule ilişkin Vestfalya ilkelerine dayalı modern uluslararası ilişkiler sahte bir temel üzerine oturmuştu, çünkü

"uluslar arasındaki ilişkiler" ulusal çıkar ilkelerine değil, "ruhani temeller"e dayanmalıydı. Humeyni'nin –Kutub'a paralel– düşüncelerine göre, Kuran'ın ideolojik ve yayılmacı bir politika olarak okunması, kutsal şeylere küfretmekden uzak ve gerçekten meşru bir dünya düzeninin yaratılmasına giden yola işaret ediyordu. İlk adım, Müslüman dünyadaki tüm yönetimlerin devrilmesi ve yerlerine "İslami yönetim"in getirilmesi olacaktı. Geleneksel ulusal sadakatler çiğnenmeliydi, çünkü *tağut*u, yani günümüzde tüm İslam dünyasını yöneten gayri meşru siyasi güçleri devirmek herkesin göreviydi. Humeyni'nin 1 Nisan 1979'da İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu üzerine ilan ettiği gibi, İran'da gerçek bir İslami siyasi sistemin kuruluşu, "Allah'ın Yönetiminin İlk Günü" demek olacaktı.

Bu yapı başka hiçbir modern devlete benzemeyecekti. Humeyni'nin Başbakanlığa ilk atadığı kişi olan Mehdi Bazergan'ın *New York Times*'a söylediği gibi, "İstenen ... Muhammed Peygamber'in 10 yıllık yönetimi sırasında ve ilk Şii İmam olan damadı Ali'nin yönetimindeki beş yılda görülen türde bir yönetimdi." Yönetim ilahi temelde tasavvur edildiğinde, fikir farklılığı siyasi muhalefet olarak değil, küfür anlamında muamele görecektir. Humeyni yönetimindeki İslam Cumhuriyeti, Şah'ın otoriter rejiminde yaşananları çok aşan davalar ve idamlar dalgasıyla ve azınlıktaki inançların sistematik olarak baskılanmasıyla başlayarak, bu ilkeleri uyguladı.

Bu çalkantıların arasında, uluslararası düzene ikili bir meydan okuma oluşturan yeni bir paradoks şekillenmekteydi. İran devrimiyle birlikte, kendini Vestfalya sistemini yıkmaya adamış İslamcı bir hareket, modern bir devletin kontrolünü ele geçirmiş ve –Birleşmiş Milletler'deki koltuğuna oturarak, onun ticaret yapma şeklini yürüterek ve onun diplomatik araçlarını kullanarak– kendi "Vestfalya" hak ve ayrıcalıklarını talep etmişti. İran'ın ruhani rejimi böylece iki dünya düzeninin kesişim noktasına yerleşmiş, Vestfalya sistemine inanmadığını, ona bağlı olmayacağını ve sonunda

onun yerini almaya niyetli olduğunu tekrar tekrar ilan etmekle birlikte, bu sistemin resmi koruma araçlarından faydalanıyordu.

Bu ikilik(dualite) İran'ın yönetim doktrinine işlemiştir. İran kendini "tek İslam Cumhuriyeti" olarak niteleyerek, otoritesi sınırları aşan bir yapı imasında bulunur ve İran iktidar yapısının başındaki Ayetullah (önce Humeyni, sonrasında ardılı Ali Hamaney) yalnızca İranlı siyasi bir figür değil, küresel bir otorite olarak tasavvur edilir: İslam Devrimi'nin Ruhani Lideri" ve "İslam Ümmetinin ve Ezilen Halkların Lideri."

Tahran'daki Amerikan elçiliğinin basılıp elemanlarının 444 gün rehin tutulması (rehin alanların çevirmenini 2014'te Birleşmiş Milletler elçisi olarak atayan şu anki İran yönetiminin de onayladığı bir eylem) sonucunda Vestfalya uluslararası sisteminin temel ilkelerinden biri olan diplomatik dokunulmazlığı da çiğneyerek , İslam Cumhuriyeti dünya sahnesinde kendini ilan etmiş oldu. Ayetullah Humeyni 1989'da benzer bir ruhla Hint Müslüman kökenli Britanya vatandaşı Salman Rushdie için Müslümanlara saldırı olarak gördüğü bir kitap yayımlamasından ötürü ölüm fetvası vererek, küresel hukuki otorite iddiasında bulundu.

İran, Lübnan'da Hizbullah ve Irak'ta Mehdi Ordusu gibi örgütlerin –yerleşik otoritelere meydan okuyan ve stratejilerinin bir parçası olarak terör saldırıları düzenleyen devlet dışı milisler– topraklarında hak iddiasında bulundukları ülkelerle normal diplomatik ilişkilerini sürdürürken, İslamcı yönüyle bu örgütleri destekledi. Tahran'ın İslam devrimi buyruğu, İsrail'e karşı Sünni cihatçı grup Hamas'ın ve bazı raporlara göre Afganistan'da Taliban'ın silahlandırılması dahil, Sünni-Şii ayrımını aşan bir işbirliğine, daha geniş ölçekli Batı karşıtı çıkarlar adına izin verilmesi anlamında yorumlanmıştır. 11 Eylül Komisyonu'nun raporu ve Kanada'da 2013'teki bir terör kumpasına ilişkin soruşturmalar, el Kaide ajanlarının da İran'da hareket etme zemini bulduklarına işaret etmiştir.

Her iki taraftan –Sünni ve Şii– İslamcılar, mevcut dünya düzeninin yıkılması gerektiği konusunda genel olarak aynı fikirdedirler. Yirmi birinci yüzyıl başında Ortadoğu'da patlayan Sünni-Şii doktrin bölünmesi her ne kadar şiddetli olursa olsun, Seyyid Kutub'un fikirleri, İran'ın siyasi Ayetullahlarının öne sürdükleri fikirlerle temelde aynıdır. Kutub'un İslam'ın dünyayı yeniden düzenleyeceği ve sonunda dünyaya egemen olacağı yönündeki önermesi, İran'ı dini devrimin pınarı olarak yeniden yaratanları heyecanlandırmaktadır. Kutub'un eserleri İran'da elden ele dolaşmaktadır ve bazılarını bizzat Ayetullah Ali Hamaney çevirmiştir. Hamaney'in 1967'de Kutub'un *İstikbal İslam'ındır* adlı eserine yazdığı girişte belirttiği gibi:

> Bu yüce ve büyük yazar bu kitabın bölümleri boyunca ... ilk olarak şimdiki haliyle inancın özünü tanıtmaya ve ardından, bir yaşam düzeni olduğunu gösterdikten sonra ... belagatli sözcükleri ve kendine özgü dünya görüşüyle, dünya yönetiminin sonunda bizim okulumuzun elinde olacağını ve "gelecek İslam'a aittir" düşüncesini teyit etmiştir.

Bu girişimin azınlıktaki Şii kolunu temsil eden İran'a göre, ortak amaç uğruna doktrin farklılıklarından vazgeçilmesi sonucunda zafere ulaşılabilirdi. İran anayasası bu amaçla, tüm Müslümanların birleşmelerini ulusal yükümlülük ilan etmiştir:

> Kuran'ın kutsal ayeti ("İşte bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir. Rabbiniz de benim. Yalnız bana kulluk edin." [21:92]) uyarınca tüm Müslümanlar tek bir ulus oluştururlar ve İran İslam Cumhuriyeti hükümeti genel politikalarını tüm Müslüman halklar arasında dostluk ve birliği geliştirme amacıyla oluşturmakla görevlidir ve sürekli olarak, İslam dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel birliğini kurmaya çalışmalıdır.

Vurgu, teolojik çekişmeler üzerine değil, ideolojik fetih üzerine olacaktı. Humeyni'nin açıkladığı gibi, "Devrimimizi tüm dünyaya ihraç etmeye çabalamalı ve bunu yapınama fikrini tümden terk etmeliyiz, zira İslam, Müslüman ülkeler arasında herhangi bir fark görmemekle kalmayıp, tüm ezilen halkların savunucusudur." Bu "küresel yağmacı Amerika"ya ve Rusya'yla Asya'nın Komünist materyalist toplumlarına, ayrıca "Siyonizm ve İsrail"e karşı destansı bir mücadele verilmesini gerektirecekti.

Ancak Humeyni ve öteki Şii devrimciler, "gayba"dan (var olup, görünmemek) geri gelip, İslam Cumhuriyeti'nin Ruhani Lideri'nin onun yerine geçici olarak kullandığı egemenlik güçlerini eline alacak Mehdi'nin gelişiyle küresel kargaşanın sona ereceğini öne sürmeleri açısından, Sünni İslamcılardan farklıydılar –aralarındaki kardeş rekabetinin özünü de bu fark oluşturur. İran'ın o dönemdeki Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad bu ilkeyi, 27 Eylül 2007 tarihinde Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada gündeme getirecek kadar kesin sayıyordu:

> Nihai kurtarıcı olan Vaat Edilmiş hiç kuşkusuz gelecektir. Tüm müminler, adalet arayanlar ve hayır sahipleriyle birlikte parlak bir gelecek kuracak ve dünyayı adalet ve güzellikle dolduracaktır. Allah'ın vaadi budur; öyleyse yerine gelecektir.

Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 2006'da Başkan George W. Bush'a yazdığı üzere, böyle bir kavramda tahayyül edilen barışın ön şartı, tüm dünyanın doğru dini doktrini kabul etmesiydi. Ahmedinejad'ın (müzakerelerin uvertürü olarak Batı'da sıkça yorumlanmış olan) mektubu "Vasalam Ala Man Ataba'al hoda" sözleriyle sona eriyordu; halka açıklanan versiyonda burası çevrilmemişti: "Yalnızca doğru yolu izleyenlere barış." Yedinci yüzyılda Hz. Muhammed de yakında İslam'ın kutsal savaşının saldırısına uğrayacak Bizans ve Pers imparatorlarına aynı uyarıyı yollamıştı.

Batılı gözlemciler onlarca yıl boyunca bu tür duyguların "kökenindeki nedenler"i saptamaya çalışmış, en aşırı beyanların kısmen metaforik olduğuna ve bir politika değişikliğinin ya da Batı'nın geçmişteki -1950'lerde Amerikalılarla Britanyalıların İran'ın iç siyasetine müdahaleleri gibi- tutumlarını değiştirmesinin uzlaşma kapısını aralayabileceğine kendilerini ikna etmişlerdir. Ancak devrimci İslamcılık şu ana dek, Batı'nın terimi anladığı şekliyle uluslararası işbirliği arayışı olarak ortaya çıkmamıştır; İran'ın dini rejimini Amerikalıların iyi niyetlerini göstermelerini umutla bekleyen mazlum bir sömürgecilik sonrası bağımsızlık hareketi olarak görmek de en doğru yorum olmayacaktır. Ayetullahların siyaset kavramlarına göre Batı'yla çekişme belli teknik tavizler ya da formüllerin müzakeresi meselesi değil, dünya düzeninin doğasına ilişkin bir rekabettir.

Batı'da yeni bir uzlaşma ruhunun işareti olarak selamlanan bir anda –İran'ın nükleer programı konusunda, Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya'yla bir ara anlaşmanın tamamlanmasından sonra– bile, İran'ın Ruhani Lideri Hamaney Ocak 2014'te şu beyanda bulunacaktı:

> Bazı kişiler Amerika'nın yüzünü süsleyip püsleyerek çirkinliği, şiddeti ve terörü bu şekilde silmeye ve İran halkına Amerikan yönetimini sevecen ve insancıl gibi göstermeye çalışıyorlar ... Böylesine çirkin ve suçlu bir yüzü İran halkının önünde makyajla nasıl değiştirebilirsiniz? ... İran kabul ettiği şeyi ihlal etmeyecek. Ama Amerikalılar İslam Devrimi'nin düşmanları olduğundan, İslam Cumhuriyeti'nin de düşmanlarıdır, yükseltmiş olduğunuz bu bayrağın da düşmanlarıdır.

Ya da, Hamaney'in Eylül 2013'te İran'ın Devrim Muhafızları Konseyi'nde yaptığı bir konuşmada biraz daha incelikle belirttiği gibi, "Bir güreşçi hasmıyla güreşir ve bazı yerlerde teknik nedenlerden

ötürü esneklik gösterir, ama hasmının kim olduğunu unutmamalıdır."

Bu durumun kalıcı olması kaçınılmaz değildir. Ortadoğu'daki devletler arasında en tutarlı ulusal büyüklük deneyimine ve en köklü ve incelikli strateji geleneğine sahip olan belki de İran'dır. Bazen genişleyen bir imparatorluk olarak ve yüzyıllarca da çevredeki unsurları beceriyle manipüle ederek, temel kültürünü üç bin yıl boyunca korumuştur. Ayetullahların devriminden önce Batı'nın İran'la etkileşimleri her iki taraf açısından dostça, işbirlikçi ve ulusal çıkarların paralelliği algısına dayalıydı. (İroniktir ki, Ayetullahların iktidara tırmanışlarının son aşamalarında, eli kulağında değişimin demokrasinin ilerleyişini hızlandıracağı ve ABD-İran bağlarını güçlendireceği yönünde yanlış bir inanca kapılan Amerika'nın mevcut rejimle bağlarını koparması onlara yardımcı olmuştur.)

ABD ve Batı demokrasileri İran'la işbirlikçi ilişkiler geliştirmeye açık olmalılar. Ancak bu politikayı, kendi iç deneyimlerinin öteki toplumlar, özellikle de İran için kaçınılmaz ya da otomatik olarak geçerli olduğu kanaatine dayandırmamalılar. Bir kuşağın hiç değişmeyen söyleminin görüntüden çok inanca dayandığı ve İran halkının önemli bir kısmını etkilemiş olacağı ihtimalini dikkate almalılar. Özellikle de normallik tanımlarının böylesine farklı olduğu yerlerde ton değişikliği ille de normalliğe dönüş anlamına gelmez. Ayrıca –ve daha büyük olasılıkla– hedefler temelde değişmeden kalırken, yalnızca bu hedeflere ulaşma taktiklerinin değiştirilmesi olasılığını da içerir. ABD gerçek bir uzlaşmaya açık olmalı ve bunu kolaylaştırmak için çaba göstermelidir. Gelgelelim, böyle bir çabanın başarıya ulaşması için net bir yön duygusu şarttır; özellikle de, İran'ın nükleer programı gibi temel bir meselede.

Nükleer Yaygınlaşma ve İran

İran-Amerika ilişkilerinin geleceği –en azından kısa vadede– görünüşte teknik bir askeri meselenin çözümüne dayanacaktır. Bu satırların yazıldığı sırada bölgenin askeri ve psikolojik dengesinde çığır açıcı bir değişim yaşanıyor olabilir. Bu, İran'ın nükleer silahlı devlet statüsüne hızla ilerlemesi nedeniyle ve İran ile BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri artı Almanya (P5+1) arasındaki müzakere sırasında önü açılmış bir değişimdir. Teknik ve bilimsel kapasiteler terimleriyle ifade edilse de, asıl mesele uluslararası düzenle –incelikli ret biçimleri karşısında uluslararası topluluğun kendi taleplerini dayatma yeteneğiyle, küresel yaygınlaşmama rejiminin geçirgenliğiyle ve dünyanın belirsizliği en yüksek bölgesinde bir silahlanma yarışı olasılığıyla– ilgilidir.

Geleneksel güç dengesinde vurgu, askeri ve endüstriyel kapasitedeydi. Bu dengede değişim yalnızca aşamalı olarak ya da fetih yoluyla gerçekleştirilebilirdi. Modern güç dengesi ise bir toplumun bilimsel gelişimini yansıtır ve tümüyle bir devletin topraklarının içinde gerçekleşen gelişmeler sonucunda çarpıcı derecede tehlikeye düşebilir. Hiçbir fetih Sovyet askeri kapasitesini, 1949'da Amerikan nükleer tekelinin kırılması kadar artıramazdı. Benzer biçimde, fırlatılmaya hazır nükleer silahların yayılmasının bölgesel dengeleri –ve uluslararası düzeni– çarpıcı derecede etkilemesi ve giderek şiddetlenecek bir dizi karşı eyleme yol açması kaçınılmazdır.

Soğuk Savaş esnasında tüm Amerikan hükümetleri uluslararası stratejilerini dehşet verici caydırıcılık hesabı bağlamında tasarlamak zorundaydı: nükleer savaşın uygar yaşamı tehdit edebilecek ölçekte kayıplar içereceği bilgisi. Ayrıca, dünyanın acımasız totaliterlerin eline geçmemesi için –en azından bir noktaya dek– riske girmeye hazır olduklarını göstermeleri gerektiğini de akıllarından çıkarmazlardı. Nükleer güç sayısı yalnızca iki olduğundan, bu paralel kâbuslar karşısında caydırıcılık etkili oldu. Nükleer silahların

kullanımı durumunda karşılaşacakları tehlikeler konusunda her iki güç de benzer değerlendirmelerde bulundu. Ama nükleer silahların giderek daha fazla ele geçmesiyle caydırıcılık hesabı giderek geçici hale gelmekte ve caydırıcılığa bel bağlanması zorlaşmaktadır. Nükleer silahların geniş çapta yaygınlaştığı bir dünyada kimin kimi ve hangi hesapla caydırdığına karar verilmesi iyice güçleşmektedir.

Birbirlerine karşı savaş başlatma konusunda yeni nükleer ülkelerin eski nükleer ülkelerle aynı hayatta kalma hesabını yaptıkları varsayılsa bile –ki bu son derece kuşkulu bir yargı olacaktır– yeni nükleer devletler uluslararası düzeni birçok şekilde baltalayabilirler. Nükleer cephanelikleri ve tesisleri korumanın (ve ileri nükleer devletlerin elindeki gelişmiş uyarı sistemlerinin inşasının) karmaşıklığı dengeyi sürpriz saldırı yönüne çekerek, öncelikli ele geçirme riskini artırabilir. Devlet dışı grupların militanca eylemlerine karşı misillemede bulunulmasını engelleyecek bir kalkan olarak da kullanılabilir. Nükleer güçler kapılarının eşiğindeki nükleer savaşı da göz ardı edemez. Son olarak, teknik açıdan dost Pakistan'ın Kuzey Kore, Libya ve İran'la "özel" proliferasyon (yaygınlaşma) ağı deneyimi, yeni nükleer ülke resmi haydut devlet kriterlerine uymasa bile nükleer silahların yayılmasının uluslararası düzen açısından çok önemli sonuçlar yaratacağını göstermektedir.

Fırlatılmaya hazır nükleer silah kapasitesi edinilmesinde üç engelin aşılması gerekmektedir: fırlatma sistemlerinin edinilmesi, füze malzemesinin üretimi ve savaş başlığı yapımı. Fırlatma sistemlerinde Fransa, Rusya ve bir dereceye dek Çin'de önemli oranda açık bir pazar bulunmaktadır; ve temel olarak mali kaynak gerektirmektedir. İran daha şimdiden bir fırlatma sistemi çekirdeği edinmiştir ve buna kendi isteği doğrultusunda eklemelerde bulunabilir. Savaş başlığı yapımı bilgisi ezoterik ya da keşfedilmesi zor bir bilgi değildir ve yapımının gözden saklanması göreceli olarak kolaydır.

Nükleer silah kapasitesinin oluşumunu önlemenin en iyi –ve belki de tek– yolu, uranyum zenginleştirme sürecinin geliştirilmesini engellemektir. Bu sürecin vazgeçilmez unsuru, zenginleştirilmiş uranyum üreten makinele olan santrifüj aygıtıdır. (Plütonyumun zenginleştirilmesi de engellenmelidir ve yine aynı müzakerenin bir parçasıdır.)

ABD'yle BM Güvenlik Konseyi'nin öteki daimi üyeleri on yılı aşkın bir süredir, her iki partinin yönetim dönemlerinde, İran'da böyle bir kapasitenin ortaya çıkmasını engellemek için müzakere ediyorlar. 2006'dan bu yana altı BM Güvenlik Konseyi kararında İran'ın nükleer zenginleştirme programını askıya almasında ısrar edilmiştir. Her iki partiden üç Amerikan başkanı, BM Güvenlik Konseyi'nin (Çin ve Rusya dahil) her daimi üyesi, ayrıca Almanya ve çok sayıda Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu rapor ve kararı İran'ın nükleer silah üretmesini kabul edilemez ilan etmiş ve İran'ın nükleer zenginleştirme programının kayıtsız şartsız durdurulmasını talep etmişlerdir. Bu hedefe ulaşılmasında hiçbir seçenek –en azından iki Amerikan başkanının kullanmış olduğu sözcüklerle– "tartışma dışı" sayılmayacaktı.

Kayıtlar, Batı'nın benimsediği pozisyon giderek yumuşarken, İran'ın nükleer kapasitesinin sürekli geliştiğini gösteriyor. İran BM kararlarını göz ardı edip santrifüjler inşa ederken, Batı'nın önerilerinin müsamahakârlığı giderek artmıştır: İran'ın uranyum zenginleştirme programına daimi olarak son vermesinden (2004), zenginleştirilme düzeyi düşük, % 20'nin altında uranyumla zenginleştirmeyi sürdürebileceğine (2005); İran'ın düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyumunun büyük bölümünü ülke dışına göndermesine ve Fransa'yla Rusya'nın bunu % 20 oranında zenginleştirilmiş uranyumlu yakıt çubuklarına dönüştürmesine (2009) ve İran'ın % 20 oranında zenginleştirilmiş uranyumundan bir araştırma reaktörünü işletmeye yetecek kadarını elinde tutarken, daha fazlasını

üretme kapasitesine sahip olan Fordo santrifüj tesisinde operasyonlarını askıya alması yönünde bir öneriye (2013). Fordo bir zamanlar gizli bir alandı; keşfedildiğindeyse Batı tümden kapatılmasını talep etti. Şimdi Batı'nın teklifleri, buradaki faaliyetlerin askıya alınması ve yeniden başlatılmasını zorlaştıran önlemler getirilmesi yönünde. 2006'da uluslararası topluluğun tutumlarının koordinasyonu amacıyla P5+1 oluşturulduğunda, müzakereciler, müzakerelerin ilerleyebilmesi için İran'ın yakıt döngüsü faaliyetlerini durdurmasında ısrar ettiler; 2009'daysa bu şarttan vazgeçildi. Bu sicil karşısında, İran'ın herhangi bir teklifi nihai olarak kabul etmesi için pek bir neden bulunmamaktadır. İncelikle ve en az onun kadar cüretle, her aşamada çözüm konusunda dünyanın büyük güçlerinin toplamından daha ilgisiz görünmüş ve onları yeni tavizler vermeye davet etmiştir.

2003'te müzakereler başladığında İran'ın 130 santrifüjü vardı. Bu satırların yazıldığı sıradaysa yaklaşık 19.000'ini açmıştı (gerçi yalnızca yarısı kullanımdadır.) Müzakerelerin başında İran füze malzemesi üretemiyordu; Kasım 2013 ara anlaşmasındaysa, yedi ton düşük oranda zenginleştirilmiş uranyuma sahip olduğunu kabul etti; İran'ın sahip olduğu santrifüj sayısı düşünüldüğünde, bunlar birkaç ay içinde (yedi ila on arası Hiroşima tipi bombaya yetecek kadar) silah sınıfı malzemeye dönüştürülebilirdi. İran ara anlaşmada % 20 zenginleştirilmiş uranyumunun yaklaşık yarısından vazgeçmeye söz verdi, ama dolambaçlı bir yoldan yapacaktı bunu; uranyumu, sonrasında kolayca ilk durumuna dönüştürülebilecek bir forma dönüştürmeyi vaat etti ve bunu yapacak olanakları elinde tuttu. Zaten şu anda İran'ın elinde bulunan santrifüj sayısı düşünüldüğünde % 20 aşamasının önemi azalıyor, çünkü % 5 zenginleştirilmiş uranyum (müzakerelerin kazanımı olduğu iddia edilen eşik) birkaç ay içerisinde, silah seviyesine ulaşacak derecede zenginleştirilebilir.

İki tarafın müzakerecilerinin tutumları, farklı dünya düzeni algılarını yansıtıyordu. İranlı müzakereciler karşı tarafa, İran'ın nükleer tesislerine saldırılması riski karşısında bile kendi yollarını izlemekten caydırılamayacaklarını ilettiler. Batılı müzakerecilerse İran'a karşı girişilecek askeri saldırının sonuçlarının, İran nükleer kapasitesindeki artışın risklerini bile gölgede bırakacağına inanıyorlardı (ve barışa ve diplomasiye bağlılıklarının altını çizerek, zaman zaman bu inanca gönderme yapıyorlardı). Hesaplarında, profesyonellerin mantrasından yararlanıyorlardı: her açmaz, sorumluluğunu üstlenecekleri yeni bir teklifle çözümlenmelidir. Batı için temel soru şuydu: diplomatik bir çözüm bulunabilecek mi, yoksa askeri önlemler mi gerekecek? İran'daysa nükleer konusu, genel bir bölgesel düzen ve ideolojik üstünlük mücadelesinin yönlerinden biri sayılıyordu; farklı arena ve topraklarda verilen bu mücadelede, savaş ve barış spektrumunda yer alan çeşitli yöntemler –askeri ve paramiliter operasyonlar, diplomasi, resmi müzakere, propaganda, siyasi yıkıcılık– duruma göre ve birbirlerinin etkisini artıracak şekilde kullanılırdı. Bu nedenle anlaşma arayışında, Tahran'ın en azından gerilimi yaptırım rejimini kıracak kadar yumuşatma, ama önemli düzeyde bir nükleer altyapıyı ve sonradan bunu bir silah programına dönüştürmek için azami hareket serbestisini elinde tutma yönünde bir stratejiyi denemekte olduğu ihtimali de dikkate alınmalıdır.

Bu süreç, İran'ın BM Güvenlik Konseyi'nin taleplerine karşı çıkması nedeniyle getirilen uluslararası ambargolardan bazılarının kaldırılması karşılığında zenginleştirme programını şartlı ve geçici olarak askıya almayı kabul ettiği Kasım 2013 ara anlaşmasıyla sonuçlandı. Ama İran'ın zenginleştirme programının ara anlaşmanın altı ayı boyunca devam etmesine izin verildiğinden, devamı ve ayrıca daha kapsamlı kısıtlamaların uygulamaya sokulması, genel anlaşmanın tamamlanması için verilen son tarihle iç içe geçecek.

Pratikteki sonuç İran'ın zenginleştirme programının fiilen kabul edilmesi olmuş, ölçek meselesiyse çözümsüz kalmıştır (ama yalnızca Batı tarafında).

Bu satırların yazıldığı sırada, kalıcı bir anlaşmanın müzakereleri sürmektedir. Şartlar –ya da erişilebilir olup olmadıkları– henüz bilinmese de, Ortadoğu'daki pek çok mesele gibi "kırmızı çizgiler"le ilgili olacakları açıktır. P5+1 aracılığıyla çalışan Batılı müzakereciler, kırmızı çizginin BM kararlarında ısrar edildiği gibi zenginleştirme kapasitesi olmasında ısrar edecekler mi? Bu çok zor bir iş olacaktır. İran'ın santrifüjlerini sivil bir nükleer programın makul gerektirimleriyle uyumlu bir düzeye indirmesi, ayrıca geriye kalanları yok etmesi ya da rafa kaldırması gerekecektir. Pratikteki etkisi İran'ın askeri nükleer programından vazgeçmesi olan böyle bir sonuç, özellikle de iki tarafın şu anda bölgeyi tehdit etmekte olan hem Sünni hem Şii aşırılıkçı militan dalgaların önünün kesilmesine çalışacakları yönünde bir konsensüse bağlı olması durumunda, Batı'nın İran'la ilişkisinde kökten bir değişim olasılığını gündeme getirecektir.

İran'ın Ruhani Lideri'nin İran'ın zaten sahip olduğu kapasitesinden vazgeçmeyeceğini tekrar tekrar beyan etmesi –tüm üst düzey İranlı yetkililer tarafından yinelenen beyanlar– karşısında, İran'ın vurgusu kırmızı çizgiyi savaş başlığı üretimine, ya da santrifüjlerini askeri amaçlı bir nükleer programa önemli bir marj bırakan bir düzeye indirmeye kaymış görünmektedir. Böyle bir planda İran, Ruhani Lideri'nin nükleer silah yapımına karşı verdiği öne sürülen fetvasını (hiç yayınlanmamış, ya da İran iktidar yapısı dışında kimse tarafından görülmemiş bir hüküm) uluslararası bir anlaşmada yüceltmiş olacak; P5+1'e nükleer silah yapmama sözü verecek ve anlaşmaya uyduğunun gözlenmesi için denetim hakkı tanıyacaktır. Bu taahhütlerin pratikteki etkisi, İran'ın böyle bir anlaşmayı feshetmesinden ya da çiğnemesinden sonra silah yapmasının alacağı

zamana bağlı olacaktır. İran'ın uluslararası denetim altındayken iki gizli zenginleştirme tesisi inşa etmeyi becerebilmiş olduğu gerçeği dikkate alındığında, bu ihlal tahmininde açıklanmamış ihlaller olasılığının dikkate alınması gerekecektir. Anlaşma İran'ı "fiili" bir nükleer ülke –nükleer silahları bulunmayan bir komşusunun ona denk hale gelebileceğinden ya da herhangi bir nükleer gücün güvenilir şekilde engelleyebileceğinden daha kısa süre içerisinde nükleer güç olabilecek bir ülke– olarak bırakmamalıdır.

İran beyan ettiği Ortadoğu devlet sisteminin altını oyma ve bölgeden Batı nüfuzunu atma hedefine olağanüstü bir maharet ve tutarlılık katmıştır. İster nükleer bir silahı kısa vadede yapıp test etsin, ister "yalnızca" kendi seçtiği zamandan sonra birkaç ay içinde bunu yapma kapasitesini korusun, bölgesel ve küresel düzen açısından bunların anlamı benzer düzeyde olacaktır. İran fiili nükleer silah kapasitesinde kalsa bile, bu kapasiteye bir ülkeye dayatılmış en kapsamlı uluslararası yaptırımlara karşı koyarak erişmiş olacak. İran'ın –Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi– jeostratejik rakiplerinin onun kapasitesine denk hale gelmek için kendi nükleer programlarını geliştirme ya da satın alma arzuları karşı konulmaz hale gelecek. İsrail'in öncelikli ele geçirme amaçlı bir saldırıda bulunması riski önemli düzeyde artacak. İran'a gelince, nükleer silah kapasitesi geliştirmesine yönelik yaptırımlara dayanmış olacağından, prestij, yeni bir yıldırma gücü ve konvansiyonel silahlarla ya da nükleer dışı konvansiyonel olmayan savaş biçimiyle harekete geçme kapasitesi kazanmış olacak.

Nükleer müzakerelerden, Batı'nın tarihsel konumundan vazgeçmesini telafi edecek yeni bir ABD-İran ilişkileri yaklaşımının ortaya çıkacağını savunanlar olmuştur. Buna örnek olarak, 1970'lerdeki görece kısa bir dönemde düşmanlıktan karşılıklı kabule ve hatta işbirliğine dönüşmüş olan Amerika-Çin ilişkileri gösterilmektedir. ABD'nin iyi niyeti ve stratejik işbirliği karşılığında

İran'ın fiili nükleer askeri programının diplomasideki kullanımını kısıtlamaya hazır olabileceği de zaman zaman söylenmektedir.

Bu yerinde bir karşılaştırma değildir. Çin, Sovyetlerle karşılıklı düşmanlığın giderek tırmandığı ve iç çalkantının arttığı bir onyılın ardından, kuzey sınırında kırk iki Sovyet tümeniyle karşı karşıyaydı. Tutunabileceği alternatif bir uluslararası sistem araması için her türlü neden vardı. İran-Batı ilişkilerinde ise böyle bir neden görünmemektedir. Geçtiğimiz onyılda İran en önemli iki hasmının, Afganistan'da Taliban ve Irak'ta Saddam Hüseyin rejimlerinin – ironiktir ki, Amerikan eylemleri sonucunda– ortadan kalkmasına tanık oldu ve Lübnan, Suriye ve Irak'ta nüfuzunu ve askeri etkisini artırdı. İran 2009'daki demokrasi yanlısı ayaklanmanın ardından kendi iç muhalefetini hızla ve görünüşte başarıyla ezerken, bölgesel nüfuz bakımından iki önemli rakibi olan Mısır ve Suudi Arabistan iç zorluklarla meşguldü. İran'ın liderleri önemli bir politika değişimi taahhüdünde bulunmadan bile büyük oranda uluslararası saygınlıkla karşılandı ve yaptırımlar sürerken bile Batılı şirketler yatırım fırsatları için onlara kur yaptı. İroniktir ki, sınırlarında Sünni cihatçılığın yükselişi İran'da pişmanlık yaratabilir. Ama Tahran'ın stratejik ortamın kendi lehine döndüğünü ve devrimci yolunun zafer kazanmakta olduğunu düşünmesi de aynı derecede akla yatkındır. İran'ın hangi seçeneği yeğleyeceğini ise Amerika'nın peşin hükümleri değil, kendi hesapları belirleyecektir.

Bu satırların yazıldığı zamana dek İran'la Batı, müzakere kavramına farklı anlamlar yüklemişlerdir. Amerikalı ve Avrupalı müzakereciler nükleer anlaşma olasılıkları hakkında ihtiyatlı bir iyimserlikle konuşur ve olumlu bir atmosfer yaratma umuduyla halka açık beyanlarında azami itidal sergilerken, Ayetullah Hamaney nükleer görüşmelerini, bir tür savaş ve uzlaşmanın yasak olduğu ebedi bir dini mücadelenin parçası olarak betimliyordu. Mayıs 2014'de, ara anlaşma döneminden geriye altı hafta kalmışken,

İran'ın Ruhani Lideri'nin nükleer görüşmelerini şu şekilde ifade ettiği bildirildi:

> Tartışmaların devam ettiği konusuna yapılan vurgunun nedeni İslami düzenin savaş çığırtkanlığı değildir. Korsanlarla dolu bir bölgenin geçilmesi için kişinin kendini baştan aşağı donatması, kendini koruma güdüsünü taşıması ve koruyabilmesi son derece mantıklıdır.
>
> Bu şartlar altında, savaşı sürdürmekten ve ülkenin tüm iç ve dış meselelerine savaş fikrinin hâkim olmasına izin vermekten başka seçeneğimiz bulunmamaktadır. Taviz vermeyi ve zorbalara teslim olmayı savunanlar ve İslami düzeni savaş çığırtkanlığıyla suçlayanlar aslında vatana ihanet etmektedirler.
>
> Ülkede ekonomi, bilim, kültür, siyaset, yasa yapımı ve dış müzakere alanlarındaki tüm yetkililer savaşta olduklarının ve bu savaşı İslami sistemin yerleşmesi ve ayakta kalması için verdiklerinin bilincinde olmalıdırlar ... Cihat hiç bitmeyecektir, çünkü Şeytan ve şeytan cephesi sonsuza dek var olacaktır.

Uluslar açısından tarih, karakterlerinin insanlara verdiği rolü oynar. İran'ın gururlu ve zengin tarihinde uluslararası düzen konusunda üç farklı yaklaşım kendini gösterir. Humeyni devriminden önceki devlet politikası: sınırların korunmasında tetikte, öteki ulusların egemenliklerine saygılı, ittifaklara katılmaya istekli –uygulamada, ulusal çıkarlarını Vestfalya ilkelerine göre izleyen bir politika. Ayrıca, İran'ı uygar dünyanın merkezi olarak görmüş ve gücünün ulaşabildiği derecede çevresindeki ülkelerin bağımsızlıklarını ortadan kaldırmayı amaçlamış imparatorluk geleneği. Son olarak da, önceki sayfalarda anlatılmış olan cihatcı İran. Kimi üst düzey İranlı yetkililerin tutumlarındaki değişim bu geleneklerden hangisinden esinlenmektedir? Kökten bir değişim varsayımında

bulunuyorsak, bu değişimi ortaya çıkaran ne olmuştur? Çatışma psikolojik midir, yoksa stratejik midir? Tutum değişimiyle mi çözülecektir, yoksa siyaset değişikliğiyle mi? Ve ikincisi olacaksa, hedeflenmesi gereken değişiklik nedir? İki ülkenin dünya görüşleri uzlaştırılabilir mi? Yoksa dünya, cihatçı baskıların, daha önce Osmanlı İmparatorluğu'nda güç dinamiklerindeki ve iç önceliklerdeki değişim sonucunda yok olmasına benzer şekilde silinmesini beklemek zorunda mı kalacaktır? ABD-İran ilişkilerinin geleceği ve belki de dünya barışı bu soruların yanıtlarına bağlıdır.

İlkesel olarak, ABD İran'la Vestfalya müdahalesizlik ilkeleri temelinde bir jeopolitik anlaşmaya varılmasına hazır olmalı ve bununla uyumlu bir bölgesel düzen kavramı geliştirmelidir. Humeyni devrimine dek İran ve ABD, her iki partiden Amerikan başkanlarının tavizsiz ulusal çıkar değerlendirmelerine dayalı olarak, uygulamada müttefik olmuşlardır. Her iki taraf, İran ile Amerika'nın ulusal çıkarlarını paralel saymıştır. Bölgeye bir süper gücün –o dönemde Sovyetler Birliği– egemen olmasına ikisi de karşı çıkmıştır. Bölgeye yönelik politikalarında ikisi de öteki egemen devletlere saygı ilkesine bağlı kalmayı kabul etmiştir. Her ikisi de bölgenin ekonomik gelişimini arzulamıştır. Amerikan bakış açısından, böyle bir ilişkinin yeniden kurulması için her türlü neden bulunmaktadır. İran-Amerika ilişkilerindeki gerilim, Tahran'ın cihatçı ilkeleri ve söylemi benimseyip, Amerikan çıkarlarına ve uluslararası düzen görüşlerine doğrudan saldırıda bulunmasından kaynaklanmıştır.

İran'ın karmaşık miraslarını nasıl sentezleyeceğini büyük oranda iç dinamikleri belirleyecektir; kültürel ve siyasi açıdan böylesine girift bir ülkede bu dinamikler dış gözlemciler açısından öngörülemez olabilir ve dışarıdan gelen tehditlerden de, tatlı sözlerden de doğrudan etkilenmeyebilir. Ama dış dünyaya hangi yüzünü gösterirse göstersin, İran'ın bir seçim yapması gerektiği gerçeği değişmez. Bir ülke mi, yoksa dava mı olduğuna karar vermelidir. ABD

ise işbirlikçi bir yola açık olmalı ve böyle bir yolu teşvik etmelidir. Ancak Batılı müzakerecilerin beceri ve kararlılıkları, bu evrimin gerekli bir unsuru olmakla birlikte, onu garantiye almaya yetmeyecektir. İran'ın Hizbullah gibi grupları desteklemekten vazgeçmesi, yapıcı iki taraflı ilişkiler modelinin yeniden kurulmasında önemli ve gerekli bir adım olacaktır. Burada geçilmesi gerekecek sınav, İran'ın sınırlarındaki kaosu bir tehdit olarak mı, yoksa binyıllık umutlarını gerçekleştirme fırsatı olarak mı sayacağıdır.

ABD'nin katıldığı süreç konusunda stratejik bir bakış açısı geliştirmesi gerekmektedir. Hükümet sözcüleri Amerika'nın Ortadoğu'daki rolünün azalmasını açıklarken, Sünni devletlerin (ve belki İsrail'in) İran'ı dengeledikleri bir vizyon tanımlamışlardır. Böyle bir gruplaşma oluşsa bile ancak aktif bir Amerikan dış siyasetiyle ayakta tutulabilir. Çünkü güç dengesi hiçbir zaman statik değildir; unsurları sürekli akış halindedir. Öngörülebilir gelecekte dengeleyici olarak ABD'ye ihtiyaç duyulacaktır. ABD kendi stratejik hedeflerini izleyerek, İran'ın devrimci İslam yolunu mu, yoksa Vestfalya devletler sisteminde meşru ve önemli bir yere konumlanmış büyük bir ulus yolunu mu izleyeceğinin belirlenmesinde kritik bir unsur olabilir. Ama Amerika bu rolü geri çekilerek değil, yalnızca ve yalnızca müdahil olarak yerine getirebilir .

Vizyon ve Gerçek

Ortadoğu'da barış meselesi son yıllarda, İran'daki nükleer silahlar gibi son derece teknik bir meseleye odaklandı. Bu silahların ortaya çıkmalarının önüne geçme zorunluluğunun etrafından dolanacak kestirme bir yol bulunmuyor. Ama Ortadoğu'da çözümsüz görünen başka krizlerin sebat ve vizyon sayesinde yeni bir boyut kazandığı dönemlerin hatırlanmasında yarar var.

1967'yle 1973 arasında iki Arap-İsrail savaşı, iki Amerikan askeri alarmı, Suriye'nin Ürdün'ü işgali, bir savaş bölgesine geniş kapsamlı bir Amerikan hava köprüsünün kurulması, çok sayıda uçak kaçırma olayı ve çoğu Arap ülkesinin ABD'yle diplomatik ilişkileri kesmesi gibi gelişmeler yaşandı. Ancak bunları (1979'da barış antlaşmasıyla sonuçlanan) üç Mısır-İsrail anlaşması, Suriye'yle 1974'te yapılan (Suriye iç savaşına rağmen kırk yıl boyunca sürmüş) saldırmazlık anlaşması, barış sürecini yeniden başlatan 1991 Madrid Konferansı, 1993'te FKÖ'yle İsrail arasındaki Oslo anlaşması ve 1994'te Ürdün'le İsrail arasında barış antlaşmasıyla sonuçlanan bir barış süreci izledi.

Bu hedeflere üç şartın karşılanması sayesinde ulaşıldı: aktif bir Amerikan siyaseti; şiddet yoluyla evrenselci ilkeleri dayatarak bölgesel bir düzen kurma amaçlı tasarılara engel olunması ve barış vizyonuna sahip liderlerin ortaya çıkması.

Benim deneyimlerimde bu vizyonu sembolize eden iki olay var. Cumhurbaşkanı Sedat 1981'de, Washington'a son ziyareti sırasında, ertesi bahar İsrail'in Sina Yarımadası'nı Mısır'a iade edişi nedeniyle düzenlenecek kutlamalara katılmam için beni Mısır'a davet etti. Sonra bir an duraksayıp, şöyle dedi: "Kutlamaya gelmeyin. İsrail için çok incitici olur bu. Altı ay sonra gelin, birlikte arabayla Sina Dağı'nın tepesine çıkarız; barış gereksinimini simgelemesi için oraya bir cami, bir kilise ve bir sinagog inşa ettirmeyi planlıyorum."

Bir zamanlar İsrail ordusunun genelkurmay başkanı olan İzak Rabin, 1975'te İsrail'le Mısır arasındaki gelmiş geçmiş ilk siyasi anlaşmanın yapıldığı sırada ve ardından da, eski Savunma, yeni Dışişleri Bakanı Şimon Peres'le birlikte 1994'te Ürdün'le barış görüşmelerini müzakere ederken, Başbakanlık koltuğunda oturuyordu. Temmuz 1994'te, İsrail-Ürdün barış anlaşması üzerine, ABD Kongresi'nin ortak oturumunda Ürdün Kralı Hüseyin ile birlikte bir konuşma yaptı:

> Bugün, ölülerin ve yaralıların, kanın ve acının olmadığı bir savaşa başlıyoruz. Verilmesi bir zevk olan yegâne savaş bu: barış savaşı ...
>
> Kutsal Kitap'ta çeşitli deyimleriyle barıştan iki yüz otuz yedi kez bahsedilir. Değerlerimizi ve gücümüzü aldığımız Kutsal Kitap'ta, Yeremya Kitabı'nda, Rahel için bir ağıt vardır. Şöyle denir:
>
> > "Sesini ağlamaktan ve gözlerini yaşlardan sakın: çünkü onların işleri ödüllendirilecektir, der Tanrı."
>
> Yitirmiş olduklarımız için ağlamaktan sakınmayacağım. Ama Washington'daki bu yaz gününde, yurdumuzdan çok uzaklarda, işlerimizin Peygamber'in bildirdiği gibi ödüllendirileceğini seziyoruz.

Sedat da Rabin de öldürüldüler. Ama başarıları ve verdikleri ilham yok edilemez.

Şiddet içeren göz yıldırma doktrinleri dünya düzeni umutlarına bir kez daha meydan okumaktadır. Ama bunların önleri kesildiğinde burada aktarılan dönüm noktalarına benzer, vizyonun gerçeğe dönüştüğü bir an gelebilir.

5. BÖLÜM

Asya'nın Çeşitliliği

Asya ve Avrupa: Farklı Güç Dengesi Kavramları

"Asya" terimi, benzeşmezliklerle dolu bir bölgeye yanıltıcı bir bütünlük atfeder. Modern Batılı güçler bölgeye gelene dek hiçbir Asya dilinde "Asya" anlamında bir sözcük yoktu; günümüzde Asya'nın yaklaşık elli egemen devletini oluşturan halkların hiçbiri, ötekilerle dayanışmasını gerektiren tek bir "kıta"da ya da bölgede yaşadığını düşünmüyordu. "Doğu", hiçbir zaman "Batı" ile kesin bir paralellik sergilememiştir. Ortak bir dini, hatta Batı'daki Hristiyanlık gibi kollara ayrılmış bir ortak dini bile hiç olmamıştır. Budizm, Hinduizm, İslam ve Hristiyanlık Asya'nın farklı bölgelerinde güçlüdür. Roma'yla kıyaslanabilir ortak bir imparatorluk anısı yoktur. Kuzeydoğu, Doğu, Güneydoğu, Güney ve Orta Asya'da başlıca etnik, dilsel, dini, toplumsal ve kültürel farklılıklar modern tarihin savaşları sonucunda ve genellikle acı verici bir biçimde derinleşmiştir.

Asya'nın siyasi ve ekonomik haritası, bölgenin karmaşık dokusunu gözler önüne serer. Asya, Japonya, Kore Cumhuriyeti ve

Singapur gibi, ekonomileri ve yaşam standartları Avrupa ülkelerine rakip olacak, endüstriyel ve teknolojik açıdan ileri ülkeleri; Çin, Hindistan ve Rusya gibi kıtasal boyutta üç ülkeyi; Japonya'ya ek olarak binlerce adadan oluşan ve önemli deniz yolları üzerine oturmuş iki büyük takımadayı, yani Filipinler ve Endonezya'yı; Tayland, Vietnam ve Myanmar'da, nüfusları Fransa ya da İtalya'ya yaklaşan üç kadim ulusu; nüfusları büyük oranda Avrupa kökenli olan, uçsuz bucaksız Avustralya ve pastoral Yeni Zelanda'yı ve nükleer silah programı hariç sanayi ve teknolojiden yoksun, Stalinci bir aile diktatörlüğü olan Kuzey Kore'yi kapsar. Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Malezya ve Endonezya gibi Orta Asya ülkelerinin çoğunluğuna Müslüman nüfus hâkimdir; Hindistan, Çin, Myanmar, Tayland ve Filipinler'deyse önemli boyutta Müslüman azınlıklar vardır.

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında küresel düzen, ağırlıklı olarak Avrupalıydı ve kabaca önemli Avrupa ülkeleri arasındaki güç dengesini korumak üzere tasarlanmıştı. Avrupa devletleri kendi kıtalarının dışında sömürgeler kurdular ve eylemlerine gerekçe olarak sözde uygarlaştırma misyonlarını gösterdiler. Asya ülkelerinin zenginlik, güç ve güven açısından yükselişte oldukları yirmi birinci yüzyılın bakış açısından, sömürgeciliğin bu kadar güç kazanmış ya da kurumlarının uluslararası yaşamın normal mekanizmaları sayılmış olması akıl almayacak bir durum gibi görünebilir. Yalnızca maddi unsurlarla açıklanamaz bu durum; bir görev duygusunun ve soyut bir psikolojik momentumun da rolü olmuştur.

Sömürgeci güçlerin yirminci yüzyılın şafağında yayımlanmış broşür ve risaleleri, dünya düzenini kendi şiarlarına göre biçimlendirmeye hakları olduğu derecesine varan olağanüstü bir küstahlığı gözler önüne serer. Çin ya da Hindistan hakkındaki anlatılarda lütufkâr bir tutumla, geleneksel kültürleri eğitip daha yüksek uy-

garlık düzeylerine ulaştırma yönünde bir Avrupa misyonu tanımlanmıştır. Görece az sayıda personelle çalışan Avrupalı idareciler, bunun anormal, istenmedik ve gayri meşru bir gelişme olabileceğine hiç aldırmadan, kadim ulusların sınırlarını yeniden çizmişlerdir.

On beşinci yüzyılda, günümüzdeki nitelemeyle modern çağın şafağında özgüvenli, kavgacı, topraksal olarak bölünmüş bir Batı, dünyayı keşfetmeye ve rastladığı toprakları geliştirmeye, kullanmaya ve "uygarlaştırmaya" yelken açtı. Ve bu yolculukta, insan başarılarının zirvesi saydığı Batı tarihsel deneyiminin şekillendirdiği din, bilim, ticaret, yönetim ve diplomasi görüşlerini karşılaştığı halklara dayattı.

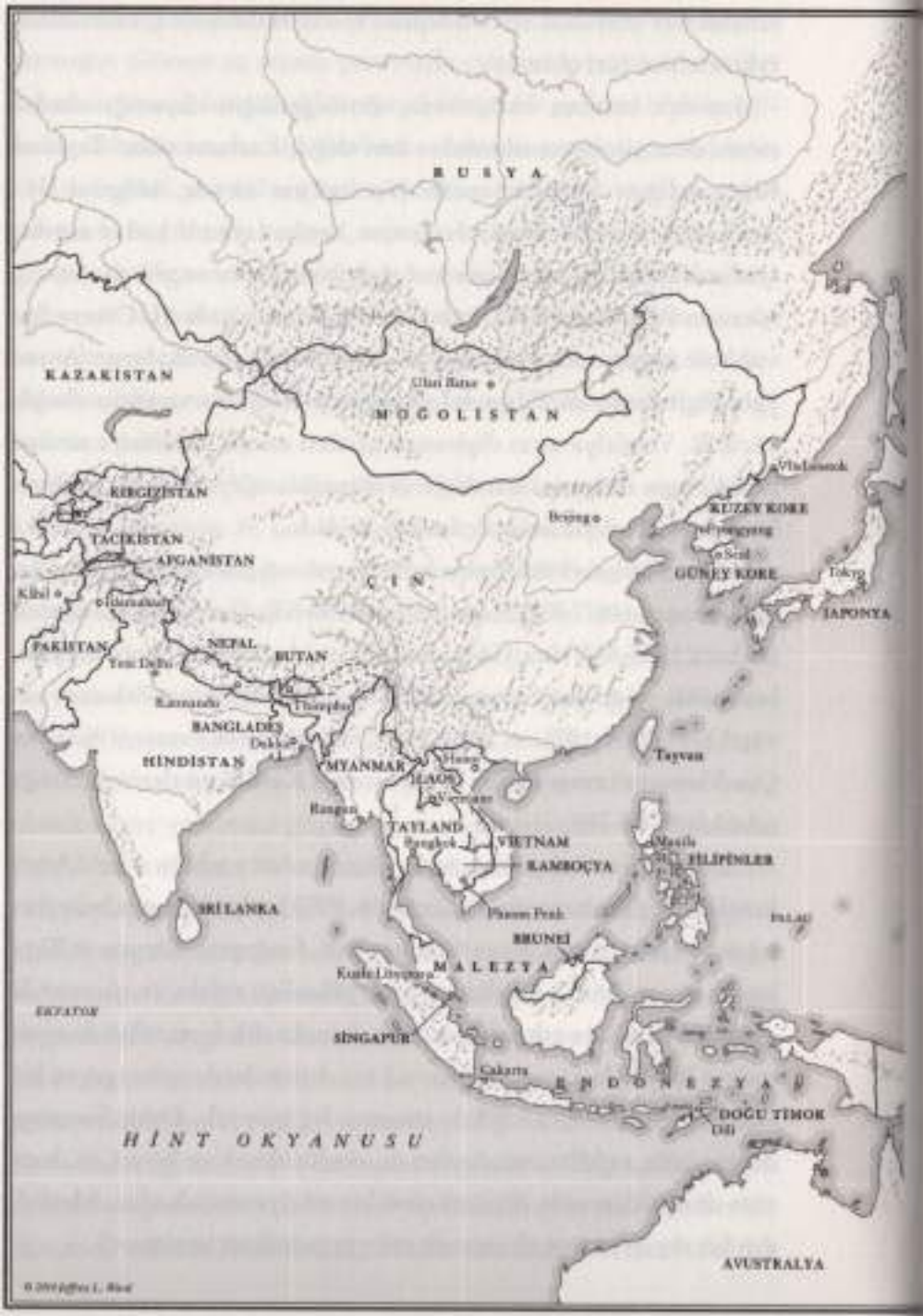
Batı, sömürgeciliğin bilindik özellikleriyle yayıldı: açgözlülük, kültürel şovenizm ve şan hırsı. Ancak Batı'nın daha olumlu unsurlarının, kuşkuculuğu teşvik eden entelektüel bir tür yöntemle küresel eğitim ve nihayetinde demokrasiyi de içeren politik ve diplomatik uygulamalar yürütmeye çalıştığı da bir gerçektir. Bu durum, sömürgeleştirilmiş halkların uzun boyun eğme dönemlerinin ardından nihayet kendi kaderlerini kendilerinin tayin hakkını talep etmelerini ve kazanmalarını sağlamıştır. Britanya başta olmak üzere yayılmacı güçler en acımasız talanları sırasında bile, fethedilen halkların bir noktada ortak küresel sistemin meyvelerini paylaşmaya başlayacakları vizyonunu öne sürdüler. Aşağılık kölelik uygulamasından nihayet vazgeçen Batı, köle sahibi başka hiçbir uygarlıkta görülmemiş bir şeye yol açtı: insanlığa ve bireyin doğasındaki saygınlık inancına dayanan, küresel çaplı köleliğin kaldırılması hareketi. Britanya bu rezil ticarete eskisi gibi kucak açmayı reddederek, yeni bir insan saygınlığı normunun dayatılmasında önderliği üstlendi ve imparatorluğunda köleliği kaldırıp, açık denizlerde gemilerle köle ticareti yapılmasını men etti. Otoriter bir davranış, teknolojik üstünlük, idealist insancıllık ve devrimci bir

entelektüel mayanın eşsiz bileşimi, modern dünyayı şekillendiren faktörlerden biri oldu.

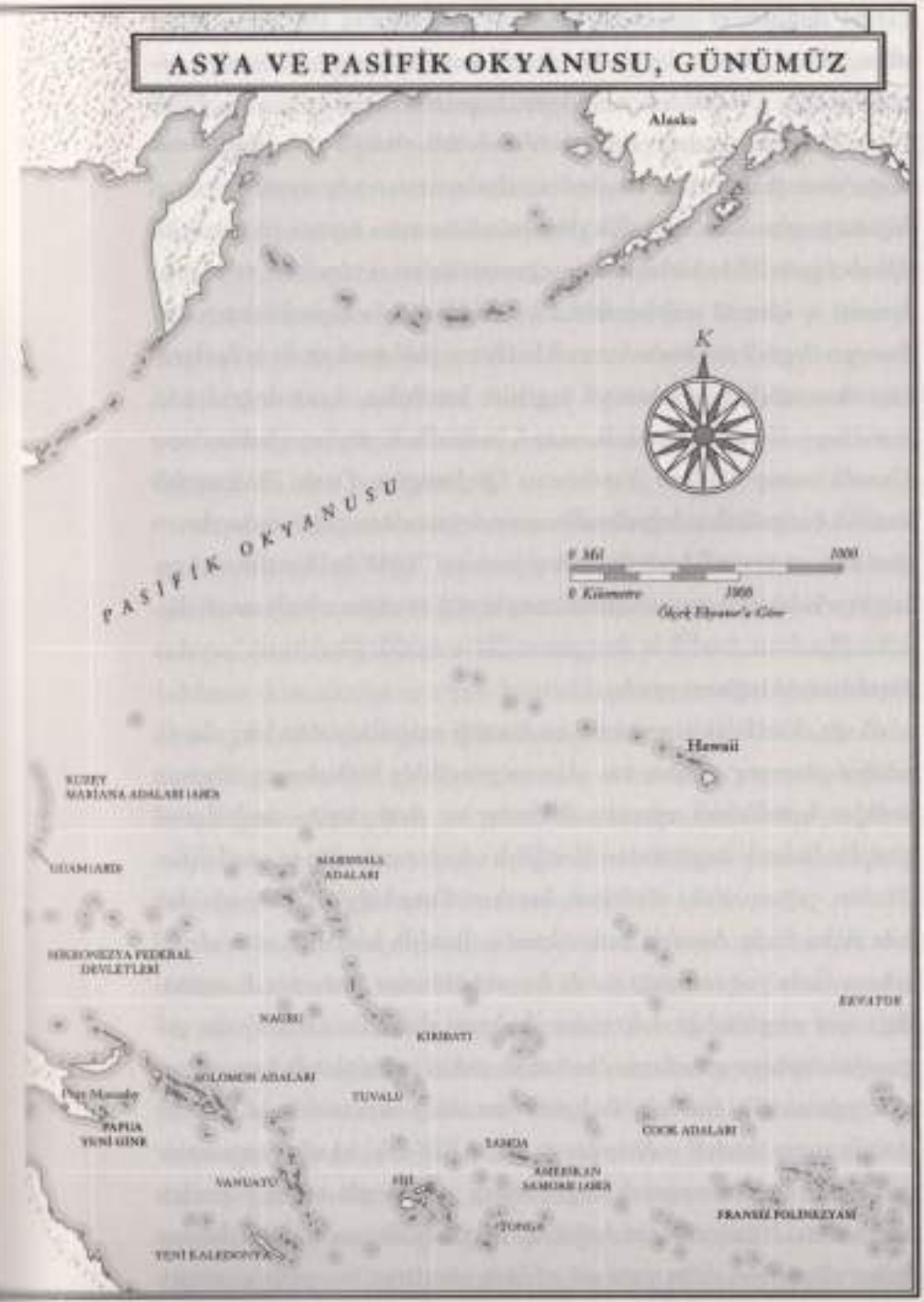
Japonya istisnası hariç Asya, sömürgeciliğin dayattığı uluslararası düzenin oyuncularından biri değil, kurbanı oldu. Tayland bağımsızlığını korudu, ancak Japonya'nın aksine, bölgesel düzen sistemi açısından güç dengesine katılamayacak kadar zayıftı. Çin'in büyüklüğü tümden sömürgeleştirilmesini engelledi, ama iç işlerinin kilit yönleri üzerindeki kontrolünü yitirdi. II. Dünya Savaşı'nın sonuna dek Asya'nın büyük bölümü politikalarını Avrupalı güçlerin ya da Filipinler örneğinde ABD'nin uzantısı olarak yürüttü. Vestfalya tarzı diplomasi şartları ancak, iki dünya savaşının Avrupa düzenini harabeye çevirmesini izleyen sömürgelikten kurtulma süreciyle ortaya çıkmaya başladı.

Mevcut bölgesel düzenden kurtuluş süreci şiddetli ve kanlı oldu: Çin iç savaşı (1927-49), Kore Savaşı (1950-53), Çin-Sovyet çatışması (kabaca 1955-80), tüm Güneydoğu Asya'da devrimci gerilla ayaklanmaları, Vietnam Savaşı (1961-75), dört Hindistan-Pakistan savaşı (1947-1965-1971 ve 1999), bir Çin-Hindistan savaşı (1962), bir Çin-Vietnam savaşı (1979) ve soykırımcı Kızıl Kmerlerin yarattığı tahribat (1975-79).

Savaş ve devrim çalkantısıyla geçen onlarca yıldan sonra Asya, kendini çarpıcı derecede dönüştürdü. 1970'lerden itibaren belirginleşen ve Hong Kong, Kore Cumhuriyeti, Singapur, Tayvan ve Tayland'ı içeren "Asya Kaplanları"nın yükselişi, refahı ve ekonomik dinamizmi ortaya çıkardı. Japonya demokratik kurumları benimsedi ve Batılı uluslara rakip, hatta kimi durumlarda onları geçen bir ekonomi kurdu. Çin 1979'da rotasını değiştirerek, Deng Şiaoping döneminde, ardılları tarafından da sürdürülecek ve hem Çin, hem tüm dünya üzerinde dönüştürücü bir etki yaratacak olan, ideoloji dışı bir dış siyaset ve ekonomik reform politikası benimsedi.

ASYA VE PASİFİK OKYANUSU, GÜNÜMÜZ

Bu değişimler yaşanırken, Asya'da Vestfalya ilkelerini temel alan, ulusal çıkara dayalı bir dış siyaset hâkimiyet kazanmış görünüyordu. Devletlerin neredeyse hepsinin meşruiyetlerine yönelik militanca meydan okumaların tehdidi altında oldukları Ortadoğu'nun aksine Asya'da devlet, uluslararası ve iç siyasetin temel birimi sayılır. Sömürgecilik döneminden sonra ortaya çıkan çeşitli ülkeler genellikle birbirlerinin egemenliklerini tanıdılar ve birbirlerinin iç işlerine müdahalesizlik taahhüdünde bulundular; uluslararası örgütlerin normlarını izlediler ve bölgesel ya da bölgelerarası ekonomik ve toplumsal örgütler kurdular. Aynı doğrultuda, üst düzey bir askeri yetkili, yani Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun Genelkurmay Başkan Yardımcısı Qi Jianguo, Ocak 2013 tarihli önemli bir politika değerlendirmesinde, modern çağın başarılması gereken en önemli hedeflerinden birinin, "1648'de 'Vestfalya Antlaşması'nda sağlamca oluşturulmuş temel modern uluslararası ilişkiler ilkesinin, özellikle de egemenlik ve eşitlik ilkelerinin" ayakta tutulması olduğunu yazdı.

Asya, Vestfalya sisteminin en önemli miraslarından biri olarak ortaya çıkmıştır: tarihte var olan ve genellikle birbirlerine düşman halklar kendilerini egemen devletler ve devletlerini de bölgesel gruplar halinde örgütlerler. Vestfalya uluslararası düzen modelinin ilkeleri çağımızdaki ifadesini, bırakın Ortadoğu'yu, Avrupa'dan bile daha fazla Asya'da bulmaktadır. Batı'da birçoklarının ulusal çıkara fazla yoğunlaştığı ya da insan haklarını yeterince korumadığı için sorguladığı doktrinler de buna dahildir. Örneklerin çoğunda sömürge yönetiminden ancak yakın zamanlarda koparılmış olan egemenlik, mutlak bir karaktere sahip sayılmaktadır. Devlet politikasının hedefi –Avrupa ya da ABD'deki moda kavramlar gibi– ulusal çıkarı aşmak değil, enerji ve inançla onun peşinden koşmaktır. Yönetimlerin hepsi iç uygulamalarına yabancılardan gelen eleştirileri daha yeni alt edilmiş sömürge vesayetinin semp-

tomu sayıp, göz ardı ederler. Bu nedenle komşu devletlerin yurtiçi eylemleri –örneğin Myanmar'da olduğu gibi– aşırı bulunduğunda bile bu, bırakın zor kullanımına dayalı müdahaleyi ve açıkça baskı kurmayı, nazik diplomatik aracılık için bir fırsat kabul edilir.

Aynı zamanda, içsel bir tehdit unsuru her zaman mevcuttur. Merkezi ulusal çıkarlar adına askeri güç kullanımı seçeneğini Çin açıkça, öteki başlıca oyuncuların hepsiyse üstü örtülü olarak onaylar. Askeri bütçeler yükselmektedir. Güney Çin Denizi ve Kuzeydoğu Asya sularında yaşananlara benzer ulusal rekabetler genellikle, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa diplomasisinin yöntemleriyle yürütülmüştür; güç kullanımı dışlanmamış, ancak yıllar geçtikçe, ihtiyatla da olsa, kısıtlanmıştır.

Asya'nın tarihsel uluslararası sistemlerinin düzenleyici ilkesi egemenlik eşitliği değil, hiyerarşiydi. Güç, bir harita üzerinde belli sınırların çizilmesiyle değil, bir hükümdara ve onun derebeyliğini tanıyan yapılara gösterilen hürmetle ortaya konurdu. İmparatorlukların ticaretlerini ve siyasi buyruklarını yaymaları, daha küçük siyasi güçlerin işbirliğine girmelerine neden oldu. İki ya da daha fazla imparatorluk gücünün kesişim noktasında yaşayan halklar için bağımsızlığa giden yol genellikle, birden fazla bölgeye görünüşte boyun eğmekten geçerdi (günümüzde kimi çevrelerde hâlâ hatırlanan ve uygulanan bir sanattır bu).

Asya'nın tarihsel diplomasi sistemlerinde monarşi, ister Çin modeline dayalı olsun ister Hindu, bir ilahilik ifadesi ya da en azından bir tür pederşahi otorite sayılırdı; aşağı derecedekilerin üstün ülkelere somut bağlılık ifadelerinde bulunmaları gerektiği düşünülürdü. Bu da kuramsal olarak, bölgesel güç ilişkilerinin doğasında muğlaklığa hiç yer bırakmaz, bir dizi katı hizalanma yaratırdı. Ancak pratikte bu ilkeler olağanüstü bir yaratıcılık ve esneklikle uygulanırdı. Kuzeydoğu Asya'daki Ryukyu Krallığı bir süre hem Japonya'ya hem Çin'e haraç ödedi. Burma'nın kuzey tepelerindeki

kabileler aynı anda hem Burma kraliyet sarayına hem Çin İmparatoru'na sadakatlerini bildirerek (ve genellikle ikisinin de buyruklarını izlemeye kendilerini zorlamayarak), bir tür fiili özerkliği güvenceye aldılar. Nepal, Çin'i ve Hindistan'ı yöneten hanedanlar arasındaki diplomatik duruşunu maharetle dengeledi. Çin'de haraç olarak yorumlanan, ama Nepal'de eşit değiş tokuş kanıtı olarak kaydedilen mektuplar ve armağanlar sundu; ardından, Nepal'in Hindistan nezdindeki bağımsızlığının garantisi olarak, Çin'le özel bir bağı öne sürdü. On dokuzuncu yüzyılda yayılmakta olan Batı imparatorluklarının stratejik bir hedef olarak göz diktikleri Tayland, yabancı güçlerin hepsiyle sıcak ilişkiler sürdürme konusunda daha da incelikli bir strateji izleyerek, sömürgeleştirilmekten tümden kaçınabildi. Birbirine rakip çok sayıda Batı devletinden yabancı danışmanları sarayına buyur ederken bir yandan da Çin'e haraç yolladı ve kraliyet sarayında Hint kökenli Hindu rahipler bulundurdu. (Tay Kralı'nın da ilahi bir figür sayıldığı düşünüldüğünde, bu dengeleyici stratejinin gerektirdiği entelektüel esneklik ve duygusal tahammül daha da olağanüstüdür.) Herhangi bir bölgesel düzen kavramının diplomasiden talep edilen esnekliği büyük ölçüde engelleyeceği düşünülürdü.

Bu incelikli ve birbirlerinden farklı miraslar zemini karşısında, Asya haritası üzerindeki Vestfalya egemen devletler ağı, bölgesel gerçeklerin aşırı basitleştirilmiş bir tablosu olacaktır. Liderlerin görevlerinde hedefledikleri emellerin çeşitliliğini de, hiyerarşi ve diplomasiye gösterilen özenin Asya diplomasisinin karakteristik özelliği olan maharetli manevralarla nasıl birleştirildiğini de yansıtamayacaktır. Asya'da uluslararası yaşamın temel çerçevesi budur. Ama burada devlet yönetimi, belki de başka her bölgeden daha fazla çeşitlilik ve yakınlık içeren kültürel miraslardan etkilenmiştir. Asya'nın iki önemli ülkesinin, Japonya ve Hindistan'ın deneyimleri buna vurgu yapmaktadır.

Japonya

Asya'nın tarihsel siyasi ve kültürel yapıları arasında Japonya, Batı'nın dünya çapındaki istilasına en önce ve açık ara en kararlı biçimde tepki vermiş olanıdır. En yakın geçiş noktasında Asya anakarasından yaklaşık yüz mil uzaklıktaki bir takımada üzerinde kurulu olan Japonya, uzun bir süre boyunca geleneklerini ve kendine özgü kültürünü yalıtılmış bir halde geliştirdi. Etnik ve dilsel açıdan neredeyse homojen olan ve Japon halkının ilahi atalarını vurgulayan resmi bir ideolojiye sahip bulunan Japonya, eşsiz kimliğine ilişkin inancını neredeyse dini bir adanmışlığa dönüştürdü. Bu eşsizlik bilinci, ülkeye politikalarını kendi ulusal stratejik gereklilik tasavvuruna göre uyarlamasında büyük bir esneklik kazandırdı. 1868'den sonraki bir yüzyıldan az bir zaman içerisinde Japonya tam bir yalıtılmışlıktan, Batı'daki görünüşte en modern devletlerden geniş çaplı uyarlamalara (ordu için Almanya'dan, parlamenter kurumlar ve donanma için Britanya'dan); gözüpek imparatorluk kurma girişimlerinden pasifizme ve bu noktadan, yeni bir tarz önemli bir güç duruşuna; feodalizmden, Batı otoriter rejimlerinin çeşitlemelerine ve buradan da demokrasiyi benimsemeye yöneldi ve dünya düzenlerinin (önce Batı, ardından Asya, şimdi evrensel) içine girip, çıktı. Bütün bu dönemler boyunca, başka toplumların tekniklerine ve kurumlarına adapte olma çabalarının ulusal misyonlarını sulandıramayacağına olan inancını korudu; ve başarıyla gerçekleştirdiği adaptasyonlar, bu misyonu geliştirmesini sağladı.

Japonya yüzyıllarca Çin dünyasının saçaklarında yer aldı, Çin'in dininden ve kültüründen büyük aktarımlarda bulundu. Ama Çin kültür dünyasındaki çoğu toplumun aksine, aktardıklarını Japon modellerine dönüştürdü ve bunları Çin'e karşı hiyerarşik bir yükümlülükle asla birleştirmedi. Japonya'nın gösterdiği direnç zaman zaman Çin sarayı için kaygı konusu oldu. Öteki Asya halkları haraç sisteminin –Çin protokolünün üzerinden evreni düzenlediği,

Çin İmparatoru'na sembolik biat– önermelerini ve protokolünü kabul etmiş, Çin pazarlarına erişebilmek için, ticaretlerini "haraç" olarak etiketlendirmişlerdi. Uluslararası düzeni, babanın Çin olduğu ailevi bir hiyerarşi olarak gören Konfüçyüsçü kavrama (en azından Çin sarayıyla değiş tokuşlarında) saygı göstermişlerdi. Japonya Çin'e coğrafi olarak bu dağarcığı gayet iyi anlayabilecek kadar yakındı ve genel olarak, Çin dünya düzeninin bölgesel bir gerçeklik olduğunu zımnen kabul ediyordu. Ticaret ya da kültürel değiş tokuş peşindeki Japon elçileri, Çin normlarını (görgü kurallarını) Çinli yetkililerin Japonya'nın ortak bir hiyerarşiye üyelik arzusunun kanıtı olarak yorumlayacakları derecede yakından izlediler. Gelgelelim, titiz protokol kararlarında ima edilen statü ayrışmalarına –örneğin bir hükümdardan bahsederken kullanılan sözcük, resmi bir mektubun teslim edilme biçimi ya da resmi bir belgedeki tarih stili– büyük dikkat gösterilen bir bölgede Japonya, Çin merkezli haraç sisteminde resmi bir rol benimsemeyi sürekli olarak reddetti. Hiyerarşik Çin dünya düzeninin etrafında gezindi, dönem dönem kendi eşitliği ve bazı noktalarda üstünlüğü konusunda ısrarcı oldu.

Japon toplumunun ve dünya düzeni görüşünün doruğunda, Çin İmparatoru gibi Göklerin Oğlu ve insanla ilahi güç arasında bir aracı olarak tasavvur edilen Japon İmparatoru yer alırdı. Çin sarayına gönderilen diplomatik yazışmalarda ısrarla yer verilen bu unvan, Çin İmparatoru'nu insan hiyerarşisinin yegâne doruğu olarak konumlandıran Çin dünya düzeni kozmolojisine doğrudan bir meydan okumaydı. Japonya'nın geleneksel siyaset felsefesi, (Avrupa'da herhangi bir Kutsal Roma İmparatoru'nun iddia edeceğinin üstünde ve ötesinde bir anlam taşıyan) bu statüye ek olarak, Japon imparatorlarının ilk İmparator'u doğurmuş ve ardıllarına sonsuza dek hükmetme hakkını bahşetmiş olan Güneş Tanrıçası'nın soyundan gelen ilahlar olduğu yönünde bir ayrım da getirmekteydi. On

dördüncü yüzyılın "İlahi Hükümdarların Meşru Ardıllık Kayıtları"na göre, Japonya ilahi ülkedir. Temellerini göklerdeki ata atmış ve Güneş Tanrıçası, soyundan gelenlerin sonsuza dek buraya hükmetmesini miras bırakmıştır. Bu bir tek bizim ülkemiz için geçerlidir ve yabancı ülkelerde buna benzer hiçbir şey yoktur. İlahi ülke denmesinin nedeni de budur.

Yalıtılmış konumu Japonya'ya uluslararası meselelere katılıp katılmama konusunda büyük bir serbestlik sağladı. Yüzyıllarca Asya meselelerinin dış sınırlarında yer aldı, askeri geleneklerini iç çekişmelerde geliştirdi ve yabancı ticaret ve kültürüne kendi takdirine göre izin verdi. On altıncı yüzyılın sonundaysa, komşularının ilk başta akıl almaz sayıp göz ardı edecekleri derecede beklenmedik bir şekilde ve büyük bir coşkuyla, rolünü yeniden biçimlendirmeye girişti. Bunun sonucu, Asya'nın bölgesel mirası hâlâ canlılıkla hatırlanıp tartışılan ve ders alınmış olsaydı yirminci yüzyılda Amerika'nın Kore savaşındaki tutumunu değiştirebilecek olan– önemli askeri çatışmalarından biri oldu.

1590'da Toyotomi Hideyoşi adında bir savaşçı rakiplerini alt edip Japonya'yı birleştirdikten ve bir yüzyıldan fazla sürmüş bir iç çatışmayı sona erdirdikten sonra daha da büyük bir vizyon ilan etti: dünyanın en büyük ordusunu yaratacak, Kore Yarımadası'ndan geçirerek, Çin'i fethedecek ve tüm dünyayı boyunduruğu altına alacaktı. Kore Kralı'na bir mektup göndererek, Büyük Ming'in ülkesine doğru ilerleme ve oradaki halkı kendi âdet ve davranışlarını benimsemeye zorlama gibi bir niyeti olduğunu bildirdi ve kendisine destek vermesini istedi. Kral'ın ("Orta Krallık'la bizim krallığımız arasındaki ayrılmaz ilişki"den ve "bir başka devleti istila etmek kültürlü ve entelektüel kişilerin utanmaları gereken bir eylemdir" diyen Konfüçyüs ilkesinden bahsederek) karşı gelip, bu girişim konusunda onu uyarması üzerine Hideyoşi 160.000 adam ve yaklaşık yedi yüz gemiyle istilayı başlattı. Bu devasa güç, ilk baş-

ta karşılaştığı müdafaayı ezdi ve yarımadada hızla yukarıya doğru ilerledi. Ancak Kore'den Amiral Yi Sun-sin'in donanmasının kararlı bir şekilde direnerek Hideyoşi'nin ikmal hatlarını bozması ve istilacı orduların yönünü kıyıdaki çatışmalara saptırmasıyla, ilerleme yavaşladı. Japon güçleri yarımadanın dar kuzey boğazı yakınlarındaki (günümüzde Kuzey Kore'nin başkenti olan) Pyongyang'a ulaştığında, kendisine haraç ödeyen devletin ezilip geçilmesini istemeyen Çin tüm gücüyle müdahale etti. 40.000'le 100.000 arası askeri içerdiği tahmin edilen Çin sefer ordusu Yalu Nehri'ni geçti ve Japon güçlerini Seul'a dek geri sürdü. Beş yıllık sonuçsuz müzakerelerden ve yıkıcı çarpışmalardan sonra Hideyoşi öldü, istila gücü geri çekildi ve eski statüko yeniden kuruldu. Tarihin tekerrürden ibaret olmadığını savunanlar, Çin'in Hideyoşi'nin girişimine direnişiyle, neredeyse dört yüz yıl sonra Amerika'nın Kore Savaşı'nda karşılaştığı direnç arasındaki benzerliği iyi düşünmelidirler.

Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Japonya yön değiştirdi ve giderek artan bir yalıtılmışlığa sürüklendi. İki yüzyılı aşkın bir zaman boyunca süren "kapalı ülke" politikasıyla, herhangi bir dünya düzenine katılımdan uzak durdu. Kesin diplomatik eşitlik şartına dayalı kapsamlı devletlerarası ilişki bir tek Kore'yle kuruldu. Çinli tacirlerin belli yerlerde faaliyette bulunmalarına izin veriliyordu, ama her iki tarafın izzeti nefisini tatmin edecek bir protokol oluşturulamadığından, Çin'le Japonya arasında resmi bir ilişki yoktu. Avrupa ülkeleriyle dış ticaret ise birkaç kıyı kentiyle sınırlıydı; 1673'e gelindiğinde Hollandalılar hariç hepsi sürülecek ve onlar da Nagazaki limanı açıklarındaki tek bir yapay adayla sınırlandırılacaklardı. 1825'e gelindiğinde denizci Batılı güçlere yönelik kuşku öylesine güçlenmişti ki, Japonya'nın askeri otoriteleri "yabancıları bedeli her ne olursa olsun sürme tebliği"ni yayınladılar ve Japon kıyılarına yaklaşacak her yabancı geminin kayıtsız şartsız, gerekirse zor kullanılarak uzaklaştırılacağını ilan ettiler.

Ancak bütün bunlar, Japonya'nın –iki yüzyıl boyunca büyük oranda Batılı kalmış küresel düzene sonunda demir atacağı ve Vestfalya ilkeleri dahilinde modern büyük bir güç olacağı konusundaki bir başka çarpıcı değişimin giriş faslıydı. Belirleyici katalizör, Japonya'nın 1853'te, Tokyo Körfezi'ne girerek tecrit fermanlarını kasıtlı olarak delme amacıyla Norfolk, Virginia'dan gönderilmiş dört Amerikan donanma gemisiyle karşı karşıya gelmesi oldu. Komutanları Komodor Matthex Perry, Başkan Millard Fillmore'dan Japonya İmparatoru'na, Japon başkentindeki imparatorluk temsilcilerine bizzat teslim etmekte ısrar ettiği bir mektup getirmişti (iki yüzyıllık Japon hukukunun ve diplomatik protokolünün ihlaliydi bu). Başkan mektubunda ("Önemli ve Yakın Dostum!" diye hitap ettiği) İmparator'a, "majesteleri imparatorun kadim yasaları iki ülke arasında serbest ticarete izin verecek şekilde değiştirmesi"nin Amerikan halkı tarafından "her ikisi için de son derecede yararlı" sayılacağı bilgisini veriyordu, ama dış ticarete en az Çin kadar küçümsemeyle bakan Japonya'nın bu mektubu güven verici bulacağı düşünülemezdi. Fillmore bu fiili ültimatomu, o zamana dek değişmez sayılan mevcut tecrit yasalarının deneme amacıyla gevşetilebileceği yönünde, klasik Amerikan pragmatizmini sergileyen bir teklifin ardına gizlemişti:

> Majesteleri imparator dış ticareti yasaklayan kadim yasaların tümden feshedilmesinin emniyetli olacağı konusunda tatmin olmaz ise, yasalar deneme amaçlı olarak beş ya da on yıllığına askıya alınabilir. Eğer, umulduğu kadar yararlı olduğu görülmez ise, eski yasalara dönülebilir. ABD sıklıkla yabancı devletlerle antlaşmalarını birkaç yılla sınırlandırır ve ardından diledikleri gibi bunları yeniler, ya da yenilemez.

Mektubu alan Japonlar, bunun kendi siyasi ve uluslararası düzen kavramlarına bir meydan okuma olduğunu anladılar. Yine de, yüzyıllar boyunca kendi özünü korurken insan çabalarının faniliğini deneyimlemiş ve incelemiş bir kültürün vakur itidaliyle tepki verdiler. Perry'nin çok daha üstün ateş gücünü (Japon top ve ateşli silahları iki yüzyılda neredeyse hiç ilerlememişken, Perry'nin gemileri, Japon kıyıları boyunca gösterdiği gibi patlayıcı gülleler atabilen en yeni donanma toplarıyla donanmıştı) inceleyen Japon liderler, "kara gemiler"e doğrudan direnmenin beyhude olacağı sonucuna vardılar. Toplumlarının şoku özümsemelerini sağlayacak bütünlüğüne ve bu bütünlük sayesinde bağımsızlıklarını koruyacaklarına güvendiler. Amerika'nın arzuladığı değişimlerin "İmparator atalarımızın yasalarıyla kesinlikle yasaklanmış" olmasına karşın, "bizim kadim yasalara bağlı kalmayı sürdürmemiz çağın ruhunun yanlış anlaşılması gibi görünmektedir" açıklamasında bulundukları, son derece incelikli bir yanıt hazırladılar. Japon temsilciler, "şu anda buyurucu bir gereklilik altındayız," kabulünde bulunarak, Amerikan gemilerini barındırabilecek yeni bir limanın inşası dahil, Perry'e Amerikan taleplerinin neredeyse hepsini karşılamaya hazır olduklarının güvencesini verdiler.

Japonya, Batı'dan gelen bu meydan okumadan, Çin'in 1793'te ilk Britanya elçisiyle karşılaştığında çıkardığı (bir sonraki bölümde tartışılacak) sonucun tam tersi bir sonuç çıkardı. Nüfusuyla toprak büyüklüğünün ve gelişmiş kültürünün sonunda baskın geleceğine inanan Çin, kendine özgü erdemlerini geliştirirken dışarıdan gelen müdahaleciyi mesafeli bir kayıtsızlıkla göz ardı etme yönündeki geleneksel tutumunu sürdürmüştü. Japonya ise ayrıntıya titizlikle dikkat ederek ve maddi ve psikolojik güçleri incelikle analiz ederek, Batı'nın egemenlik, serbest ticaret, uluslararası hukuk, teknoloji ve askeri güç kavramlarına dayalı uluslararası düzene girme yolunda –yabancı egemenliğini kovma amacıyla bile olsa– bir adım

attı. 1868'de "İmparator'a hürmet etme, barbarları sürme" vaadiyle iktidara gelen yeni bir hizip, bunu barbarların kavram ve teknolojilerinde ustalaşıp, Vestfalya dünya düzenine eşit bir üye olarak katılarak yapacaklarını ilan etti. Yeni Meiji İmparatoru'nun tahta çıkış törenine, soyluların imzaladığı, tüm toplumsal sınıfların katılmaya teşvik edileceği hükümler içeren kapsamlı bir reform programı vaat eden Ant Fermanı damga vuracaktı. Ferman'da tüm eyaletlerde istişare meclisleri oluşturulması, hukuka uygunluk güvencesi ve halkın arzularını yerine getirme taahhüdü yer alıyordu. Ve bu, Japon toplumunun en önemli güçlü yönlerinden biri ve belki de en ayıredici özelliği olan ulusal konsensüse dayanıyordu:

1. Bu antla, amacımızı geniş bazda bir ulusal zenginlik oluşturulması ve anayasa ve yasaların şekillendirilmesi olarak belirliyoruz.
2. Yaygın olarak İstişare meclisleri kurulacak ve tüm meseleler açık tartışmalarla karara bağlanacaktır.
3. Devlet işlerinin idaresinin yürütülmesinde alt ya da üst tüm sınıflar tüm güçleriyle biraraya geleceklerdir.
4. Hoşnutsuzluğun engellenmesi amacıyla, en az sivil ve askeri yetkililer kadar sıradan halkın da emellerinin peşinden gitmesine olanak tanınacaktır.
5. Geçmişin kötü âdetleri kaldırılacak ve her şey Doğa'nın adil yasalarına dayandırılacaktır.
6. İmparatorluk yönetimimizin temelinin güçlendirilmesi için tüm dünyadan bilgi toplanacaktır.

Japonya bundan sonra sistematik bir demiryolu, modern sanayi, ihracat yönelimli ekonomi ve modern bir ordu inşasına girişecekti. Japon kültürünün ve toplumunun eşsizliği, bütün bu dönüşümler sırasında Japon kimliğini koruyacaktı.

Bu çarpıcı yön değişikliğinin sonuçları birkaç onyılda Japonya'yı küresel güçler arasına soktu. 1886'da, Çinli denizcilerle Nagazaki polisi arasındaki bir dalaşın ardından, Alman yapımı modern bir Çin savaş gemisi Japonya'ya yelken açarak, çözüm dayatmasında bulunmuştu. Bir sonraki onyıla gelindiğindeyse, yoğun bir donanma inşası ve eğitimi sayesinde, üstünlük Japonya'ya geçmişti. 1894'te Kore'de Japon ve Çin nüfuzlarına ilişkin bir çatışma savaşla sonuçlandığında, Japonya kesin olarak üstün geldi. Barış şartları Kore'deki Çin süzerenliğinin sona ermesini (bu durum, Japonya'yla Rusya arasında yeni çekişmelere yol açacaktı) ve Tayvan'ın bir sömürge olarak Japonya'ya devrini içerecekti.

Japonya'da reformlar öyle bir gayretle yürütüldü ki, Batılı güçler ilk olarak Çin'de uygulamış oldukları "ülke dışı dokunulmazlık" modelinden –Japonya'da kendi vatandaşlarını yerel yasalarla değil, kendi yasalarıyla yargılama "hak"larından– kısa sürede vazgeçmek zorunda kaldı. En önde gelen Batılı güç olan Britanya dönüm noktası niteliğinde bir ticaret anlaşmasıyla, Japonya'daki Britanya tebaasının Japon hukukuna uyacağı taahhüdünde bulundu. Britanya'yla yapılan anlaşma 1902'de, Asyalı bir güçle Batılı bir güç arasında ilk resmi stratejik işbirliği olan askeri bir ittifaka dönüştürüldü. Britanya bu ittifakı, Rusya'nın Hindistan üzerindeki baskısının dengelenmesi için arzulamıştı. Japonya'nın amacıysa Rusların Kore ve Mançurya'ya egemen olma ve bu bölgedeki gelecek tasarıları konusunda manevra serbestisine sahip olma emellerini boşa çıkarmaktı. Japonya üç yıl sonra Rus İmparatorluğu'nu bir savaşta yenilgiye uğratarak tüm dünyayı afallattı; modern dönemde Batılı bir ülkenin Asyalı bir ülke karşısında aldığı ilk yenilgiydi bu. I. Dünya Savaşı'nda İtilaf güçlerine katılan Japonya, Çin ve Güney Pasifik'teki Alman üslerine el koydu. Japonya çağdaş döneme, o zamana dek uluslararası düzeni şekillendirmiş olan ülkelerin askeri, ekonomik ve diplomatik açıdan eşit saydıkları Batılı olmayan

ilk ülke olarak "ulaşmıştı." Ama önemli bir fark vardı: Japonya açısından Batılı ülkelerle girişilen ittifaklar ortak stratejik hedeflere dayalı değil, Avrupalı müttefiklerinin Asya'dan atılması amaçlıydı.

I. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yarattığı bitkinliğin ardından Japon liderler, çatışma, mali kriz ve Amerikan yalıtımcılığı sıkıntıları yaşayan bir dünyanın, Asya'da hegemonya kurma amaçlı imparatorluk yayılmacılığına avantaj sağladığı sonucuna vardılar. İmparatorluk Japonya'sı 1931'de Mançurya'yı Çin'den kopardı ve sürgündeki Çin İmparatoru'nun yönetiminde bir Japon uydu devleti kurdu. 1937'deyse daha fazla Çin toprağını fethetmek için Çin'e savaş açtı. "Asya'da Yeni Düzen" ve ardından "Doğu Asya Ortak Refah Birliği" adına kendi Vestfalya karşıtı nüfuz küresini –"tüm ulusların dünyada kendilerine uygun yerleri bulmalarını sağlama" amaçlı, hiyerarşik olarak düzenlenmiş, "Japon liderliğinde Batılı güçlerden özgür bir Asya ulusları bloğu"– oluşturmaya çalıştı. Bu yeni düzende, öteki Asya devletlerinin egemenliği bir tür Japon vesayeti altına alınacaktı.

I. Dünya Savaşı yerleşik uluslararası düzenin üyelerini direnemeyecek kadar bitkin düşürmüştü ve tırmanmakta olan Avrupa kriziyle fazlasıyla meşguldüler. Bu tasarımın önünde tek bir Batı ülkesi kalmıştı: bir yüzyıldan kısa bir süre önce Japonya'yı zorla dışarıya açmış olan ABD. Tarih bir öykü anlatmak istiyormuşçasına, iki ülke arasındaki savaşın ilk bombaları, Japonların 1941'de Pearl Harbor'a sürpriz saldırıda bulunmalarıyla, Amerikan topraklarına düştü. Amerikalıların Pasifik'teki seferberlikleri, iki nükleer bombanın kullanılmasının ardından (bugüne dek bu silahların askeri amaçla yegâne kullanımları), Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olmasıyla sonuçlandı.

Japonya bu bozguna, Komodor Perry'ye verdiğine benzer bir tepkiyle uyum sağladı: kendine özgü ulusal kültüre dayalı, yılmaz bir ulusal ruhun kazandırdığı dirençlilikle. Japonya'nın savaş son-

rasındaki (neredeyse hepsi 1930'lar ve 1940'larda kamu hizmetlerinde yer almış olan) liderleri Japon ulusunu ayağa kaldırmak için, teslim oluşlarını Amerikan önceliklerine uyum sağlama çabası olarak gösterdiler; hatta Japonya Amerikan işgal rejiminin otoritesini, yalnızca ulusal çabalarla yapabileceğinden daha fazla modernleşmek ve daha hızlı toparlanmak için kullandı. Ulusal politika aracı olarak savaş kavramından vazgeçti, anayasal demokrasi ilkelerini onayladı ve uluslararası sisteme Amerika'nın müttefiki –gerçi, büyük stratejiye katılımdan çok, ekonomik yeniden canlanmayla ilgilenen düşük profilli bir üye– olarak yeniden girdi. Bu yeni yönelim, neredeyse yetmiş yıl boyunca Asya'da istikrarın ve tüm dünyada barış ve refahın önemli bir çıpası olmuştur.

Japonya'nın savaş sonrası tavrı sık sık, yeni bir tür pasifizm olarak tanımlanmıştır; oysa aslında çok daha karmaşıktı. Her şeyden önce, Amerikan üstünlüğünün kabullenilmesini, stratejik ortamın ve Japonya'nın uzun vadede ayakta kalma başarısını sağlaması için gerekli şartların değerlendirilmesini yansıtıyordu. Japonya'nın savaş sonrasındaki devlet yönetimi zümresi, Amerikan işgal otoritelerinin hazırladığı anayasayı –askeri faaliyetlerdeki katı yasaklamalarla birlikte– o anki şartların bir gereği olarak kabul etti. Liberal-demokratik yönelimi sahiplendi; Batı başkentlerinde benimsenenlere benzer demokrasi ve uluslararası topluluk ilkelerini onayladı.

Japonya'nın liderleri aynı zamanda, ülkenin eşsiz askersizleştirilmiş rolünü Japonya'nın uzun vadeli stratejik amaçlarına uyarladılar. Savaş sonrası düzenin pasifist yönlerini askeri faaliyetlerin yasaklanması görüntüsünden çıkarıp, ulusal stratejinin ekonomik yeniden canlanma gibi kilit niteliğindeki unsurlarına odaklanma zorunluluğuna dönüştürdüler. Çok sayıda Amerikan kuvveti Japonya'ya davet edildi ve savunma taahhüdü, (Pasifik'teki varlığını genişletmekte olan Sovyetler Birliği dahil) potansiyel düşman güç-

leri Japonya'yı stratejik faaliyet hedefi olarak görmekten caydıracak karşılıklı bir güvenlik antlaşmasıyla pekiştirildi. Japonya'nın Soğuk Savaş dönemi liderleri, bu ilişkinin çerçevesini oluşturduktan sonra, bağımsız bir askeri kapasite ile ülkelerinin kapasitesini güçlendirmeye giriştiler.

Japonya'nın savaş sonrası evriminin ilk aşamasının sonucu, ülkenin stratejik yönelimini Soğuk Savaş çekişmelerinin dışına çıkarmak ve böylece, dönüştürücü bir ekonomik kalkınma programına odaklanabilecek şekilde özgür kalmasını sağlamak oldu. Japonya hukuki açıdan gelişmiş demokrasiler kampına yerleşti, ama pasifist yönelimini ve dünya topluluğuna taahhüdünü mazeret göstererek çağın ideolojik mücadelelerine katılmayı reddetti. Bu incelikli stratejinin sonucu, tek benzeri 1868 Meiji Devrimi'ni izleyen büyüme olan, güçlü bir ekonomik büyüme dönemi oldu. Japonya savaştaki yıkımını izleyen yirmi yıl içinde büyük bir küresel ekonomik güç olarak kendini yeniden yarattı. Çok geçmeden Japon mucizesinden, Amerikan ekonomik üstünlüğüne olası bir meydan okuma olarak söz edilmeye başlanacaktı; oysa yirminci yüzyılın son onyılında hızı kesilecekti.

Japonya, bu olağanüstü dönüşümü mümkün kılan toplumsal bütünlük ve ulusal taahhüt bilincine günümüz zorlukları karşısında da başvurmuştur.Bu bilinç, Japon halkının 2011'de Japonya'nın kuzeyindeki yıkıcı bir depreme, tsunamiye ve nükleer krize –Dünya Bankası tahminlerine göre, dünya tarihindeki en yüksek maliyetli doğal afete– şaşırtıcı bir karşılıklı destek ve ulusal dayanışmayla tepki vermesini sağlamıştır. Mali ve demografik zorluklar, ülkenin bir iç değerlendirme yapmasını ve bazı katı tedbirler almasını gerektirmiştir. Her mücadelesinde ve düzeltici çabasında, kaynaklarını, özünü ve kültürünü kaybetmeksizin tamamiyle geleneksel güvenine dayanarak kullanıma sokmuştur.

Güç dengesindeki çarpıcı değişimlerin Japonya tarafından Japon dış siyasetinde yeni bir uyarlanmaya dönüştürülmesi kaçınılmazdır. Başbakan Şinzo Abe döneminde güçlü ulusal liderliğin geri dönüşü Tokyo'ya kendi değerlendirmelerine göre hareket etmesini sağlayacak yeni bir özgürlük kazandırmaktadır. Japon hükümetinin Aralık 2013 tarihli resmi raporunda varılan sonuca göre, "Japonya'nın güvenlik ortamı giderek zorlaştığından ... Japonya'nın uluslararası işbirliği ilkesiyle uyum içerisinde daha proaktif çabalarda bulunması kaçınılmazlaşmıştır;" bu, Japonya'nın tehditleri "caydırma" ve gerekirse "hezimete uğratma" kapasitesinin güçlendirilmesini de içermektedir. Değişmekte olan Asya ortamını dikkatle inceleyen Japonya, savaşması anayasayla kısıtlanmamış ordusu ve aktif bir ittifak politikasıyla "normal bir ülke" olma arzusunu giderek daha fazla dile getirmektedir. Asya bölgesel düzeni açısından konu, "normalliğin" tanımı olacaktır.

Japonya, tarihindeki öteki önemli anlarda da olduğu gibi, uluslararası düzendeki geniş çaplı rolünü, bölgesinde ve ötesinde geniş kapsamlı etkiler yaratacak biçimde yeniden tanımlamaya yönelmektedir. Yeni bir rol arayışındaki Japonya, Çin'in yükselişi, Kore'deki gelişmeler ve bunların Japonya'nın güvenliği üzerindeki etkileri ışığında maddi ve psikolojik güç dengesini bir kez daha dikkatle, duygusallığa düşmeden ve alçakgönüllü bir şekilde değerlendirecektir. Amerikan ittifakının yararını, şeceresini ve geniş kapsamlı karşılıklı çıkarlara hizmet etmedeki önemli düzeyde başarısını inceleyecek, Amerika'nın üç askeri çatışmadan geri çekilmesini de dikkate alacaktır. Japonya bu analizi üç genel seçenek üzerinden yürütecektir: Amerikan ittifakına yapılan vurgunun sürdürülmesi, Çin'in yükselişine uyum sağlama ve giderek ulusallaşan bir dış siyasete dayanma. Hangisinin baskın geleceği, ya da seçimin bunların bir bileşimi mi olacağı –resmi Amerikan güvencelerine değil– Japonya'nın küresel güç dengesi hesaplamalarına ve

altta yatan tehditleri nasıl algıladığına bağlıdır. Japonya bölgede ve dünyada yeni bir güç şekillenmesinin gelişmekte olduğu sonucuna varırsa, güvenliğini geleneksel işbirliklerine değil, gerçek duruma ilişkin yargısına dayandıracaktır. Dolayısıyla sonuç Japon sisteminin Amerika'nın Asya politikasını ne derece güvenilir bulduğuna ve genel güç dengesini nasıl değerlendirdiğine bağlıdır. Burada Japonya'nın analizi kadar, Amerikan dış siyasetinin uzun vadeli yönü de belirleyici olacaktır.

Hindistan

Batı müdahalesinin itici gücü Japonya'da tarihi bir ulusun yönünü değiştirdi; Hindistan'da ise büyük bir uygarlığı modern bir devlet olarak yeniden biçimlendirdi. Hindistan uzun zamandır niteliklerini dünya düzenlerinin kesişim noktasında geliştirmiş, bu düzenlerin ahengini şekillendirmiş ve onların ahengiyle şekillenmiştir. Siyasi sınırlarından çok, ortak bir kültürel gelenekler spektrumu ile tanımlanmıştır. Hindistan'da çoğunluğun inancı ve başka birçok inancın pınarı olan Hindu geleneğinin atfedildiği hiçbir efsanevi kurucu bulunmamaktadır. Tarih bu inancın evrimini belli belirsiz ve eksik olarak, İndüs ve Ganj nehirleri boylarındaki ve kuzey ve batı platolar ve dağlık bölgelerdeki kültürlerden kaynaklanan geleneksel ilahiler, efsaneler ve ritüeller sentezi üzerinden izlemiştir. Ancak Hindu geleneğinde bu spesifik formlar, altta yatan ve herhangi bir yazılı metinden öncesine dayanan ilkelerin birbirlerinden çok farklı ifadeleriydi. Avrupa'da benzerleri büyük olasılıkla ayrı dinler olarak tanımlanacak farklı tanrıları ve felsefi gelenekleri kapsayan Hinduizm'in çeşitliliği ve tanımlanmaya direnişiyle çok çeşitli yaratıkların birliğini yansıttığı ve bunu kanıtladığı, "insanın ... her şeyi kapsayan ve sonsuz olan ... hakikat arayışının uzun ve çok çeşitli tarihçesi"ni yansıttığı söylenirdi.

Hindistan, İÖ dördüncü ve ikinci yüzyıllar ile İS dördüncü ve yedinci yüzyıllar arasında olduğu gibi, birarada olmayı başardığı dönemlerde muazzam kültürel etki akımları üretti: Budizm Hindistan'dan Burma, Seylan, Çin ve Endonezya'ya yayıldı ve Hindu sanatı ve devlet yönetimi Tayland'ı, Hindiçin'i ve ötesini etkiledi. Ama sık sık rastlandığı gibi birbirleriyle rekabet eden krallıklara bölündüğü zamanlarda, talanlarına katlandığı ve sonunda kültürlerini özümseyip kendi kültürüyle birleştirdiği istilacılar, tacirler ve ruhani arayış içinde olanlar (1498'de "Hristiyanlar ve baharat arayışıyla" gelen Portekizliler gibi bazıları aynı anda bu rollerden birkaçını birden üstlenmişlerdir) için de çekici bir av oldu.

Çin modern çağa dek kendi gelenek ve kültür matriksini istilacılara öylesine başarıyla dayatmıştır ki, bunlar Çin halkından ayırt edilemez hale gelmiştir. Hindistan ise yabancıları onları Hint din ya da kültürüne çekerek değil, hırslarına karşı üstün bir metanet göstererek aşmıştır; onların kazanımlarını ve çeşit çeşit doktrinlerini, bunlardan özellikle dehşet duyduğunu itiraf etmeden, Hint yaşamının dokusuna katmıştır. İstilacılar böylesine bir aldırmazlık karşısında muhteşemliklerini güvence altına almak için kendi önemleri onuruna olağanüstü anıtlar dikebilirlerdi, ama Hint halkı yabancı nüfuzuna dirençli temel kültürüyle bütün bunlara dayanmıştır. Hindistan'ın temel dinlerinin esin kaynağı peygamberlerin mesihlik vizyonları değildir; daha çok, insan varlığının kırılganlığına tanıklık etmeleridir. Onlar, kişisel kurtuluşu değil, kaderin kaçınılmazlığı düşüncesinin verdiği teselliyi gösterirler.

Hindu kozmolojisinde dünya düzeni neredeyse tasavvur edilemeyecek enginlikte, milyonlarca yıllık değişmez döngülerin denetimindeydi. Krallıklar çöker, evren yıkılır, ama sonra yeniden kurulur ve yeni krallıklar yükselişe geçerdi. Her yeni istila dalgası (İÖ altıncı yüzyılda Persler; İÖ dördüncü yüzyılda İskender ve Baktria Yunanları; sekizinci yüzyılda Araplar; on birinci ve on ikinci yüz-

yıllarda Türkler ve Afganlar; on üçüncü ve on dördüncü yüzyılda Moğollar; on altıncı yüzyılda Babürlüler ve kısa bir süre sonra da çeşitli Avrupa ulusları) zamansız bir matrise yerleştirilirdi. Bunlar ülkeyi altüst edebilirdi, ama sonsuzluğa dayalı bir bakış açısıyla ölçüldüklerinde, önemsizdiler. İnsan deneyiminin hakiki doğasını ancak bu geçici karmaşalara katlanıp onları aşanlar bilebilirdi.

Hindu klasiği Bhagavad Gita bu zorlu sınavları ahlakla güç arasındaki ilişki üzerinden tanımlamıştır. Mahabharata (etkisi açısından kimi zaman Kutsal Kitap'a ya da Homeros destanlarına benzetilmiş kadim Sanskritçe epik şiir) içinde bir bölüm olan eser, savaşçı-prens Arjuna'yla, tanrı Krişna'nın tezahürü olan arabacısı arasındaki diyalog halindedir. Savaştan önceki gece, serbest bırakmak üzere olduğu korku karşısında "kedere gark olmuş" olan Arjuna, savaşın korkunç sonuçlarının neyle gerekçelendirilebileceğini merak eder.Yanlış soru bu, der Krişna. Yaşam ebedi ve döngüsel, evrenin özüyse yok edilemez olduğundan, "bilge kişi ne yaşayana kederlenir, ne de ölüye. Senin ve benim ve burada toplanmış kralların var olmadığı bir zaman hiç olmamıştır ve var olmaktan vazgeçeceği bir zaman da olmayacaktır." Kurtuluş, önceden verilmiş bir görevin yerine getirilmesinin ve dış tezahürlerinin yanılsamadan ibaret olduğunun fark edilmesinin sonucunda gerçekleşecektir, çünkü "sürekli olmayanın gerçekliği yoktur; gerçeklik, ebedi olandadır." Bir savaşçı olan Arjuna, peşinde koşmadığı bir savaşla karşı karşıya kalmıştır. Şartları itidalle kabul etmeli, rolünü onuruyla yerine getirmeli, yaşamak için öldürmeye ve galip gelmeye çabalamalı ve "bundan üzüntü duymamalı"dır.

Krişna'nın görevden söz etmesi etkili olur ve Arjuna kuşkudan kurtulduğunu itiraf ederken, savaşın --destanın geri kalanında ayrıntılı olarak betimlenen– felaketi, daha önceki kaygılarının yankılanması olur. Hindu düşünüşünün bu temel yapıtı, hem savaşa karşı bir uyarıyı, hem de savaştan kaçınmaktan çok, onu aşmanın

önemini içerir. Ahlak reddedilmez, ama herhangi bir durumda acil kaygılar baskındır ve sonsuzluk, iyileştirici bir bakış açısı sunar. Kimi okurların çarpışmada "korkusuzluk çağrısı" olarak yüceltikleri şeyi Gandhi kendi "ruhani sözlüğü" olarak överdi. Dünyevi uğraşların beyhude olduğunu vaaz eden bir dinin ebedi hakikatler vurgusuna rağmen, pratik zorunluluklarda dünyevi lidere aslında geniş bir hareket alanı tanınmıştı. Bu okulun öncü örneği, Büyük İskender'in ardıllarını kuzey Hindistan'dan atıp, altkıtayı ilk kez tek bir yönetim altında birleştirmiş olan Maurya Hanedanı'nın yükselişini hazırlama payesi verilen, İÖ dördüncü yüzyılda yaşamış bakan Kautilya'dır.

Kautilya, Vestfalya Barışı'ndan önceki Avrupa'yla kıyaslanabilir yapıda bir Hindistan'ı kaleme almıştır. Birbirleriyle sürekli çatışma potansiyeli bulunan bir dizi devleti tarif eder. Machiavelli gibi onunki de temelleri kendi tarafından atılan bir dünya analizdir; kuralcı değil, pratik bir eylem kılavuzu sunar. Ve bu analizin, ahlaki temeliyse neredeyse iki bin yıl sonra yaşamış Richelieu'yü hatırlatır: devlet narin bir yapıdır ve devlet adamının etiğe dayalı kısıtlamalarla onun varlığını riske atmaya ahlaki açıdan hakkı yoktur.

Gelenek olduğu sürece Kautilya, çalışmaları sırasında ya da bunların tamamlanmasından sonra, gözlemlediği strateji ve dış siyaset uygulamalarını *Arthashastra* adlı kapsamlı bir devlet yönetimi kılavuzuna kaydetmiştir. Bu kitap, sakin bir berraklıkla, komşuları tarafsızlaştırarak, o ülkede yaşayanların güvenini sarsıp devleti içten çökerterek ve (uygun şartlar oluştuğunda) fethederek, nasıl bir devlet kurulup himaye edileceği konusunda bir vizyon sunar. *Arthashastra* felsefi bir tartışma yerine pratik devlet yönetimi dünyasını kapsar. Kautilya için baskın gerçeklik, iktidardır. İktidar çok yönlüdür ve koşulları birbirine bağımlıdır. Belli bir durumda tüm koşullar önemlidir, hesap edilebilirdir ve bir liderin stratejik amaçları doğrultusunda manipülasyona açıktır. Bilge bir kralın ül-

kesini güçlendirip genişletebilmesi için coğrafyayı, finansı, askeri gücü, diplomasiyi, casusluğu, hukuku, tarımı, kültürel gelenekleri, morali, kamuoyunu, söylentileri, efsaneleri, insanların kötülükleriyle, zayıf yönlerini tek bir birim gibi –günümüzde bir orkestra şefinin yönetimindeki müzik aletlerini belli bir ezgide yönetmesine çok benzer biçimde– şekillendirmesi gerekir. Machiavelli'yle Clausewitz'in bir bileşimidir bu.

Avrupalı düşünürlerin kendi gerçekliklerini bir güç dengesi kuramına dönüştürmelerinden binlerce yıl önce *Arthashastra*, "devletler çemberi" denen benzer, ama muhtemelen daha incelikli bir sistem getirmiştir. Kautilya'nın analizinde sınırdaş siyasi yapılar gizli bir düşmanlık durumundaydı. Gücü önemli oranda artan her yönetici, ne tür dostluk beyanında bulunursa bulunsun, komşusunun ülkesini çökertmesinin kendi çıkarına olacağını er geç görürdü. Bu, öz savunmanın içsel bir dinamiğiydi ve ahlakla bir ilgisi yoktu. Kautilya, iki bin yıl sonraki Büyük Friedrich'e çok benzer biçimde, rekabetin acımasız mantığının hiçbir sapmaya yer bırakmadığı sonucuna varmıştı: "Fatih [her zaman] kendi gücünü ve kendi mutluluğunu artırmaya çabalayacaktır." Açık bir gereklilikti bu: "Şayet ... fatih üstünse, sefere girişilir; aksi takdirde, girişilmez."

Avrupalı kuramcılar güç dengesini dış siyasetin hedeflerinden biri saymış ve devletler dengesine dayalı bir dünya düzeni tasavvur etmişlerdir. *Arthashastra*'daysa stratejinin amacı öteki tüm devletleri fethetmek ve zafere giden yolda karşılaşılan bu tür dengelerin üstesinden gelmekti. Bu açıdan Kautilya, Machiavelli'den çok Napolyon'la ve Çin Şi Huang'la (Çin'i birleştiren İmparator) kıyaslanabilir.

Kautilya'ya göre devletler, şanlarından daha çok çıkarlarının peşinden koşmakla yükümlüydüler. Bilge hükümdar müttefiklerini komşularının *komşuları* arasında arardı. Hedef, merkezinde fatihin yer aldığı bir ittifak sistemi kurmaktı: Fatih, devletler çemberini bir

çark olarak düşünürdü; kendisini merkezde ve müttefiklerini de aradaki topraklarla ayrılmakla birlikte ona doğru yaklaşan bir çark çerçevesi olarak görürdü. Düşman ne kadar güçlü olursa olsun, fatihle müttefikleri arasında sıkıştığı zaman zayıflardı. Ancak hiçbir ittifak kalıcı kabul edilmezdi. Kral kendi ittifak sistemi içinde bile "kendi gücünü artıracak işlere" girişmeli ve kendi devletinin konumunu güçlendirip, komşu ülkelerin ona karşı işbirliğine girmelerini engelleyecek manevralarda bulunmalıydı.

Çinli stratejist Sun Tzu gibi Kautilya da en dolaylı yolun genellikle en bilgece yol olduğunu savunurdu: komşular ya da potansiyel müttefikler arasında anlaşmazlığı körüklemek, "bir komşu kralı başka bir komşuyla savaştırmak ve bu şekilde komşuların bir araya gelmelerini engelledikten sonra, düşmanının topraklarını istilaya girişmek gibi." Stratejik çaba sarf etmenin sonu olmamalıydı. Bir strateji işe yaradığında; yani Kral'ın toprakları genişlediğinde ve sınırlar yeniden çizildiğinde, devletler çemberinin yeniden ayarlanması gerekirdi. Yeni güç hesaplarına girişilmeliydi; bu durumda bazı müttefikler düşman, bazı düşmanlarsa müttefik olabilirdi.

Günümüzdeki ifadesiyle gizli istihbarat operasyonları *Arthashastra*'da da önemli bir araç olarak nitelenirdi. "Çemberin tüm devletleri"nde (yani hem dostlar, hem hasımlar) faaliyet gösteren ve "kutsal münzeviler, gezgin keşişler, el arabacıları, gezgin ozanlar, hokkabazlar, avareler [ve] falcılar" saflarından gelen bu casuslar, öteki devletlerin içinde ve aralarında anlaşmazlığı körüklemek için söylentiler yayacak, düşman ordularını çökertecek ve uygun zamanda Kral'ın hasımlarını "yok" edeceklerdir.

Kautilya acımasızlığın amacının uyumlu bir evrensel imparatorluk kurmak ve dharma'yı –ilkeleri tanrılardan gelmiş olan ebedi ahlaki düzeni– korumak olduğunda ısrarlıdır elbette. Ama ahlak ve din çağrısı, birleştirici bir düzen kavramının zorunluluğu değil, bir fatihin strateji ve taktiklerinin koşulu olduğundan, özünde il-

kesel olmaktan çok, pratik amaçlara yönelikti. *Arthashastra*, soğuk kanlı ve insancıl davranışın çoğu durumda stratejik açıdan yararlı olduğu tavsiyesinde bulunur: tebaasını sömüren bir kral onların desteğini yitirir ve isyan ya da istilaya karşı korumasız kalır; boyun eğdirilmiş bir halkın âdetlerini ya da ahlaki duyarlılıklarını gereksiz yere ihlal eden bir fatihse direnişe yol açma riskiyle karşılaşır.

Arthashastra'nın başarının şartları hakkındaki kapsamlı ve gerçekçi rehberi, yirminci yüzyılın seçkin siyaset felsefecisi Max Weber'in onun "gerçekten radikal 'Makyavelizm'" örneği olduğu sonucuna varmasına yol açmıştır; " ... onunla kıyaslandığında, Machiavelli'nin *Prens*'i zararsızdır." Machiavelli'nin aksine, daha iyi bir çağın erdemlerine yönelik nostalji Kautilya'da görülmez. Onun kabul edeceği yegâne erdem kriteri, zafere giden yola ilişkin analizinin doğru olup olmamasıdır. Kautilya acaba gerçekte politikanın nasıl yürütüleceğini mi tanımlamıştı? Kautilya'nın tavsiyesine göre denge, şayet oluşursa, öz çıkarlara dayalı bir etkileşimin geçici sonucuydu; Avrupa'nın Vestfalya sonrası kavramlarının aksine, dış politikanın stratejik amacı değildi. *Arthashastra* uluslararası bir düzenin kuruluşunun değil, toprak fethetmenin bir rehberidir.

Hindistan, *Arthashastra*'nın reçetelerini kullanarak ya da kullanmayarak, İÖ üçüncü yüzyılda, saygın İmparator Asoka'nın günümüzün Hindistan, Bangladeş ve Pakistan'ının tamamıyla, Afganistan ve İran'ın bir bölümünden oluşan toprakları yönettiği sırada, toprak genişliğinin doruk noktasına ulaştı. Ardından, İÖ 221'de, yani yaklaşık olarak Çin'in kurucu İmparatoru Çin Şi Huang tarafından birleştirilmekte olduğu sıralarda, rakip krallıklara bölündü. Yüzyıllar sonra yeniden birleşmesinin ardından, yedinci yüzyılda, İslam'ın Avrupa ve Asya imparatorluklarına yönelik meydan okumasının tırmanmaya başlamasıyla, yeniden parçalandı.

Hindistan –bereketli toprakları, zengin kentleri, göz kamaştırıcı entelektüel ve teknolojik başarılarıyla– neredeyse binyıl boyunca fetihlerin ve din değiştirtme girişimlerinin hedefi oldu. Her yüzyılda Orta ve Güneybatı Asya'dan Hindistan düzlüklerine inen fatih ve maceracı dalgaları –Türkler, Afganlar, Partlar, Moğollar– burada daha küçük prenslikleri içeren yamalı bir bohça oluşturdu. Altkıta böylece "Büyük Ortadoğu'ya bağlandı" ve günümüze dek varlığını koruyacak dini ve etnik ilişkiler ve stratejik hassasiyetler oluştu. Bu dönemin büyük bölümü boyunca fatihlerin birbirlerine düşman olmaları, aralarından birinin tüm bölgeyi kontrol altına almasını ya da güneydeki Hindu hanedanların gücünü yok etmesini engelledi. Ardından, kuzeybatıdan gelen bu istilacıların en beceriklileri olan Babürlüler, on altıncı yüzyılda altkıtanın büyük bölümünü tek bir yönetim altında birleştirmeyi başardı. Babür İmparatorluğu Hindistan'daki çok çeşitli etkilerin somutlaşmış haliydi: dini Müslüman, etnik kökeni Türk ve Moğol, seçkin kültürü Pers olan Babürlüler, bölgesel kimliklerin parçaladığı Hindu çoğunluğa hükmetti.

Bu diller, kültürler ve inançlar anaforunda on altıncı yüzyılda yeniden bir yabancı maceracı dalgasının ortaya çıkması ilk başta çığır açıcı bir olay gibi görünmedi. Zengin Babür İmparatorluğu'yla giderek artan ticaretlerinden kâr etmeyi hedefleyen özel Britanya, Fransız, Hollanda ve Portekiz şirketleri, dost prenslik devletlerindeki topraklarda tutunma noktaları elde etmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Britanya'nın Hindistan'daki alanı, ilk başta belli bir niyet içermeden de olsa, aralarında en fazla büyüyeni oldu (bu durum Cambridge Modern Tarih Bölümü'nden bir profesörü, "Görünüşe bakılırsa, dünyanın yarısını bir dalgınlık nöbetinde fethedip, doldurduk," demeye yöneltmiştir). Bengal'in doğu bölgesinde oluşturulan Britanya gücü ve ticaret üssü etrafını hem Avrupalı hem Asyalı rakiplerle sarılı buldu. Avrupa ve Amerika kıtalarında-

ki her savaşta Hindistan'daki Britanyalılar rakiplerinin sömürge ve müttefikleriyle çatıştı ve her zaferde, hasımlarının Hindistan'daki varlıklarını ele geçirdi. Britanya, Hindistan'daki varlıkları –teknik olarak, Britanya devletinin değil, Doğu Hindistan Şirketi'nin mülkleri– arttıkça, kuzeyde bekleyen Rusya'nın, bazen saldırgan, bazen parçalanmış halde olan Burma'nın ve hırslı ve giderek bağımsızlaşan Babürlü yöneticilerin tehdidini ensesinde hissetti ve bu durumu Britanyalıların gözünde yeni ilhakları gerekçelendirme konusu olarak kullandı.

Sonunda Britanya, günümüz Pakistan, Hindistan, Bangladeş ve Myanmar devletlerini kapsayan kıtasal boyutta bir alanın güvenliğine dayalı bir Hint birliği yapısı tasavvur etmeye başladı. Aslında bir Hint ulusu yokken bile devlet olarak işleyen bir coğrafi birime atfen, Hint ulusal çıkarına benzer bir kavram tanımlandı. Bu politikada Hindistan'ın güvenliği Hint Okyanusu'nda Britanya'nın donanma üstünlüğüne; Singapur ve Aden'e kadar uzanan yerlerde dost, en azından tehditkâr olmayan rejimlerin varlığına ve Hayber Geçidi'yle Himalayalar'da düşman olmayan bir rejimin bulunmasına dayandırılıyordu. Britanya Himalaya jeostratejisinin ileride verilecek adla "Büyük Oyunu"nu oynayarak, küçük Britanya birlikleriyle desteklenen karmaşık casuslar, kâşifler ve yerli vekiller akınlarıyla, kuzeydeki çarlık Rusya'sının akınlarını savuşturdu. Ayrıca Hindistan'ın Çin sınırlarını kuzeye, Tibet'e yasladı -1962'de Çin'in Hindistan'la savaşında bu mesele yeniden gündeme gelecekti. Bağımsızlık sonrasında Hindistan'da bu politikaların çağdaş benzerleri, dış siyasetin kilit unsurları olarak benimsenmiştir. Güney Asya'da kilit taşı Hindistan olacak bir bölge düzeni anlamına gelen bu politika, iç yapısına bağlı olmaksızın herhangi bir ülkenin komşu topraklarda tehdit edici bir güç yoğunlaşması oluşturmasına karşı çıkılmasını gerektirmektedir.

Londra, 1857'de Doğu Hindistan Şirketi'nin ordusundaki Müslüman ve Hindu askerlerin ayaklanmalarına doğrudan Britanya hâkimiyetini ilan ederek tepki verdiğinde, bu eylemin sonucunun yabancı bir ulusun Britanya yönetimi altına alınması olduğunu düşünmemişti. Kendini daha çok, farklı halkların ve devletlerin tarafsız denetçisi ve uygarlık getiren yüceltisi olarak görüyordu. 1888 gibi ileri bir tarihte önde gelen Britanyalı bir yönetici şöyle diyebiliyordu:

> Herhangi bir Avrupa fikrine göre herhangi bir türde fiziksel, siyasi, toplumsal ya da dini birlik içeren bir Hindistan ya da hatta herhangi bir Hindistan ülkesi yoktur ve hiç olmamıştır ... Aynı mantıkla ve olasılıkla, Avrupa'nın çeşitli uluslarının yerini tek bir ulusun alacağı bir zamanı da öngörebilirsiniz.

Britanya, ayaklanmadan sonra Hindistan'ı tek bir imparatorluk birimi olarak yönetmeye karar vererek, böyle bir Hindistan'ın oluşmasına katkıda bulundu. Birbirlerinden çok farklı bölgeler demiryollarıyla ve ortak bir dille, yani İngilizceyle birbirlerine bağlandı. Hindistan'ın kadim uygarlığının görkemli yönleri araştırılıp bir döküman haline getirildi, Hindistan'ın seçkinleri Britanya bakış açısıyla ve Britanya kurumlarında eğitildi. Bu süreçte Britanya Hindistan'da, yabancı yönetimi altında tek bir yapı olduğu bilincini yaydı ve yabancı nüfuzunu yenmek için kendini bir ulus olarak yeniden oluşturması gerektiği duygusuna esin kaynağı oldu. Dolayısıyla Britanya'nın Hindistan'daki etkisi, Napolyon'un, daha önceleri çok sayıdaki devleti ulusal değil coğrafi bir yapı muamelesi gören Almanya üzerindeki etkisine benzer.

İşte Hindistan'ın bağımsızlığını kazanıp dünyadaki rolünü belirleme biçimi bu farklı mirasları yansıtır. Hindistan yüzlerce yıl boyunca, kültürel dirençliliğini işgalcilerle başa çıkmada göster-

diği olağanüstü psikolojik beceriyle birleştirerek ayakta kalmıştı. Mahatma Gandhi'nin Britanya egemenliğine karşı pasif direnişini mümkün kılan öncelikle Mahatma'nın ruhani moral yükselten gücü (iyileştirici pozitif enerjisi) olmuştur, fakat aynı zamanda, liberal Britanya toplumunun temel özgürlük değerlerine seslenmesinin de imparatorluk gücüyle mücadelede çok etkili bir yol olduğu görülmüştür. İki yüzyıl önceki Amerikalılar gibi Hintliler de bağımsızlıklarını, (Hindistan'ın gelecekteki liderlerinin yarı-sosyalist fikirleri benimsedikleri London School of Economics gibi) Britanya okullarında öğrendikleri özgürlük kavramlarını sömürgeci yöneticilere karşı kullanarak kazanmışlardır.

Modern Hindistan, bağımsızlığını yalnızca bir ulusun zaferi olarak değil, evrensel ahlak ilkelerinin zaferi olarak da gördü. Ve Amerika'nın Kurucu Babaları gibi Hindistan'ın ilk liderleri de ulusal çıkarı ahlaki doğrulukla özdeşleştirdiler. Ancak Hindistan'ın liderleri iç kurumlarını yayma açısından Vestfalya ilkelerine göre hareket etmelerine rağmen, demokrasi ve insan hakları uygulamalarını uluslararası düzeyde teşvik etme konusuna pek ilgi göstermemişlerdir.

Yeni bağımsız devletin Başbakanı olan Cavaharlal Nehru, Hindistan'ın dış siyasetinin temelinin uluslararası dostluk ya da uyumlu demokratik sistemlerin geliştirilmesi değil, Hindistan'ın ulusal çıkarları olacağını savundu. 1947'de, bağımsızlıktan kısa bir süre yaptığı bir konuşmada bunu şöyle açıkladı:

> Nasıl bir politika belirlerseniz belirleyin, bir ülkenin dış işlerini yürütme sanatı, ülke için neyin avantajlı olduğunu bulmaya dayanır. Uluslararası iyi niyetten söz edebilir ve söylediklerimizde içten olabiliriz. Ama son tahlilde bir hükümet yönettiği ülkenin yararına çalışır ve hiçbir hükümet, kısa ya da uzun vadede açıkça o ülkenin dezavantajına olacak bir şeyi yapmaya cüret edemez.

Kautilya (ve Machiavelli) bunu daha iyi ifade edemezdi.

Nehru ve kızı muhteşem Indira Gandhi dahil sonraki başbakanlar dış politikalarını Hindistan'ın üstün ahlaki otoritesinin ifadesi noktasına getirerek, ülkenin küresel dengedeki konumunu güçlendirmeye koyuldular. Hindistan kendi ulusal çıkarının korunmasını, eşsiz derecede aydınlanmış bir girişim olarak sundu –yaklaşık iki yüzyıl önce Amerika'nın benimsediğine çok benzer bir tutumdu bu. Nehru ve ardından da 1966'yla 1977 ve 1980'le 1984 arasında Başbakan olan İndira Gandhi, yeni yeni kanatlanan bu ulusu, II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzeninin önemli unsurlarından biri haline dönüştürmeyi başardı.

Bağlantısızlığın içeriği, bir güç dengesi sisteminde "dengeleyici"nin üstlendiği politikadan farklıydı. Hindistan –bir dengeleyicinin yapacağı gibi– zayıf tarafa doğru ilerlemeye hazır değildi. Uluslararası bir sistemi yönetmekle ilgilenmiyordu. Ağır basan güdüsü, resmi olarak her iki kampta da bulunmamaktı ve başarısını, kendi ulusal çıkarlarını etkilemeyen çatışmaların içine çekilmemekle ölçüyordu.

Yerleşik güçlerin varolduğu ve Soğuk Savaş'ın sürdüğü bir dünyada ortaya çıkan bağımsız Hindistan, manevra serbestisini pazarlık taktiğinden etik ilkelere doğru zarif bir biçimde yükseltti. Erdemli ahlakçılığı, güç dengesi ve büyük güçlerin psikolojisine dayalı kurnaz bir değerlendirmeyle harmanlayan Nehru; Hindistan'ın büyük bloklar arasında manevralar yaparak kendine yol çizebilecek küresel bir güç olacağını ilan etti. 1947'de *New Republic*'de beyan ettiği bir mesajda şöyle diyecekti:

> Yalnızca Hindistan davasına değil, dünya barışı davasına da ancak bu şekilde hizmet edebileceğimizin farkında olduğumuzdan, herhangi bir blokla ya da Güçler grubuyla bağlantıdan kaçınma niyetindeyiz. Bu siyaset kimi zaman

> bir grubun taraftarlarını öteki grubu desteklediğimizi hayal etmeye yöneltiyor. Her ulus dış siyasetini geliştirirken kendi çıkarlarına öncelik verir. Neyse ki Hindistan'ın çıkarları barışçı bir dış siyasetle ve tüm ilerici uluslarla işbirliğiyle uyuşmaktadır. Hindistan kaçınılmaz olarak, kendisine dost ve işbirlikçi olan ülkelere yaklaşacaktır.

Diğer bir deyişle, Hindistan kısmen dünya barışı adına ilkesel olarak, ama aynı derecede de ulusal çıkarları gerekçesiyle tarafsız ve güç politikalarının dışında kaldı. Sovyetlerin 1957 ve 1962'de Berlin nedeniyle verdiği ültimatomlar sırasında iki Amerikan yönetimi, özellikle de John F. Kennedy yönetimi, özgür statüsünü korumayı amaçlayan tecrit edilmiş bir kent için Hindistan'dan destek istedi. Ancak Hindistan, kendisine bir Soğuk Savaş blokunun normlarının dayatılmasının ülkeyi hareket özgürlüğünden ve dolayısıyla pazarlık konumundan mahrum bırakacağı görüşünü benimsedi. Kısa vadeli ahlaki tarafsızlığı, uzun vadeli ahlaki nüfuz aracı olacaktı. Nehru'nun yardımcılarına dediği gibi,

> Hindistan delegasyonunun Amerikalıları rahatsız etme korkusu ile Sovyet bloğundan uzak durması saçma ve uygunsuz olacaktı. Amerikalılara veya diğerlerine karşı dostluktan uzak tutumlarının sürmesi durumunda başka yerde dost aramak gerekeceğini açıkça ve kesin olarak söyleyebileceğimiz bir zaman gelebilir.

Bu stratejinin özü, Hindistan'ın her iki Soğuk Savaş kampından da destek alabilmesine olanak tanımasıydı: Amerikan kalkınma desteğiyle ve ABD entelektüel düzeninin ahlaki desteğiyle flört ederken bile, Sovyet bloğunun askeri yardımını ve diplomatik işbirliğini güvence altına almak. Soğuk Savaş Amerika'sı açısından bu her ne kadar rahatsız edici olursa olsun, yeni bir ulus için akıllıca

bir yoldu. O sırada yeni kurulmakta olan askeri sistemi ve gelişmemiş ekonomisiyle Hindistan saygı duyulan, ama ikincil bir müttefik olurdu. Oysa hareket özgürlüğüne sahip bir ülke olarak çok daha geniş çaplı bir nüfuz sergileyebilirdi.

Böyle bir rol arayışındaki Hindistan, benzer zihniyetteki ülkeleri içeren bir blok oluşturmaya koyuldu: uygulamada, bağlantısızların bağlantısı. Nehru'nun 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde gerçekleştirilen Afrika-Asya Konferansı'nda delegelere dediği gibi,

> Biz Asya ve Afrika ülkeleri komünist yanlısı ya da komünist karşıtı olmak dışında herhangi bir pozitif konumdan yoksun muyuz? Dünyaya dinleri ve her tür şeyi vermiş düşünce liderlerinin, kendi dilediklerini yapan ve arada bir fikir veren şu ya da bu grubun peşine takılmak, şu ya da bu tarafın dalkavukluğunu yapmak zorunda kaldıkları bir duruma mı gelindi? Bu, kendisine saygısı olan her halk ya da ulus için son derece küçültücü ve alçaltıcı bir şey. Asya ve Afrika'nın büyük ülkelerinin kölelikten özgürlüğe yalnızca kendilerini bu şekilde küçültmek ya da aşağılatmak için geçmiş olmaları benim için katlanılamaz bir düşüncedir.

Hindistan'ın Soğuk Savaş'ın güç siyaseti olarak nitelediği tutumu reddetmesinin nihai gerekçesi, söz konusu çekişmelerde hiçbir ulusal çıkar görmemesiydi. Hindistan, Avrupa'daki bölünme çizgileri boyunca yaşanan çekişmeler uğruna, yalnızca birkaç yüz kilometre uzağında bulunan ve Pakistan'la işbirliğine girmesi konusunda bahane üretme niyetinde olmadığı Sovyetler Birliği'ne meydan okumayacaktı. Ortadoğu ihtilafları adına Müslümanların düşmanlığını üzerine çekme riskini de almayacaktı. Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi istilası ve Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'ı çökertmesi konularında yargıda bulunmaktan da kaçındı.

Hindistan'ın liderleri gelişmekte olan dünyanın ilerici olarak tanımladıkları eğilimlerinden kendilerini soyutlamama konusunda da, Sovyet süper gücünün düşmanlığını üzerlerine çekme riskini almama konusunda da kararlıydı.

Yine de Hindistan kendini 1962'de Çin'le ve ayrıca Pakistan'la dört savaşın içinde buldu (bunlardan 1971'deki çatışma yeni imzalanmış Sovyet savunma antlaşmasının koruyucu şemsiyesi altında verildi ve Hindistan'ın başlıca hasmının Pakistan ve Bangladeş olarak iki ayrı devlete bölünmesiyle sona erdi –ve bu da Hindistan'ın genel stratejik konumunu büyük oranda güçlendirdi.) Hindistan bağlantısızlar arasında önde gelen bir rol ararken, hem küresel hem bölgesel düzeyde miras alınmış düzenle uyumlu bir uluslararası düzen kavramına bağlı kaldı. Resmi ifadesinde klasik Vestfalya çizgisinde ve güç dengesine ilişkin tarihsel Avrupa analizleriyle uyumlu bir düzendi bu. Nehru, Hindistan'ın yaklaşımını "birlikte varoluşun beş ilkesi"yle tanımlıyordu. *Pancha Shila* (Birlikte Varoluşun Beş İlkesi) adlı bir Hint felsefe kavramının adını taşımakla birlikte, bu aslında Vestfalya çok kutuplu egemen devletler modelinin daha asil ruhlu bir tekrarıydı:

(1) birbirinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı
(2) karşılıksız saldırmazlık
(3) birbirlerinin iç işlerine karşılıklı müdahalesizlik,
(4) eşitlik ve karşılıklı yarar
(5) barış içinde birlikte varoluş

Hindistan'ın soyut dünya düzeni ilkeleri savunusuna, bölgesel düzeyde Hindistan'ın güvenliği doktrini eşlik ediyordu. Tıpkı erken dönem Amerikalı liderlerin Monroe Doktrini'nde Amerika'nın Batı Yarıküre'deki özel rolüne ilişkin bir kavram geliştir-

meleri gibi, Hindistan da pratikte Doğu Hint Adalarıyla Afrika Boynuzu arasındaki Hint Okyanusu bölgesinde özel bir konum yarattı. Britanya'nın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Avrupa konusunda benimsediği tutuma benzer biçimde Hindistan da dünyanın bu geniş bölgesinde baskın bir gücün ortaya çıkmasına engel olmaya çabalıyor. Erken dönem Amerikalı liderlerin Monroe Doktrini konusunda Batı Yarıküre ülkelerinden onay alma peşinde koşmamaları gibi Hindistan da kendi özel stratejik çıkarları bulunan bölgede politikasını kendi Güney Asya düzeni tanımı temelinde yürütüyor. Ve Soğuk Savaş'ın yürütülüşü konusunda Amerika'nın ve Hindistan'ın görüşlerinin sık sık çatışmış olmasına karşın, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Hint Okyanusu bölgesi ve civar alanları konusundaki görüşleri büyük oranda paralel olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Hindistan, birbiriyle çelişen birçok baskıdan ve bazı sosyalist tutkularından kurtuldu. 1991'deki ödemeler dengesi krizinin tetiklediği ve IMF programıyla desteklenen ekonomik reformlara girişti. Günümüzde Hint şirketleri dünyanın önemli sanayilerinden bazılarına önderlik ediyorlar. Bu yeni yönelim Hindistan'ın diplomasideki tutumuna da yansıdı; tüm dünyada, özellikle de Afrika ve Asya'da yeni ortaklıklar kuruldu ve dünyanın çok uluslu ekonomik ve finansal kurumlarında Hindistan'ın rolüne daha fazla saygı duyulmaya başlandı. Ekonomik ve diplomatik nüfuzunun güçlenmesine ek olarak, donanmasını ve nükleer silah stoku dahil askeri gücünü de önemli oranda geliştirdi. Ve birkaç onyıl içinde Çin'i geride bırakıp, Asya'nın en yüksek nüfuslu ülkesi olacak.

Kuruluşuyla bağlantılı bazı yapısal unsurlar Hindistan'ın dünya düzenindeki rolünü karmaşıklaştırmaktadır. Bu unsurlar arasında en karmaşık olanı, en yakın komşularıyla, özellikle de Pakistan, Bangladeş, Afganistan ve Çin ile ilişkileri olacaktır. Bu ülkelerle

bağlarındaki ve düşmanlıklarındaki ikircikliklik, binyıllık rakip istilalar ve altkıtaya göçler, Britanya'nın Hindistan topraklarının dış çeperlerine akınları ve II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Britanya sömürge egemenliğinin hızla sona ermesinin mirasını yansıtmaktadır. Altkıtanın 1947'de bölünmesiyle oluşan sınırları, ardıl devletlerin hiçbiri tam olarak kabul etmemiştir. Taraflardan biri ya da öteki tarafından geçici muamelesi gören tartışmalı sınırlar, o zamandan bu yana zaman zaman cemaat şiddetinin, askeri çatışmaların ve terörist sızıntılarının nedeni olmuştur.

Kabaca altkıtadaki İslam yoğunlaşmasını izleyen Pakistan sınırları etnik sınırları aşmaktadır. Bir zamanların Britanya Hindistan'ındaki, birbirlerine bitişik olmayan ve aralarındaki binlerce kilometrelik Hindistan toprağıyla bölünmüş iki parçada İslam dinine dayalı bir devleti ortaya çıkaran bu sınırlar, ileriki yıllardaki pek çok savaşın sahnesini hazırlamıştır. Afganistan ve Çin sınırlarıysa on dokuzuncu yüzyılda Britanyalı sömürge idarecilerinin çizdikleri hatlara dayanılarak oluşturulmuş, sonradan rakip tarafların reddettiği bu sınırlar günümüze dek tartışmalı kalmıştır. Hem Hindistan hem Pakistan nükleer silah cephaneliklerine ve askeri güç gösterilerine büyük yatırımlarda bulunmuşlardır. Pakistan ayrıca, Afganistan ve Hindistan'da terörizm dahil şiddet içeren aşırılığa göz yummakta, hatta destek olmaktadır.

Durumu özellikle karmaşıklaştıran bir diğer unsur ise, Hindistan'ın ayrılmaz bir parçasını oluşturan daha geniş çaplı Müslüman dünyayla ilişkileri olacaktır. Hindistan genellikle bir Doğu Asya ya da Güney Asya ülkesi olarak sınıflandırılır. Ancak Ortadoğu'yla tarihsel bağları daha derin ve Müslüman nüfusu Pakistan'dan, hatta Endonezya hariç tüm Müslüman ülkelerden daha yüksektir. Hindistan kısmen azınlıklarına karşı açık fikirli muamelesi ve yurtiçinde cemaat farklılıklarını aşan –demokrasi ve milliyetçilik gibi– ortak Hint ilkelerini geliştirmesi sayesinde, en sert siyasal çalkantı

ve mezhepsel şiddet dalgalarından kendini korumayı şu ana dek başarmıştır. Ancak bu durumun sonsuza dek süreceği kesin değildir ve sürdürülmesi için güçlü bir çaba gerekecektir. Arap dünyasında radikalleşmenin daha da artması ya da Pakistan'da iç çatışmaların tırmanması Hindistan'ı önemli düzeyde iç baskıya maruz bırakabilir.

Hindistan günümüzde Ortadoğu'dan Singapur'a ve ardından kuzeye Afganistan'a kadar uzanan bir yelpazede bölgesel düzeni bir güç dengesine dayandırmaya çalışmasıyla, eski Britanya sömürge yönetimine birçok açıdan çok benzeyen bir dış politika yürütüyor. Çin, Japonya ve Güneydoğu Asya'yla ilişkilerinde on dokuzuncu yüzyılın Avrupa dengesine benzer bir model izliyor. Çin gibi o da bölgesel amaçlarına ulaşmak için ABD gibi uzaklardaki "barbarları" kullanmaktan çekinmiyor. George W. Bush yönetimi sırasında, Hindistan'la Amerika arasında küresel ölçekte bir stratejik koordinasyon oluşturulması zaman zaman tartışılmıştır. Hindistan'ın geleneksel bağlantısızlığı küresel bir düzenlemenin önünü kestiğinden ve Çin'le çatışmayı kalıcı bir ulusal politika ilkesi olarak benimsemeyi iki ülke de istemediğinden, bu koordinasyon Güney Asya bölgesiyle sınırlı kalmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda Britanyalıların küresel nüfuzlarını derinleştirmelerinin nedeninin Hindistan'a giden stratejik yolları korumak olması gibi, yirmi birinci yüzyılda Hindistan da Asya'da ve Müslüman dünyada, bu bölgelerin kendisinin düşman saydığı ülkelerin egemenliğine girmelerini önlemek amacıyla, giderek güçlenen bir stratejik rol oynama zorunluluğu hissetmiştir. Bu yolu izleyen Hindistan'ın İngilizce konuşan "Angloküre" ülkeleriyle doğal bağları bulunmaktadır. Gelgelelim, Asya ve Ortadoğu'daki ilişkilerinde ve geniş kapsamlı ekonomik planlarını sürdürmek için kaynaklarına ihtiyaç duyacağı kilit otokratik ülkelere yönelik politikalarında manevra serbestisini koruyarak, Nehru'nun mira-

sına saygı göstermeyi büyük olasılıkla sürdürecektir. Bu öncelikler, tarihsel tutumları aşan zorunluluklar yaratacaktır. Ortadoğu'da Amerika'nın konumunun yeniden şekillenmesiyle birlikte bölgedeki kimi ülkeler kendi konumlarını güçlendirmek ve bir tür bölgesel düzen geliştirmek için yeni partnerler arayacaklardır. Ve Hindistan'ın kendi stratejik analizleri, Afganistan'da bir boşluğa ya da Asya'da başka bir gücün hegemonyasına izin vermeyecektir.

Mayıs 2014'te bir reform ve ekonomik büyüme platformu öne-rerek belirgin bir farkla seçilen Hindu milliyetçiler liderliğindeki hükümet döneminde Hindistan'ın geleneksel dış politika hedeflerini yeni bir enerjiyle izlemesi beklenebilir. Narendra Modi yönetimi mutlak yetkisi ve karizmatik liderliği sayesinde Pakistan'la çatışma ya da Çin'le ilişkiler gibi tarihsel meselelerde yeni yönler çizecek konumda bulunduğunu düşünebilir. Hindistan, Japonya ve Çin'in hepsinin güçlü ve strateji yönelimli hükümetlerce yönetilmeleri karşısında, hem rekabetlerin şiddetlenmesi, hem de cesurca kararlar alınması olasılıkları yükselecektir.

Bu evrimlerin her birinde Hindistan, yirmi birinci yüzyıl düzeninin dayanak noktalarından biri olacaktır: coğrafyası, kaynakları ve gelişmiş liderlik geleneği nedeniyle, kesişim noktasında yer aldığı bölgelerin ve düzen kavramlarının stratejik ve ideolojik evriminde vazgeçilmez bir unsurdur.

Asya Bölgesel Düzeni Nedir?

Tarihsel Avrupa düzeni kendi içine kapalıydı. İngiltere yalıtılmış konumu ve donanma üstünlüğü sayesinde yirminci yüzyıl başlarına dek dengeyi korumayı başarabildi. Avrupalı güçler konumlarını güçlendirmek için zaman zaman başka ülkelerden geçici olarak destek aldılar –örneğin on altıncı yüzyılda Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla flörtü, ya da yirminci yüzyıl başlarında

Britanya'nın Japonya'yla işbirliği gibi– ama Ortadoğu ya da Kuzey Afrika'dan zaman zaman gelen akınlar hariç, Batılı olmayan ülkelerin Avrupa'daki çıkarları çok azdı ve Avrupa'nın çatışmalarına müdahale etmeye çağrılmadılar.

Günümüz Asya düzeniyse aksine, dış güçleri ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmektedir: bir Asya-Pasifik gücü olarak rolü Ocak 2011'de ABD Başkanı Barack Obama'yla Çin Devlet Başkanı Hu Cintao'nun ortak açıklamalarıyla ve Haziran 2013'te Çin Cumhurbaşkanı Şi Cinping tarafından açıkça tasdik edilmiş olan **Amerika Birleşik Devletleri ile** nüfusunun dörtte üçü Rus topraklarının Avrupa kesiminde yaşasa da coğrafi açıdan bir Asya gücü ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı gibi Asya gruplaşmalarının katılımcısı olan **Rusya.**

ABD'nin modern zamanlarda güç dengeleyicisi olarak harekete geçmeye davet edildiği olmuştur. 1905'teki Portsmouth Antlaşması'nda Rusya'yla Japonya arasındaki savaşta arabuluculuk etmiştir; II. Dünya Savaşı'nda Japonya'nın Asya'da hegemonya kurma macerasını hezimete uğratmıştır. Soğuk Savaş sırasında da Pakistan'dan Filipinler'e dek uzanan bir ittifaklar ağıyla Sovyetler Birliği'ni dengelemeye çalışmasıyla da ABD, Asya'da benzer bir rol oynamıştır.

Gelişmekte olan Asya yapısının önceki sayfalarda ele alınmamış birçok devleti de hesaba katması gerekecektir. Güneydoğu Asya'ya demir atmış, ama İslam yönelimli bir ülke olan Endonezya'nın rolünün etkisi giderek artmaktadır ve Çin, ABD ve Müslüman dünya arasında incelikli bir dengeyi bugüne dek sürdürebilmiştir. Japonya, Rusya ve Çin'le komşu olan Kore Cumhuriyeti, telekomünikasyon ve gemi yapımı gibi stratejik sanayilerde liderlik dahil küresel düzeyde rekabet gücüne sahip ekonomisinin de desteğiyle, canlı bir demokrasiye erişmiştir. Çin dahil birçok Asya ülkesi, Kuzey Kore'nin politikalarını istikrar bozucu saymakla birlikte, bu ül-

kenin çökmesi olasılığını daha da büyük bir tehlike sayıyor. Güney Kore'nin de yurtiçinde giderek güçlenen birleşme baskılarıyla başa çıkması gerekecektir.

Asya'nın devasa büyüklüğüne ve çeşitliliğine rağmen, bölge ulusları, baş döndürücü çok taraflı gruplaşmalar ve çift taraflı mekanizmalar oluşturmuşlardır. Avrupa Birliği'nin, NATO'nun ve Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın aksine bu kurumlar, güvenlik ve ekonomiyle ilgili meseleleri resmi bölgesel düzenin resmi kurallarının bir ifadesi olarak değil, vaka bazında ele almaktadır. Başlıca gruplardan bazıları ABD'yi de içine alır, ekonomik gruplar dahil bazılarıysa yalnızca Asya ülkeleriyle kısıtlıdır ve aralarında en gelişmiş ve önemli olanı ise Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ASEAN(Association of Southeast Asian Nations)'dır. Temel ilke, söz konusu meselelerle doğrudan ilgili ülkelere yer verilmesidir.

Ama bütün bunlar acaba bir Asya düzen sistemi anlamına gelmekte midir? Avrupa'nın dengesinde başlıca tarafların çıkarları birbirleriyle uyumlu olmasa bile birbirine benzerdi. Bundan dolayı, güç dengesi –hegemonya yokluğunda kaçınılmaz olduğu üzere– yalnızca icraat olarak değil, aynı zamanda kararları kolaylaştırıp politikaları yumuşatan bir meşruiyet sistemi olarak da geliştirilebildi. Başlıca ülkelerin benimsedikleri önceliklerin de gösterdiği gibi, Asya'da böyle bir bütünlük bulunmamaktadır. Hindistan, büyük oranda 1962 sınır savaşının mirası sonucunda, akran rakip olarak daha çok Çin konusunda kaygılanırken, Çin ise akran rakiplerini Japonya ve ABD olarak görmektedir. Hindistan, Çin'le karşılaştırıldığında bir akran rakip olmasa da Yeni Delhi için stratejik bir kaygı konusu olan Pakistan'a kıyasla Çin'e daha az askeri kaynak ayırmaktadır.

Asya'daki gruplaşmaların belirsizliği biraz da, tarih boyunca coğrafyanın Doğu Asya'yla Güney Asya arasında keskin bir ayrım hattı yaratmış olmasından kaynaklanır. Kültürel, felsefi ve dini et-

kiler coğrafi bölünme çizgilerini aşmış ve Hindu ve Konfüçyüsçü yönetim kavramları Güneydoğu Asya'da yan yana var olmuştur. Ancak dağlar ve balta girmemiş ormanlar, Doğu Asya'yla Güney Asya'nın büyük imparatorlukları arasındaki askeri etkileşime yirminci yüzyıla dek olanak tanımayacak derecede engel olmuştur. Moğollar ve ardılları Hindistan altkıtasına Himalaya'nın dağ geçitlerinden değil, Orta Asya'dan girmiş ve Hindistan'ın güney kısımlarına ulaşmayı başaramamıştır. Asya'nın çeşitli bölgeleri jeopolitik ve tarihsel açılardan farklı yollar izlemiştir. Bu dönemlerde oluşturulan bölgesel düzenler arasında Vestfalya önermelerine dayalı bir düzen yer almamıştır. Avrupa düzeni birbirlerinin hukuki eşitliğini tanıyan, toprak bütünlüğüyle tanımlanmış "egemen devletler"e dayalı bir denge benimserken, geleneksel Asya siyasi güçleri daha muğlak kriterlerle hareket etmişlerdir. Moğol İmparatorluğu'ndan, Rusya'dan ve İslam'dan etkilenmiş bir "iç Asya" dünyası; modern çağa dek Çin imparatorluk haraç sistemiyle birlikte var olmuş, bu haraç sistemi Güneydoğu Asya krallıklarına da uzanmış, ama bu ülkeler Çin'in evrensellik iddialarını dikkate alırken, Hindistan'dan alınmış olan ve hükümdarlara bir tür ilahilik atfeden Hindu ilkelerinden derinden etkilenmiş bir devlet yönetimi yürütmüştür.

Şimdi bu miraslar bir araya geliyor, ancak yapılan yolculuğun anlamı ya da yirmi birinci yüzyılın dünya düzeni açısından alınan dersler konusunda bu ülkeler arasında bir konsensüse ulaşılmasının çok uzağındayız. Günümüz şartlarında temelde iki güç dengesi ortaya çıkıyor: biri Güney Asya'da, öteki Doğu Asya'da. Gelgelelim, Avrupa güç dengesinin ayrılmaz parçası olmuş bir özelliğe; dengeleyici, ağırlığını zayıf tarafa kaydırarak denge kurabilen bir ülkeye ikisinde de rastlanmıyor. ABD (Afganistan'dan çekildikten sonra), günümüzdeki iç Güney Asya dengesini temelde askeri bir sorun olarak ele almaktan kaçındı. Ancak tüm çevre ülkeleri bölgesel bir

çatışmaya çekmesi kaçınılmaz olacak bir boşluğun doğmaması için, bölgesel düzenin yeniden kurulmasında aktif bir diplomasi izlemesi gerekmektedir.

6. BÖLÜM

Bir Asya Düzenine Doğru: Çatışma mı, Ortaklık mı?

ASYA DEVLETLERİNDE en sık görülen özellik, "yeni" ya da "sömürgecilik sonrası" ülkeleri temsil etme duygusudur. Hepsi güçlü bir ulusal kimlik iddiasında bulunarak, sömürge mirasının üstesinden gelmeyi amaçlamaktadır. Herbiri tarihsel yolculuklarından farklı dersler çıkarmalarına rağmen, hepsi doğaya aykırı batı istilasının ardından, dünya düzeninin yeniden dengeye oturmakta olduğu inancını paylaşmaktadır. Üst düzey yetkilileri temel çıkarlardan söz ettikleri zaman, çoğu farklı kültürel geleneği aklına getirir ve farklı altın çağları idealize eder.

Avrupa'nın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl sistemlerinde dengenin ve dolayısıyla statükonun korunması olumlu bir erdem olarak görülürdü. Asya'da ise neredeyse her devlet kendi dinamizmiyle ilerler. "Yükselişte" olduğuna inanır, ama hak ettiği rolü dünyanın henüz teyid etmediği kanaatiyle hareket eder. Hiçbir devletin ötekilerin egemenlik ve itibarını sorgulamamasına ve "sıfır toplamlı olmayan" bir diplomasiye bağlılıklarını ilan etmelerine karşın, aynı anda bu kadar çok sayıda ulusal prestij oluşturma programının izlenmesi, bölgesel düzene bir miktar belirsizlik katmaktadır. Modern teknolojinin gelişmesiyle birlikte Asya'nın baş-

lıca güçleri, on dokuzuncu yüzyılda en güçlü Avrupa devletinin bile sahip olmadığı yıkıcılıkta askeri silahlanmaya sahiptir ve bu da yanlış hesaplama riskini artırmaktadır.

Dolayısıyla, Asya'nın örgütlenmesi doğası gereği dünya düzenine karşı bir meydan okuma oluşturur. Burada gelişmiş düzen mekanizmalarını bir sistem olarak güç dengesinden çok, başlıca ülkelerin kendi ulusal çıkarlarına dair algıları ve bu çıkarların peşinden koşmaları şekillendirmiştir. Bu mekanizmaların tabi tutulacağı sınav, çok sayıdaki yerleşik çıkar arasındaki etkileşimler için barışçı bir çerçeve sunacak trans-Pasifik ortaklığının kurulup kurulamaması olacaktır.

Asya'nın Uluslararası Düzeni ve Çin

Asya'daki tüm dünya düzeni anlayışları arasında en uzun zamandır süreni, en açık tanımlanmışı ve Vestfalya fikirlerinden en uzakta olanı Çin'inkidir. Çin aynı zamanda, klasik imparatorluktan Komünist devrime ve modern büyük güç statüsüne doğru, insanlık üzerinde büyük etkileri olacak çok karmaşık bir yolculuğu gerçekleştirmiştir.

Çin'in dünya düzeninin merkezinde yer aldığı düşüncesi İÖ 221'de tek bir siyasi yapı olarak birleşmesinden yirminci yüzyıl başlarına dek seçkinlerin düşünüşüne öylesine işlemişti ki, Çin dilinde bunun karşılığı bir sözcük bile yoktu. Akademisyenler "Çin merkezli" haraç sistemini ancak sonradan, geriye dönüp bakarak tanımlamışlardır. Bu geleneksel kavramda Çin bir anlamda kendini dünyanın yegâne egemen devlet yönetimi sayıyordu. İmparatoru kozmik boyutlarda bir figür ve insanla ilahi güç arasındaki kilit taşı sayılırdı. Hüküm alanı egemen bir "Çin" devleti –yani, hemen yönetiminin altındaki topraklar– değil, Çin'in merkezi ve uygar

parçasını oluşturduğu "Gökyüzü Altındaki Her Şey"di: insanlığın geri kalanını esinlendiren ve yükselten "Orta Krallık."

Bu bakış açısına göre dünya düzeni rakip devletler arasında bir dengeyi değil, evrensel bir hiyerarşiyi yansıtırdı. Bilinen her toplumun Çin ile, kısmen Çin kültürüne yakınlığına dayanan ilişki içinde olduğu düşünülürdü; ancak hiçbir toplum onunla eşit düzeye ulaşamazdı. Öteki hükümdarlar muadil egemenler değil, yönetim sanatının, uygarlık düzeyine ulaşmaya çabalayan hevesli öğrencileriydi. Diplomasi çok sayıda egemen çıkar arasında bir pazarlık süreci değil, yabancı toplumlara küresel hiyerarşide kendilerine ayrılmış yerleri kabul etme fırsatının sunulduğu, dikkatle tasarlanmış törenler dizisiydi. Bu bakış açısı uyarınca, günümüzde "dış siyaset" denecek şey klasik Çin'de bağlılık ilişkisinin tonlarını belirleyen Ritüeller Bakanlığı'nın ve göçebe kabilelerle ilişkileri yönetmekle görevli Sınır İşleri Dairesi'nin alanıydı. Çin'de dışişleri bakanlığı ancak on dokuzuncu yüzyıl ortalarında ve o zaman da Batı'dan gelen mütecavizlerle başa çıkılabilmesi için mecburen kuruldu. O zaman bile yetkililer görevlerini Vestfalya diplomasisi olarak nitelenebilecek bir şekilde görmeyip, geleneksel barbar yönetimi saydılar. Yeni bakanlığın "Tüm Ulusların İşlerinin Yönetimi Dairesi" gibi bir ad taşıması, Çin'in hiç de devletlerarası diplomasiyle uğraşmadığını ima ediyordu.

Haraç sisteminin amacı ekonomik yarar sağlamak ya da yabancı toplumlara askeri açıdan egemen olmak değil, itaati teşvik etmekti. Çin'in en muhteşem mimari başarısı olan, zaman içerisinde kabaca beş bin mile ulaşmış Çin Seddi'nin inşasını, rakiplerinin hepsini henüz askeri yenilgiye uğratıp Savaşan Devletler dönemine son vermiş ve Çin'i birleştirmiş olan İmparator Çin Şi Huang başlatmıştı. Askeri zafer kadar zaferin doğasındaki sınırların da heybetli bir kanıtıydı bu ve devasa bir gücün kırılganlık bilinciyle bileşimini simgeliyordu. Çin binlerce yıl boyunca hasımlarını silah gücüyle

yenmeye çalışmaktan çok ayartmayı ve akıllarını çelmeyi amaçlamıştı. Han Hanedanı'ndan (İÖ 206-İS 220) bir bakan bu nedenle, geleneksel analize göre üstün askeri gücün Çin'de olmasına rağmen, Çin'in kuzeybatı sınırlarındaki atlı Xiongu kabileleriyle başa çıkılması için "beş yem" önermiştir:

> Gözlerini baştan çıkarmak için süslü giysiler ve arabalar vermek; ağızlarını baştan çıkarmak için güzel yiyecekler vermek; kulaklarını baştan çıkarmak için müzik ve kadın vermek; iştahlarını kabartmak için azametli binalar, tahıl ambarları ve köleler vermek ... ve teslim olmaya gelenlerin, akıllarını başlarından almak için de onurlarına imparatorun bizzat şarap ve yiyecek sunduğu bir imparatorluk resepsiyonu vermek. Bunlar "beş yem" olarak adlandırılabilir.

Çin'in diplomatik ritüellerine damga vuran kovtov –İmparator'un üstün otoritesini kabul etmek için diz çöküp, başını yere değdirmek– elbette bir aşağılamaydı ve modern Batı devletleriyle ilişkilerde tökezletici bir engel oldu. Ama kovtov sembolik olarak gönüllülüğe dayalıydı; fethedilmekten çok yüreklerine dehşet salınmış bir halkın itaatini temsil ediyordu. Bu törenlerde İmparator'un Çin'e sunulan haraca karşılık olarak verdiği hediyelerin değeri genellikle haracı fazlasıyla aşardı.

Geleneksel olarak Çin, başarıları ve davranışlarıyla psikolojik egemenlik kurmayı amaçlardı. Zaman zaman da asi barbarlara bir "ders" verme ve saygı uyandırma amacıyla askeri seferlere çıkılırdı. Hem bu stratejik hedefler, hem de silahlı çatışma konusundaki temel psikolojik yaklaşım, Çin'in Hindistan'la 1962 ve Vietnam'la 1979'daki savaşları gibi yakın tarihli örneklerde ve ayrıca, temel çıkarlarını öteki komşularına karşı savunuş biçiminde açıkça gözler önüne serilmiştir.

Yine de Çin, terimin Batılı anlamıyla misyoner bir toplum değildi. Dönüştürmeyi değil, saygıya yöneltmeyi amaçlıyordu; bu ince çizgi asla aşılamazdı. Misyonu, yabancı toplumların tanımalarının ve kabul etmelerinin beklendiği performansıydı. Başka bir ülkenin dost, hatta eski bir dost olması mümkündü, ama asla Çin'in akranı muamelesi göremezdi. İroniktir ki, bu statüye benzer bir şey elde edebilmiş yegâne yabancılar fatihlerdi. Tarihin en hayret verici kültürel emperyalizm örneklerinden birinde, Çin'i fethetmiş olan iki halk –on üçüncü yüzyılda Moğollar ve on yedinci yüzyılda Mançular– sayısı bu kadar yüksek ve kültürel üstünlük varsayımları bu kadar katı bir halkın yönetilmesini kolaylaştırmak için Çin kültürünün temel unsurlarını benimsemeye yöneldiler. Mağlup Çin toplumu, fatihleri anayurtlarının önemli bölümünde geleneksel Çinli muamelesi göreceği derecede asimile etti. Çin, siyasi sistemini ihraç etme peşinde olmamıştır; daha çok, ötekilerin bu sisteme geldiklerini görmüştür. Bu açıdan fetih değil, geçişim (osmoz)* yoluyla genişlemiştir.

Modern çağda, kültürel üstünlüklerine inanan Batılı temsilciler, uluslararası sistemin temel taşı haline gelmeye başlayan Avrupa dünya sistemine Çin'i de katmaya çalıştılar. Karşılıklı elçilerin görevlendirilmesi ve serbest ticaret yoluyla dünyanın geri kalanıyla bağını geliştirmesi, halkını da modernleşen bir ekonomi ve Hristiyan din propagandasına açık bir toplumla kalkındırması için Çin'e baskı yaptılar.

Batı'nın aydınlanma ve bağ kurma süreci olarak tasavvur ettiği şey Çin'de saldırı olarak görüldü. Çin ilk başta savuşturma, ardından doğrudan direnme yoluna başvurdu. On sekizinci yüzyılda ilk Britanya elçisi George Macartney beraberinde Sanayi Devrimi'nin ilk ürünlerinden bazılarıyla ve Kral III. George'un serbest ticaret ve Pekin'le Londra'da karşılıklı olarak elçilikler açılması önerile-

* y.n: maddelerin az yoğun ortamdan çok yoğun ortama enerji harcamadan geçişi.

rinde bulunduğu mektubuyla geldiğinde, onu Guangzhou'dan Pekin'e taşıyan Çin gemisine, kendisini "Çin İmparatoru'na haraç getiren İngiliz elçisi" olarak tanımlayan bir sancak çekildi. Macartney İngiltere Kralı'na hitaben yazılmış, Pekin'de hiçbir elçinin ikamet etmesine izin verilemeyeceğinin belirtildiği bir mektupla geri gönderildi: "Avrupa sizinkinin yanı sıra başka pek çok ulus içerir: her biri ve hepsi Sarayımızda temsil edilmek isterlerse, buna nasıl rıza gösterebiliriz? Kesinlikle olanaksız bir şeydir bu." İmparator zaten kısıtlı ve katı biçimde düzenlenmiş miktarda gerçekleştirilenin ötesinde bir ticarete gerek görmüyordu, zira Çin'in Britanya'dan almak istediği hiçbir ürün yoktu:

> Geniş dünyaya hükmederken, tek bir şeyden, yani mükemmel bir yönetim sürmekten ve Devlet görevlerini yerine getirmekten başka bir amacım yoktur: tuhaf ve maliyetli nesneler beni ilgilendirmiyor. Senin yolladığın haraçların kabul edilmesini buyurduysam, ey Kral, bu kadar uzaklardan gönderilmelerine seni teşvik eden ruh hatırınadır ... Elçinin kendi gözleriyle de görebileceği gibi, biz her şeye sahibiz."

Britanya, Napolyon'un yenilgisinden sonra ticari yayılmasının hız kazanmasıyla birlikte bir girişimde daha bulunarak, benzer bir teklifle ikinci bir elçi yolladı. Britanya'nın Napolyon Savaşları sırasında sergilediği donanma gücü gösterisi, Çin'in diplomatik ilişki arzusu konusundaki fikrini pek değiştirmemişti. Elçi William Amherst üniformasının geciktiği mazeretini öne sürerek kovtov törenine katılmayı geri çevirdiğinde misyonu geri gönderildi ve yeni bir diplomasi girişimi açıkça kösteklendi. İmparator, İngiltere Naip Prensi'ne bir mektup göndererek, "Gökyüzü altındaki her şeyin efendisi" olan Çin'in her barbar elçiye doğru protokolü öğretme zahmetine sokulamayacağını aktardı. İmparatorluk kayıtların-

da "okyanusların ötesinde, çok uzaklardaki krallığınız sadakatini sunar ve uygarlık arzusu duyar" denecekti, ama (fermanın, on dokuzuncu yüzyıla ait Batılı bir misyonerlik yayınındaki çevirisiyle):

> sonucu boş yere seyahat enerjisi israfından başka bir şey olmayacağından, bundan böyle bu uzak güzergâha yeni elçiler gönderilmesine gerek yoktur. Kalbinizi itaatkâr bir hizmete yönlendiremiyorsanız, belli dönemlerde saraya elçiler yollamaktan vazgeçebilirsiniz; uygarlığa yönelmenin doğru yolu budur. Sonsuza dek uymanız için Biz şimdi bu buyruğu veriyoruz.

Bu tür ikazlar günümüz standartlarıyla fazlasıyla mağrur –ve daha yeni Avrupa dengesini oluşturmuş, kendini Avrupa'nın en ileri donanma, ekonomi ve sanayi gücü sayabilecek bir ülke için son derece saldırganca– görünse de, İmparator, dünyadaki yeri konusunda binlerce yıl boyunca sürdürülmüş ve komşu halkların birçoğunun en azından göz yummaya ikna edilmiş olduğu fikirlerle uyumlu bir şekilde kendini ifade ediyordu.

Batılı güçler utanılacak bir tutumla –Batı ilerlemesinin tüm meyveleri arasında başka bir şey yokmuş gibi– afyonun sınırsızca ithal edilmesinde ısrar ederek, sattıkları en zararlı ürünün serbest ticareti meselesinde çıbanın başını kopardılar. Son King Hanedanı döneminde Çin, kısmen çok uzun süredir kimsenin ona meydan okumamış olması, ama büyük oranda da, "İyi demir çivide kullanılmaz. İyi adam asker olmaz," deyişinde de ifade edildiği gibi, Çin'in Konfüçyüsçü sisteminde askeriyenin statüsünün düşüklüğü nedeniyle, askeri teknolojisini ihmal etmişti. King Hanedanı Batılı güçlerin saldırısına uğramışken bile, 1893'te askeri fonları imparatorluk Yaz Sarayı'ndaki göz kamaştırıcı mermer bir geminin restorasyonuna yöneltti.

1842'de askeri baskılardan bunalan Çin, bir süreliğine Batılıların taleplerini kabullendiği antlaşmalar imzaladı. Ama eşsizlik duygusundan vazgeçmedi ve ısrarlı savunma savaşları verdi. 1856-58 savaşında Britanya, Guangzhou'da Britanya bandıralı bir gemiye haksız yere el konulması nedeniyle verilmiş bir çatışmada belirleyici bir zafer kazanmasının ardından, uzun süredir peşinde koştuğu, Pekin'de yerleşik bir elçi bulundurma hakkının kabul edileceği bir antlaşma yapılmasında ısrar etti. Ertesi yıl bir zafer kortejiyle makamını devralmaya gelen Britanya elçisi, başkente giden önemli nehir yolunun zincirler ve sivri çubuklarla kesilmiş olduğunu gördü. Britanyalı denizci birliklerine engelleri temizleme emri verdiğinde Çin askerleri ateş açtılar; izleyen çatışmada 519 Britanya askeri ölürken, 456'sı yaralandı. Britanya'nın bunun üzerine yolladığı, Lord Elgin komutasındaki askeri güç Pekin'e hücum edip Yaz Sarayı'nı yakarken, King'in saray halkı şehirden kaçtı. Bu amansız müdahale, yönetimdeki hanedanı diplomatik temsilcilerin yaşayacakları bir "sefaret mahallesi"ni istemeye istemeye kabul etmeye zorladı. Çin'in egemen devletlerden oluşan bir Vestfalya sistemi içerisinde karşılıklı diplomasi kavramını kabullenişi isteksizce ve gücenerek oldu.

Bu tartışmaların merkezinde daha geniş çaplı bir soru yer alıyordu: Çin kendi başına bir dünya düzeni miydi, yoksa daha geniş çaplı bir uluslararası sistemin parçası olan, ötekiler gibi bir devlet mi? Çin geleneksel önermeye sarıldı. 1863 gibi ileri bir tarihte, "barbar" güçler tarafından iki kez askeri yenilgiye uğratıldıktan ve yurtiçinde de ancak yabancı askerleri yardıma çağırarak bastırılabilen büyük bir ayaklanmadan (Taiping Ayaklanması) sonra İmparator Abraham Lincoln'a, Çin'in iyi niyetini temin eden bir mektup gönderdi: "Göklerden evrene hükmetme vazifesini hürmetle teslim almış olduğumuzdan, hem orta imparatorluğu [Çin] hem de dış ülkeleri hiç ayrım yapmaksızın tek bir aile olarak görüyoruz."

Önde gelen İskoç Sinolog* James Legge 1872'de konuyu açıkça ve döneminin Batı dünya düzeni kavramının üstünlüğüne tartışmasız güveniyle şöyle ifade etmiştir:

> Son kırk yılda onun [Çin'in] dünyanın daha gelişmiş uluslarına göre konumu tümden değişmiştir. Onlarla eşit şartlarla antlaşmalar yapmıştır; ama bakanlarının ve halkının bu gerçekle doğrudan yüzleşip, Çin'in dünyanın birçok bağımsız ülkesinden yalnızca biri ve imparatorunun yönettiği "gökyüzü altı"nın da gökyüzü altındaki *her* şey değil, yerkürenin, tanımlanmış ve harita üzerinde işaretlenebilen belli bir kesiti olduğu gerçeğini fark ettiklerini sanmıyorum.

Teknoloji ve ticaretin birbirleriyle çelişen sistemleri yakın temasa zorlaması sonucunda acaba hangi dünya düzeninin normları baskın gelecekti?

Avrupa'daki Vestfalya sistemi, Otuz Yıl Savaşları sonunda sayısız bağımsız devletin fiilen ortaya çıkmasının doğal bir sonucuydu. Asya ise modern çağa böyle belirgin bir ulusal ve uluslararası örgütlenme donanımı olmadan girmişti. Orada daha küçük krallıklarla çevrili birçok uygarlık merkezi vardı ve aralarındaki etkileşimlerde incelikli ve değişken mekanizmalara başvuruluyordu.

Çin ovalarının yüksek verimliliği ve eşi görülmedik bir dayanıklılık ve siyasi basiret kültürü Çin'in iki binyıllık bir dönemin büyük bölümü boyunca birleşik halde kalmasına ve geleneksel standartlarla askeri açıdan zayıf olduğu zamanlarda bile önemli bir siyasi, ekonomik ve kültürel nüfuz sergilemesine olanak tanımıştı. Göreceli avantajı, komşularının hepsinin arzuladığı malları üreten ekonomisinin zenginliğine dayanıyordu. Çin'in bu unsurlarla şekillenen dünya düzeni fikri, çok sayıda eşit devlete dayalı Avrupa deneyiminden belirgin biçimde farklıydı.

* y.n. Çin ile ilgili dil, uygarlık ve tarih bilgileriyle ilgilenen kişi.

Çin'in gelişmiş Batı ve Japonya ile karşı karşıya gelmesindeki en çarpıcı yön, yayılmacı devletler halinde örgütlenmiş büyük güçlerin, modern devlet yönetimlerinin altyapısını önceleri aşağılama olarak kabul eden bir uygarlık üzerinde gösterdiği etkiydi. Çin'in yirmi birinci yüzyılda üstün bir konuma "yükselişi" yeni bir şey değildir, tarihi kalıplarının (örüntülerinin) yeni baştan yaratılmasıdır. Bu kez farklı olan, Çin'in hem kadim bir uygarlığın mirasçısı, hem de Vestfalya modelinde çağdaş bir büyük güç olarak geri dönmesidir. Çin, "Gökyüzü Altındaki Her Şey" kavramının, teknokratik modernleşmenin ve yirminci yüzyılda bu ikisinin sentezine ulaşılması için verilmiş, alışılmadık derecede çalkantılı bir ulusal arayışın miraslarını kaynaştırmaktadır.

Çin ve Dünya Düzeni

İmparatorluk hanedanı 1911'de çöktü ve 1912'de Sun Yat-sen yönetiminde Çin cumhuriyetinin kurulması Çin'i zayıf bir merkezi yönetimle karşı karşıya bırakarak, savaş beyliği onyılını başlattı. 1928'de Çan Kay Şek liderliğinde kurulan daha güçlü merkezi yönetim, Çin'in Vestfalya dünya düzeni kavramında ve küresel ekonomi sisteminde bir yer edinmesini sağlamayı amaçlıyordu. Aynı anda hem modern hem geleneksel Çinli olma peşinde koşan ülke, kendisi de karmaşa içindeki uluslararası bir sistemde yer bulmaya çalıştı. Ancak bu noktaya gelindiğinde, yarım yüzyıl önce modernleşme çabasına girişmiş olan Japonya, Asya'da hegemonya kurma girişimini başlatmıştı. 1931'de Mançurya'yı işgal ettikten sonra, 1937'de orta ve doğu Çin'in geniş kesitlerini istilaya koyuldu. Milliyetçi yönetimin konumunu pekiştirmesini engelledi ve Komünist ayaklanmaya nefes alma alanı sağladı. Çin 1945'te II. Dünya Savaşı'ndan muzaffer Müttefik güçlerinden biri olarak çıkmasına rağmen, tüm ilişkileri ve mirasları zorlayan bir iç savaşla ve devrimci çalkantıyla paramparça oldu.

Muzaffer Komünist Parti lideri Mao Zedong 1 Ekim 1949'da Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu, "Çin halkı ayağa kalkmıştır," diyerek ilan etti. Mao "sürekli devrim" doktriniyle bu sloganı, kendini arındırıp güçlendiren bir Çin olarak geliştirdi ve yerleşik iç ve uluslararası düzen kavramlarını çökertmeye koyuldu. Kurumsal yelpazenin tamamı saldırıya uğradı: Batı demokrasisi, Komünist dünyada Sovyetlerin liderliği ve Çin'in geçmişinin mirası. Sanat ve anıtlar, bayram ve gelenekler, sözcük dağarcığı ve kıyafetler çeşitli şekillerde yasaklara tabi tutuldu. Mao'nun klasik Çin felsefesini yankılayarak "büyük uyum" olarak adlandırdığı düzen kavramına göre, uyumu vurgulayan geleneksel Konfüçyüs kültürünün yıkımından yeni bir Çin doğacaktı. Her devrimci mücadele dalgasının bir sonrakinin habercisi olacağını beyan etti. Mao'ya göre, devrimcilerin hoşnutluğa kapılıp tembelleşmemeleri için devrim süreci hep hızlandırılmalıydı. Mao, "Dengesizlik genel, nesnel bir kuraldır," diye yazıyordu:

> Sonsuz nitelikte olan döngü dengesizlikten dengeye ve sonra yeniden dengesizliğe evrilir. Ancak her döngü bizi daha yüksek bir gelişim düzeyine taşır. Dengesizlik normal ve mutlakken, denge geçici ve görecelidir.

Sonuçta bu kargaşa, Çin'e özgü geleneksel bir tür sonuç yaratma amacı taşıyordu: başarılarıyla, özgün davranış şekliyle kendini ayrı bir yere oturtan, Çin'in eşsiz ve artık devrimci olan ahlaki otoritesinin yeniden "Gökyüzü Altındaki Her Şey" e egemen olduğu, Çin'e özgü bir Komünizm biçimi.

Mao uluslararası işleri de aynı şekilde Çin'in eşsiz tabiatına dayanarak yürüttü. Dünyanın geri kalanının güç ölçütlerine göre Çin nesnel açıdan zayıf olsa da Mao, psikolojik ve ideolojik üstünlüğü nedeniyle ülkesinin merkezi bir role sahip olduğu konusunda ıs-

rarcı oldu; ve bu rolü üstün fiziksel gücünü vurgulayan bir dünyayla uzlaşmak yerine onu reddederek gösterdi. 1957'de Moskova'da uluslararası Komünist Parti liderleri konferansında yaptığı konuşmada, nükleer bir savaş durumunda Çin'in nüfusunun yüksekliğinin ve sağlam kültürünün nihaiyetinde galip geleceği ve hatta yüz milyonlara varan bir kaybın bile Çin'i devrimci yolundan saptırmayacağı öngörüsünde bulunarak, öteki delegeleri şoke etti. Nükleer cephanelikleri çok daha üstün olan ülkelerin gözünü korkutma amaçlı bir blöftü bu belki de, ama Mao, dünyanın onun nükleer savaşa soğukkanlılıkla baktığına inanmasını istiyordu. Temmuz 1971'de Pekin'e yaptığım gizli ziyaret sırasında Zhou Enlai, Mao'nun dünya düzeni anlayışını, Başkan'ın Çin imparatorlarının öne sürdükleri amaca yaptığı alaycı bir eklemeyi alıntılayarak özetledi: "Gökyüzü altındaki her şey kaos içinde, durum mükemmel." Yılların mücadelesiyle çelik gibi sertleşmiş olan Halk Cumhuriyeti kaos dünyasından yalnızca Çin'de değil, "gökyüzü altındaki" her yerde zafer kazanmış olarak çıkacaktı. Komünist dünya düzeni, İmparatorluk Sarayı'nın geleneksel bakışıyla kaynaşacaktı.

Çin'in mutlak güce sahip ilk hanedanının (İÖ 221-207) kurucusu İmparator Çin Şi Huang gibi Mao da Çin'i birleştirirken bir yandan da, Çin'in zayıflığından ve aşağılanmasından sorumlu tuttuğu kadim kültürü yok etmeye çalıştı. İmparatorlar kadar mesafeli bir tarzla yönetiyor (gerçi imparatorlar kitlesel yürüyüşler düzenlemezlerdi) ve bunu Lenin ve Stalin'in pratikleriyle birleştiriyordu. Mao'nun yönetimi devrimin ikilemini yansıtıyordu. Devrimciler ne kadar kapsamlı devrim yapmaya çalışırlarsa, o kadar çok dirençle karşılaşırlar. Bu, ille de ideolojik ve siyasi muhalefetten kaynaklanmaz, alışık olunan şeylerin ataletinden de kaynaklanır. Devrimci peygamberler, zaman tablosunu hızlandırıp kendi vizyonlarını dayatma yollarını çoğaltarak ölümlülüklerine kafa tutmanın cazibesine kapılırlar. Mao da, 1958 yılındaki uğursuz Büyük Atılım'ı,

aşırı hızlı bir sanayileşmeyi dayatmak; 1966 yılındaki Kültür Devrimi'ni de, onyıllık bir ideolojik seferberlik yoluyla eğitimli genç kuşağı kırsal kesime sürerek devrimin kurumsallaşmasına engel çıkartabilecek istenmeyen yöneticileri ayıklamak amacıyla başlattı. Onun hedefleri uğruna on milyonlarca insan hayatını kaybetti. Çoğu sevgi ya da nefret gibi bir duygu hissedilmeksizin, o zamana dek tarihsel bir süreç olarak gerçekleşen şeyi tek bir ömre sığdırma maksadıyla ortadan kaldırıldı.

Devrimciler kazanımlarına kesin gözüyle bakılmaya ve bunlar için ödenen bedeller kaçınılmaz sayılmaya başlandığında galip gelmiş olurlar. Çin'in günümüzdeki liderlerinin bazıları Kültür Devrimi sırasında büyük acılar çekmişlerdir, ama onlar şimdi bu acıyı, bir başka devasa dönüşüm döneminin göz korkutucu liderlik görevleri için kendilerine çelik gibi sertleşmelerini sağlayacak gücü ve keşfetme olanağını kazandırmış bir fırsat olarak gösteriyorlar. Ve Çin halkı, özellikle de bu sancıları doğrudan deneyimlemiş olamayacak kadar genç olanları, temelde Çin'in haysiyeti adına çalışmış bir birleştirici olarak Mao betimlemesini kabul etmiş görünüyor. Bu mirasın hangi yönünün –dünyaya yönelik göz korkutucu Maocu meydan okumanın mı, yoksa Mao'nun yarattığı çalkantılara göğüs gerilerek kazanılan sessiz azmin mi– galip geleceği, Çin'in yirmi birinci yüzyıl dünya düzeniyle ilişkisinin belirlenmesinde çok etkili olacak.

Kültür Devrimi'nin ilk aşamalarında Çin tüm dünyada yalnızca dört elçi bulundurmayı seçmişti ve her iki nükleer süper güçle, yani hem ABD hem Sovyetler Birliği'yle çatışma içindeydi. 1960'ların sonuna gelindiğinde Mao, Kültür Devrimi'nin Çin halkının binlerce yıl boyunca sınanmış tahammül kapasitesini bile tükettiğinin ve Çin'in yalıtılmışlığının, ideolojik katılık ve meydan okumayla üstesinden gelmeye çalıştığı yabancı müdahalelerini üzerine çekebileceğinin farkına varmıştı. 1969'da Sovyetler Birliği Çin'e saldır-

manın eşiğinde görünüyordu; öyle ki, Mao tüm bakanlıkları eyaletlere dağıttı ve Pekin'de bir tek Başbakan Zhou Enlai kaldı. Mao bu krize, kendine özgü beklenmedik bir yön değişimiyle tepki verdi. Silahlı kuvvetleri kullanarak, kendi hücum birliklerine dönüşmüş Kızıl Muhafızları –pratikte zorunlu işgücünde eski kurbanlarına katılacakları kırsal kesime yollayarak– ortadan kaldırdı ve böylece, Kültür Devrimi'nin en anarşik yönünü sona erdirdi. Ve Sovyetler Birliğini mat etmek için, o zamana dek yerdiği hasmına, ABD'ye doğru bir adım attı.

Mao ABD açılımının Çin'in yalıtılmışlığına son vereceğini ve henüz geri durmakta olan öteki ülkelere Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'ni tanımak için gerekçe sağlayacağını hesaplamıştı. (İlginçtir ki, ilk yolculuğuma hazırlandığım sırada yazılmış bir CIA analizinde, Çin-Sovyet geriliminin ABD-Çin yakınlaşmasını mümkün kılacak kadar şiddetli olduğu, ama Mao'nun ideolojik coşkusunun bunun o hayattayken olmasını engelleyeceği savunuluyordu.)

Devrimler, her ne kadar geniş kapsamlı olurlarsa olsun nihayetinde, pekiştirilmeye ve bir taşkınlık ânından, uzun zaman sürdürülebilecek bir şeye uyarlanmaya ihtiyaç duyar. İşte Deng Şiaoping'in oynadığı tarihsel rol budur. Mao tarafından iki kez tasfiye edilmiş olmasına karşın, onun 1976'daki ölümünden iki yıl sonra fiilen ülkenin başına geçti. Hızla ülkede reform yapmaya ve toplumu dışarıya açmaya koyuldu. "Çin özellikleri taşıyan bir sosyalizm" olarak tanımladığı yolu izleyerek, Çin halkının gizli kalmış enerjilerini serbest bıraktı. Çin bir kuşaktan kısa bir süre içerisinde, dünyanın ikinci büyük ekonomisi konumuna gelecek kadar ilerledi. Bu çarpıcı dönüşümün hızlandırılması için Çin –ille inanarak olmasa da– uluslararası kurumlara katıldı ve yerleşik dünya düzeni kurallarını kabul etti.

Çin'in Vestfalya yapısının bazı yönlerine katılımı yine de, uluslararası devlet sistemine girmesine neden olmuş tarihçesinden kay-

naklanan bir muğlaklığı da beraberinde getirdi. Çin ilk başta mevcut uluslararası düzene katılmaya kendine ilişkin tarihsel imgesiyle, ya da hatta Vestfalya sisteminin beyan edilmiş ilkeleriyle çelişen bir şekilde zorlanmış olduğunu hiç unutmamıştı. Uluslararası sistemin "oyununun kuralları"na ve "sorumlulukları"na bağlı kalmaya çağrıldığında –üst düzey liderler dahil– Çinlilerin birçoğunun gösterdiği içgüdüsel tepki, sistemin kurallarının hazırlanışına Çin'in katılmamış olduğu bilincinden derinden etkilendi. Belirlenmesinde hiçbir rol üstlenmedikleri kurallara bağlı kalmaları isteniyor –ve basiret gereği, bunu yapmayı kabul ediyorlardı. Dolayısıyla, onlar uluslararası düzenin yeni uluslararası kural yapımına Çin'in merkezi bir katılımda bulunmasına olanak tanıyacak şekilde, hatta şu andaki kuralların bazılarını gözden geçirme derecesinde evrimleşmesini bekliyorlar ve önünde sonunda bu beklenti doğrultusunda harekete geçecekler.

Pekin bunun gerçekleşmesini beklerken dünya sahnesinde çok daha aktif bir rol oynamaya başladı. Çin'in belki de dünyanın en büyük ekonomisi düzeyine ulaşması olasılığının ortaya çıkmasıyla birlikte, artık her uluslararası forumda görüşleri ve desteği isteniyor. Çin on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl Batı düzenlerinin prestijli yönlerinin birçoğuna katılmıştır: Olimpiyatlara ev sahipliği, devlet başkanlarının BM huzurundaki konuşmaları, dünyanın önde gelen devlet ve hükümet başkanlarıyla karşılıklı ziyaretler. Hangi standardı kabul edersek edelim, Çin, nüfuzunun en geniş çaplı olduğu yüzyıllarda bilinen itibarını yeniden kazanmıştır. Şu anda karşımızdaki soru, Çin'in ABD ile ve günümüzdeki dünya düzeni arayışı ile ilişkisinin nasıl olacağıdır.

Hem ABD hem Çin uluslararası düzenin vazgeçilmez payandalarıdır. İlginçtir ki, her ikisi de şu anda çıpa attıkları uluslararası

sisteme karşı tarihte ikircikli bir tutum benimsemiş, tasarımının bazı yönleri karşısında kararsız kalırken bile, bağlılıklarını onaylamışlardır. Çin'in yirmi birinci yüzyıl düzeninde oynaması talep edilen, önde gelen devletlerden biri olma rolünün Çin açısından geçmişti hiçbir örneği yoktur. Tümden farklı bir iç düzen modelini benimsemiş, karşılaştırılabilir boyut, erişim alanı ve ekonomik performansta bir ülkeyle sürekli bir etkileşim deneyimine ABD de sahip değildir.

İki tarafın kültürel ve siyasi arka planları önemli yönlerden birbirinden ayrılmaktadır. Amerika'nın politik yaklaşımı pragmatik, Çin'inki ise kavramsaldır. Amerika'nın hiçbir zaman güçlü ve tehditkâr bir komşusu olmamış, Çin ise sınırlarında güçlü bir hasmının bulunmadığı bir zaman yaşamamıştır. Amerikalılar her sorunun bir çözümü olduğunu savunurlar, Çinlilerse her çözümün yeni bir dizi sorunun giriş bileti olduğunu düşünürler. Amerikalılar acil şartlara tepki veren bir sonuç arzularlar, Çinliler ise evrime tabi bir değişime yoğunlaşırlar. Amerikalılar pratik, "erişilebilir" maddeleri içeren bir gündem hazırlarlar, Çinliler ise genel ilkeler koyarlar ve bunların nereye yöneleceğini analiz ederler. Çin'in düşünüşünü kısmen Komünizm şekillendirmiştir, ama geleneksel Çin düşünüş şeklini giderek daha fazla benimsemektedir; her ikisi de Amerikalılar için tanıdık değildir.

Çin ve ABD tarihlerinde, egemen devletleri içeren uluslararası bir sisteme ancak yakın zamanlarda tam olarak katılmışlardır. Çin eşsiz olduğuna inanmış ve büyük oranda kendi gerçekliğinin içinde kalmıştır. Amerika da kendini eşsiz –yani "sıra dışı"– sayar, ama kendi değerlerini tüm dünyada varlık nedeninin ötesindeki nedenlerden ötürü desteklemek gibi bir ahlaki yükümlülüğünün bulunduğuna inanır. Farklı kültür ve önermelere sahip bu iki büyük toplum yurtiçinde temel uyarlanmalardan geçmekteler; bunun rekabete mi yoksa yeni bir tür ortaklığa mı dönüşeceği, yirmi bi-

rinci yüzyıl dünya düzeninin manzarasını önemli oranda şekillendirecektir.

Çin şu anda devrimden bu yana beşinci lider kuşağı tarafından yönetiliyor. Önceki liderlerin her biri Çin'in gereksinimleri konusunda kendi kuşağının vizyonlarından beslendi. Mao Zedong, yerleşik kurumları Çin'in bürokratik eğilimleri nedeniyle durgunluğa girmesinler diye hatta zaferinin ilk evresinde bizzat kurduklarını kökünden kaldırmaya kararlıydı. Deng Şiaoping Çin'in uluslararası ilişkilerin dışında kalması durumunda tarihsel rolünü sürdüremeyeceğini anladı. Deng'in tarzı çok netti: O yabancı ülkeler huzursuz olmasınlar diye- böbürlenerek liderlik iddiasında bulunmayacak, ama hem toplumu hem ekonomiyi modernleştirerek, Çin'in nüfuzunu artıracaktı. Tiananmen Meydanı krizi sırasında göreve atanmış olan Jiang Zemin bu temelde, 1989'dan itibaren bu krizin sonrasıyla uluslararası düzeyde kişisel diplomasisiyle, yurtiçindeyse Komünist Parti'nin tabanını genişleterek başa çıktı. ÇHC'ni uluslararası devlet ve ticaret sistemine tam üye olarak taşıdı. Deng'in seçtiği Hu Jintao Çin'in büyüyen gücünün uyandırdığı kaygıları ustalıkla yatıştırdı ve Şi Cinping'in ifade ettiği yeni tipteki büyük güç ilişkisi kavramının temelini attı.

Şi Cinping liderliği, Deng ölçeğinde devasa bir reform programına girişerek, bu mirasları geliştirmeyi amaçladı. Demokrasiden kaçınmakla birlikte, daha şeffaflaşacak ve sonuçların yerleşik kişisel ve ailevi ilişkiler modelinden çok hukuki prosedürlerle belirleneceği bir sistem tasarladı. Vizyonu cesaretle birleştiren, ama arkasından bir değişim dönemi ve bir miktar belirsizlik getireceği kesin görünen bir tutumla yerleşik kurum ve uygulamaların birçoğuna –devlet tarafından yönetilen işletmeler, bölge yetkililerinin derebeylikleri ve geniş çaplı yolsuzluklar– meydan okudu.

Çin liderliğinin bileşimi, Çin'in küresel meselelere katılma, hatta onları şekillendirme yönündeki evrimini yansıtır. 1982'de Polit-

büro'nun tek bir üyesi bile üniversite mezunu değildi. Bu satırların yazıldığı sıralardaysa neredeyse hepsi üniversite mezunu ve önemli sayıda üyenin de daha ileri dereceleri var. Çin'de üniversite derecesi eski mandarin sisteminin mirasına (ya da kendi entelektüel yetiştirme formunu dayatmış olan, sonraki Komünist Parti müfredatına) değil, Batı tarzı bir müfredata dayalıdır. Bu da Çinlilerin kendi dünyaları dışındaki dünyaya ilişkin algılarında şiddetle ve gururla dar görüşlü oldukları geçmişten keskin bir kopuşu temsil eder. Çin'in günümüzdeki liderleri Çin'in tarihine ilişkin bilgilerden etkilenirler, ama artık bu tarihin esiri değiller.

Daha Uzun Vadeli Bir Bakış Açısı

Yerleşik bir güç ile yükselişteki bir güç arasında gerilim olasılığı yeni bir durum değildir. Yükselmekte olan gücün, o zamana dek tümüyle yerleşik gücün alanı sayılmış kimi alanlara el atması kaçınılmazdır. Aynı şekilde, yükselmekte olan güç, rakibinin çok geç olmadan onun büyümesini engellemeye çalışabileceğinden kuşkulanır. Harvard'da gerçekleştirilmiş bir inceleme, tarihte yükselişte olan bir güçle yerleşik bir gücün etkileşime girdiği on beş örnekten onunun savaşla sonuçlandığını göstermiştir.

Bu nedenle, her iki taraftan önemli strateji düşünürlerinin iki toplum arasındaki çatışmanın kaçınılmazlık düzeyini öngörme konusunda davranış ve tarihsel deneyim modellerine başvurmaları şaşırtıcı değildir. Çin tarafında Amerikalıların eylemlerinin birçoğu Çin'in yükselişini köstekleme amaçlı olarak yorumlanmakta ve Amerika'nın insan haklarını savunması Çin'in iç siyasi yapısının altını oyma projesi olarak görülmektedir. Kimi önde gelen şahsiyetler Amerika'nın eksen politikasını Çin'i sürekli olarak ikincil konumda tutma amaçlı nihai bir restleşmenin habercisi olarak tanımlıyorlar –bu satırların yazıldığı zamana dek herhangi bir önemli askeri konuşlanma içermediğinden, daha da kayda değer bir tutum bu.

Amerikan tarafının korkusuysa, büyüyen bir Çin'in Amerikan üstünlüğünü ve dolayısıyla Amerikan güvenliğini sistematik olarak baltalayacağı yönündedir. Çin'i Soğuk Savaş'taki Sovyetler Birliği'ne benzeterek tüm çevre bölgelerde askeri, ayrıca ekonomik egemenlik ve dolayısıyla, nihayetinde hegemonya elde etmeye kararlı olarak gören önemli gruplar var.

Ötekinin askeri manevraları ve savunma programları her iki tarafın kuşkularını pekiştiriyor. "Normal" oldukları –yani bir ülkenin genel olarak anlaşıldığı şekliyle ulusal çıkarını korumak için makul bir biçimde alacağı önlemlerden oluştukları– zamanlarda bile, en kötü durum senaryoları üzerinden yorumlanıyor. Tek taraflı askeri konuşlanma ve davranışların tırmanarak silahlanma yarışına dönüşmemesi için iki tarafın da dikkatli davranma sorumluluğu bulunmaktadır.

I. Dünya Savaşı öncesindeki, kuşku ve gizli çatışma yüklü bir atmosferin yavaş yavaş ortaya çıktığı ve tırmanarak felakete dönüştüğü onyılın tarihini iki tarafın da özümsemesi gerekmektedir. O dönemde Avrupa'nın liderleri askeri planlamalarıyla ve taktiksel olanla stratejik olanı birbirlerinden ayıramamalarıyla kendi kendilerini tuzağa düşürmüşlerdi.

Çin-Amerikan ilişkilerindeki gerilimi tırmandıran iki mesele daha var. Çin, uluslararası düzenin liberal demokrasinin yayılmasıyla geliştiği ve uluslararası topluluğun bunu gerçekleştirme, özellikle de uluslararası eylem yoluyla insan hakları algısını oluşturma yükümlülüğünün bulunduğu önermesine karşı çıkıyor. ABD insan hakları konusundaki görüşlerinin uygulamasını stratejik önceliklere göre uyarlayabilir. Ama tarihinin ve halkının inançlarının ışığında, bu ilkeleri asla toptan terk edemez. Çin tarafındaysa bu konuda seçkinler arasındaki egemen görüş Deng Şiaoping tarafından şöyle ifade edilmiştir:

> Aslına bakılırsa ulusal egemenlik insan haklarından çok daha önemlidir, ama Yediler (ya da Sekizler) Grubu sık sık Üçüncü Dünya'nın yoksul, zayıf ülkelerinin egemenliklerini ihlal etmektedir. İnsan hakları, özgürlük ve demokrasi hakkındaki konuşmaları yalnızca, güçlerinden faydalanarak zayıf ülkelere zorbalık eden ve hegemonya peşinde koşup güç siyaseti yapan güçlü, zengin ülkelerinin çıkarlarını koruma amaçlıdır.

Bu görüşler arasında resmi bir uzlaşmaya varılması mümkün değildir; anlaşmazlığın tırmanıp çatışmaya dönüşmesini engellemek, her iki tarafın liderlerinin başlıca yükümlülüklerinden biridir.

Bismarck'ın on dokuzuncu yüzyıldaki aforizmasının kesinlikle geçerli olduğu Kuzey Kore'yle ilgili daha acil bir mesele de bulunmaktadır: "Güçlünün vicdanı yüzünden zayıf olduğu ve zayıfın da cüreti sayesinde güçlendiği şaşılacak bir zamanda yaşıyoruz." Kuzey Kore hiçbir kabul edilmiş meşruiyet ilkesiyle, hatta öne sürdüğü Komünizm ilkesiyle bile yönetilmemektedir. Başlıca başarısı birkaç nükleer düzenek inşa etmek olmuştur. ABD'yle savaşa girişebilecek bir askeri kapasitesi bulunmamaktadır. Ama bu silahların varlığının askeri yararlarını çok aşan siyasi bir etkisi vardır. Japonya ve Güney Kore'nin nükleer askeri kapasite yaratmaları için teşvik oluşturmaktadır. Pyongyang'ı kapasitesiyle orantısız derecede risk almaya cesaretlendirmekte ve Kore Yarımadası'nda yeni bir savaş tehlikesini artırmaktadır.

Çin açısından Kuzey Kore, karmaşık mirasları temsil ediyor. Pek çok Çinlinin gözünde Kuzey Kore, Çin'in "aşağılanma yüzyılı"nı sona erdirme ve dünya sahnesinde "ayağa kalkma" kararlılığının sembolü, ama aynı zamanda, başlangıcı Çin'in kontrolünde olmayan ve yansımaları uzun vadeli ciddi, istenmedik sonuçlar yaratabilecek savaşlara müdahil olunmasına karşı bir uyarı olarak görülüyor. Çin'le ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nde Kuzey Ko-

re'nin nükleer programını –kısıtlaması değil– terk etmesi talebinde paralel konumlar benimsemelerinin nedeni budur.

Nükleer silahlardan vazgeçilmesi Pyongyang rejimi için siyasi çözülüş anlamına gelebilir. Ama bunlardan vazgeçilmesi tam da, ABD'yle Çin'in kendi teşvik ettikleri BM kararlarında açıkça talep ettikleri şeydir. İfade ettikleri hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için iki ülkenin politikalarını koordine etmeleri gerekiyor. Kore konusunda iki tarafın kaygı ve hedeflerinin kaynaştırılması mümkün olacak mı? Çin ve ABD, tüm tarafların daha emniyette ve özgür olmalarını sağlayacak nükleersiz, birleşmiş bir Kore için işbirlikçi bir strateji oluşturabilirler mi? Sık sık söz edilen ve bir türlü ortaya çıkamayan "yeni tipte büyük güç ilişkileri" yönünde atılmış büyük bir adım olacak bu.

Çin'in yeni liderleri geniş çaplı gündemlerine Çin halkının vereceği tepkinin kestirilemeyeceğini fark edecekler; zira bilinmedik sulara yelken açıyorlar. Dış maceralar peşine düşmeyi isteyemezler, ama reformdan ayrılması olanaksız uyarlanmalara ulusal çıkarı daha güçlü bir biçimde vurgulayarak açıklama getirme zorunluluğu hissettiklerinden, merkezi olarak tanımladıkları çıkarlarına yönelik müdahalelere belki de öncellerinden daha da büyük bir ısrarla direneceklerdir. Hem ABD'nin hem Çin'in yer aldığı her uluslararası düzenin bir güç dengesi içermesi gerekir, ama geleneksel denge yönetimi normlar üzerinde anlaşılarak hafifletilmeli ve işbirliği unsurlarıyla pekiştirilmelidir.

Çin'in ve ABD'nin liderleri yapıcı bir sonucun ortaya çıkartılmasının iki ülkenin de ortak çıkarı olduğunun farkındadırlar. İki Amerika başkanı (Barack Obama ve George W. Bush) Pasifik bölgesinde stratejik bir ortaklık kurulmasında Çinli muadilleriyle (Şi Cinpign ve Hu Jintao) anlaşmışlardır; bu ortaklık, doğasından kaynaklanan askeri tehdidi azaltırken, güç dengesini korumanın yol-

larından biridir. Şu ana dek niyet beyanlarına, üzerinde anlaşılmış yönde atılmış adımlar eşlik etmemiştir.

Ortaklık beyanla kurulamaz. Hiçbir anlaşma ABD için belli bir uluslararası statüyü garantiye alamaz. ABD –kaderin değil, kendi seçiminin sonucu olarak– gerileyen bir güç olarak algılanmaya başlanırsa, çalkantı ve kargaşayla geçecek bir ara dönemden sonra Çin ve öteki ülkeler, II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemin büyük bölümü boyunca Amerika'nın sergilemiş olduğu liderliği büyük oranda üstlenmeyi başaracaklardır.

Çinlilerin birçoğu ABD'yi doruk noktasını geçmiş bir süper güç olarak görebilir. Hatta Çin'in liderleri öngörülebilir bir gelecekte ABD'nin liderlik kapasitesini önemli düzeyde koruyacağının farkında olduklarını göstermişlerdir. Yapıcı bir dünya düzeninin kuruluşunun özü, hiçbir tekil ülkenin, yani ne Çin'in ne de ABD'nin, Soğuk Savaş döneminin hemen ertesinde, maddi ve psikolojik üstünlüğe sahip olduğu sırada ABD'nin oynadığı dünya liderliği rolünü kendi başına dolduracak konumda bulunmamalarına dayanmaktadır.

Doğu Asya'da ABD dengeleyiciden çok, dengenin ayrılmaz bir parçasıdır. Oyuncu sayısı azaldığında ve sadakat kayması belirleyici düzeye geldiğinde dengenin ne kadar istikrarsızlaşabileceğini önceki bölümlerde görmüştük. Doğu Asya dengesinde yalnızca askeri bir yaklaşımın benimsenmesi, I. Dünya Savaşı'na yol açanlardan bile daha katı ittifakların oluşmasına neden olabilir.

Doğu Asya'da Çin, Kore, Japonya ve ABD arasında güç dengesine benzer bir durum oluşmaktadır ve Rusya'yla Vietnam da bunun yanal katılımcılarıdır. Ama kilit oyunculardan birinin, yani ABD'nin kütleçekimi merkezinin Doğu Asya'nın coğrafi merkezinden çok uzakta yer alması –ve en önemlisi, askeri kuvvetlerinin günce ve beyanlarında birbirlerini hasım olarak tasavvur ettikleri iki ülkenin liderlerinin aynı zamanda siyasi ve ekonomik me-

selelerde ortaklık beyanlarında bulunmaları– açısından, tarihteki güç dengelerinden farklıdır. Yani ABD Japonya'nın müttefiki ve beyanlarına göre, Çin'in ortağıdır –Bismarck'ın Avusturya ile Rusya'yla yapılan antlaşmayla dengelenmiş bir ittifak kurduğu zamanla kıyaslanabilir bir durumdur bu. Paradoksal olarak, Avrupa dengesinin esnekliğini koruyan tam da bu muğlaklıktı. Ve şeffaflık adına terk edilmesi, giderek tırmanan ve I. Dünya Savaşı ile sonuçlanan bir dizi çatışmayı başlattı.

Asya'da hegemonyayı engellemek yüzyılı aşkın bir süre boyunca –Açık Kapı politikasından ve Theodore Roosevelt'in Rus-Japon savaşında arabuluculuk etmesinden beri– Amerika'nın değişmez politikası olmuştur. Günümüz şartlarında olası hasım güçleri sınırlarından olabildiğince uzak tutmak Çin için kaçınılmaz bir politikadır. İki ülke bu alanda seyrediyorlar. Barışın korunması, hedeflerini izlemekteki itidallerine ve rekabetin siyasi ve diplomatik alanda kalmasını sağlayabilmelerine bağlıdır.

Soğuk Savaş'ta bölünme hatlarını askeri güçler belirledi. Günümüzdeyse hatlar temelde askeri konuşlanmalarla belirlenmemeli. Askeri unsur dengenin yegâne, ya da hatta başlıca tanımı olarak görülmemeli. Paradoksal bir biçimde ortaklık kavramlarının, özellikle de Asya'da, modern güç dengesinin unsurları olması gerekiyor –kapsayıcı bir ilke olarak uygulanırsa, önemli olduğu kadar önceden de eşi görülmemiş bir yaklaşım olacak bu. Güç dengesi stratejisiyle ortaklık diplomasisinin bileşimi çekişmeli yönlerin tümünün ortadan kaldırılmasına yetmeyecektir, ama etkilerini azaltabilir. En önemlisi, Çin'in ve Amerika'nın liderlerine yapıcı işbirliği deneyimi kazandırabilir ve iki topluma daha barışçı bir geleceğe doğru ilerlemenin yolunu gösterebilir.

Düzen her zaman, incelikli bir itidal, güç ve meşruiyet dengesi gerektirir. Asya'daysa güç dengesini bir ortaklık kavramıyla birleştirmelidir. Dengenin yalnızca askeri terimlerle tanımlanması,

çatışmaya giden yolu açacaktır. Ortaklık konusunda yalnızca psikolojik bir yaklaşım benimsenmesiyse hegemonya korkuları uyandıracaktır. Bilge devlet adamları bu dengeyi bulmaya çalışmalıdırlar. Çünkü bunun dışında gerçekleşecek olan, felaketten başka bir şey değildir.

7. BÖLÜM

"İnsanlık Adına Hareket Etmek": Amerika Birleşik Devletleri ve Düzen Kavramı

GÜNÜMÜZ DÜNYA DÜZENİNİN şekillenmesinde hiçbir ülke ABD kadar belirleyici bir rol oynamamış ve düzene katılımında bu denli ikircikli davranmamıştır. İzlediği yolun insanlığın kaderini şekillendireceğine inanan Amerika, tarihi boyunca dünya düzeninde paradoksal bir rol oynamıştır: her tür imparatorluk tasarımını reddederken, Aşikâr Kader adına bir kıtaya yayılmış; herhangi bir ulusal çıkar motivasyonunu inkâr ederken, önemli olaylarda belirleyici bir etki sergilemiş ve güç siyaseti yapma niyetini yalanlarken, bir süper güç olmuştur. Amerika'nın dış siyaseti, yurtiçi ilkelerinin açıkça evrensel, uygulamalarının her zaman mesaj verici ve yurtdışı ilişkilerindeki asıl iddiasının da geleneksel anlamda dış siyaset değil, öteki tüm halkların kopyalamayı arzuladıklarına inandığı değerlerinin yaygınlaştırılması projesi olduğu inancını yansıtmaktadır.

Bu doktrin, olağanüstü derecede özgün ve cezbedici bir vizyon içermektedir. Eski Dünya Yeni Dünya'yı zenginlik ve güç kazanacağı bir fetih arenası olarak hesaba katarken, Amerika'da, inanç,

ifade ve hareket özgürlüğünü ulusal geleneğinin ve karakterinin özü sayan yeni bir ulus doğmuştur.

Bir inancı ya da ahlak sistemini Kıta'nın birbirinden çok farklı halklarına dayatma girişimlerinin büyük felaketlerle sonuçlanması nedeniyle, Avrupa'da ahlaki mutlakların siyasi uğraşlardan dikkatle ayrılmasına dayalı bir düzen sistemi kurulmuştu. Amerika'daysa dini misyonerlik, yerleşik kurum ve hiyerarşilere karşı duyulan derin bir güvensizlik hissiyle birlikte telkin ediliyordu. Britanyalı felsefeci ve Parlamento Üyesi Edmund Burke bu nedenle meslektaşlarına, kolonicilerin Avrupa'da baskı altına alınan çeşitli muhalif dini mezheplerle ("protestan dininin protestoculuğu") birlikte "İngiliz fikirlerine göre özgürlük" de ihraç ettiklerini ve "özgürlük ruhunun paylaşımı dışında hiçbir şeyde" anlaşamadıklarını hatırlatacaktı. Okyanus ötesinde iç içe geçen bu güçler, kendine özgü bir ulusal görüntü ortaya çıkarmıştı: "Amerikalıların karakterindeki bu özgürlük aşkı, bütüne damga vuran ve onu farklı kılan baskın özelliğidir."

1831'de Amerika'ya gelerek, Amerikan halkının ruhu ve davranış biçimleri konusunda, hâlâ öngörüsü en yüksek eserlerden biri olarak kabul edilen kitabı yazan Fransız aristokrat Alexis de Tocqueville de Amerikalıların karakteristik yapılarını benzer şekilde "çıkış noktası" adını verdiği özelliğe bağlar. New England'da, "hâlâ Amerikan özgürlüğünün pınarı ve ona yaşam veren kanı olan o yerel bağımsızlığın doğumunu ve gelişimini görüyoruz," der. Püritenlik içinse, "yalnızca dini bir doktrin değildi; birçok açıdan, en mutlak demokratik ve cumhuriyetçi kuramları paylaşıyordu," diye yazar. Bunun da "başka yerlerde genellikle birbirleriyle savaşan, ama Amerika'da kaynaştırılıp, muhteşem bir bileşim oluşturmanın bir şekilde mümkün olduğu gösterilen kesinlikle birbirinden farklı iki unsur"un ürünü olduğu sonucuna varır: "Demek istiyorum ki, *Din Ruhu* ve *Özgürlük Ruhu*."

Amerikan kültürünün şeffaflığı ve demokratik ilkeleri, ABD'yi milyonlarca insan için örnek bir ülkeye ve barınağa dönüştürmüştür. Aynı zamanda, Amerikan ilkelerinin evrensel olduğu inancı, bunları uygulamayan yönetimlerin meşru sayılamayacaklarını ima etmesi nedeniyle, uluslararası sisteme meydan okuyan bir unsur ortaya çıkarmıştır. Amerikan düşünce tarzına resmi bir politika olarak ifade edilmesine gerek bile kalmayacak kadar yerleşmiş olan bu inanç, dünyanın önemli bir kesiminin tatmin edici olmayan ve deneme sürecindeki bir düzende yaşadığına ve günün birinde kurtulacağına işaret eder; bu arada bu dünyanın en büyük gücüyle ilişkilerinde gizli bir düşmanlık unsuru olacaktır.

Bu gerilimler Amerika'nın kuruluşundan itibaren mevcuttu. Thomas Jefferson'a göre Amerika, yalnızca oluşum aşamasında bir büyük güç değil, bir "özgürlük imparatorluğu"ydu; iyi yönetim ilkelerini savunmak için tüm insanlık adına hareket eden ve sürekli genişleyen bir güç. Jefferson'ın başkanlığı sırasında yazdığı gibi:

> Kendi toplumumuzun sınırlarıyla kısıtlanmamış yükümlülüklerle hareket ettiğimizi hissediyoruz. Tüm insanlık adına hareket ettiğimiz ve başkalarından esirgenmiş, ama bize fazlasıyla verilmiş şartların, bir toplumun bireysel üyelerine ne derecede özgürlük ve özyönetim tanımayı göze alabileceğini kanıtlama görevini bize yüklediği duyarlılığında olmamak mümkün değildir.

Bu şekilde tanımlandığında, ABD'nin yayılması ve girişimlerinin başarısı, insanlığın çıkarlarıyla iç içe geçmişti. 1803'te kurnazca Louisiana Alımı'nı düzenleyerek yeni ülkenin boyutunu ikiye katlamış olan Jefferson emekliliğinde Başkan Monroe'ya şunu "içtenlikle itiraf etmişti": "Küba'ya bizim Devletler sistemimize yapılabilecek en ilginç ekleme olarak baktım hep." James Madison'a

da şunları yazmıştı: "Öyleyse konfederasyonumuza bir tek Kuzey'i [Kanada] dahil etmemiz kaldı ... ve özgürlük için, oluşumdan beri sınırlarımızın hiç ulaşamadığı bir imparatorluğumuz olmalı: ve daha önce hiçbir anayasanın geniş bir imparatorluk ve özyönetim için bizimki kadar iyi tasarlanmadığına eminim." Jefferson'la çalışma arkadaşlarının tasavvur ettikleri imparatorluk onların zihinlerinde, yabancı halklara boyun eğdirilmesine ve baskıya dayalı saydıkları Avrupa imparatorluklarından farklıydı. Jefferson'ın hayal ettiği imparatorluk özünde Kuzey Amerikalıydı ve özgürlüğün genişlemesi olarak tasavvur edilmişti. (Ve aslına bakılırsa, bu projedeki çelişkiler ya da Kurucularının kişisel yaşamları konusunda ne denirse densin, ABD yayılıp geliştikçe demokrasi de yayılıp gelişti ve demokrasi arzusu tüm yarıküreye ve dünyaya yayılıp, kök saldı.)

Bu yüksek emellerine rağmen, Amerika'nın elverişli coğrafyası ve engin kaynakları, dış siyasetin tercihe bağlı bir etkinlik olduğu algısının doğuşunu kolaylaştırdı. İki okyanusun arkasında emniyette olan ABD, dış siyaseti sürekli bir girişimden çok bir dizi aralıklı meydan okuma olarak görebilecek konumdaydı. Bu anlayışta diplomasi ve güç kullanımı, her biri kendi bağımsız kurallarını izleyen ayrı eylem aşamalarıydı. Evrensel kapsam doktrini*, dış siyaseti ulusal çıkar ve güç dengesine dayalı sürekli bir iş olarak yürütme zorunluluğunu hisseden –ABD'ye kıyasla mutlaka daha talihsiz– ülkelere karşı ikircikli bir tutumla birlikte ele alındı.

ABD'nin on dokuzuncu yüzyılda büyük bir güç statüsüne sahip olmasından sonra bile bu alışkanlıkları sürdü. ABD üç kuşakta üç kez, yani iki dünya savaşında ve Soğuk Savaş'ta, düşmanca ve ölümcül olabilecek tehditlere karşı uluslararası düzeni desteklemek için sonuç üzerinde rol oynayacak şekilde harekete geçti. Bu örneklerin her birinde Amerika, bir taraftan düşmanlıkların baş

* y.n. Amerika'nın dünyada komünizm tehdidi yaşayan herhangi bir ülkeye gönüllü olarak yardım etmesi.

göstermesinden Vestfalya sisteminin kurumlarını sorumlu tutup yepyeni bir dünya kurma arzusunu ilan ederken, diğer taraftan Vestfalya devlet yönetimi sistemini ve güç dengesini korudu. Bu dönemin büyük bölümü boyunca Amerikan stratejisinin Batı Yarıküre dışındaki üstü örtülü hedefi, dünyayı Amerika'nın stratejik bir rol oynamasını gereksizleştirecek şekilde dönüştürmekti.

Amerika'nın Avrupa'nın aklına girişi en başından beri, geçerli mantık ve sağduyunun yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiş, bunun yerleşmesi ise bireylerin önünde, dünya düzenini yeni baştan yaratma vaadi sunan yepyeni perspektifler açmıştır. Yeni Dünya'ya ilk yerleşenler için Amerika kıtaları, birliği parçalanmakta olan Batı uygarlığının bir cephesi, ahlaki bir düzen fırsatının sahneye konabileceği yeni bir sahneydi. Bu yerleşimciler Avrupa'yı merkeziliğine artık inanmadıkları için değil, görevini yerine getirmekte yetersiz kaldığını düşündükleri için terk etmişlerdi. Din çatışmaları ve kanlı savaşlar, Vestfalya Barışı'nda Avrupa'yı ilahi yönetimle birleşmiş tek bir kıta idealinin asla gerçekleştirilemeyeceği yönündeki acı verici sonuca iterken, Amerika uzak kıyılarda bunun yapılabileceği bir yer sunuyordu. Avrupa güvenliği denge yoluyla bulmaya razı olurken, Amerikalılar miadı dolmuş bir amacın gerçekleştirilmesine olanak tanıyacak birlik ve yönetim hayalleri kuruyorlardı. İlk Püritenler terk ettikleri toprakları dönüştürme yolu olarak yeni kıtada erdemlerini göstermekten söz ediyorlardı. Dini baskıdan kaçmak için East Anglia'dan ayrılmış Püriten bir hukukçu olan John Winthrop 1630'da, New England yolundaki *Arbella* gemisinde Tanrı Amerika'nın "tüm insanlar" için bir örnek olmasına niyet etmişti, şeklinde bir vaaz vermişti. İnsanlığın ve insanlık amacının Amerika'da bir şekilde gerçekleştirileceğinden kimsenin kuşkusu yoktu.

Amerika Dünya Sahnesinde

Bağımsızlığını pekiştirmeye girişen ABD kendini yeni bir tür güç olarak tanımladı. Bağımsızlık Bildirgesi ilkelerini belirledi ve bu ilkelerin "insanlığın görüşleri"ne hitap ettiğini varsaydı. Alexander Hamilton 1787'de yayımlanan *The Federalist Papers*'a yazdığı ilk makalede yeni cumhuriyeti, "birçok açıdan dünyanın en ilginç imparatorluğu" olarak tanımladı; onun başarısı ya da başarısızlığı, özyönetimin her yerde yaşama gücü olup olmadığını kanıtlayacaktı. Bu düşünceyi yeni bir yorum değil, herkesce bilinen bir gerçek olarak ileri sürdü. O dönemde ABD'nin yalnızca Maine'den Georgia'ya Doğu Kıyı Şeridi'ni içerdiği düşünüldüğünde bu, daha da kayda değer bir iddiaydı.

Kurucular, bu doktrinleri ileri sürerken Avrupa güç dengesinin farkında ve yeni ülkenin avantajına olacak biçimde yönlendirebilecek deneyimde kişilerdi. Britanya'dan bağımsızlığın elde edilmesi savaşında Fransa ile ittifak kuruldu, ama sonrasında, Fransa devrime girişip ABD'nin hiçbir çıkarının bulunmadığı Avrupa haçlı seferlerine koyulduğunda, bu ittifak gevşetildi. Başkan Washington –Fransız devrim savaşlarının ortasında yaptığı– 1796 tarihli Veda Konuşması'nda ABD'ye "dış dünyanın her kesitiyle daimi ittifaklardan uzak" durma ve bunun yerine "olağanüstü acil durumlarda geçici ittifaklara güvenme" tavsiyesini verirken ahlaki bir beyandan çok, Amerika'nın göreceli avantajından nasıl yararlanılacağı konusunda kurnazca bir yargıda bulunuyordu: okyanusların ardında güvenliğini sağlamış yeni bir güç olan ABD'nin, güç dengesi adına ne kıtanın ihtilaflarına bulaşmaya ihtiyacı vardı, ne de buna ayıracak kaynağı. İttifaklara uluslararası düzen kavramını korumak için değil, kesin bir biçimde tanımlanmış kendi ulusal çıkarları adına katılmalıydı. Avrupa dengesi devam ettiği sürece, manevra serbestisini koruyup yurtiçinde güçlenme stratejisi Ame-

rika'nın çıkarlarına daha iyi hizmet ederdi. Bu, aynı zamanda eski sömürge ülkelerin (örneğin Hindistan'ın) bir buçuk yüzyıl sonra, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından büyük oranda izleyecekleri bir yol oldu.

Britanya'yla 1812'de yapılan son kısa savaşın ardından bir yüzyıl boyunca sürdürülen bu strateji, ABD'nin başka hiçbir ülkenin tasavvur edemeyeceği bir şeyi başarmasına olanak tanıdı: yalnızca yurtiçinde güç toplayarak ve neredeyse tümüyle dış gelişmelerden olabildiğince uzak durma hedefine odaklanmış bir dış siyaset izleyerek, büyük bir güç ve kıtasal büyüklükte bir ülke olmasına.

ABD çok geçmeden bu düsturu Amerika kıtasının her yerine yaymaya koyuldu. Başta gelen donanma gücü olan Britanya'yla arasındaki zımni uzlaşma ABD'nin 1823'teki Monroe Doktrini'nde, yani böylesine geniş kapsamlı bir beyanı dayatacak güce yaklaşmasından onlarca yıl önce, tüm yarıküreyi dış sömürgeciliğe kapalı ilan etmesine olanak tanıdı. ABD'de Monroe Doktrini, Bağımsızlık Savaşı'nın, Batı Yarıküre'yi Avrupa güç dengesinin işleyişinden koruyan bir uzantısı olarak yorumlandı. Hiçbir Latin Amerika ülkesine danışılmadı (o sırada pek az Latin devletin olması da önemli nedenlerden biriydi). Ülkenin sınırları kıta boyunca yayıldıkça, Amerika'nın genişlemesi bir tür doğa yasasının işleyişi olarak görüldü. ABD başka yerlerde emperyalizm olarak tanımlanan şeyi yaptığında Amerikalılar buna başka bir ad verdiler: "sayısı her yıl katlanarak artan milyonlarca insanımıza Tanrı'nın özgürce gelişmeleri için tahsis ettiği kıtaya yayılacağımız aşikâr kaderimizin gerçekleştirilmesi." Geniş toprak kesitlerinin elde edilmesi Louisiana Topraklarının Fransa'dan satın alınmasında ticari bir işlem, Meksika örneğindeyse bu Aşikâr Kader'in kaçınılmaz sonucu sayıldı. ABD on dokuzuncu yüzyılın sonuna, 1898 İspanya-Amerika Savaşı'na dek, başka bir büyük güçle geniş ölçekli denizaşırı çatışmalara girmeyecekti.

ABD on dokuzuncu yüzyıl boyunca, karşılaştığı zorlukları arka arkaya ve genellikle kesin çözüm noktasına varacak bir şekilde ele alabilme talihini yaşadı. Pasifik'e ilerleyiş ve elverişli kuzey ve güney sınırlarının oluşturulması; İç Savaş'ta Birliğin zaferi; İspanyol İmparatorluğu'na karşı güç kullanımı ve elindeki toprakların birçoğunun miras alınması: Bunların her biri, Amerikalıların sonrasında refahı artırma ve demokrasiyi geliştirme işine geri döndükleri farklı bir eylem aşaması olarak gerçekleşti. Amerikan deneyimi, barışın insanlığın doğal durumu olduğu ve ancak başka ülkelerin mantıksızlıkları ya da kötü niyetleri yüzünden engellenebileceği varsayımını destekledi. Değişen ittifakları ve barışla düşmanlık arasındaki yelpazedeki esnek manevralarıyla Avrupa tarzı devlet yönetimi, Amerikan zihniyetinde sağduyudan aksi yönde uzaklaşma olarak görünüyordu. Bu bakış açısına göre Eski Dünya'nın tüm dış siyaset ve uluslararası düzen sistemi, despotça kaprislerin ya da zarar verici aristokratik tören ve gizli manevra eğiliminin doğal bir sonucuydu. Amerika, bu pratiklerden vazgeçecek, sömürgecilik çıkarlarını reddedecek, Avrupa tasarımı uluslararası sistemden sakınıp ona bir kol mesafesi uzaklıkta duracak ve öteki ülkelerle karşılıklı çıkar ve dürüstlük ilkeleri temelinde ilişki kuracaktı.

John Quincy Adams bu duyguları 1821'de, öteki ülkelerin karmaşık ve çapraşık yollar izleme kararlılıkları karşısında çileden çıkmanın eşiğine gelmiş bir üslupla aşağıdaki gibi özetlemiştir:

> Uluslar meclisinde Amerika, aralarına kabul edilmesinden bu yana, sıklıkla boş yere de olsa her zaman dürüst dostluk, eşit özgürlük, cömert karşılıklılıkla elini uzatmıştır. Genellikle aldırış etmeyen ve kibirli kulaklara, daima aynı tarzda, eşit özgürlük, eşit adalet ve eşit hak diliyle yaklaşmıştır. Neredeyse yarım yüzyılı aşkın bir süre boyunca, hiç istisnasız, kendi bağımsızlığını ilan edip korurken, öteki ulusların

> bağımsızlığına saygı duymuştur. Kalbe giden son damla kan gibi sımsıkı tutunduğu ilkeler konusunda çıkan anlaşmazlıklar karşısında bile, başkalarının meselelerine müdahaleden kaçınmıştır.

Adams'a göre Amerika, "*hâkimiyet* değil, *özgürlük*" peşinde olduğundan, Avrupa dünyasının çekişmelerine müdahil olmaktan kaçınmalıydı. Amerika eşsiz derecede mantıklı ve yansız duruşunu koruyacak, uzaktan sempati göstererek, özgürlük ve insan onuru peşinde koşacaktı. Amerikan ilkelerinin evrenselliği iddiası, bunların Batı (yani, Amerikalı) Yarıküre'nin dışında savunulmasının reddedilmesi yaklaşımıyla birleştirilmişti:

> [Amerika] tahrip edecek canavarlar arayışıyla ülke dışına gitmez. Herkesin özgürlüğü ve bağımsızlığı için iyi dileklerde bulunur. Yalnızca kendi özgürlük ve bağımsızlığının koruyucusu ve savunucusudur.

Ama Batı Yarıküre'de bu tür kısıtlamalar geçerli değildi. Massachusetts'li rahip ve coğrafyacı Jedidiah Morse 1792 gibi erken bir tarihte –uluslararası düzeyde varlığının kabulünün üzerinden on yıldan az bir süre geçmiş ve Anayasası yalnızca dört yaşında olan– ABD'nin tarihin zirvesi olduğunu savunuyordu. Yeni ülkenin batıya doğru yayılacağını, özgürlük ilkelerini tüm Amerika kıtalarına yayacağını ve insan uygarlığının en parlak başarısı olacağını öngörüyordu:

> Ayrıca, imparatorluğun doğudan batıya ilerlemekte olduğu iyi bilinmektedir. Muhtemelen en son ve en büyük başarısı Amerika olacaktır ... AMERİKAN İMPARATORLUĞU'nun Mississippi'nin batısında milyonlarca ruhu içereceği çok da uzak olmayan bir dönemi idrak etmemek olanaksızdır.

Amerika bu arada, amacının geleneksel anlamda topraksal yayılma değil, özgürlük ilkelerinin ilahi buyrukla yayılışı olduğunu hararetle savunmayı sürdürdü. 1839'da, resmi Birleşik Devletler Keşif Seferi yarıkürenin uzak kesitlerini ve Güney Pasifik'i keşfe çıktığında *United States Magazine and Democratic Review*, ABD'yi tarihte kendisinden önceki her şeyle bağlantısız ve her şeyden üstün olan "geleceğin büyük ulusu" olarak muştulayan bir makale yayımladı:

> Amerikan halkının köklerinin çok sayıda başka ulustan türemesi ve Ulusal Bağımsızlık Bildirgesi'nin tümüyle büyük insan eşitliği ilkesine dayanması karşısında, bu olgular, konumumuzun başka her ulusla bağlantısız olduğunu, aslında hepsinin geçmiş tarihleriyle bağımızın pek az, tüm antik çağlarla, onların şanları ya da suçlarıyla ise daha da az olduğunu gösteriyor. Aksine, ulusumuzun doğumu yeni bir tarihin başlangıcıdır.

Yazar güvenle, ABD'nin başarısının öteki tüm yönetim biçimlerine yönelik bir azar niteliğinde olacağı ve gelecekteki yeni bir demokratik çağın yolunu açacağı öngörüsünde bulunuyordu. İlahi onaylı ve öteki tüm uluslara tepeden bakan büyük, özgür bir birlik, ilkelerini tüm Batı Yarıküre'ye yayacaktı –ölçeği ve ahlaki amacı açısından önceki tüm insan girişimlerinden daha büyük olmaya yazgılı bir güçtü bu.

> Biz insan ilerlemesinin ulusuyuz ve ileriye doğru yürüyüşümüze kim ve ne sınır koyabilecektir? Tanrı bizimle birlikte ve hiçbir dünyevi güç bize sınır koyamaz.

Dolayısıyla ABD yalnızca bir ülke değil, Tanrı'nın planının motoru ve dünya düzeninin ideal örneğiydi.

1845'te, Amerika'nın batıya doğru yayılışı ülkeyi Oregon Toprakları nedeniyle Britanya ile ve Texas Cumhuriyeti (Meksika'dan ayrılıp, ABD'ye katılma niyetini ilan etmiş olan) nedeniyle Meksika ile ihtilafa düşürdüğünde dergi, Texas'ın ilhakının özgürlüğün düşmanlarına karşı bir savunma önlemi olduğu sonucuna vardı. Yazarın düşüncesine göre ardından Kaliforniya muhtemelen Meksika'dan ayrılacak ve bunu da büyük olasılıkla, kuzeyde Kanada'ya doğru bir Amerikan yayılması izleyecekti. Amerika'nın kıtasal gücünün kendi karşı ağırlığıyla Avrupa'nın güç dengesi zamanla önemsiz hale gelecekti. *Democratic Review* makalesinin yazarı hatta, yüz yıl sonrasında –yani 1945'te– ABD'nin birleşmiş, düşman bir Avrupa'ya bile baskın geleceği bir günü öngörüyordu:

> Öteki kefeye yalnızca Fransa ve İngiltere'nin değil, tüm Avrupa'nın bütün süngü ve toplarını koysalar bile, Tanrı'nın 1945 yılında çizgi ve yıldızların altında toplanmaya yazgılı iki yüz elli, ya da üç yüz milyonun –Amerikan milyonlarının– basit, sağlam ağırlığı karşısında nasıl da hafif sıklet kalacaklar!

Aslına bakılırsa öyle de oldu (ancak Kanada sınırı barışçı yoldan çizildi ve 1945'te İngiltere düşman bir Avrupa'nın parçası değil, Amerika'nın müttefiki oldu). Eski Dünya'nın katı doktrinlerini aşan ve onlara karşı denge oluşturan bir Amerika'ya ilişkin bu tumturaklı ve kehanet niteliğindeki vizyon –genellikle başka yerlerde büyük oranda göz ardı edilen ya da hayretle karşılanan– bir ulusu esinlendirecek ve tarihin seyrini yeniden biçimlendirecekti.

ABD İç Savaş'ta –Avrupa'da yarım yüzyıldır görülmemiş– bir topyekûn savaş deneyimini yaşar ve durumun çaresizliği yüzünden hem Kuzey hem Güney tarafları yarıkürede izolasyon ilkesini çiğneyip savaşlarına özellikle Fransa ve Britanya'yı da katarken, Amerikalılar bu çatışmayı yüce ahlaki anlamlar taşıyan eşsiz bir

olay olarak yorumladı. ABD çatışmayı son bir çaba, "dünyanın son umudu"nun savunulması olarak göstererek, dünyanın açık arayla en büyük ve en dişli ordusunu kurup, topyekûn savaşta kullandı; ardından, savaşın sona ermesinden bir buçuk yıldan az bir süre içinde neredeyse tamamını dağıtarak, bir milyondan fazla askeri olan bir orduyu yaklaşık 65.000 askere indirdi. 1890 yılında Amerikan ordusu dünyada on dördüncü sırada, Bulgaristan ordusunun gerisinde yer alıyordu ve Amerikan donanması sanayi gücü Amerika'nın on üçte biri kadar olan İtalyan donanmasından daha küçüktü. 1885'teki başkanlık töreni gibi ileri bir tarihte Başkan Grover Cleveland, Amerikan dış siyasetini mesafeli tarafsızlık üzerinden ve daha eski, daha geri devletlerin izledikleri, kendi çıkarlarına dayalı politikalardan tümden farklı olarak tanımlayacaktı. Karşı çıktığı konu şuydu:

> Cumhuriyetimizin tarihinin, geleneklerinin ve refahının gerektirdiği dış politikamızdan herhangi bir kopuş. Bu konumumuzun olanak tanıdığı ve bilinen adalet sevgimizin ve gücümüzün koruduğu bağımsızlık politikasıdır. Bizim çıkarlarımıza uygun barış politikasıdır. Öteki kıtalardaki yabancı kavgalarında ve heveslerinde herhangi bir pay üstlenmeyi reddeden ve onların bu ülkeye yönelik tecavüzlerini geri püskürten tarafsızlık politikasıdır.

Bir onyıl sonra ise, Amerika'nın rolü güçlendikçe tonundaki ısrar ve güç konusunun önemi gitgide artacaktı. 1895'te Venezüella ile Britanya Guyana'sı arasında yaşanan sınır ihtilafında Dışişleri Bakanı Richand Olney –o sırada hâlâ en önemli dünya gücü sayılan– Büyük Britanya'yı, Batı Yarıküre'deki askeri güç eşitsizliği konusunda uyaracaktı: "Günümüzde bu kıtada fiilen ABD egemendir ve onun hükümleri kanundur." Amerika'nın "sonsuz kay-

nakları, yalıtılmış konumuyla birleştiğinde, onu durumun efendisi ve öteki güçlerin her biri ya da hepsi karşısında fiilen yenilmez kılar."

Artık Amerika dünya meselelerinin dış kapısında yeni palazlanan bir cumhuriyet değil, önemli güçlerden biriydi. Amerikan politikası artık tarafsızlıkla kısıtlı değildi; uzun zamandır ilan ettiği evrensel değerlerin geçerliliğini daha geniş kapsamlı bir jeopolitik role dönüştürme yükümlülüğü hissediyordu. O yılın ilerleyen aylarında İspanyol İmparatorluğu'nun Küba'daki sömürge tebaası ayaklandığında, Amerika'nın kapısının eşiğindeki antiemperyalist bir ayaklanmanın bastırıldığını görmek istememesi, Avrupa uluslarının öneminin biraz da denizaşırı imparatorluklarının genişliğiyle ölçüldüğü bir dönemde ABD'nin büyük bir güç gibi davranabilme kapasitesini ve iradesini gösterme zamanının geldiği inancıyla birleşti. 1898'de savaş gemisi USS *Maine* Havana limanında açıklanamayan nedenlerden ötürü patladığında, halkın askeri müdahale talebi Başkan McKinley'nin İspanya'ya savaş açmasına ve ABD'nin denizaşırı bir başka büyük güçle ilk askeri çatışmasına girmesine yol açtı.

Dönemin Londra'daki Amerikan büyükelçisi John Hay'in o sırada New York'ta yükselişteki bir siyasi reformcu olan Theodore Roosevelt'e yazdığı mektupta kullandığı betimlemeyle bu "muhteşem küçük savaş"ın ardından dünya düzeninin ne kadar farklı olacağını yalnızca birkaç Amerikalı hayal edebilmişti. Yalnızca üç buçuk aylık askeri çatışmanın ardından ABD, İspanyol İmparatorluğu'nu Karayiplerden atmış, Küba'yı işgal etmiş ve Porto Riko, Hawaii, Guam ve Filipinler'i ilhak etmişti. Başkan McKinley çatışmanın gerekçelendirilmesinde yerleşik değerlere bağlı kaldı. Hiçbir mahcubiyet sergilemeden, Amerika'yı iki okyanusta büyük bir güç haline getirmiş olan savaşı, son derecede özverili bir görev olarak gösterdi. 1900'de yeniden seçilme kampanyasının posterini süsleyen yorumda şu açıklamada bulunacaktı: "Amerikan bayrağı

yabancı topraklara daha fazla toprak edinmek için değil, insanlık adına dikilmiştir."

İspanyol-Amerikan Savaşı Amerika'nın büyük güç siyasetine ve uzun zamandır aşağılamış olduğu çekişmelere adım atışına işaret ediyordu. Amerikan varlığı kıtalararası ölçekteydi; Karayipler'den, Güneydoğu Asya denizlerine dek uzanıyordu. ABD büyüklüğü, konumu ve kaynakları sayesinde en önemli küresel aktörlerden biri olacaktı. Bundan böyle eylemleri, Amerikan çıkarlarının uzandığı topraklar ve deniz yolları için zaten birbirleriyle dalaşmakta olan daha geleneksel güçler tarafından mercek altına alınacak, sınanacak ve zaman zaman karşılık görecekti.

Theodore Roosevelt: Bir Dünya Gücü Olarak Amerika

Amerika'nın dünyadaki rolünün olası sonuçlarını sistematik olarak ele almış ilk Başkan, başkan yardımcılığıyla sonuçlanan son derece hızlı bir siyasi yükselişin ardından, 1901'de McKinley'nin öldürülmesi üzerine onun yerini alan Theodore Roosevelt'ti. İhtiraslı, amansızca hırslı, çok iyi eğitimli, çok okumuş, bir çiftlik işçisi havası yayarken aslında çağdaşlarının tahminlerinin çok ötesinde kurnaz ve parlak bir kişi olan Roosevelt rastlantısal siyasi, coğrafi ve kültürel mirasının onu bir dünya rolüne çağırdığını ve ABD'nin muhtemelen en büyük güç olacağını düşünüyordu. Onun döneminde Amerika daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde jeopolitik kaygılara dayalı bir dış politika yaklaşımı izledi. Bu kavrama göre yirminci yüzyıl ilerledikçe Amerika, on dokuzuncu yüzyılda Britanya'nın Avrupa'da üstlendiği rolün küresel bir çeşidini oynayacaktı: dengeyi garanti altına alarak barış sağlamak, Avrasya kıyıları karşısında gezinmek ve stratejik bir bölgeye egemen olma tehdidi oluşturan herhangi bir güce karşı dengeyi kurmak. 1905'teki başkanlık konuşmasında belirttiği gibi,

> Bir halk olarak bize, ulusal yaşamımızın temellerini yeni bir kıtada atma olanağı bahşedilmiştir ... Bize çok şey verildiğinden haklı olarak bizden çok şey beklenecek. Başkalarına karşı görevlerimiz olduğu gibi kendimize karşı da görevlerimiz var ve ikisinden de kaçınamayız. Büyüklüğünden kaynaklanan gerçeğin yeryüzünün öteki uluslarıyla ilişkiye girmeye zorladığı büyük bir ulus olduk ve bu sorumlulukları üstlenmiş bir halka yakışacak şekilde davranmalıyız.

Eğitiminin bir bölümünü Avrupa'da almış ve Avrupa tarihi hakkında bilgili olan Roosevelt, önde gelen "Eski Dünya" seçkinleriyle samimi ve güç dengesi gibi geleneksel strateji ilkeleri konusunda da bilgiliydi. Vatandaşlarının Amerika'nın özel bir karaktere sahip olduğu konusundaki değerlendirmesini paylaşıyordu. Ancak ABD'nin görevini yerine getirmesi için olayların yönetiminde yalnızca ilkenin değil, gücün de etkili olduğu bir dünyaya girmesi gerektiğine inanıyordu.

Roosevelt'e göre uluslararası sistem sürekli bir akış içindeydi. Hırs, çıkar ve savaş, Amerikalıların geleneksel devlet yöneticilerini doğru yola sevk etmelerini sağlayan aptalca yanlış bir düşünce ürünü değildi; Amerika'nın uluslararası meselelere anlamlı bir biçimde müdahil olmasını gerektiren doğal bir insanlık durumuydu. Uluslararası toplum, etkili bir kolluk kuvvetinin bulunmadığı bir sınır düzenlemesi gibiydi:

> Şiddetin görüldüğü yeni ve vahşi topluluklarda dürüst adamın kendini koruması gerekir; ve güvenliğini emniyete alması için başka yollar tasarlanana dek, topluluk açısından tehlikeli adamlar silahlarını ellerinde tutarken onu silahlarını teslim etmeye ikna etmek hem aptallık, hem de tehlikeli olacaktır.

Tam da bir Nobel Barış Ödülü konuşmasında sunulmuş olan bu temele dayalı Hobbes'çu analiz, Amerika'nın tarafsızlık ve barışçı niyetinin barışa hizmet etmeye yeteceği yönündeki önermeden kopuşuna işaret ediyordu. Roosevelt'e göre, kendi çıkarlarını korumak üzere harekete geçemeyen ya da geçmek istemeyen bir ulus, başkalarının ona saygı duymasını bekleyemezdi.

Roosevelt, kaçınılmaz olarak Amerikalıların dış politika konusundaki düşüncelerine hakim olan çoğu sofuluk konusunda sabırsız davrandı. Uluslararası hukukta yakın zamanlarda oluşan genişlemenin güçle desteklenmedikçe etkili olamayacağı sonucuna varmıştı ve yeni bir uluslararası mesele olan silahsızlanma ona göre bir yanılsamaydı:

> Suistimalleri etkili bir biçimde kontrol altına alabilecek... herhangi bir türde bir uluslararası güç oluşturma ihtimali henüz bulunmadığından ve bu şartlar altında, büyük ve özgür bir ulusun kendi haklarını koruma ve hatta olağanüstü durumlarda başkalarının hakları için ayağa kalkma gücünden kendini yoksun bırakması hem aptalca, hem de yanlış bir şey olacaktır. Hiçbir şey ... özgür ve aydınlanmış halkların ... her despotluğu ve barbarlığı silahlı bırakırken kendilerini kasten güçsüzleştirmelerinden daha haksızca olamaz.

Roosevelt liberal toplumların uluslararası meselelerdeki düşmanlık ve çatışma unsurlarını hafife alma eğiliminde olduklarına inanıyordu. Britanyalı diplomat Cecil Spring Rice'a, Darwinci "en uygun olanın sağkalımı" kavramını ima eden şu sözleri yazmıştı:

> En insancıl, iç gelişimleriyle en ilgili ülkelerin, uygarlıkları çok da fedâkârlığa dayanmayan öteki ülkelere kıyasla zayıflama eğiliminde olmaları ne hazindir ...

> Uygarlığın ilerlemesinin savaşçı ruhun ille de ve haklı olarak zayıflamasını ima ettiğini düşünen ve dolayısıyla ileri bir uygarlığın daha az ilerlemiş bir uygarlık tarafından yıkılmasına davetiye çıkaran o sözde-insancıllığı hor görüyor ve ondan iğreniyorum.

Amerika'nın stratejik çıkarlarından vazgeçmesi, saldırgan güçlerin dünyayı istila edeceği ve sonunda Amerikan refahının temellerini sarsacağı anlamına gelirdi. Dolayısıyla, "yalnızca kruvazörleri değil, başka her ulusun gemilerine denk olacak güçlü savaş gemilerini de içeren büyük bir donanmaya ve elbette, bu donanmayı kullanmaya hazır olunduğunun gösterilmesine ihtiyacımız var."

Roosevelt'e göre dış siyaset, küresel düzeni ihtiyatlı ve kararlı bir biçimde dengeleyerek, Amerikan politikasını ulusal çıkarlar doğrultusuna uyarlama sanatıydı. Roosevelt, ekonomik açıdan canlı, tehditkâr bölgesel rakipleri bulunmayan tek ülke ve eşsiz bir şekilde hem Atlantik, hem Pasifik gücü olan ABD'nin, "Doğu ve Batı okyanuslarının kaderlerinin belirlenmesinde söz sahibi olunmasına olanak tanıyacak izleme noktalarını ele geçirmek" için eşsiz bir konumda olduğunu düşünüyordu. Amerika Batı Yarıküre'de dış güçlere karşı kalkan oluşturarak ve öteki her stratejik bölgede güç dengesini korumak için müdahalede bulunarak, küresel dengenin ve böylece uluslararası barışın belirleyici bir muhafızı olarak ortaya çıkacaktı.

O zamana dek yalıtılmışlığını belirleyici niteliği saymış ve donanmasını temelde kıyıları koruma aracı olarak düşünmüş bir ülke için şaşırtıcı derecede hırslı bir vizyondu bu. Ama Roosevelt fevkalade bir dış politika performansıyla Amerika'nın uluslararası rolünü yeniden tanımlamayı başardı. Amerika kıtalarında, Monroe Doktrini'nindeki dış müdahaleye direnme tutumunun ötesine geçti. Venezuela'yı istila etmenin eşiğindeki Almanları bundan cay-

dırmak için şahsen savaş açma tehdidinde bulunarak, ABD'yi Batı Yarıküre'ye ilişkin yabancı sömürgeci tasarıları yalnızca püskürtme değil, uygulamada da bunların önünü alma yoluna soktu. Böylece Monroe Doktrini'nin, pervasız "suistimal ya da kudretsizlik" vakalarına çare olarak ABD'nin öteki Batı Yarıküre ülkelerinin iç işlerine önünü alma amacıyla müdahale hakkının bulunması anlamındaki "Roosevelt Sonucu"nu ilan etti. Roosevelt bu ilkeyi şöyle tanımlıyordu:

> Bu ülkenin tek arzusu komşu ülkeleri istikrarlı, barış içinde ve müreffeh görmektir. Halkı bize iyi davranan her ülke candan dostluğumuza güvenebilir. Bir ulus toplumsal ve siyasi meselelerde makul bir tavır ve nezaket çerçevesinde davranabilir, düzeni korur ve yükümlülüklerini yerine getirirse, ABD'nin müdahalesinden korkmasına gerek kalmaz. Kronik suistimaller ya da uygar toplum bağlarında genel bir gevşemeyle sonuçlanan bir iktidar zafiyeti, başka yerlerde olduğu gibi Amerika'da da nihayetinde uygar bir ulusun müdahalesini gerektirebilir ve Batı Yarıküre'de ABD'nin Monroe Doktrini'ne bağlılığı, böyle pervasız suistimal ve iktidar zafiyeti örneklerinde ABD'yi her ne kadar kerhen de olsa uluslararası kolluk gücü işlevini yerine getirmeye zorlayabilir.

Özgün Monroe Doktrini'ndeki gibi, hiçbir Latin Amerika ülkesine danışılmadı. Roosevelt Sonucu aynı zamanda Batı Yarıküre için bir Amerikan güvenlik şemsiyesi anlamına geliyordu. Bundan sonra hiçbir dış güç Kuzey ve Güney Amerika'daki ihtilaflarını çözmek için güç kullanımına başvuramayacak, kendine düzeni koruma görevini vermiş olan ABD aracılığı ile işlerini halletmek zorunda kalacaktı.

ABD donanmasını Güney Amerika'nın güney ucundaki Cape Horn'dan dolanmaya gerek kalmadan Atlantik ve Pasifik okyanusları arasında hareket ettirebilmesini sağlayan yeni Panama Kanalı bu iddialı kavrama destek çıkıyordu. ABD'nin desteklediği yerel bir ayaklanma sayesinde Kolombiya'dan ele geçirdiği topraklarda, Amerikan fonları ve mühendislik uzmanlığı ile 1904'te başlatılan, Kanal Bölgesi'nin uzun süreliğine Amerika tarafından kiralanmasıyla kontrol altında tutulan ve 1914'te resmi açılışı yapılan Panama Kanalı, ticareti canlandırırken, bölgedeki herhangi bir askeri çatışmada ABD'ye belirleyici bir avantaj kazandıracaktı. (Aynı zamanda, herhangi bir yabancı donanmanın ABD'nin izni olmaksızın benzer bir rotayı kullanmasına engel olacaktı.) Yarıkürenin güvenliği, ulusal çıkarını güç kullanımı yoluyla savunmasına dayalı olan Amerika'nın dünya üzerindeki rolünde kilit taşı olacaktı.

Britanya donanma gücü hakimiyetini koruduğu sürece Avrupa'daki dengeyi gözetecekti. 1904-5'teki Rus-Japon çatışması sırasında Roosevelt, kendi diplomasi kavramını Asya dengesi çerçevesinde ve gerekirse de küresel düzeyde nasıl uygulayacağını gösterdi. Roosevelt'e göre mesele Rusya'nın çarlık otokrasisindeki kusurlar değil (gerçi bu konuda da yanılsama içinde değildi), Pasifik'teki güç dengesiydi. Rusya'nın –Roosevelt'in sözleriyle, "Doğu'da bize karşı sürekli bir muhalefet politikası izlemiş ve gerçekten anlaşılmaz derecede yalancı" bir ülkenin– doğuya, Mançurya ve Kore'ye doğru engellenmeden ilerlemesi Amerikan çıkarlarına aykırı olduğundan, Roosevelt Japonların askeri zaferlerini ilk başlarda memnuniyetle karşıladı. Dünyayı dolaşıp Tsuşima Çarpışması'nda batan Rus Donanması'nın toptan imha edilmesini, Japonya "bizim oyunumuzu oynuyor" sözleriyle tanımladı. Ama Japonya'nın zaferlerinin ölçeği Rusya'nın Asya'daki konumunu tümden ezme tehdidi oluşturduğunda, Roosevelt kuşkuya düştü. Japonya'nın modernleşmesini takdir etmekle birlikte yayılmacı bir Japon İmpa-

ratorluğu'nu Amerika'nın Güneydoğu Asya'daki konumuna karşı olası bir tehdit saymaya başladı ve günün birinde "Hawaii Adaları üzerinde talepte" bulunabileceği sonucuna vardı.

Roosevelt özünde Rusya yandaşı olmakla birlikte, uzak Asya'da Amerika'nın bir Asya gücü olarak da rolünün altını çizen bir arabuluculuğa girişti. 1905'teki Portsmouth Antlaşması, Roosevelt'in güç dengesi diplomasisinin mükemmel bir ifadesiydi. Japonya'nın yayılmasını sınırlandırdı, Rusya'nın çöküşünü engelledi ve Roosevelt'in tanımıyla Rusya'nın "iki tarafın da birbiri üzerinde yumuşatıcı bir etki sergileyebilmesi için Japonya'yla karşı karşıya" kalacağı bir sonuç elde etti. Arabuluculuğu nedeniyle Roosevelt'e Nobel Barış Ödülü verildi ve o bu onuru kazanan ilk Amerikalı oldu.

Roosevelt bu başarıyı kalıcı bir barışın önünün açılması olarak değil, Asya-Pasifik dengesinin yönetiminde Amerika'nın rolünün *başlangıcı* olarak gördü. Roosevelt, Japonya'nın "savaş partisi"nin tehdit unsuru olabileceği konusunda istihbaratlar almaya başladığında, bu ülkenin dikkatini büyük bir incelikle Amerika'nın ne kadar kararlı olduğu hususuna çekmeye girişti. Misyonunun barışçılığını sembolize etmek için beyaza boyanmış –Büyük Beyaz Filo denen– on altı savaş gemisini "dünya çevresinde sefere" çıkarttı; donanma filosu yabancı ülkelerin limanlarına dostluk ziyaretlerinde bulunacak ve ABD'nin artık her bölgeye ezici bir donanma gücü gönderebileceğini hatırlatma işlevi görecekti. Oğluna yazdığı gibi, güç gösterisinin amacı Japonya'daki saldırgan hizbi uyarmak ve böylece, güç sayesinde barış sağlamaktı: "Japonya'yla bir savaş çıkacağına inanmıyorum, ama Japonya'nın başarı umudunun önüne geçmek için böyle bir donanma inşa ederek savaşa karşı sigorta oluşturmayı son derece bilgece bir adım kılacak kadar bir savaş olasılığı bulunduğuna da inanıyorum."

Japonya'ya karşı muazzam bir Amerikan donanma gücü gösterisinde bulunulmasına karşın, olabildiğince nezaket gösterildi. Ro-

osevelt filoya komuta eden Amirali, gözünü korkutmakta olduğu ülkenin hassasiyetlerine özen göstermek için sınırları zorlamaması yönünde uyardı:

> Gerekli olduğunu düşünmesem de size, Japonya'dayken adamlarınızın hiçbirinin olmayacak şeyler yapmamasını sağlamanızı iletmek istiyorum. Tokyo'dayken ya da Japonya'da başka bir yerdeyken erlere izin verirseniz, mutlaka güvenebileceklerinizi seçmeye dikkat edin. Bizim tarafımızdan hiçbir küstahlık ya da kabalık kuşkusu uyandırılmamalı ... Bu özel şartlarda, bir geminin kaybedilmesi dışında, bizim birine hakaret etmemizdense bize hakaret edilmesini ziyadesiyle tercih ederim.

Roosevelt'in en sevdiği atasözüyle, Amerika "aba altından sopa gösterecekti."

Atlantik'teyse Roosevelt'in endişeleri temelde Almanya'nın giderek artan gücünden ve hırslarından, özellikle de geniş çaplı donanma inşası programından kaynaklanıyordu. Britanya'nın denizlerdeki komutası sarsılırsa, Avrupa dengesini sürdürme kapasitesi de sarsılırdı. Roosevelt, Almanya'nın komşularının dengeleyici gücünü yavaş yavaş aştığını düşünüyordu. I. Dünya Savaşı'nın başında artık emekliye ayrılmış olan Roosevelt, Amerika'yı askeri harcamalarını artırmaya ve tehdidin Batı Yarıküre'ye de yayılmaması için erkenden Üçlü Antant –Britanya, Fransa ve Rusya– tarafında çatışmaya girmeye çağırdı. 1914'te Amerikalı bir Almanya sempatizanına yazdığı gibi:

> Almanya'nın bu savaşı kazanması, İngiliz Filosu'nu dağıtıp Britanya İmparatorluğu'nu yok etmesi durumunda bir ya da iki yıl içinde Güney Amerika'da egemen bir konuma gelmekte ısrar edeceğine inanmıyor musunuz ...? Ben inanıyorum.

> Hatta bunu biliyorum. Zira konuşmuş olduğum Almanlar, içtenlikle konuşabildiğimizde, bu görüşü kinizme yaklaşan bir dürüstlükle kabul ettiler.

Roosevelt dünya düzeninin nihai yapısının büyük güçlerin rakip hırsları üzerinden belirleneceğine inanıyordu. İnsani değerleri korumanın en iyi yolu, liberal ülkelerin kendi çıkarlarını korumada ve tehditlerini inanılır kılmakta kazanacakları jeopolitik başarıydı. Uluslararası rekabet mücadelesinde galip geldikleri yerlerde uygarlık yayılıp güçlenecek ve bunun hayırlı etkileri olacaktı.

Roosevelt, soyut uluslararası iyi niyet çağrıları konusunda genelde kuşkucu bir görüş benimsemişti. Amerika'nın kararlı bir direniş karşısında dayatma konumunda olmadığı büyük ilkesel beyanlarda bulunmasının işe yaramayacağını ve genellikle son derece zararlı olacağını öne sürüyordu. "Sözlerimiz, eylemlerimizle değerlendirilmelidir." Sanayici Andrew Carnegie onu ABD'yi daha fazla silahsızlanmaya ve uluslararası insan haklarına taahhüdünü güçlendirmeye yöneltmeye çağırdığında, Kautilya'nın onaylayacağı bazı ilkelere gönderme yaparak yanıtladı bu çağrıyı:

> Kendilerini zayıf duruma düşürmelerinin ve despotlarla barbarların silahlanmasına izin vermenin büyük özgür halklar için ölümcül olacağını her zaman aklımızda tutmalıyız. Eğer uluslararası bir kolluk sistemi olsaydı, bu emniyetli birşey olabilirdi; ama şu anda böyle bir sistem yok ... Yapmayacağım tek şey, yerine getiremeyeceğim bir şey için blöf yapmak, tehditler savurmak ve ardından, sözlerimin arkasında durmam gerektiğinde, harekete geçememektir.

Roosevelt'in yerine onun destekçilerinden biri geçseydi ya da belki o 1912 seçimlerini kazansaydı Amerika'yı Vestfalya dünya düzeni sistemine ya da bu sistemin bir uyarlamasına sokabilirdi.

Olaylar bu şekilde seyretseydi, Amerika'nın I. Dünya Savaşı'nı daha erken ve –Rus-Japon Antlaşması çizgisinde– Avrupa güç dengesiyle daha uyumlu bir şekilde, Almanya'yı yenilgiye uğramış, ama Amerikan itidaline minnettar ve gelecekteki maceracılığından caydırması için yeterli ölçüde güç ile çevrili halde bırakarak, sona erdirmeyi amaçlayacağı neredeyse kesindir. Böyle bir sonuç, katliam nihilist boyutlara ulaşmadan tarihin seyrini değiştirebilir ve Avrupa'nın kültürünün ve siyasi özgüveninin mahvolmasının önüne geçebilirdi.

Sonunda Roosevelt, saygın bir devlet adamı ve muhafazakâr olarak öldü, ama dış siyasette hiçbir düşünce okulu kurmadı. Halk arasında da, Başkanlık'taki ardılları arasında da önemli destekcisi olmadı. Ve 1912 seçimini kazanamadı, çünkü o muhafazakârların oyunu görevdeki Başkan William Howard Taft ile bölüştü.

Roosevelt'in üçüncü dönem için aday olarak mirasını koruma teşebbüsünde bulunmasının böyle bir fırsatı ortadan kaldırması belki de kaçınılmazdı. Gelenek önemlidir; ne de olsa, ülkelerin tarihte hiçbir geçmişleri yokmuşçasına ve her eylem yolu önlerinde açıkmışçasına ilerlemeleri mümkün değildir. Önceki yörüngeden ancak sınırlı bir marj içerisinde sapabilirler. Büyük devlet adamları bu marjın dış sınırlarında hareket ederler. Bunda yetersiz kalırlarsa, toplum durgunluğa girer. O marjı aşarlarsa, gelecek kuşakları şekillendirme kapasitesini yitirirler. Theodore Roosevelt, toplumunun kapasitelerinin mutlak marjlarında hareket etti. O olmadığında Amerikan dış siyaseti, tepedeki parlak kent vizyonuna döndü –jeopolitik dengede egemenlik bir yana, ona hiç katılmamak. Yine de paradoksal biçimde Amerika, Roosevelt'in tasavvur etmiş olduğu lider rolünü, üstelik onun ömrü içerisinde oynadı. Ama bunu Roosevelt'in alaya aldığı ilkeler adına ve hor gördüğü bir başkanın kılavuzluğunda yaptı.

Woodrow Wilson: Dünyanın Vicdanı Olarak Amerika

Halk oyunun ancak %42'siyle ve akademik hayattan siyasi hayata geçişinden yalnızca iki sene sonra 1912 seçimlerinden galip çıkan Woodrow Wilson, Amerika'nın büyük oranda kendisi için ileri sürmüş olduğu vizyonu, tüm dünyaya uygulanabilecek bir işleyiş programına dönüştürdü. Hem Amerika'nın gücü hem de Wilson'ın vizyonunun boyutu karşısında dünya bazen esinlenmiş, arada bir şaşkınlığa düşmüş, ancak her zaman onu dikkate almak zorunda kalmıştır.

Amerika'nın Avrupa devlet sistemini yıkacak süreci başlatan I. Dünya Savaşı'na girişini Roosevelt, jeopolitik vizyon çerçevesinde değil, Avrupa'da üç yüzyıl önceki din savaşlarından beri görülmemiş ahlaki bir evrensellik bayrağı altında gerçekleştirdi. Amerika Başkanı'nın ilan ettiği bu yeni evrensellik, bir tek Kuzey Atlantik ülkesinde ve Wilson'ın ilan ettiği biçimiyle yalnızca ABD'de mevcut bir yönetim sistemini evrenselleştirmeyi amaçlıyordu. Amerika'nın tarihi ahlaki misyonunun bilincindeki Wilson, Amerika'nın Avrupa güç dengesini yeniden kurmak için değil, "dünyayı demokrasi adına güvenli bir yer haline getirmek"(diğer bir deyişle, dünya düzenini Amerikan örneğini yansıtan iç kurumlar arası uyuma dayandırmak amacıyla) için müdahale ettiğini öne sürdü. Avrupa'nın liderleri bunu, geleneklerine aykırı bir kavram olmasına rağmen, Amerika'nın savaşa girmesinin bedeli olarak kabul ettiler.

Barış vizyonunu ortaya koyan Wilson, yeni müttefiklerinin ilk başta korumak için savaşa girmiş oldukları güç dengesini kınadı. "Gizli diplomasi" nitelemesi ile mevcut diplomatik yöntemleri kötüledi, çatışmaya katkıda bulunan önemli nedenlerden biri sayıp, reddetti. İleri görüşlü bir dizi konuşmayla bunların yerine, geleneksel Amerikan varsayımlarına ve bunların kesin bir şekilde ve

küresel çapta uygulamaya sokulmasına dayalı yeni bir uluslararası barış kavramını öne sürdü. O zamandan bu yana Amerika'nın dünya düzeni programı küçük değişikliklerle bu doğrultuda olmuştur.

Kendisinden önceki birçok Amerikan lideri gibi Wilson da ilahi takdirin ABD'yi farklı türde bir ulus kıldığını öne sürdü. 1916'da West Point'ten mezun olan askerlere, "Sanki Tanrı'nın Takdirinde bir kıta kullanılmadan bırakılmış, özgürlüğü ve insan haklarını başka her şeyden çok seven barışçı bir halkın gelip özverili bir uluslar topluluğu kurmasını bekliyordu," diyecekti.

Wilson'dan önceki Başkan'ların neredeyse hepsi böyle bir inanca bağlıydı. Wilson'ın farkı onun buna dayalı bir uluslararası düzene tek bir ömür, hatta tek bir yönetim içerisinde erişilebileceği iddiasıydı. John Quincy Adams ise Amerikalıların kendi kendilerini yönetmeye ve uluslararası etik davranış tarzına bağlılıklarını övmüş, ama vatandaşlarını bu erdemleri Batı Yarıküre dışında, benzer eğilimde olmayan öteki güçler arasında yayma peşinde koşmaya karşı uyarmıştı. Wilson daha iddialıydı ve daha acil bir hedef belirledi. Kongre'de ifade ettiğine göre Büyük Savaş, "insan özgürlüğünün en üst noktaya eriştiği son savaş" olacaktı.

Wilson göreve başlamak üzere yemin ederken, Amerika'nın uluslararası meselelerde tarafsız kalmasını, yansız bir arabulucu olarak hizmet vermesini ve savaşın önüne geçme amaçlı uluslararası bir hakemlik sistemini teşvik etmesini amaçlamıştı. 1913'te başkanlığa geldiğinde "yeni bir diplomasi" başlatmış, Dışişleri Bakanı William Jennings Bryan'a bir dizi uluslararası arabuluculuk antlaşmasının müzakerelerini yürütme yetkisini vermişti. Bryan'ın çabaları 1913 ve 1914'te bu tür otuz kadar antlaşma yapılmasını sağladı. Genel olarak bu antlaşmalar, başka şekilde çözümlenemeyen çatışmaların yansız bir komisyona sunulmasını ve bu komisyon tarafından soruşturulmasını öngörüyordu; taraflara bu komisyon tarafından bir tavsiye sunulana dek silahlara başvurulmayacaktı.

Diplomatik çözümlerin milliyetçi tutkulara baskın gelebileceği bir "yatışma" dönemi sağlanacaktı. Böyle bir antlaşmanın somut bir meseleye uygulandığı yönünde hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Temmuz 1914'e gelindiğinde Avrupa ve dünyanın geri kalan bölümünün çoğu savaştaydı.

Wilson 1917'de taraflardan birinin, yani Almanya'nın vahim zorbalıklarının ABD'yi öteki taraftaki ülkelerle "ortaklık" içinde savaşa girmek zorunda bıraktığını ilan ederken (Wilson bir "ittifak" üzerinde düşünmeyi reddetmişti), Amerika'nın amacının kendi çıkarlarına yönelik değil, evrensel olduğunu savundu:

> Hizmet edeceğimiz bencilce amaçlarımız yok. Fetih ya da hâkimiyet arzusunda değiliz. Kendimiz için hiçbir tazminat, özgürce yapacağımız fedakârlıklar için hiçbir maddi telafi peşinde değiliz. İnsanlık hakları savunucusundan başka bir şey değiliz.

Wilson'ın büyük stratejisi, tüm dünya halklarını Amerika'yla aynı değerlerin harekete geçirdiği önermesine dayanıyordu:

> Bunlar Amerikan ilkeleri, Amerikan politikalarıdır. Başka hiçbir şeyi savunmayacağız. Ve bunlar aynı zamanda, her yerde, her modern ulusta, her aydınlanmış toplulukta ileriye bakan kadınların ve erkeklerin temel ilke ve politikalarıdır.

Çatışmaya yol açan şey farklı ulusal çıkarlar ya da emeller arasındaki herhangi bir içsel çelişki değil, otokrasilerin entrikalarıydı. Bütün gerçekler ortaya dökülse ve halklara seçim hakkı tanınsa, sıradan insanlar barışta karar kılardı. Aydınlanma filozofu Kant'ın (önceden anlatılmıştır) ve günümüzde açık İnternet taraftarlarının da savundukları bir görüştür bu. Wilson'ın Nisan 1917'de, Alman-

ya'ya karşı savaş ilan edilmesini talep ederken Kongre'ye söylediği gibi:

> Kendi kendilerini yöneten uluslar komşu devletlere casuslarını doldurmaz, ya da kendilerine darbe vurma ve fethetme fırsatı sağlayacak kritik bir durum yaratmak için entrika yolunu açmazlar. Bu tür tasarılar ancak hasıraltından ve kimsenin soru sorma hakkının bulunmadığı yerlerde gerçeğe dönüştürülebilir. Kurnazca tasarlanmış aldatmaca veya saldırganlık planları yalnızca sarayların mahremiyetinde ya da dar ve ayrıcalıklı bir sınıfın dikkatle muhafaza edilen sırları olarak kuşaktan kuşağa aktarılabilir, yürütülebilir ve gözlerden saklanabilir. Kamuoyunun egemen olduğu ve ulusun meselelerinin hepsi hakkında eksiksiz bilgi talep ettiği yerlerde böyle şeyler neyse ki olanaksızdır.

Dolayısıyla, güç dengesinin prosedür yönü, çekişen tarafların ahlaki erdemleri konusundaki tarafsızlığı, gayri ahlaki olduğu kadar tehlikeliydi de. Demokrasi yalnızca en iyi yönetim biçimi değil, kalıcı barışın yegâne garantisiydi. Bu haliyle Amerikan müdahalesinin amacı yalnızca Almanya'nın savaştaki amaçlarını gerçekleştirmesinin önüne geçmek değil, Wilson'ın sonraki bir konuşmasında açıkladığı üzere, Almanya'nın yönetim sistemini değiştirmekti. Hedef temelde stratejik değildi, çünkü strateji bir yönetim ifadesiydi:

> Alman halkının zararına olabilecek en kötü şey şudur ki, savaş sona erdikten sonra hâlâ, dünya barışını bozma amacı güden hırslı ve entrikacı efendilerin, dünyanın öteki halklarının güvenemeyeceği kişilerin ya da sınıfların yönetimi altında yaşamak zorunda kalırlarsa, bundan sonra dünya barışını garantiye alması gereken uluslar topluluğu içerisine alınmaları imkânsız olabilir.

Almanya, ateşkes görüşmelerine hazır olduğunu ilan ettiğinde Wilson bu görüşe sadık kalarak, Kayser tahttan çekilene dek müzakerelere girmeyi reddetti. Uluslararası barış için gerekli olan şuydu: " ... dünya barışını ayrı olarak, gizlice ve kendi münferit seçimiyle bozabilecek her keyfi gücün her yerde yok edilmesi; ya da, şu anda yok edilemiyorsa, en azından fiilen iktidarsızlık konumuna indirgenmesi." Kurallara dayalı, barışçı bir uluslararası düzene erişilmesi mümkündü, ama "hiçbir otokrat yönetimin ona inanç duymasına ya da anlaşmalarına uymasına güvenilemeyeceğinden," barış için "ilk olarak, otokrasiye modern dünyada iktidar ya da liderlik iddiasının boşuna" olduğu gösterilmeliydi.

Wilson'a göre demokrasinin yayılışı, kendi kaderini tayin ilkesinin uygulanmasının otomatik sonucu olacaktı. Viyana Kongresi'nden beri savaşlar, güç dengesinin sınır ayarlamaları yoluyla yeniden kurulduğu anlaşmalarla son bulmuştu. Wilson'ın dünya düzeni kavramıysa bunun yerine "kendi kaderini tayin hakkı"nı –etnik ve dilsel birlikle tanımlanan her ulusa bir devlet verilmesini– getiriyordu. Wilson'ın değerlendirmesine göre halklar, uluslararası uyum yönündeki, altta yatan iradelerini ancak kendi kendilerini yöneterek ifade edebilirlerdi. Bir kez bağımsızlıklarını ve ulusal birliklerini kazanmalarından sonra saldırgan ya da çıkarcı politikalar uygulamak için bir nedenlerinin kalmayacağını savunuyordu. Kendi kaderini tayin ilkesini izleyen devlet adamları, büyük güçlerin seçkin temsilcilerinin halkın emellerine karşı dengeyi yeğleyerek uluslararası sınırları gizlice yeniden çizmiş oldukları "Viyana Kongresi'nde girişilen bu tür bencillik ve taviz anlaşmalarına cüret" etmeyeceklerdi. Böylece dünya yeni bir çağa girecekti:

> bir zamanlar ulusların niyetlerini yönetmiş olan ulusal bencillik standartlarını reddeden ve yegane soruların "Bu doğru mu?", " Bu adil mi?" "Bu insanlığın yararına mı?" olacağı yeni bir düzene yerini bırakmasını talep eden bir çağ.

Wilson'ın itham ettiği geleneksel devlet adamlarından çok halkın görüşlerinin "insanlığın çıkarları" ile daha uyumlu olduğu şeklindeki önermesini destekleyen pek fazla kanıt yoktu. 1914'te savaşa giren Avrupa ülkelerinin hepsinde çeşitli etki gruplarını temsil eden kurumlar bulunmaktaydı. (Alman parlamentosu genel oy kullanma hakkıyla seçiliyordu.) Savaş her ülkede genel bir coşkuyla karşılanmış, seçilmiş organların hiçbirinde en ufak bir muhalefet bile görmemişti. Savaştan sonraysa demokratik Fransa ve Britanya'nın halkları, istikrarlı bir Avrupa düzeninin yenenle yenilenin uzlaştırılması dışında hiçbir yoldan ortaya çıkmadığını gösteren kendi tarihsel deneyimlerini göz ardı ederek, cezalandırıcı bir barış talep ettiler. Yalnızca ortak değer ve deneyimleri paylaştıkları için bile olsa, itidal daha çok, Viyana Kongresi'nde müzakerelerde bulunan aristokratların özelliğiydi. Çok sayıda baskı grubunu dengeleme yönündeki bir iç siyasetin şekillendirdiği liderler belki de insanlığın yararına ilişkin soyut değerlerden çok, ânın ruh haline ya da ulusal şeref gerektirimlerine önem vermişlerdi.

Her ulusa bir devlet vererek savaşı aşma kavramı, genel bir kavram olarak hala takdire değer olsa da, uygulamada benzer zorluklarla karşı karşıyaydı. Avrupa'nın yeni haritasının büyük oranda Wilson'ın ısrarıyla dile dayalı yeni ulusal kendi kaderini tayin hakkı ilkesine göre yeniden çizilmesi, ironiktir ki, Almanya'nın jeopolitik fırsatlarını güçlendiriyordu. Savaştan önce Almanya'nın etrafı üç büyük güçle (Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan) sarılıydı ve bu da topraklarını genişletmesi olasılığını sınırlandırıyordu. Şimdiyse kendi kaderini tayin ilkesine dayanılarak inşa edilmiş küçük devletlerle karşı karşıyaydı –aslına bakılırsa, kendi kaderini tayin ilkesi de kısmi olarak uygulanabilmişti; Doğu Avrupa ve Balkanlarda uluslar birbirlerine karışmış olduğundan her yeni devletin içinde başka uluslar da vardı ve bu da söz konusu ulusların stratejik zafiyetlerinin ideolojik kırılganlık yüzünden daha da artmasına

neden oluyordu. Avrupa'nın durumdan memnun olmayan merkezi gücünün doğu kanadında artık –Viyana Kongresi'nde dönemin saldırgan ülkesi Fransa'nın dizginlenmesi için şart görülmüş– büyük kütleler değil, Britanya Başbakanı Lloyd George'un kederle belirttiği gibi, "birçoğu daha önce kendi adına istikrarlı bir yönetim kuramamış halklardan oluşan, ama her biri anayurtlarıyla yeniden birleşmek için yaygara koparan geniş Alman kitlelerini de içeren bir dizi küçük devlet" yer alıyordu.

Wilson'ın vizyonunun uygulaması, çatışmaların barışçı yoldan çözülmesine olanak tanıyan yeni uluslararası kurum ve uygulamalarla desteklenecekti. Önceki güçler birliğinin yerini Milletler Cemiyeti alacaktı. Cemiyet üyeleri geleneksel çatışan çıkarlar dengesi kavramından uzaklaşarak, "bir güç dengesi değil, bir güç topluluğu; örgütlü bir rekabet değil, örgütlü bir ortak barış" kuracaklardı. İki katı ittifak sisteminin çatışmasının yol açtığı bir savaşın ardından devlet adamlarının daha iyi bir seçenek aramaları anlaşılabilir bir durumdu. Ama Wilson'ın söz ettiği "güç topluluğu" katılığın yerine öngörülemezliği getirdi.

Wilson'ın güç topluluğuyla kastettiği, sonradan "kolektif güvenlik" olarak nitelenecek yeni bir kavramdı. Geleneksel uluslararası siyasette çıkarları birbirleriyle uyumlu ya da kaygıları ortak olan devletler, barışın garantiye alınmasında kendilerine özel bir rol atfedip, bir ittifak oluşturabilirlerdi –örneğin, Napolyon'un yenilmesinden sonra yaptıkları gibi. Bu tür düzenlemeler her zaman, ya adı belirtilen ya da ima edilen belli stratejik tehditlerle başa çıkma amacıyla tasarlanırdı: örneğin, Viyana Kongresi'nden sonra, rövanşist bir Fransa. Milletler Cemiyeti ise aksine ahlaki bir ilkeye, yani kaynağı, hedefi ya da öne sürülen gerekçesi her ne olursa olsun askeri saldırganlığa karşı evrensel muhalefete dayanacaktı. Belli bir meseleyi değil, norm ihlallerini hedef alacaktı. Norm tanımlarına

farklı yorumlar getirilebildiği anlaşıldığından, kolektif güvenliğin işleyişi bu anlamda öngörülemezdi.

Milletler Cemiyeti kavramında tüm devletler anlaşmazlıkları barışçı yoldan çözmeyi taahhüt edecek ve ortak etik davranış kurallarının tarafsızlık ilkesi ile uygulanmasına bağlı kalacaklardı. Haklar ya da görevler konusunda görüşlerinin farklı olması durumunda ise devletler taleplerini yansız bir heyetin hakemliğine sunacaklardı. Bu ilkeyi ihlal edip taleplerini dayatmak için güç kullanımına başvuran herhangi bir ülke saldırgan olarak nitelenecekti. Bu durumda Cemiyet üyeleri, genel barışı ihlal eden saldırgan tarafa direnmek üzere birleşeceklerdi. Sistemin kurallarının tarafsızlıkla uygulanmasını engelleyeceğinden, Cemiyet içerisinde hiçbir ittifaka, "özel çıkarlara," gizli anlaşmalara ya da "yakın çevre entrikalarına" izin verilmeyecekti. Uluslararası düzen bunun yerine, "şeffaf bir biçimde ulaşılan, şeffaf barış sözleşmeleri"ne dayandırılacaktı.

Wilson'ın ittifakla –Milletler Cemiyeti sisteminin anahtar unsuru olan– kolektif güvenlik arasında getirdiği ayrım, o zamandan bu yana yaşanan ikilemlerde merkezi önem taşımıştır. İttifak belli olgu ya da beklentiler üzerinde anlaşılarak kurulur. Tanımlanmış şartlar altında tam olarak belli bir biçimde davranma yönünde resmi bir yükümlülük doğurur. Üzerinde anlaşılmış bir biçimde yerine getirilebilecek stratejik bir yükümlülük içerir. Ortak çıkarlar bilincinden doğar ve bu çıkarlar ne kadar paralelse, ittifak de o kadar bütünlük içinde olacaktır. Kolektif güvenlikse hiçbir belli şarta hitap etmeyen hukuki bir yapıdır. Barışçı uluslararası düzen kuralları ihlal edildiğinde bir tür ortak eylemde bulunulması dışında, belirgin yükümlülükler getirmez. Uygulamada, her vakada uygulanacak hareket tarzının müzakere edilmesi gerekir.

İttifaklar önceden saptanıp tanımlanmış ortak çıkar bilincinden doğar. Kolektif güvenlikse katılımcı devletlerin hüküm alanındaki herhangi bir yerdeki saldırgan davranışa direnme amaçlıdır ve

önerilen Milletler Cemiyeti'nde katılımcı devletler, tanınmış devletlerin tamamını içerir. Böyle bir kolektif güvenlik sisteminin, herhangi bir ihlal durumunda, yaşanan olayın sonucunda, birbirinden farklı ulusal çıkarlardan ortak bir amaç damıtılması gerekir. Ancak tarihsel deneyimler, bu tür durumlarda ülkelerin barış ihlalini aynı şekilde tanımlayıp buna karşı birlikte hareket etmeye hazır olacakları fikrini çürütmektedir. Wilson'dan bugüne, Milletler Cemiyeti'nde ya da ardılı olan Birleşmiş Milletler'de kavramsal anlamda kolektif güvenlik olarak sınıflandırılabilecek askeri eylemler Kore Savaşı'yla birinci Irak Savaşı'dır ve her ikisi de ABD'nin gerekirse tek taraflı olarak harekete geçeceğini açıkça göstermesi nedeniyle gerçekleşmiştir (aslına bakılırsa her iki örnekte de ABD daha resmi bir BM kararı alınmadan sevkiyata başlamıştır). Birleşmiş Milletler kararları Amerika'nın vermiş olduğu bir karara esin kaynağı olmak yerine, onu tasdik etmiştir. ABD'yi destekleme taahhüdü ahlaki bir konsensüsün ifadesinden çok zaten uygulamaya geçmiş olan Amerikan eylemleri üzerinden etki kazanma vesilesi olmuştur.

Güç sistemi dengesinin I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte çökmesinin nedeni, ortaya çıkarmış olduğu ittifakların hiçbir esnekliğe sahip olmaması ve daha az öneme sahip meselelere de ayrımsız uygulanıp, bu yüzden tüm anlaşmazlıkları daha da şiddetlendirmesiydi. Kolektif güvenlik sistemi ise II. Dünya Savaşı'na yol açan ilk adımlar karşısında bunun tam tersi bir kusur sergiledi. Milletler Cemiyeti, Çekoslovakya'nın parçalanması, İtalyanların Habeşistan'a saldırısı, Almanya'nın Locarno Antlaşması'nı ihlali ve Japonya'nın Çin'i işgali karşısında etkisiz kaldı. Saldırganlık tanımı öylesine muğlak, ortak eyleme geçme konusundaki tereddüt öylesine derindi ki, barış karşısındaki en aleni tehditler karşısında bile işlevsiz kaldı. Uluslararası barışı ve güvenliği en çok tehdit eden durumlarda bile kolektif güvenlik her seferinde etkisiz kalmıştır.

(Örneğin 1973'teki Ortadoğu savaşı sırasında BM Güvenlik Konseyi, daimi üyeler arasındaki gizli anlaşmayla, Washington'la Moskova arasında bir ateşkes müzakeresi yapılana dek toplanmadı.)

Yine de Wilson'ın mirası Amerikan düşünüş tarzını öylesine şekillendirmiştir ki, Amerikalı liderler kolektif güvenliği ittifaklarla biraraya getirip güçlendirmişlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında yönetimin sözcüleri yeni Atlantik İttifakı sistemini temkinli yaklaşım içindeki Kongre'ye açıklarken, NATO ittifakını kolektif güvenlik doktrininin kusursuz bir uygulaması olarak tanımlamakta ısrar ettiler. Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sundukları, tarihsel ittifaklarla NATO Antlaşması arasındaki farkı inceleyen analizde, NATO'nun sınır savunmasıyla ilgili olmadığı öne sürülüyordu (Amerika'nın Avrupalı müttefikleri için kesinlikle yeni bir haberdi bu). Analizin vardığı sonuca göre Kuzey Atlantik Antlaşması "kimseye yönelik değildir; yalnızca saldırganlığa yöneliktir. Değişen herhangi bir 'güç dengesi'ni etkilemeyi değil, 'ilke dengesi'ni güçlendirmeyi amaçlar." (Kolektif güvenlik doktrinindeki zayıflıklarının üstesinden gelebilmek için tasarlanmış bir antlaşmayı Kongre'ye bunları uygulamaya sokma yolu olarak sunarken Dışişleri Bakanı Acheson'ın gözlerinde beliren pırıltıyı insan hayal edebiliyor –zeki bir tarih meraklısı olarak, o işin aslını gayet iyi biliyordu.)

Artık emekliye ayrılmış olan Theodore Roosevelt, Wilson'ın I. Dünya Savaşı'nın başında Avrupa'daki çatışmalardan uzak durma çabalarından rahatsızdı. Savaşın sonunda, Milletler Cemiyeti adına getirilen iddiaları sorguladı. Kasım 1918'de ateşkes ilan edilmesinden sonra şunları yazacaktı:

> Ondan çok fazla şey beklemememiz şartıyla böyle bir Cemiyet'ten yanayım ... Ezop'un bile kurtlarla koyunların silahsızlanmakta anlaştıklarını ve koyunların iyi niyet garantisi olarak bekçi köpeklerini yolladıklarını, bundan

> sonraysa kurtlar tarafından yendiklerini yazarken alay ettiği rolü oynamaya razı değilim.

Wilsonculuğun sınavı hiçbir zaman, dünyanın yeterince geniş bir imzacı tabanıyla ve yeterince ayrıntılı kurallarla barışı kutsamayı başarıp başaramaması olmamıştır. Temel soru, bu kurallar ihlal edildiğinde, ya da daha kötüsü, ruhuna aykırı bir biçimde manipüle edildiğinde ne yapılacağıydı. Uluslararası düzen, kamuoyu jürisi önünde işleyen bir hukuk sistemi ise, bir saldırganın demokratik halkların müdahale gerektirmeyecek kadar önemsiz saydıkları bir meselede –örneğin İtalya'nın Doğu Afrika'daki sömürgeleriyle bağımsız Habeşistan İmparatorluğu arasındaki bir sınır ihtilafında– çatışmayı seçmesi durumunda ne olacaktı? Güç kullanımı yasağını iki tarafın birden ihlal etmesi ve sonuçta uluslararası topluluğun her iki tarafa silah nakliyatını kesmesi genellikle, daha güçlü tarafın baskın gelmesine olanak tanıyacaktı. Taraflardan birinin barışçı uluslararası düzen mekanizmasından "hukuki olarak" çekilmesi ve kınamalarının onu artık bağlamadığını ilan etmesi durumunda –örneğin Almanya'nın, Japonya'nın ve İtalya'nın sonradan Milletler Cemiyeti'nden, 1922'de Washington Denizcilik Antlaşması'ndan ve 1928'de Kellogg-Briand Paktı'ndan çekilmeleri, ya da günümüzde nükleerleşen ülkelerin Nükleer Silahların Yaygınlaşmasını Önleme Antlaşmaları'na karşı çıkmaları– statüko güçlerinin bu başkaldırıyı cezalandırmak için güç kullanma yetkileri var mıydı, yoksa kaçak gücü ikna ederek yeniden sisteme döndürdürmeyi mi denemeliydiler? Ya da sadece meydan okumayı görmezlikten mi gelmeliydiler? Ve bu durumda taviz verme yoluna başvurulması, başkaldırının ödüllendirilmesi anlamına gelmeyecek miydi? En önemlisi, başka askeri ya da siyasi denge ilkelerini ihlal ettikleri için yine de direnilmesi gereken "hukuki" sonuçlar var mıydı –örneğin, halk tarafından onaylanmış olan, Avusturya'nın "kendi kaderini

tayin hakkı" ve Çekoslovak Cumhuriyeti'ndeki Almanca konuşan toplulukların 1938'de Nazi Almanya'sıyla birleşmeleri, ya da Japonya'nın 1932'deki, kuzeydoğu Çin'den koparılmış, sözde kendi kaderini tayin hakkını kullanan Munçukuo ("Mançu Ülkesi") uydurması. Kural ve ilkeler uluslararası düzenin *kendisi* miydi, yoksa ileri bir yönetim kapasitesine sahip –hatta bunu gerektiren– bir jeopolitik yapının tepesindeki idam sehpası mı?

"Eski diplomasi" rakip devletlerin çıkarlarını ve birbirlerine hasım milliyetçiliklerin tutkularını çatışan güç dengesi içerisinde birbirlerine karşı dengeleme peşinde olmuştu. Bu ruhla, Napolyon'un yenilgisinden sonra Fransa'yı Avrupa düzenine geri getirmiş, gelecekteki bir yükseliş emelini dizginlemek için etrafının büyük kütlelerle sarılı olmasını garantiye alırken, Viyana Kongresi'ne davet etmişti. Uluslararası meseleleri stratejik değil ahlaki ilkelere dayanarak yeniden düzenlemeyi vaat eden yeni diplomaside ise böyle hesaplara müsaade edilmezdi.

Bu da 1919'un devlet adamlarını nazik bir konuma sokuyordu. Almanya barış konferansına davet edilmedi ve sonuçta hazırlanan antlaşmada savaşın yegâne saldırganı olarak yaftalanarak, çatışmanın tüm mali ve ahlaki yükü omuzlarına bindirildi. Ancak Versailles'daki devlet adamları Almanya'nın doğusunda, aynı topraklarda kendi kaderini tayin hakkı talep eden çok sayıda halk arasında arabuluculuk yapmaya çabaladı. Bu da iki olası büyük güç, yani Almanya'yla Rusya arasına zayıf ve etnik açıdan parçalanmış birçok devletin yerleşmesiyle sonuçlandı. Ulus sayısının çokluğu yüzünden, herkes için bağımsızlık gerçekçi ya da güvenli bir çözüm değildi zaten; bunun yerine, azınlık haklarını tasarlama yönünde sarsak bir çaba başlatıldı. Yine Versailles'da temsil edilmeyen yeni doğmuş Sovyetler Birliği kuzey Rusya'da girişilen, sonuçsuz kal-

mış İtilaf Devletleri saldırısıyla düşmanlaştırıldı, ama yıkılması mümkün olmadı ve sonrasında tecrit edildi. Ve bütün bu zaafların üzerine, ABD Senatosu Wilson'ı büyük bir hayal kırıklığına uğratarak, Amerika'nın Milletler Cemiyeti'ne katılmasını reddetti.

Wilson'ın başkanlığını izleyen yıllarda başarısızlıkları genel olarak uluslararası ilişkiler anlayışındaki kusurlara değil, beklenmedik şartlara; Wilson'ın kaygılarını ele almak ya da yatıştırmak için pek de çaba göstermediği isolasyon taraftarı bir Kongre'ye ya da Cemiyeti desteklemek üzere ülke çapında çıktığı konuşma turunda onu zayıflatan darbe çabalarına bağlanmıştır.

Bu olaylar insani açıdan trajik olsa da, Wilson'ın başarısızlığının nedeni Amerika'nın Wilsonculuğa yeterince bağlı olmaması değildi. Wilson'ın ardılları onun ileri görüşlü programını başka tamamlayıcı ve temelde Wilsoncu yollardan uygulamaya çalıştılar. Amerika'yla demokratik ortakları 1920'lerde ve 1930'larda silahsızlanma ve barışçı arabuluculuk diplomasisine büyük bir bağlılık sergilediler. ABD 1921-22'deki Washington Denizcilik Konferansı'nda Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon filolarında orantılı kısıtlamalar sağlamak amacıyla otuz donanma gemisini ıskartaya çıkarmayı önererek, silahlanma yarışının önünü alma girişiminde bulundu. Calvin Coolidge'in Dışişleri Bakanı Frank Kellogg 1928'de, "ulusal politika aracı" olarak savaşın tümden yasaklanması anlamına gelen Kellogg-Briand Paktı'na öncülük etti; dünyanın bağımsız devletlerinin büyük çoğunluğunu, I. Dünya Savaşı'nda yer almış ülkelerin tümünü ve sonraki Mihver güçlerinin tamamını içeren imzacılar, "hangi evrenden ya da kökenden olursa olsun, aralarında çıkabilecek tüm anlaşmazlık ve çatışmaları" barışçı yoldan çözmeye söz verdiler. Bu inisiyatiflerin hiçbir önemli unsuru günümüze ulaşamamıştır.

Kariyeri dış siyasete ilişkin ders kitaplarından çok Shakespeare trajedilerinin malzemesi olabilecek gibi görünen Woodrow Wil-

son yine de, Amerikan ruhunun ana damarlarından birine dokunmuştu. Yirminci yüzyılın jeopolitik açıdan en ferasetli ya da diplomaside en maharetli Amerikan dış siyaset siması olmanın çok uzağında kalsa da, günümüzde kamuoyu yoklamalarında sürekli olarak "en önemli" başkanlar arasında yer alır. Dış siyaseti aslına bakılırsa Theodore Roosevelt'in öğretilerinin çoğunu içeren Richard Nixon'ın bile kendini Wilson'ın uluslararasıcılığının müridi sayması ve savaş döneminin bu Başkan'ının portresini Kabine odasına asması, Wilson'ın entelektüel zaferinin bir kanıtıdır.

Woodrow Wilson'ın nihai büyüklüğü, Amerikan sıra dışılığı geleneğini, bu kusurlarının ötesinde varlığını koruyabilmiş bir vizyonun arkasında toplayabilmesiyle ölçülmelidir. Amerika'nın kendini vizyonunu amaç edinmekle yükümlü saydığı bir peygamber olarak hürmet görmüştür. Amerika ne zaman bir kriz ya da çatışmayla –II. Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve bizim çağımızın İslam dünyasındaki çalkantılar–sınansa, Woodrow Wilson'ın barışı; demokrasi, şeffaf diplomasi ve ortak kural ve standartların geliştirilmesi yoluyla güvence altına alan bir dünya düzeni vizyonuna şu ya da bu şekilde dönmüştür.

Bu vizyonun dehası, Amerikan idealizmini barışın inşasında, insan haklarında ve işbirlikçi sorun çözümünde büyük dış siyaset taahhütlerinin hizmetine sokabilme ve Amerikanın gücünü kullanımında daha iyi ve barışçı bir dünya umudunu yeşertme yeteneği olmuştur. Geçen yüzyılda katılımcı demokrasinin tüm dünyaya yayılması ve Amerika'nın dünya meselelerine katılımında yarattığı olağanüstü ikna gücü ve iyimserlik üzerindeki etkisi hiç de az değildir. Wilsonculuğun trajedisi ise, yirminci yüzyılın belirleyici gücüne, tarih ya da jeopolitik bilincinden uzaklaşmış bir dış siyaset doktrinini miras bırakmış olmasıdır.

Franklin Roosevelt ve Yeni Dünya Düzeni

Wilson'ın ilkelerinin etkisi öylesine kalıcı ve Amerika'nın kendine dair algılarıyla öylesine derinden bağlantılıydı ki, yirmi yıl sonra dünya düzeni meselesi yeniden gündeme geldiğinde, savaşlar arasındaki dönemin başarısızlığı bu ilkelerin zaferle geri gelmesini engelleyemedi. Bir başka dünya savaşının ortasında Amerika bir kez daha, temelde Wilson ilkelerine dayanarak, yeni bir dünya düzeni kurma görevine döndü.

Ağustos 1941'de Franklin Delano Roosevelt (Theodore Roosevelt'in kuzeni ve bu döneme gelindiğinde tarihsel bir başarıyla üçüncü kez Başkan'dı) ve Winston Churchill birer lider olarak Newfoundland'da, HMS *Prince of Wales* gemisinde ilk kez bir araya geldiklerinde, kendi nitelemeleriyle ortak vizyonlarını Atlantik Sözleşmesi'nin sekiz "ortak ilke"sinde ifade ettiler. Wilson bunların hepsini onaylardı; önceki Britanya Başbakanı'nın ise hepsiyle rahat edeceği söylenemezdi. Aralarında "tüm halkların içinde yaşayacakları yönetim biçimini seçme hakları"; tebaa nüfusların arzusuna rağmen toprak elde edilmesinin sona ermesi; "korku ve yokluktan azade olmak" ve ilerideki "daha geniş çaplı ve kalıcı bir genel güvenlik sistemi" öncesinde "güç kullanımının terk edilmesi" vardı. Winston Churchill kendi başına bunların hepsini –özellikle de sömürgelerin terk edilmesi maddesini–başlatmazdı; Britanya'nın yenilgiden kaçınmak için en iyi, belki de yegâne umudu olan Amerikan ortaklığını elzem saymasaydı, kabul de etmezdi.

Roosevelt uluslararası barışın temeline ilişkin fikirlerini dile getirirken Wilson'ın bile ötesine geçti. Akademi dünyasından gelen Wilson, uluslararası düzenin temelde felsefi ilkelere dayandırılarak inşa edilmesine bel bağlamıştı. Amerikan siyasetinin manipülasyon girdabından çıkmış olan Roosevelt ise kişiliklerin yönetimine daha fazla bel bağlıyordu.

Roosevelt bu nedenle, yeni uluslararası düzenin kişisel güven temelinde inşa edileceği kanaatini ifade ediyordu:

> Biz barışı seven Ulusların erişmesi gereken türde dünya düzeni, temelde dostane insan ilişkilerine, tanıdıklığa, hoşgörüye, tartışma götürmez içtenliğe, iyi niyet ve inanca dayanmalıdır.

Roosevelt 1945'teki dördüncü kez başkanlığı üstlenme konuşmasında da bu temaya dönecekti:

> Emerson'ın da dediği gibi, şu basit gerçeği öğrendik: "Dost sahibi olmanın tek yolu, dost olmaktır. Ona kuşku ve güvensizlikle ya da korkuyla yaklaşırsak, kalıcı bir barışı kazanamayız.

Roosevelt savaş sırasında Stalin'le ilişkilerinde de bu inancı uygulamaya soktu. Sovyetler Birliği'nin anlaşmaları çiğneme sicili ve Batı düşmanlığına ilişkin kanıtlar karşısında Roosevelt'in ABD'nin eski Moskova Büyükelçisi William C. Bullitt'i şöyle temin ettiği söylenir:

> Bill, hakikatleri tartışmıyorum; onlar doğru. Muhakemenin mantığını da tartışmıyorum. Yalnızca içimden bir ses, Stalin'in o türde bir adam olmadığını söylüyor ... Ona verebileceğim her şeyi verir ve karşılığında hiçbir şey istemezsem, egemen olanların asaleti gereği, hiçbir yeri ilhak etmeye kalkışmayacağını ve demokrasi ve barış için çalışacağını düşünüyorum.

İki lider 1943'te, Tahran'daki bir zirvede ilk kez karşılaştıklarında, Roosevelt'in davranışları beyanlarıyla uyumlu oldu. Zirveye geldiğinde Sovyet lider, Sovyet istihbaratının Başkan'ın güvenliği-

ni tehdit eden bir Nazi kumpasını ortaya çıkardıklarını söyleyerek Roosevelt'i uyardı, Amerikan Elçiliği'nin daha güvensiz ve öngörülen toplantı yerinden çok uzakta olduğunu savunarak, sağlam bir şekilde takviye edilmiş Sovyet yerleşkesinde misafir etmeyi önerdi. Roosevelt Anglo-Sakson liderlerin Stalin'e karşı birleştikleri izleniminin doğmaması için yakınlardaki Britanya Büyükelçiliği'ni geri çevirip, Sovyet teklifini kabul etti. Stalin'le ortak toplantılarında daha da ileri giderek, Churchill'le aleni şekilde dalga geçti ve genel olarak, savaşta Britanya'nın başında bulunan liderinden ayrı durduğu izlenimini uyandırmaya çalıştı.

Acil sorun, bir barış kavramının tanımlanmasıydı. Dünya güçlerinin ilişkilerine hangi ilkeler kılavuzluk edecekti? Uluslararası düzenin tasarlanıp güvence altına alınmasında ABD'den ne tür bir katkı bekleniyordu? Sovyetler Birliği'yle uzlaşılmalı mıydı, yoksa çatışılmalı mı? Ve bu görevler başarıyla yerine getirilirse, sonuçları ne türde bir dünya olacaktı? Barış bir belge mi olacaktı, yoksa bir süreç mi?

1945'teki jeopolitik zorluk, bir Amerikan başkanının karşılaşacağı her zorluk kadar karmaşıktı. Sovyetler Birliği savaşla harap olmuş durumdayken bile, savaş sonrası uluslararası düzenin inşasında iki engel oluşturuyordu. Büyüklüğü ve fetihlerinin boyutu Avrupa'daki güç dengesini altüst etmişti. Ve ideolojik atılımı Batı'nın her kurumsal yapısının meşruiyetine meydan okuyordu: mevcut kurumların tamamını gayri meşru sömürü biçimleri olarak reddeden Komünizm, egemen sınıfları devirip, Karl Marx'ın nitelemesiyle "dünyanın emekçileri"ne güçlerini yeniden kazandıracak bir dünya devrimi çağrısında bulunuyordu.

1920'lerde Avrupa'da ilk dalga Komünist ayaklanmalar bastırıldığında ya da kutsanan proletaryadan destek bulamaması yüzünden söndüğünde, amansız ve acımasız Stalin, "sosyalizm"in

tek bir ülkede pekiştirilmesi doktrinini açıkladı. Devrimin öteki öncü liderlerinin hepsini onyıllık bir tasfiyeyle ortadan kaldırdı ve büyük oranda zorunlu iş gücü kullanarak, Rusya'nın sanayi yatırımlarını gerçekleştirdi. Nazi fırtınasının yönünü Batı'ya çevirme amacıyla 1939'da Hitler'le, kuzey ve doğu Avrupa'nın Sovyet ve Alman nüfuz bölgelerine bölündüğü bir tarafsızlık paktı imzaladı. Ama Haziran 1941'de Hitler buna rağmen Rusya'yı istila ettiğinde Stalin Rus milliyetçiliğini ideolojik tabutundan çıkardı ve fırsatçı bir yaklaşımla Komünist ideolojiye Rus imparatorluk hislerini aşılayarak, "Büyük Vatanseverlik Savaşı"nı ilan etti. Stalin Komünist yönetimde ilk kez, Rus devletini var etmiş ve iç tiranlıklar, yabancı istilaları ve talanları yüzyıllar boyunca savunmuş Rus ruhunu göreve çağırdı.

Savaşta kazanılan zafer dünyayı Napolyon Savaşları'nın sonundakine benzer, ama bu kez daha şiddetli bir Rus meydan okumasıyla karşı karşıya bıraktı. Bu yaralı dev –en az yirmi milyon canını yitirmiş ve devasa topraklarının batıdaki üçte birlik bölümü harap olmuş– önünde açılan boşluğa nasıl bir tepki gösterecekti? Stalin'in beyanlarına dikkat edilse yanıt bulunabilirdi, ama dikkatle geliştirmiş olduğu geleneksel savaş dönemi yanılsamasına göre Stalin, Komünist ideologları kışkırtmaktan çok, yatıştırıyordu.

Stalin'in küresel stratejisi karmaşıktı. Kapitalist sistemin savaş yaratmasının kaçınılmaz olduğuna emindi; bu nedenle, II. Dünya Savaşı'nın sonu en iyi olasılıkla bir ateşkes olacaktı. Hitler'i kapitalist sistemden bir sapma değil, onun kendine özgü temsilcisi sayıyordu. Liderleri ne derlerse desinler, hatta ne düşünürlerse düşünsünler, Hitler'in yenilgisinden sonra da kapitalist devletler hasım olarak kalmıştı. 1920'lerin Britanya ve Fransa liderleri için küçümseyerek söylediği gibi,

> Barışseverlikten söz ediyorlar; Avrupa devletleri arasında barıştan bahsediyorlar. Briand ve Chamberlain birbirlerine sarılıyorlar... Saçmalık bunlar. Yeni savaşlar için yeni bir güç düzeni tasarlayan antlaşmaların her imzalanışında bunlara barış antlaşmaları dendiğini Avrupa tarihinden biliyoruz... [oysa] bunlar yaklaşmakta olan savaşın yeni unsurlarını tanımlamak amacıyla imzalanmış oluyorlar.

Stalin'in dünya görüşüne göre kararlar kişisel ilişkilerle değil, objektif faktörlerle belirlenirdi. Bu nedenle savaş dönemindeki ittifakın iyi niyeti "subjektif"ti ve zaferin getirdiği yeni şartlar sonucunda hükümsüz kalmıştı. Sovyet stratejisinin hedefi, kaçınılmaz hesaplaşma için azami güvenlik elde etmek olacaktı. Bu da Rusya'nın güvenlik sınırlarının mümkün olduğunca batıya itilmesi ve Komünist partiler ve gizli operasyonlar yoluyla, bu güvenlik sınırlarının öteki tarafındaki ülkelerin zayıflatılması demekti.

Savaş sürerken Batılı liderler bu tür değerlendirmeleri kabul etme konusunda direnç gösterdiler: Churchill, Amerika'ya ayak uydurma gereksinimi yüzünden; Roosevelt, adil ve kalıcı bir barışı güvence altına almak için, aslında bir zamanların Avrupa uluslararası düzeninin tersine dönüşü olan bir "ana planı" savunduğundan ne bir güç dengesine, ne de imparatorlukların yeniden kurulmasına göz yumacaktı. Onun kamu politikası programı, çatışmaların barışçı çözümü için kurallar getirilmesi ve Dört Polis denen büyük güçlerin paralel çabalarda bulunmaları çağrısını içeriyordu: ABD, Sovyetler Birliği, Britanya ve Çin. Barışın ihlalinin denetimi konusunda liderliği özellikle ABD'nin ve Sovyetler Birliği'nin üstlenmeleri bekleniyordu.

O dönemde Roosevelt'in Rusça tercümanlığını yapan genç bir Dışişleri memuru olan ve sonradan Soğuk Savaş'ta ABD politikasının mimarları arasında yer alan Charles Bohlen, Roosevelt'in

"öteki adamın 'iyi adam' olduğu ve ona doğru muamele ettiğinizde doğru ve düzgün davranacağı yönündeki Amerikan inancı"nı suçlayacaktı:

> O [Roosevelt] Stalin'in dünyaya bir şekilde kendisiyle aynı pencereden baktığını ve Stalin'in düşmanlık ve güvensizliğinin ... Sovyet Rusya'nın Devrim'den sonra yıllarca öteki ülkelerden gördüğü ihmalden kaynaklandığını hissediyordu. Anlayamadığı, Stalin'in düşmanlığının sağlam ideolojik inançlara dayandığıydı.

Başka bir bakış açısına göreyse, temelde tarafsız olan Amerikan halkını çağdaşlarının pek azının gerekli gördüğü bir savaşa yöneltirken yaptığı manevralarda olduğu gibi hünerini genellikle acımasız bir biçimde göstermiş olan Roosevelt'i Stalin gibi kurnaz bir lider bile kandıramazdı. Bu yoruma göre Roosevelt zamanını bekliyor ve Hitler'le başka bir anlaşma yapmasını engellemek için Sovyet liderin suyuna gidiyordu. Sovyet dünya görüşünün Amerika'nınkinin tam zıddı olduğunu biliyor olmalıydı –ya da yakında keşfedecekti; demokrasi ve kendi kaderini tayin hakkı çağrıları Amerikan kamuoyunu bir araya getirmeye yarardı, ama sonunda Moskova için kabul edilemez oldukları görülecekti. Bu düşünceye göre, bir kez Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olması sağlandıktan ve Sovyetlerin uzlaşmazlığı gösterildikten sonra, Roosevelt Hitler'e karşı sergilediği aynı kararlılıkla demokrasileri bir araya getirecekti.

Büyük liderler çoğunlukla bazı kararsızlıklar sergilerler. Başkan John F. Kennedy öldürüldüğünde Amerika'nın Vietnam'daki taahhüdünün kapsamını genişletmenin mi eşiğindeydi, yoksa geri çekilmenin mi? Genel olarak konuşursak, naiflik, Roosevelt'i eleştirenlerin ona karşı getirdikleri suçlamalardan biri değildir.

Muhtemelen halkı gibi Roosevelt de uluslararası düzenin iki tarafı konusunda kararsızdı. Meşruiyete, yani bireyler arasında güvene, uluslararası hukuka saygıya, insancıl hedeflere ve iyi niyete dayalı bir barış umuyordu. Ama Sovyetler Birliği'nin ısrarla güce dayanan yaklaşımıyla karşılaştığında belki de, onu liderliğe taşımış ve döneminin egemen simasına dönüştürmüş olan Makyavelci tarafına yönelecekti. Dördüncü başkanlık döneminin dördüncü ayında, Sovyetler Birliği'yle başa çıkma planını tamamlayamadan ölmesi, ne tür bir denge kuracağı sorusunu yanıtsız bıraktı. Bu rol birdenbire, Roosevelt'in her tür karar mekanizmasından dışladığı Harry S. Truman'a düşüverdi.

8. BÖLÜM

Amerika Birleşik Devletleri: İkircikli Süper Güç

SAVAŞ SONRASININ on iki başkanı hiç eksiksiz, Amerika'nın dünyadaki sıra dışı rolünü tutkuyla onaylamıştır. Ve hepsi, ABD'nin çatışmaların çözümü ve tüm ulusların eşitliği için özverili bir maceraya çıktığına ve bunda başarılı olmanın nihai kıstasının dünya barışı ve evrensel uyum olduğuna kesin gözüyle bakmıştır.

Her iki siyasi partiden tüm başkanlar Amerikan ilkelerinin tüm dünya için geçerli olduğunu beyan etmiş ve 20 Ocak 1961'deki başkanlığı üstlenme konuşmasında Başkan John F. Kennedy, bunu belki de en özlü biçimde ifade eden başkan olmuştur. Kennedy ülkesine, "özgürlüğün varlığını ve başarısını teminat altına almak için her bedeli ödeme, her yükü taşıma, her zorlukla başa çıkma, her dostu destekleme ve her düşmana karşı koyma" çağrısında bulunmuştur. Tehditler arasında hiçbir ayrım yapmamış; Amerika'nın müdahil olması için hiçbir öncelik belirlememiştir. Geleneksel güç dengesindeki değişen çıkar hesaplarını özellikle reddetmiştir. Bir güç dengesi değil, yeni bir hukuk dünyası olan "Yeni bir girişim" çağrısında bulunmuştur. Bu, "insanlığın ortak düşmanları"na karşı "büyük ve küresel bir ittifak" olacaktı. Başka ülkelerde cilalı bir söylem olarak görülecek şey Amerikan söyleminde, küresel eylem

için özel bir tasarı olarak sunuldu. Lyndon Johnson Başkan Kennedy'nin öldürülmesinden bir ay sonra BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada aynı kayıtsız şartsız küresel taahhüdü tekrarladı:

> Savaştan nefret eden ve barış peşinde koşan; açlık, hastalık ve sefalete karşı yüce bir savaş vermeye istekli olan her insan ve her ulus Amerika Birleşik Devletleri'ni onlarla birlikte yürümeye istekli ve yolun her adımında onların yanında hazır olarak bulacaktır.

Bu dünya düzeni sorumluluğu ve Amerikan gücünün vazgeçilmezliği bilinci, liderlerin ahlaki evrenselciliğini Amerikan halkının özgürlük ve demokrasiye bağlılığına dayandıran bir konsensüsle desteklenerek, Soğuk Savaş döneminin ve sonrasının olağanüstü başarılarına giden yolu açtı. Amerika, harap olmuş Avrupa ekonomilerinin yeniden kurulmasına yardım etti, Atlantik İttifakı'nı yarattı ve küresel bir güvenlik ve ekonomik ortaklıklar ağı oluşturdu. Çin'in tecrit edilmesi yaklaşımından, onunla işbirliği siyasetine geçti. Verimlilik ve refahı teşvik edecek serbest ekonomi dünya ticaret sistemini tasarladı ve dönemin teknolojik devrimlerinin neredeyse tamamının en önünde yer aldı. Hem dost hem hasım ülkelerde katılımcı yönetimi destekledi, yeni insani ilkelerin ifadesinde öncü rol üstlendi ve 1945'ten bu yana, beş savaşta ve başka birçok olayda dünyanın ücra köşelerinde bu ilkeleri korumak için Amerikan kanını feda etti. Böylesine çeşitli meydan okumaları üstlenecek idealizm ve kaynağa ve bunların birçoğunda başarılı olma kapasitesine başka hiçbir ülke sahip olamazdı. Yeni bir uluslararası düzenin inşasının arkasındaki itici güçler Amerikan idealizmi ve sıra dışılığı oldu.

Birkaç onyıl boyunca Amerika'nın geleneksel inançları ve tarihsel deneyimiyle, kendini içinde bulduğu dünya arasında olağanüstü

bir uyum vardı. 1930'lardaki resesyonun aşılması ve 1940'larda saldırganlığa karşı kazanılan zafer, savaş sonrası düzenin kurulmasında sorumluluk üstlenmiş liderler kuşağı için iki büyük deneyim olmuştu. Her iki görev de kesin çözümlerle sonuçlandı: ekonomide büyümenin yeniden başlatılması ve yeni sosyal refah programlarının oluşturulması; savaşta ise düşmanın kayıtsız şartsız teslim olması.

Savaş sonunda ABD, temelde zarar görmemiş yegâne büyük ülke olarak dünya GSYİH'nın yaklaşık % 60'ını üretmekteydi. Bu nedenle liderliği temel olarak uygulamada, Amerikan iç deneyimi modeli üzerinden ilerleme, ittifakları Wilsoncu kolektif güvenlik kavramları ve yönetimi de ekonomik toparlanma ve demokratik reform programları olarak tanımlayabildi. Amerika'nın Soğuk Savaş taahhüdü, Amerika'nın dünya düzeni görüşünü paylaşan ülkelerin savunulması olarak başladı. Hasım, yani Sovyetler Birliği ise günün birinde döneceği uluslararası topluluğun yolundan sapmış olarak kabul ediliyordu.

Bu vizyona giden yolda Amerika, başka tarihsel dünya düzeni görüşleriyle karşılaşmaya başladı. Sömürgecilik sona erdikçe, farklı tarih ve kültürlere sahip yeni uluslar sahneye çıktı. Komünizmin doğası daha da karmaşıklaştı ve etkisi muğlaklaştı. Amerikan yurtiçi ve uluslararası düzen kavramlarını reddeden yönetimlerin ve silahlı doktrinlerin dirençli meydan okumaları arttı. Amerika'nın yapabileceklerinin sınırları, ne kadar geniş de olsa, belirginleşti. Önceliklerin saptanması gerekiyordu.

Amerika'nın bu gerçeklerle karşılaşması, daha önce ABD'ye yöneltilmemiş yeni bir soruyu gündeme getirdi: Amerikan dış politikası, başı ve sonu bulunan ve nihai zaferlerin mümkün olduğu bir hikaye midir? Yoksa sürekli yinelenen meydan okumaları yönetme ve yumuşatma süreci midir? Dış siyasetin bir varış noktası bulunmakta mıdır, yoksa bu asla sona ermeyecek bir süreç midir?

Amerika bu soruları yanıtlarken, dünyadaki rolünün yapısı konusunda acı verici tartışmalardan ve iç bölünmelerden geçti. Tarihsel idealizminin arka yüzüydü bunlar. Amerika dünya rolünü ahlaki mükemmellik sınavı olarak şekillendirerek, yetersiz kaldığı için kendini kimi zaman büyük etkiler yaratacak şekilde eleştirdi. Çabalarının nihai zafere; Wilson'ın kehanet ettiği barışçı, demokratik, kurallara dayalı dünyaya ulaşmasını beklediğinden, amaçlara yönelik ve şartlara bağlı sürekli mücadele gerektiren bu dış siyaset manzarasından genellikle huzursuz oldu. Başkanların neredeyse hepsinin öteki ülkelerin yalnızca ulusal çıkarları varken Amerika'nın evrensel *ilkeleri* olduğunda ısrar etmesiyle ABD, aşırı yayılma ve hayal kırıklığı içinde geri çekilme riskleri almıştı.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana Amerika, dünya düzeni vizyonu peşinde, geniş kapsamlı hedefler adına beş savaşa girişti; bu hedeflerden bazıları ilk başta neredeyse genel halk desteğiyle benimsendi, ardından halkın –sıklıkla şiddetin eşiğine gelen– hoşnutsuzluğuyla karşılaştı. Bu savaşların üçünde Düzen konsensüsü aniden, uygulamada kayıtsız şartsız tek taraflı geri çekilme programının benimsenmesi yönüne kaydı. ABD iki kuşak boyunca üç kez, yeterince dönüştürücü olmadığı ya da yanlış tasarlandığı gerekçesiyle, yolun daha ortasındayken giriştiği savaşlardan çekildi: biri kongre kararı sonucunda Vietnam'da, diğer ikisi Başkan'ın tercihiyle Irak ve Afganistan'da.

Soğuk Savaş'ta kazanılan zafere doğasından kaynaklanan bir belirsizlik eşlik etmekteydi. Amerika gösterdiği çabaların ahlaki anlamı konusunda kendini tarihte eşi benzeri zor bulunacak ölçüde deşmiştir. Ya Amerika'nın hedeflerine ulaşılması olanaksızdı, ya da Amerika bu hedeflere ulaşılmasıyla uyumlu bir strateji izlememişti. Amerika'yı eleştirenler bu aksilikleri Amerikan liderlerinin ahlaki ve entelektüel yetersizliklerine bağlayacaklardır. Tarihçilerse bunun muhtemelen, güç ve diplomasi, gerçekçilik ve idealizm, ik-

tidar ve meşruiyet konusunda tüm topluma işlemiş ikircikli durumunun çözülememesinden kaynaklandığı sonucuna varacaklardır.

Soğuk Savaş'ın Başlangıcı

Harry S. Truman'ın kariyerindeki hiçbir şey onun Başkan olacağını, hele ki Soğuk Savaş boyunca sürecek ve sonucunun belirlenmesinde etkili olacak uluslararası bir düzenin yaratılmasına başkanlık edeceğini düşündürtmezdi. Ancak özünde "sıradan bir Amerikalı" olan Truman, çığır açıcı Amerikan başkanlarından biri olacaktı.

Başka hiçbir başkan bu denli göz korkutucu bir görevle karşı karşıya kalmamıştı. Savaş, 1648'deki Vestfalya düzenlemesindeki ya da 1815 Viyana Kongresi'ndeki gibi büyük güçler uluslararası düzeni yeniden tanımlama yönünde herhangi bir girişimde bulunmadan sona ermişti. Bu nedenle Truman'ın ilk görevi, Roosevelt'in Birleşmiş Milletler adlı, gerçekçi biçimde tasarlanmış uluslararası bir örgüt kurulması vizyonunu somutlaştırmak oldu. BM'nin 1945'te San Francisco'da imzalanan sözleşmesi, iki uluslararası karar alma biçimini biraraya getirmişti. Genel Kurul üyeliği evrensel olacak ve devletlerin eşitliği doktrinine dayanacaktı: bir ülke eşittir bir oy. Aynı zamanda BM kolektif güvenliği, küresel bir anlaşma yoluyla, beş büyük gücün (ABD, Britanya, Fransa, SSCB ve Çin) "daimi üye" olarak tanınıp veto hakkına sahip oldukları Güvenlik Konseyi aracılığıyla uygulayacaktı. (Britanya, Fransa ve Çin mevcut kapasiteleri kadar, büyük başarı sicillerine hürmeten dahil edilmişlerdi.) Ayrıca dokuz ülkeden oluşan dönüşümlü bir grupla birlikte Güvenlik Konseyi'ne, "uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması"nda özel bir sorumluluk yüklenecekti.

Birleşmiş Milletler belirtilen amacına ancak daimi üyelerin aynı dünya düzeni anlayışını paylaşmaları durumunda ulaşabilirdi. An-

laşmazlığa düştükleri meselelerde bu dünya örgütü, farklılıkları yumuşatmak yerine adeta kutsallaştırabilirdi. Savaş döneminin müttefiklerinin Temmuz ve Ağustos 1945'te Potsdam'da gerçekleşen son zirvelerinde Truman, Winston Churchill ve Stalin, Almanya'daki işgal bölgelerini belirlediler. (Yarı yoldayken, seçimlerde yenilen Churchill'in yerini, savaş sırasındaki yardımcısı Clement Attlee aldı.) Ayrıca Berlin dört muzaffer gücün ortak yönetimine verildi ve Batı işgal bölgelerine Sovyet işgalindeki topraklardan erişim garantisi sağlandı. Bunun savaş döneminin müttefikleri arasındaki son önemli anlaşma olduğu ortaya çıkacaktı.

Anlaşmaların uygulamasına ilişkin müzakerelerde Batılı müttefikler ve Sovyetler Birliği kendilerini giderek derinleşen bir açmazda buldular. Sovyetler Birliği Doğu Avrupa için, 1945'te Stalin'in belirttiği bir ilke doğrultusunda yeni bir uluslararası, toplumsal ve siyasi yapı şekillendirilmesinde ısrarlıydı: "Bir bölgeyi işgal eden orada kendi toplumsal sistemini de dayatır. Herkes ordusunun erişebildiği yerlerde kendi sistemini dayatır. Başka türlüsü olamaz." Stalin şimdi de "objektif faktörler" adına her tür Vestfalya ilkesini terk ederek, Moskova'nın Marksist-Leninist sistemini aşamalı olsa da acımasızca tüm Doğu Avrupa'ya dayatıyordu.

Savaş döneminin müttefikleri arasında ilk doğrudan askeri ihtilaf sabık düşmanın başkentine, yani Berlin'e ulaşım yolları nedeniyle yaşandı. 1948'de Stalin, Batılı müttefiklerin üç işgal bölgesini birleştirmesine tepki olarak Berlin'e ulaşım yollarını kesti ve abluka kaldırılana dek kent büyük oranda Amerikan hava köprüsüyle ayakta tutuldu.

Göreve yeni gelen Mihail Gorbaçev tarafından büyük oranda törensel nitelikte olan Başkanlık makamına atılana dek yirmi sekiz yıl boyunca Sovyet Dışişleri Bakanı olan Andrey Gromiko'yla 1989'da yaptığım bir sohbet, Stalin'in "objektif" faktörleri nasıl analiz ettiğini göstermektedir. Gromiko'nun yeni görevinde Rus

tarihine ilişkin gözlemlerini tartışmaya ayıracak bol zamanı vardı ve görevini korumak için tedbirli davranması gereken bir geleceği de kalmamıştı. Sovyetler Birliği'nin savaşta yaşadığı devasa kayıplar ve yıkım düşünüldüğünde, Amerikalıların Berlin ablukasına verecekleri askeri bir karşılıkla nasıl başa çıkabileceğini sordum. Gromiko, Stalin'in astlarından gelen benzer sorulara şu yanıtı verdiğini söyledi: ABD'nin böylesine yerel bir meselede nükleer silahlarını kullanacağından kuşku duyuyordu. Sovyet askeri güçlerine, Batılı müttefiklerin Berlin'e ulaşım yollarında konvansiyonel bir kara gücü keşfine girişmeleri durumunda kararı Stalin'e havale etmeden direnme emri verilmişti. Amerikan güçlerinin doğu cephesi boyunca seferber olmaları durumu içinse, "Bana gelin," demişti. Diğer bir deyişle, Stalin yerel bir savaş için kendini yeterince güçlü hissediyordu, ama ABD'yle genel bir savaş riskini göze almayacaktı.

Bundan sonra iki güç bloku, krizin altında yatan nedenleri çözmeksizin birbirlerini yıldırma peşinde oldular. Nazizm'den kurtarılan Avrupa yeni bir hegemonya gücünün kontrolüne girme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Asya'nın bağımsızlıklarını yeni kazanmış devletleri kendi kendilerini yönetme haklarını elde ettiklerinde, kurumlarının zayıflığı ve derin iç ve genellikle etnik bölünmeleri yüzünden, Batı'ya düşman ve hem yurtiçinde hem uluslararası düzeyde çoğulculuğa karşı bir doktrinle yüz yüze kalabilirlerdi.

Truman bu kavşak noktasında, Amerikan tarihinin ve uluslararası düzenin evrimi açısından büyük önem taşıyacak stratejik bir seçim yaptı. Amerika'yı yeni uluslararası düzenin kalıcı biçimde şekillendirilmesine yönelterek, tarihsel "tek başına yürüme" tutumuna son verdi. Bir dizi kritik inisiyatif başlattı. 1947'deki Türk-Yunan yardım programı, eskiden Britanya'nın bu merkezi Akdeniz ülkelerini ayakta tutmak için verdiği ve artık maliyetini karşılayamadığı desteklerin yerini aldı; 1948'deki Marshall Planı'ysa Avrupa'ya ekonomik gücünü zamanla yeniden kazandıracak bir

toparlanma planı getirdi. Truman'ın Dışişleri Bakanı Dean Acheson 1949'da, Amerikan destekli yeni uluslararası düzenin bütünleştiricisi olacak NATO'nun (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) kuruluş törenine başkanlık etti.

Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında NATO yeni bir çıkış noktasıydı. Artık uluslararası düzenin niteliği, çok sayıda devlet arasındaki sürekli değişen koalisyonlardan damıtılan geleneksel Avrupa güç dengesi değildi. Bunun yerine geçen denge, iki nükleer süper güç arasındaki denge haline gelmişti. İkisinden birinin ortadan kalkması ya da müdahil olmaması durumunda denge bozulacak ve hasmı baskınlık kazanacaktı. Bunlardan ilki, 1990'da Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle yaşanan durumdu; ikincisiyse, Amerika'nın Soğuk Savaş sırasındaki müttefiklerinin, Amerika'nın Avrupa'yı savunmaya ilgisini yitirebileceği yönündeki sürekli korkularıydı. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne katılan ülkeler bazı askeri güç desteği sağlıyorlardı, ama bunu yerel bir savunma aracından çok, Amerika'nın nükleer şemsiyesi altında bir korunağa giriş bileti olarak görüyorlardı. Amerika'nın Truman döneminde inşa ettiği şey, geleneksel bir ittifak biçimini almış tek taraflı bir garantiydi.

Yapı oluştuğunda, Amerikan dış siyasetinin nihai amacına ilişkin tarihsel tartışmalar yeniden gündeme geldi. Yeni ittifakın hedefi ahlaki miydi, yoksa stratejik mi? Bir arada yaşamayı mı amaçlıyordu, yoksa hasmı çökertmeyi mi? Amerika hasmının dönüşüm geçirmesinin mi peşindeydi, yoksa evriminin mi? Dönüşüm, hasmın tek bir kapsamlı eylem ya da jestle geçmişinden kopmasını sağlamayı içerir. Evrim ise aşamalı bir süreci, nihai siyaset hedeflerini henüz mükemmelleşmemiş aşamalarda izlemeye ve bu süreç sırasında hasmı bir gerçek olarak kabul etmeye hazır olmayı. Amerika hangi yolu seçecekti? Bu konudaki tarihsel ikircikli davranış biçimini sergileyerek, her ikisini de seçti.

Soğuk Savaş Düzeninin Stratejileri

Amerika'nın Soğuk Savaş sırasındaki en kapsamlı stratejik tasarımı, o dönemde adı sanı duyulmamış bir Dışişleri memuru olan, Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği'nin Siyasi Bölümü'nün başındaki George Kennan tarafından ileri sürüldü. Amerika'nın dünyadaki rolüne ilişkin tartışmaları başka hiçbir Dışişleri memuru bu ölçüde biçimlendirmemiştir. Washington hâlâ Stalin'in iyi niyetli olduğu inancına dayalı savaş dönemi coşkusunun tadını çıkarırken, Kennan eli kulağında bir çatışma öngörüsünde bulundu. 1945'te bir çalışma arkadaşına yazdığı kişisel bir mektupta, ABD'nin Sovyet müttefikinin savaşın sonunda bir hasma dönüşeceği gerçeğiyle yüzleşmesi gerektiğini öne sürdü:

> Dolayısıyla, Avrupa yarımadasındaki canlı ve bağımsız siyasi yaşamın korunmasını arzulayan Atlantik deniz gücünün çıkarlarıyla, her zaman batıya doğru yayılma peşinde koşmak isteyen ve kendi bakış açısına göre Atlantik Okyanusu dışında emniyetle durabileceği bir yer asla bulamayacak olan kıskanç Avrasya kara gücünün çıkarları arasında Avrupa konusunda temel bir çatışma oluşmaktadır.

Kennan açıkça stratejik bir tepki öneriyordu: "bir an önce elimizdeki tüm kartları biraraya toplayalım ve onları gerçek değerleri üzerinden değerlendirmeye başlayalım." Kennan'a göre Doğu Avrupa Moskova'nın egemenliğinde olacaktı: Ruslar güç merkezlerine Washington'dan daha yakındı ve maalesef, ne de olsa oraya ilk Sovyet askerleri ulaşmıştı. Bu nedenle ABD Batı Avrupa'da Amerikan koruması altında, bölünme çizgisinin Almanya'dan geçeceği bir alanı sağlamlaştırmalı ve bu alanda jeopolitik dengeyi korumaya yetecek güç ve bütünlüğü sağlamalıydı.

Kennan'ın meslektaşı Charles "Chip" Bohlen ise savaş sonrası sonuca ilişkin bu ileri görüşlü öngörüyü reddediyor ve bunda da Wilsoncu gerekçelere dayanıyordu: "... bir demokraside bu tür bir dış siyaset yürütülemez. Yalnızca totaliter devletler bu tür politikalar oluşturup uygulayabilirler." Washington bir güç dengesini olgu olarak kabul edebilirdi; ama politika olarak benimseyemezdi.

Şubat 1946'da Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne Washington'dan, Stalin'in doktrine ilişkin bir konuşmasının Sovyetlerin uyumlu bir uluslararası düzen taahhüdünde bir değişim başlatıp başlatmadığı sorusu geldi. O sırada büyükelçilik maslahatgüzarı olan Kennan'a birçok Dışişleri memurunun hayal ettiği bir fırsat verildi: Büyükelçinin onayı gerekmeden görüşlerini doğrudan yukarıya sunmak. Kennan on dokuz sayfayı içeren beş parçalı bir telgrafla yanıt verdi. Bilinen adıyla Uzun Telgraf'ın özü, Sovyetlerin niyetlerine ilişkin tüm Amerikan tartışmasının yeniden değerlendirilmesinin gerektiğiydi. Sovyet liderler Doğu-Batı ilişkilerini karşıt dünya düzeni kavramları arasında bir mücadele olarak görüyorlardı. "Geleneksel ve içgüdüsel bir Rus güvensizlik hissi"ni devralmış ve üzerine devrimci bir küresel egemenlik doktrini oturtmuşlardı. Kremlin uluslararası meselelerin her yönünü, Stalin'in nitelemesiyle "dünya çapında öneme sahip iki merkez", yani kapitalizm ve Komünizm arasındaki avantaj çatışmasına ilişkin Sovyet doktrininin ışığında yorumlayacaktı; bu iki merkezin küresel düzeyde çatışmaları kaçınılmazdı ve çatışmanın yalnızca bir galibi olabilecekti. Savaşın kaçınılmaz olduğunu düşünüyorlardı ve bu nedenle, öyle de olmasına yol açtılar.

Ertesi yıl, artık Dışişleri Bakanlığı'nda Politika Planlama Bölümü'nün başında olan Kennan, *Foreign Affairs*'de X imzasıyla adsız olarak yayımlanan bir makaleyle düşüncelerini açığa döktü. Yüzeyden bakıldığında makale Uzun Telgraf'la aynı savı getiriyordu: Batı üzerindeki Sovyet baskısı gerçek ve esastı, ama "sürekli

değişen bir dizi coğrafi ve siyasi noktada karşı gücün ustalıkla ve dikkatle uygulanmasıyla" dizginlenebilirdi.

Theodore Roosevelt bu analizi benimsemekte hiç zorlanmazdı. Ama Kennan çatışmanın nasıl sonuçlanabileceği konusundaki görüşünü özetlerken yeniden Wilson'ın topraklarına giriyordu. Moskova'nın dış dünyayla beyhude çatışmalarının bir noktasında bir Sovyet liderin ek destek için Parti örgütünün ötesine, bağımsız bir siyasi bilinç geliştirmesine izin verilmediği için olgunlaşmamış ve deneyimsiz olan halka gitme ihtiyacı hissedeceğini tahmin ediyordu. Ama "siyasi bir araç olarak Parti'nin birliği ve etkisi" bu şekilde sekteye uğratılırsa, "Sovyet Rusya aniden en güçlü ulusal toplumlardan biri olmaktan çıkıp, en zayıf ve acınasılardan birine dönüşebilir"di. Sürecin sonunda demokratik ilkelerin baskın geleceği, meşruiyetin gücü alt edeceği inancı açısından, temelde doğru olan bu öngörü, Wilson çizgisindeydi.

Ardıllarının (ben dahil) birçoğu için örnek ve çığır açıcı bir Dışişleri Bakanı olan Dean Acheson bu inancı uygulamaya soktu. 1949'la 1953 arasında, NATO aracılığıyla, kendi ifadesiyle "güç dengesi durumları"nı oluşturmaya yoğunlaştı; Doğu-Batı diplomasisi güç dengesini az çok otomatik olarak yansıtacaktı. Eisenhower yönetimi sırasında Acheson'ın ardılı John Foster Dulles, Güneydoğu Asya için SEATO (1954) ve Ortadoğu için Bağdat Paktı'yla (1955) ittifak sistemini genişletti. Aslına bakılırsa, dizginleme, iki kıtada tüm Sovyet periferi etrafında askeri ittifaklar kurulmasıyla özdeşleştirilir oldu. Dünya düzeni –her ikisi de kendi alanı içerisinde uluslararası bir düzen kurmuş– iki karşıt süper gücün çekişmesinden oluşacaktı.

Her iki dışişleri bakanı güç ve diplomasiyi birbirini izleyen aşamalar olarak gördü: Amerika önce gücünü pekiştirecek ve gösterecekti; bundan sonra Sovyetler Birliği'nin meydan okumalarına son vermek ve Komünist olmayan dünyayla makul bir uzlaşmaya var-

mak zorunda kalacaktı. Ancak diplomasi askeri güç konumlarına dayandırılacaksa, Atlantik ilişkisinin oluşum aşamalarında askıya alınması neden gerekliydi? Ve özgür dünyanın gücü öteki tarafa nasıl iletilecekti? Çünkü aslına bakılırsa Amerika'nın nükleer tekeli, savaşın Sovyetler Birliği üzerindeki yıkıcı etkisiyle birleştiğinde, Soğuk Savaş'ın başında gerçek güç dengesinin eşsiz derecede Batı'nın lehine olmasını garantiye alıyordu. Bir güç durumunun inşa edilmesine gerek yoktu; böyle bir durum zaten mevcuttu.

Winston Churchill Ekim 1948'deki bir konuşmasında Batı'nın pazarlık gücünün bir daha asla o andakinden daha güçlü olmayacağını iddia ederken bunun bilincindeydi. Ona göre, müzakereler askıya alınmamalı, aksine hızlandırılmalıydı:

> Sorulması gereken soru şudur: Kendileri de atom bombası yapıp büyük bir stok oluşturduklarında ne olacak? O zaman olacakları şu anda olanlara bakarak kendiniz kestirebilirsiniz. Bu şeyler ağaç yaşken yapılıyorsa, kuruduğunda neler yapılır?... Aklı başında kimse, önümüzde sınırsız zaman olduğuna inanamaz. Çıbanın başını koparmalı ve nihai bir düzenleme oluşturmalıyız... Batılı Uluslar atom güçleri varken ve Rus Komünistler de bu gücü elde etmeden adil taleplerini oluştururlarsa, kan dökülmeden kalıcı bir düzenlemeye ulaşma olasılığı çok daha yüksek olacaktır.

Truman ve Acheson da riski çok yüksek buluyor ve müttefikler arasındaki uyumu baltalayabileceği korkusuyla, büyük bir müzakereye direnç gösteriyordu. En önemlisi, Churchill en azından diplomatik bir güç gösterisinde bulunduğunda artık Başbakan değil muhalefet lideriydi ve görevdeki Başbakan Clement Attlee ile Dışişleri Bakanı Ernest Bevin savaş tehdidi doğuran bir tasarıma kuşkusuz karşı çıkacaktı.

Bu bağlamda, Sovyet yayılmacılığını dizginleme amaçlı küresel çabanın liderliğini ABD üstlendi. Her iki bölgede geçerli çıkarları vardı, ama tanımlanış biçimleri genellikle, stratejik öncelikleri gözlerden saklıyordu. Truman'ın ulusal güvenlik politikasını gizli bir belge halinde düzenleyen ve büyük bölümü sertlik yanlısı Paul Nitze tarafından yazılmış olan NSC-68 bile ulusal çıkar kavramından uzak durarak, çatışmayı geleneksel ahlaki, neredeyse lirik kategorilere yerleştirmişti. Çatışma, ("her bireyin kendi yaratıcı gücünü gerçeğe dönüştürme fırsatının olduğu...özgür bir toplumun fevkalade çeşitliliğini, derin hoşgörüsünü, hukuka uygunluğunu" içeren) "hukuk yönetimi altındaki özgürlük" güçleriyle, "Kremlin'in amansız oligarşisi altındaki kölelik" güçleri arasındaydı. Amerika kendi bakış açısına göre Soğuk Savaş mücadelesine Rus gücünün sınırlarına ilişkin jeopolitik bir çekişme olarak değil, özgür dünya adına ahlaki bir sefer olarak katılıyordu.

Bu girişimde Amerikan politikaları, insanlığın genel çıkarlarını geliştirme amaçlı yansız bir çaba olarak sunuldu. Krizlerde kurnaz bir yönetici ve Amerikan gücünün katı bir taraftarı olan John Foster Dulles yine de Amerikan dış siyasetini, tarihteki tüm diğer devletlerin yaklaşımlarından tamamen farklı ilkeleri kılavuz alan bir tür küresel gönüllülük çabası olarak tanımlıyordu. Dulles'ın gözlemine göre, "birçoklarının anlamaları güç" de olsa ABD "aslında... kısa dönemli çıkarların ötesindeki kaygılarla harekete geçerdi." Bu bakış açısına göre Amerika'nın nüfuzu jeopolitik dengeyi yeniden kurmayacak, onun ötesine geçecekti: "Yüzyıllarca ulusların yalnızca kendi acil çıkarlarını savunma, rakiplerine zarar verme amacıyla harekete geçmeleri alışkanlık haline geldiğinden, ulusların ilkeyi kılavuz alacakları yeni bir çağın olabileceği kolayca kabul edilemiyor."

Öteki ulusların "bencilce çıkarları" varken Amerika'nın "ilkeleri" ve "kaderi" olduğu iması Cumhuriyet'in kendisi kadar eskiydi. Yeni olan, ABD'nin seyirci değil de lider olduğu küresel bir jeopo-

litik mücadelenin temelde ahlaki gerekçelerle açıklanması ve Amerikan ulusal çıkarının inkâr edilmesiydi. Bu evrensel sorumluluk çağrısı, Sovyet yayılmasına karşı hatları koruyan enkaz halinde bir savaş sonrası dünyasını yeniden kurma yönündeki kararlı Amerikan taahhüdünün payandasıydı. Gelgelelim, Komünist dünyanın periferinde "sıcak" savaşlar verme zamanı geldiğinde, bunun o kadar da kesin bir kılavuz olmadığı ortaya çıkacaktı.

Kore Savaşı

Kore Savaşı kesin bir sonuca ulaşamadan sona erdi. Ama yarattığı tartışmalar, bir onyıl sonra ülkeyi sarsacak meselelerin habercisiydi.

1945'te, o döneme dek Japon sömürgesi olan Kore, muzaffer Müttefiklerce kurtarılmıştı. Kore Yarımadası'nın kuzey yarısı Sovyetler Birliği, güney yarısı ABD işgali altındaydı. Her ikisi de sırasıyla 1948 ve 1949'da ülkeden çekilmeden önce kendi bölgelerinde kendi yönetim biçimlerini yerleştirdiler. Haziran 1950'de Kuzey Kore ordusu Güney Kore'yi işgal etti. Truman yönetimi, bunu II. Dünya Savaşı öncesindeki Alman ve Japon meydan okumaları modelini izleyen klasik bir Sovyet-Çin saldırganlığı vakası olarak gördü. Önceki yıllarda ABD silahlı kuvvetlerinin çarpıcı derecede küçültülmüş olmasına rağmen, Truman, büyük oranda Japonya'da yerleşik Amerikan güçleri kullanılarak direnilmesi yönünde cesurca bir karar aldı.

Günümüzdeki araştırmalar, Komünist tarafın motivasyonunun karmaşık olduğunu göstermiştir. Kuzey Kore lideri Kim İl-sung Nisan 1950'de istila için Stalin'in onayını istediğinde Sovyet diktatör onu teşvik etti. İki yıl önce Tito'nun ihanetinden, ilk kuşak Komünist liderlerin Stalin'in Rusya'nın ulusal çıkarı açısından şart saydığı Sovyet uydu sistemiyle uyum içinde olmalarının özel-

likle zor olduğunu öğrenmişti. Mao'nun 1949 sonlarındaki –Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesinin üzerinden üç ay geçmeden– Moskova ziyaretinden başlayarak, Mao gibi hükmedici niteliklerine sahip bir adam tarafından yönetilen Çin'in sahip olduğu potansiyelin ufuktaki hayali Stalin'i huzursuz ediyordu. Güney Kore istilası Çin'in ilgisini sınırlarındaki bir krize saptırabilir, Amerika'nın dikkatini Avrupa'dan Asya'ya yöneltebilir ve her halükarda, Amerika'nın kaynaklarının bir kısmının harcanmasını sağlayabilirdi. Pyongyang'ın birleştirme projesi, Sovyet desteğiyle başarılması durumunda, Sovyetler Birliği'ne Kore'de egemen bir konum kazandırabilir ve bu iki ülkenin birbirlerine karşı tarihsel kuşkuları düşünüldüğünde, Asya'da Çin'e karşı bir denge yaratabilirdi. Mao ise Stalin'in Kim İl-sung'un ona neredeyse kesinlikle abartarak ilettiği öncülüğünü tam aksi nedenle izliyordu; yüzyıllar içerisinde Kore'yi elde etme arzusu gösteren ve o dönemde bile Stalin'in Çin-Sovyet ittifakının bedeli haline getirdiği ideolojik itaat talebi arzusunu göz önüne seren Sovyetler Birliği tarafından kuşatılmaktan korkuyordu.

Bir keresinde Çin'in ileri gelenlerinden biri, Stalin'in onu Kore Savaşı'na izin vermeye yöneltmesinin Mao'nun yaptığı tek stratejik hata olduğunu söylemişti bana; çünkü, sonunda, Kore Savaşı Amerika'nın Tayvan konusunda bir taahhüde girmesine yol açarak, Çin'in birleşmesini bir yüzyıl geciktirmişti. Öyle olsa da, Kore Savaşı Amerika'ya karşı bir Çin-Sovyet komplosundan çok, Komünist uluslararası düzende üç köşeli bir hâkimiyet manevrasıydı; bunun sonunda Kim İl-sung, küresel sonuçları önemli katılımcıların hepsini şaşırtacak bir fetih gösterisi için destek kazanmak amacıyla elini yükseltmişti.

Komünist dünyanın karmaşık strateji kaygıları Amerika tarafında karşılık bulmuyordu. Aslına bakılırsa ABD bir ilke için, yani saldırganlığı hezimete uğratmak ve bunu Birleşmiş Milletler

aracılığıyla uygulamaya sokmak için savaşıyordu. Komünist Çin'in BM'den dışlanması konusuna gösterdiği protesto nedeniyle Sovyetlerin BM elçisi Güvenlik Konseyi'nin kritik oylamasına katılmadığından, Amerika BM'nin onayını alabildi. "Saldırganlığı hezimete uğratma" teriminin ne anlama geldiği konusu çok da net değildi. Bu topyekûn bir zafer anlamına mı geliyordu? Yok bundan azı ise, kast edilen neydi? Kısacası, savaşın nasıl sona ermesi bekleniyordu?

Sonunda, deneyim kurama ağır bastı. General Douglas MacArthur'un Eylül 1950'deki sürpriz Inchon çıkartmasıyla Kuzey Kore ordusu Güney'de tuzağa düşürüldü ve önemli bir yenilgi aldı. Muzaffer ordu 38. Paraleldeki eski bölünme hattını geçip, birleşmeyi gerçekleştirmeli miydi? Bunu yaparsa, saldırganlığı hezimete uğratma yönündeki meşru kavramı gerçekleştirmiş olacağından, kolektif güvenlik ilkelerinin aslına uygun yorumunu aşmış olacaktı. Ama jeopolitik bakış açısından, bu durumdan nasıl bir ders çıkarılmalıydı? Bir saldırganın eski statükoya dönmesinden başka bir sonuçtan endişelenmesi gerekmiyorsa, aynı durumun başka bir yerde tekrarlanması olasılığı doğmayacak mıydı?

Pek çok alternatif söz konusuydu: örneğin ilerlemeyi yarımadanın dar boğazında, Pyongyang ve Wonsan kentleri arasındaki, Çin sınırından kabaca 150 mil uzaktaki hatta tutmak. Böylece Kuzey Kore'nin savaşma kapasitesi büyük oranda yok edilir ve Kuzey Kore nüfusunun onda dokuzu birleşik bir Kore'de toplanırken, Çin sınırından uzak durulmuş olurdu.

Bugün artık Amerikalı planlamacıların ilerleyişi nerede durduracakları meselesini tartışmaya açmalarından çok önce Çin'in olası bir müdahaleye hazırlanmakta olduğunu biliyoruz. Daha Temmuz 1950 gibi erken bir tarihte Çin, Kore sınırında 250.000 asker toplamıştı. Ağustos'a gelindiğinde üst düzey Çinli planlamacılar, daha üstün olan Amerikalı güçler sahneye tam olarak konuşlandırıldığında, hâlâ ilerlemekte olan Kuzey Koreli müttefiklerinin bozgu-

na uğrayacağı önermesine göre hareket ediyorlardı (hatta MacArthur'un sürpriz Inchon çıkartmasını doğru tahmin etmişlerdi). Mao, 4 Ağustos'ta –cephe hâlâ Güney Kore içlerinde, Pusan hattındayken–Politbüro'ya şunları söyledi: "Amerikalı emperyalistler zafer kazanırlarsa başarıdan başları döner ve bizi tehdit edecek konuma gelirler. Kore'ye yardım etmek; destek olmak zorundayız. Gönüllü bir kuvvetle ve bizim seçtiğimiz bir zamanda olabilir bu, ama hazırlanmaya başlamalıyız." Ancak Mao, Zhou Enlai'ye ABD'nin Pyongyang-Wonsan hattında kalması durumunda Çin güçlerinin hemen saldırmasına gerek olmayacağını ve yoğun bir eğitim için zaman ayırmaları gerektiğini söylemişti. Böyle bir duraksama olsaydı, sonrasında neler olabileceği konusunda ancak spekülasyonda bulunabiliriz.

Ama Amerikan güçleri duraksamadı; Washington MacArthur'un 38. Paraleli geçmesini onayladı ve ilerlemesinin önüne Çin sınırı dışında hiçbir sınır koymadı.

Mao'ya göre Amerikalıların Çin sınırına ilerlemeleri, Kore riskinden daha fazlasını içeriyordu. Kore Savaşı çıktığında Truman, Çin iç savaşının her iki tarafını birbirinden korumanın Amerika'nın Asya'daki barış taahhüdünü gösterdiği şeklinde bir savunmayla, Yedinci Filo'yu Tayvan Boğazı'nda savaşan taraflar arasına yerleştirmişti. Mao'nun Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmesinin üzerinden daha dokuz ay bile geçmemişti. Kore Savaşı'nın, Çin sınırına büyük oranda Amerikan askeri gücünün yerleştirilmesiyle ve bir Amerikan filosunun Tayvan'la anakara arasına konuşlanmasıyla sonuçlanması durumunda, Kuzey Kore'nin Güney Kore'yi istila etmesinin onaylanması stratejik bir felaketle sonuçlanabilirdi.

İki farklı dünya düzeni anlayışı arasındaki bu karşı karşıya gelmede Amerika, Vestfalya ve uluslararası hukuk ilkelerini izleyerek statükoyu korumayı amaçladı. Oysa hiçbir şey Mao'nun kendi dev-

rim misyonu algısına, statükonun korunmasından daha ters değildi. Çin tarihi, Kore'nin defalarca Çin'in istilasına giden yol olarak kullanıldığını ona öğretmişti. Kendi devrimci deneyimi ise iç savaşların yenişemezlikle değil, zafer ya da mağlubiyetle sonuçlandığı savına dayalıydı. Ve Amerika'nın, Çin'i Kore'den ayıran Yalu Nehri boyuna bir kez yerleştiğinde, sonraki adımda Vietnam'a doğru ilerleyerek Çin'in kuşatılmasını tamamlayacağına kendini ikna etmişti. (Amerika'nın Hindiçin'e gerçekten müdahil olmasından dört yıl önceydi bu.) Zhou Enlai 26 Ağustos 1950'de Merkezi Askeri Komisyon'da Kore için "gerçekten de dünyanın mücadele ettiği odak noktası ... ABD Kore'yi fethettikten sonra kesinlikle Vietnam'a ve öteki sömürge ülkelere yönelecektir. Bu nedenle Kore sorunu en azından Doğu'nun anahtarıdır," derken bu analizi dile getirmiş ve Çin'in stratejik düşünüşünde Kore'nin oynadığı orantısız rolü göstermiştir.

Bu tür kaygılar Mao'yu, 1593'te Çinli liderlerin Toyotomi Hideyoşi önderliğindeki Japon istilasına karşı izledikleri stratejiyi yinelemeye yöneltti. Bir süper güce karşı savaşmak göz korkutucu bir meseleydi; en azından cephede görev alacak iki Çinli mareşal, Amerikan güçleriyle çarpışacak birimlere komuta etmeyi reddetmişti. Mao ısrar etti ve Çin'in sürpriz saldırısı Amerikan askerlerini Yalu Nehri'nden geri sürdü.

Ama Çin'in bu müdahalesinden sonra savaşın amacı ne olacaktı ve bu amaç hangi stratejiyle gerçekleştirilecekti? Bu sorular Amerika'da, daha sonraki savaşlarda da yaşanacak çok daha sert ihtilafların habercisi olan şiddetli bir tartışma başlattı. (Fark, Vietnam Savaşı karşıtlarının aksine, Kore Savaşı'nı eleştirenlerin Truman yönetimini yeterince güç kullanmamakla suçlamalarıydı; geri çekilme değil, zafer peşindeydiler.)

Halk önündeki ihtilaf, sahnenin komutanı Douglas MacArthur'la, genelkurmayın desteklediği Truman yönetimi arasında ya-

şandı. MacArthur, önceki her Amerikan askeri girişiminin temeli olmuş geleneksel savı öne sürdü: savaşın amacı, bizzat Çin'e gerçekleştirilecek hava saldırıları dahil gereken her yolla elde edilecek zaferdi; yenişemezlik stratejik bir başarısızlıktı; Komünist saldırganlık görüldüğü yerde, yani Asya'da hezimete uğratılmalıydı; Amerikan askeri kapasitesi uzak coğrafi bölgelerdeki, yani Batı Avrupa'daki varsayımsal öngörülemeyenler için saklanmamalı, gerektiği ölçüde kullanılmalıydı.

Truman yönetimi buna iki şekilde tepki verdi: Başkan Truman yönetimin politikasıyla çelişen beyanlarda bulunmasından ötürü MacArthur'u 11 Nisan 1951'de ordunun komutasından alarak, Amerikan ordusunun sivillerin kontrolüne tabi olduğunu gösterdi. Gerekçe olarak, dizginleme kavramını vurguladı: başlıca tehdit, stratejik hedefi Avrupa üzerinde hâkimiyet kurmak olan Sovyetler Birliği'ydi. Dolayısıyla, Kore Savaşı'nı askeri bir sonuca ulaşana dek sürdürmek, hatta Çin'e dek uzatmak, Almanya'ya karşı verilen savaşta cephede yer almış bir lider olan Genelkurmay Başkanı General Omar Bradley'nin sözcükleriyle, "yanlış yerde, yanlış zamanda ve yanlış düşmana karşı verilen yanlış bir savaş"tı.

Birkaç ay sonra, Temmuz 1951'de savaş cephesi, tıpkı beşyüz yıl önceki gibi, savaşın başlamış olduğu 38. Paralel yakınlarına yerleşti. Bu noktada Çinliler müzakereye geçmek istediler ve ABD de bunu kabul etti. İki yıl sonra, bazı gerginliklerle ve kısa süreli kesintilerle de olsa bu satırların yazıldığı zamana dek altmış yıldan fazla sürecek bir düzenleme oluşturuldu.

Savaşın başlangıcında olduğu gibi müzakerelerde de iki farklı stratejik yaklaşım karşı karşıya geldi. Truman yönetimi, Amerika'nın güç ve meşruiyet ilişkisi hakkındaki görüşünü ifade etti. Bu görüşte savaş ve barış, ayrı politika evreleriydi; müzakereler başladığında güç kullanımı sona erer ve yerini diplomasiye bırakırdı. Her aşamanın kendi kurallarıyla işlediği düşünülürdü. Güç kulla-

nımı, müzakerenin başlatılması için gerekliydi, ama bunun ardından kenara çekilinmeliydi; müzakerenin sonucu iyi niyet atmosferine bağlı olacaktı, yoksa askeri baskı bunu yok ederdi. Bu ruhla Amerikan güçlerine, görüşmeler sırasında savunma ile yetinmeleri ve geniş ölçekli saldırılar başlatmaktan kaçınmaları emredildi.

Çinlilerin görüşüyse tam aksi yöndeydi. Savaşla barış aynı madalyonun iki yüzüydü. Müzakere, savaş meydanının bir uzantısıydı. Çin'in kadim stratejisti Sun Tzu'nun *Savaş Sanatı* uyarınca, asıl çatışma psikolojik olacaktı: hasmın hesaplarını etkilemek ve başarı konusundaki inancını sarsmak. Hasmın çatışmayı hafifletmesi bir zayıflık işaretiydi ve bundan kendi askeri avantajını kollayarak faydalanılması gerekirdi. Komünist taraf yenişemezliği, sonuçsuz bir savaş ile Amerikan halkının huzursuzluğunu artırmakta kullandı. Aslına bakılırsa Amerika müzakereler sırasında savaşın saldırı evresindeki kadar çok kayıp verdi.

Sonunda iki taraf da kendi hedefine ulaştı: Amerika dizginleme doktrinini sürdürüp, artık Asya'nın kilit ülkelerinden birine dönüşmüş olan müttefikinin toprak bütünlüğünü korudu; Çin ise sınırlarına uzanan yolları koruma kararlılığını kanıtladı ve ortaya çıkmasında söz hakkının olmadığı uluslararası kuralları küçümsediğini gösterdi. Sonuç, beraberlikti. Ama Amerika'nın stratejiyi diplomasiyle, gücü meşruiyetle ilişkilendirme ve temel amaçlarını tanımlama yeteneğindeki kırılganlık potansiyelini gözler önüne serdi. Sonuçta Kore Savaşı yüzyıla bir çizgi çekti. Amerika'nın zafer hedefinden özellikle vazgeçtiği ilk savaştı ve bu açıdan, gelecekte olacakların işaretiydi.

En fazla kaybeden ise Sovyetler Birliği olacaktı. İlk baştaki istila kararını teşvik etmiş ve müttefiklerine yaptığı geniş çaplı ikmallerle onları ayakta tutmuştu. Ama onların güvenlerini kaybetti. Sovyetler, yardımları karşılığında ödeme yapılmasında ısrar edip çarpışmalar esnasında destek vermeyi reddettiğinden, Çin-Sovyet

çatlağının ilk tohumları Kore Savaşı'nda atılmış oldu. Savaş ayrıca Amerika'nın hızla ve geniş çapta yeniden silahlanmasını da tetikledi ve bu da Amerikan dizginleme doktrininin gerektirdiği güç konumuna doğru büyük bir adım atılması sonucunu doğurarak, Batı Avrupa'daki dengesizliği yeniden sahneye çıkardı.

Sonuçlardan her iki taraf da olumsuz etkilendi. Kimi Çinli tarihçiler Çin'in güvenilmez bir müttefiki ayakta tutmak uğruna Tayvan'ı anakarayla birleştirme fırsatını kaçırmış olduğunu savunur; ABD ise II. Dünya Savaşı'ndan beri yaşadığı yenilmezlik havasını ve bir derece de yön duygusunu kaybetmiştir. Öteki Asyalı devrimciler Amerika'yı halkının destekleme isteğinden daha uzun sürecek sonuçsuz bir savaşa çekme dersini aldılar. Amerika ise strateji ve uluslararası düzen düşünüşünde, Vietnam cangıllarında başına musallat olacak bir uçurumla baş başa kaldı.

Vietnam ve Ulusal Konsensüsün Çöküşü

Kore Savaşı'nın zorlukları arasında bile, Wilson ilkeleriyle Roosevelt stratejisinin bileşimi, Soğuk Savaş politikasının ilk on beş yılının ardından olağanüstü bir momentum üretti. Yurtiçinde başlayan tartışmaya rağmen, Berlin'e ulaşım yolları konusundaki Sovyet ültimatomlarının aşılması için 1948-49'da kurulan Amerikan hava köprüsünde, Kore Savaşı'nda ve 1962'de Sovyetlerin Küba'ya orta menzilli nükleer balistik füzeler yerleştirme girişiminin hezimete uğratılmasında bu momentum Amerika'nın arkasında oldu. Ardından, 1963'te Sovyetler Birliği'yle yapılan, süper güçlerin insanlığı yok etme kapasitelerini tartışma ve sınırlandırma gerekliliğinin simgesi olan antlaşmayla, atmosferde nükleer testler yapılması yasaklandı. Dizginleme politikası Kongre'de temelde iki partili mutabakatla desteklendi. Politika yapıcılarla entelektüeller arasında

da ortak uzun vadeli hedeflere dayanan profesyonel bir ilişki olduğu varsayılmaktaydı.

Ancak yaklaşık olarak Başkan John F. Kennedy'nin öldürülmesiyle aynı sıralarda ulusal konsensüs çökmeye başladı. Bunun nedenlerinden biri, Amerikan halkını idealist geleneklerini uygulamaya geçirmeye davet eden genç bir Başkan'ın öldürülmesinin yarattığı şoktu. Suikastçı bir süre Sovyetler Birliği'nde yaşamış bir Komünist olmasına rağmen, bu kayıp genç kuşağın kafasında, Amerikanın atılımlarının ahlaki geçerliliği konusunda sorular yarattı.

Soğuk Savaş, Kennedy'nin başkanlığı üstlenirken tekrar etmiş olduğu, tüm dünyada demokrasiyi ve özgürlüğü destekleme çağrısıyla başlamıştı. Ancak dizginleme stratejisini ayakta tutmuş olan askeri doktrinler, zamanla halk algısında olumsuz bir izlenim yaratmaya başladı. Silahların yıkıcılığı ile silahların kullanılabileceği amaçlar arasındaki uçurumun aşılamaz olduğu ortaya çıktı. Askeri nükleer stratejinin sınırlı olarak kullanımı konusundaki tüm kuramların uygulanamaz olduğu görüldü. Egemen strateji, kabul edilemez hükmünde, ama birkaç gün içinde her iki tarafta on milyonlara ulaşabilecek düzeyde sivil kayıp verdirebilme kapasitesine dayalıydı. Bu hesap ulusal liderlerin özgüvenlerini ve halkın liderlerine olan inancını sarstı.

Bunun yanı sıra, Amerikanın dizginleme stratejisi Asya'nın dış sınırlarına doğru ilerledikçe, Avrupa'dakinin tersi şartlarla karşılaştı. Marshall Planı ile NATO'da başarılı olmalarının nedeni, Avrupa'da siyaset geleneğinin devlet yönetiminde zarar görse bile varlığını korumuş olmasıydı. Ekonomik toparlanma siyasi canlılığı geri getirebilirdi. Ancak az gelişmiş dünyanın büyük bölümünde siyasi çerçeve kırılgan ya da yeni olduğundan, ekonomik yardım istikrar kadar yozlaşmaya da neden olabiliyordu.

Bu ikilemler Vietnam Savaşı'nda son haddine vardı. Truman, gerilla savaşına direnilmesi için 1951'de Güney Vietnam'a sivil danışmanlar göndermişti; 1954'te Eisenhower bunlara askeri danışmanları da ekledi; 1962'de Kennedy yedek savaş birliklerinin gönderilmesine onay verdi; 1965'te Johnson, asker sayısı zamanla yarım milyonu aşacak bir sefer gücü yolladı. Kennedy yönetimi savaşa katılmanın eşiğine gelmişti ve Johnson yönetimi de, Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'a saldırısının Çin-Sovyet küresel hâkimiyet atılımının öncüsü olduğuna ve Güneydoğu Asya'nın Komünist kontrolüne girmemesi için Amerikan güçleriyle buna karşı konulması gerektiğine inandığı için, savaşı sahiplendi.

Amerika Asya'nın savunmasında Batı Avrupa'daki gibi ilerlenmesini önerdi. Başkan Eisenhower'ın, bir ülkenin Komünizmin eline geçmesinin ötekilerin de düşmesine neden olacağı yönündeki "domino kuramı" uyarınca, saldırganı geri püskürtmek için (NATO modeli üzerinden) dizginleme ve (Marshall Planı'ndaki gibi) ekonomik ve siyasi rehabilitasyon doktrinini uyguladı. Aynı zamanda, "savaşın genişlemesi"nin önüne geçmek için, Hanoi'nin güçlerinin binlerce kayıp verdirecek saldırılarını başlattıkları ve takibi atlatmak için geri çekildikleri Kamboçya ve Laos tapınaklarını hedef almaktan kaçındı.

Bu yönetimlerin hiçbiri savaşın sona erdirilmesi için, Güney Vietnam'ın bağımsızlığının korunmasından, Hanoi'nin onu devirmek için silahlandırıp gönderdiği askeri kuvvetlerin yok edilmesinden ve Hanoi'nin fetih politikasını gözden geçirip müzakerelere başlamasını sağlayacak bir güçle Kuzey Vietnam'ın bombalanmasından başka bir plan hazırlamaya zahmet etmemişti. Johnson yönetimi döneminin ortasına dek bu, dikkat çekici ya da tartışmalı bir plan muamelesi görmemişti. Ardından geleneksel askeri terimlerle Kuzey Vietnam için yıkıcı bir yenilgi olan, ama Batı basınında afallatıcı bir zafer ve Amerikan başarısızlığının kanıtı muamelesi gö-

ren 1968 Tet Saldırısı'yla zirveye ulaşan protesto ve medya eleştirisi dalgası yönetimin yetkililerini telaşa sürükledi.

Singapur devletinin kurucusu ve belki de dönemin en bilge Asya lideri olan Lee Kuan Yew, bu satırların yazıldığı zamana dek koruduğu, bağımsız bir Güneydoğu Asya olasılığının ayakta tutulması açısından Amerikan müdahalesinin vazgeçilmez olduğu yönündeki kesin inancını ifade etmekten hiç çekinmemiştir. Komünistlerin Vietnam'da kazanacakları zaferin bölgede yol açacağı sonuçlara ilişkin analiz büyük oranda doğruydu. Ama Amerika'nın Vietnam'da topyekün katılımı zamanına gelindiğinde, 1960'lar boyunca gözle görülür bir kriz içinde olan Çin-Sovyet birlikteliği artık yoktu. Büyük Atılım'ın ve Kültür Devrimi'nin harap ettiği Çin giderek Sovyetler Birliği'ni tehlikeli ve tehditkâr bir hasım olarak görmekteydi.

Avrupa'da başvurulan dizginleme ilkelerinin Asya'da o kadar da uygulanabilir olmadığı görüldü. Avrupa'da istikrarsızlık, savaşın yol açtığı ekonomik krizin geleneksel iç siyasi kurumları sarsma tehdidi oluşturmasıyla ortaya çıkmıştı. Güneydoğu Asya'daysa, bu kurumların bir yüzyıllık sömürgeciliğin ardından baştan oluşturulması gerekiyordu; özellikle de tarihte daha önce hiç devlet olmamış Güney Vietnam'da.

Amerika bu boşluğu askeri girişimle birlikte siyasi bir yapılanma seferberliği yoluyla doldurmayı denedi. Aynı anda hem Kuzey Vietnam tümenlerine karşı konvansiyonel savaş, hem de Vietkong gerillalarına karşı balta girmemiş ormanlarda savaş veren Amerika, yüzlerce yıldır kendini yönetmemiş ve demokrasiyi hiç tanımamış bir bölgede siyaset mühendisliğine girişmişti.

Bir dizi darbeden sonra (Kasım 1963'teki ilk darbe aslında Amerikan Büyükelçiliği tarafından teşvik edilmiş ve Beyaz Saray da askeri yönetimin daha liberal kurumlar oluşturacağı beklentisiyle göz yummuştu) General Nguyen Van Thieu Güney Vietnam Dev-

let Başkanı oldu. Soğuk Savaş'ın başında, bir yönetimin Komünist dışı yörüngeye yönelmesi, Sovyet planlarına karşı koruma altına alınmasına değer olduğunun kanıtı sayılırdı. O sıralarda, yeni oluşan suçlama atmosferinde, Güney Vietnam'ın (kanlı bir iç savaşın ortasında) tam anlamıyla işleyen bir demokrasi olamaması sert kınamalara yol açıyordu. Başlarda önemli bir çoğunluğun desteklediği ve evrensel özgürlük ve insan hakları ilkelerinden söz eden bir başkanın ulaştırdığı boyuttaki bir savaş artık eşsiz Amerikan ahlaki körlüğünün kanıtı olarak yeriliyordu. Ahlaksızlık ve kandırma suçlamaları rahatça kullanılmaktaydı; "barbarca" gözde bir sıfat olmuştu. Amerikan askeri müdahalesi, Amerikan yaşam tarzının temel kusurlarını gözler önüne seren bir saçmalık türü olarak tanımlanıyordu; sivillerin duyarsızca katledildiği yönündeki suçlamalara sık sık rastlanır olmuştu.

Vietnam Savaşı'na ilişkin ülke içindeki tartışmalar, Amerikan tarihinin en yaralayıcı tartışmalarından biri oldu. Amerika'yı Hindiçin'e müdahil etmiş olan yönetimlerin kadroları son derece zeki ve dürüst bireylerden oluşuyordu, ama birdenbire, neredeyse suçluluk düzeyinde bir ahmaklıkla ve kasıtlı aldatmacayla suçlanır olmuşlardı. Fizibilite ve strateji konusunda makul bir tartışma olarak başlayan şey sokak gösterilerine, sövgülere ve şiddete dönüştü.

Yönetimi eleştirenler, Amerikan stratejisinin özellikle de savaşın ilk evrelerinde asimetrik çatışma gerçekliklerine uygun olmadığını belirtmekte haklıydılar. Bombardıman seferleriyle, Hanoi'nin müzakereye hazır olup olmadığını görme amaçlı "duraklama"ların birbirini izlemesi yenişemezliğe neden olmuştu –suçlamalara ve direnişe yol açacak kadar güç içermiş, ama hasmı ciddi müzakerelere girmeye hazır hale getirmeye yetmemişti. Vietnam ikilemleri, Soğuk Savaş boyunca benimsenmiş, kızıştırarak gerginliği artırmaya ilişkin akademik kuramların sonucuydu; nükleer süper güçler arasında eşitlik söz konusu olduğunda kavramsal açıdan mantıklı

olmakla birlikte, gerilla stratejisi izleyen bir hasma karşı verilen asimetrik anlaşmazlıklarda uygulanabilirliği daha azdı. Ekonomik reformlarla siyasi evrimin sağlanması konusundaki beklentilerin bazılarının Asya için geçersiz olduğu görüldü. Ama bunlar; suçlamaya, protesto hareketinin dış sınırlarında üniversite ve kamu binalarına saldırıya değil, ciddi tartışmalara uygun konulardı.

Yüce emellerin çöküşü, yokluğunda kurumların güçlükler ve yanlışlıklar içinde sürükleneceği özgüveni paramparça etti. Öğrencilerin hiddeti, önceden Amerikan dış siyasetini yürütmüş liderleri özellikle üzecekti. Büyüklerine olan güvensizlik, olgunlaşma sürecindeki gençliğin normal şikâyetlerini kurumsallaşmış bir hiddete ve ulusal travmaya dönüştürdü. Halk gösterileri –savaşı özgür bir halkın totalitarizmin ilerleyişine karşı savunulması yönündeki geleneksel terimlerle tanımlamayı sürdüren– Başkan Johnson'ı görevdeki son yılında halk arasındaki etkinliklerini büyük oranda askeri üslerle sınırlı tutmak zorunda bırakacak boyutlara ulaştı.

1969'da Johnson'ın başkanlığının sona ermesini izleyen aylarda savaşın önemli mimarlarından bazıları yaklaşımlarından alenen vazgeçip, askeri operasyonlara son verilmesi ve Amerika'nın geri çekilmesi çağrısında bulundu. Bu mevzular Hükümet, esirlerin iadesi karşılığında Amerikanın tek taraflı olarak geri çekilişi yoluyla "savaşı sona erdirme" programında görüş birliğine varana dek ayrıntılandırıldı.

Richard Nixon, 500.000 Amerikan askerinin Vietnam'da, yani ABD sınırlarından olabildiğince uzakta savaştığı ve Johnson yönetiminin belirlediği bir program uyarınca sayının hâlâ arttığı bir zamanda Başkan oldu. Nixon en başından itibaren savaşı sona erdirme konusunda kararlıydı. Ama bunu Amerika'nın savaş sonrası uluslararası düzenin sürdürülmesine ilişkin küresel taahhütleri bağlamında yapmanın kendi sorumluluğu olduğunu düşünüyordu. Nixon, Sovyet askerlerinin Çekoslovakya'yı işgalinden beş ay

sonra, Sovyetler Birliği'nin Amerika'nın caydırıcı güçlerini tehdit eden ve kimilerine göre aşan bir hızla kıtalararası füze ürettiği ve Çin'in düşmanlığını inatla ve amansızca sürdürdüğü bir dönemde göreve geldi. Amerika'nın dünyanın bir ucundaki güvenlik taahhütlerini başka yerlerde kararlılığına meydan okunmasına yol açmadan başından atması mümkün değildi. Amerikan müttefiklerinin ve küresel düzenin savunmasında ABD'nin yirmi yıldır oynadığı rol olan güvenilirliğinin korunması, Nixon'ın hesaplarının ayrılmaz bir parçasıydı.

Nixon Amerikan güçlerini yılda 150.000 asker şeklinde geri çekti ve 1971'de kara savaşına katılımını sonlandırdı. Müzakerelere tek bir vazgeçilmez şarta bağlı kalınması şartıyla onay verdi: barış sürecinin Amerikan müttefiki olan Güney Vietnam yönetiminin yerine uygulamada Hanoi'den gelen kendi önerdikleri kişileri içerecek sözde bir koalisyon hükümeti getirilmesiyle başlaması talebini asla kabul etmedi. Bu talebin dört yıl boyunca inatla reddedilmesinin ardından, 1972'deki Kuzey Vietnam saldırısının (Amerikan kara kuvvetleri olmadan yenilgiye uğratılarak) başarısızlıkla sonuçlanması, Hanoi'yi ateşkesi ve yıllarca sürekli reddettiği siyasi düzenlemeyi nihayet kabul etmeye yöneltti.

ABD'de tartışma, sanki bu sancıların nedeni Amerika'ymış gibi, savaşın Hindiçin halklarında yarattığı travmanın sona erdirilmesi yönündeki yaygın arzuya odaklandı. Ancak savaşın sürmesinde, Amerika'nın barış taahhüdüne ikna olmadığı için değil, kayıplara katlanma iradesini yitireceğine bel bağladığı için Hanoi ısrar etmişti. Psikolojik bir savaş vererek, orta yolda buluşma olanağının bulunmadığı doğrultusunda bir hâkimiyet planı yaparak, Amerika'nın uzlaşma arayışını amansızca istismar etti.

Başkan Nixon'ın emrettiği ve Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak benim de desteklediğim askeri eylemler, diplomatik esneklik politikasıyla birlikte, 1973'te bir düzenlemeye ulaşılabilmesini

sağladı. Nixon yönetimi Saygon'un kendi güçleriyle anlaşmanın sıradan ihlallerinin üstesinden gelebileceğine, tam kapsamlı bir saldırıya karşı ABD'nin hava ve deniz gücüyle destek vereceğine ve Güney Vietnam yönetiminin Amerikan ekonomik desteğiyle zamanla gelişen bir toplum inşa edip, daha şeffaf kurumlar yönünde evrilebileceğine inanıyordu (gerçekten de Güney Kore'de öyle olacaktı).

Bu sürecin hızlandırılıp hızlandırılamayacağı ve Amerikan güvenilirliğine başka bir tanımlama getirilip getirilemeyeceği hararetli tartışmaların konusu olarak kalacak. Başlıca engel, Amerikalıların Hanoi'nin düşünme biçimini anlamakta zorlanmasıydı. Johnson yönetimi Amerikan askeri gücünün etkisini abartmıştı. Geleneksel bilgeliğin aksine, Nixon yönetimi de müzakere olanağını abarttı. Hanoi'deki, hayatlarını zafer kazanmak uğruna savaşarak geçirmiş, savaşla sertleşmiş liderler için uzlaşma yenilgiyle aynı ve çoğulcu bir toplum ise neredeyse tasavvur edilemez bir şeydi.

Bu tartışmanın sonucu bu kitabın kapsamının dışındadır; bu konu ilgili herkes için acı verici bir süreçti. Nixon tam bir geri çekilmeyi ve Güney Vietnamlılara kendi kaderlerini şekillendirmeleri için makul bir fırsat verdiğine inandığı düzenlemeyi gerçekleştirmeyi başardı. Ancak on yıllık bir çatışmadan geçmiş olan Kongre, Watergate krizi ertesinin fırtınalı ortamında, 1973'te yardımları ciddi derecede kısıtladı ve 1975'te de tamamen sona erdirdi. Kuzey Vietnam neredeyse tüm ordusunu uluslararası sınırlarının ötesine göndererek Güney Vietnam'ı ele geçirdi. Uluslararası topluluk buna sesini çıkarmadı, Kongre de Amerikan askeri müdahalesini yasaklamıştı. Kısa bir süre sonra Laos ve Kamboçya yönetimleri Komünist isyancıların eline geçti ve Kamboçya'da Kızıl Kmerler akıl almaz gaddarlıktaki bir hesaplaşmaya girişti.

Amerika ilk savaşını ve bunun yanısıra kendi dünya düzeni kavramı çizgisini kaybetmişti.

Richard Nixon ve Uluslararası Düzen

Suikastları, iç ayaklanmaları ve sonuçsuz savaşlarıyla 1960'ların kırımının ardından 1969'da Richard Nixon, Amerikan siyasi yapısının ve Amerikan dış siyasetinin tutarlılığını onarma görevini devraldı. Son derece zeki olan, ama böylesine deneyimli bir siyasi kişilik için beklenmedik düzeyde bir kişisel güvensizlik sergileyen Nixon, iç barışın yeniden kurulması için ideal lider değildi. Ama 20 Ocak 1969'da yemin ettiği tarihe gelindiğinde kitlesel gösteri, yıldırma ve barışçı protestoların uçlarında gezinen sivil itaatsizlik taktiklerinin iyice şiddetlenmiş olduğu da unutulmamalıdır.

Yine de Nixon, Amerikan dış siyasetinin temellerinin yeniden tanımlanması görevine olağanüstü derecede hazırlıklıydı. Kaliforniya Senatörü, Dwight D. Eisenhower döneminde Başkan Yardımcısı ve ezeli bir başkan adayı olarak çok seyahat etmişti. Tanıştığı yabancı liderler onu rahatsız olduğu kişisel çatışmalardan uzak tutup, onunla başarılı olduğu konularda diyaloga girmişlerdi. İçine kapanık kişiliği nedeniyle pek çok siyasetçiye kıyasla daha fazla boş zamanı olduğundan, bol bol kitap okuyordu. Bu bileşim, dış siyaset konusunda Theodore Roosevelt'ten beri en donanımlı başkan olmasını sağlamıştı.

Theodore Roosevelt'ten beri hiçbir başkan küresel bir kavram olarak uluslararası düzeni, böylesine sistematik ve kavramsal biçimde ele almamıştı. Nixon 1971'de *Time* editörleriyle konuşurken bu kavramdan söz etti. Onun vizyonuna göre beş büyük siyasi ve ekonomik güç merkezi, kendi çıkarlarını itidalle izleme yönündeki gayri resmi taahhütleri temelinde hareket edecekti. Onların hırslarının ve sınırlarının kesiştiği noktalarda denge oluşacaktı:

> Dünya tarihinde uzun bir barış döneminin yaşandığı yegâne zamanın, bir güç dengesinin mevcut olduğu zamanlar olduğunu akılda tutmalıyız. Bir ulus olası rakibine kıyasla

> sonsuz derecede güçlendiğinde savaş tehlikesi doğar. Bu nedenle, ABD'nin güçlü olduğu bir dünyaya inanıyorum. Her biri ötekini dengeleyen, birini ötekine karşı kullanmayan güçlü, sağlıklı bir ABD, Avrupa, Sovyetler Birliği, Çin ve Japonya olduğunda, yani eşit bir denge olduğunda, dünyanın daha güvenli ve daha iyi bir yer olacağını düşünüyorum.

Bu sunumun dikkat çekici yönü, olası bir güçler uyumunun parçası olarak sıralanan ülkelerden ikisinin aslında ABD'nin hasmı olmasıydı: Amerika'nın Soğuk Savaş verdiği SSCB ile yirmi yılı aşkın bir aradan sonra diplomatik teması henüz başlattığı ve hiçbir elçiliğinin ya da resmi diplomatik ilişkisinin bulunmadığı Çin. Theodore Roosevelt, ABD'nin küresel dengenin muhafızı olduğu bir dünya düzeni fikrini dile getirmişti. Nixon, ABD'nin sürekli değişen, akışkan bir dengenin dengeleyicisi değil de bir unsuru olarak ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini savunarak, daha da ileri gitti.

Bu tasarı, aynı zamanda dengenin unsurlarından birini ötekine karşı kullanma yönünde herhangi bir niyeti reddetmesinde olduğu gibi, Nixon'ın taktik becerisini gözler önüne serer. Potansiyel bir hasmı uyarmanın incelikli yollarından biri, sahip olduğu kapasitesi bilinen ve reddedildiğinde bile değişmeyecek bir güçten vazgeçmektir. Nixon Pekin'e gitmek üzereyken yapmıştı bu yorumu; iki ülke arasındaki ilişkilerde çarpıcı bir ilerleme ve görevdeki bir Amerika başkanının Çin'e ilk ziyareti olacaktı bu. Amerika'nın her iki Komünist devi, ikisinin birbirlerine olduklarından daha yakın olduğu bir konumdan Çin'i Sovyetler Birliği'ne karşı dengelemesi tam da, geliştirmekte olduğu stratejinin hedefiydi elbette. Şubat 1971'de Nixon'ın yıllık dış siyaset raporunda Çin'den Çin Halk Cumhuriyeti olarak söz edildi ve ABD'nin ulusal çıkarları temelinde "Pekin'le diyalog kurmaya hazır" olduğu belirtildi. Ülke, ilk kez resmi bir Amerikan belgesinde bu düzeyde tanınıyordu.

Ben Temmuz 1971'de o gizli ziyaret yolundayken, Nixon Çin'in iç politikaları konusuyla da bağlantılı bir noktayı vurguladı. Kansas City'deki bir konuşmasında "Çin'in iç sancıları" yani Kültür Devrimi için şunları söyledi:

> ... her zaman böyle olacağı yönünde bir memnuniyet duygusu [oluşturmamalıdır]. Çünkü Çinlileri insan olarak değerlendirdiğimizde, ben dünyanın her yerinde onların, ne kadar yaratıcı, üretken ve dünyanın en becerikli halklarından biri olduklarını gördüm. Ve 800 milyon Çinlinin, o yönde ilerlemesi durumunda başka alanlarda olabileceklerle birlikte, muazzam bir ekonomik güç olması kaçınılmazdır.

Günümüzde sıradan gelen bu sözler o dönem için devrim demekti. Doğaçlama bir konuşma olduğundan –benim Washington'la iletişimim kesikti– yirmi yılı aşkın bir süredir Pekin'le ilk diyaloğu başlattığımda bu sözlere dikkatimi Zhou Enlai çekti. Müzmin bir anti-Komünist olan Nixon, jeopolitik denge gereklerinin ideolojik saflık taleplerine baskın geldiğine karar vermişti. Tesadüf o ki Çin'deki mevkidaşları da öyle düşünüyordu.

1972'nin başkanlık seçimi kampanyasında Nixon'ın rakibi George McGovern, "Evine dön, Amerika!" diye sataşmıştı. Nixon, buna Amerika'nın ulusal sorumluluğundan kaçması durumunda evinde de kesinlikle başarısız olacağı yanıtını verdi. "Ancak yurtdışındaki sorumluklarımızı yerine getirme konusunda büyük olursak büyük bir ulus olarak kalırız ve ancak büyük bir ulus olarak kalırsak yurtiçindeki zorluklarımızı karşılama konusunda da büyük bir ulus olarak hareket ederiz." Aynı zamanda, "sırtınızı bizim koyduğumuz kurallara dayayabilirsiniz" şeklinde bir reçete yaratan "başkaları için en iyisini biz biliriz içgüdüsü"nü yumuşatmayı hedefliyordu.

Bu amaçla, dünyanın gidişatına ilişkin yıllık raporlar hazırlanması uygulamasını başlattı. Tüm başkanlık belgeleri gibi bunlar da Beyaz Saray kadroları, bu örnekte benim yönetimim altındaki Ulusal Güvenlik Konseyi personeli tarafından hazırlanıyordu. Ama belgelerin genel stratejik tonunu Nixon belirliyor ve tamamlanırken gözden geçiriyordu.Ve bunlar dış siyasetle ilişkili devlet kurumlarına kılavuz olarak ve daha da önemlisi, yabancı ülkelere Amerikan stratejisinin yönünü işaret etmekte kullanılıyordu.

Nixon, ABD'nin kaderini tümden, ya da hatta büyük oranda başkalarının iyi niyetine emanet edemeyeceğini vurgulayacak kadar gerçekçiydi. 1970 tarihli raporunda da altı çizildiği üzere barış için müzakere etme ve yeni ortaklık biçimleri arama arzusu gerekiyordu, ama bunlar tek başlarına yeterli değildi: "Kalıcı bir barışın ikinci unsuru Amerika'nın gücü olmalıdır. Barışın yalnızca iyi niyetle elde edilemeyeceğini öğrendik." Amerikan gücünü ve küresel düzeyde hareket etme yönündeki kanıtlanmış arzusunu göstermeye devam etmenin barışı engellemeyeceği, aksine güçlendireceği değerlendirmesinde bulunuyordu. Bu da Theodore Roosevelt'in 1907-9'da Büyük Beyaz Filo'yu dünyayı dolaşmaya yollamasını akla getiriyordu. ABD başka ülkelerin dış siyasetlerini temelde başkalarının iyi niyetine dayandırarak geleceklerini ipotek altına almalarını da bekleyemezdi. Kılavuz ilke, kilit önem taşıyan üyelerin hepsinin düzenlemeyi adil bulmaları açısından, gücü meşruiyetle ilişkilendiren bir uluslararası düzen kurma çabasıydı:

> Tüm ulusların, hem hasımların hem dostların, uluslararası sistemin korunmasında payları olmalıdır. İlkelerine saygı duyulduğunu ve ulusal çıkarlarının emniyete alındığını hissetmelidirler ... Uluslararası ortam onların yaşamsal kaygılarını karşılarsa, bu ortamı korumaya çalışacaklardır.

Nixon'ın uluslararası düzenin vazgeçilmez bir unsuru saydığı Çin'e açılımın ilk itici gücünü sağlayan işte böyle bir uluslararası düzen vizyonuydu. Çin açılımının bir yüzü, geçen onyılın iç ihtilafını aşma çabasıydı. Nixon, onyıllık bir iç ve uluslararası çalkantıyla ve sonuçsuz bir savaşla sarsılmış bir ulusun Başkanı olmuştu. Ülkenin itibarını tarihine ve değerlerine layık vizyonlara doğru yükseltmek için bir barış ve uluslararası nezaket vizyonunun paylaşılması önemliydi. Amerika'nın dünya düzeni kavramının yeniden tanımlanması da aynı derecede önem taşıyordu. Çin'le ilişkilerin geliştirilmesi zamanla Sovyetler Birliği'ni tecrit edecek ya da ABD'yle ilişkilerini iyileştirmeye zorlayacaktı. ABD Komünist süper güçlerin her ikisine de onların birbirlerine olduklarından daha yakın durmayı başardığı sürece, yirmi yıldır Amerikan dış siyasetine musallat olmuş Çin-Sovyet ortak dünya hegemonyası arayışı korkusu engellenecekti. (Sovyetler Birliği zamanla, hem Avrupa hem Asya'da görünüşteki kendi ideolojik kampı da dahil olmak üzere hasımlarla karşı karşıya olduğu ve büyük oranda kendisinin yarattığı bu çözümsüz açmazı sürdüremez hale geldi.)

Nixon'ın Amerikan idealizmini pratikleştirme ve Amerikan pragmatizmini uzun vadeli hale getirme çabasının her iki tarafın da saldırısına uğraması, Amerika'nın güç ile ilke arasındaki gidiş gelişlerini yansıtır. İdealistler Nixon'ı dış siyaseti jeopolitik ilkelere göre yürütmekle suçladılar. Muhafazakârlar Sovyetler Birliği'yle gerilimin yumuşatılmasının Batı uygarlığının karşısındaki Komünist meydan okuma karşısında bir tür geri çekilme olduğu gerekçesiyle Nixon'a meydan okudular. Nixon'ın Sovyet periferi boyunca azimli bir savunma yürüttüğünü, Doğu Avrupa'yı (Yugoslavya, Polonya ve Romanya) ziyaret edip böylece Sovyet kontrolüne sembolik düzeyde meydan okuyan ilk Amerikan Başkanı olduğunu ve ABD'ye, Sovyetler Birliği'yle yaşanan, ikisinde (Ekim 1970'te ve Ekim 1973'te) Amerikan askeri güçlerini gözünü kırp-

madan alarma geçirdiği birçok krizi atlattırdığını iki eleştiri grubu da görmezden geldi.

Nixon jeopolitik açıdan bir dünya düzeni inşası konusunda alışılmadık bir beceri gösterdi. Stratejinin çeşitli bileşenlerini sabırla birbirine bağladı ve krizler karşısında sıra dışı bir cesaret, dış siyasette uzun vadeli amaçların izlenmesinde büyük bir sebat gösterdi. Sık sık yinelediği çalışma ilkelerinden biri şöyleydi: "Bir şeyi yarı yarıya yaptığınızda, tam yapmakla aynı bedeli ödersiniz. Öyleyse tam yapın." Sonuçta, 1972-1973'teki on sekiz aylık bir dönemde Vietnam Savaşı'nı sona erdirdi, Çin açılımını başlattı, Kuzey Vietnam saldırısına tepki olarak askeri güçlerini artırırken bile Sovyetler Birliği'yle bir zirve gerçekleştirdi, Mısır'ı Sovyet müttefiki olmaktan çıkıp ABD'yle yakın işbirliğine geçirdi, Ortadoğu'da biri İsrail'le Mısır arasında, öteki Suriye'yle olmak üzere (bu anlaşma amansız bir iç savaş sırasında bile bu satırların yazıldığı zamana kadar ayakta kalmıştır) iki saldırmazlık anlaşması yapıldı ve uzun vadedeki sonucu Doğu Avrupa'daki Sovyet kontrolünü ciddi derecede zayıflatmak olan Avrupa Güvenlik Konferansı başlatıldı.

Ama taktiksel başarıların esin kaynağı olan vizyonunu, sürdürülebilir dengeye bağlayacak kalıcı bir dünya düzeni kavramına dönüştürülebileceği bir kavşakta araya bir trajedi girdi. Vietnam Savaşı tarafların hepsinin enerjisini tüketmişti. Kendi başına aptalcasına açtığı ve Nixon'ı uzun zamandır eleştirenlerin acımasızca sömürdükleri Watergate fiyaskosu yürütme otoritesini felç etti. Normal bir dönemde Nixon'ın siyasetinin çeşitli damarları, uzun vadeli yeni bir Amerikan stratejisinde bütünleştirilebilirdi. Nixon, umut ve gerçeğin biraraya geleceğini vaat eden konulara –Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Atlantik İttifakı'nın yeniden tanımlanması, Çin'le gerçek bir ortaklık, Ortadoğu'da barış yönünde büyük bir adım, Rusya'nın uluslararası düzenle yeniden bütünleşmesinin başlaması– bir göz atabilmişti, ama jeopolitik vizyonunu fırsatla

birleştirmeye zamanı yetmedi. Bu yolculuğa girişmek başkalarına kalmıştı.

Yenilenmenin Başlaması

1960'ların sancılarından ve bir başkanlığın çöküşünün ardından Amerika öncelikle bütünlüğünü yeniden oluşturmaya ihtiyaç duyuyordu. Eşi benzeri olmayan bu göreve çağrılan kişinin Gerald Ford olması büyük bir şanstır.

Peşinde koşmadığı bir göreve itilmiş olan Ford, başkanlık politikalarının karmaşık girdaplarına hiç girmemişti. Bu nedenle, başkanlığı sırasında hedef kitle ve halkla ilişkiler gibi konulardan uzak kalarak, yetiştirilişindeki iyi niyeti ve ülkesine olan inancını uygulamaya sokabildi. Kilit önemdeki savunma ve istihbarat alt komitelerinde yer aldığı Temsilciler Meclisi'ndeki uzun süreli hizmeti sayesinde dış siyaset zorlukları konusunda genel bir bakış açısı kazanmıştı.

Ford'un tarihsel hizmeti, Amerika'nın bölünmesinin üstesinden gelmiş olmasıdır. Dış siyasetinde gücü ilkeyle ilişkilendirmeye çalıştı ve bunu büyük oranda başardı. Onun yönetimi İsrail'le bir Arap devleti olan Mısır arasındaki, maddeleri genellikle siyasi olan ilk anlaşmanın tamamlanmasına tanıklık etti. İkinci Sina saldırmazlık anlaşması, Mısır'ın bir barış anlaşmasına geri dönüşsüz olarak yönelmesinin işaretiydi. Ford, güney Afrika'da çoğunluk yönetiminin getirilmesi için aktif bir diplomasi başlattı. O bunu açıkça yapan ilk Amerikan Başkanı'ydı. Güçlü bir iç muhalefet karşısında, Avrupa Güvenlik Konferansı'nın sonuçlandırılmasına nezaret etti. Konferans'tan çıkan çok sayıda madde arasında, insan haklarını Avrupa güvenlik ilkelerinden biri olarak taçlandıran hükümler vardı. Polonya'da Lech Walesa ve Çekoslovakya'da Vaclav Havel gibi kahraman bireyler bu şartları ülkelerine demokrasi getirmekte ve Komünizmin çöküşünü başlatmakta kullandılar.

Başkan Ford'un cenazesindeki anma konuşmama aşağıdaki cümlelerle başladım:

> Kadim bir geleneğe göre Tanrı insanlığı suçlarına rağmen sürdürür, çünkü, herhangi bir dönemde, rollerinin farkında olmadan, insanlığın günahlarını affettiren on adil birey vardır. İşte Gerald Ford da böyle bir adamdı.

Jimmy Carter, Amerika'nın Hindiçin'deki yenilgisinin etkilerinin Amerika'nın yenilmezlik havası taşıdığı zamanlarda akla bile gelmeyecek meydan okumalara dönüşmeye başladığı bir dönemde Başkan oldu. O zamana dek bölgesel Ortadoğu düzeninin dayanaklarından biri olan İran'da yönetim, gerçekte ABD'ye siyasi ve ideolojik savaş açmış ve Ortadoğu'ya egemen güç dengesini alt üst etmiş olan bir grup Ayetullah'ın eline geçmişti. Sembollerinden biri, Tahran'daki Amerikan diplomatik misyonunun dört yüz günü aşkın bir süre işgal altında kalmasıydı. Neredeyse aynı zamanlarda Sovyetler Birliği, Afganistan'ı istila ve işgal edecek konumda olduğunu hissetti.

Bütün bu çalkantıların arasında Carter, Ortadoğu barış sürecini Beyaz Saray'da gerçekleşecek bir imza törenine doğru ilerletme yürekliliğini gösterdi. İsrail ile Mısır arasındaki barış antlaşması tarihi bir olaydı. Kökeni Sovyet nüfuzunun ortadan kaldırılmasına ve önceki yönetimlerce bir barış sürecinin başlatılmasına dayanmasına karşın, Carter dönemindeki sonucu, ısrarlı ve kararlı diplomasinin zirve noktası oldu. Carter tam diplomatik ilişkiler kurarak Çin açılımını pekiştirdi ve yeni yönelimin arkasındaki iki partiyi de içeren bir konsensüs oluşturdu. Ve Sovyetlerin Afganistan işgaline direnişçileri destekleyerek güçlü bir tepki verdi. Sancılı bir dönemde, Amerika'nın kendine ilişkin imajı açısından temel önem taşıyan insan saygınlığı konusundaki değerlerini pekiştirdi, ancak

görev döneminin sonlarına doğru yeni stratejik meydan okumalar –güçle meşruiyet arasında doğru dengenin bulunması– karşısında tereddütler yaşadı.

Ronald Reagan ve Soğuk Savaş'ın Sonu

Amerika, yaşadığı döneme Ronald Reagan kadar uygun ve uyum sağlamış bir başkanı çok ender çıkarmıştır. Bir onyıl önce Reagan, gerçekçi olamayacak kadar savaş yanlısı görünüyordu; bir onyıl sonraysa inançları fazlasıyla tek boyutlu görünebilirdi. Ama ekonomisi durgunluğa girmiş, yaşlanan liderleri kelimenin tam anlamıyla arka arkaya hayata veda eden bir Sovyetler Birliği'yle karşı karşıya olan ve hayal kırıklıkları döneminden silkinmeye hevesli bir Amerikan kamuoyundan destek bulan Reagan, Amerika'nın gizli kalmış, kimi zaman birbirleriyle uyuşmaz görünen güçlü yönlerini birleştirdi: idealizmini, dirençliliğini, yaratıcılığını ve ekonomik canlılığını.

Sovyetlerin potansiyel zayıflığını sezen ve Amerikan sisteminin üstünlüğüne derinden inanan (Amerikan siyaset felsefesini kendisini eleştirenlerin yakıştırdıklarından çok daha fazla okumuştu) Reagan, önceki onyılda Amerika'nın ikircikli tavırlarına neden olan iki unsuru, güç ve meşruiyeti birbiri ile harmanladı. Kongre'de uzun bir zaman boyunca engellenen programlara dayanarak, Sovyetler Birliği'ne kazanamayacağı bir silahlanma ve teknoloji yarışıyla meydan okudu. Reagan'ın teklif ettiği, sonradan aldığı adla Stratejik Savunma Girişimi (füze saldırısına karşı bir savunma kalkanı) Kongre'de ve medyada büyük oranda alaya alındı. Günümüzdeyse daha çok, Sovyet liderlerini ABD'yle silahlanma yarışının beyhudeliğine ikna ettiği düşünülür.

Reagan aynı zamanda, Wilson ahlakçılığının sınırlarında yer alan beyanlarla, psikolojik momentum yarattı. Bunun belki de en

etkileyici örneği, 1989'da görevden ayrılırken yaptığı veda konuşmasında tepede parlayan bir kent olarak Amerika vizyonunu betimlemesidir:

> Tüm siyasi yaşamım boyunca parlayan bir kentten söz ettim, ama bunu söylerken ne kast ettiğimi yeterince aktarabildim mi, bilmiyorum. Ama benim aklımdaki, okyanuslardan daha güçlü kayaların üzerine kurulmuş, sert rüzgârların estiği, Tanrı'nın kutsadığı ve uyum ve barış içinde yaşayan her türden insanla dolu azametli bir kent. Ticaret ve yaratıcılık ile uğuldayan serbest limanları olan bir kent; eğer surları olması gerekecekse, kapıları olan surlara sahip ve oradan içeri girme iradesi ve yüreği olan herkese açık bir kent. Onu böyle hayal ettim ve hâlâ da böyle hayal ediyorum.

Parlayan bir kent olarak Amerika, Reagan için bir metafor değildi; onun için gerçekten mevcuttu, çünkü mevcut olmasını arzu ediyordu.

Fiili politikaları son derece benzeşen ve sık sık da aynı olan Ronald Reagan'la Richard Nixon arasındaki önemli ayrım buydu. Nixon dış siyaseti sonu olmayan bir uğraş, yönetilecek bir uyumlar kümesi olarak görüyordu. Karmaşa ve çelişkileriyle, son derece talepkâr bir öğretmenin verdiği ev ödevleri gibi başa çıktı. Amerika'nın hakim güç olmasını istiyordu, ama uzun, zorlu bir yolculuk sonunda ve belki de kendisinin görevden ayrılmasından sonra. Reagan ise Soğuk Savaş stratejisini 1977'de yardımcılarından birine kendine özgü iyimser nüktelerinden biriyle özetlemişti: "Biz kazanırız, onlar kaybederler." Nixon tarzı siyaset, Soğuk Savaş diplomasisine akışkanlık kazandırılmasında önemliydi; Reagan tarzıysa Soğuk Savaş'ın sona erdirilmesi için gerekli diplomasi açısından vazgeçilmezdi.

Bir düzeyde, Reagan'ın söylemi –örneğin Sovyetler Birliği'nden Şer İmparatorluğu olarak söz ettiği Mart 1983 tarihli konuşması– herhangi bir Doğu-Batı diplomasisi olasılığının sonunu getirebilirdi. Daha derin düzeydeyse, Sovyetler Birliği'nin silahlanma yarışının beyhudeliğini fark ettiği ve yaşlanmakta olan liderliğinin ardıllık sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı, bir geçiş dönemini sembolize etmektedir. Reagan karmaşıklığı basitlik cilası ardına gizleyerek, Sovyetler Birliği ile Nixon'ın dile getirmeyi arzulayabileceğinin çok ötesinde bir uzlaşma vizyonunu da gündeme getirmiştir.

Reagan, Komünistlerin uzlaşmazlığının kötü niyetten çok cehalete, düşmanlıktan çok yanlış anlamaya dayandığına emindi. Çıkar hesaplamalarının ABD ile Sovyetler Birliği arasında bir uzlaşma sağlayabileceğini düşünen Nixon'ın aksine, çatışmanın hasmın Amerikan ilkelerinin üstünlüğünün farkına varmasıyla son bulabileceğine inanıyordu. 1984'te, Komünist Parti'nin kıdemlilerinden Konstantin Çernenko'nun en üst düzey Sovyet liderliğine atanması üzerine güncesine içini şöyle dökmüştü: "İçimden bir ses, sorunlarımızı onunla erkek erkeğe konuşmaktan ve uluslar ailesine katılmanın Sovyetlere maddi açıdan yararlı olacağına ikna edip edemeyeceğimi görmekten hoşlanacağımı söylüyor."

Bir yıl sonra Çernenko'nun yerini Mihail Gorbaçov aldığında Reagan'ın iyimserliği arttı. Yardımcılarına, yeni Sovyet liderini Amerikan işçi sınıfı mahallelerinde gezdirme hayalinden söz etti. Biyografi yazarlarından birinin naklettiğine göre, Reagan'ın hayali şöyleydi: " ... bir helikopter mahalleye inecek ve Reagan kapıları çalıp Gorbaçov'u içeride bulunanlara 'sistemleri hakkında ne düşündüklerini' sormaya davet edecekti. İşçiler Amerika'da yaşamanın ne kadar harika olduğunu anlatacaklardı ona." Bütün bunlar Sovyetler Birliği'ni demokrasi yönündeki küresel harekete katılmaya ikna edecek ve bu da barışı getirecekti. Çünkü "yönetilenlerin oybirliğinden güç alan yönetimler komşularına savaş açmazlar-

dı." Bu, Wilson'ın uluslararası düzen görüşünün temel ilkelerinden biriydi.

Vizyonunu nükleer silahların kontrolü meselesine uygulayan Reagan, 1986'da Reykjavik'te Gorbaçov'la yaptığı zirvede, füze-savar sistemlerini elde tutup geliştirirken, tüm nükleer fırlatma sistemlerinin yok edilmesi önerisini getirdi. Böyle bir sonuç, Reagan'ın sık sık beyan ettiği, saldırı kapasitesini ortadan kaldırıp ihlalcileri füze savunma sistemleriyle dizginleyerek nükleer savaş olasılığını ortadan kaldırma hedefine ulaşılmasını sağlayacaktı. Bu fikir Gorbaçov'un hayal gücünün ötesindeydi ve bu nedenle, füze savunma sistemi testlerinin "laboratuvarla" kısıtlanması konusundaki aşırı kaygısı yüzünden, büyük bir gayretle pazarlık etti. (Nükleer silahlar olmaksızın Avrupa'nın savunulamayacağına inanan ve bağımsız caydırıcı silahlarını nihai bir sigorta poliçesi olarak gören Britanya Başbakanı Margaret Thatcher ve Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterand şiddetle karşı çıkacaklarından, nükleer fırlatma sistemlerinin yok edilmesi önerisinin uygulamaya geçirilmesi zaten mümkün değildi.) Yıllar sonra Sovyet büyükelçisi Anatoli Dobrinin'e, Sovyetlerin test meselesinde neden bir uzlaşma önermediklerini sordum. Şu yanıtı verdi: "Çünkü Reagan'ın öylece çekip gideceği hiç aklımıza gelmedi."

Gorbaçov, Reagan'ın vizyonuna bir Sovyet reformu kavramıyla karşılık vermeye çalıştı. Ama 1980'lere gelindiğinde, Sovyet liderlerin onlarca yıllık yönetimleri boyunca başvurmaktan asla yorulmadıkları "güç dengesi" onların aleyhine dönmüştü. Kırk yıllık her yöne emperyalist yayılmanın uygulanamaz bir ekonomik model temelinde sürdürülmesi mümkün değildi. ABD iç bölünmelerine ve bocalamalarına rağmen güç durumundaki temel unsurları korumuştu; iki kuşak içerisinde, diğer büyük sanayi merkezlerini ve gelişmekte olan dünyanın büyük bölümünü içeren, Sovyet karşıtı gayri resmi bir koalisyon kurmuştu. Gorbaçov Sovyetler Birliği'nin

mevcut seyrini sürdüremeyeceğinin farkındaydı, ama Sovyet sisteminin kırılganlığını hafife almıştı. Kennan'ın yarım yüzyıl önceki tahminlerine çok benzer biçimde, Gorbaçov'un reform çağrıları olan *glasnost* (şeffaflık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma), gerçek reformlar için yeterince örgütlenmemiş ve totaliter liderliği de sürdüremeyecek kadar moralsizleşmiş güçleri dizginlerinden boşalttı.

Reagan'ın idealist demokrasi taahhüdü böyle bir sonucu tek başına üretemezdi; politikalarının başarısında güçlü bir savunma, Sovyet zayıflığına ilişkin kurnazca analizler ve dış şartların alışılmadık derecede elverişli bir biçimde gelişmesi de rol oynadı. Ancak Reagan'ın –kimi zaman tarihi inkâr etme derecesine varan– idealizmi olmasa, Sovyet meydan okumasının sona erişi, demokratik geleceğin böylesine küresel çapta onaylandığı bir ortamda gerçekleşemezdi.

Kırk yıl önce ve o zamandan sonraki onyıllar boyunca, barışçı bir dünya düzeninin önündeki başlıca engelin Sovyetler Birliği olduğu düşünülmüştü. Bunun doğal sonucu, Komünizmin çöküşünün beraberinde bir istikrar ve iyi niyet çağı getirmesiydi. Çok geçmeden, tarihin genellikle daha uzun döngülerle ilerlediği ortaya çıktı. Yeni bir uluslararası düzenin kurulmasından önce, Soğuk Savaş'ın enkazıyla başa çıkılması gerekecekti.

Bu Görev, Amerika'nın üstünlüğünü ılımlılık ve bilgelikle yöneten H. W. Bush'a düştü. Bir vatansever olarak Connecticut'ta yetiştirilmiş, ancak servetini ABD'nin daha sade ve girişimci bir parçası olan Texas'ta yapmayı seçmiş olan ve her yönetim düzeyinde engin deneyimi bulunan Bush, hem Amerikan değerlerinin uygulamasını hem de muazzam gücünün erişim alanını sınayan şaşırtıcı krizlerle büyük bir beceriyle başa çıktı. Göreve gelmesinden birkaç ay sonra Çin'de yaşanan Tiananmen kargaşası hem Ame-

rika'nın temel değerleri, ama aynı zamanda, ABD-Çin ilişkisinin sürdürülmesinin küresel dengedeki önemi açısından sarsıcı olacaktı. Resmi ilişkilerin kurulmasından önce Pekin'deki Amerikan irtibat dairesinin başında yer almış olan Bush, Amerika'nın ilkelerini savunurken nihai işbirliği olasılığını koruyacak bir biçimde ilerledi. Almanya'nın o zamana dek olası savaş nedeni sayılan birleşmesini, Sovyetlerin imparatorluğunun çöküşünden ötürü yaşadığı utancı istismar etmeme kararının da kolaylaştırdığı becerikli bir diplomasiyle yönetti. Bu ruhla, 1989'da Berlin Duvarı yıkıldığında, Sovyet politikasının çöküşünün bu kanıtını kutlamak için Berlin'e gitmesi yönündeki teklifleri reddetti.

Bush'un Soğuk Savaş'ı ustalıkla sona erdirmesi, ABD çabası sürdürülürken yaşanan ve sonraki aşamanın zorluklarında da görülecek iç çekişmeleri gözlerden sakladı. Soğuk Savaş geriledikçe Amerikan konsensüsü, ana dönüştürme işinin tamamlandığı yönüne kaydı. Demokrasiler hâlâ otoriter yönetim altındaki ülkelerin demokratik dönüşümlerinin son dalgasına destek olmaya dikkat ederlerse, barışçı bir dünya düzeni artık oluşabilecekti. Nihai Wilson vizyonu gerçekleşecekti. Özgür siyasi ve ekonomik kurumlar yayılacak ve zamanla, modası geçmiş düşmanlıkları daha geniş çaplı bir uyum içerisinde ortadan kaldıracaktı.

Bush bu ruhla, ilk Körfez Savaşı'nda Irak'ın Kuveyt'e saldırısını Kore Savaşı'ndan beri büyük güçleri içeren ilk ortak eylemle, BM aracılığıyla bir koalisyon oluşturarak yenilgiye uğrattı; BM kararlarında onay verilmiş sınırlara ulaşıldığındaysa askeri operasyonları sona erdirdi (belki de, eski BM elçisi olarak, General MacArthur'un Inchon'daki zaferinden sonra iki Kore arasındaki bölünme çizgisini aşma kararının verdiği dersi uygulamak istemişti).

Saddam Hüseyin'in 1991'de Kuveyt'i işgalinin Amerikan önderliğinde yenilgiye uğratılmasının ardındaki küresel konsensüs kısa bir süreliğine, Amerika'nın kurallara dayalı bir uluslararası

düzene ilişkin ezeli umudunu haklı çıkarmış gibi göründü. Bush Kasım 1990'da Prag'da, hukukla yönetilecek bir "özgürlük topluluğu"ndan bahsetti; "özgür ideallere bağlılık konusunda biraraya gelmiş bir ahlak topluluğu" olacaktı bu. Bu uluslar topluluğuna üyelik herkese açık olacaktı; günün birinde evrenselleşebilirdi de. Bu haliyle "özgürlük topluluğu"nun büyük ve giderek artan gücü, "bütün dünya ulusları için, şu ana dek bildiklerimizin hepsinden daha istikrarlı ve güvenli olacak yeni bir dünya düzeni yaratacak"tı. ABD ve müttefikleri "dizginlemenin ötesine ve aktif katılım politikasına" geçeceklerdi.

Bir açıdan kendisi dış siyasete odaklanmış bir başkan adayıyken rakibi Bill Clinton'ın savaş yorgunu bir kamuoyuna hitap edip, Amerika'nın iç gündemine odaklanma sözü vermesi nedeniyle 1992'de seçimlerde yenilgiye uğrayan Bush'un görev dönemi yarıda kaldı. Yine de yeni seçilen Başkan hızla, Bush'unkiyle kıyaslanabilir bir dış siyaset görevini yeniden gündeme getirdi. Clinton 1993'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada kendi dış siyaset kavramını dizginleme değil "genişleme" olarak ifade ettiğinde, dönemin özgüvenini ifade etti. "Genel amacımız, dünyanın piyasaya dayalı demokrasiler topluluğunu genişletip, güçlendirmek olmalıdır," diyecekti. Bu bakış açısına göre, siyasi ve ekonomik özgürlük ilkeleri "Polonya'dan Eritre'ye, Guatemala'dan Güney Kore'ye dek" evrensel olduğundan, yayılmaları için güç kullanımına gerek kalmayacaktı. Kaçınılmaz bir tarihsel evrime olanak tanıyan bir girişimi tanımlayan Clinton, Amerikanın siyasetteki hedefinin "birbirleriyle işbirliğine giren ve barış içinde yaşayan gelişen demokrasiler dünyası" olacağına söz verdi.

Dışişleri Bakanı Warren Christopher ekonomik bağları Çin sisteminde değişiklikler yapılması şartına bağlayarak genişleme kuramını Çin Halk Cumhuriyeti'ne uygulamaya kalktığında sertçe terslenecekti. Çinli liderler ABD'yle ilişkilerin Çin'in siyasi öz-

gürleşmeye doğru ilerlemesi temelinde değil, yalnızca jeostratejik temelde yürütülebileceğinde ısrar ettiler. Başkanlık döneminin üçüncü yılına gelindiğinde Clinton'ın dünya düzeni yaklaşımının uygulamasında ısrarcılık azalacaktı.

Bu arada genişleme kavramı çok daha saldırgan bir hasımla karşı karşıya geldi. Cihatçılık, mesajını yayma peşindeydi ve başlıca engel olarak Batı, özellikle de Amerikan değer ve kurumlarına saldırdı. Clinton'ın Genel Kurul konuşmasından birkaç ay önce, içerisinde bir Amerikan vatandaşı da bulunan uluslararası aşırılıkçı bir grup New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ni bombaladı. İlk saldırı engellenseydi ikinci hedefleri Birleşmiş Milletler Sekreterliği binası olacaktı. Kuralları Kuran'da açıkça bildirilenlere dayanmadığı için, Vestfalya devlet ve uluslararası hukuk kavramı bu hareket açısından bir iğrençlikti. Şeriattan bağımsız olarak yasa yapabilmesi nedeniyle demokrasi de aynı şekilde sakıncalıydı. Cihatçı güçlere göre Amerika, kendi evrensel misyonlarını yerine getirmeyi amaçlayan Müslümanlara zulmediyordu. Bu meydan okuma, 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'daki saldırılarla açığa çıktı. Soğuk Savaş'ın sona ermesi en azından Ortadoğu'da umulduğu gibi demokratik bir konsensüs dönemini değil, yeni bir ideolojik ve askeri çatışma çağını başlatmıştı.

Afganistan ve Irak Savaşları

"Vietnam'dan alınan derslere" ilişkin acı verici tartışmadan otuz yıl sonra, Afganistan ve Irak'taki savaşlarla, aynı derecede şiddetli ikilemler yeniden ortaya çıktı. Her iki çatışmanın da kökenleri uluslararası düzenin bozulmasına dayanıyordu. Amerika açısından, ikisi de geri çekilmeyle sonuçlandı.

Afganistan

1998'de Amerikalılarla Yahudilerin görülen her yerde ayrım yapılmaksızın öldürülmeleri yönünde fetva vermiş olan el Kaide, yönetimdeki Taliban'ın grubun lider ve savaşçılarını sınır dışı etmeyi reddettiği Afganistan'da bir sığınak bulmuştu. Amerika'nın kendi topraklarına yapılan saldırıya karşılık vermesi kaçınılmazdı ve dünyada bunu böyle görüyordu.

Neredeyse ânında yeni bir zorlu görev ortaya çıktı: en önemli düşmanların müdafaa edecekleri belli bir toprakları olmayan ve yerleşik meşruiyet ilkelerini reddeden devlet dışı örgütler olduğu bir dönemde uluslararası düzen nasıl kurulacaktı?

Afgan savaşı ulusal fikir birliği ve uluslararası konsensüs havasıyla başladı. NATO, Kuzey Atlantik Antlaşması'nın, "Avrupa'da ya da Kuzey Amerika'da bir ya da daha fazla NATO müttefikine karşı silahlı bir saldırı, hepsine karşı yapılmış bir saldırı sayılacaktır" şartını getiren, 5. Maddesi'ni tarihinde ilk kez uyguladığında, kurallara dayalı bir uluslararası düzen olasılığı gerçekleşmiş göründü. 11 Eylül saldırılarından dokuz gün sonra Başkan George W. Bush, o sırada el Kaide'yi barındırmakta olan Afganistan'ın Taliban yetkililerine ültimatom verdi: "Topraklarınızda saklanan tüm el Kaide liderlerini ABD yetkililerine teslim edin ... Artık faaliyet göstermemelerini garantiye almamız için, ABD'nin tüm terörist eğitim kamplarına erişimini sağlayın." Taliban'ın buna razı olmaması üzerine ABD ile müttefikleri, Bush'un 7 Ekim'de amaçlarını aynı şekilde kısıtlı olarak tanımladığı bir savaş başlattılar: "Hedefleri dikkatle saptanan bu eylemlerin amacı, Afganistan'ın terör faaliyetlerinin üssü olarak kullanılmasına engel olmak ve Taliban rejiminin askeri kapasitesine saldırmaktı."

Afganistan tarihinin "imparatorlukların mezarlığı" olduğu yönündeki ilk uyarılar dayanaksız görünüyordu. Amerikan, Britanya

ve müttefik Afgan güçlerinin liderliğindeki hızlı bir çabanın ardından Taliban iktidardan indirildi. Aralık 2001'de Almanya'nın Bonn kentindeki uluslararası bir konferansta, başında Hamid Karzai'nin yer alacağı geçici bir Afgan yönetimi kuruldu ve savaş sonrasının Afgan kurumlarının tasarlanıp onaylanacağı bir *loya jirga* (geleneksel kabile konseyi) toplanması süreci başlatıldı. Müttefiklerin savaş amaçları gerçekleşmiş görünüyordu.

Bonn müzakerelerinin katılımcıları iyimserlik içinde geniş çaplı bir vizyon oluşturdular: "geniş tabanlı, cinsiyet ayrımcılığı yapmayan, çok ırklı ve tam anlamıyla temsilci bir yönetimin kurulması." 2003'te bir BM Güvenlik Konseyi kararıyla, NATO Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'nün genişletilmesine onay verildi:

> ... Afgan Yetkililerin ve ayrıca Birleşmiş Milletler personelinin güvenli bir ortamda faaliyet gösterebilmeleri için, Afganistan'ın Kabil ve çevresi dışındaki bölgelerinde güvenliğin korunmasında Afgan Geçici Otoritesi'ni ve ardıllarını desteklemek ..."

Amerikalıların ve müttefiklerinin çabalarının temel önermesi, hükmü tüm ülkeyi kapsayan demokratik, çoğulcu, şeffaf bir Afgan yönetimi ve ulusal düzeyde güvenlik sorumluluğunu üstlenebilecek bir Afgan ulusal ordusu yoluyla "Afganistan'ın yeniden inşaası" oldu. Çarpıcı bir idealizmle, bu çabaların II. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve Japonya'da demokrasinin kurulmasıyla karşılaştırılabilir olduğu hayal ediliyordu.

Afganistan tarihinde ya da ülkenin herhangi bir yerinde böylesine geniş tabanlı bir çabaya emsal oluşturan hiçbir kurum yoktu. Geleneksel olarak Afganistan, alışıldık anlamda bir devletten çok, hiçbir zaman tek bir otoritenin tutarlı yönetimi altına girmemiş bir bölge için kullanılan coğrafi bir ifade olmuştu. Kayıtlı tarihin bü-

yük bölümü boyunca Afgan kabileleri ve mezhepleri birbirleriyle savaş halinde olmuş, geçici olarak, istilaya direnmek ya da komşularına yağma akınları düzenlemek için birleşmişlerdi. Kabil'deki seçkinler zaman zaman parlamenter kurum denemeleri yapmış olabilirlerdi, ama başkentin dışında kadim kabile onur kuralları geçerliydi. Afganistan'ın birleştirilmesi farkında olmadan yabancılar tarafından, kabile ve mezheplerin istilacıya karşı biraraya gelmesiyle gerçekleştirilmişti.

Dolayısıyla, Amerikan ve NATO güçlerinin yirmi birinci yüzyılın başında karşılaştıkları manzara, genç Winston Churchill'in 1897'de karşılaştığından çok da farklı değildi:

> Kendini koruma güdüsünün geçici bir ateşkesi dayattığı hasat zamanı hariç, Pathan [Peştu] kabileleri her zaman özel ya da aleni savaşla meşguller. Her erkek bir savaşçı, bir siyasetçi ve bir ilahiyatçı. Her büyük ev gerçek bir feodal kale ... Her köyün kendi müdafaası var. Her aile kendi intikamını, her klan kendi kan davasını güdüyor. Sayısız kabilenin ve kabile bileşimlerinin hepsinin birbirleriyle görülecek hesapları var. Hiçbir şey unutulmuyor ve pek az borç ödenmeden kalıyor.

Bu bağlamda, koalisyonun ve BM'nin güvenli bir ortamda çalışan şeffaf, demokratik bir Afgan merkezi yönetimi hedefi, Afgan tarihinin kökten yeniden icat edilmesinden başka bir şey değildi. Uygulama bir klanı –Hamid Karzai'nin Peştu Popalzai kabilesini– öteki tüm klanların üzerine yükseltti ve ya güç (kendi gücü veya uluslararası koalisyonun gücü) kullanımı, ya dış yardım ganimetinin dağıtımı yoluyla, ya da ikisiyle birden tüm ülkeye yerleşmesini gerektirdi. Bu tür kurumları dayatma çabası kaçınılmaz olarak zamanın kendisi kadar eski imtiyazların ayaklar altına alınmasını gerektirerek, kabile ittifakları kaleydoskopunu herhangi bir dış

gücün anlamakta ya da kontrol altına almakta zorlanacağı şekilde sarstı.

2008 Amerikan seçimleri karmaşıklığı daha da artırdı. Yeni Başkan Barack Obama kampanyasını, sona erdirme niyetinde olduğu Irak'taki "aptalca" savaştan çekeceği güçleri Afganistan'daki "gerekli" savaşa gönderme planına dayandırmıştı. Ama göreve başladığında, barış zamanlarına özgü bir şekilde dönüşüm niteliğindeki yurtiçi önceliklere odaklanmaya kararlıydı. Sonuç, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Amerikan askeri seferlerine eşlik etmiş ikircikli duyguların yeniden ortaya çıkması oldu: Afganistan'da bir "akın" için otuz bin askerin daha gönderileceğinin açıklandığı bir demeçte, geri çekilmelerinin başlaması için on sekiz aylık bir tarih de verildi. Tarih verilmesinin amacının Karzai yönetimine modern bir merkezi yönetim ve Amerikalıların yerini alacak bir ordu kurma çabalarını hızlandırması için teşvik sağlamak olduğu savunuluyordu. Ancak Taliban'ınki gibi bir gerilla stratejisinin hedefi temelde, müdafaa güçlerinden daha uzun süre kalıcı olmaktır. Kabil liderliği için dış desteğini yitireceği sabit bir tarihin ilan edilmesi, Taliban da dahil olmak üzere çeşitli hiziplerle manevra sürecini başlattı.

Afganistan'ın bu dönemde attığı adımlar önemli ve zor kazanılmıştır. Halk seçim kurumlarını benimserken –Taliban demokratik yapılara katılanları ölümle tehdit etmeyi sürdürdüğünden– büyük bir cesaret sergiledi. ABD de Usame bin Ladin'in yerini bulup onu ortadan kaldırma hedefine ulaştı ve böylece, ülkenin küresel erişim olanağına ve gaddarlıkların intikamını alma kararlılığına ilişkin güçlü bir mesaj verdi.

Buna rağmen bölgesel manzara hâlâ zorlu görünüyor. Afgan hükümeti, (bu satırların yazıldığı sırada çok yakın görünen) Amerikan geri çekilişini izleyen dönemde Kabil'de ve çevresinde egemenliğini sürdürebilir, ama ülkenin geri kalan kısmında böyle olması mümkün görünmüyor. Buralarda yarı özerk, feodal bölgeler

konfederasyonunun, rakip dış güçlerden önemli oranda etkilenen etnik bir temelde hâkimiyet kazanması olasıdır. Sorun, başladığı yere; bağımsız bir Afganistan'ın bölgesel siyasi düzenle uyumu sorununa, geri dönecek gibi görünmektedir.

Afganistan'da tutarlı, cihatçı olmayan bir sonucun tanımlanmasında ve oluşmasında Afganistan'ın komşularının da en az ABD kadar, hatta uzun vadede ondan çok daha fazla ulusal çıkarı olmalıdır. Afganistan'ın devlet dışı cihatçı örgütlere üs ya da cihatçı politikalara bağlı bir devlet olarak savaş öncesindeki statüsüne dönmesi durumunda komşularının hepsi kendi sınırlarında karmaşa çıkması riskiyle karşı karşıya kalacaktır: öncelikle, iç yapısından dolayı Pakistan, güneyindeki ve batısındaki kısmi müslümanlardan dolayı Rusya, önemli düzeyde Müslüman barındıran Sincan'dan dolayı Çin ve köktenci Sünni eğilimleri nedeniyle Şii İran. Stratejik bakış açısından, terörizme kucak açan bir Afganistan bu ülkelerin hepsini ABD'den daha fazla tehdit edecektir. Belki İran; Suriye, Lübnan ve Irak'ta olduğu gibi, sınırlarının dışındaki kaotik durumun birbirleriyle çekişen hizipleri manipüle etmesini sağlaması dolayısıyla bunun dışında kalabilir.

Nihai ironi, savaşın paramparça ettiği Afganistan'ın, farklı güvenlik çıkarlarından ve tarihsel perspektiflerden bölgesel bir düzenin biçimlendirilmesi konusunda bir test vakasına dönüşmesi olabilir. Afganistan'ın güvenliği konusunda sürdürülebilir bir uluslararası program olmadığında, önde gelen komşularının hepsi etnik ve mezhepçi çizgilerde rakip hizipleri destekleyecektir. Olası sonuç, Pakistan'ın Peştunun güneyini kontrol ettiği, Hindistan, Rusya ve belki de Çin'in ise etnik açıdan karışık kuzeyi kayırdığı fiili bir bölünme olacaktır. Bir boşluk oluşmasının önüne geçilmesi için, Afganistan'ın yeniden cihatçı bir devlet olarak ortaya çıkması olasılığıyla başa çıkacak bölgesel bir düzenin tanımlanması konusunda önemli düzeyde diplomatik çabada bulunulması gerekmek-

tedir. On dokuzuncu yüzyılda büyük güçler Belçika'nın tarafsızlığını garanti altına aldılar ve bu garanti neredeyse yüz yıl sürdü. Afganistan için de, gerekli yeniden tanımlamalar yapılarak acaba bunun bir eşdeğerinin oluşturulması mümkün müdür? Bunun gibi ya da bununla karşılaştırılabilir bir kavramdan kaçınılırsa, Afganistan'ın tüm dünyayı ezeli savaşına geri çekmesi mümkündür.

Irak

11 Eylül saldırılarının ertesinde Başkan George W. Bush, cihatçı aşırılığa karşılık vermek ve demokratik dönüşüm taahhüdüyle mevcut uluslararası düzeni güçlendirmek için küresel bir strateji oluşturdu. Beyaz Saray'ın 2002 tarihli *Ulusal Güvenlik Stratejisi*'ne göre, "yirminci yüzyılın zorlu mücadeleleri, ulusal başarı için tek bir sürdürülebilir model" olduğunu göstermişti: "özgürlük, demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi."

Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde vurgulandığına göre, dünya eşi görülmemiş bir terörist gaddarlığın şoku içindeydi ve büyük güçler "aynı tarafta; yani terörist şiddetinin ve kaosunun ortak tehlikeleri karşısında birleşmiş" idi. Özgür kurumların ve büyük güçler arasında işbirliğine dayanan ilişkilerin teşvik edilmesi, "büyük güçlerin sürekli savaşa hazırlanmak yerine barış içinde rekabet edecekleri bir dünya kurulması için, on yedinci yüzyılda ulus-devletin ortaya çıkışından bu yana en büyük şans"ı yaratıyordu. İleride verilen adla Özgürlük Gündemi'nin en önemli unsuru, Irak'ın Ortadoğu'daki en baskıcı devletlerden biri olmaktan çıkarak çok partili demokrasiye dönüşmesi olacak ve bu da bölgede demokratik bir dönüşümü esinlendirecekti: "Irak demokrasisi başarıya ulaşacak ve bu başarı, özgürlük her ulusun geleceği olabilir mesajını Şam'dan Tahran'a kadar her yere iletecekti."

Özgürlük Gündemi sonradan öne sürüldüğü gibi tek bir başkanla maiyetinin keyfi icadı değildi. Temelinde, Amerikan motifle-

rinin geliştirilmiş bir versiyonuydu. Bu politikanın ilk ilan edildiği 2002 *Ulusal Güvenlik Stratejisi* belgesi, 1950'de Amerika'nın Soğuk Savaş'taki misyonunu tanımlamış olan NSC-68'in savlarını tekrar ediyordu, ama aralarında belirleyici bir fark vardı. 1950 belgesi özgür dünyanın savunulmasında Amerikan değerlerinden destek alıyordu. 2002 belgesi ise evrensel özgürlük değerleri adına dünyanın her yerindeki tiranlıkların sona erdirilmesini savunuyordu.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1991'deki 687 sayılı Kararı, Irak'ın tüm kitle imha silahı stoklarını imha etmesini ve bir daha asla böyle silahlar geliştirmeme taahhüdünde bulunmasını gerektiriyordu. O dönemden bu yana on Güvenlik Konseyi kararında Irak'ın önemli düzeyde ihlallerde bulunduğu belirtilmiştir.

Irak'taki askeri girişimin ayırt edici ve geleneksel olarak Amerikalı yönü, uygulamada bir dayatma eylemi olan bu çabanın, özgürlük ve demokrasiyi yayma projesinin bir ifadesi olarak çerçevelenmesi kararıydı. Amerika tırmanmakta olan radikal İslamcı evrenselciliğe, kendi değerlerinin ve dünya düzeni kavramının evrenselliğini yeniden teyit ederek yanıt verdi.

Temel önerme, özellikle de Saddam Hüseyin'in devrilmesine kadar uzanan önemli düzeyde halk desteğiyle başladı. ABD Kongresi, 1998'de Irak Kurtuluş Yasası'nı her iki partinin ezici desteğiyle (Temsilciler Meclisi'nde 360-38 ve Senato'da oybirliğiyle) kabul ederek, "Irak'ta, Saddam Hüseyin başkanlığındaki rejimin iktidardan indirilmesi çabalarını desteklemek ve bu rejimin yerini alacak demokratik bir yönetimin ortaya çıkmasını teşvik etmek Amerika Birleşik Devletleri'nin politikası olmalıdır," beyanında bulundu. Başkan Clinton 31 Ekim'de, yani Senato'dan geçtiği gün tasarıyı imzalayarak yasaya dönüştürürken, her iki partinin konsensüsünü ifade etti:

> ABD, Irak'ın özgürlüğü seven ve yasalara uyan bir üye olarak uluslar ailesine yeniden katılmasını arzulamaktadır. Bu bizim ve bölgedeki müttefiklerimizin çıkarınadır... ABD Irak toplumunun tüm kesimlerinden, halk destekli bir devlet yönetimine katkıda bulunabilecek muhalefet gruplarına destek vermektedir.

Irak'ta Saddam Hüseyin'in demir yumrukla yönettiği iktidardaki Baas Partisi'nden başka hiçbir partiye izin verilmediğinden ve bu nedenle hiçbir resmi muhalefet partisi bulunmadığından, Başkan'ın sözleri, ABD'nin Irak diktatörünü devirmek için gizli bir program oluşturacağı anlamı taşımalıydı.

Irak'taki askeri müdahaleden sonra Bush Kasım 2003'te, Ulusal Demokrasi Vakfı'nın yirminci yıldönümünde yaptığı bir konuşmada, daha geniş çaplı olası sonuçları ele aldı. ABD'nin bölgeye ilişkin geçmiş politikalarını, özgürlük pahasına istikrar arayışında olmakla suçladı:

> Altmış yıl boyunca Batılı ulusların Ortadoğu'daki özgürlük eksikliğine bahaneler getirmeleri ve buna alışmaları bizi güvende tutmadı. Çünkü uzun vadede istikrar, özgürlük pahasına satın alınamaz.

Yirmi birinci yüzyılın değişen şartlarında geleneksel politika yaklaşımları kabul edilemez riskler getirmekteydi. Bu nedenle yönetim istikrar politikasından, "Ortadoğu'da özgürlüğün ilerletilmesi stratejisi"ne geçiyordu. Amerika'nın Avrupa ve Asya'daki deneyimleri şunu göstermişti: " ... özgürlükler konusunda ilerleme kaydedilmesi barış getirir."

Irak'ta rejim değişikliğine girişilmesi kararını ben de destekledim. Politikanın ulus inşa etme sürecini de içerecek şekilde genişletilmesi ve böylesine evrensel bir boyuta getirilmesi konusunda

kuşkularım vardı ve bunları hem kamusal, hem hükümet forumlarında ifade ettim. Ama çekincelerimi kaydetmeden önce, istikrarsız bir dönemde Amerika'ya cesaret, haysiyet ve inançla kılavuzluk etmiş olan Başkan George W. Bush'a saygımı ve kişisel muhabbetimi burada ifade etmek isterim. Hedefleri ve bu hedeflere kendini adaması, Amerikan siyasi dairesi içerisinde bunlara ulaşılmasının mümkün olmadığının görüldüğü zamanlarda bile, ülkesini onurlandırmıştır. Bush'un şu anda, başkanlık yaşamı sonrasında da bu hedefi izlemesi ve Dallas'taki başkanlık kütüphanesinin ana teması yapması, Özgürlük Gündemi'ne bağlılığının simgesidir.

Çocukluğumu totaliter bir sistemde ayrımcılık gören bir azınlığın üyesi ve sonra da ABD'de göçmen olarak geçirdiğimden, Amerikan değerlerinin özgürleştirici yönlerini bizzat deneyimledim. Örnek teşkil ederek ve Marshall Planı'yla ekonomik yardım programlarında olduğu gibi sivil destek sağlayarak bu değerleri yaymak, Amerikan geleneğinin onurlu ve önemli bir parçasıdır. Ama bu değerleri tarihsel kökenlerinin bulunmadığı bir bölgede askeri işgal yoluyla yerleştirmeye çalışmanın ve siyasi açıdan önemli bir dönemde kökten değişim beklemenin (Irak savaşını hem destekleyenlerin, hem eleştirenlerin aynı şekilde belirledikleri bir standart) Amerikan toplumunun destekleyeceği ve Irak toplumunun uyum sağlayacağı bir şey olmadığı anlaşılmıştır.

Irak'taki etnik bölünmeler ve Sünniler ile Şiiler arasındaki bölücü çizgisi Bağdat'ın ortasından geçen bin yıllık çatışma düşünüldüğünde, tarihsel mirasları savaş şartlarında tersine çevirme girişimi, Amerika'da yaşanan bölücü tartışmalarla birlikte, Amerika'nın Irak'taki mücadelesi nafile bir uğraşa dönüştürdü. Komşu rejimlerin kararlı muhalefeti sorunları ağırlaştırdı. Her zaman başarıdan bir adım uzakta kalan sonuçsuz bir çabaya dönüştü.

Saddam Hüseyin'in acımasız yönetiminin yerine çoğulcu demokrasinin konmasının, diktatörün devrilmesinden sonsuz dere-

cede daha zor olduğu ortaya çıktı. Uzun zamandır haklarından mahrum olan ve Saddam döneminde onlarca yıl boyunca maruz kaldıkları baskıyla sertleşen Şiiler, demokrasiyi kendi sayısal baskınlıklarının onaylanmasıyla özdeşleştirme eğilimindeydiler. Sünnilerse demokrasiyi onları bastırma amaçlı bir dış komplo olarak gördüler; Sünnilerin çoğu, savaş sonrası anayasal düzenin tanımlanmasında çok büyük önem taşıyan 2004 seçimlerini bu temelde boykot etti. Kuzeyde, Bağdat'ın canice katliamlarının anısı belleklerinde hâlâ taze olan Kürtler bağımsız askeri kapasitelerini artırdılar ve ulusal hazineden bağımsız olarak gelir elde etmek amacıyla, petrol sahalarının kontrolünü ele geçirmeye çalıştılar. Özerkliği ulusal bağımsızlıktan çok, özenli şekilde farklı şartlar üzerinden tanımladılar.

Devrim ve yabancı işgali atmosferinde zaten alevlenmiş olan tutkular, 2003 sonrasında dış güçler tarafından acımasızca alevlendirildi ve istismar edildi: yeni yönetimin bağımsızlığını bozmaya çalışan Şii grupları destekleyen İran, topraklarından silah ve cihatçı transferine suç ortaklığı yapan Suriye (sonunda bunun kendi bütünlüğü üzerinde yıkıcı etkileri olacaktı) ve Şiilere karşı sistematik bir saldırı seferberliği başlatan el Kaide. Giderek her cemaat savaş sonrası düzeni, sıfır toplamlı bir güç, toprak ve petrol geliri çatışması saymaya başladı.

Bu atmosferde, Bush'un Ocak 2007'deki, şiddeti bastırmak için takviye birlik yollama yönündeki cesurca kararı Temsilciler Meclisi'nin 246 üyesinin desteklediği, bağlayıcı olmayan bir itiraz kararıyla karşılaştı; prosedüre bağlı nedenlerden ötürü Senato'dan geçemedi ve muhalefete 56 Senatör de katıldı. Senatodaki çoğunluk lideri çok geçmeden, "bu savaş yitirildi ve takviye birlikler hiçbir işe yaramıyor," beyanında bulundu. Aynı ay Temsilciler Meclisi ve Senato, Amerikan geri çekilmesinin bir yıl içerisinde başlaması yö-

nündeki tasarıyı kabul etti, ancak bunlar Başkan tarafından veto edildi.

Bush'un 2007'deki bir planlama oturumunu, "Orada kazanmak için bulunmuyorsak, neden bulunuyoruz?" sorusuyla kapattığı bildirilmiştir. Bu yorum Başkan'ın azimli karakteri kadar, halkı bir buçuk yüzyılı aşkın bir süre boyunca özgürlüğü savunma adına oğullarını ve kızlarını dünyanın ücra köşelerine yollamaya hazır olmuş, ama siyasi sistemi aynı birleşik ve ısrarlı amacı sergileyememiş bir ülkenin trajedisini de gözler önüne seriyordu. Bush'un cüretle emrettiği ve General David Patreus'un ustalıkla yürüttüğü akın, ufukta bekleyen çöküşten onurlu bir sonuç çıkarılmasını sağladı, ama bu noktaya gelindiğinde Amerika'nın ruh hali değişmişti. Barack Obama Demokratların adaylığını biraz da Irak Savaşı'na güçlü muhalefeti sayesinde kazandı. Göreve geldiğinde selefini alenen eleştirmeyi sürdürdü ve stratejiden çok çıkışı vurgulayan bir "çıkış stratejisi" benimsedi. Bu satırların yazıldığı sırada Irak, yayılmakta olan bölgesel mezhep çekişmesinde merkezi bir savaş meydanıdır. Hükümeti İran'a meyletmektedir. Sünni nüfusunun kimi unsurları hükümete karşı silahlı bir muhalefet yürütmekte, mezhep bölünmesinin her iki tarafı da Suriye'de rakip cihat çabalarını desteklemekte ve terörist IŞİD grubu topraklarının yarısı üzerinde halifelik kurmaya çalışmaktadır.

Sorun, daha önceki siyasi tartışmaları aşan bir noktaya ulaşmıştır. Ele geçirdiği önemli düzeyde silahla ve uluslararası bir savaş gücüyle donanmış, radikal İranlı ve Iraklı Şii gruplarla din savaşına girişmiş cihatçı bir oluşumun Arap dünyasının kalbinde güçlenmesi, toplu ve güçlü bir uluslararası tepkinin verilmesini gerektirmektedir. Aksi takdirde kanser gibi yayılacak ve Amerika'nın, Güvenlik Konseyi'nin öteki daimi üyelerinin ve belki de örgütün bölgesel hasımlarının sürekli olarak stratejik çaba göstermesine ihtiyaç duyulacaktır.

Amaçlanan ve Mümkün Olan

Sovyetler Birliği, Vestfalya devlet sistemine karşı bir meydan okuma olarak ortaya çıktığında uluslararası düzenin doğası tartışma konusu olmuştu. Onlarca yıl sonra geriye dönüp bakıldığında, Amerika'nın hedeflediği dengenin her zaman optimum olup olmadığı tartışılabilir. Ama ABD'nin kitle imha silahları ve siyasi ve toplumsal çalkantı dünyasında barışı koruduğunu, Avrupa'nın canlılığını yeniden kazanmasına katkıda bulunduğunu ve yeni kurulan ülkelere hayati önemde ekonomik yardımlar sağladığını inkâr etmek zordur.

Ancak "sıcak" savaşları yürütme konusunda Amerika, amacı olasılıkla ilişkilendirme konusunda zorlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra verdiği beş savaştan (Kore, Vietnam, Birinci Körfez, Irak ve Afganistan savaşları) yalnızca birinde, Başkan George H. W. Bush dönemindeki birinci Körfez Savaşı'nda, savaşa girerken belirlediği hedeflerine şiddetli bir yurtiçi bölünme yaşanmadan ulaşabilmiştir. Öteki çatışmaların –yenişemezlikten tek taraflı çekilmeye uzanan– sonuçlarının ne zaman kaçınılmazlaştığı başka bir tartışma konusudur. Şu andaki amaçlarımız açısından, dünya düzeni arayışında vazgeçilmez bir rol oynaması gereken bir ülkenin işe bu rolle ve kendisiyle uzlaşarak başlaması gerektiğinin belirtilmesi yeterli olacaktır.

Tarihsel olayların özünün, bu olayları yaşayanlar tarafından tam olarak anlaşılması enderdir. Irak Savaşı, bölgedeki temel karakteri henüz bilinmeyen ve Arap Baharı'nın, İran'ın nükleer ve jeopolitik meydan okumasının ve Irak ve Suriye'de cihatçı saldırıların uzun vadede yol açacağı sonucu bekleyen daha geniş çaplı dönüşümün katalizörü bir olay olarak görülebilir. 2004'te Irak'ta seçimlerin yapılmaya başlamasının bölgenin başka yerlerindeki katılımcı kurumlara esin kaynağı olacağı neredeyse kesindir; ancak bunun bir

hoşgörü ve barışçı uzlaşma ruhuyla birleştirilip birleştirilemeyeceğini zaman gösterecektir.

Amerika yirmi birinci yüzyıldaki savaşlarından aldığı dersleri incelerken, başka hiçbir büyük gücün stratejik çabalarına insanlık durumunun daha iyiye götürülmesi yönünde böylesine derinden hissedilen emelleri dahil etmediğini aklında tutmalıdır.O, savaş amacını, yalnızca düşmanlarını cezalandırmak değil, onların halklarının yaşamlarını iyileştirmek olarak açıklayan ve "zaferi egemenlik kurmakta değil, özgürlüğün meyvelerini paylaşmakta arayan" bir ulusun sahip olacağı bir karaktere sahiptir. Amerika bu temel idealizmi terk ederse kendine karşı dürüst olmaz. Ulusal deneyiminin böylesine temel bir yönünü kenara attığında dostlarına güvence vermesi de, hasımlarını kazanması da mümkün olmayacaktır. Ama politikasının bu umut vadedici yönünü daha etkili kılabilmek için, öteki bölgelerin kültürel ve jeopolitik konfigürasyonu, Amerikan çıkar ve değerlerine karşı çıkan hasımların mücadele kararlılıkları ve beceriklilikleri dahil, altta yatan unsurları duygusallıktan uzak bir analizle birlikte değerlendirmesi gerekmektedir. Amerika'nın ahlaki emelleri, Amerikan halkının politikasının stratejik unsurlarını çok sayıda siyasi döngü boyunca destekleyip desteklemeyeceğini de hesaba katan bir yaklaşımla birlikte ele alınmalıdır.

Eski Dışişleri Bakanı George Shultz Amerikan ikircikli tavırlarını gayet bilgece ifade etmiştir:

> Amerikalılar ahlaklı bir halk olduklarından, dış siyasetlerinin ulus olarak benimsedikleri değerleri yansıtmasını isterler. Ama Amerikalılar pratik bir halk da olduklarından, dış siyasetlerinin etkili olmasını da isterler.

Amerika'da yurtiçinde yapılan tartışmalar sık sık, idealizmle gerçekçiliğin çekişmesi olarak tanımlanır. Amerika her iki ruhla da hareket edemez ise Amerika için de, dünyanın geri kalanı için de her ikisini gerçekleştiremeyebilir.

9. BÖLÜM

Teknoloji, Denge ve İnsan Bilinci

HER ÇAĞIN BİR ANA TEMASI, evreni açıklayan ve etkilendiği çok sayıda olaya anlam vererek bireyleri esinlendiren ya da teselli eden bir inançlar silsilesi vardır. Bu ortaçağda dindi; Aydınlanma'da Akıl'dı; on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda ise, tarihi harekete geçirici bir güç olarak gören bakış açısıyla biraraya gelmiş milliyetçilikti. Bizim çağımızın egemen kavramlarıysa bilim ve teknolojidir. Bilim ve teknoloji insanoğlunun refahında tarihte eşi görülmemiş ilerlemeler sağlamıştır. Yarattığı evrimler geleneksel kültürel kısıtlamaları aşmaktadır. Ne var ki, aynı zamanda insanlığı yok etme kapasitesine sahip silahlar da üretmiştir. Teknoloji, dünyanın dört bir yanındaki bireyler ve kurumlar arasında ânında bağlantıya geçmeye ve ayrıca, tek bir tuşla muazzam miktarda bilginin depolanmasına ve bu bilgilere erişilmesine olanak tanıyan bir iletişim yolu yaratmıştır. Ancak acaba bu teknoloji hangi amaçlara hizmet eden bilgilendirme için kullanılmaktadır? Ve eğer teknoloji gündelik yaşamın kendi evrenini yegâne anlamlı evren olarak tanımlayacak derecede parçası olmuşsa, uluslararası düzen ne anlama gelecektir? Acaba modern silah teknolojisinin yıkıcılığı, yarattığı ortak korkunun tüm insanlığı savaş musibetini ortadan

kaldırma amacıyla birleştirebileceği kadar muazzam düzeyde midir? Yoksa bu silahların varlığı her zaman kötü bir önsezi mi yaratmaktadır? İletişimin hızı ve kapsamı, toplumlar ve bireyler arasındaki bariyerleri yıkacak ve tek bir insan topluluğuna ilişkin kadim hayallerin gerçekleşmesini sağlayacak boyutta bir şeffaflık ortaya çıkartacak mıdır? Yoksa tam aksi mi olacaktır: kitle imha silahları, ağ tabanlı şeffaflık ve mahremiyet yokluğu arasında insanlık kendini sınırların ya da düzenin olmadığı bir dünyaya sürükleyecek; bir kriz ânında bunları tam olarak anlamadan, bir o yana bir bu yana yalpalayarak mı ilerleyecektir?

Yazar ileri teknolojiler konusunda yeterli olduğunu iddia etmemektedir; o yalnızca, teknolojinin ima ettiği sonuçlar konusunda kaygı duymaktadır.

Nükleer Çağda Dünya Düzeni

Tarihin kaydedilmeye başlanmasından bu yana devlet olarak tanımlansın ya da tanımlanmasın savaş, her siyasi yönetimin elindeki son çare oldu. Ancak savaşı mümkün kılan teknoloji aynı zamanda kapsamını da kısıtladı. En güçlü ve en iyi donanımlı devletler bile güçlerini ancak sınırlı mesafelerde, belli düzeylerde ve belli sayıda hedefe karşı kullanabilirdi. Hem gelenekler hem de iletişim teknolojisi şartları hırslı liderleri buna zorluyordu. Radikal eylem tarzlarının gelişme hızı da, önlerinde engel oluşturuyordu. Bir mesajın gidip geleceği süre içerisinde oluşacak şartların diplomatik talimatlarda hesaba katılması şarttı. Bu da düşünüp taşınmaya ayrılacak bir duraksama süresi dayattı ve liderlerin kontrol edebilecekleriyle edemeyecekleri arasında bir ayrım ortaya çıkardı.

Devletler arasındaki güç dengesi, ister resmi bir ilke olsun ister kuramsal ayrıntılar olmaksızın yalnızca uygulanan bir ilke, her uluslararası düzenin ana unsuruydu. Roma ve Çin imparatorluk-

larında yanal, Avrupa'da ise merkezi bir işleyiş ilkesi olarak kabul edilirdi.

Sanayi Devrimi'yle birlikte değişim hızlandı ve modern orduların güçleri daha da yıkıcılaştı. Teknoloji uçurumu çok büyürken, günümüz standartlarıyla ilkel sayılabilecek teknolojinin etkisi bile soykırım boyutlarına varabiliyordu. Avrupa teknolojisi ve Avrupa hastalıkları Amerika kıtalarında mevcut uygarlıkların tarihten silinmesinde çok etkili oldu. Kitlesel zorunlu askerliğin etkisinin teknolojiyle birleşerek verimliliği katlayarak artırmasıyla, verimlilik yeni yıkım potansiyelleri oluşturdu.

Nükleer silahların ortaya çıkışı bu süreci doruğa taşıdı. II. Dünya Savaşı'nda büyük güçlerin bilim insanları, atomun ve atomla birlikte enerjisini serbest bırakma kapasitesinin efendisi olmaya çalıştı. Sonunda, Manhattan Projesi olarak bilinen ve ABD'nin, Britanya'nın ve Avrupa diasporasının en üstün akıllarından beslenen Amerikan girişimi ipi göğüsledi. Temmuz 1945'te New Mexico çöllerinde gerçekleştirilen ilk başarılı atom bombası testinin sonrasında, gizli silah geliştirme girişiminin başındaki kuramsal fizikçi J. Robert Oppenheimer zaferinin uyandırdığı huşuyla, Bhagavad Gita'dan bir dizeyi anımsayacaktı: "Şimdi Ölüm oldum, dünyaları yok eden oldum."

Önceki dönemlerdeki savaşlarda üstü kapalı bir hesap vardı: zaferin faydaları maliyetine baskın gelir ve daha zayıf olanlar da bu denklemi bozmak için bu maliyetleri güçlülere yüklemeye çalışırlardı. Gücü artırmak, güçler arası işbirliği konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmamak ve savaş nedenlerini tanımlamak için ittifaklar kurulurdu. Askeri çatışmanın bedeli, yenilginin bedelinden düşük sayılırdı. Nükleer çağ ise aksine, kullanımı tasavvur edilebilecek herhangi bir yararla orantısız bedele mal olacak bir silaha dayalıydı.

Nükleer çağ, beraberinde modern silahların yıkıcılığı ile güdülmekte olan amaçlar arasında bir tür ahlaki ya da siyasi ilişki oluşturma ikilemini getirdi. Herhangi bir uluslararası düzen, hatta insanlığın varlığını sürdürmesi beklentisi, büyük güç çatışmalarını ortadan kaldıramasa bile yumuşatmasını gerektiriyordu. Süper güçlerden herhangi birinin askeri kapasitesinin tamamını kullanması dışında, bir kuramsal sınırlama aranıyordu.

Stratejik istikrar, karşı tarafın misillemesi kabul edilemez düzeyde bir yıkım yaratabileceği için iki tarafın da kitle imha silahlarını kullanmayacağı bir denge olarak tanımlandı. 1950'ler ve 1960'larda Harvard, Caltech, MIT ve Rand Corporation gibi kurumlarda düzenlenen seminerlerde "sınırlı kullanım" doktriniyle, nükleer silahların savaş alanıyla ya da askeri hedeflerle sınırlandırılması olasılığı incelendi. Bu tür kuramsal çabaların hepsi başarısızlıkla sonuçlandı; nükleer savaş eşiği bir kez aşıldıktan sonra, modern teknoloji görülür sınırları aşıyor ve her zaman, hasmın eli yükseltmesine olanak tanıyordu. Sonunda her iki taraftan stratejistler en azından üstü örtülü olarak, nükleer barış mekanizması olarak karşılıklı garantili yıkım kavramı üzerinde birleştiler. İlk saldırıyı atlatacak nükleer cephaneliğe her iki tarafın da sahip olduğu önermesine dayanılarak, bunlara gerçekten başvurmayı her iki tarafın da aklından geçirmemesi için, yeterince dehşet verici tehditler arasında karşılıklı denge oluşturulması hedeflendi.

1960'ların sonlarına gelindiğinde iki süper gücün de egemen stratejik doktrini, hasım sayılan tarafa "kabul edilemez" düzeyde zarar verme kapasitesine dayanıyordu. Hasmın neyi kabul edilemez sayacağı elbette bilinemiyordu; ama bu yargı pek de belli edilmiyordu.

Dört yıllık dünya savaşlarını aşacak düzeyde kayıpların birkaç gün ya da saatte verilmesini içeren bu "mantıklı" senaryo denklemlerinin gerçeküstü bir niteliği vardı. Bu tehditlere vesile olan silah-

lar konusunda hiçbir deneyim olmadığından, caydırıcılıkları büyük oranda, hasmı psikolojik olarak etkileme kapasitelerine dayanıyordu. 1950'lerde Mao'nun bir nükleer savaşta Çin'in yüz milyonlara varan bir kaybı kabul etmeye hazır olduğundan söz etmesi Batı'da genel olarak duygusal ya da ideolojik bir çılgınlık belirtisi olarak görüldü. Aslına bakılırsa bu, muhtemelen bir ülkenin önceki insan deneyimlerinin çok ötesindeki askeri güçlere karşı koyabilmesi için insan kavrayışının ötesinde kurbanlar vermeye hazır olduğunu göstermesi gerektiği yönündeki ciddi bir hesabın sonucuydu. Her halükarda, bu beyanların Batı ve Varşova Paktı başkentlerinde yarattığı şokta, süper güçlerin kendi caydırıcılık kavramlarının kıyamet kopartacak düzeyde risklere dayandığı göz ardı edildi. Belkide karşılıklı garantili yıkım doktrini daha kibarca ifade ediliyordu, ama liderlerin sivil halklarını bilerek toptan imha tehdidine maruz bırakmakla barış adına hareket ettikleri önermesine dayanıyordu.

Kullanılamayacak ve hatta kullanımı tehdidinin savrulması ile akla yatkın olmayacak ölçüde muazzam bir cephaneliğe sahip olma açmazının önüne geçmek için birçok çabada bulunuldu. Karmaşık savaş senaryoları tasarlandı. Ama benim bildiğim kadarıyla iki süper güç arasındaki belli bir krizde nükleer silahların gerçekten kullanılması noktasına iki taraf da hiç yaklaşmadı. Bir Sovyet muharip tümenine kendini savunmak için nükleer silahlarını kullanma izninin verildiği 1962 Küba füze krizi hariç, her iki taraf da ne birbirlerine ne de nükleer olmayan üçüncü ülkelere karşı girıştikleri savaşlarda bunları kullanmaya yaklaştılar.

Her iki süper gücün savunma bütçelerinden büyük pay alan en korkutucu silahlar böylece, liderlerin karşılaştıkları gerçek krizlerde anlamlarını yitirdiler. Karşılıklı intihar, uluslararası düzen mekanizması oldu. Soğuk Savaş sırasında iki taraf, yani Washington'la Moskova birbirlerine vekâlet savaşlarıyla meydan okudular. Nükleer çağın zirvesinde asıl önemli olan, konvansiyonel güçlerdi.

Dönemin askeri mücadeleleri ücra hudutlarda yaşandı –Inchon, Mekong Nehri deltası, Luanda, Irak ve Afganistan. Başarının ölçütü, gelişmekte olan dünyadaki yerel müttefiklerin desteklenmesinde ne derece etkili olduklarıydı. Kısacası, büyük güçlerin makul siyasi hedeflerle orantısız olarak sahip oldukları stratejik cephanelikleri, olayların gerçek gelişiminin yalanlayacağı bir mutlak güç ilüzyonu yarattı.

Başkan Nixon 1969'da bu bağlamda stratejik silahlara kısıtlama getirilmesi (kısaltması SALT) konusunda Sovyetlerle resmi görüşmeler başlattı. Görüşmeler 1972'de, saldırı silahlarında artışa bir tavan getiren ve her iki süper gücün anti-balistik füze alanlarını bir adet ile sınırlandıran bir anlaşmayla sonuçlandı. Buradaki mantık, ABD Kongresi iki alan ötesinde füze savunmasını onaylamayı reddettiğinden, caydırıcılığın karşılıklı garantili yıkıma dayanmasını gerektiriyordu. Bu stratejide her iki taraftaki saldırı amaçlı nükleer silahlar, kabul edilemez düzeyde kayıplar yaratmak için yeterliydi, hatta yeterliden de fazlaydı. Füze savunmasının olmaması belirsizliği ortadan kaldıracak, karşılıklı caydırıcılığı garanti altına alacaktı. Caydırıcılığın işe dayaramadığı durumda ise toplumun yıkımı söz konusu olacaktı.

Reagan 1986'daki Reykjavik zirvesinde karşılıklı garantili yıkım yaklaşımını tersine çevirdi. Her iki tarafın da tüm saldırı silahlarından vazgeçmesini ve Anti-Balistik Füze (ABM) Antlaşması'nın rafa kaldırılarak, savunma sistemlerine izin verilmesini teklif etti. Saldırı sistemlerini yasaklayıp ihlallere karşı önlem olarak savunma sistemlerini koruyarak, karşılıklı garantili yıkım kavramını ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Ama Gorbaçov, eşdeğer bir teknolojik-ekonomik temelden yoksun olan Sovyetler Birliği buna ayak uyduramayacakken Amerikan füze savunma sisteminin iyice geliştirilmiş olduğu yönündeki yanlış inancı nedeniyle ABM Antlaşması'nın korunmasında ısrar etti. Aslına bakılırsa, üç yıl sonra

Sovyetler stratejik silah yarışından vazgeçti ve böylece Soğuk Savaş sona erdi.

O zamandan bu yana önce Başkan George W. Bush, ardından da Başkan Obama dönemlerinde Rusya'yla her iki taraf için yaklaşık bin beş yüz savaş başlığı –karşılıklı garantili yıkım stratejisinin doruk noktasındaki mevcut savaş başlığı sayısının yaklaşık % 10'u– üzerinde anlaşılarak, stratejik nükleer saldırı savaş başlığı sayısı düşürülmüştür. (Düşürülmüş sayı bile karşılıklı garantili yıkım stratejisinin uygulanmasına fazlasıyla yeterlidir.)

Nükleer denge uluslararası düzen üzerinde paradoksal bir etki yarattı. Tarihsel güç dengesi, Batı'nın o dönemin sömürge dünyası üzerindeki egemenliğini kolaylaştırmıştı; oysa Batı'nın kendi yarattığı nükleer düzen tam aksi etkiyi gösterdi. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkeler karşısındaki askeri üstünlüğü, tarihteki hiçbir dönemle karşılaştırılamayacak derecede güçlenmişti. Ama askeri çabanın çok büyük bir bölümü kullanımı ancak en ciddi krizde düşünülebilecek nükleer silahlara harcandığından, bölgesel güçler genel askeri dengeye, savaşları "ileri" ülkenin halkının sürdürme istekliliğinin ötesinde bir süre boyunca uzatmayı hedefleyen bir stratejiyle karşılık verdiler. Fransa'nın Cezayir ve Vietnam'da, ABD'nin Kore, Vietnam, Irak ve Afganistan'da ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da yaşadıkları buna birer örnektir. (Kore dışında bunların hepsi, resmi olarak çok daha güçlü olan tarafın konvansiyonel güçlerle uzun süreli çatışmasının ardından tek taraflı geri çekilmesiyle sonuçlandı.) Asimetrik savaşlar, düşman topraklarına karşı yapılan geleneksel operasyon doktrinlerinin boşlukları sonucunda ortaya çıktı.

Belli bir toprağı korumayan gerilla güçleri kayıp verdirmeye ve halkın çatışmaların sürdürülmesi yönündeki siyasi iradesini aşındırmaya odaklanabiliyordu. Bu açıdan teknolojik üstünlük, jeopolitik iktidarsızlığa dönüştü.

Nükleer Yaygınlaşma Sorunu

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte mevcut nükleer süper güçler arasındaki nükleer savaş tehlikesi esas itibariyle ortadan kalktı. Ama teknolojinin, özellikle de barışçı kullanım amaçlı nükleer enerji üretme teknolojisinin yaygınlaşması, nükleer silah kapasitesine sahip olma olanağını büyük oranda artırdı. İdeoloji farklılıklarının keskinleşmesi ve çözüm bulunamamış bölgesel çatışmaların sürmesi, haydut devletler ya da bir devlet yönetimi olmayan (devlet dışı) aktörler dahil, nükleer silah edinme güdüsünü katlayarak artırdı. Soğuk Savaş sırasında itidal yaratmış olan karşılıklı güvensizliğin maliyet hesapları nükleer alanın yeni katılımcıları, özellikle de devlet dışı aktörleri için aynı derecede geçerli değildir. Nükleer silahların yaygınlaşması, günümüz uluslararası düzeninin genel bir stratejik sorununa dönüşmüştür.

ABD, Sovyetler Birliği ve Birleşik Krallık bu tehlikeler karşısında Nükleer Silahların Yaygınlaşmasının Önlenmesi (NPT) Antlaşması'nı hazırlayarak, 1968'de imzaya açtılar. Antlaşmada nükleer silahların daha fazla yaygınlaşmasının önlenmesi öneriliyordu (Antlaşmayı ABD, SSCB ve Birleşik Krallık 1968'de, Fransa ve Çin ise 1992'de imzaladılar.) Buna göre, nükleer silahları bulunmayan ülkelerin, nükleer programlarının askeriye dışı girişimlerle sınırlı kalmasını garanti altına alacak önlemleri kabul etmeleri durumunda, nükleer teknolojilerinin barışçı kullanımında nükleer devletler onlara destek sağlayacaklardı. Bu satırların yazıldığı sırada yaygınlaşmanın önlenmesi anlaşmasını imzalamış ülke sayısı 189'dur.

Ancak küresel yaygınlaşmanın önlenmesi rejimi gerçek bir uluslararası norm olarak yerleşmekte zorlandı. Kimilerinin bir tür "nükleer apartheid•" olarak görüp saldırdıkları ve birçok devletin zengin ülke saplantısı saydığı NPT kısıtlamaları sıklıkla, bağlayıcı bir hukuki yükümlülükten çok, ülkelerin uygulamaya sokmak için

• y.n. Güney Afrika'da 1994'e dek uygulanan ırkçı ayrımcılık sistemi

tatlı vaadlerle yatıştırılmaları gereken istekler dizisi haline gelmiştir. İlk aşamaları NPT'nin özellikle onay verdiği barışçı nükleer enerji kullanımlarının geliştirilmesiyle benzer olduğundan, nükleer silahlara doğru gayri meşru ilerlemenin saptanmasının ve buna karşı konulmasının zor olduğu görülmüştür. Antlaşma, NPT önlemlerini ihlal eden gizli nükleer programların yürütülmesini yasaklasa da, Libya, Suriye, Irak ve İran gibi imzacı devletlerin bunu yapmalarını, ya da, Kuzey Kore örneğinde, 2003'te NPT'den çekilerek uluslararası kontrol olmadan nükleer teknolojiyi test edip yaygınlaştırmasını önleyememiştir.

Bir devletin NPT'nin şartlarını ihlal etmesi ya da tanımaması, anlaşmaya uymanın eşiğinde kalması ya da basitçe yaygınlaşmanın önlenmesinin uluslararası bir norm olarak meşruiyetini tanımayı reddetmesi durumunda anlaşmanın dayatılmasını sağlayacak hiçbir uluslararası mekanizma bulunmamaktadır. Şu ana dek yalnızca ABD Irak'a ve İsrail de Irak ve Suriye'ye karşı önleyici eylem olarak kullanmıştır; Sovyetler Birliği de 1960'larda Çin'e karşı bunu düşünmüş, ancak sonunda vazgeçmiştir.

Yaygınlaşmanın önlenmesi rejimi, nükleer silahların müzakerelerle yerinden sökülmesinde birkaç önemli başarı elde etmiştir. Güney Afrika, Brezilya, Arjantin ve bazı "Sovyet sonrası" cumhuriyetler bazen sonuca varmış bazen de önemli düzeyde teknolojik ilerleme kaydetmiş nükleer silah programlarından vazgeçtiler. Aynı zamanda, 1949'da Amerikan tekelinin sona ermesinden bu yana Sovyetler Birliği/Rusya, Britanya, Fransa, İsrail, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore ve İran nükleer silah sahibi oldular. Ayrıca Pakistan ve Kuzey Kore nükleer uzmanlıklarını büyük oranda artırdı.

Yaygınlaşmanın nükleer denge üzerindeki etkisi, yeni nükleer ülkenin silahlarını kullanma istekliliği konusundaki algılara bağlı olarak farklılıklar sergilemiştir. Britanya ve Fransa'nın nükleer

kapasiteleri NATO cephaneliğine ancak marjinal bir katkı oluşturmaktadır. Temelde son çare, ABD tarafından terk edilme olasılığına karşı bir emniyet ağı, büyük bir gücün Britanya ve Fransa'nın temel ulusal çıkarlarına ilişkin algılarına tehdit oluşturması durumuna karşı bir önlem ya da süper güçler arasındaki bir nükleer savaştan uzak durma aracı sayılıyor –bunların hepsi temelde uzak ihtimaller. Hindistan'la Pakistan'ın nükleer tesisleri öncelikle birbirlerine yönelik ve bu da stratejik dengeyi iki şekilde etkiliyor. Elin yükseltilmesi riski altkıtada tam ölçekli bir konvansiyonel savaş olasılığını düşürebilir. Ama silah sistemleri son derece kırılgan ve kısa menzilli saldırıya karşı korunmaları teknik açıdan son derece güç olduğundan, özellikle de duyguların zaten şiddetlendiği durumlarda önüne geçme güdüsüne kapılma olasılığı bu teknolojinin içsel bir yönüdür. Kısacası, yaygınlaşma klasik nükleer açmazı üretmektedir: nükleer silahlar savaş olasılığını düşürseler bile, savaş çıkması durumunda vahşetini akıl almayacak derecede artırabilirler.

Hindistan'ın Çin'le nükleer ilişkileri büyük olasılıkla, Soğuk Savaş'ta hasımlar arasında oluşan caydırma tutumuna yakın, yani, kullanılmalarını engelleme eğiliminde olacak. Pakistan'ın nükleer tesisleriyse daha geniş kapsamlı bölgesel ve küresel meseleleri etkiliyor. Ortadoğu'ya yaslanan ve yurtiçinde önemli düzeyde yerli İslamcı varlığı bulunan Pakistan zaman zaman, nükleer koruyucu ya da nükleer üretici rolünü hissettirmiştir. Nükleer silahların İran'da yaygınlaşması bütün bu meseleleri daha da karmaşıklaştıracaktır.

Nükleer silahların yaygınlaşmasının sürmesi zamanla nükleer süper güçler arasındaki genel nükleer dengeyi bile etkileyecektir. Yerleşik nükleer güçlerin liderleri en kötü olasılıklara karşı hazırlanmak zorundalar. Bu da yalnızca öteki süper güçten değil, nükleer silahların yaygınlaştığı ülkelerden de gelen nükleer tehdit olasılığını içeriyor. Cephanelikleri, başlıca olası hasmın caydırılmasının

ötesinde, geri kalan dünyanın nükleer silahların yaygınlaştığı parçasıyla başa çıkmak için bir bakiye güce ihtiyaç duydukları inancını yansıtacak. Her iki nükleer güç de hesaplarını bu yönde yaparsa, yaygınlaşma, bu bakiye güçlerde mevcut sınırları zorlayan ya da aşan orantılı bir artışa neden olacak. Üstelik, yaygınlaşma arttıkça, birbirleriyle örtüşen bu nükleer dengeler daha da karmaşıklaşacak. Soğuk Savaş'ın görece istikrarlı nükleer düzeninin yerini, nükleer silahlı bir ülkenin kıyamete yol açabilecek kararlar almaya hazır olduğu görüntüsünü yansıtmasının rakiplerine karşı meşum bir avantaj kazandıracağı bir uluslararası düzen alacak.

Nükleer kapasite sahibi ülkelerin bile nükleer süper güçlere karşı bir emniyet ağı edinmek için bir süper gücün üstü örtülü ya da açık desteğine sığınma teşvikleri bulunmaktadır (bunun örnekleri İsrail, Avrupalı nükleer güçler, eşikte bir nükleer kapasiteye sahip Japonya, Ortadoğu'daki öteki yaygınlaşan ya da yaygınlaşmaya yaklaşan devletlerdir). Yani silahların yaygınlaşması, katılıkları açısından I. Dünya Savaşı'na giden yolu açmış ittifaklarla karşılaştırılabilecek, ancak küresel erişim alanı ve yıkıcı gücü açısından onları çok geride bırakan ittifak sistemlerinin kurulmasına yol açabilir.

Nükleer silahların yaygınlaştığı bir ülkenin iki nükleer gücün askeri saldırı kapasitesine yaklaşması durumunda (hem Çin hem Hindistan için ulaşılabilir görünen bir iş) son derece ciddi bir dengesizlik doğabilir. Herhangi bir büyük nükleer ülkenin ötekiler arasındaki bir nükleer çatışmadan uzak kalmayı başarması durumunda egemen konuma yükselmesi mümkündür. Çok kutuplu bir nükleer dünyada, güçlerin birleşmesi stratejik avantaj yaratacağı için, böyle bir ülkenin süper güçlerden biriyle işbirliğine girmesi durumunda bu da mümkün olabilir. Şu andaki süper güçler arasındaki yaklaşık nükleer denge o zaman stratejik istikrardan uzaklaşabilir; Rusya'yla ABD'nin üzerinde anlaştıkları saldırı gücü düzeyi ne kadar düşerse, bu olasılık o kadar yükselecektir.

Nükleer silahların şimdikinden de fazla yaygınlaşması nükleer çatışma olasılıklarını katlayarak artırır; kasıtlı ya da izinsiz sapma tehlikesini güçlendirir. Zamanla nükleer süper güçler arasındaki dengeyi de etkileyecektir. Ayrıca, nükleer silah geliştirimi İran'a da yayılır ve Kuzey Kore'de –süregiden tüm müzakerelere aykırı olarak– devam ederse, öteki ülkeleri de aynı yolu izlemeye teşvik edecek nedenler artabilir.

Bu eğilimler karşısında ABD'nin kendi teknolojisini sürekli gözden geçirmesi gerekmektedir. Soğuk Savaş sırasında nükleer teknoloji genel olarak, Amerikan bilimsel başarılarının en ön cephesi sayılırdı –o dönemde en önemli ve stratejik mücadele kaynaklarını oluşturan bir bilgi cephesiydi. Şimdiyse en yetenekli teknik akıllar çabalarını bunun yerine halkın daha anlamlı bulduğu projelere yöneltmeye teşvik ediliyorlar. Belki de kısmen bunun sonucunda, nükleer silahların yaygınlaştığı ülkeler silahlanır ve başka ülkeler de teknolojilerini geliştirirken bile nükleer teknolojinin daha da geliştirilmesinin önlenmesi insafsızlık sayılıyor. ABD nükleer teknolojinin kullanımının kısıtlanmasına ilişkin müzakereleri sürdürürken bile bu teknolojinin en ön cephesinde yer almak zorundadır.

Geçmiş yarım yüzyılda bir büyük güç çatışmasının yaşanmadığı düşünüldüğünde, nükleer silahların dünyanın savaş eğilimini zayıflattığı savunulabilir. Ama savaş sayısı azalırken, devlet dışı grupların ya da devletlerin savaş dışında bir etiket altında yürüttükleri şiddet çok büyük oranda arttı. Sıra dışı risk ve ideolojik radikalizm bileşimi sonucunda asimetrik savaş ve devlet dışı grupların uzun vadeli itidali baltalayacak meydan okumaları olasılıkları gündeme geldi.

Yerleşik nükleer güçlerin karşısındaki belki de en önemli meydan okuma, nükleer silahların yaygınlaştığı ülkelerin bu silahları birbirlerine karşı gerçekten kullanmaları durumunda verecekleri

tepkiyi belirlemektir. İlk olarak, nükleer silahların kullanılmasını önlemek için mevcut anlaşmaların ötesinde ne yapılmalıdır? Yine de kullanılırlarsa, böyle bir savaşı durdurmak için hangi acil adımlar atılmalıdır? İnsani ve toplumsal hasar nasıl ele alınabilir? Caydırıcılığın geçerliliğini hâlâ savunur ve işe yaramaması durumuna karşı uygun sonuçlar dayatırken, misilleme amacıyla elin yükseltilmesinin önüne geçilmesi için ne yapılabilir? Teknolojik ilerleme yürüyüşü, insanlığın icat ettiği kapasitelerin korkutuculuğunu ve kullanılmalarını kısıtlayan dengelerin görece kırılgan olduğunu gözlerden saklamamalı. Nükleer silahların konvansiyonel silahlara dönüşmesine izin verilmemeli. Bu dönüm noktasında uluslararası düzen, mevcut büyük nükleer ülkeler arasında yaygınlaşmanın önlenmesinde ısrar edilmesi yönünde bir anlayışa varılmasını gerektirecek, aksi takdirde düzeni nükleer savaşın felaketleri dayatacaktır.

Siber Teknoloji ve Dünya Düzeni

Tarihin büyük bölümü boyunca teknolojik değişim, mevcut teknolojilerin geliştirilip birleştirilmesi ve onlarca ya da yüzlerce yıllık ilerlemelerin birikimi sonucunda gerçekleşti. Radikal yenilikler bile zamanla, önceki taktiksel ve stratejik doktrinler içerisine yerleştirilebiliyordu: tanklara yüzlerce yıllık süvari savaşlarının önceli olarak bakılıyor, uçaklar topçu birliklerinin başka bir türü, savaş gemileri seyyar kaleler ve uçak gemileri de uçak pisti gibi düşünülebiliyordu. Yıkıcı gücü bu kadar artıran nükleer silahlar bile bazı açılardan önceki deneyimlerin birer izdüşümüydü.

Çağımızın yeniliği ise, bilgisayarların gücünün değişim hızı ve bilişim teknolojisinin varoluşun her noktasına uzanmasıdır. Gordon Moore 1960'larda Intel Corporation'daki mühendislik deneyimleri hakkında düşünürken, gözlemlediği eğilimin düzenli bir şekilde sürerek, bilgisayar işlemci birimlerinin kapasitesini her iki

yılda iki katına çıkaracağı sonucuna varmıştı. "Moore Yasası"nın şaşılacak derecede doğru bir kehanet olduğu görüldü. Bilgisayarların boyutları küçüldü, maliyetleri düştü ve hızları katlanarak arttı; öyle ki, şu anda ileri bilgisayar işlemcileri neredeyse her nesnenin içine yerleştirilebiliyor: telefonlar, saatler, arabalar, ev aletleri, silah sistemleri, insansız hava araçları ve hatta insan bedeni.

Bilgisayar alanındaki devrim, bu kadar çok insanı ve süreci aynı iletişim mecrasına taşıyan ve eylemlerini tek bir teknoloji diline çevirip izleyebilen ilk devrimdir. Siber uzay –1980'lerde ve o yıllarda sadece varsayımsal bir kavram olarak üretilmiş bir terim– fiziksel uzamı sömürgeleştirdi ve en azından büyük kent merkezlerinde onunla kaynaşmaya başladı. Bir kuşak önce temelde elle ya da kâğıt üzerinde yapılan işler –okumak, alışveriş, eğitim, dostluk, endüstriyel ve bilimsel araştırmalar, siyasi kampanyalar, finans, devlet kayıtlarının tutulması, güvenlik izlemeleri, askeri strateji– bilgisayar alanında süzüldükçe insan faaliyetleri giderek "verileşiyor" ve tek bir "ölçülebilir, analiz edilebilir" sistemin parçası haline geliyor.

İnternet'e bağlı aygıt sayısının kabaca on milyar düzeyine ulaştığı ve 2020'ye gelindiğinde elli milyara çıkacağının tahmin edildiği düşünüldüğünde, ufukta bizi "Her Şeyin İnterneti" gibi bir dünya bekliyor olacak. Yenilikçiler şimdi, minyatür veri işleme aygıtlarının gündelik nesnelere –"akıllı kapı kilitleri, diş fırçaları, kol saatleri, fitness izleyiciler, duman detektörleri, güvenlik kameraları, fırınlar, oyuncaklar ve robotlar"– yerleştirildiği ya da havada süzülüp "akıllı toz" formunda ortamı inceleyip biçimlendirecekleri bir "her yerde bilgisayar" dünyası öngörüyorlar. Her nesne Internet'e bağlı ve merkezi bir sunucuyla ya da başka ağ tabanlı aygıtlarla iletişim kuracak şekilde programlanmış olacak.

Bu devrimin etkileri insan örgütlenmesinin her düzeyine uzanacak. Akıllı telefon kullanıcıları (günümüzde tahminen bir milyar insan) artık, bir kuşak öncesinde birçok istihbarat teşkilatının

sahip olmadığı bilgilere ve analiz kapasitesine sahipler. Bu bireylerin alıp verdikleri verileri toplayıp izleyen şirketler, günümüzün birçok devletini ve hatta daha geleneksel güçleri aşan bir etki ve izleme gücüne erişiyorlar. Ve bu yeni alanı rakiplerine terk etmekten çekinen devletler, henüz pek az kılavuzu ya da sınırlaması bulunan bir siber alana itiliyorlar. Her teknolojik yenilikte olduğu gibi, bu yeni alanı da stratejik bir avantaj alanı olarak görme dürtüsü ortaya çıkacak.

Teknolojik uzmanlığı olmayanların daha geniş çaplı sonuçlarını anlama çabalarının ötesinde bir hızla gerçekleşti bu değişimler. Ve insanlığı bugüne dek açıklanmamış, hatta tasavvur edilmemiş yerlere sürüklüyor. Sonuçta, en devrimci teknoloji ve tekniklerin birçoğunun kullanımını şu anda yalnızca, teknolojik açıdan en ileri düzeydekilerin kapasite ve sağduyuları sınırlandırıyor.

Akışı durdurmayı ya da faaliyetlerinin giderek daha fazlasını dijital alana taşıma eğilimine direnmeyi hiçbir yönetim, hatta en totaliter rejimler bile başaramadı. Demokrasilerin çoğunda, bilgi devriminin etkilerini azaltma yönündeki herhangi bir girişimin olanaksız ve belki de ahlak dışı olduğu yönünde köklü bir içgüdü var. Liberal-demokratik dünyanın dışındaki ülkelerin çoğuysa değişimleri engelleme çabalarını bir kenara bırakıp, bunlarda uzmanlaşmaya yöneldi. Şu anda her ülke, şirket ve birey ya nesne ya özne olarak teknoloji devriminin neferleri arasına katılıyor. Bu kitabın amacı açısından önemli olan ise, uluslararası düzene ilişkin olasılıklar üzerindeki etkisi.

Günümüz dünyası, uygar yaşamı yok edebilecek bir nükleer silahlar mirası devraldı. Ama işaret ettiği sonuçlar ne denli felaket düzeyinde olursa olsun, önemleri ve kullanımları, birbirinden ayrıştırılabilir savaş ve barış döngüleri açısından analiz edilebiliyordu. Yeni İnternet teknolojisiyse yepyeni ufuklar açıyor. Siber uzay tüm tarihsel deneyimlere meydan okuyor. Her yerde, mevcut ancak

kendi başına tehdit edici değil; tehlikesi, kullanımına bağlı. Siber uzay kaynaklı tehditler henüz belirsiz ve tam anlamıyla tanımlanmamıştır. Ayrıca kaynağının bulunması zor olabilir. Ağ tabanlı iletişimin toplumsal, finansal, endüstriyel ve askeri sektörlerde her yere yayılmasının çok önemli faydaları var; ama aynı zamanda, kırılganlıklar açısından da bir devrim yarattı. Hızı ile çoğu kural ve düzenlemeyi geride bırakarak, bazı açılardan, felsefecilerin spekülasyonlarına konu olmuş doğa durumunu yarattı ve Hobbes'a göre siyasi bir düzen yaratılmasının itici gücü olmuş şeyden kaçışı sağladı.

Siber çağdan önce ulusların kapasitesi insan gücü, donanım, coğrafya, ekonomi ve moral karışımı üzerinden değerlendirilebiliyordu. Savaş ve barış dönemleri arasında kesin bir ayrım vardı. Düşmanlıklar tanımlı olaylarla tetiklenir ve anlaşılabilir bir doktrini oluşturulmuş stratejilerle yürütülürdü. İstihbarat servisleri hasımların kapasitelerini temelde değerlendirme ve zaman zaman da aksatma rolünü oynarlardı; zımni ortak davranış kuralları, ya da en azından, onlarca yıl içerisinde gelişmiş ortak deneyimler, faaliyetlerini kısıtlardı.

İnternet teknolojisi stratejiyi de doktrini de gerisinde bıraktı. Yeni çağda, haklarında henüz ortak anlayış bulunmayan kapasiteler ortaya çıktı. Bunları kullananlar arasında üstü örtülü ya da açık kısıtlamaları tanımlayacak pek az sınır var. Nereye bağlı oldukları belirsiz bireyler giderek artan bir hırs ve müdahalecilikle eylemlere girişebildiklerinde, devlet otoritesi tanımının kendisi belirsizleşebilir. Siber saldırıda bulunmanın bunlardan korunmaktan daha kolay olması karmaşıklığı daha da ağırlaştırıyor ve belki de, yeni kapasitelerin inşasında saldırı eğilimini teşvik ediyor.

Bu tür eylemlerde bulunduklarından kuşkulanılanların suçlamaları akla yatkın bir şekilde reddedebilmeleri ve hem uluslararası anlaşmaların bulunmaması, hem de bu anlaşmalar yapılsa bile şu

anda bir dayatma sisteminin olmaması tehlikeyi daha da ağırlaştırıyor. Bir dizüstü bilgisayar küresel sonuçlar yaratabilir. Yeterli bilgisayar gücüne sahip tek bir aktör siber alana erişerek, neredeyse tam bir gizlilik içinde kritik altyapıları etkisizleştirebilir ve belki de imha edebilir. Bir ülkenin fiziksel topraklarının (ya da en azından, geleneksel anlamda tasavvur edildiği şekliyle topraklarının) tamamen dışında yürütülen eylemlerle elektrik şebekeleri vurulabilir ve enerji tesisleri devreden çıkarılabilir. Daha şimdiden yeraltında çalışan bir bilgisayar korsanları grubunun devlet ağlarına sızıp gizli bilgileri diplomatik ilişkileri etkileyecek düzeyde yayabildiği görüldü. Devlet destekli bir siber saldırı örneği olan Stuxnet İran'ın nükleer çalışmalarını kimi anlatılara göre sınırlı bir askeri saldırının etkisine rakip olabilecek derecede aksatıp geciktirmeyi başardı. 2007'de Rusya'dan Estonya'ya yapılan bir "botnet" saldırısı iletişimi günlerce felç etti.

Bu durum, ileri ülkeler için bir süreliğine avantajlı olsa da, sonsuza dek süremez. Dünya düzenine giden yol uzun ve belirsiz olabilir, ama uluslararası yaşamın en etkili unsurlarından biri olan resmi diyalog dışarıda bırakıldığında anlamlı bir ilerleme kaydedilemez. Tüm tarafların, özellikle de farklı kültürel geleneklerle şekillenmiş olanların bunların müdahale kapasitelerinin doğası ve izin verilebilir kullanımları konusunda birbirlerinden bağımsız olarak aynı sonuçlara varmaları hiç de olası değildir. Yeni durumumuz konusunda ortak bir algı oluşturma girişiminde bulunulması şarttır. Aksi takdirde taraflar ayrı sezgilere dayanarak faaliyet göstermeyi sürdürecekler ve bu da kaotik bir sonuç olasılığını katlayarak artıracaktır. Sanal, ağ tabanlı dünyadaki eylemler, fiziksel gerçeklikte karşı önlemler alınması baskısını yaratabilir; özellikle de, eskiden silahlı saldırıyla ilişkilendirilen türde bir hasar verme potansiyeline sahiplerse. Sınırların bir şekilde ifade edilmemesi ve karşılıklı itidal kuralları üzerinde anlaşılmaması durumunda bir

krizin istenmeden de olsa doğması olasıdır; tam da uluslararası düzen kavramı, giderek tırmanan gerilimlerle karşı karşıya olabilir.

Öteki stratejik kapasiteler kategorilerinde de devletler sınırlandırılmamış ulusal davranışların yıkıcılığının farkına varmaktadırlar. En sürdürülebilir yol, potansiyel hasımlar arasında bile bir caydırıcılık ve karşılıklı itidal bileşimini, yanlış yorumlama ya da yanlış iletişimden doğacak bir krizi engelleme amaçlı önlemlerle birlikte izlemektir.

Siber uzay stratejik açıdan vazgeçilmez hale geldi. Bu satırların yazıldığı sırada kullanıcılar, ister bireyler olsunlar ister şirket ya da devletler, faaliyetlerini sürdürürken kendi yargı güçlerine bel bağlıyor. ABD Siber Komutanlığı Komutanı'nın tahminine göre, "bir sonraki savaş siber uzayda başlayacak." Devletlerin varlıklarını sürdürdükleri ve ilerledikleri bölgenin herhangi bir davranış standardının dışında kalması ve tek taraflı kurallara bırakılması durumunda uluslararası düzenin tasavvur edilmesi mümkün olmayacak.

Savaşlar tarihi her teknolojik saldırı kapasitesinin önünde sonunda savunma önlemleriyle karşılık bularak dengeleneceğini göstermektedir, ancak her ülkenin bunlara karşılık verme gücü aynı derecede olmayacaktır. Peki bu, teknolojik açıdan daha az gelişmiş ülkelerin ileri teknoloji toplumlarının koruması altına sığınması gerektiği anlamına mı gelmektedir? Nükleer silahlar örneğinde yıkıcı güçlerin dengelenmesi biçimini almış olan caydırıcılık doğrudan bu meseleye uygulanamaz, çünkü en büyük tehlike, uyarıda bulunmadan gelecek ve tehdit zaten gerçekleşene dek ortaya çıkmayabilecek bir saldırıdır.

Siber uzayda caydırıcılığın nükleer silahlarda olduğu gibi simetrik misillemeye dayandırılması da mümkün değildir. Bir siber saldırı belli bir işlev ya da boyutla sınırlandırıldığında, "misilleme" ABD ve saldırgan açısından tümden farklı sonuçları ima edebilir.

Örneğin önde gelen sanayileşmiş bir ülkenin finansal yapısı sarsılırsa, mağdurun yalnızca, saldırganın ihmal edilebilir düzeyde olacak benzer varlıklarına karşı saldırıda bulunmaya mı hakkı vardır? Yoksa yalnızca saldırıya katılmış bilgisayarlara mı? Bunların ikisi de büyük olasılıkla yeterince caydırıcı olmayacağından, karşımızdaki soru, "sanal" saldırganlığın tepki olarak "kinetik" güç kullanımı hakkını verip vermeyeceği ve ne dereceye dek ve ne tür denklik denklemleriyle vereceği olacaktır. Şu anda bebeklik çağında olan yeni bir caydırıcılık kuramının ve stratejik doktrin dünyasının acilen daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonunda, küresel siber ortamın düzenlenmesi için bir çerçeve geliştirilmesi şart olacaktır. Bu çerçeve teknolojinin hızına ayak uyduramayabilir, ama tanımlama süreci, liderleri tehlikeler ve sonuçlar konusunda eğitmeye yarayacaktır. Bir çatışma durumunda anlaşmalar pek az ağırlık taşısa da, en azından, yanlış anlamaların yol açacağı, onarılması olanaksız bir çatışmaya kayılmasına engel olabilir.

Bu tür teknolojilerin yarattığı en önemli açmaz, en azından bazı kilit kapasiteler konusunda ortak bir anlayışa ulaşılmadıkça davranış kurallarının oluşturulamamasıdır. Tam da başlıca oyuncuların açığa vurmak istemeyecekleri kapasitelerdir bunlar. ABD Çin'den ticari sırların siber sızmalar yoluyla çalınmasının engellenmesi talebinde bulundu ve faaliyet boyutunun eşi görülmemiş düzeyde olduğunu savundu. Ancak ABD kendi siber istihbarat çalışmalarını açığa vurmaya ne dereceye kadar hazırdır?

Bu anlamda, hem diplomasi hem stratejide siber güçler arasındaki ilişkilere asimetri ve bir tür doğuştan gelme dünya düzensizliği hâkimdir. Birçok stratejik rekabette vurgu fiziksel alandan bilişim alanına, verilerin toplanıp işlenmesine, ağlara sızılmasına ve psikolojik manipülasyona kaymaktadır. Uluslararası davranışa

ilişkin bazı kurallar açıkça ifade edilmedikçe, sistemin iç dinamiklerinden bir kriz doğması kaçınılmazdır.

İnsan Faktörü

On altıncı yüzyılda siyaset felsefecileri, modern çağın başlamasından günümüze insanın içinde bulduğu şartlar ile ilişkisi konusunu tartışmışlardır. Hobbes, Locke ve Rousseau insan bilincinin biyolojik-psikolojik portresini geliştirmiş ve kendi siyasi tavırlarını bu başlangıç noktasından türetmişlerdir. Amerika'nın Kurucu Babaları, özellikle de Amerikan Anayasası üzerinde tartışmaları içeren bir makaleler serisi olan *Federalist* 10 'da, James Madison da bunu yapmıştır. Onlar toplumun evriminin izlerini, "insan doğasına nakşolmuş" faktörler (her bireyin, ikisinin etkileşiminden "farklı fikirlerin oluşacağı" güçlü, ancak yanılabilir muhakeme melekesi ve içsel "öz-sevgisi"; insanlığın, "farklı ölçekte ve türde mülkiyet sahipliğinin sebep olduğu" ve "toplumun farklı çıkar ve taraflara bölünmesi"ne yol açacak olan insanların kapasite farklılıkları) üzerinden sürdüler. Bu düşünürlerin belli faktörlere ilişkin analizleri ve çıkardıkları sonuçlar birbirlerinden farklı olsa da, hepsi kavramlarını iç doğası ve gerçeklik deneyimi zamansız ve değişmez olan insanlık üzerinden tasarladı.

Günümüz dünyasında insan bilinci eşi görülmemiş bir süzgeçle şekilleniyor. Televizyon, bilgisayar ve akıllı telefon, gün boyunca bir ekranla neredeyse kesintisiz etkileşim sunan bir üçlü bahis oluşturuyor. Artık fiziksel dünyada insan etkileşimleri amansızca, ağ tabanlı aygıtların sanal dünyasına itiliyor. Yakın tarihli araştırmalar yetişkin Amerikalıların uyanık oldukları zamanın kabaca yarısını bir ekranın önünde geçirdiklerini gösteriyor ve bu oran giderek yükseliyor.

Bu kültürel çalkantının devletler arasındaki ilişkiler üzerindeki etkisi ne olacaktır? Politika yapıcı, çoğu kendi toplumunun tarih ve kültürü tarafından şekillendirilmiş çok sayıda görev üstlenir. Öncelikle toplumunun bulunduğu nokta konusunda bir analiz yapmalıdır. Doğası gereği, geçmişin gelecekle buluştuğu yerdir bu; dolayısıyla, her iki unsura ilişkin bir sezgi olmaksızın herhangi bir yargıya varılamaz. Ardından, bu yörüngenin onu ve toplumunu nereye götüreceğini anlamaya çalışmalıdır. Politika yapımını bilinenin geleceğe yansıtılmasıyla özdeşleştirme eğilimine direnmelidir, zira bu yolun sonu durgunluk ve ardından da gerilemedir. Teknolojik ve siyasi çalkantı döneminde bilgelik giderek, daha farklı bir yolun seçilmesini gerektirmektedir. Tanım gereği, bir toplum olduğu yerden daha önce hiç olmadığı bir yere yöneltilirken, yeni yol her zaman birbirine yakın görünen avantajlar ve dezavantajlar sunar. Daha önce hiç geçilmemiş bir yola çıkmak irade ve cesaret gerektirir: irade gerektirir, çünkü seçilen yol bariz değildir; cesaret gerektirir, çünkü seçilen yol başlarda ıssızdır. Devlet adamı bundan sonra halkını bu mücadelede sebat etmeye esinlendirmelidir. Büyük devlet adamları (Churchill, her iki Roosevelt, de Gaulle ve Adenauer) bu vizyona ve bu kararlılığa sahiptiler; günümüz toplumundaysa bu gibi niteliklerin geliştirilmesi giderek zorlaşmaktadır.

İnternet çağımıza büyük ve vazgeçilmez kazanımlar getirmiş olsa da, olasılıkdan çok fiiliyata, kavramdan çok gerçeğe ve iç dünyadan çok, konsensüsle şekillendirilmiş değerlere odaklanmaktadır. Verilerine bir tuşa dokunarak erişebilenler için tarih ve coğrafya bilgisi pek de gerekli değildir. Politik yolculuğunu tek başına yapmak isteyen zihniyet, Facebook'taki yüzlerce, belki binlerce arkadaşının onayını alma peşinde koşanlar için açık ve net olmayabilir.

İnternet çağında dünya düzeni sıklıkla, insanların dünyadaki verileri özgürce bilme ve bilgi alışverişinde bulunma yeteneğine sahip olmaları durumunda özgürlük arayan doğal insan güdüsünün köklenip gerçeğe dönüşeceği ve tarihin otomatik pilota geçeceği önermesiyle özdeşleştirilmiştir. Ancak filozoflar ve şairler çok eskilerden beri zihin sahasını üç bileşene ayırmışlardır: bilişim, bilgi ve bilgelik. İnternet, yayılımını giderek daha fazla kolaylaştırdığı bilginin işlenmesi alanına odaklanıyor. Zamanın geçişiyle değişmeyen gerçeğe dair sorulara cevap verebilen ve karmaşıklığı giderek artan işlevler tasarlanıyor. Arama motorları giderek daha karmaşık sorularla giderek daha yüksek bir hızla baş edebiliyor. Ancak işlenecek bilgilerin çokluğu paradoksal bir biçimde bilgi edinilmesini köstekleyebilir ve bilgeliği eskisinden de uzaklara itebilir.

Şair T. S. Eliot "Choruses from 'The Rock'"adlı eserinde bunu şu şekilde ele almıştır.

> Yaşarken yitirdiğimiz Yaşam nerede?
> Bilgide yitirdiğimiz bilgelik nerede?
> Bilişimde yitirdiğimiz bilgi nerede?

Gerçekler nadiren kendi kendini açıklar; önemleri, analizleri ve yorumları –en azından dış siyasette– bağlamla ve konuyla alakasıyla ilişkilidir. Ancak, giderek daha fazla sorun gerçeklik doğasına sahipmiş gibi ele alındığından, her sorunun araştırılabilir bir yanıtı olması gerektiği, sorun ve çözümlerin düşünülmesinden çok, "aranıp bulunması" önermesi yerleşiyor. Ama devletler arasındaki ilişkide ve başka birçok alandaki verilerin gerçekten yararlı olması için daha geniş bir tarih ve deneyim bağlamına yerleştirilerek, fiili bilgiye dönüştürülmesi gerekir. Ve liderleri gerekli zamanlarda bilgelik düzeyine ulaşabilen toplumlar talihlidir.

Kitaplardan bilgi edinmek, İnternet'tekinden farklı bir deneyim sunar. Okumak göreceli olarak daha fazla zaman gerektirir; süreci kolaylaştırmada üslup çok önemlidir. Bırakın tüm kitapların, belli bir konudaki kitapların hepsinin okunması ya da kişinin okuduğu her şeyi kolayca kafasında organize etmesi mümkün olmadığından, kitaplardan okuyarak öğrenmek kavramsal düşünüşe –karşılaştırılabilir veri ve olayları fark etme ve kalıpları geleceğe yansıtma yeteneğine– öncelik verir. Ve üslup da özle estetiği kaynaştırarak okuru yazarla ya da kitabın konusuyla ilişkiye sokar.

Geleneksel olarak bilgi edinmenin bir diğer yolu da kişisel sohbetler olmuştur. Binlerce yıl boyunca fikir tartışmaları ve alışverişi, bilginin gerçek içeriğine ek olarak duygusal ve psikolojik bir boyut da sunmuştur. Kanaat kullanma ve kişilik gibi soyut yönleri ortaya sermiştir. Günümüzdeyse mesajlaşma kültürü yüz yüze, özellikle de birebir etkileşimde bulunma konusunda tuhaf bir isteksizlik yaratmaktadır.

Bilgisayarlar bilgi toplama, bilgileri koruma ve bilgiye erişme sorununu önemli oranda çözmüştür. Bilgiler uygulamada sınırsız miktarlarda ve yönetilebilir bir biçimde depolanabilmektedir. Bilgisayarlar, kitap çağında erişilmesi mümkün olmayan bilgileri erişilir kılmakta ve etkin bir biçimde depolayabilmektedir. Bunlara erişilebilmesi için artık üsluba da, ezbere de gerek yoktur. Bağlamından koparılmış tek bir karar söz konusu olduğunda bilgisayarlar, on yıl önce bile hayal edilemeyecek araçlar sağlamakta, ama bir o kadar da bakış açısını daraltmaktadır. Bilgi bu kadar erişilebilir ve iletişim anında olduğundan, önemine, ya da hatta neyin önemli olduğu tanımına yapılan vurgu zayıflamaktadır. Bu dinamik, politika yapıcıları bir sorunu öngörmek yerine ortaya çıkmasını beklemeye ve karar anlarını tarihsel bir sürekliliğin parçası değil de bir dizi ayrı olay olarak görmeye teşvik edebilir. Bu olduğunda, en

önemli politika aracı olarak düşüncenin yerini bilişim manipülasyonu alacaktır.

Aynı şekilde, İnternet'in tarihsel belleği daraltma eğilimi de vardır. Bu gerçek şöyle açıklanmıştır: "İnsanlar bulabileceklerini düşündükleri şeyleri unuturlar ve bulamayacaklarını düşündüklerini hatırlarlar." İnternet bu kadar çok şeyi erişilebilir alana taşıyarak, onları hatırlama dürtüsünü zayıflatmaktadır. İletişim teknolojisi düşünce kolaylaştırıcısı ve aracısı olarak bireyin teknolojiye bağımlılığını artırarak, içe dönme arayışlarını zayıflatma tehlikesi doğurmaktadır. Kişinin parmak uçlarındaki bilgiler bir araştırmacının zihniyetini geliştirebilir, ama liderin zihniyetini daraltabilir. İnsan bilincindeki bir kayma bireylerin karakterini ve etkileşimlerin doğasını değiştirebilir ve böylece, bizzat insanlık durumu değişmeye başlayabilir. Matbaa çağındaki insanlar acaba dünyayı ortaçağdaki atalarıyla aynı şekilde mi görüyorlardı? Dünyaya ilişkin görsel algı acaba bilgisayar çağında değişti mi?

Bundan önce Batı tarihi ve psikolojisi, gerçeği gözlem yapan kişinin kişiliğinden ve önceki deneyimlerinden bağımsız saymıştır. Ancak bizim çağımız gerçeğin doğası konusunda bir anlayış değişiminin eşiğinde. Neredeyse her İnternet sitesi, kullanıcının arka planını ve tercihlerini saptayacak şekilde tasarlanmış İnternet izleme kodlarına dayalı bir tür kişiselleştirme işlevi içeriyor. Bu yöntemlerin amacı kullanıcıları "daha fazla içerik tüketmeye" ve böylece, sonuçta İnternet ekonomisinin ardındaki itici güç olan reklamlara daha fazla maruz kalmaya teşvik etmektedir. Bu üstü örtülü yönlendirmeler, insan seçimlerine ilişkin geleneksel anlayışı yönetme amaçlı bir eğilimle bağdaşmaktadır. Ürünler "sizin seveceklerinizi" sunacak şekilde sıralanmakta, buna göre öncelik verilmekte ve çevrimiçi haberler "size en uygun haberler" olarak sunulmaktadır. Bir arama motoruna aynı soruyla başvuran iki farklı insan ille de aynı yanıtları almamaktadır. Gerçek kavramı göreceleştirilmekte,

bireyselleştirilmekte ve evrensel karakterini yitirmektedir. Bilişim bedavaymış gibi sunulmaktadır. Oysa erişimci, tanımadığı kişiler tarafından ona sunulacak bilgileri daha da biçimlendirmekte kullanılacak verileri tanımadığı kişilere sunarak aslında ödeme yapmaktadır.

Bu yaklaşımın tüketim alanındaki faydası her ne olursa olsun, politika yapımı üzerindeki etkisi dönüştürücü nitelikte olabilir. Politika yapımının zorlu seçimleri her zaman birbirlerine çok yakındır. Sosyal ağların her yerde karşımıza çıktığı bir dünyada birey, tanım gereği konsensüse dayandırılamayacak kararlar alacak gücü geliştirecek alanı nerede bulacaktır? Peygamberlerin kendi çağlarında kabul görmedikleri vecizesi, geleneksel anlayışın dışına çıkmaları anlamında doğrudur –onları peygamber yapan da zaten budur. Bizim çağımızda ise peygamberlerin hazırlık zamanları tümden ortadan kalkmış olabilir. Mahremiyetin yok edilerek varoluşun her yönünde şeffaflık ve bağlantı aranması, tek başına kararlar alabilecek güçte kişiliklerin gelişmesini kösteklemektedir.

Amerikan seçimleri –özellikle de başkanlık seçimleri– bu evrimin başka bir yönünü temsil eder. 2012'de seçim kampanyalarının elinde on milyonlarca olasılıkla bağımsız seçmenin dosyalarının bulunduğu bildirildi. Sosyal ağlardan, şeffaf kamusal dosyalardan ve tıbbi kayıtlardan alınan bu dosyalar söz konusu bireylerin her biri için, muhtemelen hedef kişinin kendi belleğine dayanarak hazırlayabileceğinden daha eksiksiz bir profil oluşturuyordu. Bu da kampanyalarda uygun teknolojinin seçilebilmesine olanak tanıdı: (yine İnternet üzerinden saptanan) kendini adamış arkadaşların kişisel ziyaretlerine mi, (sosyal ağ araştırmalarından bulunmuş) kişiselleştirilmiş mektuplara mı, yoksa grup toplantılarına mı bel bağlanacak?

Başkanlık kampanyaları İnternet'in usta kullanıcıları arasındaki mecra yarışmalarına dönüşmenin eşiğindedir. Bir zamanlar

devlet yönetiminin içeriğine ilişkin sıkı münazaralar olan şey artık, adayları, yalnızca bir kuşak önce bilimkurgu malzemesi sayılabilecek derecede müdahaleci yöntemlerle sürdürülen bir pazarlama çabasının sözcüsü konumuna indirgemek üzeredir. Adayların başlıca rolü meselelerin ayrıntılarına girmek yerine fon toplamaya dönüşebilir. Pazarlama çabası mı adayın inançlarını aktarmak için tasarlanmıştır, yoksa adayın ifade ettiği inançlar, bireylerin olası tercih ve önyargılarına ilişkin "büyük veri" araştırmasının yansımaları mıdır? Demokrasi, Kurucu Babaların hayal ettikleri akıl süreci yerine, duygusal kitlesel albeniye dayalı demagojik bir sonuca doğru ilerlemekten kaçınabilir mi? Seçilmek için gerekli niteliklerle bu görevin yürütülmesi için şart olan nitelikler arasındaki uçurum çok fazla açılırsa, dış siyasetin parçası olması gereken kavramsal anlayış ve tarih bilinci yitirilebilir ya da bu niteliklerin geliştirilmesi başkanın görevdeki ilk döneminin çok büyük bölümünü alarak, ABD'nin lider rolünün önünde engel oluşturabilir.

Dijital Çağda Dış Politika

Bu konular üzerinde düşünen gözlemciler, İnternet'deki ve ileri bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin yol açtığı küresel dönüşümleri, halkın güçlendiği ve barışa doğru ilerleyen yeni bir çağın başlangıcı olarak değerlendirmektedir. Yeni teknolojiler, bireylere pek çok olanak sağlamakta ve –ister yönetici suistimallerinin duyurulması yoluyla, isterse kültürel engellerin ortadan kaldırması yoluyla– şeffaflığı geliştirme kapasitesini artırmaktadır. İyimser olanlar, biraz da haklı olarak, anında bağlantı sağlayan küresel ağlar sayesinde ortaya çıkan şaşırtıcı yeni iletişim güçlerine dikkat çekmekte ve bu ağların ve "akıllı" araçların yaratmakta olduğu yeni bir toplumsal, ekonomik ve çevresel verimlilik kapasitesini vurgulamaktadırlar. Ağlara bağlanan kitlelerin beyin güçleri kullanıla-

rak önceden çözümsüz olan pek çok teknik sorunun anahtarının bulunmasını dört gözle beklemektedirler.

Bir düşünüşe göre, benzer ağ tabanlı iletişim ilkeleri uluslararası sorunlar konusuna doğru bir şekilde uygulanabilirse, şiddet içeren kadim çatışma sorunlarının çözümüne katkıda bulunabilecektir. Bu kurama göre, geleneksel etnik ve mezhepçi rekabetler İnternet çağında yumuşatılabilir, çünkü "din, kültür, etnik köken ya da başka bir şey hakkındaki mitleri sürdürmeye çalışanlar anlatılarını yeni bilgilerle donanmış dinleyiciler denizinde yüzdürmeye çalışacaklardır. Veriler arttıkça insanların referans çerçeveleri de genişler." Ulusal rekabetlerin etkisi azaltılıp, tarihsel çatışmaların çözümlenmesi mümkün olabilecektir, zira "günümüzde sahip olduğumuz teknolojik aletler, platformlar ve veri tabanları sayesinde gelecekte hükümetlerin çeşitli iddialar üzerinden tartışmaları aynı kaynağa başka herkesin de erişebilmesi mümkün olduğundan, zorlaşacaktır." Bu bakış açısına göre, ağ tabanlı dijital araçların yayılması tarihte olumlu bir motor olacak: yeni iletişim ağları suistimalleri azaltacak, toplumsal ve siyasi çelişkileri yumuşatacak ve o zamana dek bölünmüş olan parçaların daha uyumlu bir küresel sistemde bütünleşmesine yardımcı olacaktır.

Bu bakış açısındaki iyimserlik, Woodrow Wilson'ın demokrasi, şeffaf diplomasi ve ortak kurallarla birleşmiş bir dünya kehanetinin iyi yönlerini tekrarlamaktadır. Bir siyasi ya da toplumsal düzen tasarımı olarak, arzularla uygulama arasındaki ayrım konusunda, Wilson'ın özgün vizyonuyla aynı soruları da gündeme getirmektedir.

Uygarlığın başlangıcından bu yana toplumlar içerisinde ve arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların nedenleri bilgi eksikliği ya da bilgiyi paylaşma kapasitesinin yetersizliği ile kısıtlı olmamıştır. Yalnızca birbirlerini anlamayan toplumlar değil, çok iyi anlayanlar arasında da çatışmalar yaşanmıştır. İncelenecek kaynak

aynı olduğunda bile bireyler, anlamı ya da önemi konusunda anlaşamamışlardır. Değerlerin, ideallerin ya da stratejik hedeflerin temel bir çelişki içinde olduğu durumlarda; maruz kalma ve bağlantı, çatışmaları yatıştırdığı kadar, zaman zaman alevlendirebilir de.

Yeni toplumsal ağlar ve bilişim ağları büyümeyi ve yaratıcılığı kamçılamaktadır. Bireylerin aksi takdirde kulak verilmeyecek görüşleri ifade etmelerine ve adaletsizlikleri bildirmelerine olanak tanımaktadır. Kriz durumlarında, hızla iletişim kurulabilmesi ve olaylarla politikaların güvenilir şekilde duyurulması gibi kritik bir olanak sunmakta ve belki de, yanlış anlama nedenli bir çatışmanın çıkmasını engelleyebilmektedir.

Ancak bunlar çelişen, zaman zaman da birbirleriyle uyumsuz değer sistemlerinin daha yakın temasa girmesine de neden oluyor. İnternet haber ve yorumlarının ve verilere bağlı seçim stratejilerinin gelişmesi Amerikan siyasetinin partizan yönünü gözle görülür şekilde yumuşatmadı; aslına bakılırsa, aşırı uçların daha geniş bir dinleyici kitlesi bulmasını sağladı. Uluslararası düzeye bakıldığındaysa, bir zamanlar duyulmayan ve hakkında yorum yapılmayan bazı ifadeler artık tüm dünyada duyuluyor ve şiddetli kışkırtma bahaneleri olarak kullanılıyor –örneğin, bir Danimarka gazetesinde yayınlanan kışkırtıcı bir marjinal karikatüre ya da marjinal bir Amerikan ev videosuna Müslüman dünyanın bazı yerlerinde verilen tepkiler. Bu arada, çatışma durumlarında sosyal ağlar, geleneksel toplumsal çatlakları iyileştirdiği kadar güçlendirecek bir platform işlevi görebiliyor. Suriye iç savaşında videoya çekilen hunharlıkların geniş çapta paylaşılması katliamları durdurmaktan çok savaşan tarafların kararlılığını güçlendirmiş görünüyor ve IŞİD de sosyal medyayı halifelik ilan etmek ve kutsal savaş öğüdü vermekte kullanıyor.

Çevrimiçi bilişimin yayılmasının ya da protestoların sosyal ağlar aracılığıyla aktarılmasının sonucunda bazı otoriter yapılar çökebi-

lir; zamanla bunların yerini, insani ve kapsayıcı değerleri geliştiren daha şeffaf ve katılımcı sistemler alabilir. Başka yerlerdeyse bazı otoriteler gücü katlanarak artan baskı araçları kazanacaklar. Bireyleri izleyip analiz eden, her deneyimlerini (artık kimi örneklerde doğumdan itibaren) kaydedip aktaran ve (bilgisayar alanının en ön cephesinde) düşüncelerini öngören, her yere yerleştirilmiş sensörlerin yayılması, özgürleştirici olduğu kadar baskıcı olasılıkların da kapısını aralıyor. Bu açıdan yeni teknolojinin en radikal yönlerinden biri, siyasi ve ekonomik yapıların en üst basamağında, küçük gruplara bilginin işlenip izlenmesinde, tartışmaların ve bir dereceye dek hakikatin şekillendirilmesinde kazandıracağı güç olabilir.

Batı, Arap Baharı devrimlerinin "Facebook" ve "Twitter" yönlerini övgüyle karşıladı. Ancak dijital donanıma sahip kalabalığın ilk gösterilerde başarılı olduğu yerlerde yeni teknolojinin kullanılmış olması, baskın gelen değerlerin bu araçların mucitlerinin, ya da hatta kalabalıktaki çoğunluğun değerleri olmasını garantiye almaz. Üstelik gösterilere katılanların toplanmasında kullanılan teknolojiler, bunların izlenmesinde ve bastırılmasında da kullanılabilir. Günümüzde herhangi bir büyük kentteki kamusal meydanların çoğu sürekli bir görsel izlemeye tabi ve akıllı telefonu olan herkes elektronik ve gerçek zamanlı olarak izlenebilir. Yakın tarihli bir araştırmada varılan sonuçla, "İnternet izlemeyi kolaylaştırdı, ucuzlaştırdı ve daha yararlı hale getirdi."

İletişimin küresel kapsamı ve hızı, yurtiçi kargaşalarla yurtdışındakiler ve liderlerle sesini çıkaran grubun acil talepleri arasındaki ayrımı eritiyor. Geçmişte etkilerinin görülmesi aylar alacak olaylar saniyeler içinde tüm dünyaya sıçrıyor. Politikacıların birkaç saat içinde görüşlerini belirleyip, bunları olayların seyri sırasında ifade etmeleri bekleniyor. Etkileri anında iletişim sağlayan aynı ağlarla tüm dünyaya yayılıyor. Kitlelerin dijital olarak yansıyan taleplerini

karşılamanın cazibesi, uzun vadeli amaçlarla uyumlu karmaşık bir yol tasarlanması için gerekli yargı gücüne baskın gelebilir. Bilişim, bilgi ve bilgelik arasındaki ayrım zayıflar.

Yeni diplomasi, yeterince çok sayıda insanın bir hükümetin istifa etmesi çağrısında bulunmak için bir araya gelip taleplerini dijital olarak yayınlamalarının, Batı'yı ahlaki ve hatta maddi destek vermekle yükümlü kılan demokratik bir ifade olduğunu öne sürüyor. Bu yaklaşım, Batılı (ve özellikle de Amerikalı) liderlerin onaylarını anında ve aynı sosyal ağ yöntemleriyle iletmelerini gerektiriyor; böylece hükümeti reddettikleri İnternet'te yeniden yayınlanarak, daha fazla duyurulmuş ve onaylanmış olacak.

Eski diplomasi ahlaki açıdan desteği hak eden siyasi güçlere destek vermeyi kimi zaman başaramamışsa, yeni diplomasi de stratejiyle bağı kopmuş, gelişigüzel müdahale riskini taşıyor. Merkezi aktörlerin uzun vadeli niyetleri, başarı olasılıkları ya da uzun vadeli bir politika sürdürme kapasiteleri değerlendirilemeden, ahlaki mutlakları küresel bir izleyici kitlesine ilan ediyor. Başlıca grupların güdüleri, uyumlu liderlik kapasiteleri, altta yatan stratejik ve siyasi faktörlerle ve başka stratejik önceliklerle ilişkileri, anın ruh halini onaylama zorunluluğu karşısında ikincil kalıyor.

Düzen, özgürlük karşısında öncelikli olmamalıdır. Ama özgürlük iddiası bir ruh halinden, strateji konumuna yükseltilmelidir. İnsani değerler arayışında ilk adım yüceltilmiş ilkelerin ifadesidir; ardından, tüm insani meselelerinin doğal parçası olan belirsizlikler ve çelişkiler arasında bu ilkeler sürdürülmelidir. Siyasetin temel görevi budur. Bu süreçte bilginin paylaşımı ve halkın bağımsız kurumlara desteği çağımızın önemli yeni yönleridir. Altta yatan stratejik ve siyasi faktörlere dikkat edilmediğinde, vaatlerini kendi başlarına yerine getirmekte zorlanacaklardır.

Kişilikleri birbirlerinden her ne kadar farklı olursa olsun, büyük devlet adamlarının neredeyse hepsinin toplumlarının tarihine

ilişkin sezgisel hisleri olmuştur. Edmund Burke'ün de yazdığı gibi, "İnsanlar, geçmişlerini bilmeyen yeni nesillerle geleceğe bakmak istemezler." İnternet çağında büyük devlet adamı olmaya heveslenenler hangi niteliklere sahip olacaklardır? Kronik bir güven sorunu ve ısrarlı bir benlik vurgusu İnternet çağında hem liderleri hem halkı tehdit etmektedir. Liderler kendi programlarının yaratıcısı olmaktan giderek çıktıklarından, irade güçleri ya da karizmalarıyla baskın gelme peşinde koşmaktadırlar. Genel kamuoyunun kamusal tartışmanın soyut unsurlarına erişim olanağı ise daha da sınırlıdır. ABD'de, Avrupa'da ve başka yerlerde önemli yasalar, tam anlamını yasama üyelerinin bile anlayamadığı binlerce sayfa içermektedir.

Önceki Batılı lider kuşakları demokratik rollerini icra ederken, liderliğin yalnızca gündelik bazda kamuoyu yoklamalarının sonuçlarını uygulamaya sokmayı içermediğinin farkındaydılar. Yarının liderleri ise veri madenciliği (data mining) tekniklerinden bağımsız bir şekilde liderlik sergilemekten çekinebilirler, ama bilişim ortamındaki uzmanlıklarının ödülü, akıllıca hedeflenmiş kısa vadeli politikalar izledikleri için yeniden seçilmeleri olabilir.

Böyle bir ortamda kamusal tartışmanın katılımcıları, mantıklı savlardan çok, ânın ruh halini yakalayan savlara göre hareket etme riskiyle karşı karşıyadırlar. Dramatize etme yetenekleri sayesinde statü kazanan taraftarlar her gün anlık gündemi halk bilincine nakşediyorlar. Kamusal gösterilerin katılımcılarının belli bir program etrafında toplandıkları enderdir. Daha çok bir coşku ânını yüceltme peşindedirler ve olaydaki rollerini temelde, duygusal bir deneyime katılma olarak görürler.

Bu tutumlar kısmen, sosyal medya çağında bir kimlik tanımlamanın karmaşıklığını yansıtmaktadır. İnsan ilişkilerinde bir atılım olarak selamlanan sosyal medya, azami düzeyde kişisel ya da siyasi bilişim paylaşımını teşvik etmektedir. İnsanlar en mahrem

davranışlarını ve düşüncelerini, iç politikaları halka açık olduğunda bile sıradan kullanıcı açıcısından büyük oranda anlaşılmaz olan şirketler tarafından işletilen kamusal internet sitelerinde yayınlamaya teşvik ve davet ediliyorlar. Bu bilgilerin en hassasları yalnızca "arkadaşlara" açık oluyor, ama uygulamada bu arkadaşların sayısı binleri bulabiliyor. Hedef, onay görme; öyle olmasaydı, kişisel bilgi paylaşımı bu kadar yaygın ve bazen de bu kadar rahatsız edici düzeyde olmazdı. Akranlarının dijital olarak toplanıp çoğalan olumsuz yargılarına ancak çok güçlü kişilikler direnebilir. Arzulanansa, fikir alışverişinden çok, duygu paylaşımı yoluyla bir konsensüs yaratmak. Katılımcılar görünüşte benzer zihniyette insanları içeren bir kalabalığa üye olmaktan duydukları tatminin coşkusundan etkilenmeden edemezler. Acaba bu ağlar insanlık tarihinde, zaman zaman görülen suistimallerden arınmış ve dolayısıyla geleneksel denge ve denetimden kurtulmuş ilk kurumlar mı olacaktır?

Uluslararası düzene ilişkin düşünceler, yeni teknolojilerin önüne serdiği sınırsız olasılıkların yanı sıra, kitlesel konsensüsle yönlenen, tarihsel özellikleriyle uyumlu bağlam ve öngörüden yoksun toplumların tehlikelerini de dikkate almalı. Başka her çağda bu, liderliğin özü sayılmıştır; bizim çağımızdaysa, ânın kısa vadeli onayını elde etmek üzere tasarlanmış bir dizi slogana indirgenme riskini taşıyor. Dış siyaset, geleceği şekillendirme çabası yerine, iç siyasetin bir alt kümesine dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya. Önde gelen ülkeler yurtiçinde politikalarını bu şekilde yürütürlerse, uluslararası sahnedeki ilişkilerinde bunun doğal sonucu olan çarpıklıklar yaşanır. Bakış açısı arayışı yerini farklılıkların güçlenmesine, devlet adamlığıysa poz vermeye bırakabilir. Diplomasi tutkulara kilitlenmiş davranışlara dönüştükçe, denge arayışının yerini sınırların zorlanması riski alabilir.

Bu tehlikelerden kaçınıp teknoloji çağının uçsuz bucaksız vaadini yerine getirmesinin garantiye almak için bilgeliğe ve öngörüye

ihtiyaç vardır. Daha iyi bir tarih ve coğrafya anlayışına dayanarak, acil durum saplantısına derinlik kazandırılmalıdır. Bu, yalnızca teknoloji için söz konusu olan bir görev değildir. Toplumun eğitim politikasının da, ülkenin uzun vadeli yönünün ve değerlerinin geliştirilmesi için gerekli ihtiyaçlarla uyumlu hale getirilmesini gerektirmektedir. Bilginin toplanmasında ve paylaşımında böylesine bir devrim yaratmış cihazların mucitleri, kavramsal temelleri derinleştirecek yollar tasarlayarak bu sürece aynı derecede, hatta daha da fazla katkıda bulunabilirler. Gerçek anlamıyla küresel olan ilk dünya düzenine giden yolda, teknolojinin başarılarını, insan, insan üstü ve ahlaki yargı güçleri üzerinde bıraktığı önemli etki ile kaynaştırmak gerekmektedir.

SONUÇ

Zamanımızın Dünya Düzeni

II. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda bir dünya topluluğu bilincinin oluşmasının eşiğine gelinmişti. Dünyanın ileri sanayi bölgeleri savaş yorgunuydu; az gelişmiş yerlerse sömürgecilikten kurtulma ve kimliklerini yeniden tanımlama sürecine giriyordu. Hepsinin çatışma yerine işbirliğine ihtiyacı vardı. Savaşın yıkımından korunmuş, hatta çatışmada ekonomisi ve ulusal özgüveni güçlenmiş olan ABD ise tüm dünya için geçerli saydığı idealleri ve uygulamaları gerçeğe dönüştürmeye girişmişti.

ABD uluslararası liderlik meşalesini devralmaya başladığında, dünya düzeni arayışına yeni bir boyut kattı. Açıkça özgür ve temsili yönetim fikri üzerine kurulu bir ulus olarak kendi yükselişini özgürlük ve demokrasinin yayılmasıyla özdeşleştirdi ve bu güçlere, dünyanın o zamana dek erişemediği adil ve kalıcı barışı getirme güvencesini sundu. Avrupa'nın düzen konusundaki geleneksel yaklaşımında halklar ve devletler doğaları gereği rekabet içinde sayılmıştı; birbiriyle çatışan ihtiraslarının etkilerini sınırlandırmak için de güç dengesine ve aydınlanmış devlet adamlarının uyumuna bel bağlanmıştı. Egemen Amerikan görüşüyse insanları doğaları gereği mantıklı ve barışçı uzlaşmaya, sağduyuya ve adil muamele-

ye eğilimli sayıyordu; dolayısıyla, uluslararası düzenin genel hedefi, demokrasinin yayılmasıydı. Serbest piyasalar bireyleri yükseltecek, toplumları zenginleştirecek ve geleneksel uluslararası rekabetlerin yerine ekonomik karşılıklı bağımlılığı getirecekti. Bu bakış açısına göre Soğuk Savaş'a Komünizmin sapmaları neden olmuştu; Sovyetler Birliği er geç uluslar topluluğuna dönecekti. Bundan sonra yeni dünya düzeni dünyanın tüm bölgelerini kapsayacaktı; ortak değerler ve hedefler devletler içerisinde şartları daha insani hale getirecek, devletler arasındaki çatışma olasılığını azaltacaktı.

Çok sayıda kuşağı içermiş olan dünyaya düzen getirme girişimi birçok açıdan hedefine ulaştı. Başarısı, dünya topraklarının çoğuna hâkim olan bağımsız egemen devlet sayısının yüksekliğinde ifade buluyor. Demokrasinin ve katılımcı devlet yönetim şeklinin yayılması evrensel bir gerçeklik olmasa bile ortak bir arzu oldu; küresel iletişim ve finans ağları gerçek zamanda(online) çalışarak, önceki kuşakların hayal bile edemeyecekleri bir ölçekte insan iletişimini mümkün kılıyor; çevre sorunlarında ortak çabalar, ya da en azından bu çabalara girişme motivasyonu görülüyor ve uluslararası bir bilim, tıp ve hayırseverler topluluğunun dikkati, bir zamanlar kaderin çözümsüz yıkımları sanılan hastalıklara ve sağlık sorunlarına odaklanıyor.

ABD bu evrime önemli bir katkıda bulundu. Amerikan askeri gücü, bundan yararlananlar talep etmiş olsun ya da olmasın, dünyanın geri kalanına bir güvenlik kalkanı sundu. Gelişmiş dünyanın büyük bölümü, temelde tek taraflı Amerikan askeri garantisi şemsiyesi altında, bir ittifaklar sisteminde toplandı; gelişmekte olan ülkeler bırakın itiraf etmeyi, kimi zaman farkına bile varmadıkları bir tehditten korundu. Amerika'nın finansmanıyla, pazarlarıyla ve çok sayıda yenilikle katkıda bulunduğu küresel bir ekonomi gelişti. Belki de 1948'den yüzyıl sonuna dek süren dönem insanlık tarihinde, Amerikan idealizmiyle geleneksel güç dengesi kavramlarının

alaşımından oluşmuş, başlangıç aşamasındaki küresel bir dünya düzeninden söz edilebilen kısa bir ânı temsil etti.

Ancak bu başarısı, tüm bu girişime kimi zaman tam da dünya düzeni adına günün birinde meydan okunmasını kaçınılmazlaştırdı. Vestfalya sisteminin evrensel geçerliliği prosedüre dayalı yani, değerler açısından tarafsız yapısından kaynaklanıyordu. Başka devletlerin işlerine müdahale etmeme; sınırların dokunulmazlığı; devletlerin egemenliği; uluslararası hukukun teşviki gibi kuralları her ülke için erişilebilirdi. Vestfalya sisteminin zayıflığı, gücünün öteki yüzü olmuştur. Katliamlardan bitkin düşmüş devletler tarafından tasarlandığından, bir yön duygusu sunmuyordu. Gücü tahsis etme ve gücü koruma yöntemleriyle ilgileniyordu; meşruiyetin nasıl yaratılacağı sorusuna yanıtı yoktu.

Bir dünya düzeni kurulurken kilit sorulardan biri kaçınılmaz olarak, birleştirici ilkelerinin özüyle ilgilidir ve bu açıdan Batılı ve Batı dışı düzen yaklaşımlarının arasında çok önemli bir ayrım bulunmaktadır. Rönesans'tan bu yana Batı, gerçek dünyanın gözlemcinin dışında olduğu, bilginin verilerin kaydedilip sınıflandırılmasını içerdiği ve dış siyasette başarının mevcut gerçeklik ve eğilimlerin değerlendirilmesine dayandığı düşüncesine derinden bağlı olmuştur. Vestfalya barışı bir gerçeklik –özellikle de güç ve toprak gerçeklikleri– yargısını, dinin taleplerine karşı dünyevi bir düzen olarak temsil ediyordu.

Öteki büyük çağdaş uygarlıklarda ise gerçek; gözlemcinin içinde, psikolojik, felsefi ya da dini inançlarla tanımlanmış olarak tasavvur edilirdi. Konfüçyüsçülük dünyayı Çin kültürüne yakınlıkla tanımlanan bir hiyerarşi içinde, yan kollar halinde düzenledi. İslam ise dünya düzenini barış, yani İslam dünyası ve inanmayanların yaşadığı savaş dünyası olarak ikiye ayırdı. Bu nedenle Çin, en iyiyi, yani içeride ahlakın geliştirilmesiyle düzenlenmiş saydığı bir dünyayı keşfetmek için yurtdışına çıkma gereği duymadı; İs-

lam ise dünya düzeninin kuramsal uygulamasına ancak fetihle, ya da küresel din değiştirtme yoluyla erişebilirdi. Tarihsel döngüleri ve metafiziksel gerçekliğin dünyevi varoluşu aştığı algısını içeren Hinduizm ise kendi inanç dünyasını, yeni gelenlerin fetihle de din değiştirerek de giremeyecekleri eksiksiz bir sistem saydı.

Bilim ve teknoloji yaklaşımını da bu ayrım belirledi. Tatmini, ampirik gerçeklikte uzmanlaşmakta bulan Batı dünyanın en ücra yerlerini keşfedip, bilim ve teknolojiyi geliştirdi. Her biri kendini kendi çapında bir dünya düzeninin merkezi sayan öteki geleneksel uygarlıklar aynı itici güce sahip değildiler ve teknolojide geride kaldılar.

Bu dönem artık sona erdi. Dünyanın geri kalanı, en azından Çin ve "Asya Kaplanları" gibi ülkeler bilim ve teknolojiyi, muhtemeldir ki yerleşik modellerle kösteklenmediğinden Batı'dan da fazla bir enerji ve esneklikle arzuluyor.

Jeopolitik dünyasında, Batı ülkelerinin kurduğu ve evrensel ilan ettiği düzen, bir dönüm noktasında. Önerdiği çareler küresel düzeyde anlaşılıyor, ama uygulamaları konusunda bir konsensüs yok; hatta demokrasi, insan hakları ve uluslararası hukuk gibi kavramlara birbirlerinden öylesine farklı yorumlar getiriliyor ki, savaşan taraflar birbirlerine karşı savaş çığlığı olarak sık sık bunlara başvuruyor. Sistemin kuralları tüm dünyaya ilan edildi, ama aktif bir dayatma olmadığında etkisiz kaldı. Kimi bölgelerde ortaklık ve topluluk yemini bir kenara bırakılıp, bunu yerine ya da bununla birlikte, sınırlar daha şiddetli bir şekilde zorlanabiliyor.

Batı tavsiye ve uygulamalarının ürettiği ya da en azından kızıştırdığı düşünülen çeyrek yüzyıllık siyasi ve ekonomik krizler –şiddetle çöken bölgesel düzenlerle, kanlı mezhep katliamlarıyla, terörizmle ve zafere ulaşılamadan sona eren savaşlarla birlikte– Soğuk Savaş sonrasının hemen ertesindeki dönemin iyimser varsayımlarını

sorgulamaya açtı: demokrasinin ve serbest piyasanın otomatik olarak daha adil, barışçı ve kapsayıcı bir dünya yaratacağı düşüncesini.

Dünyanın çeşitli yerlerinde, gelişmiş Batı'nın küreselleşmenin kimi yönleri de dahil olmak üzere kriz ürettiği düşünülen politikalarına karşı siperler oluşturulması için karşıt bir çaba doğdu. Temel varsayımlar haline gelmiş güvenlik taahhütleri, kimi zaman tam da savunmasını geliştirmeyi amaçladıkları ülkede tartışılıyor. Batılı ülkeler nükleer cephaneliklerini fazlasıyla küçültür ya da stratejik doktrinlerinde nükleer silahların rolünü zayıflatırken, gelişmekte olan dünya olarak nitelenen ülkeler daha da fazla enerjiyle bunların peşine düşüyor. Bir zamanlar Amerika'nın dünya düzenine bağlılığını kendilerine uyarlamış olan yönetimler, ABD'nin nihayetinde sonuçlarını görmeye yeterli sabrı göstermediği girişimlerin önünü açıp açmadığını sorgulamaya başladılar. Bu bakış açısına göre, Batı dünya düzeni "kuralları"nın kabulü, öngörülemez yükümlülük unsurları içermektedir. Bu, bazı geleneksel müttefiklerinin ABD'den gözle görülür şekilde kopmasına yol açan bir yorumdur. Hatta (insan hakları, hukuka uygunluk ya da kadınların eşitliği gibi) evrensel normların Kuzey Atlantik'e özgü tercihler sayılıp reddedilmesi bazı çevrelerde olumlu bir erdem ve alternatif değer sistemlerinin merkezi olarak görülüyor. Dışlayıcı çıkar bölgelerinin temeli olarak daha ilksel kimlik biçimleri kutsanıyor.

Bunların sonucu, yalnızca bir güç çokkutupluluğu değil, giderek birbirleriyle daha çok çelişen gerçeklikleri içeren bir dünyadır. Bu eğilimlerin kendi hallerine bırakıldıklarında bir noktada otomatik olarak bir denge ve işbirliği dünyasında ya da herhangi bir düzende uzlaşacakları sanılmamalı.

Uluslararası Düzenin Evrimi

Her uluslararası düzen, bütünlüğüne meydan okuyan iki eğilimin etkisiyle er geç yüzleşmelidir: ya meşruiyetin yeniden ta-

nımlanması, ya da güç dengesinde önemli düzeyde bir kayma. İlk eğilim, uluslararası düzenlemelerin altındaki değerler kökten değiştiğinde –onları sürdürmekten sorumlu olanlar tarafından terk edildiğinde, ya da devrimci yollardan alternatif bir meşruiyet kavramının dayatılmasıyla– oluşur. Yükselişteki Batı, kendi dışındaki geleneksel dünya düzenlerinin birçoğu üzerinde, İslam yedinci ve sekizinci yüzyıllardaki ilk yayılma dalgasında, Fransız Devrimi on sekizinci yüzyılda Avrupa diplomasisi üzerinde, Komünist ve faşist totaliter rejimler yirminci yüzyılda ve günümüzdeki İslamcı saldırılar Ortadoğu'nun kırılgan devlet yapısı üzerinde bu etkiyi göstermiştir.

Bu tür kargaşalar genellikle güç kullanımıyla desteklenmelerine rağmen, özünde ağırlıklı itici güçleri psikolojiktir. Saldırıya uğrayanlar yalnızca topraklarını değil, yaşam tarzlarının temel varsayımlarını, ahlaki var olma haklarını ve o meydan okumaya dek sorgusuz sualsiz kabul edilmiş davranış biçimlerini de savunmak zorunda kalırlar. Özellikle de çoğulcu toplumların liderleri söz konusu olduğunda doğal eğilim, asıl isteklerinin iyi niyetle müzakere etmek ve makul bir çözüme varmak olduğu beklentisiyle, devrimin temsilcileriyle temas kurmaktır. Düzen, temelde askeri yenilgiyle ya da kaynak dengesizliğiyle değil (gerçi genellikle sonrasında bu da olur), kendisine yönelik meydan okumanın doğasını ve kapsamını anlayamaması yüzünden yok olur. Bu anlamda, İran nükleer müzakerelerinin nihai sınavı, İranlıların meseleyi görüşmeler yoluyla çözmeyi istediklerini ifade etmelerinin stratejik bir kayma mı, yoksa uzun zamandır yürürlükteki bir politika uyarınca taktiksel bir araç mı olduğu ve Batı'nın taktiksel bir yaklaşıma stratejik bir yön değişimi muamelesi gösterip göstermeyeceğidir.

Uluslararası düzende ortaya çıkabilecek bir krizin ikinci nedeni, güç ilişkilerindeki büyük bir değişime uyum sağlanamamasıdır. Bazı durumlarda düzen, temel unsurlarından biri rolünü oynama-

yı bıraktığı ya da artık var olmadığı için çöker; yirminci yüzyıl sonlarına doğru Sovyetler Birliği dağıldığında Komünist uluslararası düzende olduğu gibi. Ya da yükselmekte olan bir güç, kendisinin tasarlamadığı bir sistemin ona tahsis ettiği rolü reddedebilir ve yerleşik güçler, sistemin dengesini, bu yeni gücün yükselişini bünyesine katacak şekilde ayarlamayı başaramayabilir. Yirminci yüzyılda Avrupa'da Almanya'nın ortaya çıkışı sisteme karşı böyle bir meydan okuma yaratarak, Avrupa'nın sonrasında asla tam olarak toparlanamadığı, felaket düzeyinde iki savaşı tetikledi. Yirmi birinci yüzyıldaysa Çin'in yükselişi bununla kıyaslanabilecek yapısal bir meydan okuma oluşturuyor. Yirmi birinci yüzyılın başlıca rakiplerinin –ABD ve Çin– başkanları, "yeni bir tarz büyük güç ilişkileri" yoluyla, Avrupa'nın trajedisinin tekrarlanmasından kaçınmaya yemin ettiler. Kavram iki güç tarafından ortak olarak geliştirilmeyi bekliyor. Bu, güçlerin biri ya da ikisi tarafından taktiksel bir manevra olarak ileri sürülmüş de olabilir. Her ne olursa olsun, bu daha önceki trajedilerin yinelenmemesinin tek yoludur.

Düzenin iki yönü (güç ve meşruiyet) arasında bir denge kurulması, devlet adamlığının özüdür. Ahlaki boyuttan yoksun güç hesapları her anlaşmazlığı bir güç sınavına dönüştürecek, hırs dur durak bilmeyecek, ülkeler değişen güç yapısına ilişkin güvenilmez hesaplar üzerinden, sürdürülmesi olanaksız güç gösterilerine girişeceklerdir. Diğer taraftan, denge kaygısı içermeyen ahlaki yasaklar ya haçlı seferlerine ya da meydan okumalara ortam sağlayan iktidarsız politikalara giden yolu açar; her ikisi de tam da uluslararası düzenin bütünlüğünü tehlikeye sokan aşırı uçlardır.

Bizim çağımızda güç –kısmen, 9. Bölüm'de tartışılan teknolojik nedenlerden ötürü– eşi görülmemiş bir akışkanlık içindedir; meşruiyet iddialarının kapsamı ise her onyılda önceden akla bile gelmeyecek şekilde genişlemektedir. Silahların uygarlıkları imha etme kapasitesine eriştiği ve değer sistemleri arasındaki etkileşimin

anında ve eşi görülmemiş bir müdahalecilikle kurulabildiği bir dönemde, güç dengesinin ya da bir değerler topluluğunun korunması konusundaki alışılageldik hesaplar çağdışı kalabilir.

Bu dengesizlikler arttıkça, yirmi birinci yüzyıl dünya düzeninin yapısının dört önemli boyutta yetersiz kaldığı gözler önüne serildi.

İlk olarak uluslararası yaşamın temel resmi birimi olan devletin doğası çok çeşitli baskılara maruz kaldı: kasten saldırıya uğradı ya da parçalandı, bazı bölgelerde ihmal sonucunda aşındı, sık sık da doğrudan olayların hızıyla yok oldu. Avrupa devleti aşma ve temelde insani değerlere dayalı bir dış siyaset kurma yoluna girdi. Ama herhangi bir strateji kavramından kopuk meşruiyet iddialarının bir dünya düzenini ayakta tutup tutamayacağı kuşkuludur. Ayrıca Avrupa henüz kendine devlet niteliğini vermedi ve bu da içeride otorite boşluğuna, sınırlarındaysa güç dengesizliğine davetiye çıkarıyor. Ortadoğu'nun bazı kısımları birbirleriyle çekişen mezhepçi ve etnik unsurlara bölündü; dini milisler ve onları destekleyen güçler sınırları ve egemenlikleri diledikleri gibi ihlal ediyorlar. Asya'daki meydan okuma ise Avrupa'dakinin tam tersi. Vestfalya güç dengesi ilkeleri, üzerinde anlaşılmış bir meşruiyet kavramıyla ilişkisi olmaksızın yayıldı.

Ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünyanın birçok parçasında "çökmüş devletler", "yönetilmeyen boşluklar", ya da devlet terimiyle anılmayı pek de hak etmeyen, etkin bir merkezi otoriteleri bulunmayan devletler olgusuna tanık olduk. Büyük güçler, muğlak ve sıklıkla şiddet içeren davranış kurallarına göre hareket eden, birçoğu farklı kültürel deneyimlerin aşırı uçta ifadelerine dayalı bu çok sayıdaki egemenlik altı (subsovereign) birimi manipüle etmeye dayalı bir dış siyaset yürütürlerse, sonucun anarşi olması kaçınılmazdır.

İkinci olarak, dünyanın siyasi ve ekonomik örgütleri birbirleriyle çelişki içinde. Dünyanın siyasi yapısı hâlâ ulus devlete dayalı ka-

lırken, uluslararası ekonomik sistem küreselleşti. Küresel ekonomik dürtü, mal ve sermaye akışlarının önündeki engelleri kaldırma yönünde. Uluslararası siyasi sistem hâlâ büyük oranda, birbirleriyle çelişen dünya düzeni fikirlerine ve ulusal çıkar kavramlarının uzlaştırılmasına dayalı. Ekonomik küreselleşme özünde ulusal sınırları göz ardı eder. Uluslararası politika ise birbirleriyle çelişen ulusal amaçları uzlaştırmaya çalışırken bile sınırların önemini vurgular.

Bu dinamik sürekli ekonomik büyümeyle geçen onyıllar ve bunların arasında da, görünüşe bakılırsa şiddeti giderek tırmanan periyodik finansal krizler üretti: 1980'lerde Latin Amerika'da; 1997'de Asya'da; 1998'de Rusya'da; 2001'de ve ardından 2007'den itibaren ABD'de; 2010 sonrasında Avrupa'da. Kazananların –fırtınaya makul bir süre katlanıp, yollarına devam edenlerin– sistem hakkında fazla çekinceleri yok. Ama kaybedenler –örneğin Avrupa Birliği'nin güney bölgesinde olduğu gibi, yapısal yanlışlara hapsolup kalanlar– çareyi küresel ekonomik sistemin işleyişini etkisizleştiren, ya da en azından tıkayan çözümlerde aramaktadır.

Bu krizlerin her birinin nedeni farklı olsa da, ortak özellikleri aşırı spekülasyon ve sistemten kaynaklanan riskin hafife alınmasıdır. Bu tür finansal işlemlerin doğasını gözlerden saklayan finansal enstrümanlar icat edilmiş, kredi verenler taahhütlerinin boyutunu tahmin etmekte ve önde gelen ülkeler dahil borçlular da borçluluklarının yol açabileceği sonuçları anlamakta zorlanmışlardır.

Dolayısıyla, uluslararası düzen bir paradoksla karşı karşıyadır: refahı küreselleşmenin başarısına bağlı, ama süreç, sıklıkla beklentilerle zıt siyasi bir tepki üretiyor. Küreselleşmenin ekonomi yönetimleri siyasi süreçlerle fazla ilgilenme fırsatı bulamıyorlar. Siyasi süreçlerin yöneticilerinin ise karmaşıklığını uzmanlardan başka kimsenin anlayamadığı ekonomik ya da finansal sorunları öngörerek yurtiçi desteklerini riske atmalarını gerektirecek pek de fazla sebepleri yok.

Bu şartlar altında zorlu mücadele, devlet yönetiminin kendisi haline geliyor. Hükümetler, küreselleşme sürecini ulusal avantaj ya da merkantilizm* yönüne itme amaçlı baskılara maruz kalıyor. Bu yüzden Batı'da küreselleşme meseleleri, demokratik dış siyasetin yürütülmesi meselesiyle iç içe geçiyor. Siyasi ve ekonomik uluslararası düzenlerin birbiriyle uyumlu hale getirilmesi, ulusal çerçevenin genişletilmesini geleneksel modellerin değiştirilmesini ve küreselleşmenin disiplin altına alınmasını gerektirdiği için yerleşik görüşlere meydan okuyor.

Üçüncü olguysa, büyük güçlerin en önemli meselelerde birbirlerine danışmaları ve bazen de işbirliğine girmeleri için etkili bir mekanizmanın bulunmayışıdır. Mevcut çok taraflı forum sayısının yüksekliği –tarihte başka hiçbir dönemde görülmemiş derecede yüksek– düşünüldüğünde bu, tuhaf bir eleştiri gibi görünebilir. BM Güvenlik Konseyi'ne (resmi otoritesi kesindir, ama en önemli meselelerde kilitlenmektedir.) Atlantik liderlerinin NATO ve Avrupa Birliği'nde, Asya-Pasifik liderlerinin APEC ve Doğu Asya Zirvesi'nde, gelişmiş ülkelerin G7 ya da G8'de ve büyük ekonomilerin G20'de bir araya geldikleri düzenli zirveler eşlik ediyor. ABD bütün bu forumların anahtar niteliğindeki katılımcılarından biridir. Ancak bu toplantıların yapısı ve sıklık düzeyi, uzun vadeli strateji geliştirilmesine elverişli değildir. Hazırlık zamanının çoğu program tartışmalarına ve resmi gündemlere ilişkin müzakerelere harcanıyor; en önde gelen devlet adamlarını düzenli olarak herhangi bir yerde toplamanın zorluğu nedeniyle, bazı forumlar uygulamada liderlerin programlarıyla çakışıyor. Katılımcı devlet başkanları, konumlarının doğası gereği, toplantıdaki eylemlerinin halk üzerindeki etkisine odaklanıyor, taktiksel sonuçları ya da halkla ilişkiler yönünü vurgulama ayartısına kapılıyor. Bu süreç resmi bir

* y.n. Merkantilizme göre bir ülkenin refahı sahip olduğu para miktarına bağlıdır. Buna göre ekonomide korumacı bir politika izlenmeli, ihracat desteklenmeli, ithalat kısıtlanmalıdır.

bildiri tasarlanmasının dışında pek az işe yarıyor ve en iyi olasılıkla, beklemedeki taktiksel meselelerin tartışıldığı, en kötü olasılıkta ise bir "sosyal medya" etkinliği olarak yeni bir tür zirve haline geliyor. Çağdaş bir uluslararası kurallar ve normlar yapısı, eğer anlamlı olacaksa, yalnızca ortak bildirgelerle teyit edilemez; böyle bir yapı ortak görüşler ve ortak inançlar üzerinden geliştirilmelidir.

Bütün bu süreçlerde Amerikan liderliği, ikircikli yürütüldüğü zamanlarda bile vazgeçilmez oldu. ABD, egemen devletlere müdahalesizlik ilkeleriyle ya da öteki ulusların tarihsel deneyimleriyle her zaman uzlaştırılamayan evrensel ilkelerle istikrar arasında bir denge bulmaya çalıştı. Amerikan deneyiminin eşsizliği ile, evrenselliğine ilişkin idealist inanç ve ayrıca, aşırı güven ile kendi duygu ve düşüncelerini inceleme kutupları arasındaki denge arayışı anlaşılan, doğası gereği hiç sona ermeyecek. Bu arayışta izin verilmeyecek tek şey geri çekilmek olacak.

Buradan Nereye Gideceğiz?

Uluslararası sistemin yeniden yapılandırılması, çağımızın devlet adamlığının karşısındaki nihai zorlu hedeftir. Bunun başarılmamasının cezası devletler arasında büyük bir savaştan çok (gerçi kimi bölgelerde bu olasılık gündemden çıkmış değil), belli iç yapılarla ve devlet yönetim biçimleriyle özdeşleştirilen nüfuz bölgelerine doğru bir evrim olacak –örneğin radikal İslam versiyonuna karşı Vestfalya modeli. Her bölge sınırlarında gayri meşru ilan edilmiş öteki düzen yapılarına karşı gücünü sınama ayartısına kapılacak. Anında iletişim kurmak ve sürekli birbirlerini etkilemek için birbirleriyle ağ (network) kuracaklar. Zamanla bu sürecin gerilimleri kıtasal düzeyde, hatta dünya çapında statü ya da avantaj manevralarına dönüşecek. Bölgeler arasında yaşanacak bir mücadele, uluslar arasında yaşanmış mücadelelerden bile yıkıcı olabilir.

Günümüzün dünya düzeni arayışı, çeşitli bölgeler *içerisinde* bir düzen kavramı kurulması ve bu bölgesel düzenlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi için tutarlı bir strateji gerektirecek. İlle de benzer ya da kendiliğinden uzlaşan hedefler değil bunlar: radikal bir hareketin zaferi bir bölgeye düzen getirirken, öteki tüm bölgelerde çalkantıya zemin açabilir. Bir ülkenin bir bölgede askeri egemenlik kazanması, bir düzen görüntüsü getirse bile, dünyanın geri kalanı açısından bir kriz yaratabilir.

Güç dengesi kavramının yeniden değerlendirilmesinin zamanı geldi. Kuramsal olarak, güç dengesi hesaplanabilir olmalıdır; uygulamada ise, bir ülkenin hesaplarının öteki devletlerin hesaplarıyla uyuşturulup ortak bir sınır tanımına ulaşılmasının son derece zor olduğu görülmüştür. Dış siyasetin konjektürel unsuru –eylemlerin, yapıldığı sırada doğruluğu kanıtlanamayan bir değerlendirmeye göre yönlendirilmesinin gerekmesi– en çok çalkantı dönemlerinde geçerlidir. Bundan sonra, yerini neyin alacağı son derece belirsizken, eski düzen akışkanlık içindedir. Bu nedenle her şey geleceğin nasıl tasavvur edildiğine bağlıdır. Ama iç yapıların farklılığı, mevcut eğilimlerin önemi konusunda farklı değerlendirmeler ve daha önemlisi, bu farklılıkların çözümü için birbirleriyle çatışan kriterler üretebilir. Çağımızın ikilemi budur.

Bireyin haysiyetini ve katılımcı yönetimi onaylayan ve uluslararası düzeyde üzerinde anlaşılmış kurallara uygun bir biçimde işbirliğine giren devletlerden oluşmuş bir dünya düzeni umudumuz olabilir ve esin kaynağımız da bu olmalıdır. Ama bu yönde ilerleyişin bir dizi ara aşamayla sürdürülmesi gerekecektir. Herhangi bir aralıkta, Edmund Burke'ün yazmış olduğu gibi, "daha mükemmel için zorlamak" ve nihai sonucun hemen oluşması için ısrar ederek kriz ya da hayal kırıklığı riskini almak yerine, "soyut fikri tam olarak mükemmelleştirmeyen kısıtlı bir plana razı olmak" genellikle işimize daha çok yarayacaktır. ABD'nin yolculuğun karmaşıklığını

ve hedefin yüksekliğini hesaba katan bir stratejiye ve diplomasiye ihtiyacı vardır.

ABD yirmi birinci yüzyılın dünya düzeninin evriminde sorumluluk sahibi bir rol oynamak istiyorsa, kendi adına bazı soruları yanıtlamaya hazır olmalıdır:

Her ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin ve gerekirse tek başına neyi önlemeyi amaçlamaktadır? Yanıt, toplumun ayakta kalması için gerekli asgari şartların tanımlanması.

Herhangi bir çok taraflı girişimle desteklenmese bile neyi başarmayı amaçlamaktadır? Bu amaçlar, ulusal stratejinin asgari hedeflerini tanımlar.

Yalnızca bir ittifakla desteklenmesi şartıyla neyi başarmayı ya da önlemeyi amaçlamaktadır? Bu da ülkenin küresel bir sistemin parçası olarak stratejik emellerinin dış sınırlarını belirler.

Çok taraflı bir grup ya da ittifak tarafından davet edilse bile, neye *katılmamalıdır*? Bu da Amerika'nın dünya düzenine katılımının sınırlayıcı şartını belirler.

En önemlisi, geliştirmeyi amaçladığı değerlerin doğası nedir? Hangi uygulamalar kısmen koşullara bağlıdır?

Aynı sorular ilke olarak öteki toplumlar için de geçerlidir.

ABD açısından dünya düzeni arayışı iki düzeyde işler: evrensel ilkeler kutsanırken, öteki bölgelerin tarih ve kültürlerinin gerçeklikleri de kabul edilmelidir. Zorlu onyılların verdiği dersler incelenirken bile, Amerika'nın sıra dışı doğası kabul edilmelidir. Görünüşte daha çilesiz bir yol için kendi taahhütlerini ya da kimlik bilinçlerini bir kenara bırakmış ülkelere tarih hiç zaman tanımaz. Amerika, günümüz dünyasında insanın özgürlük arayışının belirleyici ifadesi ve insani değerlerin zaferinde vazgeçilmez bir jeopolitik güç olarak, kendi yön duygusunu korumalıdır.

Çağımızın meydan okumaları karşısında Amerika'nın anlamlı bir rol üstlenmesi felsefi ve jeopolitik açıdan şart olacaktır. Ancak

dünya düzeni tek başına hareket eden tek bir ülke tarafından kurulamaz. Gerçek bir dünya düzeninin oluşturulabilmesi için unsurlarının kendi değerlerini korurken ikinci bir kültür edinmeleri gerekir ve bu kültür küresel, yapısal ve hukuki bir kültür olacaktır: Tek bir bölgenin ya da ülkenin bakış açısını ve ideallerini aşan bir düzen kavramı. Tarihin içinde bulunduğumuz ânında bu, Vestfalya sisteminin günümüz gerçeklikleri dikkate alınarak modernleştirilmesi olacaktır.

Farklı kültürlerin ortak bir sisteme dönüştürülebilmesi mümkün müdür? Vestfalya sistemi, aralarından hiçbiri tarihsel kayıtlara önde gelen bir sima olarak girmemiş ve birbirlerinden kırk mil (on yedinci yüzyıl için önemli bir mesafe) uzaklıktaki iki Alman taşra kentinde iki ayrı grup halinde toplanmış yaklaşık iki yüz delege tarafından hazırlanmıştır. Otuz Yıl Savaşı'nın yıkıcı deneyimini paylaştıkları ve tekrarlanmasını önlemeye kararlı oldukları için, engellerin üstesinden gelmişlerdir. Bundan bile karanlık ihtimallerle karşı karşıya olan bizim çağımızın kendi gereksinimlerine göre hareket etmesi gerekmektedir; aksi takdirde, bunların içinde boğulacaktır.

Uzak antik çağlardan kalma şifreye benzer yazı parçaları, değişim ve çatışmaların pençesinde çaresizce kıvranan bir insanlık manzarası gözler önüne sermektedir. Sanki, "Dünya düzeni" yangın yeri gibiymiş, "her şeyin Babası ve Kralı" savaş, dünyada değişim yaratıyormuş gibi. Ama "yüzeyin altında şeylerin birliği vardır; ve bu zıtlar arasındaki dengeli bir tepkiye bağlıdır." Bizim çağımızın hedefi, savaş köpeklerini tasmaya vururken, bu dengeye ulaşmak olmalıdır. Ve bunun tarihin hızla akan sularında yapılması zorunluluğu vardır. Bu konuda çok iyi bilinen bir benzetme, "aynı nehirde iki kez yıkanılmaz" sözünde saklıdır. Tarih bir nehir olarak düşünülebilir, ama suları her zaman değişmektedir.

Uzun zaman önce, gençliğimde, "Tarihin Anlamı" konusunda fikir beyan edebileceğimi sanacak kadar küstahtım. Ama artık tarihin anlamının ilan edilecek değil, keşfedilecek bir konu olduğunu biliyorum. Bu, tartışmaya açık kalacağı, her kuşağın insanlık durumunun en büyük, en önemli meseleleriyle yüzleşip yüzleşmemesine göre yargılanacağı ve devlet adamlarının bu meydan okumalara karşı koymak için verecekleri kararları sonucun ne olacağını bilmenin mümkün olmasından önce vermeleri gerektiği bilinerek, elden geldiğince cevaplanmaya çalışılması gereken bir konudur.

Teşekkür

Brady-Johnson Büyük Strateji Programı Seçkin Üyesi ve Yale Üniversitesi Beşeri Bilimler Programı kıdemli öğretim görevlisi Charles Hill'le yaptığımız bir yemek sohbetinden doğdu bu kitap. Bir ömür kadar uzun görünen bir süre önce ben Dışişleri Bakanı olarak hizmet ederken Charlie de Politika Planlama Ekibi'nin değerli bir üyesiydi. O zamandan beri dostuz ve zaman zaman da birlikte çalıştık.

O akşam yemeğinde, dünya düzeni kavramındaki krizin günümüzün nihai uluslararası sorunu olduğu sonucuna vardık. Bu konuda bir kitap yazmaya karar verdiğimde Charlie tavsiye ve desteklerini sundu. Paha biçilmezdi bunlar. Konunun çeşitli yönleri hakkında yazmış olduğu denemelerden yararlanmamı sağladı, taslak sürecinde bölümleri gözden geçirdi, tartışmalara zaman ayırdı ve tamamlandığında tüm metnin düzeltilmesine yardımcı oldu.

Schuyler Schouten vazgeçilmez ve yorulmak bilmez biriydi. Üç yıl önce *On China* adlı kitabın hazırlıkları sırasındaki katkıları için de kullanmıştım bu sıfatları. Teknik olarak araştırma yardımcılığımı yapan Schuyler entelektüel meşgalelerimde bir tür öteki-ben işlevi görür. Araştırmaların çoğunu üstlendi, üzerinde düşünülmüş

özetler halinde derledi, metni birçok kez gözden geçirdi ve konu hakkındaki birçok tartışmada bana eşlik etti. Bu kitaba katkısı çok önemlidir; tüm baskı sürecinde sakinliğini koruması ise insani niteliklerinin kanıtıdır.

Yayıncım Penguin Press sıra dışı bir editörlük çalışması sergiledi. Daha önce aynı anda iki editörle birden hiç çalışmamıştım. İkisi de birbirlerini mükemmel bir şekilde tamamladılar. Ann Godoff başkan ve baş editör olarak sorumluluklarına gönüllü olarak bu kitabın editörlüğünü de ekledi. Keskin zekâsı ve muhteşem sağduyusuyla anlaşılması zor cümleleri ve akademi dışından okurlara tanıdık gelmeyecek tarihsel göndermeleri düzeltmek zorunda bıraktı beni. Ayrıca, temel önemde yapısal önerilerde bulundu. Derinden minnettar olduğum kapsamlı ve isabetli yorumları için nasıl zaman bulabildiğini bilmiyorum.

Neredeyse saplantılı bir tarih akademisyeni olan çalışma arkadaşı, yani Penguin'in Birleşik Krallık yayınevinin yayıncısı Stuart Proffitt her bölümü okumaya gönüllü oldu, titiz ve düşünceli yorumlarda bulundu ve temel önemde göndermelere dikkatimi çekti. Stuart'la birlikte çalışmak, üniversitede olağanüstü derecede bilgili, sabırlı ve nazik bir akıl hocasından ders almak gibiydi.

Daha önce İnternet konusunda hiç yazmamıştım. Ayrıca, işin teknik tarafında temelde cahilim. Ama yeni teknolojinin siyasa yapımı üzerindeki etkilerine çok kafa yordum. Erich Schmidt sabırla ve nezaketle beni bu dünyayla tanıştırmayı kabul etti. Her iki kıyıda birçok kez buluşarak, geniş kapsamlı ve son derece kışkırtıcı sohbetler yaptık. Jared Cohen toplantılardan birkaçına katıldı ve sürece önemli katkılarda bulundu. Büyüleyici ve parlak çalışma arkadaşlarından bazılarıyla fikir alışverişinde bulunmam için iki kez beni Google'a davet etti.

Bazı dost ve tanıdıklarım, iyiliklerinden yararlanarak metnin bazı bölümlerini okuyup yorum yapmaları dayatmasında bulun-

mama izin verdiler. J. Stapleton Roy ve Winston Lord (Asya); Michael Gfoeller ve Emma Sky (Ortadoğu) ve Oxford Üniversitesi'nden Profesör Rana Mitter (tüm metin). Birçok bölüm dostlarım Les Gelb, Michael Korda, Peggy Noonan ve Robert Kaplan'ın içgörülerinden yararlandı.

Altıncı kez bir kitapta benimle birlikte çalışan Theresa Amantea alışıldık düzenleme becerisi ve coşkusu ile ofisimde metnin yazılışının, kontrolünün ve öteki teknik sorunların kontrolünü üstlendi. Ayrıca metnin yazımının büyük bölümünü de üstlenen Theresa'ya yaklaşan teslim tarihine yetişilmesi için Jody Williams yardıma koştu. İkisi de onlarca yıldır benimle çalışıyorlar. Becerileri ve işlerine bağlılıkları için onlara teşekkür ederim.

Louise Kushner ekibime yakın zamanlarda katıldı, ama işine bağlılığında diğer çalışma arkadaşlarının gerisinde kalmadı. Editörlerin yorumlarının derlenmesine çok katkıda bulundu. Ayrıca, ben yazmaya odaklanırken genel programımı kontrol altında tuttu.

Jesee LePorin ve Katherine Earle'nin destekleri çok değerliydi.

Penguin Press'ten Ingrid Sterner, Bruce Giffords ve Noirin Lucas metnin tashihini yaptılar ve büyük bir sabırla en ince ayrıntılara el attılar.

Andrew Wylie alışıldık zekâsı, azmi ve amansızlığıyla *On China*'da da olduğu gibi dünyanın dört bir yanından yayıncılarla görüşmelerde beni temsil etti. Kendisine içtenlikle minnettarım.

Bu kitabı tüm hayatım olan eşim Nancy'ye adıyorum. Her zamanki gibi metnin tamamını okudu ve olağanüstü derecede duyarlı yorumlarda bulundu.

Söylemeye gerek olmasa da, bu kitapta karşılaşacağınız kusurlar olur ise tamamen bana aittir.

Notlar

Giriş: Dünya Düzeni Sorunu

16 "Siz 20 devletsiniz": Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978), alıntı Antony Black, *The History of Islamic Political Thought* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011), 207.

1. Bölüm: Çoğulcu Uluslararası Düzen

21 Avrupa fikri coğrafi: Kevin Wilson ve Jan van der Dussen, *The History of the Idea of Europe* (Londra: Routledge, 1993).

23 Bu dünya düzeni kavramı Hristiyanlık: Frederick B. Artz, *The Mind of the Middle Ages* (Chicago: University of Chicago Press, 1953), 275-280.

25 dünya düzeni geçici bir süreliğine: Heinrich Fichtenau, *The Carolingian Empire: The Age of Charlamagne*, çev. Peter Munz (New York: Harper & Row, 1964), 60.

25 Bu baş döndürücü gelişmeleri: Hugh Thomas, *The Golden Age: The Spanish Empire of Charles V* (Londra: Allen Lane, 2010), 23.

26 Şarlman geleneği uyarınca: James Reston Jr., *Defenders of the Faith: Charles V, Suleyman the Magnificent, and the Battle for Europe, 1520-1536* (New York: Penguin Press, 2009), 40, 294-95.

26 jestini ayaklarının altına aldı: Bkz 3. Bölüm.

26 Kilise evrenselliği asla: Bkz Edgar Sanderson, J. P. Lamberton ve John McGovern, *Six Thousand Years of History*, cilt 7, *Famous Foreign Statesmen* (Philadelphia: E. R. DuMont, 1900), 246-50; Reston, *Defenders of the Faith*, 384-89. Geleceğin parçalanmış ve evrenselci iddialara karşı kuşkucu Avrupa'sına Şarlken'in hükümdarlığı, arzulanan birliğe neredeyse ulaşılmasından çok, baskıcı bir tehdit gibi görünecekti. On sekizinci yüzyıl Aydınlanma'sının ürünü olan İskoç felsefeci David Hume'un sonradan yazacağına göre, "Bu kadar çok krallık ve prensliğin İmparator Şarlken'in şahsında birleşmesi sonucunda oluşan evrensel monarşi tehlikesi karşısında insanlık bir kez daha dehşete düşmüştü." David Hume, "On the Balance of

Power," *Essays, Moral, Political, and Literary* içinde (1743). 2.7.13.

28 evreni betimleyen bir harita: Bkz Jerry Brotton, *A History of the World in Twelve Maps* (Londra: Penguin Books, 2013), 82-113 (Hereford Mappa Mundi tartışması, y. 1300); 4 Ezra 6:42, Dante Alighieri, *The Divine Comedy*, çev. Allen Mandelbaum (Londra: Bantam, 1982), 342 ve Osip Mandelstam, "Conversation About Dante," *The Poet's Dante* içinde, yay. haz. Peter S. Hawkins ve Rachel Jacoff (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2001) 67.

31 "kızıl kardinal": Richelieu'nün de bir "gri kardinal"i vardı: güvenilir danışmanı ve ajanı Francois Leclerc du Tremblay; Kapusen tarikatından Pére Joseph olarak giydiği kıyafetler, Richelieu'nün *eminence grise*'i olarak nitelendirilmesine neden olmuş ve bundan sonra bu yafta, diplomasi tarihinde nüfuz sahibi, ama gölgede kalan şahsiyetler için kullanılmıştır. Aldous Huxley, *Grey Eminence: A Study in Religion and Politics* (New York: Harper and Brothers, 1941).

32 Machiavelli'nin devlet adamlığına ilişkin risaleleri: Bkz örneğin Niccolo Machiavelli, *The Art of War* (1521), *Discourses on the First Ten Books of Titus Livy* (1531), *The Prince* (1532).

33 öfkeli şikâyetler karşısında: Joseph Strayer, Hans Gatzke ve E. Harris Harbison, *The Mainstream of Civilization Since 1500* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1971), 420.

33 Richelieu Orta Avrupa'daki karmaşayı: Richelieu, "Advis donné au roy sur le sujet de la bataille de Nordlingen," *The Thirty Years War: A Documentary History* içinde, yay. haz. ve çev. Tryntje Helfferich (Indianapolis: Hackett, 2009), 151.

35 235 resmi elçi: Peter H. Wilson, *The Thirty Years War; Europe's Tragedy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009), 673.

36 Temsilcilerin çoğu, stratejik çıkarlara dayalı: A.g.e., 676.

36 Bu iki temel çok taraflı antlaşmanın: *Instrumentum pacis Osnabrugensis* (1648) ve *Instrumentum pacis Monsteriensis* (1648), Helfferich, *Thirty Years War* içinde, 255, 271.

37 Bu genel tükenmişlik ve kuşkuculuk: Wilson, *Thirty Years War*, 672.

38 yeni maddelerle: Bu resmi hoşgörü hükümleri yalnızca üç tanınmış Hristiyan inancını içeriyordu: Katoliklik, Lütercilik ve Kalvinizm.

39 "Ebedi müttefikimiz de yoktur": Palmerston, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşma, 1 Mart 1848. Bir kuşak boyunca (önce Hollanda genel valisi ve ardından İngiltere, İrlanda ve İskoçya Kralı olarak) Fransız hegemonyasına karşı savaşmış olan, Orange hanedanından Prens III. William bir yardımcısına, 1550'lerde, yani Habsburgların egemenlik kazanmanın eşiğinde olduğu sırada yaşamış olsaydı "şu anda İspanyol olduğu kadar Fransız" olacağını söylediğinde –ve sonraları Winston Churchil 1930'larda Alman karşıtı olduğu suçlamasına, "Şartlar tersine dönseydi aynı derecede Alman

yanlısı ve Fransız karşıtı olabilirdik," yanıtını verdiğinde– bu ruhu ifade etmiştir.

39 "İnsanlar bana ... neye politika dendiğini sorduklarında:" Palmerston'dan Clarendon'a. 20 Temmuz 1856, alıntılayan Harold Temperley ve Lillian M. Penson, *Foundations of British Foreign Policy from Pitt (1792) to Salisbury (1902)* (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1938), 88.

40 *Leviathan*'da: Hobbes'u *Leviathan*'ı yazmaya yönelten deneyim temelde, İngiltere üzerindeki etkisi Otuz Yıl Savaşları'nın Kıta üzerindeki etkisi kadar yıkıcı olmasa bile yine de çok büyük olan İngiltere İç Savaşı'ydı.

41 "Yaygın olarak uluslar hukuku denen": Thomas Hobbes, *Leviathan* (1651) (Indianapolis: Hackett, 1994), 233.

42 Avrupa'da iki güç dengesi: O dönemde Orta Avrupa'da yalnızca bir büyük gücün olduğu akılda tutulmalıdır: Avusturya ve dominyonları. Prusya hâlâ, Almanya'nın doğu saçaklarında yer alan ikincil bir devletti. Bir devlet değil, coğrafi bir kavramdı. Düzinelerce küçük, bazıları minicik devlet bir yönetim mozaiği oluşturuyordu.

43 O [Louis] bir soyluyu: Lucy Norton, yay. haz., *Saint-Simon at Versailles* (Londra: Hamilton, 1958), s. 217-230.

47 Bitişik olmayan iki parçaya: Amansız bir diplomasi Polonya'nın arka arkaya üç kez bölünmesine yol açana dek Friedrich'in topraklarının doğu yarısı üç taraftan Polonya'yla ve öteki tarafta Baltık Denizi'yle sarılıydı.

47 II. Friedrich 1740'ta tahta çıktığında: Gerhard Ritter, *Frederick the Great: A Historical Profile*, çev. Peter Paret (Berkeley: University of California Press, 1968), 29-30.

47 "Hükümdarlar kaynaklarının esiriydiler": Prusya Kralı II. Friedrich, *Oeuvres* 2, XXV (1775), alıntılayan Friedrich Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'Etat and its Place in Modern History*, çev. Douglas Scott (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1957) (özgün basım Almanya, 1925), 304.

48 "Birliklerimizin üstünlüğü": Alıntılayan G. P. Gooch, *Frederick the Great* (Berkeley: University of California Press, 1947), 4-5.

49 "yaşamların ve değerlerin debdebe": David A. Bell, *The First Total War: Napoleon's Europe and the Birth of Warfare as We Know It* (Boston: Houghton Mifflin, 2007), 5,

49 tek bir seçkin toplumu: Bu toplumsal yöne ilişkin canlı anlatılar için bkz Susan Mary Alsop, *The Congress Dances: Vienna, 1814-1815* (New York: Harper & Row, 1984); Adam Zamoyski, *Rites of Peace: The Fall of Napoleon and the Congress of Vienna* (Londra: HarperPress, 2007).

50 "Kısacası, dünyadan Satürn'e": Jean Le Rond d'Alembert, "Eléments de Philosophie" (1759), alıntılayan Ernst Cassirer, *The Philosophy of the Enlightment*, çev. Fritz C. A. Koelln ve James P. Pettegrove, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1951), 3.

51 "insan ırkının en üst düzeydeki çıkarlarına": Denis Diderot, "The Encyclopedia" (1755), *Rameau's Nephew and Other Works* içinde, çev. Jacques Barzun ve Ralph H. Bowen (Indianapolis: Hackett, 2001), 283. "taban tabana zıt hakikatlerin temeli işlevini görecek sağlam ilkeler": A.g.e., 296.

51 "Dünyayı talih yönetmez": Montesqieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (1734), alıntılayan Cassirer, *Philosophy of the Enlightment*, 213.

52 *"toplumsal olmayan bir toplumsallık"*: Immanuel Kant, "Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose" (1784), *Kant: Political Writings* içinde, yay. haz. H. S. Reiss (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1991), 44.

52 "insan ırkının çözeceği": A.g.e., 46.

52 "yıkımlar, kargaşalar ve hatta": A.g.e., 47.

52 "insan ırkının devasa mezarlığı": Immanuel Kant, "Perpetual Peace: A Philosophical Sketch (1795)," Reiss, *Kant* içinde, 96.

52 Kant'a göre yanıt: Yani, vatandaşların hepsine eşitçe uygulanan bir hukuk sistemiyle yönetilen, katılımcı yönetim biçimleri bulunan devletler. "Ebedi Barış" o zamandan beri, çağdaş dönemin "demokratik barış kuramı" adına kullanılmıştır. Ancak Kant denemesinde, "yürütme gücünün (hükümet) yasama gücünden ayrıldığı temsilci siyasi yapılar olarak tanımladığı cumhuriyetle demokrasi arasında bir ayrım yapar. "Sözcüğün en gerçek anlamıyla demokrasi" – yani geç antik Atina'daki gibi, tüm devlet meselelerinin genel oylamaya sunulduğu doğrudan demokrasi- "mutlaka despotizmdir." A.g.e., 101.

52 "savaşın tüm sefaletlerinin": A.g.e., 100. Vurgu eklenmiştir. Soyut akıl düzleminde yürüyen Kant, komşularının hepsine halkın büyük tezahüratıyla savaş açmış olan cumhuriyet Fransa'sı örneğinden uzak durmuştur.

52 "güçlerin birleştiği bir sistem: Kant, "Idea for a Universal History," 49.

54 Devrim'in entelektüel vaftiz babası: Rousseau'nun ünlü analizine göre, "İnsan özgür doğar, ve her yerde zincire vurulmuştur." İnsan gelişiminin seyri, "bir arazi parselini çevirdikten sonra, *bu benim* diyen ilk insan"la birlikte yanlış bir yön almıştır." Dolayısıyla adalet ancak, özel mülkiyet feshedilip ortaklaşmaya geçildiğinde ve yapay toplumsal statü katmanları kaldırıldığında sağlanabilir. Ve mülk ya da statü sahipleri mutlak eşitliğin yeniden getirilmesine karşı koyacaklarından, bu ancak şiddet içeren bir devrimle gerçekleşebilir. Jean-Jacques Rousseau, *Discourse on the Origin of Inequality* ve *The Social Contract*, *The Basic Political Writings* içinde (1755; 1762) (Indianapolis: Hackett, 1987), 61, 141.

55 "toplumsal düzende yönetimin hâkimiyeti": Rousseau'nun muhakemesine göre meşru yönetim ancak "her birimiz şansımızı ve tüm gücümüzü genel iradenin yüce yönetimi altında ortaklaştırdığımızda

ve toplu kapasitemizle her üyeyi bütünün ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiğimizde" gelecektir. Muhalefet ortadan kalkacaktı: akılcı ve eşitlikçi toplumsal yapılarda halk iradesindeki uyuşmazlıklar halkın yetkilendirilmesi ilkesine karşı gayri meşru muhalefeti yansıtacağından, "genel iradeye uymayı reddeden bunu tüm bedeniyle yapmak zorunda bırakılacaktır. Bu, özgür olmaya zorlanmasından daha az bir anlam taşımaz; zira her vatandaşı ülkesine vererek onu tüm kişisel bağımlılıklara karşı güvenceye alacak şart budur. Rousseau, *Social Contract, Basic Political Writings* içinde, 150.

56 "özgürlüklerini geri almak isteyen": "Declaration for Assistance and Fraternity to Foreign Peoples" (19 Kasım 1792), *The Constitutions and Other Select Documents Illustrative of the History of France, 1789-1907* (Londra: H. W. Wilson, 1908), 130.

56 "Fransız ulusu özgürlüğü ve": "Decree for Proclaiming the Liberty and Sovereignty of All Peoples" (15 Aralık 1792), a.g.e. içinde, 132-33.

60 "İmparator'u –bu dünya ruhunu": Hegel'den Friedrich Niethammer'e, 13 Ekim 1806, *Hegel: The Letters* içinde, çev. Clark Butler ve Christine Seiler, Clark Butler'ın yorumlarıyla (Bloomington: Indiana University Press, 1985).

2. Bölüm: Avrupa Güç Dengesi Sistemi ve Sona Erişi

62 "Bizans'ın ince kibarlıklarıyla": Marquis de Custine, *Empire of the Czar: A Journey Through Eternal Russia* (1843; New York: Anchor Books, 1990), 69.

63 "bütün evrendeki tüm Hristiyanların": Pskov'lu Filofei'nin namesi, 1500 ya da 1501, alıntılayan Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997), 5-6. İvan'ın ardılları bu felsefi inanca jeopolitik bir itki ekleyeceklerdi. Büyük Katerina'nın tasavvur ettiği "Yunan Projesi" Konstantinopolis'in fethi ve Katerina'nın Konstantin gibi elverişli bir ad verilmiş olan torununa hükümdar olarak taç giydirilmesiyle sonuçlanacaktı. Hatta nedimi Potemkin hamisinin Kırım'a giderken geçtiği yola (sahte köylere ek olarak) "Bizans'a buradan gidilir" yazan bir tabela yerleştirmişti. Rusya için Ortodoks Hristiyanlığın kaybedilmiş başkentinin yeniden kazanılması, köklü manevi ve (sıcak denizlerde limanlardan yoksun bir imparatorluk için) stratejik önemde bir hedef olmuştu. On dokuzuncu yüzyılın Pan-Slavcı entelektüeli Nikolay Danilevski uzun bir düşünce geleneğini kulaklarda çınlayan bir değerlendirmeyle özetlemiştir: [Konstantinopolis] devletimizin başlangıcından beri Rus halkının emellerinin amacı, aydınlanmamızın ideali, atalarımızın şanı, haşmeti ve muhteşemliği, Ortodoksluğun merkezi ve Avrupa'yla aramızdaki çekişmenin nedeni olmuştur. Avrupa'ya rağmen onu Türklerden koparabilseydik Konstantinopolis'in bizim için nasıl da tarihsel bir önemi olurdu! Ayasofya'nın kubbesine

yükselteceğimiz haçın parlaklığı yüreklerimizi nasıl da hoşnut ederdi! Konstantinopolis'in bütün öteki avantajlarını ... dünyadaki önemini, ticari önemini, seçkin konumunu ve güneyin tüm cazibelerini ekleyin bunlara." Nikolay Danilevskii, *Russia and Europe: A View on Cultural and Political Relations Between the Slavic and German-Roman Worlds* (St. Petersburg, 1871), çeviri ve alıntı *Imperial Russia: A Source Book, 1700-1917*, yay. haz. Basil Dmytryshyn (Gulf Breeze, Fla: Academic International Press, 1999), 373.

64 "devleti her yöne genişletmek": Vasili O. Kliuchevsky, *A Course in Russian History: The Seventeenth Century* (Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1994), 366. Ayrıca bkz Hosking, *Russia*, 4.

64 Bu süreç ulusal bir bakış açısına: John P. LeDonne, *The Russian Empire and the World, 1700-1917: The Geopolitics of Expansion and Containment* (New York: Oxford University Press, 1997), 348.

65 "Görünüşe bakılırsa siyaset felsefesi, tüm Ruslarınki gibi": Henry Adams, *The Education of Henry Adams* (1907; New York: Modern Library, 1931), 439.

65 Her yıl, birçok Avrupa devletinin: Orlando Figes, *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia* (New York: Picador, 2002), 376-77.

65 bu bakış açısına göre: Rus askerleri 1864'te şu anda Özbekistan olarak bilinen topraklara girdiklerinde Şansölye Aleksandr Gorçakov Rusya'nın yayılmasını, yalnızca kendi momentumuyla ileri atılan, periferini pasifize etme amaçlı sürekli bir yükümlülük olarak tanımlamıştır:

> Öyleyse devlet [Rusya] bir seçim yapmalıdır: ya bu sürekli çabasından vazgeçip sınırlarını refah, güvenlik ve kültürel ilerlemeyi olanaksızlaştıracak sürekli bir huzursuzluğa mahkûm etmek, ya da giderek daha uzaklara, devasa mesafelerin ileriye doğru atılan her adımla zorluk ve güçlükleri artırdığı vahşi toprakların kalbine ilerlemek ... hırstan çok, en büyük güçlüğün durabilmek olduğu, kasvetli zorunluluktan.

George Verdansky, yay. haz., *A Source Book for Russian History: From Early Times to 1917* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972), 3:610.

66 Ancak çarlık Rusya'sına ilk gelen: Marquis de Custine, *Empire of the Czar*, 230. Modern akademisyenler merak etmeyi sürdürdüler. Bkz örneğin Charles J. Halperin, *Russia and the Golden Horde: The Mongol Impact on Medieval Russian History* (Indianapolis: Indiana University Press, 1985); Paul Harrison Silfen, *The Influence of the Mongols on Russia: A Dimensional History* (Hicksville, N.Y.: Exposition Press, 1974).

67 Modernitenin meyvelerini keşfetmeye ... kararlı olan: Petro Avrupa ülkelerinde şaşkınlık uyandıran hükmedici bir uygulamalı yaklaşımla Hollanda doklarında marangoz olarak çalıştı, Londra'da saat söküp onardı ve dişçilik ve anatomik diseksiyon alanlarında yenilikleri deneyerek maiyetini huzursuz etti.

Bkz Virginia Cowles, *The Romanovs* (New York: Harper & Row, 1971), 33-37; Robert K. Massie, *Peter the Great* (New York: Ballantine Books, 1980), 188-189, 208.

67 "halkın eski Asya gelenekleriyle bağlarını koparmak": B. H. Sumner, *Peter the Great and the Emergence of Russia* (New York: Collier Books, 1962), 45.

67 Bir dizi ferman yayınlandı: Cowles, *Romanovs*, 26-28; Sumner, *Peter the Great and the Emergence of Russia*, 27; Figes, *Natasha's Dance*, 4-6.

67 "Rusya bir Avrupa devletidir": II. Katerina, *Nakaz* (Talimat) 1767-68'in Yasama Komisyonu'na, Dmytryshyn, *Imperial Russia* içinde, 80.

68 Stalin de bu takdiri: Maria Lipman, Lev Gudkov, Lasha Bakradze ve Thomas de Waal, *The Stalin Puzzle: Deciphering Post-Soviet Public Opinion* (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2013), (günümüz Ruslarına ilişkin, "Stalin Sovyetler Birliği'ne kudret ve refah getiren bilge bir liderdi" yorumuna % 47'sinin ve "Halkımızın Stalin gibi gelip düzeni yeniden kuracak bir lidere her zaman ihtiyacı olacaktır" yorumuna % 30'unun katıldığı kamuoyu yoklamasını bildirirken).

68 "İdarenin Boyutu": II. Katerina, *Nakaz* (Talimat), 1767-68 Yasama Komisyonu'na, 80.

69 "Rusya'da hükümdar canlı bir adalet dağıtıcıdır": Nikolay Karamzin, Çar I. Aleksandr için, alıntılayan W. Bruce Lincoln, *The Romanovs: Autocrats of All The Russias* (New York: Anchor Books, 1981), 489.

69 "İki devasa ve uzlaşmaz dünyanın arayüzü": Halperin, *Russia and the Golden Horde*, 126.

69 "bu bitmek bilmez özlem": Fyodor Dostoyevski, *A Writer's Diary* (1881), alıntılayan Figes, *Natasha's Dance*, 308.

70 "insanlık ailesinden kopartılmış bir yetim": Pyotr Chaadev, "Philosophical Letter" (1829, yayımlanması 1836), alıntılayan Figes, *Natasha's Dance*, 132 ve Dmytryshkyn, *Imperial Russia*, 251. Chaadev'in yorumu olayı can evinden vurmuştu ve ağızdan ağıza dolaştı, ancak yayımlanması hemen engellendi ve yazar akıl hastası ilan edilip, polis denetimi altına alındı.

70 "Üçüncü Roma": Mikhail Nikiforovich Katkov, 24 Mayıs 1882, başyazı, *Moskovskie vedomosti* (Moskova Haberleri), alıntı Verdansky, *A Source Book for Russian History*, 3:676.

70 "Ne halk! İskitli bunlar!": Figes, *Natasha's Dance*, 150.

71 "hakiki hükümdarlığının hızlandırılması davasına": Lincoln, *The Romanovs*, 404-405.

71 "Bir İngiliz siyaseti ... yok artık": A.g.e., 405.

72 "güçlerin karşılıklı ilişkilerinde eskiden": Wilhelm Schwarz, *Die Heilige Allianz* (Stuttgart, 1935), 52.

73 Bozguna uğratılmış düşman: (Batı) Almanya'nın 1954'te, yeni ortaklarına karşı vermiş olduğu canice savaşın sonunda kayıtsız şartsız teslim olmasının üzerinden on yıl geçmeden Atlantik İttifakı'na katılma kararına benziyordu bu.

75 "gerçek bir hırs için fazla zayıf": Klemens von Metternich, *Aus Metternich's nachgelassenen Papieren*, yay. haz. Alfons v. Klinkowstroem (Viyana, 1881), 1:316.

80 "Fransa'nın Avrupa'nın özgürlüklerine saldırısı olasılığı": Palmerston'ın 6 sayılı mesajı, Clanricarde Markisi'ne (St. Petersburg'daki büyükelçi), 11 Ocak 1841, *The Foreign Policy of Victorian England* içinde, yay. haz. Kenneth Bourne (Oxford: Clarendon Press, 1970), 252-253.

81 Alman felsefeci Johann Gottfried von Herder: Bkz Isaiah Berlin, *Vico and Herder: Two Studies in the History of Ideas* (New York: Viking, 1976), 158, 204.

81 Kuramın temeli gerçeğe dayanıyordu: Jacques Barzun, *From Dawn to Decadence: 500 Years of Western Cultural Life* (New York: Perennial, 2000), 482.

81 Dil konusundaki milliyetçilikler geleneksel imparatorlukların: Sir Lewis Namier, *Vanished Supremacies: Essays on European History*, 1812-1918 (New York: Penguin Books, 1958), 203.

82 "devletin askeri ve mali kaynaklarını dikkatle": Otto von Bismarck, *Die gesammelten Werke*, 3. Baskı (Berlin, 1924), 1: 375.

86 Savaşın bu adı almasının nedeni: Çarpışma her iki tarafın klasik edebiyatında anılmıştır, örneğin Alfred Tennyson, "Hafif Süvari Alayının Hücumu" ve Lev Tolstoy, "Sivastopol". Bkz Nicholas V. Riasanovsky, *A History of Russia* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 336-39.

86 "Nankörlüğümüzün boyutuyla dünyayı hayrete düşüreceğiz": *Allgemeine deutsche Biographie 33* (Leipzig: Duncker & Humblot, 1891), 266. Metternich 1848'de görevden ayrıldı.

87 "Her şeyin sarsıldığı bir yerde": Heinrich Sbrik, *Metternich, der Staatsman und der Mensch*, 2 cilt. (Münih, 1925), 1:354, aktaran Henry A. Kissinger, "The Conservative Dilemma: Reflections on the Political Thought of Metternich," *American Political Science Review* 48, sayı 4 (Aralık 1954): 1027.

88 "icatlar, yalnızca keşifleri bilen tarihin düşmanıdır": *Metternich, Aus Metternich's nachgelassenen Papieren*, 1:33, 8:184.

88 Metternich'e göre Avusturya'nın ulusal çıkarı: Algernon Cecil, *Metternich, 1773-1859* (Londra: Eyre and Spottiswood, 1947), 52.

89 "Siyaset bilimin büyük kabulleri": Metternich, *Aus Metternich's nachgelassenen Papieren*, 1:334.

89 "Duygusal bir politika karşılıklılık bilmez": *Briefwechsel des Generals Leopold von Gerlach mit dem Bundestags-Gesandten Otto von Bismarck* (Berlin, 1893), 334.

89 "Tanrı aşkına": A.g.e. (20 Şubat 1854), 130.

89 "Büyük bir güç için politikanın yegâne sağlıklı temeli": Horst Kohl, *Die politischen Reden des Fursten Bismarck* (Stuttgart, 1892), 264.

89 "Minnet ve güven meydanda tek bir insanı": Bismarck, *Die gesammelten*

Werke (14 Kasım 1833), cilt 14, 1., 3. sayılar.

89 "Politika, bir mümkün kılma ve görelilik bilimidir.": A.g.e. (29 Eylül 1851), 1:62.

90 "Fransız Devrimi'nden daha büyük": 9 Şubat 1871 tarihli konuşma, Hansard, *Parliamentary Debates* içinde, dizi 3, cilt 204 (Şubat-Mart 1871), 82.

93 Almanların stratejisi: Prusya'nın birleşmenin önünü açan savaşlardaki zaferlerinin mimarı olan Moltke ise aksine, kendi zamanında her iki cephede müdafaa planlamıştı.

94 I. Dünya Savaşı'nın çıkmasının nedeni: Gelişmeler hakkında kışkırtıcı anlatılar için bkz Christopher Clark, *The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914* (New York: HarperCollins, 2013) ve Margaret MacMillan, *The War That Ended Peace: The Road to 1914* (New York: Random House, 2013).

100 1920'lerde Weimar Cumhuriyeti Almanya'sı: Bkz John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (New York: Macmillan, 1920), 5. Bölüm.

101 Kalıntılarıysa: Bkz 6. ve 7. Bölümler.

3. Bölüm: İslamcılık ve Ortadoğu

112 "ilk bilinçli girişim": Adda B. Bozeman, "Iran: U.S. Foreign Policy and the Tradition of Persian Statecraft," *Orbis* 23, sayı 2 (Yaz 1979): 397.

113 Küçük bir Arap grubunun: Bkz Hugh Kennedy, *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live In* (Londra: Weidenfeld & Nicholson, 2007), 34-40.

114 "İslam'ı benimserseniz": Kennedy, *Great Arab Conquests*, 113.

114 İslam'ın üç kıtaya hızla yayılması: Bkz genel olarak Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*, cilt 1, *The Classical Age of Islam* (Chicago: University of Chicago Press, 1974).

115 "*Darülislam*": Majid Khadduri, *The Islamic Law of Nations: Shaybani's Siyar* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1966), 13.

115 "yüreği, dili": Majid Khadduri, *War and Peace in the Law of Islam* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1955), 56. Ayrıca bkz *Kennedy, Great Arab Conquests*, 48-51; Bernard Lewis, *The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years* (New York: Touchstone, 1997), 233-38.

118 Öteki dinler de –özellikle Hristiyanlık": Şu anda demokrasi ve insan haklarının küresel dönüşüme yönelik eylemleri esinlendirmesi karşısında, içeriklerinin ve uygulanabilirliklerinin, ilerleyen orduların ardından gelen din değiştirme buyruklarından çok daha esnek oldukları görülmüştür. Ne de olsa farklı hakların demokratik iradeleri birbirlerinden çok farklı sonuçlar doğurabilir.

120 "İslam hukuku, Müslümanlar onlarla": Labeeb Ahmed Bsoul, *International Treaties (Mu'ahadat) in Islam: Theory and Practice in the Light of Islamic International Law (Siyar) According to Orthodox Schools*

(Lanham, Md.: University Press of America, 2008),117.

120 "Darülharp toplulukları": Khadduri, *Islamic Law of Nations*, 12. Ayrıca bkz Bsoul, *International Treaties*, 108-9.

120 Bu dünya görüşünün idealize versiyonunda: Bkz James Piscatori, "Islam in the International Order," *The Expansion of International Society* içinde, yay. haz. Hedley Bull ve Adam Watson (New York: Oxford University Press, 1985), 318-19; Lewis, *Middle East*, 305; Olivier Roy, *Globalized Islam: The Search for a New Ummah* (New York: Columbia University Press, 2014), 112 (çağdaş İslamcı görüşler hakkında); Efraim Karsh, *Islamic Imperialism: A History* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2006), 230-31. Ama bkz Khdduri, *War and Peace in the Law of Islam*, 156-57 (Müslüman olmayanların ele geçirdiği toprakların *Darülharb*'a dönebilmelerine ilişkin geleneksel şartlar hakkında).

121 Bu hizipler zamanla: Bu bölünmeye ve günümüzdeki yansımalarına ilişkin analiz için bkz Vali Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts Within Islam Will Shape the Future* (New York: W. W. Norton, 2006).

123 "dünya düzeni": Brendan Simms, *Europe: The Struggle for Supremacy from 1453 to the Present* (New York: Basic Books, 2013), 9-10; Black, *History of Islamic Political Thought*, 206-7.

124 Bu bağlamda, resmi Osmanlı belgelerinde: Bunlar İngilizcede yanıltıcı bir biçimde "kapitülasyonlar" (teslim olma) olarak adlandırılırdı –Osmanlı İmparatorluğu herhangi bir konuda teslim olduğundan değil, bölümlere ya da maddelere ayrıldıklarından (Latince capitula).

124 "Ben ki Sultanların Sultanı": I. Süleyman'ın Fransa Kralı I. Francois'ya yanıtı, Şubat 1526, alıntılayan Roger Bigelow Merriman, *Suleiman the Magnificent, 1520-1566* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1944), 130. Ayrıca bkz Halil İnalcık, "The Turkish Impact on the Development of Modern Europe," *Ottoman State and Its Place in World History* içinde, yay. haz. Kemal H. Karpat (Leiden: E. J. Brill, 1974), 51-53; Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy* (New York: Penguin Books, 1955), 152. Yaklaşık 500 yıl sonra, ikili ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan mektubun bir kopyasını Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'ye sundu, ama şu şikayette bulundu: "Okumamış olduğunu sanıyorum." "Turkey's Erdoğan: French Vote Reveals Gravity of Hostility Toward Muslims," *Today's Zaman*, 23 Aralık 2011.

125 "Avrupa'nın Hasta Adamı": 1853'te Rusya Çarı I. Nikolay'ın Britanya büyükelçisine şöyle dediği söylenir: "Elimizde hasta bir adam, ciddi derecede hasta bir adam var; bugünlerde, özellikle de gerekli düzenlemeler yapılmadan elimizden kayarsa çok yazık olur." Harold Temperley, *England and the Near East* (Londra: Longmans, Green, 1936), 272.

126 "Halifeliğe saldırmak": Sultan Mehmet Reşat, "Proclamation," ve Şeyhülislam, "Fetva," *Source Records of the Great War* içinde, yay. haz. Charles F. Horne ve Walter F. Austin (Indianapolis: American Legion, 1930), 2:398-401. Ayrıca bkz Hew Strachan, *The First World War* (New York: Viking, 2003), 100-101.

128 "Filistin'de Yahudi halkına": Arthur James Balfour'dan Walter Rothschild'e, 2 Kasım 1917, Malcolm Yapp, *The Making of the Modern Near East, 1792-1923* içinde (Harlow: Longmans, Green), 290.

129 İki zıt eğilim: Bkz Erez Manela, *The Wilsonian Moment: Self-Determination and the International Origins of Anticolonial Nationalism, 1917-1920* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

134 gayri resmi bir topluluğu: Bkz Roxanne L. Euben ve Muhammad Qasim Zaman, yay. haz., *Princeton Readings in Islamist Thought: Texts and Contexts from al-Banna to Bin Laden* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2009), 49-53.

135 "parlak bir konumda bulunan": Hassan al-Banna, "Toward the Light, a.g.e. içinde, 58-59.

135 "Sonra Müslüman'ın anavatanı genişleyerek": A.g.e., 61-62.

136 Mümkün olan yerlerde bu savaş aşamalı: A.g.e., 68-70.

136 "ırk ... alçakca ortaklıklar": Sayyid Qutb, *Milestones*, gözden geçirilmiş 2. İngilizce baskı (Şam, Suriye: Dar al-Ilm, tarihsiz), 49-51.

137 "insanın ... özgürlüğünün": A.g.e., 59-60, 72, 84, 137.

137 takipçilerinden bir çekirdek: Kutub'dan bin Ladin'e giden evrim hakkında bir tartışma için bkz Lawrence Wright, *The Looming Tower: Al-Qaeda and the Road to 9/11* (New York: Random House, 2006).

139 "özgürlük": Barack Obama, Kanada Başbakanı Harper'la birlikte yapılan Ortak Basın Toplantısı'ndan Başkan'ın Yorumları, 4 Şubat 2011; Fox News'la röportaj, 6 Şubat 2011; Başkan Barack Obama'nın Mısır hakkındaki Demeci; 10 Şubat 2011; "Remarks by the President on Egypt" 11 Şubat 2011.

143 "Suriye'nin geleceği": Başkan'ın Suriye'deki Duruma İlişkin Demeci, 18 Ağustos 2011, http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/08/18/statement-president-obama-situation-syria.

144 Başlıca taraflar: Mariam Karouny, "Apocalyptic Prophecies Drive Both Sides to Syrian Battle for End of Time," Reuters, 1 Nisan 2014.

155 Suudi Arabistan'da askeri personel konuşlandırarak: Riyad'ın talebi üzerine, Saddam Hüseyin'i Suudi petrol sahalarını ele geçirme girişiminden caydırmak amacıyla.

155 Usame bin Ladin saldırıdan önce: Bkz "Message from Osame Bin-Muhammad Bin Ladin to His Muslim Brothers in the Whole World and Especially in the Arabian Peninsula: Declaration of Jihad Against the Americans Occupying the Land of the Two Holy Mosques; Expel the Heretics from the Arabian Peninsula," FBIS Report içinde, "Compilation of Usama bin Ladin

Statements, 1994-January 2004," 13; Piscatori, "Order, Justice, and Global Islam," 279-80.

161 Devletler bir bütün halinde yönetilemediklerinde: Bu olguya ilişkin bir yorum için bkz David Danelo, "Anarchy Is the New Normal: Unconventional Governance and 21st Century Statecraft" (Foreign Policy Research Institute, Ekim 2013).

4. Bölüm: Amerika Birleşik Devletleri ve İran

146 "Günümüzde gözlerimizin önünde duran": Ali Hamaney, "Leader's Speech at Inauguration of Islamic Awakening and Ulama Conference" (29 Nisan 2013), *Islamic Awakening* 1, sayı 7 (Bahar 2013).

165 "Bu son hedef": A.g.e.

166 "ABD ve Avrupa'daki gelişmeler": Islamic Invitation Turkey, "The Leader of Islamic Ummah and Oppressed People Imam Sayeed Ali Khamanei: Islamic Awakening Inspires Intl. Events," 27 Kasım 2011.

167 Perslerin monarşi ideali: Bu geleneğin en ünlü örneklerinden biri, Ahameniş İmparatorluğu'nun kurucusu olan Pers İmparatoru Kyros'un İÖ altıncı yüzyılda Yahudiler de dahil olmak üzere tutsak halkları Babil'den kurtarmasıydı. Kendi beyanıyla "dünyanın dört çeyreğinin kralı" Babil'e girip hükümdarının yerini aldıktan sonra, Babil'in tutsaklarının hepsinin eve dönmekte özgür olduklarını ve tüm dinlerin hoşgörüyle karşılanacağını buyurmuştu. Dini çoğulculuğun benimsenmesindeki öncülüğüyle Kyros'un iki binyıldan fazla bir süre sonra, Ksenephon'un *Cyropedia*'sında bir anlatı okuyup olumlu yorumda bulunmuş olan Thomas Jefferson'ı esinlendirdiğine inanılır. Bkz "The Cyrus Cylinder: Diplomatic Whirl," *Economist*, 23 Mart 2013.

168 "En çok kendilerine": Herodotus, *The History*, çev. David Grene (Chicago: University of Chicago Press, 1987), 1.131-135, ss 95-97.

168 "Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'yla": Kenneth M. Pollack, *The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America* (New York: Random House, 2004), 18-19. Ayrıca bkz John Garver, *China and Iran: Ancient Partners in a Post-imperial World* (Seattle: University of Washington Press, 2006).

169 "muhteşem iç alanlar": Bkz Roy Mottahedeh, *The Mantle and the Prophet: Religion and Politics in Iran* (Oxford: Oneworld, 2002), 144; Reza Aslan, "The Epic of Iran," *New York Times*, 30 Nisan 2006. Ebu'l Kâsım-i Firdevsi'nin Pers ülkesine İslam'ın gelişinden iki yüzyıl sonra derlenmiş *Şehname*'si Farsların İslam öncesi geçmişlerinin efsanevi görkemini anlatır. Şii Müslüman olan Firdevsi, karakterlerinden birinin bir çağın sonunda dile getirdiği bir ağıdı kaleme alarak, Perslerin karmaşık tutumlarını yansıtmıştır. "Lanet olsun bu dünyaya, lanet olsun bu zamana, lanet olsun bu kadere / Ki uygarlıktan uzak barbarlar geldiler beni Müslüman yapmaya.

170 "basiretli takiye": Bkz Sandra Mackey, *The Iranians: Persia, Islam,*

and the Soul of a Nation (New York: Plume, 1998), 109n1.

170 "emperyalistler": Ruhullah Humeyni, "Islamic Government," *Islam and Revolution: Writings and Declarations of Imam Khomeini* (1941-1980) içinde, çev. Hamid Algar (North Haledon, N.J.: Mizan Press, 1981), 48-49.

171 "uluslar arasındaki ilişkiler": Alıntılayan David Armstrong, *Revolution and World Order: The Revolutionary State in International Society* (New York: Oxford University Press, 1993), 192.

171 "İslami yönetim": Humeyni, "Islamic Government," "The First Day of God's Government" ve "The Religious Scholars Led the Revolt," *Islam and Revolution* içinde, 147, 265, 330-31.

171 "İstenen": R. W. Apple Jr., "Will Khomeini Turn Iran's Clock Back 1,300 Years?" *New York Times*, 4 Şubat 1979.

171 Bu çalkantıların arasında: Bkz Charles Hill, *Trial of a Thousand Years: World Order and Islamism* (Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, 2011), 89-91.

172 Tahran'ın İslam devrimi buyruğu: Genellikle hasıraltından yürütülen bu olguya ilişkin anlatılar elbette eksiktir. Tahran'la Taliban ve el Kaide arasında sınırlı bir işbirliği, ya da en azından zımni bir uzlaşma bulunduğuna işaret edenler olmuştur. Örneğin bkz Thomas Kean, Lee Hamilton ve diğ., *The 9/11 Commission Report* (New York: W. W. Norton, 2004), 61, 128, 240-41, 468, 529; Seth G. Jones, "Al Qaeda in Iran," *Foreign Affairs*, 29 Ocak 2012, http://www.foreignaffairs.com/articles/137061/seth-g-jones/alqaeda-in-iran.

173 "Bu yüce ve büyük yazar": Akbar Ganji, "Who Is Ali Khamanei: The Worldview of Iran's Supreme Leader," *Foreign Affairs*, Eylül/Ekim 2013. Ayrıca bkz Thomas Joscelyn, "Iran, the Muslim Brotherhood, and Revolution," Longwarjournal.org, 28 Ocak 2011.

173 "Kuran'ın kutsal ayeti": İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (24 Ekim 1979), değişiklik, I Bölüm, 11. Madde.

174 "Devrimimizi tüm dünyaya ihraç": Humeyni, "New Year's Message" (21 Mart 1980), *Islam and Revolution* içinde, 286.

174 geçici olarak kullandığı: Bu statü İran anayasasında belirtilmiştir: Veli el Asr'ın [Çağın Muhafızı, Saklı İmam] gaybası sırasında çağının şartlarının tümden farkında, cesur, becerikli ve idari yetenek sahibi olan adil ve dindar kişi bu Madde 107 uyarınca Ümmetin liderliği görevinin sorumluluklarını üstlenecektir." İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 24 Ekim 1979, değişiklik, I. Bölüm, 5. Madde. İran devriminin doruk evrelerinde Humeyni, kendisinin Gayba'dan dönmüş Mehdi, ya da en azından bu olgunun müjdecisi olduğu yönündeki imalara karşı çıkmadı. Bkz Milton Viorst, *In the Shadow of the Prophet: The Struggle for the Soul of Islam* (Boulder, Colo.: Westview Press, 2001), 192.

174 "Nihai kurtarıcı olan Vaat Edilmiş": İran İslam Cumhuriyeti

Cumhurbaşkanı Dr. Mahmud Ahmedinejad'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Altmış İkinci Oturumu huzurundaki Konuşması" (New York: Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations, 25 Eylül 2007), 10.

174 "Vasalam Ala Man Ataba'al hoda": Mahmud Ahmedinejad, George W. Bush'a, 7 Mayıs 2006, Dış İlişkiler Konseyi çevrimiçi kütüphanesi; "Iran Declares War," *New York Sun*, 11 Mayıs 2006.

175 "Bazı kişiler Amerika'nın yüzünü": Alıntılayan Arash Karami, "Ayatollah Khamenei: Nuclear Negotiations Won't Resolve US-Iran Differences," Al-Monitor.com Iran Pulse, 17 Şubat 2014, http://iranpulse.al-monitor.com/index.php/2014/02/3917/ayatollah-khamenei-nuclear-negotiations-wont-resolve-us-iran-differences/.

175 "Bir güreşçi hasmıyla güreşir": Alıntılayan Akbar Ganji, "Frenemies Forever: The Real Meaning of Iran's 'Heroic Flexibility,'" *Foreign Affairs*, 24 Eylül 2013, http://www.foreignaffairs.com/articles/139953/akbar-ganji/frenemies-forever.

179 Plütonyumun zenginleştirilmesi: Nükleer patlama için iki tip malzeme kullanılmıştır –zenginleştirilmiş uranyum ve plütonyum. Genel olarak plütonyum tepkimesinin kontrolü teknik açıdan, zenginleştirilmiş uranyum kullanılmış bir patlama üretmek için gereken çalışmadan daha karmaşık sayıldığı için, atılım niteliğinde bir kapasitenin önüne geçilmesi girişimlerinin çoğu, uranyum zenginleştirilmesine giden yolun kapanmasına odaklanmıştır. (Plütonyum reaktörlerinde de yakıt olarak uranyum kullanılır ve dolayısıyla uranyuma belli düzeyde erişilmesini ve uranyum işleme sürecinin bilinmesini gerektirir.) İran hem uranyum zenginleştirme hem plütonyum üretme kapasitesi yönünde ilerlemiştir ve her ikisi de müzakerelerin konusudur.

180 Kasım 2013 ara anlaşmasıyla sonuçlandı: Müzakere kayıtlarına ilişkin bu anlatı çeşitli kaynaklarda aktarılmış olay ve tekliflere gönderme yapmaktadır: Arms Control Association, "History of Official Proposal on the Iranian Nuclear Issue," Ocak 2013; Lyse Ducet, "Nuclear Talks: New Approach for Iran at Almaty," BBC.co.uk, 28 Şubat 2013; David Feith, "How Iran Went Nuclear," *Wall Street Journal*, 2 Mart 2013; Lara Jakes ve Peter Leonard, "World Powers Coax Iran into Saving Nuclear Talks," *Miami Herald*, 27 Şubat 2013; Semira N. Nikou, "Timeline of Iran's Nuclear Activities" (United States Institute of Peace, 2014); "Timeline: Iranian Nuclear Dispute," Reuters, 17 Haziran 2012; Hassan Rohani, "Beyond the Challenges Facing Iran and the IAEA Concerning the Nuclear Dossier," (Yüce Kültür Devrimi Konseyi'nde yapılan konuşma), *Rahbord*, 30 Eylül 2005, 7-38, FBIS-IAP20060111333601; Steve Rosen, "Did Iran Offer a 'Grand Bargain' in 2003?" *American Thinker*, 16 Kasım 2008 ve Joby Warrick ve Jason Rezaian, "Iran Nuclear Talks

End on Upbeat Note," *Washington Post*, 27 Şubat 2013.

185 "Tartışmaların devam ettiği konusuna yapılan vurgunun nedeni": Ayetullah Ali Hamaney, İran Meclis üyelerine demeç, Fars News Agency, çeviri ve alıntı KGS NightWatch haber bülteni, 26 Mayıs 2014.

187 Amerika'nın Ortadoğu'daki rolünün azalması: David Remnick, "Going the Distance," *New Yorker*, 27 Ocak 2014.

189 "Bugün, ölülerin ve yaralıların": İzak Rabin'in ABD Kongresi'nin ortak oturumundaki konuşması, 26 Temmuz 1994, İzak Rabin Merkezi'nin çevrimiçi arşivi.

5. Bölüm: Asya'nın Çeşitliliği

190 Modern Batılı güçler bölgeye gelene dek: Philip Bowring, "What Is 'Asia'?" *Far Eastern Economic Review*, 12 Şubat 1987.

196 "1648'de 'Vestfalya Antlaşması'nda sağlamca oluşturulmuş temel modern uluslararası ilişkiler": Qi Jianguo, "An Unprecedented Great Changing Situation: Understanding and Thoughts on the Global Strategic Situation and Our Country's National Security Environment," *Xuexi shibo* [*Study Times*], 21 Ocak 2013, çev. James A. Bellacqua ve Daniel M. Hartnett (Washington, D.C.: CNA, Nisan 2013).

197 Asya'nın tarihsel diplomasi sistemlerinde: Bkz Immanuel C. Y. Hsu, *The Rise of Modern China* (New York: Oxford University Press, 2000), 315-17; Thant Myint-U, *Where China Meets India* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011), 77-78; John W. Garver, *Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century* (Seattle: University of Washington Press, 2001), 138-40; Lucian W. Pye, *Asian Power and Politics* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1985), 95-99; Brotton, *History of the World in Twelve Maps*, 4. Bölüm.

200 Gelgelelim titiz protokol kararlarında: Örneğin bkz David C. Kang, *East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute* (New York: Columbia University Press, 2010),77-81.

200 Japon toplumunun ve dünya düzeni görüşünün doruğunda: Kenneth B. Pyle, *Japan Rising* (New York: Public Affairs, 2007), 37.

201 "Japonya ilahi ülkedir": John W. Dower, *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War* (New York: Pantheon, 1986), 222.

201 1590'd,a savaşçı Toyotomi Hideyoşi: Bkz Samuel Hawley, *The Imjin War: Japan's Sixteenth-Century Invasion of Korea and Attempt to Conquer China* (Seul: Royal Asiatic Society, Kore Şubesi, 2005).

202 Beş yıllık sonuçsuz müzakerelerden: Kang, *East Asia Before the West*, 1-2, 93-97.

202 Kesin diplomatik eşitlik: Hidemi Suganami, "Japan's Entry into International Society, Bull ve Watson, *Expansion of International Society* içinde, 187.

202 Çinli tacirlerin belli yerlerde: Marius Jansen, *The Making of Modern Japan* (Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 2002), 87.

202 "yabancıları bedeli her ne olursa olsun sürme tebliği": Suganami, "Japan's Entry into International Society," 186-89.

203 "majesteleri imparatorun kadim yasaları": Başkan Millard Fillmore'dan Japonya İmparatoru'na (14 Temmuz 1853'te Komodor Perry tarafından sunulmuştur), Francis Hawks ve Matthew Perry, *Narrative of the Expedition of an American Squadron to the China Seas and Japan, Performed in the Years 1852, 1853 and 1854, Under the Command of Commodore M. C. Perry, United States Navy, by Order of the Government of the United States* içinde (Washington, D.C.: A. O. P. Nicholson, 1856), 256-57.

204 "İmparator atalarımızın yasalarıyla kesinlikle yasaklanmış": Başkan Fillmore'un mektubuna Japonların yanıtının çevirisi, a.g.e. içinde, 349-50.

205 "1.Bu antla": Meiji Ant Fermanı, *Japanese Government Documents* içinde, yay. haz. W. W. McLaren (Bethesda, Md.: University Publications of America, 1979), 8.

207 "Asya'da Yeni Düzen": Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull'a verilen Japon notu, 7 Aralık 1941, alıntılayan Pyle, *Japan Rising*, 207.

209 Japonya'nın Soğuk Savaş dönemi liderleri: Bkz örneğin Yasuhiro Nakasone, "A Critical View of the Postwar Constitution" (1953), *Sources of Japanese Tradition içinde*, yay. haz. Wm. Theodore de Barry, Carol Gluck ve Arthur E. Tiedemann (New York: Columbia University Press, 2005), 2:1088-89). Nakasone konuşmayı, Amerikan akademik ortamını tanımak isteyen genç liderlere yönelik bir program olan Uluslararası Seminer üyesi olarak Harvard'da misafir olduğu sırada yapmıştır. "Japonya'yla ABD arasında kalıcı dostluğun ivmelendirilmesi" için Japonya'nın bağımsız savunma kapasitesinin güçlendirilmesi ve Amerikan ortağıyla ilişkilerinin daha eşitlikçi bir zemine dayandırılması gerektiğini savundu. Nakeson otuz yıl sonra Başbakan olduğunda mevkidaşı Ronald Reagan'la birlikte bu politikaları etkili bir biçimde yürüttü.

210 "Japonya'nın güvenlik ortamı": National Security Strategy (Provisional Translation) Tokyo: Dışişleri Bakanlığı, 17 Aralık 2013), 1-3. Japon Kabinesi'nin benimsediği bu belgeye göre ilkeleri "gelecek onyılda Japonya'nın ulusal güvenlik politikasına kılavuz olacaktır."

211 "insanın ... her şeyi kapsayan": S. Radhakrishnan, "Hinduism," *A Cultural History of India* içinde, yay. haz. A. L. Basham (Yeni Delhi: Oxford University Press, 1997), 60-82.

212 "Hristiyanlar ve baharat arayışıyla": Portekizli kâşif Vasco da Gama'nın Calicut (günümüzde Hindistan'da Kozhikode, o dönemde küresel baharat ticaretinin merkezlerindendi) Kralı'na açıklaması böyleydi. Da Gama'yla mürettebatı parlak Hint baharat ve değerli taş ticaretinden kâr etme fırsatından çok hoşnuttular. Ayrıca, ortaçağ ve erken modern çağda birçok Avrupalının Afrika ya da Asya'da bir yerde yaşadığına

inandığı güçlü bir Hristiyan kral olan "Prester John"ın kayıp krallığı efsanesinden de etkilenmişlerdi. Bkz Daniel Boorstin, *The Discoverers* (New York: Vintage Books, 1985), 104-6, 176-77.

213 Hindu klasiği: *The Bhagavad Gita*, çev. Eknath Easwaran (Tomales, Calif.: Nilgiri Press, 2007), 82-91; Amartya Sen, *The Argumentative Indian: Writings on Indian History, Culture, and Identity* (New York: Picador, 2005), 3-6.

214 Her tekil dünyevi uğraşların: Bkz Pye, *Asian Power and Politics*, 137-41.

215 "Fatih [her zaman]": Kautilya, *Arthashastra*, çev. L. N. Rangarajan (Yeni Delhi: Penguin Books India, 1992). 6.2.35-37, s. 525.

215 "Şayet ... fatih üstünse": A.g.e., 9.1.1, s. 588. Yaklaşık iki bin yıl sonra Prusya'dan Büyük Friedrich, zengin Avusturya eyaleti Silezya'yı ele geçirmeden önce benzer bir değerlendirmede bulunacaktı. Bkz 1. Bölüm.

215 "Fatih, devletler çemberini": A.g.e., 6.2.39-40, s. 526.

216 "kendi gücünü artıracak işlere": A.g.e., 9.1.21, s. 589.

216 "Çemberin tüm devletleri": Bkz Roger Boesche, *The First Great Political Realist: Kautilya and His "Arthashastra"* (Lanham, Md.: Lexington Books, 2002), 46; Kautilya, *Arthashastra*, 7.13.43, 7.2.16, 9.1.1-16, ss. 526, 538, 588-89.

216 Kautilya acımasızlığın amacının: Kautilya'nın kavramında evrensel bir fatihin bölgesi, "kuzeyde Himalayalardan güneyde denize uzanan ve doğudan batıya bin *yojanas* genişliğinde" bir alandı –fiilen günümüz Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'i. Kautilya, *Arthashastra*, 9.1.17, s. 589.

217 *Arthashastra*, soğukkanlı ve insancıl davranışın: Bkz Boesche, *First Great Political Realist*, 38-42, 51-54, 88-89.

217 "gerçekten radikal 'Makyavelizm'": Max Weber, "Politics as a Vocation," a.g.e. s. 7'de alıntılandığı gibi.

217 Hindistan *Arthashastra*'nın reçetelerini kullanarak ya da kullanmayarak: Günümüzde Asoka'ya Budizm ve şiddetsizlik vaazı nedeniyle hürmet edilir; bunları ancak fetihlerini tamamladıktan sonra benimsemiş ve hükümdarlığını güçlendirmesine yaramışlardır.

218 "Büyük Ortadoğu'ya bağlandı": Robert Kaplan, *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate* (New York: Random House, 2012), 237.

218 "Görünüşe bakılırsa, dünyanın yarısını": John Robert Seeley, *The Expansion of England: Two Courses of Lectures* (Londra: Macmillan, 1891), 8.

220 "Herhangi bir Avrupa fikrine göre": Sir John Strachey, *India* (Londra: Kegan, Paul, Trench, 1888), alıntılayan Ramachandra Guha, *India After Gandhi: The History of the World's Largest Democracy* (New York: Ecco, 2007), 3.

221 "Nasıl bir politika belirlerseniz belirleyin": Cavaharlal Nehru, "India's Foreign Policy" (Kurucu Meclis'te yapılan konuşma, Yeni Delhi, 4 Aralık 1947), *Independence*

and After: A Collection of Speeches, 1946-1949 içinde (New York: John Day, 1950), 204-5.

222 "Yalnızca Hindistan davasına değil": Alıntılayan Baldev Raj Nayar ve T. V. Paul, *India in the World Order: Searching for Major-Power Status* (New York: Cambridge University Press, 2003), 124-25.

223 "Hindistan delegasyonunun Amerikalıları rahatsız etme": A.g.e.'de alıntılandığı gibi, 125.

224 "Biz Asya ve Afrika ülkeleri": Cavaharlal Nehru, "Speech to the Bandung Conference Political Committe" (1955), G. M. Kahin, *The Asian-African Conference* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1956), 70.

225 "1)birbirinin toprak bütünlüğüne": "Agreement (with Exchange of Notes) on Trade and Intercourse Between Tibet Region of China and India. Signed at Peking, on 29 April 1954," United Nations Treaty Series, cilt 299 (1958), 70.

227 Taraflardan biri ya da öteki: Bu satırların yazıldığı sırada Afganistan Pakistan sınırlarını tanımamaktadır; Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir bölgesi tartışılmaktadır; Hindistan ve Çin Aksai Çin'i ve Arunaçal'ı tartışmaktadırlar ve 1962'de bu topraklar için savaşmışlardır; Hindistan ve Bangladeş birbirlerinin topraklarındaki düzinelerce ekslav için bir çözüm müzakeresinde bulunma taahhütlerini ifade etmiş, ancak meselenin çözümleneceği bir anlaşmayı onaylamamış ve bu topraklarda devriye hakkı için çatışmışlardır.

227 geniş çaplı Müslüman dünyayla: Bkz Pew Research Center Forum on Religion and Public Life, *The Global Religious Landscape: A Report on the Size and Distribution of the World's Major Religious Groups as of 2010* (Washington, D.C.: Pew Research Center, 2012), 22.

230 coğrafi açıdan bir Asya gücü: "Avrupa Rusya'sı" ya da Ural Dağlarının batısındaki Rusya kabaca, Rusya kara kütlesinin en batıdaki çeyreğini oluşturur.

6. Bölüm: Bir Asya Düzenine Doğru

235 "Çin merkezli": Bkz Mark Mancall, "The Ch'ing Tribute System: An Interpretive Essay," *The Chinese World Order* içinde, yay. haz. John K. Fairbank (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1968), 63.

236 Çin'de dışişleri bakanlığı: Bkz Mark Mancall, *China at the Center: 300 Years of Foreign Policy* (New York: Free Press, 1984), 16-20; Jonathan Spence, *The Search for Modern China*, 2. Baskı (New York: W. W. Norton, 1999), 197-202.

237 "Gözlerini baştan çıkarmak için": Ying-shih Yü, *Trade and Expansion in Han China: A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations* (Berkeley: University of California Press, 1967), 37.

239 "Geniş dünyaya hükmederken": Qianlong'un Kral III. George'a Birinci Tebliği (Eylül 1793), *The Search for Modern China: A Documentary Collection* içinde, yay. haz. Pei-kai Cheng, Michael Lestz ve

Jonathan Spence (New York: W. W. Norton, 1999), 105.

239 İngiltere Naip Prensi: Zihinsel melekeleri bozulmuş olan Kral III. George yerine ülkeyi yönetmekteydi.

240 "bundan böyle bu uzak güzergâha": "The Emperor of China," *Chinese Recorder* 29, sayı 10 (1898): 471-73.

241 "Göklerden evrene hükmetme vazifesini": *Papers Relating to Foreign Affairs Accompanying the Annual Message of the President to the First Session of the Thirty-eight Congress* (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1864), Belge No 33 ("Mr. Burlingname to Mr. Seward, Peking, 29 Ocak 1863"), 2:846-48.

242 "Son kırk yılda": James Legge, *The Chinese Classics; with a Translation, Critical and Exegetical Notes, Prolegomena, and Copious Indexes*, cilt 5, s. 1 (Hong Kong: Lane, Crawford, 1872), 52-53.

243 Çin 1945'te II. Dünya Savaşı'ndan: Bkz Rana Mitter, *Forgotten Ally: China's World War II, 1937-1945* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2013).

244 "Sonsuz nitelikte olan döngü": "Sixty Points on Working Methods –a Draft Resolution from the Office of the Centre of the CPC: 19.2.1958," *Mao Papers: Anthology and Bibliography* içinde, yay. haz. Jerome Ch'en (Londra: Oxford University Press, 1970), 63-66.

247 İlginçtir ki, ilk yolculuğuma hazırlandığım: "National Intelligence Estimate 13-7-70: Communist China's International Posture" (12 Kasım 1970), *Tracking the Dragon: National Intelligence Estimates on China During the Era of Mao, 1948-1976*, yay. haz. John Allen, John Carver ve Tom Elmore (Pittsburgh: Government Printing Office, 2004), 593-94.

251 Harvard'da gerçekleştirilmiş: Bkz Graham Allison, "Obama and Xi Must Think Broadly to Avoid a Classic Trap," *New York Times*, 6 Haziran 2013; Richard Rosecrance, *The Resurgence of the West: How a Translantic Union Can Prevent War and Restore the United States and Europe* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2013).

251 Amerika'nın eksen politikasını: Dışişleri Bakanı Hillary Clinton 13 Şubat 2009 tarihli bir konuşmasında, Obama yönetiminin, kapsamı henüz tam olarak ayrıntılandırılmamış olan "Doğu Asya Ekseni" bölgesel stratejisini açıklamıştı.

253 Aslına bakılırsa ulusal egemenlik: Alıntılayan Zhu Majie, "Deng Xiaoping's Human Rights Theory," *Cultural Impact on International Relations* içinde, yay. haz. Yu Xintian, Chinese Philosophical Studies (Washington, D.C.: Council for Research in Values and Philosophy, 2002), 81.

255 Oyuncu sayısı azaldığında: I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa, Almanya'nın birleşmesi sonucunda beşy oyuncuya indirgenmişti; bkz 2. Bölüm.

7. Bölüm: Tüm İnsanlık Adına Hareket Etmek

259 "İngiliz fikirlerine göre özgürlük": "Speech on Conciliation with

America" (1775), Edmund Burke, *On Empire, Liberty, and Reform: Speeches and Letters* içinde, yay. haz. David Bromwich (New Haven, Conn.: Yale University Press, 2000), 81-83. Burke, İngiliz özgürlüklerinin doğal bir evrimi saydığından, Amerikan Devrimi'ne sempati duyuyordu. Kuşakların yaptıklarını ve böylece organik büyüme olasılığını ortadan kaldırdığına inandığı için, Fransız Devrimi'ne karşıydı.

259 New England'da: Alexis de Tocqueville, "Concerning Their Point of Departure," *Democracy in America* içinde, çev. George Lawrence (New York: Harper & Row, 1969), 46-47.

260 "Kendi toplumumuzun sınırlarıyla": Paul Leicester Ford. yay. haz., *The Writings of Thomas Jefferson* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1892-99), 8:158-59, alıntılayan Robert W. Tucker ve David C. Hendrickson, *Empire of Liberty: The Statecraft of Thomas Jefferson* (New York: Oxford University Press, 1990), 11.

260 "içtenlikle itiraf et[mişti]": Jefferson'dan Monroe'ya, 24 Ekim 1823, alıntı "Continental Policy of the United States: The Acquisition of Cuba," *United States Magazine and Democratic Review*, Nisan 1859, 23.

261 "Öyleyse konfederasyonumuza bir tek Kuzey'i": Jefferson'dan Madison'a, 27 Nisan 1809, a.g.e. içinde.

262 Yeni Dünya'ya ilk yerleşenler: İngiltere ve Kuzey Avrupa'dan gelen yerleşimciler için bu büyük oranda geçerliydi. İspanya'dan gelenlerse daha çok, Hristiyanlığa geçirilmesi gereken yerlilerin yaşadığı, sömürülecek topraklar olarak görüyorlardı.

263 "birçok açıdan dünyanın": Publius [Alexander Hamilton], *The Federalist* 1, Alexander Hamilton, James Madison ve John Lay, *The Federalist Papers* içinde (New York: Mentor, 1961), 1-2. Burada "imparatorluk" tamamen egemen bağımsız bir oluşum anlamındadır.

264 "aşikar kaderimizin": John O'Sullivan, "Annexation," *United States Magazine and Democratic Review*, Temmuz-Ağustos 1845, 5.

265 "Uluslar meclisinde Amerika": John Quincy Adams, "An Address Delivered at the Request of the Committee of Citizens of Washington, 4 July 1821" (Washington, D.C.: Davis and Force, 1821), 28-29.

266 "[Amerika] tahrip edecek canavarlar": A.g.e.

266 "iyi bilinmektedir": Jedidiah Morse, *The American Geography; or, A View of the Present Situation of the United States of America*, 2. Baskı. (Londra: John Stockdale, 1792), 468-69, alıntı *Manifest Destiny and American Territorial Expansion: A Brief History with Documents*, yay. haz. Amy S. Greenberg (Boston: Bedford/St. Martin's, 2012), 53.

266 "Ayrıca, imparatorluğun doğudan batıya": Yani, kuramsal olarak üstün siyasi gücün merkezinin zaman ve mekânda ilerleyişini görmüş olan "translatio imperii mundi" –dünya hâkimiyetinin transferi: Babil ve Perslerden Yunanistan'a, Roma'ya,

Fransa'ya ya da Almanya'ya, ondan sonra Britanya'ya ve Morse'un varsayımına göre Amerika'ya. Ayrıca, George Berkeley'in "Verses on the Prospect of Planting Arts and Learning in America"dan ünlü dizesi:

Batıya ilerler imparatorluğun yolu
İlk dört Sahne bitti bile
Beşincisi tamamlayacak Dramı
günle birlikte;
Zaman'ın en soylu evladıdır
sonuncusu.

267 "Amerikan halkının köklerinin": John O'Sullivan, "The Great Nation of Futurity," *United States Magazine and Democratic Review*, Kasım 1839, 426-27.

268 "Öteki kefeye yalnızca": O'Sullivan, "Annexation," 9-10.

268 ABD İç Savaş'ta: Bkz Amanda Foreman, *A World on Fire: Britain's Crucial Role in the American Civil War* (New York: Random House, 2011); Howard Jones, *Blue and Gray Diplomacy: A History of Union and Confederate Foreign Relations* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2009).

269 neredeyse tamamını dağıtarak: Foreman, *World on Fire*, 784. İç Savaş sonunda 1.034.064 silahlı adamdan oluşan ABD Ordusu on sekiz ay sonra 54.302 düzenli askere ve 11.000 gönüllüye inmişti.

269 1890'da yılında Amerikan ordusu: Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1998), 47.

269 "dış politikamızdan herhangi bir kopuş": Groved Cleveland, First Inaugural Address, 4 Mart 1885, *The Public Papers of Grover Cleveland* (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1889), 8.

269 "Günümüzde bu kıtada ABD": Thomas G. Paterson, J. Garry Clifford ve Kenneth J. Hagan, *American Foreign Policy: A History* (Lexington, Mass.: D.C. Heath, 1977), 189.

272 "Bir halk olarak bize": Theodore Roosevelt, Inaugural Address, 4 Mart 1905, *United States Congressional Serial Set* 484 (Washington D.C.: Government Printing Office, 1905), 559.

272 "Şiddetin görüldüğü yeni ve vahşi": Theodore Roosevelt, "International Peace," Nobel konuşması, 5 Mayıs 1910, *Peace: 1901-1925: Nobel Lectures* içinde (Singapur: World Scientific Publishing Co., 1999), 106.

273 "Suiistimalleri etkili bir biçimde": Roosevelt'in Kongre'ye beyanı, 1902, alıntılayan John Morton Bloom, *The Republican Roosevelt* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967), 137.

273 "En insancıl ... çok hazindir" Roosevelt, Spring Rice'a, 21 Aralık 1907, *The Selected Letters of Theodore Roosevelt*, yay. haz. H. W. Brands (Lanham, Md., Rowman & Littlefield, 2001), 465.

274 "büyük bir donanmaya ihtiyacımız var": Theodore Roosevelt, *The Influence of Sea Power upon History*'ye ilişkin inceleme, Alfred Thayer Mahan, *Atlantic Monthly*, Ekim 1890.

274 "izleme noktalarını ele geçirmek": Theodore Roosevelt, "The Strenuous

Life," *Strenuous Life: Essays and Addresses* içinde (New York: Century, 1905), 9.

274 şaşırtıcı derecede hırslı bir vizyondu bu: Almanya ve Britanya savaş gemileri vadesi uzun süre önce geçmiş bir borç nedeniyle 1902'de kronik borçlu Venezüella'ya doğru yola çıktıklarında, Roosevelt geri ödeme olarak toprak ya da siyasi yayılma talebinde bulunmayacakları yönünde teminat talep etti. Alman temsilci yalnızca "kalıcı" toprak kazanımından vazgeçme sözü verdiğinde (ve benzer şartlar altında Britanya'nın Mısır'da ve Britanya'yla Almanya'nın Çin'de yapmış oldukları gibi, doksan dokuz yıllık bir imtiyaz olasılığını açık bıraktığında) Roosevelt savaş tehdidinde bulundu. Bir Amerikan filosunu güneye çağırdı ve medyaya Venezüella limanının haritalarını dağıttı. Tehdit işe yaradı. Roosevelt Kayser Wilhelm'in krizden yüzünü kızartmayacak bir şekilde çıkabilmesi için sessiz kalırken, imparatorluk Almanya'sının Venezüella'daki emelleri kesin bir şekilde suya düştü. Bkz Edmund Morris, *Theodore Rex* (New York: Random House: 2001); 176-82.

275 "suistimal ya da kudretsizlik": Theodore Roosevelt's Annual Message to Congress for 1904, HR 58A-K2, Records of the US House of Representatives, RG 233, Center for Legislative Archives, National Archives.

275 "Bu ülkenin tek arzusu": A.g.e.

276 ABD'nin donanmasını Güney Amerika'nın: Roosevelt Amerika'nın taahhüdünün gücünü göstermek amacıyla Kanal Bölgesi inşaat projesini bizzat ziyaret etti; görevdeki bir başkanın kıta ABD'sinden ilk ayrılışıydı bu.

276 "Doğu'da bize karşı sürekli bir muhalefet": Morris, *Theodore Rex*, 389.

277 "Hawaii Adaları üzerinde taleplerde": A.g.e., 397.

277 "Japonya'yla karşı karşıya": Roosevelt'in Kongre'ye beyanı, 1904, alıntılayan Blum, *Republican Roosevelt*, 134.

277 "pratik seferi": Morris, *Theodore Rex*, 495.

277 "Japonya'yla bir savaş çıkacağına inanmıyorum": Kermit Roosevelt'e mektup, 19 Nisan 1908, Brands, *Selected Letters* içinde, 482-83.

278 "Gerekli olduğunu düşünmesem de": Roosevelt'ten Amiral Charles S. Sperry'ye, 21 Mart 1908, a.g.e. içinde, 479.

278 "Almanya'nın bu savaşı kazanır": Roosevelt'ten Hugo Munsterberg'e, 3 Ekim 1914, a.g.e. içinde, 823.

279 uygarlık yayılıp güçlenecek: Bkz James R. Holmes, *Theodore Roosevelt and World Order: Police Power in International Relations* (Washington, D.C.: Potomac Books, 2007), 10-13, 68-74.

279 "Sözlerimiz, eylemlerimizle değerlendirilmelidir": Roosevelt, "International Peace," 103.

279 "Büyük özgür halkların": Roosevelt'ten Carnegie'ye, 6 Ağustos 1906, Brand, *Selected Letters* içinde, 423.

282 "Sanki Tanrı'nın Takdirinde":

Woodrow Wilson, Commencement Address at the U.S. Military Academy at West Point (13 Haziran 1916), *Papers of Woodrow Wilson* içinde, yay. haz. Arthur S. Link (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1982), 37:212.

282 "insan özgürlüğünün en üst noktaya eriştiği son savaş": Woodrow Wilson, Kongre'nin Barışın Şartları Konulu Ortak Oturumu'ndaki Konuşma, (8 Ocak 1918) ("On Dört İlke"), alıntılayan A Scott Berg, *Wilson* (New York: G. P. Putnam's Sons, 2013), 471.

283 "yatışma": ABD Bolivya, Brezilya, Şili, Çin, Kosta Rika, Danimarka, Ekvador, Fransa, Büyük Britanya, Guatemala, Honduras, İtalya, Norveç, Paraguay, Peru, Portekiz, Rusya ve İspanya'yla bu tür arabuluculuk sözleşmeleri yaptı. İsveç, Uruguay, Arjantin Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Yunanistan, Hollanda, Nikaragua, Panama, İran, Salvador, İsviçre ve Venezüella'yla müzakereleri başlattı. *Treaties for the Advancement of Peace Between the United States and Other Powers Negotiated by the Honorable William J. Bryan, Secretary of State of the United States, with an Introduction by James Brown Scott* (New York: Oxford University Press, 1920).

283 "Hizmet edeceğimiz bencilce": Woodrow Wilson, Kongre'ye Mesaj, 2 Nisan 1917, *U.S. Presidents and Foreign Policy from 1789 to the Present*, yay. haz. Carl C. Hodge ve Cathal J. Nolan (Santa Barbara, Calif.: ABC-CLIO, 2007), 396.

283 "Bunlar Amerikan ilkeleri": "Peace Without Victory," 22 Ocak 1917, *American Journal of International Law* 11 eki (1917): 323.

284 "Kendi kendilerini yöneten uluslar": Wilson, Kongre'ye Mesaj, 2 Nisan 1917, *President Wilson's Great Speeches. And Other History Making Documents* içinde (Chicago: Stanton and Van Vliet, 1917), 17-18.

284 "Alman halkının zararına olabilecek": Woodrow Wilson, Beşinci Yıllık Mesaj, 4 Aralık 1917, *United States Congressional Serial Set* 7443 (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1917), 41.

285 "her keyfi gücün yok edilmesi": Woodrow Wilson, "An Address at Mount Vernon," 4 Temmuz 1918, Link, *Papers* içinde, 48:516.

285 "hiçbir otokrat yönetimin": Wilson, Kongre'ye Mesaj, 2 Nisan 1917, *President Wilson's Great Speeches*, 18.

285 "ilk olarak otokrasiye": Wilson, Beşinci Yıllık Mesaj, 4 Aralık 1917, *The Foreign Policy of President Woodrow Wilson: Messages, Addresses, and Papers*, yay. haz. James Brown Scott (New York: Oxford University Press, 1918), 306.

285 "bu tür bencillik ve taviz anlaşmalarına cüret": A.g.e. Ayrıca bkz Berg, *Wilson*, 472-73.

285 "bir zamanlar ulusların niyetlerini": Woodrow Wilson, Anma Günü'nde Sureness Mezarlığı'ndaki Demeci, 30 Mayıs 1919, Link, *Papers* içinde, 59:608-9.

287 "birçoğu daha önce hiç": Lloyd, George, Wilson memorandumu, 25 Mart 1919, Ray Stannard Baker,

yay. haz., *Woodrow Wilson and World Settlement* içinde (New York: Doubleday, Page, 1922), 2:450. Yeni ulusal sınırların çizildiği, bazen pek de idealistçe olmayan süreç konusunda konferansın katılımcılarından birinin anlatısı için bkz Harold Nicholson, *Peacemaking, 1919* (1933: Londra: Faber & Faber, 2009). Çağdaş bir analiz için bkz Margaret MacMillan, *Paris 1919: Six Months That Changed the World* (New York: Random House, 2002).

287 "bir güç dengesi değil, güç topluluğu": Hitap, 22 Ocak 1917, Link, *Papers* içinde, 40:536-37.

288 Milletler Cemiyeti kavramında tüm devletler: Wilson, Kongre'ye Mesaj, 2 Nisan 1917, *President Wilson's Great Speeches*, 18.

288 "şeffaf barış sözleşmelerine": Wilson, Kongre'nin Barışın Şartları konulu bir Ortak Oturumu'ndaki konuşması, (8 Ocak 1918), ("On Dört İlke"), *President Wilson's Great Speeches*, 18. Ayrıca bkz Berg, *Wilson*, 469-72.

289 Birleşmiş Milletler kararları bir Amerikan kararına esin kaynağı: Birleşmiş Milletler barışı koruma operasyonları için yararlı mekanizmalar sunmuştur –genellikle, büyük güçler kendi kuvvetlerinin doğrudan müdahil olmadığı bölgelerde bir anlaşmanın uygulamasının izlenmesi gereğinde zaten anlaşmış olduklarında. BM –Milletler Cemiyeti'nden çok daha fazlasıyla– önemli işlevler görmüştür: aksi takdirde zor geçecek diplomatik karşılaşmalar için bir forum; sonuç vermiş birçok barışı koruma işlevi ve çok sayıda insani girişim. Bu uluslararası kurumların yapamadığıysa ne tür eylemlerin saldırganlık oluşturduğu konusunda yargıda bulunmak ya da büyük güçler anlaşmazlığa düştüklerinde karşı koyma yöntemleri belirlemekti.

290 Senato Dış İlişkiler Komitesi'ne sundukları: "Differences Between the North Atlantic Treaty and Traditional Military Analysis," Büyükelçi Warren Austin'ın ifadesinin eki, 28 Nisan 1949, ABD Senatosu, Dış İlişkiler Komitesi, *The North Atlantic Treaty*, 81. Kongre, 1. Oturum (Washington, D.C.: Government Printing Office, 1949), s.1.

290 "Ondan çok fazla şey beklememiz şartıyla": Roosevelt'ten James Bryce'a, 19 Kasım 1918, *The Letters of Theodore Roosevelt* içinde, yay. haz. Elting E. Morrison (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1954), 8:1400.

291 bir saldırganın demokratik halkların: İtalya'nın sömürgeci yayılışına karşı direnişi ezmek isteyen Mussolini 1935'te İtalyan birliklerine, bugünkü Etiyopya'nın istila edilmesi emrini verdi. Uluslararası kınamalara rağmen Milletler Cemiyeti toplu karşı eyleme geçmedi. İtalya ayrımsız bombardımanlar ve zehirli gazla Habeşistan'ı işgal etti. Yeni doğmakta olan uluslararası topluluğun harekete geçememesi ve daha önceden de imparatorluk Japonya'sının Çin'de Mançurya'yı işgaline karşı çıkamaması, Milletler Cemiyeti'nin çökmesine neden oldu.

293 "ulusal politika aracı": ABD'yle öteki güçler arasında, savaşın bir ulusal politika aracı olarak kullanılmasını reddeden antlaşma. 27 Ağustos 1928'de Paris'te imzalandı; Senato 16 Ocak 1929'da onaylanması tavsiyesinde bulundu; 17 Ocak 1929'da Başkan tarafından onaylandı; onay enstrümanları Washington'a Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Kanada Dominyonu, Çekoslovakya, Almanya, Büyük Britanya, Hindistan, Özgür İrlanda Cumhuriyeti, İtalya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Birliği tarafından 2 Mart 1929'da; Polonya tarafından 26 Mart 1929'da; Belçika tarafından 27 Mart 1929'da; Fransa tarafından 22 Nisan 1929'da; Japonya tarafından 24 Temmuz 1929'da verildi; 24 Temmuz 1929'da ilan edildi.

295 Winston Churchill kendi başına ... –özellikle de sömürgelerin: Bkz Peter Clarke, *The Last Thousand Days of the British Empire: Churchill, Roosevelt, and the Birth of Pax Americana* (New York: Bloomsbury Press, 2009).

296 "Biz barışı seven Ulusların": Radio Address at Dinner of Foreign Policy Association, New York, 21 Ekim 1944, *Presidential Profiles: The FDR Years* içinde, yay. haz. William D. Peterson (New York: Facts on File, 2006), 429.

296 "şu basit gerçeği öğrendik": Dördüncü Başkanlık Konuşması, 20 Ocak 1945, *My Fellow Americans: Presidential Inaugural Addresses from George Washington to Barack Obama* (St. Petersburg, Fla.: Red and Black Publishers, 2009).

296 "Bill, hakikatleri tartışmıyorum": William C. Bullitt, "How We Won the War and Lost the Peace," *Life*, 30 Ağustos 1948, alıntı Arnold Beichman, "Roosevelt's Failure at Yalta," *Humanitas* 16, sayı 1 (2003): 104.

296 İki liderin 1943'te: Roosevelt Tahran'a geldiğinde Stalin Sovyet istihbaratının Churchill, Roosevelt ve Stalin'in zirvede hep birlikte öldürülmeleri amaçlı ve Uzun Atlama Operasyonu adlı bir Nazi kumpasını öğrenmiş olduğunu öne sürdü. Amerikan delegasyonunun üyelerinin Sovyet raporu hakkında ciddi kuşkuları vardı. Keith Eubank, *Summit at Teheran: The Untold Story* (New York: William Morrow, 1985), 188-96.

299 "Barışseverlikten söz ediyorlar": Alıntı T. A. Taracouzio, *War and Peace in Soviet Diplomacy* (New York: Macmillan, 1940), 139-140.

299 "O [Roosevelt] Stalin'in": Charles Bohlen, *Witness to History, 1929-1969* (New York: W. W. Norton, 1973), 211. Ayrıca bkz Beichman, "Roosevelt's Failure at Yalta," 210-11.

300 Başka bir bakış açısına göreyse: Conrad Black, *Franklin Delano Roosevelt: Champion of Freedom* (New York: Public Affairs, 2003). Roosevelt kesin bir yanıt verilmesini önleyecek kadar gizemli bir insandı, ama ben Black yorumuna eğilimliyim. Winston Churchill'i anlamak daha kolay. Savaş sırasında, her hafta Kremlin'de akşam yemeği yiyebilse her şeyin yoluna gireceğini düşünürdü. Savaşın sonuna yaklaşılırken genelkurmayına

Sovyetler Birliği'yle savaşa hazırlanılması emrini verdi.

8. Bölüm: Amerika Birleşik Devletleri:

302 Savaştan sonrasının on iki başkanı hiç eksiksiz: Savaş sonrasının ilk Başkanı Truman'ın açıkladığı üzere, "ABD'nin dış siyaseti kesinlikle temel dürüstlük ve adalet ilkelerine dayalıdır" ve "bu dünyanın uluslararası meselelerine altın kuralı getirme çabalarımıza." Eisenhower sert bir asker olmakla birlikte, Başkan olarak amacı neredeyse aynı terimlerle tanımladı: "Ulusların yaşamlarına kök salmış ... barış peşindeyiz. Tüm halkların hissettiği ve paylaştığı bir adalet olmalı ... Tüm ulusların sürekli başvurdukları ve saygı duydukları bir hukuk olmalı." Dolayısıyla, Gerald Ford 1974'te Kongre'nin bir ortak oturumunda, "Başarılı dış siyaset, tüm Amerikan halkının bir dünya barışı ve düzenli bir reform ve düzenli bir özgürlük umutlarının bir uzantısıdır," diyecekti. Harry S. Truman, Address on Foreign Policy at the Navy Day Celebration in New York City, 27 Ekim 1945; Dwight D. Eisenhower, Second Inaugural Address ("The Price of Peace"), 21 Ocak 1957, *Public Papers of the Presidents: Dwight D. Eisenhower, 1957-1961* içinde, 62-63. Gerald Ford, Address to a Joint Session of Congress, 12 Ağustos 1974, *Public Papers of the Presidents: Gerald R. Ford (1974-1977)*, 6.

303 "Barış peşinde koşan ve": Lyndon B. Johnson, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı Konuşma, 17 Aralık 1963.

303 Yeni bir uluslararası düzen: Belagatli bir anlatım için bkz Robert Kagan, *The World America Made* (New York: Alfred A. Knopf, 2012).

307 "Bir bölgeyi işgal eden": Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, çev. Michael B. Petrovich (New York: Harcourt Brace & Company, 1962), 114.

310 "Dolayısıyla, Avrupa yarımadasındaki canlı ve bağımsız": Kennan'dan Charles Bohlen'a, 26 Ocak 1945, alıntı John Lewis Gaddis, *George Kennan: An American Life* (New York: Penguin Books, 2011), 188.

311 "bir demokraside bu tür bir dış siyaset": Bohlen, *Witness to History*, 176.

311 Büyükelçinin onayı gerekmeden: O sırada Amerikan Büyükelçiliği'nde kısa bir süreliğine büyükelçi yoktu. W. Averell Harriman görevden ayrılmış ve Walter Bedell Smith henüz gelmemişti.

312 "sürekli değişen bir dizi coğrafi ve": "X" [George F. Kennan], "The Sources of Soviet Conduct," *Foreign Affairs* 25, sayı 4 (Temmuz 1947).

312 "siyasi bir araç olarak Parti'nin birliği ve etkisi": A.g.e.

313 "Sorulması gereken soru": Robert Rhodes James, yay. haz., *Winston S. Churchill: His Complete Speeches, 1897-1963* (New York: Chelsea House, 1974), 7:7710.

314 "hukuk yönetimi altındaki özgürlük": A Report to the National Security Council by the Executive Secretary on United States Objectives

and Programs for National Security, NSC-68 (14 Nisan 1950), 7

314 "birçoklarının anlamaları güç": John Foster Dulles, "Foundations of Peace" (Dış Savaş Gazilerine hitap, New York, 18 Ağustos 1958).

317 Muzaffer ordu 38. Paraleldeki: 1991'de Saddam Hüseyin'in güçlerinin Kuveyt'ten püskürtülmesinin ardından George H. W. Bush da benzer bir meseleyle karşı karşıya kaldı.

318 "Amerikalı emperyalistler zafer kazanırlarsa": Shen Zhihua, *Mao, Stalin, and the Korean War: Trilateral Communist Relations in the 1950's*, çev. Neil Silver (Londra: Routledge, 2012), 140.

319 "gerçekten de dünyanın mücadelelerinin odağı": Chen Jian, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino-American Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994), 149-50. Çin liderlerinin savaşa ve bölgesel yansımalarına ilişkin analizi için ayrıca bkz Sergei N. Goncharov, John W. Lewis ve Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1993); Henry Kissinger, *On China* (New York: Penguin Press, 2011), 5. Bölüm; Shen, *Mao, Stalin, and the Korean War* ve Shu Guang Zhang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950-1953* (Lawrence: University Press of Kansas, 1995).

319 Bu tür kaygılar Mao'yu: Bkz 5. Bölüm.

320 "yanlış yerde, yanlış zamanda": General Omar N. Bradley, Chairman of the Joint Chiefs of Staff, testimony before the Senate Committees on Armed Services and Foreign Relations, 15 Mayıs 1951, *Military Situation in the Far East* içinde, 82. Kongre, 1. Oturum, s 2, 732 (1951).

326 Ahlaksızlık ve kandırma suçlamaları: Bkz Peter Braestrup, *Big Story: How the American Press and Television Reported and Interpreted the Crisis of Tet 1968 in Vietnam and Washington* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1977); Robert Elegant, "How to Lose a War: The Press and Viet Nam," *Encounter* (Londra), Ağustos 1981, 73-90; Guenter Lewy, *America in Vietnam* (New York: Oxford University Press, 1978), 272-79, 311-24.

330 "Dünya tarihinde uzun bir barış döneminin yaşandığı": "An Interview with the President: The Jury Is Out," *Time*, 3 Ocak 1972.

331 "Pekin'le diyalog kurmaya hazır": Richard Nixon, *U.S. Foreign Policy for the 1970's: Building for Peace: A Report to the Congress, by Richand Nixon, President of the United States*, 25 Şubat 1971, 107. Bu noktaya dek Amerikan yönetiminin belgelerinde "Komünist Çin"den ya da genel olarak Beijing'deki veya (Milliyetçilerin kente verdikleri adla) Beiping'deki otoritelerden söz edilmişti.

332 "her zaman böyle olacağı yönünde bir tatmin": Richard Nixon, Remarks to Midwestern News Media Executives Attending A Briefing on Domestic Policy in Kansas City, Missouri, 6 Temmuz 1971, *Public Papers of the Presidents* içinde, 805-6.

332 Günümüzde sıradan olan bu sözler: Bkz Kissinger, *On China*, 9. Bölüm.

332 "Ancak yurtdışında sorumluklarımızı yerine": Richard Nixon, İkinci Başkanlık Konuşması, 20 Ocak 1973. *My Fellow Americans* içinde, 333.

332 "başkaları için en iyisini": Richard Nixon, *U.S. Foreign Policy for the 1970's: Building for Peace*, 10.

333 "Kalıcı bir barışın ikinci unsuru": Richard Nixon, *U.S. Foreign Policy for the 1970's: Shaping a Durable Peace*, 3 Mayıs 1973, 232-33.

339 "Parlayan kentten tüm siyasi yaşamım": Ronald Reagan, Amerikan Halkına Veda Konuşması, 11 Ocak 1989, *In the World of Ronald Reagan: The Wit, Wisdom, and Eternal Optimism of America's 40th President*, yay. haz. Michael Reagan (Nashville: Thomas Nelson, 2004), 34.

340 "İçimden bir ses": Ronald Reagan, *An American Life* (New York: Simon & Schuster, 1990), 592.

340 "bir helikopter mahalleye inecek ve": Lou Cannon, *President Reagan: The Role of a Lifetime* (New York: Simon & Schuster, 1990), 792.

340 "yönetilenlerin oy birliğinden güç alan yönetimler": Ronald Reagan, Address Before a Joint Session of Congress on the State of the Union, 25 Ocak 1984, *The Public Papers of President Ronald W. Reagan*, Ronald Reagan Presidential Library.

344 "özgürlük topluluğu": George H. W. Bush, Prag, Çekoslovakya'da Federal Meclis'teki yorumları, 17 Kasım 1990, çevrimiçi erişim Gedhard Peters ve John T. Woolley, yay. haz. *The American Presidency Project*.

344 "büyük ve giderek artan gücü": A.g.e.

344 "dizginlemenin ötesine ve": George H. W. Bush, Remarks at Maxwell Air Force Base War College, Montgomery, Alabama, 13 Nisan 1991, Michael D. Gambone, *Small Wars: Low Intensity Threats and the American Response Since Vietnam* içinde, (Knoxville: University of Tennessee Press, 2012), 121.

344 "genişleme": "Confronting the Challenges of a Broader World," Başkan Clinton'ın BM Genel Kurulu'na Hitabı, New York, 27 Eylül 1993, *Department of State Dispatch* 4, sayı 39 (27 Eylül 1993).

344 "gelişen demokrasiler dünyası": A.g.e.

346 "Topraklarınızda saklanan tüm el Kaide liderlerini": George W. Bush, Presidential Address to a Joint Session of Congress, 20 Eylül 2011, *We Will Prevail: President George W. Bush on War, Terrorism, and Freedom* (New York: Continuum, 2003), 13.

346 "Dikkatle saptanan bu eylemlerin": George W. Bush, Başkanın Ulusa Hitabı, 7 Ekim 2001, a.g.e. içinde, 33.

347 "geniş tabanlı": "Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-establishment of Permenant Government Institutions," 5 Aralık 2001, UN Peacemaker çevrimiçi arşivi.

347 "Afgan Geçici Otoritesi'ni": BM Güvenlik Konseyi Kararı 1510 (Ekim 2003).

347 Afganistan tarihinde ya da ülkenin: Bonn'daki kararı hazırlayanların yeni rejimde cinsiyet hassasiyeti çağrısında bulunurken bile "Afgan

mücahitleri ... cihat kahramanları"nı övme zorunluluğu hissetmiş olmaları anlamlıydı elbette.

348 "Kendini koruma güdüsünün geçici": Winston Churchill, *My Early Life* (New York: Charles Scribner's Sons, 1930), 134.

351 Belçika'nın tarafsızlığını: Bkz 2. Bölüm.

351 "aynı tarafta –terör şiddet ve": *The National Security of the United States of America* (2002).

351 "Irak demokrasisi başarıya ulaşacak": George W. Bush, Remark by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Peace, United Nations Chamber of Commerce, Washington, D.C., (6 Kasım 2003).

32 BM Güvenlik Konseyi'nin 1991'deki 687 sayılı Kararı: BM Güvenlik Konseyi'nin 1991'deki 687 sayılı Kararı birinci Körfez Savaşı'nda çarpışmaların sona ermesini Irak'ın kitle imha silahları stokunu hemen imha etmesi ve bir daha asla bu tür silahlar üretmeme taahhüdünde bulunması şartına bağladı. Irak 687 sayılı Karara uymadı. Daha Ağustos 1991 gibi erken bir tarihte Güvenlik Konseyi Irak'ın yükümlülüklerini "maddi olarak ihlal" ettiğini beyan etti. Körfez Savaşı'nı izleyen yıllarda on Güvenlik Konseyi Kararıyla Irak'ın ateşkes şartlarına uyması sağlanmaya çalışılacaktı. Güvenlik Konseyi sonraki kararlarında Saddam Hüseyin için "sonunda UNSCOM [silah denetimlerinden sorumlu BM Özel Komisyonu] ve IAEA'yla [Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu] işbirliğini 1998'de tümden kesmiştir," yorumunda bulunarak, ateşkesle kabul etme yükümlülüğüne girdiği BM denetçilerini ülkeden attığını belirtti.

Kasım 2002'de Güvenlik Konseyi, Irak'ın onyıl boyunca karara uymamasını "kınayan" 1441 sayılı Kararı kabul etti ve "Irak ilgili kararlardan doğan yükümlülüklerini maddi olarak ihlal etmiştir ve etmektedir," kararına vardı. Savaş taraftarı olmayan baş denetçi Hans Blix Ocak 2003'te Güvenlik Konseyi'ne, Bağdat'ın önemli soru ve tutarsızlıkları çözmemiş olduğunu bildirdi.

Bu askeri eylemin yansımalarını ve Irak'a demokratik yönetimin getirilmesi amaçlı sonraki girişimde izlenen stratejiyi dünya daha uzun süre tartışacak. Ancak çok taraflı arka plan göz ardı edildikçe, bu tartışma ve uluslararası yaygınlaşma ilkelerinin gelecekteki ihlalleri üzerindeki etkileri çarpıtmaya maruz kalacaktır.

353 "ABD, Irak'ın özgürlüğü seven": William J. Clinton, 1998 tarihli Irak'ın Kurtuluşu Yasası'nın İmzalanışına İlişkin Demeç, 31 Ekim 1998.

353 "Ortadoğu'daki özgürlük etkisine bahaneler getirmeleri": Başkan'ın Ulusal Demokrasi Vakfı'nın 20. Yıldönümündeki yorumları, Washington, D.C., 6 Kasım 2003.

355 "bu savaş yitirildi ve takviye birlikler": Peter Baker, Days of Fire: *Bush and Cheney in the White House* (New York: Doubleday, 2013), 542.

356 "Orada kazanmak için bulunmuyorsak": A.g.e., 523.

358 "Amerikalılar ahlaklı bir halk olduklarından": George Schultz, "Power and Diplomacy in the 1980's," Washington, D.C., 3 Nisan 1984, *Department of State Bulletin*, cilt 84, sayı 2086 (Mayıs 1984), 13.

9. Bölüm: Teknoloji, Denge ve İnsan Bilinci

363 Stratejik istikrar, karşı tarafın misillemesi kabul edilemez: Bu kuramsal açımlamalar hakkında bir inceleme için bkz Michael Gerson, "The Origins of Strategic Stability: The United States and the Threat of Surprise Attack," *Strategic Stability: Contending Interpretations*, yay. haz. Elbridge Colby ve Michael Gerson (Carlisle, Pa: Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, 2013); Michael Quinlan, *Thinking About Nuclear Weapons: Principles, Problems, Prospects* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

364 1950'lerde Mao'nun: Bkz 6. Bölüm.

364 Ama benim bildiğim kadarıyla: 1973 Ortadoğu krizi sırasındaki ABD "nükleer alarmı" hakkında o zamandan bu yana çok şey yazıldı. Aslına bakılırsa, başlıca amacı, Brejnev'i Nixon'a bir mektubundaki, Ortadoğu'ya Sovyet tümenleri yollayabileceği tehdidi konusunda caydırmak için konvansiyonel güçlerin –Altıncı Filo ve bir hava tümeni– alarma geçirilmesiydi. Stratejik güçlerin hazırlıklarındaki artış marjinal düzeydeydi ve muhtemelen Moskova'da fark edilmemişti.

372 Gordon Moore 1960'larda: C. A. Mack, "Fifty Years of Moore's Law," *IEEE Transactions on Semiconductor Manufacturing* 24, sayı 2 (Mayıs 2011): 202-7.

373 Bilgisayar alanındaki devrim: Bu gelişmeler konusunda çoğunlukla iyimser incelemeler için bkz Rick Smolan ve Jennifer Erwitt, yay. haz., *The Human Face of Big Data* (Sausalito, Calif.: Against All Odds, 2013); Eric Schmidt ve Jared Cohen, *The New Digital Age: Reshaping the Future of People, Nations and Business* (New York: Alfred A. Knopf, 2013). Daha eleştirel bakış açıları için bkz Jaron Lanier, *Who Owns the Future?* (New York: Simon & Schuster, 2013); Evgeny Morozov, *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom* (New York: PublicAffairs, 2011); *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism* (New York: PublicAffairs, 2013).

373 Siber uzay –ancak 1980'lerde: Norbert Wiener "siber" terimini 1948 tarihli *Cybernetics* adlı kitabında ortaya atmıştır, ancak terimi iletişim ağları olarak bilgisayarlardan çok insanlara göndermeyle kullanmıştı. "Siber uzay" sözcüğünün şu andakine yakın bir anlamda kullanımına 1980'lerde bilimkurgu yazarlarının eserlerinde rastlanır.

373 Bir kuşak önce temelde elle: Viktor Mayer-Schönberger ve Kenneth Cukier, *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2013), 73-97.

373 "akıllı kapı kilitleri, diş fırçaları": Don Clark, "Internet of Things' in Reach," *Wall Street Journal*, 5 Ocak 2014.

373 (günümüzde tahminen bir milyar insan): Smolan ve Erwitt, *Human Face of Big Data*, 135.

375 Siber saldırıda bulunmanın: Bkz David C. Gompert ve Phillip Saunders, *The Paradox of Power: Sino-American Strategic Relations in an Age of Vulnerability* (Washington, D.C.: National Defense University, 2011).

376 Stuxnet: Ralph Langer, "Stuxnet: Dissecting a Cyberwarfare Weapon," *IEEE Security and Privacy*, sayı 3 (2011): 49-52.

377 "bir sonraki savaş": Rex Hughes, General Keith Alexander'dan alıntı, "A Treaty for Cyberspace" içinde, *International Affairs* 86, sayı 2 (2010): 523-41.

379 "insan doğasına nakşolmuş": Publius [James Madison], *The Federalist* 10, Hamilton, Madison ve Jay, *Federalist Papers* içinde, 46-47.

379 Yakın tarihli araştırmalar: Bkz "Digital Set to Surpass TV in Time Spent with US Media: Mobile Helps Propel Digital Time Spent," eMarketer.com, 1 Ağustos 2013 (ortalama Amerikalı yetişkinin günde 5 saatini çevrimiçi olarak, sesli olmayan cep telefonu faaliyetleriyle ya da öteki dijital medyada ve günde 4,5 saatini de televizyon izleyerek geçirdiğine ilişkin haber); Brian Steltner, "8 Hours a Day Spent on Screens, Study Finds," *New York Times*, 26 Mart 2009 (habere göre "yetişkinler ... herhangi bir günde yaklaşık 8,5 saati ekran karşısında geçiriyorlar.")

381 "Yaşarken yitirdiğimiz Yaşam": T. S. Eliot, *Collected Poems*, 1909-1962 (Boston: Harcourt Brace Jovanovich, 1991), 147.

383 "İnsanlar bulabileceklerini düşündükleri şeyleri unutur": Betsy Sparrow, Jenny Liu ve Daniel M. Wegner, "Google Effects on Memory: Cognitive Consequences of Having Information at Our Fingertips," *Science* 333, sayı 6043 (2011): 776-78.

383 Kişinin parmak uçlarındaki bilişim: Bkz Nicholas Carr, *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains* (New York: W. W. Norton, 2010).

383 "daha fazla içerik tüketmeye": Erik Brynjolfsson ve Michael D. Smith, "The Great Equalizer? Consumer Choice Behavior at Internet Shopbots" (Cambridge, Mass.: MIT Sloan School of Management, 2001).

383 "sizin seveceklerinizi": Neal Leavitt, "Recommendation Technology: Will It Boost E-commerce?" *Computer* 39, sayı 5 (2006): 13-16.

385 Ağa bağlanan kitlelerin: Bkz Clive Thompson, *Smarter Than You Think: How Technology Is Changing Our Minds for the Better* (New York: Penguin Press, 2013).

386 "din, kültür, etnik köken ya da başka bir şey hakkındaki mitleri": Schmidt ve Cohen, *New Digital Age*, 35, 198-99.

388 Ancak bunlar çelişen, zaman zaman da birbirleriyle uyumsuz: Bkz örneğin Ofeibea Quist-Arcton, "Text Messages Used to Incite Violence in

Kenya," National Public Radio, 20 Şubat 2008 ve "When SMS Messages Incite Violence in Kenya," *Harvard Law School Internet & Democracy Blog*, 21 Şubat 2008. Bu ve başka örnekler hakkında bir tartışma için bkz Morozov, *Net Delusion*, 256-61.

388 düşüncelerini öngören: Yani, gelişmekte olan "öngörü analizi" alanı; hem toplumsal hem bireysel düzeyde düşünce ve eylemlerin öngörülmesindeki kullanımları hem ticaret hem yönetim kürelerinde artmaktadır. Bkz Eric Siegel, *Predictive Analytics: The Power to Predict Who Will Click, Buy, Lie, or Die* (Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons, 2013).

388 Bu açıdan, yeni teknolojinin: Bu kavramın özellikle de ticaret alanındaki kullanımı hakkında bir inceleme için bkz Lanier, *Who Owns the Future?*

388 Batı, Arap Baharı devrimlerinin "Facebook": Bkz 3. Bölüm.

388 "İnternet izlemeyi kolaylaştırdı": Mayer-Schönberger ve Cukier, *Big Data*, 150.

390 "İnsanlar geçmişlerini bilmeyen yeni nesillerle geleceğe bakmak istemezler": Edmund Burke, Reflections on the Revolution in France (1790; Indianapolis: Hackett, 1987), 29.

Sonuç: Zamanımızın Dünya Düzeni

396 Jeopolitik dünyasında: Bu kayma ve olası etkileri konusunda bir inceleme için bkz Charles Kupchan, *No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn* (New York: Oxford University Press, 2012).

397 Dışlayıcı çıkar kürelerinin temeli olarak: Böyle bir temel üzerinden düzenlenmiş bir dünyaya ilişkin olasılıklar hakkında çığır açıcı bir kitap: Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Simon & Schuster, 1996).

403 belli iç yapılarla: Farklı modellerin evrimi ve cazibesi için bkz John Micklewait ve Adrian Woolridge, *The Fourth Revolution: The Global Race to Reinvent the State* (New York: Penguin Press, 2014).

404 "soyut fikri tam olarak mükemmelleştirmeyen": Edmund Burke'ten Charles-Jean-Francois Depont'a, Kasım 1789, *On Empire, Liberty, and Reform* içinde, 412-13.

406 Uzak antik çağlardan kalma: G. S. Kirk ve J. E. Raven, *The Presocratic Philosophers: A Critical History with a Selection of Texts* (Cambridge, İngiltere: Cambridge University Press, 1957), 193, 195, 199 (Heraklitos hakkında); Friedrich Nietzche, *The Pre-Platonic Philosophers*, çev. ve yorum Greg Whitlock (Urbana: University of Illinois Press, 2001).

406 "Tarihin Anlamı": Henry A. Kissinger, "The Meaning of History: Reflections on Spengler, Toynbee and Kant" (lisans tezi, Kamu Yönetimi Bölümü, Harvard Üniversitesi, 1950).

FOTOĞRAF © JÜRGEN FRANK

HENRY KISSINGER,
Richard Nixon ve Gerald Ford dönemlerinde Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerinde bulundu ve başka birçok Amerikan başkanına dış siyaset konularında danışmanlık yaptı. Kazandığı sayısız ödül arasında; 1973 Nobel Barış Ödülü, Başkanlık Bağımsızlık Madalyası ve Özgürlük Madalyası en başlarda yer alır. Dış siyaset ve diplomasi konulu birçok kitabın yazarı olan Kissinger, uluslararası danışmanlık şirketi Kissinger Associates'in yönetim kurulu başkanıdır.

/boyneryayinlari
/boyneryayinlari

Amerika Birleşik Devletleri'nde Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve Dışişleri Bakanlığı ile birçok başkana dış siyaset konularında danışmanlık yapmış olan 1973 Nobel Barış ödülü sahibi efsanevi siyasetçi Henry Kissinger, ***Dünya Düzeni***'ninde hem deneyimlerini hem de geçmiş ve geleceğe yönelik analizlerini aktarıyor.

Kissinger'a göre; dünya ısrarla düzen arayışında olsa da, neredeyse dört yüzyıl önce Almanya'nın Vestfalya bölgesinde öteki uygarlıkların çoğu katılmadan hatta haberleri bile olmadan gerçekleştirilen bir barış konferansında tasarlanan çalışmadan beri gerçek anlamda bir dünya düzeni hiç var olmadı. Tarihin büyük bölümü boyunca uygarlıklar kendi düzen kavramlarını tanımladı. Hepsi kendini dünyanın merkezi saydı ve ilkelerine evrensel geçerlilik atfetti. Günümüzdeyse uluslararası sorunlar küresel boyutta yaşanıyor ve ülkeler dünyanın farklı bölgelerindeki politik olaylara neredeyse anında müdahil oluyor. Buna rağmen, pek çok konuda önemli oyuncular arasında fikir birliği sağlanamıyor. Ve sonuçta gerilim giderek tırmanıyor.

Yaşanan kaos; kitle imha silahlarının yayılışıyla, devletlerin dağılmasıyla, çevre tahribatının etkileriyle, soykırıma varan uygulamaların ısrarla sürmesiyle ve çatışmaları insan anlayışının ötesine taşıma tehdidi oluşturan yeni teknolojilerin yaygınlaşmasıyla herkesi tehdit ediyor. Bilgiye ulaşmanın ve bilgiyi iletmenin yeni yöntemleri, farklı bölgeleri daha önce eşine rastlanmamış ölçüde birleştirerek olayları küresel düzeyde sahneye yansıtıyor. Acaba geleceği hiçbir düzenin dizginleyemeyeceği güçlerin belirlediği bir dönemle mi karşı karşıyayız?

Kissinger'ın derin tarihsel araştırmalarına ve bizzat yaşadıklarına dayanan ***Dünya Düzeni,*** okurları dünya tarihinin önemli olayları arasında bir keşfe çıkarıyor. Soğuk Savaş'ın sonunda Reagan'ın Sovyet Devlet Başkanı Gorbaçov'la yürüttüğü gerilimli müzakerelerle ilgili detaylardan ABD-Çin ilişkilerinin geleceğine; Irak ve Afganistan'da yaşanan çatışmalardan çıkan derslerden İran ile nükleer müzakerelere ilişkin analizlere, Batı'nın Arap Baharı'na tepkisinden Ukrayna nedeniyle Rusya'yla yaşanan gerilime kadar geniş bir yelpazedeki olaylara eşsiz bir bakış olanağı sunuyor.

Yaşadığımız dünyayı; kültür, din, gelir dağılımı, bilimsel ilerleme ve liderliğin geleceğimiz üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak isteyen herkes bu kitabı mutlaka okumalı...

ISBN 978-975-7004-74-5

